

ISSN Print 2708-0366
ISSN Online 2708-0374

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Таврійський науковий вісник

Серія: Економіка

Випуск 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

*Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»
(протокол № 7 від 27 лютого 2020 року)*

Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка: Науковий журнал. Вип. 1. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. – 300 с.

Свідоцтво про Державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія КВ № 23211-13051 Р,
видане Міністерством юстиції України 22.03.2018 р.

Журнал включено до міжнародних каталогів
наукових видань і наукометричних баз:
Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського,
CrossRef, Index Copernicus.

Редакційна колегія:

Кирилов Юрій Євгенович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, ректор ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (головний редактор).

Бойко Вікторія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та фінансів ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Вольська Олена Михайлівна – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Грановська Вікторія Григорівна – доктор економічних наук, доцент, декан економічного факультету ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Жосан Ганна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту організацій ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Крикунова Вікторія Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Круковська Олена Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Мармуль Лариса Олександрівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Потравка Лариса Олександрівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Пристемський Олександр Станіславович – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Яценко Вікторія Федорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Stanley R. Thompson – Ph.D., Professor, The Ohio State University (Columbus, USA).

ЗМІСТ

**ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ
ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ****Кирилов Ю.Є.**

ЧИ МОЖЛИВЕ ЕКОНОМІЧНЕ ДИВО В УКРАЇНІ?..... 9

Рудік Н.М.НАУКОВІ ЗАСАДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ..... 17**СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ****Адвокатова Н.О., Повод Т.М.**ТРАНСПОРТНА ІНФРАСТРУКТУРА
У МІЖНАРОДНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ 25**Морозов Р.В., Морозова О.Г.**ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ
НА РІЗНИХ РІВНЯХ ФУНКЦІОНУВАННЯ У МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ 34**Нікітенко К.С.**

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ..... 38

**ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ****Потравка Л.О.**ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ КЛЮЧОВИХ НАПРЯМІВ
СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА 45**Пристемський О.С.**ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ 52**ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ****Аверчева Н.О.**

ПЕРСПЕКТИВИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ВІВЧАРСТВА..... 57

Бойко В.О.СУЧАСНІ ТРЕНДИ АГРОСТРАХУВАННЯ
ЯК ІНСТРУМЕНТ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ 69**Бойко Л.О.**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІМЕЙНИХ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ
В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО РИНКУ 78**Боліла С.Ю., Кириченко Н.В., Осадчук І.В.**ІННОВАЦІЙНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ
РЕГІОНАЛЬНОГО АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА 86**Боровік Л.В.**ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ
ЩОДО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА 95

Галат Л.М.

ЗБЕРІГАННЯ ПЛОДООВОЧЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМИ І ДОСВІД 102

Кацемір Я.В.

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ
В КОМПАНІЯХ РІЗНОГО ПРОФІЛЮ 112

Кириченко Н.В., Боліла С.Ю., Осадчук І.В.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ
ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВАМИ АГРАРНОГО
СЕКТОРУ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ 118

Ковтун В.А.

РОЛЬ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ
У РОЗВИТКУ ПЛОДООВОЧІВНИЦТВА ПІВДНЯ УКРАЇНИ..... 125

Круковська О.В.

ФОРМУВАННЯ ПЕРВІСНОЇ ВАРТОСТІ
ЗАПАСІВ ВЛАСНОГО ВИРОБНИЦТВА..... 132

Петренко В.С., Карнаушенко А.С.

ПОНЯТТЯ КРАУДФАНДИНГУ ТА ЙОГО РОЛЬ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ... 140

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Карташова О.Г.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ
ТА ПРОСУВАННЯ ТУРИСТИЧНО-ВИННИХ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ..... 151

Ковальов Д.В.

ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ:
ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ..... 159

Морозова О.С.

ІНВЕСТИЦІЙНІСТЬ – ОСНОВНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ
ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ 168

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Петрова О.О.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВОДОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ
ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ 177

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Вольська О.М.

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ 186

Нікітенко С.В.

РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ І СПОРТОМ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ..... 194

Осадчук І.В., Кириченко Н.В., Боліла С.Ю.

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ХЕРСОНЩИНИ
В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ..... 204

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ**Повод Т.М., Адвокатова Н.О.**

ПОВЕДІНКОВА ЕКОНОМІКА:

СУТНІСТЬ ТА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ 213

Танклевська Н.С., Синенко О.О.

МОЖЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ

ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ 221

Ярмоленко В.В.

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ СТРАХУВАННЯ 233

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ**Коваль С.В.**

ОБЛІК ТОВАРНИХ ОПЕРАЦІЙ В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ

АВТОМАТИЗОВАНИХ СИСТЕМ ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ 241

Сакун А.Ж.

ОБЛІКОВА СИСТЕМА ЯК ІНФОРМАЦІЙНА БАЗА УПРАВЛІННЯ

ЗБУТОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ 248

Скрипник С.В.

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ

ВИРОБНИЧОГО ВІДТВОРЕННЯ 253

Шепель І.В.

ОБЛІК ОПОДАТКУВАННЯ НЕРУХОМОСТІ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ 260

Яценко В.Ф.

КЛАСИФІКАЦІЯ СИСТЕМ ОБЛІКУ ВИТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО

ТА КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ 268

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ**ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ****Димова Г.О.**

ОЦІНКА СТАНІВ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ

ПРОЕКЦІЙНИМИ МЕТОДАМИ ПРИ ВИХІДНИХ КООРДИНАТАХ,

ЩО ЧАСТКОВО СПОСТЕРІГАЮТЬСЯ 274

Кавун Г.М.

РОЗРОБКА ТА ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

ДЛЯ ОПТИМАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА 280

Ларченко О.В.

ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

В УПРАВЛІННІ КАПІТАЛОМ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА 287

Лобода О.М.

ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛІ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ

АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА У ВИГЛЯДІ МАГІСТРАЛІ ЗРОСТУ 295

Степаненко Н.В.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЯЄЦЬ

ЗА ДОПОМОГОЮ МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ ТА МОДЕЛЕЙ 303

CONTENTS**ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT****Kyrylov Yuri**

WHETHER AN ECONOMIC MIRACLE IS POSSIBLE IN UKRAINE? 9

Rudik Natalia

SCIENTIFIC BASES AND FEATURES OF LABOR POTENTIAL

FORMATION OF UKRAINE 17

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS**Advokatova Nadiia, Povod Tetyana**

TRANSPORT INFRASTRUCTURE

IN INTERNATIONAL ECONOMIC ACTIVITIES 25

Morozov Roman, Morozova Olga

TRANSFORMATION OF ENTERPRISE MANAGEMENT

AT ALL FUNCTIONING LEVES IN INTERNATIONAL BUSINESS..... 34

Nikitenko Kateryna

FEATURES TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE 38

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY**Potravka Larisa**

WAYS OF IMPLEMENTATION OF KEY DIRECTIONS

OF STRUCTURAL TRANSFORMATION OF AGRICULTURE 45

Prystemskiy Oleksandr

ECONOMIC DEVELOPMENT TRENDS OF UKRAINE'S AGRARIAN

ECONOMY UNDER EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES..... 52

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT**Avercheva Natalia**

PROSPECTS OF EFFECTIVE DEVELOPMENT

OF THE SHEEP BREEDING INDUSTRY..... 57

Boiko Viktoriia

UNIVERSITY MODERN TRENDS OF AGRO-INSURANCE

AS AN INSTRUMENT OF RISK-MANAGEMENT 69

Boiko Liudmyla

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF FAMILY FARMS

UNDER CONDITIONS OF A COMPETITIVE MARKET 78

Bohila Svitlana, Kyrychenko Natalya, Osadchuk Iryna

INNOVATIVE VECTOR FOR REGIONAL

AGRICULTURAL PRODUCTION DEVELOPMENT..... 86

Borovik Lyubov

STATE INVESTMENT POLICY FOR AGRICULTURAL DEVELOPMENT 95

Galat Larisa

CONSERVATION OF FRUIT PRODUCTS IN UKRAINE:

PROBLEMS AND EXPERIENCE..... 102

Katsemir Yana

INNOVATIVE DEVELOPMENT MANAGEMENT IN DIFFERENT COMPANY 112

Osadchuk Irina, Bolila Svitlana, Kirichenko Natalia

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF STATE STIMULATION
FOR IMPLEMENTATION THE INNOVATION IN AGRICULTURAL SECTOR
ENTERPRISES AND THE POSSIBILITIES OF ITS USE IN UKRAINE 118

Kovtun Valentyna

THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES
IN THE DEVELOPMENT OF FRUIT-GROWING IN THE SOUTH OF UKRAINE.. 125

Krukovska Olena

FORMATION ORIGINAL COST STOCKS OWN PRODUCTION 132

Petrenko Viktoriya, Karnaushenko Alla

CONCEPTS OF CRAUDFUNDING AND ITS ROLE IN NATIONAL ECONOMY... 140

**DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL
AND REGIONAL ECONOMY**

Kartashova Olga

SOCIO-ECONOMIC CONDITIONS OF DEVELOPMENT
AND PROMOTION OF TOURIST-WINE CLUSTERS IN UKRAINE..... 151

Kovalyov Dmitro

FORMING OF LABOUR MARKET OF KHERSON REGION:
TENDENCIES AND PERSPECTIVES 159

Morozova Olena

INVESTMENT – THE MAIN FACTOR OF DEVELOPMENT
OF TOURIST BRANCH OF SOUTHERN REGION..... 168

**ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT
AND ENVIRONMENT PROTECTION**

Petrova Olha

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF THE WATER
MANAGEMENT COMPLEX OF THE SOUTHERN REGION 177

DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS

Volska Olena

STAFFING OF THE AUTHORITIES: PROBLEMS AND SOLUTIONS..... 186

Nikitenko Sergiy

REALIZATION OF THE POWER RESPONSIBILITY MANAGEMENT
OF PHYSICAL CULTURE I SPORTS: THEORETICAL PIDHODI 194

Osadchuk Irina, Kirichenko Natalia, Bolila Svitlana

RURAL TERRITORIES MANAGEMENT OF KHERSON REGION
IN DECENTRALIZATION CONDITIONS 204

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Povod Tetyana, Advokatova Nadiia

BEHAVIORAL ECONOMY: THE ESSENCE
AND CONCEPTUALIZATION OF THE CONCEPT..... 213

Tanklevska N.S., Synenko O.O.

OPPORTUNITIES FOR ADAPTATION OF FOREIGN EXPERIENCE
ABOUT IMPROVEMENT OF THE FINANCIAL MECHANISM
OF FUNCTIONING OF AGRARIAN ENTERPRISES 221

Yarmolenko Vitalina

APPROACHES TO DETERMINATION OF MORTGAGE OF INSURANCE 233

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT**Koval' Svetlana**

COMMODITY ACCOUNTING IN THE CONDITIONS OF USE
OF AUTOMATED INFORMATION PROCESSING SYSTEMS 241

Sakun Alina

ACCOUNTING SYSTEM AS AN INFORMATION BASE
OF SALES MANAGEMENT 248

Skrypnyk Svitlana

ACCOUNTING-ANALYTICAL ASPECTS
OF THE PRODUCTION REPRODUCTION PROCESS 253

Shepel Inesa

REPORTING OF REAL ESTATE TAXATION IN UKRAINE AND ABROAD 260

Yatsenko Viktoria

CLASSIFICATION OF PRODUCTION COST ACCOUNTING SYSTEMS
AND CALCULATION OF PRODUCT COST 268

**MATHEMATICAL METHODS, MODELS
AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY****Dymova Hanna**

EVALUATION OF THE SYSTEM'S CONDITIONS
OF ECONOMIC DYNAMICS BY PROJECTION METHODS
AT PARTIALLY OBSERVED OUTPUT COORDINATES 274

Kavun Halyna

DEVELOPMENT AND RESEARCH OF METHODS ECONOMIC
AND MATHEMATICAL MODELING FOR OPTIMAL MANAGEMENT
OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 280

Larchenko Oksana

THE USE OF ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING
IN THE CAPITAL MANAGEMENT OF AN AGRICULTURAL ENTERPRISE 287

Loboda Olena

USING THE MODEL OF THE DEVELOPMENT DYNAMIC
OF AN AGRICULTURAL ENTERPRISE
IN THE FORM OF A GROWTH HIGHWAY 295

Stepanenko Natalia

RESEARCH OF THE PERFORMANCE INDICATORS
OF EGG PRODUCTION BY MATHEMATICAL METHODS AND MODELS 303

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 33:327.7(477)

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.1>

Кирилов Ю.Є.

доктор економічних наук, професор,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Kurylov Yuri

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ЧИ МОЖЛИВЕ ЕКОНОМІЧНЕ ДИВО В УКРАЇНІ?

WHETHER AN ECONOMIC MIRACLE IS POSSIBLE IN UKRAINE?

У статті на засадах вивчення спеціалізованої літератури та узагальнення практичного досвіду був проведений аналіз розвитку економік провідних країн світу за показником ВВП на душу населення. Розкрито суть системи 5/10. Розглянуто можливості економічного дива в Україні шляхом запровадження реформ революційного спрямування, зокрема системи 5/10. Проаналізовані основні етапи впровадження системи 5/10 в економіку України. В основу системи 5/10 покладено принцип економічної свободи, який поширюється на кожного громадянина країни. Йдеться про права і можливості заробляти гроші без відповідних дозволів від державних органів. Низька ділова активність в Україні, бюрократія, корупція є наслідком запутаної податкової й дозвільної систем. Тому пропонується скасувати і впровадити просту і зрозумілу систему взаємовідносин з державою.

Ключові слова: економіка, модель економічного зростання, економічне диво, ВВП, реформа, податки, корупція, інвестиції, система 5/10.

В статье на основе изучения специализированной литературы и обобщения практического опыта был проведен анализ развития экономик ведущих стран мира по показателю ВВП на душу населения. Раскрыта суть системы 5/10. Рассмотрены возможности экономического чуда в Украине путем внедрения реформ революционного направления, в частности системы 5/10. Проанализированы основные этапы внедрения системы 5/10 в экономику Украины. В основу системы 5/10 положен принцип экономической свободы, который распространяется на каждого гражданина страны. Речь идет о правах и возможности зарабатывать деньги без соответствующих разрешений от государственных органов. Низкая деловая активность в Украине, бюрократия, коррупция является следствием запутанной налоговой и разрешительной систем. Поэтому предлагается отменить и ввести простую и понятную систему взаимоотношений с государством.

Ключевые слова: экономика, модель экономического роста, экономическое чудо, ВВП, реформа, налоги, коррупция, инвестиции, система 5/10.

In article on the basis of studying of specialized literature and synthesis of practical experience was carried the analysis of development of economy of the leading countries of the world on gross domestic product indicator per capita. Are considered possibilities of an economic miracle in Ukraine by introduction of reforms of the revolutionary direction, in particular system 5/10. The essence of the system 5/10. Analyzes the main stages of system implementation 5/10 in the economy of Ukraine. The basis of 5/10 based on the principle of economic freedom, which applies to every

citizen of the country. We are talking about rights and opportunities to earn money without the appropriate permissions from state authorities. Low business activity in Ukraine, bureaucracy, corruption is a consequence of complicated tax and licensing systems. System 5/10 can become a step towards the realization of the concept of "Ukraine without taxes." The introduction of a simplified system 5/10 will not only fill the budget, but also will help our country in the list of States with the best investment climate. Subsequently, the possible repeal of all taxes and transition to a system of tax-free state, where all citizens of Ukraine are exempt from taxes and pay only for what you use – land, property, resources. This will allow you to create the best country in the world for living and doing business. It is therefore proposed to repeal and implement simple and clear system of relations with the state. "Tax state" system (5/10) – this is the only way to get into the territory of Ukraine a huge amount of funds because it will be profitable to go to live and work. Funds will come from Europe, Russia, China and even the United States, but we need to get rid of the phenomenon of bureaucracy. And that is the idea of building a huge tax-free state, which is between Europe and Russia, is the chance to become the richest nation in the world. Open borders, free circulation of currency, waiver of excise duties, VAT, establishing a tax-free country where the government will not participate in the economic life of citizens, and is the only economic player. Ukraine can become the world's first tax-free country, which exists due to the lease of state property, payments for land, mineral resources, where there is no tax service.

Key words: *economy, economic growth model, economic miracle, the gross domestic product, reform, taxes, corruption, investment, system 5/10.*

«У боротьбі за виживання ми керувалися принципом: Сінгапур має стати більш організованим, ефективним, енергійним, ніж інші країни. Ми повинні були створити для інвесторів можливості працювати в Сінгапурі успішно і прибутково»¹.

*Лі Куан Ю,
перший прем'єр-міністр Республіки Сінгапур,
батько "сінгапурського економічного дива"*

Постановка проблеми. В Україні, на жаль, немає стабільної верстви політиків, які б спиралися на досить глибокі економічні знання і були здатні не "затикати діри", керуючись політичною доцільністю моменту, а проводити системну політику, зокрема щодо боротьби із сучасною кризою. Немає особливих надій і на нове покоління економістів. Найкращі представники нового покоління економістів, які закінчили ВНЗ, багато знають, володіють мовами і математичними методами аналізу, але не навчені самостійного, нестереотипного мислення, здатного знаходити за зовнішніми формами сутність явищ і теоретично відтворювати реальне життя предмета, що тільки й дає інструментарій для знаходження адекватних відповідей в істотно мінливих умовах [1, с. 6].

Водночас, необхідність в Україні впровадження державної політики, яка б забезпечувала зростання добробуту нації, підвищувала конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації, стимулювала створення оптимальних умов для розвитку бізнесу та залучення іноземного капіталу, не викликає сумнівів. Доступ до механізму законодавчого оформлення та реалізації тієї чи іншої моделі розвитку економіки та суспільства в Україні мають саме політики. І тому завданням науковців та експертного товариства є не тільки критичний аналіз існуючих соціально-економічних процесів в країні, а й пошук перспективних шляхів подальшого її функціонування в умовах глобалізації. Парадигма розвитку національної економіки потребує кардинальних змін, які має запропонувати політикам наукове середовище.

Уповільнення економічного зростання, порушення нормального функціонування фінансових і ресурсних ринків, зростаюче безробіття, дестабілізація сектору держав-

¹ Лі Куан Ю. Сінгапурська історія. Мемуари Лі Куан Ю: у двох томах. – К., 2011.

них фінансів та накопичення соціальних проблем – усе це свідчить про вичерпаність попередньої моделі соціально-економічного розвитку. Постало питання не просто пошуку окремих рішень чи стимулюючих заходів, спрямованих на локалізацію кризових явищ. Перебіг подій останніх років засвідчив обмеженість і безперспективність такого підходу. На порядку денному – пошук та впровадження унікальних, нестереотипних моделей економічного зростання.

Безумовно, бачення ідеальних сценаріїв розвитку України, механізмів та інструментів їх реалізації можуть істотно відрізнятись. Але важливо активізувати наукову дискусію, експертне обговорення майбутнього соціально-економічного розвитку держави, стратегій забезпечення її конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Треба знайти відповідь на запитання: «Завдяки чому й яким чином в Україні може відбутися економічне диво?».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні ніколи не було нестачі проєктів, концепцій, програм, наукових розробок щодо перетворення суспільства, економічних трансформацій, реформування галузей народного господарства [2; 3; 4]. Окремі положення цих документів мали лише декларативний характер та не були реалізовані на практиці; інші – взагалі мали аналітичний характер та безадресні рекомендації до дій; а ті, що було втілено в життя, на жаль, не зробили економічного дива в Україні. Особливістю переважної більшості пропозицій щодо подальшого розвитку економіки держави є їх еволюційне спрямування. І можливо на початку 90-х років ХХ ст., після відновлення незалежності Україна завдяки еволюційним змінам мала шанс перетворитися в одну з найрозвинутіших країн, принаймні пострадянського простору. Але цього не відбулося. Сьогодні ж актуалізуються питання впровадження вже не еволюційних змін, а економічних реформ революційного спрямування, які з різних причин не потрапляли донині в поле зору політиків та науковців.

Постановка завдання. З урахуванням досвіду країн-лідерів світової економіки за показником ВВП на душу населення розглянути можливості економічного дива в Україні шляхом запровадження реформ революційного спрямування, зокрема системи 5/10.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економіка України перебуває у летаргічному сні і в найближчі роки надати їй прискорення, перебудувати деструктуровану країну – експортера металу та інших сировинних продуктів при темпах зростання на рівні 2–3% неможливо. Необхідно забезпечити зростання економіки на 6–8% на рік [5, с. 5]. Але й такі показники протягом найближчих років не забезпечать соціально-економічні умови життя громадян України на рівні стандартів, наприклад США, та не дозволять державі увійти в 20-ку провідних країн світу, наприклад за показником ВВП на душу населення. Тобто Україна має знайти особливий шлях стрімкого економічного розвитку в умовах глобалізації. Сприяти цьому має розуміння механізмів економічних перетворень інших країн, дослідження реформ революційного спрямування. В цьому аспекті вважаємо за доцільне розглянути досвід нових індустріальних держав Азії, яких називають «азійськими тиграми» – Сінгапур та Гонконг, що демонструють високі темпи економічного зростання.

У цих країнах немає покладів нафти, газу і руди, навіть будівельного піску та питної води, які доводиться імпортувати. Незважаючи на дефіцит ресурсів і корисних копалин, ці дві країни наприкінці ХХ ст. зробили стрімкий економічний прорив, потрапивши у першу п'ятірку світу за рівнем ВВП на душу населення.

Головною і єдиною зброєю Сінгапуру і Гонконгу в боротьбі за національний добробут став бізнес-клімат, умови для ведення бізнесу. Протягом невеликого проміжку часу вони подолали всі перешкоди на шляху технологій та капіталу, а саме: високі ставки податку, зайвий бюрократизм і корумповані чиновники.

Визнанням успішності просування на шляху до процвітання стали результати чергового дослідження Індексу економічної свободи, опубліковані американським фондом Heritage Foundation на початку березня 2011 року. Гонконг і Сінгапур у черговий

раз посіли відповідно перше і друге місця в цьому глобальному рейтингу, довівши, що в цих двох невеликих азійських країнах офіційно найлегше вести бізнес. Україна в цьому престижному рейтингу в минулому році посіла 164 місце із 179-ти можливих.

Міжнародні інвестори оцінили лібералізм Гонконгу і Сінгапуру. Банки і корпорації зі всього світу прагнуть перенести в ці дві країни Південно-Східної Азії свої головні офіси або хоча б відкрити представництва. Останнім переконливим прикладом став намір HSBC, найбільшого банку Великобританії та Європи, перенести свій центральний офіс із Лондона до Гонконгу з метою заощадження гігантських сум грошей.

«Наш уряд прозорий і ефективний, і ми насолоджуємося вільним переміщенням капіталу, людей та інформації, – наголошує Дональд Тонг, гонконгський комісар з економічних і торгових справ у США. – І те, що наша країна посіла перше місце в рейтингу економічних свобод, підтверджує той факт, що в Гонконзі дійсно сильна конкурентна атмосфера». Влада Гонконгу і Сінгапуру стверджує, що секрет їхнього процвітання ґрунтується на чотирьох складових: англійська мова, низькі податки, надзвичайно прості умови ведення бізнесу та високооплачувані та висококваліфіковані чиновники [7].

Лише 47 років тому Сінгапур, одна з найбідніших держав світу, вперше у своїй історії здобула суверенітет. Півтора століття британської колонізації залишилися позаду. 10 серпня 1965 р., на наступний день після оголошення незалежності, кореспондент Д. Уорнер написав у газеті *The Sydney Morning Herald*: "Незалежний Сінгапур не розглядався в якості життєздатного утворення три роки тому, ніщо в поточній ситуації не припускає, що він більш життєздатний сьогодні". Британський журналіст не перебільшував. У найменшій країні Південно-Східної Азії немає не тільки природних ресурсів, щоб розвивати промисловість, а й будівельного піску, деревини і навіть питної води, тому все це імпортують. Головним джерелом доходу скарбниці залишався морський порт, однак і він використовувався для реекспорту олов'яної руди, рису, каучуку з Малайзії, Індонезії і Таїланду. Та й ці товари в будь-який момент могли зникнути із застарілої сінгапурської економіки.

Минуло майже 50 років незалежності, і тепер пасажирам авіалайнерів на підльоті до Сінгапуру відкривається захоплююча картина – морський порт гігантських розмірів. Сінгапурський морський порт щодоби приймає до 150 величезних суден. Щороку тут обробляють понад 500 млн т вантажів. Це в чотири рази більше, ніж сукупний обсяг усіх морських і річкових портів України.

Усього за одне покоління населення Сінгапуру збільшилося у п'ять разів, досягнувши позначки 5,5 млн. За свою працю кожен у середньому отримує 4 тис. дол. США на місяць. Ще нещодавно пустельний острів тепер порівнюють із діловим районом Нью-Йорка – Манхеттеном. Всередині кипить ділове життя. Перехрестя вулиць оснащено відеокамерами, метро управляється комп'ютерами, рівень злочинності – найнижчий в Азії, рівень медицини – один із найвищих у світі [7].

Сусідній Гонконг виглядає ще заможнішим. Середня заробітна плата досягає 9 тис. дол. США, або майже у 20 разів вища, ніж у сусідньому Китаї, населеному таким же етносом і з подібними географічними та природно-кліматичними умовами. У Гонконзі найбільша у світі концентрація мільярдерів. На кожний 1 млн громадян у цій китайській автономії припадає три мільярдери, що є найвищим показником у світі.

У 2010 р., коли по світу поширилась іпотечна криза та "заморожувалися" будівельні проекти, інвестори вклали в нерухомість Гонконгу 15,2 млрд дол. США. Це третина того, що залучили всі галузі України за 20 років незалежності. 9 березня 2011 р. експертами британського видання *Financial News* опубліковано рейтинг найдорожчих вулиць у світі, серед яких перше місце посіла Северн-роад у Гонконгу. Вартість квадратного метра тут досягла 57 тис. євро, а це на 2 тис. євро дорожче, ніж у центрі Лондона.

Яким же чином зубожілий Сінгапур і його сусід Гонконг залучили в цей віддалений край іноземний капітал? Перше, що зробили міста-держави, – надзвичайно спростили податкову систему і знизили фіскальні ставки.

Гонконг сприятливий для міжнародного бізнесу відсутністю ПДВ, митних зборів, податку на дивіденди і соціальних внесків, а також невисоким податком на прибуток. М'який фіскальний режим досить швидко привернув до регіону величезний грошовий і товарний потік.

Гонконг, де проживають 7,5 млн осіб, увійшов у десятку найбільших торгових центрів світу і перетворився в "Мекку" найбільш густонаселеного ринку світу – Китаю. Оскільки в Гонконгу набагато легше зареєструвати бізнес, ніж у Китаї, бізнесмени вважають за краще завойовувати ринок останнього саме звідси.

У результаті фіскального лібералізму в Гонконзі зосередили свої штаб-квартири понад 70 із 100 найбільших банків світу. Сюди їх вабить можливість заощадити на сплаті податків, які їм довелося б заплатити в інших країнах. Наприклад, банк HSBC щороку втрачає близько 600 млн дол. США на сплаті податків, тому що центральний офіс банку розташований у Лондоні [7].

Крім низьких податків лідери рейтингу економічної свободи привертають багатомільярдні інвестиції сприятливими умовами ведення бізнесу. Реєстрація бізнесу в Сінгапурі триває лише чотири дні, а в Гонконгу – вісім.

Для виховання чиновницького апарату Сінгапуру необхідно було знищити в країні тотальну корупцію. Боротьба з хабарництвом здійснювалася методами утиску й заохочення її ведення. Посаду державного чиновника перетворили в найвисокооплачувану і бажану кар'єрну сходинку. З 1994 р. середню зарплату сінгапурських міністрів визначено на рівні двох третин від середньої зарплати 48 найбільш високооплачуваних співробітників корпоративного сектору Сінгапуру. Річна зарплата члена уряду і судді – 1 млн дол. США, прем'єр-міністра – 2 млн дол. США.

Просування у владу простого сінгапурця починалося з його ранніх років. За відбір кадрів відповідало агентство боротьби з корупцією. Відомство залучало у свої ряди талановиту молодь починаючи від шкільної лави. Далі майбутню еліту вели до університету, пропонували навчання і стажування за кордон. Це ж агентство суворо карало недобросовісних чиновників. Міністрів, викритих у хабарництві, засуджували й ув'язнювали, незважаючи на заслуги перед батьківщиною.

Така політика "батога і пряника" принесла свої плоди. У 2010 р. в рейтингу сприйняття корупції, який публікує міжнародна організація Transparency International, Сінгапур опинився на третьому місці серед країн, економіка яких позбулася хабарництва, Гонконг – на 12-му. Україна поки що знаходиться на 134-му місці [7].

Світовий капіталізм швидко відреагував на сінгапурські реформи. У 1968 р. в країну пішли перші американські компанії з високими технологіями. У 1970-му General Electric за один рік заснувала тут шість підприємств. У 1972 р. вперше в історії Сінгапуру експорт перевищив реекспорт. Крім електроніки країна виробляє й постачає на світові ринки новинки інформаційних технологій, а також фармакологічну продукцію.

Своїм процвітанню Сінгапур і Гонконг завдячують максимальній інтеграції в міжнародний економічний простір. У Гонконгу третина населення спілкується англійською мовою. У Сінгапурі в перший рік його незалежності (1965) уряд проголосив англійську мову державною.

У кінцевому підсумку свобода підприємництва, викорінення корупції та інтеграція в міжнародний процес сприяли тому, що дві молоді азійські держави опинилися на вершині світового капіталізму. Якщо в 1959 р. на кожного сінгапурського жителя припадало тільки 400 дол. США ВВП, то вже в 1990-му цей показник стрімко зріс до 12,2 тис. дол. США, у 1999-му – до 22 тис., у 2010-му – до 57, 2 тис. дол. США. Так само швидко розвивався й Гонконг.

З 1 жовтня 2012 р. Сінгапур скасував 7%-й податок на всі операції із золотом і сріблом, включаючи імпорт золотих зливків і первинний продаж металів місцевими афінажними заводами. За задумом влади, вже в найближчі п'ять-десять років такий захід

дасть змогу місту-державі наростити свою частку на світовому ринку дорогоцінних металів із поточних 2 до 10–15%. Додатковим стимулом до розвитку відповідного бізнесу в Сінгапурі має стати постійно зростаючий попит на золото. За підсумками 2011 р. він перевищив позначку 4 тис. т, змусивши фінансові інститути по всьому світу замислитися щодо будівництва нових сховищ для дорогоцінних металів. Основним драйвером зростання глобального попиту на дорогоцінні метали в останні роки стала Азія, що також є сприятливим для Сінгапуру. Як вважають місцеві регулятори і бізнесмени, усунення податку на відповідні операції стане останнім аргументом для бажаючих інвестувати в золото, адже Сінгапур вже має хорошу репутацію серед учасників ринку.

Досвід гонконгського і сінгапурського прориву у світову еліту сьогодні вивчають країни з перехідною економікою. Так, Грузія почала впроваджувати економічну модель цих двох найвільніших економік планети. У результаті всього за п'ять років в індексі економічних свобод кавказька республіка опинилася на 20-му місці.

Беручи до уваги досвід розвитку економік Гонконгу, Сінгапуру, Грузії вважаємо за доцільне розглянути один із варіантів «українського економічного дива» революційного спрямування. Мова йде про впровадження в Україні системи 5/10 [9]. Це економічна система, заснована на кардинальних реформах, спроможна за відносно невеликий проміжок часу зробити країну інвестиційно привабливою, підвищити її ВВП і рівень життя населення.

Економічна реформа і введення системи 5/10 передбачають такі етапи:

1. Відміна всієї податкової системи України (скасування ПДВ, акцизів і мит) і введення простої зрозумілої системи: 5% із продажів, які платять споживачі товарів і послуг, і 10% соціального податку, які платять одержувачі доходів.

2. Вільний обіг валют. Розрахунки в Україні повинні проводитися в будь-якій зручній громадянам валюті без будь-яких обмежень.

3. Вільне, тобто без обмежень проходження товарів і вантажів через митницю, повне відкриття економічних кордонів України. Митний контроль здійснюється тільки з метою виявлення зброї та наркотиків.

В основу системи 5/10 покладено принцип економічної свободи, який поширюється на кожного громадянина країни. Йдеться про права і можливості заробляти гроші без відповідних дозволів від державних органів. Низька ділова активність в Україні, бюрократія, корупція є наслідком запутаної податкової й дозвільної систем. Тому пропонується скасувати і впровадити просту і зрозумілу систему взаємовідносин з державою.

При введенні системи 5/10 буде встановлено мінімальну заробітну плату 5 дол. США за годину, і за відповідним законом 90% працюючих на будь-якому підприємстві повинні бути громадянами України. У країні діятиме найкраща реєстраційна система власності: 1%-ий збір на реєстрацію акцій, нерухомість.

Чи замислювалися ми, що робить народ країни багатим? Яким чином громадяни України зможуть стати заможним народом світу? Якщо на території нашої країни зникнуть акцизи, мита і весь податковий кодекс, а замість них діятиме проста і зрозуміла система 5% із продажів і 10% соціального податку (5% платить покупець при купівлі будь-якого товару, виробу, а 10% платить одержувач заробітної плати), може статися економічне диво, подібне Гонконгу та Сінгапуру. Громадяни Європи, щоб заробити гроші, почнуть переводити свої підприємства на територію України, тому що це їм буде вигідно. Великі корпорації Європи, Америки, Азії почнуть будувати тут переважувальні пункти, склади для своїх товарів, тому що виробляти і зберігати товари стане вигідно на території України. Наша держава зароблятиме і на ввезенні товару, і на тому, що корпораціям буде вигідно тут відкривати свої філії. Бізнес Росії інвестуватиме кошти в українську економіку, купуючи непрацюючі фабрики і заводи, тому що виробляти продукцію на території України стане вигідно. Із прийняттям закону, за

яким 90% працюючих на будь-якому підприємстві повинні бути громадянами України, високооплачувану роботу отримають мільйони українців.

5% із продажів дадуть більше надходжень до бюджету, ніж чинний заплутаний податковий кодекс. Головне, що введення співвідношення 5/10, зрозуміла система підприємницької діяльності, скасування дозвільної системи знищать корупцію як явище. Інвестиції стрімким потоком надходитимуть в Україну, якщо на її території не буде обтяжливих податків.

Україна повинна посісти особливе місце у світовій економіці. І воно не обов'язково пов'язано із металургією чи сільським господарством, адже є країни, в яких збирають по 3-4 врожаї на рік. У розвинених країнах у сільському господарстві зайнято тільки 3-4% населення, а в Україні – 30%, на території якої ведеться ризиковане землеробство, трапляються заморозки та інші природні лиха. Також це особливе місце не має бути пов'язане з виробництвом. Україна не конкурентоздатна порівняно з Китаєм, де в цій сфері задіяно півмільярда населення. Конкурувати з цим неможливо і не треба. Необхідно зайняти свою економічну нішу [8].

Система 5/10 може стати етапом на шляху до реалізації концепції «Україна без податків». Введення спрощеної системи 5/10 дозволить не тільки наповнити бюджет, а й виведе нашу країну в перелік держав із найкращим інвестиційним кліматом. Згодом можливе скасування всіх податків і перехід до системи безподаткової держави, де всі громадяни України звільнені від податків і платять тільки за те, чим користуються – земля, нерухомість, ресурси. Це дозволить створити кращу державу в світі для проживання та ведення бізнесу.

Безподаткова Україна вигідна США і Європі. Першим – тому що розширюється доларова зона, Європі – тому що поруч з'явиться країна, вигідна для ведення бізнесу. Громадянам України – тому що вперше за дві тисячі років вони стануть заможними й економічно вільними.

Переважну частину проблем людини вирішують гроші. Ніхто у світі не буде говорити мовою бідного населення. І якщо громадяни України по відношенню до Росії, США і Європи не стануть заможними, вони приречені на злиденне життя. Вихід – у скасуванні податків. Україна може збільшити свій потенціал у десять разів всього за десять років, скасувавши на своїй території податки [8].

Якщо скасувати заплутані податки, акцизи і мита, то Україна стане сучасною й успішною державою ХХІ ст. Тому що податки власне є породженням застарілої державної системи, коли одна група людей присвоює собі право стягувати кошти з іншої групи, щоб нібито перерозподілити на благо всім. Податкова система давно перетворилася на годівницю бюрократії. Пенсіонери і бюджетники отримують перерозподілені податки за залишковим принципом (наскільки вистачить) у вигляді мізерних пенсій та зарплат.

Висновки. «Безподаткова держава» (система 5/10) – це єдиний спосіб залучити на територію України величезний обсяг коштів, бо сюди стане вигідно їхати жити і працювати. Кошти надходитимуть з Європи, Росії, Китаю і навіть США, але для цього нам треба позбутися такого явища, як бюрократії. І саме ідея побудови величезної безподаткової держави, яка знаходиться між Європою і Росією, є шансом стати найбільш заможним народом світу. Відкриття кордонів, вільний обіг валют, відмова від мит, акцизів, ПДВ, створення безподаткової країни, в якій влада не братиме участі в економічному житті громадян, а є лише економічним гравцем. Україна може стати першою у світі безподатковою країною, яка існує за рахунок оренди державного майна, плати за землю, корисних копалин, де відсутня податкова служба.

Можливо система 5/10 й містить елементи економічного романтизму та потребує більш детального опрацювання, але, в той же час, це одна з небагатьох ідей, яка за весь час незалежності України може дійсно опанувати масами й об'єднати суспільство та

політиків задля заможного майбутнього нашої держави. В результаті її реалізації в Україні може відбутися економічне диво.

Перспективи подальших досліджень. Розуміння актуальності теми нашого дослідження є запорукою соціально-економічного процвітання України в глобалізованому світі. Наукова дискусія щодо майбутнього соціально-економічного розвитку держави має тривати до тих пір, поки не будуть знайдені механізми досягнення економічного дива в Україні.

Список використаних джерел:

1. Гесць В.М., Грищенко А.А. Вихід з кризи (Роздуми над актуальним у зв'язку з прочитаним). *Економіка України*. 2013. № 6. С. 4–19.
2. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки. URL: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_2.pdf
3. Державна Програма активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246812864&cat_id=246812855
4. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. Київ : НВЦ НБУВ, 2010. 232 с.
5. Єщенко П.С. Економічне зростання без розвитку: причини і шляхи інноваційного перетворення економіки. *Економіка України*. 2013. № 10. С. 4–20.
6. Кирилов Ю.Є. Бренд країни в глобалізованому світі. Херсон : Гринь Д.С., 2013. 156 с.
7. Кореспондент: урок економіки від Гонконгу та Сінгапуру Азарову і його команді, 24.03.2011. URL: http://www.aucc.org.ua/korespondent_urok_ekonomiki_vid_gonkongu_ta_singapuru_azarovu_i_jogo_komandi_art_635.htm
8. Балашов Г. Отмена налогов в Украине. 5.10. URL: <http://www.balashov.com.ua/news/1688-otmena-nalogov-ukraina-5-10-balashov.html>
9. URL: <http://www.balashov.com.ua/510/>

References:

1. Heets', V.M. and Grytsenko, A.A. (2013). Vykhid z kryzy (Rozdumy nad aktualnym u zviazku z prochytanym) [The way out from a crisis (Reflections about actual things after the reading)]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 6, pp. 4–19.
2. President of Ukraine (2013). Zamozhne suspilstvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava. Prohrama ekonomichnykh reform na 2010–2014 roky [Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State. Economic reform program in 2010-2014 years]. Available at: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_2.pdf (accessed 20 December 2013).
3. Government portal (2013). Derzhavna Prohrama aktyvizatsii rozvytku ekonomiky na 2013-2014 roky [State economic development revitalization program for 2013-2014]. Available at: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246812864&cat_id=246812855 (accessed 20 December 2013).
4. Heets', V.M. (2010). *Novyi kurs: reformy v Ukraini. 2010–2015. Natsionalna dopovid* [New Course: Reforms in Ukraine. 2010-2015. National Report]. Kyiv.
5. Eshchenko, P.S. (2013). Ekonomichne zrostantia bez rozvytku: prychny i shliakhy innovatsiinoho peretvorennia ekonomiky [Economic growth without development: reasons and ways of an innovative transformation of the economy]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 10, pp. 4–20.
6. Kyrylov, Yu.E. (2013). Brend krainy v hlobalizovanomu sviti [Brand of the country in a globalized world]. Kherson.
7. Korrespondent.net (2011). Korespondent: urok ekonomiky vid Honkonhu ta Sinhapuru Azarovu i yoho komandi, 24.03.2011 [Mem: lesson ekonomiki od Hong Kong that Singapuru Azarov i Yogo komandi, 24.03.2011]. Available at: http://www.aucc.org.ua/korespondent_urok_ekonomiki_vid_gonkongu_ta_singapuru_azarovu_i_jogo_komandi_art_635.htm (accessed 10 December 2012).
8. 5.10 movement (2012). Otmena nalogov v Ukraine. 5.10. [Abolition of taxes in Ukraine. 5.10]. Available at: <http://www.balashov.com.ua/news/1688-otmena-nalogov-ukraina-5-10-balashov.html> (accessed 12 August 2012).
9. URL: <http://www.balashov.com.ua/510/> (accessed 12 August 2012).

УДК 331.522

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.2>**Рудік Н.М.**

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6825-6729>

Rudik Natalia

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

НАУКОВІ ЗАСАДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

SCIENTIFIC BASES AND FEATURES OF LABOR POTENTIAL FORMATION OF UKRAINE

У статті трудовий потенціал розглядається як найважливіша і найбільш динамічна складова економічного потенціалу країни де формування висококваліфікованої робочої сили є найефективнішим способом досягнення стабільного економічного зростання. Трудовий потенціал в Україні є нереалізованим, натепер його збереження на попередньому рівні є глобальним викликом для економіки, яка може стати економікою без людей. Оскільки трудовий потенціал є продуктом складних багаторівневих міжсистемних процесів, його відтворення розглядається в межах трьох основних систем: демографічної, науково-економічної і соціально-психологічної, які функціонуючи в безперервній взаємодії, формують зовнішню структуру, яка інтегрує в кінцевий продукт якості потенціалу. Тому вирішення проблем формування потенціалу, аналіз його матеріальної та інформаційної основи, визначення та розгляд закономірностей формування обсягів працездатного населення, зростають в своїй актуальності. У статті узагальнено наукові та досліджено практичні засади формування трудового потенціалу, перспективи розвитку, запропоновано заходи його ефективного використання в умовах посилення процесів євроінтеграції. Досліджено закономірності формування обсягів чисельності населення як вихідної бази визначення кількісних характеристик трудового потенціалу країни. Відмічена стабільна тенденція зменшення загальної чисельності населення України, яке з 1990 року скоротилося на 19,1%. Встановлено особливості формування обсягів працездатного населення, що свідчить про старіння і вимирання нації, та як результат, скорочення трудового потенціалу країни в перспективі.

Ключові слова: трудовий потенціал, формування, населення, природний рух.

В статье трудовой потенциал рассматривается как наиболее важная и динамичная составляющая экономического потенциала страны и формирования высококвалифицированной рабочей силы, наиболее эффективный способ достижения стабильного экономического роста. Трудовой потенциал Украины не реализован и в настоящее время сохранение его на предыдущем уровне является глобальным вызовом для экономики, которая может стать в перспективе экономикой без людей. Поскольку трудовой потенциал – продукт сложных многоуровневых межсистемных процессов, его воспроизводство рассматривается в пределах трёх основных систем: демографической, научно-экономической и социально-психологической, которые функционируют в непрерывном взаимодействии и формируют внешнюю структуру, которая интегрирует в конечный продукт качества потенциала. Поэтому решение проблем формирования потенциала, анализ его материальной и информационной основ, определение и рассмотрение закономерностей формирования объемов трудоспособного населения не утрачивают своей актуальности. В статье обобщены научные и исследованы практические аспекты формирования трудового потенциала, перспективы его развития, предложены пути его эффективного использования в условиях усиления процессов европейской интеграции. Исследованы закономерности формирования объемов количества населения, как исходной базы определе-

ния количественных характеристик трудового потенциала страны. Отмечена стабильная тенденция уменьшения общего количества населения Украины, которое с 1990 года сократилось на 19,1%. Установлено особенности формирования объемов трудоспособного населения, что свидетельствует о старении и вымирании нации, и как результат, сокращении трудового потенциала страны в перспективе.

Ключевые слова: трудовой потенциал, формирование, население, естественное движение населения.

The article examines labor potential as the most important and most dynamic component of economic potential of a country where formation of a highly skilled workforce is the most effective way to achieve stable economic growth. Labor potential in Ukraine is unrealized now. Preservation of labor potential at the previous level is a global challenge for economics that can become an economics without people. Since labor potential is the product of complex multi-level intersystem processes, its reproduction is considered within framework of three main systems: demographic, scientific and economic, socio-psychological, which form an external structure functioning in continuous interaction, and that integrates into the final product of quality potential. Therefore, problems solution of capacity creation, analysis of its material and information basis, determination and consideration of regularities in volume formation of working population are increasing in their relevance. The research summarizes and investigates scientific and practical principles of labor potential formation, development prospects. The paper also offers measures for its effective use in conditions of strengthening the processes of European integration. Regularities of population volume formation were investigated as an initial base for determining quantitative characteristics of country's labor potential. There has been a steady decrease in total population of Ukraine, which has decreased by 19.08% since 1990. Features of volume formation of working population were established. This indicates aging and extinction of the nation, and as a result, reduction of country's labor potential in future. Increase of older people population is due to population aged 0-15 years, i.e. children. It was decreased from 22.78% in 1990 to 16.3% in 2018, which is evidence of a reduction in labor potential reserves in future. Structure of labor potential acquires a pronounced depopulation character. Composition of country's labor potential, number of economically active population aged 15-70 years, shows a decreasing trend. In future, a number of working population will decrease faster than total population reduction. Suggestions were given for improving mechanism of reproduction of labor potential: conforming to international standards of healthcare, implementing existing legal norms for regulating relations in labor market.

Key words: labor potential, formation, population, natural movement.

Постановка проблеми. Однією із передумов успішного економічного розвитку є врахування інтересів людей в будь-яких діях, спрямованих на підвищення ефективності функціонування господарського механізму. При розробці та здійсненні реформ в економіці, визначальною має бути їх соціальна складова. Здійснення економічних реформ досягає поставленої мети за умови, що вони відповідають інтересам людини, відкривають перспективи поліпшення умов її життя та праці, стимулюють розвиток її працездатності, прояв особистої ініціативи. Найважливішим з усіх видів економічних ресурсів та найбільш специфічним є людський ресурс.

Статистичні дані засвідчують довготривалу і стабільну тенденцію зменшення загальної чисельності населення на державному і на регіональному рівнях. Населення є об'єктивною основою формування трудового потенціалу. Чисельність населення - вихідна база визначення кількісних характеристик трудового потенціалу сектору, регіону, країни. Формування трудового потенціалу це процес постійного оновлення його чисельності та якісного складу. Трудовий потенціал, який є наявною і можливою в майбутньому кількістю і якістю праці, визначає ефективність функціонування економіки.

Натепер мають місце негативні тенденції не лише у формуванні трудового потенціалу, який кількісно визначається загальною чисельністю населення, чисельністю працездатного населення, але і у використанні трудового потенціалу, особливо сільських територій для яких особливо гостро постали організаційно-економічні проблеми зайнятості. Зайнятість в умовах ринку є найскладнішим соціально-економічним явищем суспільства, вона акумулює: соціально-економічну проблему – задоволення

потреб людини у сфері праці; економічну – забезпечення через трудову зайнятість виробництва ВНП; та соціальну – задоволення потреб людини в заробітках і у самореалізації через суспільно-корисну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування ринку праці у конкурентних умовах вітчизняної економіки це проблеми формування та раціонального використання праці; забезпечення гідного рівня життя працюючого населення; задоволення потреб економіки у робочій силі із врахуванням її якості і кількості; врахування регіональних особливостей; задоволення професійних потреб працівників; соціальної підтримки у разі втрати роботи, тобто в цілому забезпечення трудоворесурсної безпеки держави.

Різні аспекти проблем формування та функціонування ринку праці, висвітлювалися в роботах як вітчизняних так і зарубіжних науковців: Д. Мак-Грегора, Д.П. Богині, О.А. Богуцького, Е.С. Васильченко, А.М. Гриненко, Е.М. Лібанової, Г.В. Осовської, А.Б. Соскієва О.О. Бендасюк, С.Т. Дуда, Л.О. Корчевська, К.М. Шило, В.В. Козар та інших. Зміни макросередовища та мікросередовища та особливості їх впливу на формування трудового потенціалу потребують безперервного дослідження.

Формування цілей статті. Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, та проведені дослідження провідними вченими економістами стану та перспектив розвитку трудового потенціалу, актуальними залишаються узагальнення визначення сутності категорії «трудова потенція», дослідження особливостей формування трудового потенціалу та його використання. Існують різні підходи до визначення сутності трудового потенціалу різні наукові погляди на засади його формування.

Метою дослідження є узагальнення наукових засад формування трудового потенціалу та дослідження прикладних аспектів його формування і використання.

Сучасний стан та особливості формування трудового потенціалу України потребують комплексного теоретично-практичного дослідження на основі науково-методологічного підходу щодо поняття трудовий потенціал, аналізу матеріальної основи його формування, встановлення тенденцій, закономірностей формування обсягів працездатного населення, проведення оцінювання стану трудового потенціалу України та заходів його ефективного використання в умовах посилення процесів євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Наукові погляди вітчизняних вчених-економістів на сутність трудового потенціалу різняться. В економічну науку вперше категорію – трудові ресурси було введено економістом С.Г. Струмиліним при розробці планового балансу праці на першу п'ятирічку і вона розглядала їх як працездатну частину населення яка має необхідні: здоров'я, знання, здібності, навички та досвід для виконання тієї чи іншої роботи. Трудові ресурси прирівнювались до інших економічних ресурсів і люди розглядались не як соціально-економічна складова, а тільки як об'єкти управління.

Термін трудовий потенціал з'явився у 1970 році і мав кількісну і якісну характеристики. Кількісно трудовий потенціал і трудові ресурси співпадають, проте якісно це різні категорії, оскільки трудовий потенціал характеризує продуктивні можливості людини включаючи моральні властивості та прагнення до інновацій. Ряд дослідників розглядають трудовий потенціал як узагальнюючу характеристику кількості і якості праці працездатного населення згідно участі в суспільно-корисній діяльності.

Трудовий потенціал розглядають і як сукупність в даному суспільстві демографічних, соціальних, духовних характеристик і якостей трудоактивного населення, які реалізовані чи можуть бути реалізовані в рамках та завдяки існуючій в суспільстві системі відносин в процесі праці і суспільної діяльності.

Так трудовий потенціал держави, як наявні й майбутні трудові можливості, які характеризуються певними кількісними й якісними характеристиками: чисельність працездатного населення, його професійно-кваліфікаційний склад розглядають О.О. Бендасюк, С.Т. Дуда тощо [1, с. 172; 2, с. 125].

Корчевська Л. О., Шило К. М. визначають трудовий потенціал країни з точки зору кількості й якості праці, яку здатні надавати трудові ресурси з певними якісними і кількісними характеристиками [3, с. 188; 4, с. 106].

В найбільш узагальненому вигляді трудовий потенціал визначають як систему, що складається з трьох взаємозв'язаних підсистем: демографічної, соціально-економічної і соціально-психологічної, а трудові ресурси виступають як конкретні носії трудового потенціалу.

Козар В.В. під трудовим потенціалом розглядає можливість населення виділити зі свого середовища робочу силу певного рівня активності та працездатності, яка реалізовується чи може бути реалізована в національному господарстві і бути конкурентоспроможною на ринку праці [5, с. 128].

Носіями трудового потенціалу регіону вважають все працездатне населення як працездатного віку так і поза його межами, скориговане на величину міграційних перетоків міжрегіонального та міжнародного характеру М.П. Бутко, В.В. Смачило [6, с. 24].

Беккером Г. та Шульцом Т. була введена категорія людський капітал, яку характеризують як результат інвестицій в людину, як джерело доходів, як чинник продуктивності праці, хоча змістовно вона менша ніж трудовий потенціал. Натепер застосовують також такі категорії як людський потенціал та людський розвиток, які розглядають як сукупність фізико-біологічних, інтелектуально-культурних, духовно-моральних цінностей, цінностей людини які є метою суспільного прогресу та вирішальним засобом розвитку соціуму.

Відповідно до науково-методологічних засад трудовий потенціал на макрорівні, мікрорівні та людський потенціал різняться структурою. Структура трудового потенціалу на мікрорівні включає такі елементи як демографічний, освітньо-професійний, соціально-економічний, інтелектуально-креативний. На макрорівні її доповнюють такими елементами як галузево-регіональний, конкурентоспроможний і мобільний.

Трудовий потенціал розглядають як найважливішу й найактивнішу складову економічного потенціалу країни тому розвиток висококваліфікованої робочої сили є найефективнішим способом досягнення економічного зростання, найважливішим ресурсом країни у цілому.

Трудовий потенціал розглядають як частину населення працездатного віку, які здатні та мають намір проводити трудову діяльність відповідно до стану здоров'я, психофізіологічних особливостей, рівня освіти, спеціальності та соціально-етнічної приналежності.

Отже найточнішим може бути визначення за яким трудовий потенціал є інтегральним, узагальнюючим визначенням кількісних і якісних можливостей ресурсів праці індивіда, організації, суспільства і тому він, будучи наявною і можливою в майбутньому кількістю і якістю праці, визначає ефективність функціонування економіки

Трудовий потенціал знаходиться в постійному динамічному розвитку, формою якого є процес відтворення, що складається з чотирьох фаз: формування трудового потенціалу; його розподіл і перерозподіл; обмін; споживання або реалізації здатності трудового потенціалу до праці.

З позиції економічної теорії фазу формування трудового потенціалу розглядають як результат зміни послідовних поколінь працездатного населення та станів життєвого циклу людини, на яких відбувається її систематичне відновлення і вона є результатом процесу демографічного і соціально-психологічного відтворення трудового потенціалу, на кожному конкретний момент часу характеризуючись сукупним рівнем фізичних і духовних здібностей населення необхідних для здійснення трудової діяльності. У фазі розподілу відбувається процес адаптації трудового потенціалу до різних видів діяльності і конкретного робочого місця, а процес використання трудових ресурсів потенціалу в предметній трудовій діяльності відображає фаза споживання.

Формування трудового потенціалу це процес постійного оновлення його чисельності та якісного складу до моменту його використання. Ця концепція має забезпечуватися: природним процесом відтворення населення, набуттям здібностей до праці (загальної і професійної освіти); набуттям фізичних здібностей до праці (охорона здоров'я і фізичне виховання, пропагування здорового способу життя), розвитком здібностей до праці функціонуючої робочої сили (підвищення кваліфікації, перепідготовка, стажування). Фаза формування визначає ефективність використання трудового потенціалу, за умови раціонального його розподілу по видах економічної діяльності.

Науковці розглядають відтворення трудового потенціалу в межах функціонування трьох систем, які формують зовнішню структуру, що інтегрує якості трудового потенціалу в кінцевий матеріальний чи духовний продукт: демографічної, соціально-економічної і соціально-психологічної.

Кількісно трудовий потенціал характеризують – природний приріст, чисельність працездатного населення; статева та вікова структура; міграція; кількість робочого часу відпрацьованого працездатним населенням; потреби виробництва у робочій силі; чисельність безробітних; можливості задоволення потреб працездатного населення у праці.

Оцінювання використання трудового потенціалу, передбачає виявлення особливостей його формування, аналіз матеріальної основи, визначення та розгляд закономірностей формування обсягів працездатного населення.

Матеріальною основою трудового потенціалу є демографічне відтворення, яке забезпечує безперервне оновлення поколінь людей, як фізичних носіїв соціальних якостей і відносин.

Демографічне відтворення формує статевовікову структуру, дітородні контингенти якої відтворюють нові покоління, що визначають загальні межі трудових ресурсів населення, його фізичних носіїв. Визначальним, в процесі демографічного відтворення, є фізичне оновлення населення. Відтворення виступає як складна система природного, механічного, соціального руху населення. Саме природний і механічний рух формують чисельність населення держави, регіону тощо.

Теоретичні засади розрізняють три режими відтворення населення: розширене, просте, звужене (депопуляція). Звужене характерно для країн, у яких показники смертності перевищують показники народжуваності, у результаті чого спостерігається абсолютне зменшення кількості населення, що і спостерігається в Україні та на регіональних рівнях, зокрема в Херсонській області.

Відтворення населення формує природні межі трудових ресурсів населення за статтю та віком. Але вплив демографічної основи на трудовий потенціал зводиться не лише до тенденцій і закономірностей формування обсягу працездатного населення, а й до рівня очікуваної працездатності населення та середньої тривалості трудового періоду.

Процеси відтворення населення, його структура, рівень охорони здоров'я, добробут визначають загальну чисельність трудових ресурсів. Динаміка чисельності всього населення визначає динаміку чисельності економічно активного населення. Ця залежність дуже складна, оскільки, наприклад, народження дітей збільшує кількість населення одразу, а кількість трудових ресурсів лише через 15-20 років, і то за умови, що ці люди стануть економічно активними. Отже природною основою формування трудового потенціалу, його джерелом є населення, а чисельність населення є вихідною базою визначення кількісних характеристик трудового потенціалу регіону та країни.

Аналіз статистичних даних свідчить, що з 1990 населення України скоротилося на 19,1% (у тому числі міське – на 15,8%, сільське – на 23,4%) і на 01.01.2018 р. складало 42386,4 тис. осіб.

На формування трудового потенціалу впливає населення країни в працездатному віці в його загальній чисельності. Чисельність населення у працездатному віці

16-59 років за аналізований період скоротилася на 15,4%, хоча його частка в загальній чисельності збільшилася з 58,7% у 1990 році до 60,7% у 2018 р. Чисельність людей похилого віку (старше 65 років) зросла на 23,1%, до 2007 року, та у подальшому почала зменшуватися (на 8,4%), склавши у загальній чисельності наявного населення 16,5% проти – 12,2% у 1990 році. Населення старше 60 років мало частку 22,9% у 2018 році, тоді як у 1990 році ця вікова група складала 18,6%. Розрив у розмірі частки 60-річних та 65-річних – 6,4% є суттєвим для вікових групах старшого населення країни і свідчить, у першу чергу, про високу смертність людей похилого віку і досить низьку тривалість життя.

Зміни відбулися і в структурі трудового потенціалу України, розподіл за віковими групами представлений на рисунку 1.

Наявні тенденції свідчать про старіння і вимирання нації, та як результат, скорочення трудового потенціалу країни в перспективі. Зростання частки людей похилого віку відбувається за рахунок частки населення у віці від 0 до 15 років, тобто дітей, яка зменшилася з 22,8% у 1990 році до 16,3% у 2018 році при зменшенні чисельності на 41,7%, що є свідченням скорочення резервів трудового потенціалу в майбутньому. Таким чином структура трудового потенціалу набуває вираженого депопуляційного характеру.

Для аналізу кількісного складу трудового потенціалу країни ключове значення має динаміка чисельності економічно активного населення у віці 15- 70 років, що є основною його складовою. За останні 9 років кількість цієї категорії населення зменшилася на 18,6%. Причиною є об'єктивні процеси природного скорочення населення України, що спостерігаються в період з 1990 по 2018 роки у наслідок трансформації економічної системи, падіння життєвого рівня в перебудовний період, реформування аграрного сектору в 2001 році з наслідками зубожінням сільського населення, воєнні дії та втрата частини території, в межах якої на даному етапі неможливо вести облік.

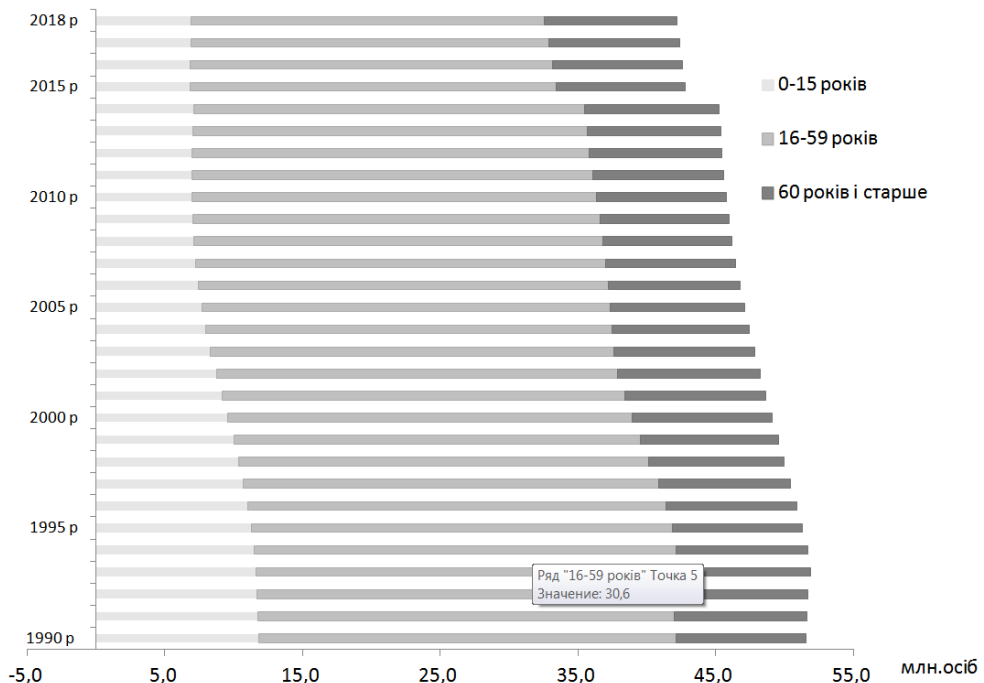

Рис. 1. Розподіл населення за віковими групами

Кількісні характеристики населення формуються під впливом його природного та механічного руху пов'язаного з міграційними процесами.

Загальне збільшення населення це сума народжених та тих хто прибув за певний період часу, тобто враховується сальдо міграції як різниця між кількістю тих хто прибув та вибув за певний період часу. Загальна динаміка фізичних меж трудового потенціалу населення визначається зміною співвідношення народжуваності та смертності, тобто природним рухом населення. Основним сумарним показником природного руху населення розглядають природний приріст населення, який визначається як різниця між кількістю народжених та померлих у певний період часу. Спостерігається низький рівень народжуваності та високий рівень смертності, тривале збереження низьких показників народжуваності, не забезпечують навіть простого відтворення населення; що звуужує демографічну базу, відтворення трудового потенціалу, та приводить до щорічного скорочення трудових ресурсів та зниження рівня трудового потенціалу (рис. 2).

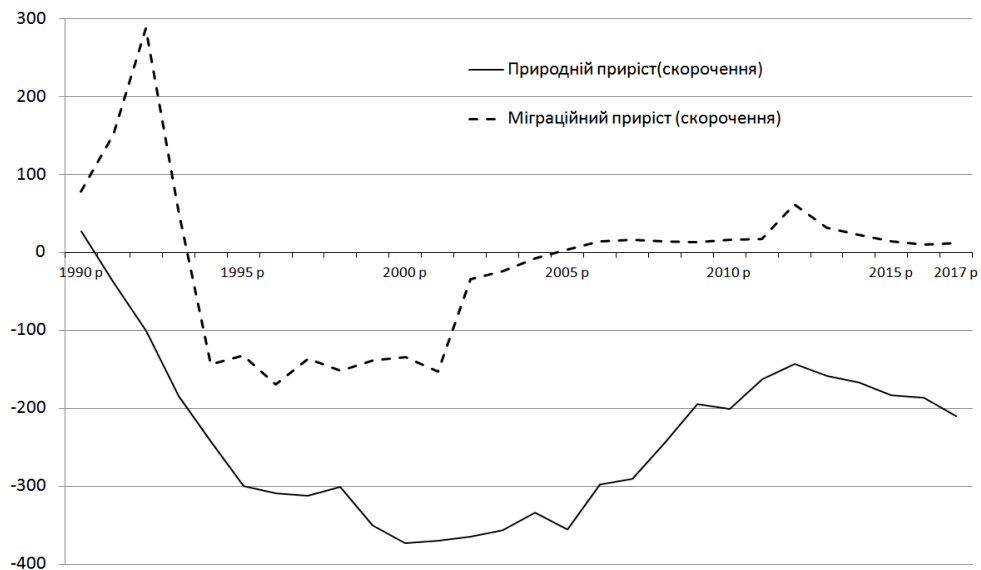

Рис. 2. Динаміка фізичних меж трудового потенціалу

Отже демографічні процеси в Україні можна охарактеризувати зниженням народжуваності та зростанням смертності населення внаслідок погіршення здоров'я людей, їх старіння, яке спричиняє скорочення чисельності населення працездатного віку, та збільшенням кількості постійного населення у віці старшому за працездатний. До того ж кількість постійного населення у віці молодшому за працездатний з кожним роком зменшується. Натепер в Україні спостерігається та поглиблюється демографічна криза, реальний розмір наслідків якої на перспективу важко передбачити, трудовий потенціал втрачає якісні та кількісні характеристики, а на ринку праці відбувається деформація попиту та пропозиції робочої сили.

Висновки. Отже трудовий потенціал це можливість населення виділити зі свого середовища робочу силу певного рівня активності та працездатності, яка реалізовується чи може бути реалізована в національному господарстві і бути конкурентоспроможною на ринку праці. Відтворення населення формує природні межі трудового потенціалу. Зменшення чисельності населення України відбулося внаслідок природного скорочення населення.

Вплив демографічної основи на трудовий потенціал зводиться не лише до тенденції і закономірностей формування обсягу працездатного населення а також до рівня очікуваної працездатності населення та середньої тривалості трудового періоду.

Відбувається погіршення вікової структур трудового потенціалу, абсолютна чисельність населення працездатного віку зменшилася, та скоротилася чисельність населення молодшого працездатного віку.

В Україні сформувалася структура населення, для якої характерна висока питома частка осіб старшого віку і низька молодшого. Чисельність працездатного населення зменшуватиметься швидше, за загальне скорочення чисельності сільського населення, що буде впливати на економіку та соціальну ситуацію в державі.

На формування і використання трудового потенціалу впливають соціально-економічні; демографічні; політичні; правові; організаційні фактори.

Обмеженнями в формуванні і використанні трудового потенціалу є: загальне та регіональне безробіття, кризовий стан інститутів охорони здоров'я та освіти, неефективність інституту трудового права, неефективний соціальний захист. Основними напрямками відтворення трудового потенціалу є реальне реформування медичної галузі у відповідності до світових стандартів; забезпечення повної реалізації чинних правових норм; реалізація соціальних гарантій для населення; забезпечення збалансування попиту та пропозиції на ринку праці; збалансований регіональний розвиток; підвищення кваліфікації та ефективності використання трудового потенціалу.

Список використаних джерел:

1. Бендасюк О.О. Особливості розвитку трудового потенціалу України в умовах переходу до інноваційної моделі економіки. *Регіональна економіка*. 2010. № 1. С. 172–177.
2. Дуда С.Т. Трудовий потенціал України: Проблеми зайнятості та шляхи їх подолання. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. № 18. С. 125–128.
3. Корчевська Л.О. Якісна оцінка трудового потенціалу країн на основі кластерного аналізу. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 2. С. 188–193.
4. Шило К.М. Сутність та економічна природа категорії «Трудовий потенціал». *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2010. № 2(10). С. 101–106.
5. Козар В.В. Методологічні засади формування та використання трудового потенціалу регіону. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 14. С. 128–134.
6. Бутко М.П. Методичні підходи до економічного оцінювання трудового потенціалу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. №4. С. 24–30.

References:

1. Bendasiuk O.O. Osoblyvosti rozvytku trudovoho potentsialu Ukrainy v umovakh perekhodu do innovatsiinoi modeli ekonomiky [Features of the Development of Ukraine's Labor Potential under Conditions of Transition to an Innovative Model of Economy]. *Rehionalna ekonomika*. 2010. № 1. Pp. 172–177.
2. Duda S.T. Trudovyi potentsial Ukrainy: Problemy zaiiatosti ta shliakhy yikh podolannia [Labor Potential of Ukraine: Employment Problems and the Ways to Overcome them]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. 2008. № 18. Pp. 125–128.
3. Korchevska L.O. Yakisna otsinka trudovoho potentsialu krain na osnovi klasterneho analizu [Qualitative Estimation of Labor Potential of Countries on the Basis of Cluster Analysis]. *Aktualni problemy ekonomiky*. 2006. № 2. Pp. 188–193.
4. Shylo K.M. Sutnist ta ekonomichna pryroda katehorii "Trudovyi potentsial" [The Essence and Economic Nature of the Category "Labor Potential"]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*. 2010. № 2(10). Pp. 101–106.
5. Kozar V.V. Metodolohichni zasady formuvannia ta vykorystannia trudovoho potentsialu rehionu [Methodological Foundations of the Formation and Use of Labor Potential of the Region]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. 2015. № 14. Pp. 128–134.
6. Butko M.P. Metodichni pidkhody do ekonomichnoho otsiniuvannia trudovoho potentsialu [Methodical Approaches to Economic Estimation of Labor Potential]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*. 2015. № 4. Pp. 24–30.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339:303

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.3>

Адвокато́ва Н.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2027-7464>

Пово́д Т.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8191-5488>

Advokatova Nadiia, Povod Tetyana

State Higher Educational Institution
"Kherson State Agrarian University"

ТРАНСПОРТНА ІНФРАСТРУКТУРА У МІЖНАРОДНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

TRANSPORT INFRASTRUCTURE IN INTERNATIONAL ECONOMIC ACTIVITIES

Економічне зростання у світі, яке супроводжувалось протягом останніх десятиліть випереджальним збільшенням обсягів міжнародної торгівлі, міжнародним кооперуванням виробництва, а також бурхливим розвитком туристичного бізнесу, сприяло зростанню обсягів транспортних перевезень і якісному прогресу транспортної галузі. У свою чергу, транспортна інфраструктура відіграють кардинальну роль у процесах глобалізації, у формуванні регіональних економічних просторів. У статті визначено сучасні тенденції розвитку транспортної інфраструктури у міжнародній економічній діяльності. Зазначено транспортні операції, що завершують процес реалізації зовнішньоторговельної угоди між учасниками міжнародного бізнесу. Здійснено комерційне оцінювання транспортної політики міжнародної фірми.

Ключові слова: транспортна інфраструктура, ринок міжнародних транспортних послуг, пасажироборот, вантажообіг.

Экономический рост в мире, который сопровождался, в течение последних десятилетий, опережающим увеличением объемов международной торговли, международным кооперированием производства, а также бурным развитием туристического бизнеса, способствовал росту объемов транспортных перевозок и качественным прогрессом транспортной отрасли. В свою очередь, транспортная инфраструктура играют кардинальную роль в процессах глобализации, в формировании региональных экономических пространств. В статье определены современные тенденции развития транспортной инфраструктуры в международной экономической деятельности. Указано транспортные операции, завершающие процесс реализации внешнеэкономической сделки между участни-

ками міжнародного бізнесу. Осуществлено коммерческое оценивание транспортной политики международной фирмы.

Ключевые слова: транспортная инфраструктура, рынок международных транспортных услуг, пассажирооборот, грузооборот.

The economic growth in the world, which has been accompanied by the rapid growth of international trade, the international cooperation of production, and the rapid development of the tourist business over the last decades, has contributed to the growth of transportations and the qualitative progress of the transport industry. In turn, transport infrastructure plays a crucial role in the processes of globalization, in the formation of regional economic spaces. The article identifies current trends in the development of transport infrastructure in international economic activity. The transport operations that complete the process of realization of foreign trade agreement between participants of international business are specified. A commercial evaluation of the transport policy of an international firm has been carried out. In the context of increasing freight flows in the East-West direction and deepening of integration processes, there is a need for further detailed study of the problems and prospects of realization of Ukraine's transport potential, analysis of the current state of transport infrastructure, competitiveness of domestic carriers in international transportation markets, prospects of functioning of international transport corridors. International transport services are a very important part of the mechanism for the transfer of products and the carriage of passengers and labor, which enables trade between continents and the transfer of human resources for the further development of the countries of the world. The modern system of transport services is a complex of various services, as well as rules, principles and laws of their provision, which ensures the smooth operation of the international transport system. The subjective nature of the international trade transport services offering is marked by considerable diversification. In recent decades, international activity of specialized freight forwarding companies has expanded, providing a wide range of services and allowing manufacturers and consumers to concentrate their activities on profile operations for themselves.

Key words: transport infrastructure, international transport services market, passenger traffic, freight turnover.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть глобальна економіка супроводжувалася збільшенням обсягів міжнародної торгівлі, міжнародним кооперуванням виробництва, бурхливим розвитком туристичного бізнесу, що привело до якісного прогресу транспортної галузі, зростанню обсягів транспортних перевезень. Оскільки транспортні комунікації відіграють кардинальну роль у процесах глобалізації та формуванні регіональних економічних просторів, функція та розвиток міжнародних транспортних послуг для міжнародного бізнесу є насущними питаннями.

В умовах зростання вантажопотоків у напрямку сходу – заходу та поглиблення інтеграційних процесів виникає необхідність подальшого ґрунтовного дослідження проблем транспортної системи, реалізації транспортного потенціалу України, аналізу сучасного стану транспортної інфраструктури, конкурентоспроможності вітчизняних перевізників на міжнародних ринках, можливостей функціонування міжнародних транспортних коридорів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань реалізації транспортного потенціалу України та її ролі на світовому ринку транспортних послуг займаються такі науковці, як Д. Прейгер, С. Пирожков, І. Малярчук, М. Дергаусов, Т. Блудова, Ю. Цветков, М. Цветков, Ю. Макаренко, О. Піонтковська. Зокрема, С. Пирожков, Д. Прейгер, І. Малярчук розглядають питання реалізації транзитного потенціалу України в контексті розширення ЄС. М. Дергаусов досліджує особливості транспортної політики України під час її адаптації на міжнародних ринках. Ю. Цветков, М. Цветков, Ю. Макаренко аналізують сучасний стан транспортної інфраструктури України.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в розкритті сучасних тенденцій розвитку транспортної інфраструктури в контексті світової динаміки та характеристики ролі транспорту для міжнародного бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теперішній світовий ринок транспортних послуг є складним структурованим комплексом, який охоплює транспортні перевезення абсолютно всіх країн світу та забезпечує безперервне функціонування міжнародного товарообороту та перевезень. Найбільша частка цього ринку належить країнам з найбільш розвиненим транспортним комплексом, а саме країнам Західної Європи, США, Канаді, Японії, Росії. Вони не тільки володіють більшою частиною цього ринку, але й спроможні втілювати в життя трансформації на власну користь, встановлювати сучасні умови та принципи світових перевезень.

Міжнародні транспортні послуги є важливою частиною механізму передачі продукції та перевезення пасажирів, робочої сили, яка дає змогу здійснювати товарообіг між континентами для подальшого розвитку країн. Сучасна система транспортних послуг – це складний комплекс різноманітних послуг, а також правил, принципів та закономірностей їх надання, який забезпечує постійну роботу міжнародної транспортної системи [9].

Сьогодні обсяги торгівлі товарами перевищують обсяги торгівлі послугами. Обсяги торгівлі товарами в Україні за I півріччя 2017 р. склали 43,2 млрд. дол. США, тоді як обсяг торгівлі послугами становив 7,5 млрд. дол. США. У структурі торгівлі послугами найбільшу долю займають транспортні послуги (рис. 1).

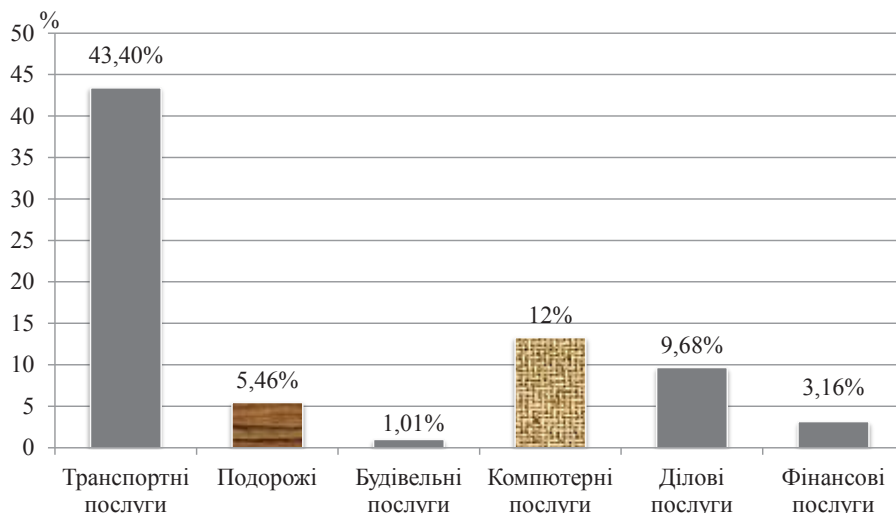

Рис. 1. Структура зовнішньої торгівлі послугами в Україні у I півріччі 2017 р.
Джерело: побудовано авторами на основі джерел [11; 12]

За останні 30 років міжнародний ринок транспортних послуг отримав більший розвиток, ніж за попередні декілька століть, у вигляді нових видів послуг, новітніх досягнень науки та технологій, вдосконалення функціонування системи надання транспортних послуг, зміни правил та умов роботи транспортної системи [9; 12].

Сучасні тенденції розвитку міжнародного транспорту можна вважати лінійними, а зміни в результативності та в наслідках роботи транспорту характеризуються прогресом, або нарощуванням [1, с. 152].

Елементи сучасного ринку транспортних послуг розподіляються за важливістю залежно від значущості виду транспортних перевезень, які вони доповнюють. Сьогодні основними видами транспортних перевезень є морський, повітряний, автомобільний, залізничний, трубопровідний. Вони відрізняються обсягами пасажирообороту та вантажообігу.

На рис. 2 зображено пасажирооборот сучасних видів транспортних перевезень в Україні станом на I півріччя 2017 р.

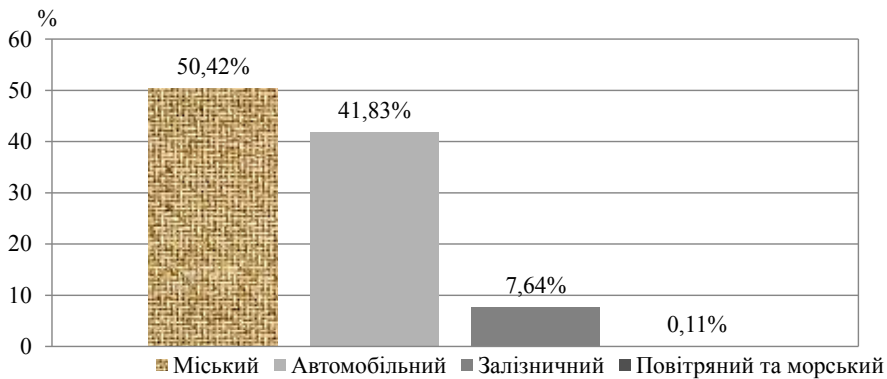

Рис. 2. Пасажирооборот сучасних видів транспортних перевезень в Україні станом на I півріччя 2017 р.

Джерело: побудовано авторами на основі джерел [11; 12]

На основі цих даних зрозуміло, що переважна частка (50,42%) належить міським електричним перевезенням. Це один з найшвидших та найбільш актуальних видів пасажирських перевезень у містах України. Залізничний транспорт, морські та повітряні перевезення посідають останні місця у цьому списку, але це не означає, що цими видами перевезень не користуються. Авіаційним транспортом скористалися 1,8 млн. пасажирів, а морськими та річковими перевезеннями – 30 000 пасажирів. Їх роль у перевезенні вантажів зовсім інша та більш важлива у процесі здійснення міжнародної торгівлі [9].

Помітно відрізняються значення вантажообігу від пасажирообороту (рис. 3). В цьому контексті з'являється новий вид транспортних перевезень у комплексі транспортних послуг, а саме трубопровідні перевезення, що є транзитом природних ресурсів, переважно нафти та природного газу, за допомогою системи газопроводів та нафтопроводів, прокладених як на поверхні континентів, так і по дну морів [11].

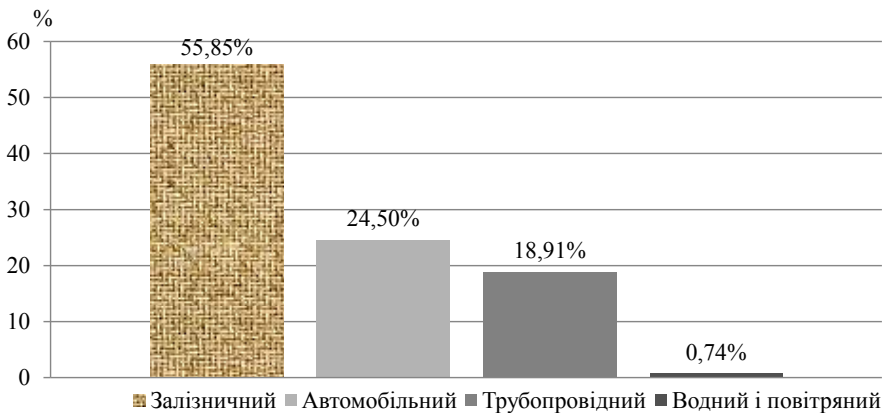

Рис. 3. Значення вантажообігу транспортних перевезень в Україні у I півріччі 2017 р.

Джерело: побудовано авторами на основі джерел [11; 12]

На долю повітряних та водних вантажоперевезень припадає тільки 0,74% через низьку вантажопідйомність сучасних авіалайнерів та суден, що, однак, компенсується високою вартістю товарів, що перевозяться.

Будівництво транспортної інфраструктури та функціонування рухомого складу спричиняють значне навантаження на навколишнє середовище. Недбале обслуговування транспортних засобів та прагнення економити на витратах призводять до катастроф та масової загибелі людей.

Оптимізація міжнародного транспортного обслуговування передбачає раціоналізацію географічних векторів торгівлі та коопераційних поставок, використання досконаліших транспортних засобів та механізмів прийняття рішень [5, с. 35].

Поступово відбувається структурна оптимізація світового виробництва, яка веде до питомого зменшення ваги транспортних витрат і навіть до абсолютного зменшення обсягів транспортних перевезень. Інформатизація та постіндустріальні реалії промислово-технологічного розвитку зумовлюють також тенденцію до зменшення кількості фізичних матеріалів, що підлягають перевезенню. Хоча поки ці тенденції не стали домінуючими, проте очевидним є те, що пряма екстраполяція теперішніх та минулих тенденцій до абсолютного збільшення показників вантажоперевезень є необґрунтованою [1, с. 160].

Нарешті, глобальна інформатизація означає не тільки зміну номенклатури торгівлі в бік менш матеріаломістких продуктів, але й оптимізацію транспортних каналів. Полегшення доступу до інформації, зокрема через мережі Інтернету, засоби й методи електронної торгівлі, сучасні маркетингові підходи, допомагає віднаходити найкоротші маршрути, максимально уникати зустрічного руху однотипних вантажів, початковим чином орієнтувати виробництво на ті ринки, вибір яких є найбільш обґрунтованим з точки зору транспортної логістики [1, с. 163].

Сучасною тенденцією розвитку ринку транспортних послуг, що поєднує інтереси всіх учасників ринку, є формування міжнародних транспортно-термінальних систем вантажних перевезень, де базовими елементами управління товарними потоками стають логістичні центри. Розробки вітчизняних вантажоперевізників свідчать про доцільність створення у вузлі Чоп-Захонь міжнародного логістичного центру (де зосереджені потужні термінали, склади, перевантажувальні комплекси та інша транспортна інфраструктура для комплексної обробки значних обсягів експортно-імпорتنих та транзитних вантажів), що можна оцінювати як новий реальний механізм інтеграції транспортних послуг української залізниці до ринку послуг залізничного транспорту країн Європи [3]. Створення єдиного комплексу з обслуговування вантажопотоку, зокрема контейнерного, в напрямку «захід – схід – захід» за участю транспортних компаній української, угорської, словацької та російської сторін дасть можливість суттєво скоротити час доставки вантажів, підвищити ефективність використання потенціалу залізниць. Сформований характер вантажопотоків через Закарпаття виводить його в центр розвитку перевезень в системі МТК-5 і країн, що до нього тяжіють. Зараз основними країнами-відправниками вантажів через Закарпаття є Італія, Угорщина, Словаччина, Словенія, Румунія, Австрія. Серед країн-одержувачів лідирує РФ, далі йдуть Румунія, Польща, Білорусь, Молдова, Німеччина [8].

Транспортні послуги не слід розглядати як сферу, похідну від інших соціально-економічних сфер, адже транспорт постає чинником, котрий потужно впливає на динаміку економічного зростання окремих країн, регіонів та світу загалом, а також на характер сучасної геополітики, структурізацію міжнародного поділу праці. Транспорт стає кардинально значущим компонентом інфраструктури міжнародних економічних відносин, матеріально-технічною базою міжнародної торгівлі, туризму, кооперування виробництва [1, с. 175].

Транспорт за своєю природою є предметом особливого опікування з боку держави. Для цього є об'єктивні підстави, адже далеко не завжди (особливо на місцевому рівні)

транспорт є рентабельним, отже, він потребує дотацій та інших форм урядового (муніципального) втручання.

Пріоритетний розвиток транспортної інфраструктури сприяє підвищенню міжнародної конкурентоспроможності країни. Він є однією з передумов майбутніх факторних переваг для торгівлі, інвестиційної діяльності та туризму [5, с. 50].

Безумовно, перед експортером та імпортером під час укладання міжнародної комерційної угоди щодо купівлі-продажу товару стоїть вибір, що полягає в тому, щоб здійснити перевезення самотужки або зробити відповідне доручення транспортно-експедиторській фірмі, яка за відповідну винагороду надасть всі необхідні послуги з доставки товару [2, с. 25]. З організаційної точки зору юридичною підставою та інструментом забезпечення міжнародних перевезень безпосередніми учасниками експортно-імпортерських операцій є відповідні контракти та технічна документація. Але основні параметри мікрорівневих домовленостей, а також універсальні правила поведінки під час транспортування комерційних вантажів містяться в міжнародних угодах та документах, зокрема в конвенціях (наприклад, Бернських конвенціях про залізничні перевезення, Статутних та Регламентативних документах спеціалізованих міжнародних організацій) [2, с. 62].

В умовах новітніх викликів, глобалізації, зростання конкуренції впровадження та розвитку кластерів і кластерних технологій вважаються одними з перспективних засобів забезпечення конкурентоспроможності національної та регіональної економіки. Ефективність кластерної моделі досягається за рахунок інноваційності, розвитку взаємодопомоги, поєднання кооперації з конкуренцією та поширення взаємообміну інформацією, знаннями, ноу-хау. В умовах глобалізації та інтеграції до ЄС процеси реформування економіки України повинні супроводжуватися формуванням нового типу відносин між суб'єктами господарювання, а також розвитком нових механізмів реалізації їх економічних інтересів, одним з яких і є кластеризація.

Мережевий характер розвитку сучасної економіки з підвищеною роллю транспортно-інфраструктурної складової в забезпеченні конкурентоспроможності територій зумовлює необхідність кластерних форм організації бізнесу на ринку транспортних послуг. Проте кінцевою метою стає більш повна реалізація виробничого потенціалу кластерно-логістичних структур транспортного ринку та підвищення конкурентоспроможності всіх учасників кластеру за рахунок ефекту масштабу, спільних проєктів, доступу до специфічних матеріальних та людських ресурсів, обміну знаннями, технологіями. Головною ж перевагою використання таких підходів стає можливість досягнення значного економічного ефекту за рахунок скорочення як мінімум на 30–40% сукупних логістичних витрат у дистрибуції під час транспортування, зберігання та розподілу товарно-матеріальних потоків на основі оптимізації логістичних схем доставки, що впливає на ціни та конкурентоспроможність вітчизняних товарів на світових ринках. Комерційна оцінка транспортної політики міжнародного бізнесу виходить з профілю її виробничої діяльності та відповідних потреб під час здійснення виробничих поставок (передусім, сировини, матеріалів, комплектуючих, обладнання), збуту виготовленої продукції, наявності чи відсутності транспортної мережі, географічного розташування виробничого об'єкта та мети збутового призначення [4, с. 125].

Транспортні витрати охоплюють безпосередньо витрати на перевезення товару, транспортні тарифи, збори на митницях і в портах, адміністрування, складські послуги, технічні роботи із завантаження та відвантаження продукції, збереження товару в процесі перевезення, маркування, оформлення документації, пакування та перепаккування, здійснення операцій для участі в аукціонах, страхування товару під час перевезень [5, с. 82].

Можна виділити п'ять різних методів оцінки транспортних витрат:

1) «адвалорні витрати айсберга» (транспортний тариф нелінійно залежить не тільки від відстані, але й від властивостей вантажу продукту);

2) підходи, засновані на оцінюванні географічної відстані (збільшення протяжності маршруту призводить до зростання витрат на перевезення);

3) розрахунок транспортних витрат, заснованих на оцінках величин базисних умов експорту та імпорту товарів (C1F/FOB) (розглядається як різниця між імпортними та експортними цінами, що застосовуються в морських перевезеннях вантажів);

4) реальні фрахтові витрати (рівень ставок визначається умовами рейсового чартеру із зазначенням норм навантаження та розвантаження);

5) засновані на оцінках попиту та пропозиції (чим гірше представлені затребувані покупцем послуги з перевезення, тим дорожче вони коштують) [14].

В будь-якому разі під час планування способів відправлення вантажів та вибору транспорту необхідно враховувати низку основних чинників:

– технічні обмеження, які обумовлені якісними характеристиками товару (наприклад, великі габарити товару можуть унеможливити використання залізничного транспорту, вибухонебезпечні вантажі не підлягають авіаперевезенням);

– необхідні терміни доставки, які визначаються відповідно до здатності товару зберігати властивості в разі тривалого зберігання, а також до технологічних вимог конкретних виробничих процесів;

– необхідність дотримання вимог безпеки та зберігання споживчих якостей вантажу з урахуванням усіх необхідних технічних операцій;

– відстань і маршрут перевезення (наприклад, необхідно під час перевезення вантажу враховувати сполучення між двома пунктами всередині континенту чи до іншого континенту; водночас досить велика відстань навіть на території одного континенту може визначити вибір виду транспорту);

– вартість перевезень або транспортні витрати (наприклад, в міжнародній практиці найшвидшим і найдорожчим видом транспорту є авіаційний, тоді як найповільнішим і найдешевшим – морський).

Стимулювання українських транспортних організацій до роботи на міжнародних ринках транспортних послуг необхідно здійснювати за такими основними напрямками:

– лібералізація економічних умов ведення бізнесу, перш за все лібералізація за рівнем оподаткування українських перевізників на тих сегментах ринку, де вони зазнають конкурентного тиску через вжиття протекціоністських заходів іншими державами або з боку флотів країн відкритої реєстрації;

– створення для вітчизняних міжнародних перевізників не менш сприятливих режимів під час виконання митних і прикордонних процедур, ніж для перевізників інших країн;

– створення умов для придбання українськими перевізниками сучасної транспортної техніки, що забезпечує не тільки конкурентоспроможність на міжнародних ринках, але й принципову доступність цих ринків для вітчизняних операторів;

– розробка механізмів оперативного реагування тоді, коли українські перевізники зазнають дискримінації за кордоном;

– підвищення ефективності механізмів національного регулювання сегментів ринку міжнародних перевезень у разі запровадження двосторонньої дозвільної системи;

– проведення злагодженої активної транспортної політики в міжнародних організаціях, що регламентують входження в міжнародні ринки транспортних послуг;

– розробка і вжиття заходів стимулювання вітчизняних вантажовідправників до використання договорів поставки на базисних умовах, що передбачають перевезення експортних вантажів вітчизняними транспортними організаціями [7].

Висновки. Суб'єктність у сфері пропозиції послуг щодо транспортного забезпечення міжнародної торгівлі вирізняється значною диверсифікацією. Протягом останніх десятиліть розширилася міжнародна діяльність спеціалізованих транспортно-екс-

педиторських фірм, які здійснюють широкий комплекс послуг, надають спроможність виробникам і споживачам сконцентрувати свою діяльність на профільних для себе операціях.

На основі проаналізованих даних про ситуацію міжнародного ринку транспортних послуг можна охарактеризувати першорядні тенденції його подальшого розвитку:

- значне використання найновітніших технологій, досягнення успіхів у вдосконаленні системи надання транспортних послуг;
- розвиток нових видів транспортування, а саме електронного, та вдосконалення наявних, а саме авіаційного, трубопровідного, водного;
- зміна пріоритетів у наданні транспортних послуг на користь наукоємних та дорогих видів транспортування.

Таким чином, характер розвитку міжнародних транспортних послуг в умовах ринкової інтеграції визначається глобальними тенденціями, особливостями регіонального та національного розвитку, правилами новітніх механізмів технологічно-інформаційного та суспільно-економічного життя.

Список використаних джерел:

1. Антонюк Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації: монографія. Київ : КНЕУ, 2004. 273 с.
2. Анцелевич Г., Покрещук О., Ковалевська Л. Міжнародно-правова регламентація транспортних перевезень : підручник. Київ : Зовнішня торгівля, 2004. 288 с.
3. За даними асоціації «Європейська спілка транспортників України». URL: www.estu.com.ua/logistic%20center.html
4. Ільчук В., Хоменко І. Шляхи нарощування виробничого потенціалу транспортних підприємств. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 4(4). С. 120–127.
5. Новицький В. Міжнародна економічна діяльність України : посібник. Київ : КНЕУ, 2003. 79 с.
6. Основні прогностичні показники економічного і соціального розвитку України на 2000 р. Київ : Інтелект, 1999. 159 с.
7. Особливості, проблеми та завдання України на ринку міжнародних транспортних послуг. URL: <http://referat-ok.com.ua/mizhnarodna-ekonomika/osoblivosti-problemi-ta-zavdannya-ukrajini-na-rinku-mizhnarodnih-transportnih-poslug>
8. Прейгер Д., Собкевич О., Смельянова О. Перспективні шляхи та механізми інтеграції ринку транспортних послуг України до країн ЄС. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/475>
9. Проблеми розвитку міжнародної виробничої інфраструктури в умовах глобалізації. URL: <http://infotour.in.ua/rybchuk2.html>
10. Про схвалення Транспортної стратегії України на період до 2020 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>
11. Служба державної статистики України: Зовнішньоекономічна діяльність. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
12. Статистичний щорічник України // Держкомстат України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>
13. Статистичні дані в галузі авіатранспорту. URL: <https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-v-galuzi-aviatransportu.html>
14. Транспортна доступність території як фактор розміщення міжнародного виробництва. URL: http://stud.com.ua/66924/ekonomika/transportna_dostupnist_teritoriyi_faktor_rozmischennya_mizhnarodnogo_virobnitstva
15. Адвокатова Н.О., Боярчук А.І. Сучасні тенденції розвитку міжнародного ринку транспортних послуг для міжнародного бізнесу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2018. Випуск 29. Ч. 1. С. 23–27.

References:

1. Antonyuk L. (2004). Mizhnarodna konkurentospromozhnist' krayin: teoriya ta mekhanizm realizatsiyi: monohrifiya [International competitiveness of countries: theory and mechanism of implementation: monograph]. Kyiv: KNEU, 273 p.

2. Antselevych H., Pokreshchuk O., Kovalevs'ka L. (2004). Mizhnarodno-pravova rehlamentatsiya transportnykh perevezen': pidruchnyk [International law regulation of transportation: a textbook]. Kyiv: Zovnishnya torhivlya, 288 p.
3. According to the Association "European Union of Transporters of Ukraine". Available at: www.estu.com.ua/logistic%20center.html
4. Il'chuk V., Khomenko I. (2015). Shlyakhy naroshchuvannya vyrobnychoho potentsialu transportnykh pidpryyemstv [Ways of increasing the production potential of transport enterprises]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya*, vol. 4, no. 4, pp. 120–127.
5. Novyts'kyy V. (2003). Mizhnarodna ekonomichna diyal'nist' Ukrainy: posibnyk [International economic activity of Ukraine: a guide]. Kyiv: KNEU, 79 p.
6. Osnovni prohnozni pokaznyky ekonomichnoho i sotsial'noho rozvytku Ukrainy na 2000. [The main forecast indicators of economic and social development of Ukraine for 2000]. Kyiv: Intelkt, 159 p.
7. Osoblyvosti, problemy ta zavdannya Ukrainy na rynku mizhnarodnykh transportnykh poslug [Features, problems and tasks of Ukraine in the market of international transport services]. Available at: <http://referat-ok.com.ua/mizhnarodna-ekonomika/osoblyvosti-problemi-ta-zavdannya-ukrajini-na-rinku-mizhnarodnih-transportnih-poslug>
8. Preyher D., Sobkevych O., Yemel'yanova O. Perspektyvni shlyakhy ta mekhanizmy intehtratsiyi rynku transportnykh poslug Ukrainy do krayin YES. Analitichna zapyska [Prospective ways and mechanisms of integration of the market of transport services of Ukraine to EU countries. Analytical note]. Available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/475>
9. Problemy rozvytku mizhnarodnoyi vyrobnychoyi infrastruktury v umovakh hlobalizatsiyi [Problems of development of international production infrastructure in the conditions of globalization]. Available at: <http://infotour.in.ua/rybchuk2.html>
10. Pro skhvalennya Transportnoyi stratehiyi Ukrainy na period do 2020 [On approval of the Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2020]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>
11. Sluzhba derzhavnoyi statystyky Ukrainy: Zovnishn'oeconomichna diyal'nist' [State Statistics Service of Ukraine: Foreign Economic Activity]. Available at: <http://ukrstat.gov.ua>
12. Statystychnyy shchorichnyk Ukrainy. Derzhkomstat Ukrainy [Statistical Yearbook of Ukraine. Goskomstat of Ukraine]. Available at: <http://ukrstat.gov.ua>
13. Statystychni dani v haluzi aviatransportu [Statistics in the field of air transport]. Available at: <https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-v-galuzi-aviatransportu.html>
14. Transportna dostupnist' terytoriyi yak faktor rozmishchennya mizhnarodnoho vyrobnytstva. [Transport accessibility of the territory as a factor of location of international production]. Available at: http://stud.com.ua/66924/ekonomika/transportna_dostupnist_teritoriyi_faktor_rozmishchennya_mizhnarodnogo_virobnitstva
15. Advokatova N.O., Boyarchuk A.I. (2018). Suchasni tendentsiyi rozvytku mizhnarodnoho rynku transportnykh poslug dlya mizhnarodnoho biznesu. [Current Trends in the Development of the International Transport Services Market for International Business]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universyetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*, vol. 29, no. 1, pp. 23–27.

УДК 005:339.9

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.4>**Морозов Р.В.**

доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту організацій,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Морозова О.Г.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри зовнішньоекономічної діяльності,
Херсонський національний технічний університет

Morozov Roman

State Higher Education Institution
«Kherson State Agrarian University»

Morozova Olga

Kherson National Technical University

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ НА РІЗНИХ РІВНЯХ ФУНКЦІОНУВАННЯ У МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ

TRANSFORMATION OF ENTERPRISE MANAGEMENT AT ALL FUNCTIONING LEVELS IN INTERNATIONAL BUSINESS

Досліджено особливості ринкової трансформації менеджменту підприємств та ряд практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності їх функціонування на макро- мезо- і мікрорівнях. Визначено роль інформації як джерела підвищення ефективності менеджменту підприємств на різних рівнях функціонування в міжнародному бізнесі. Обґрунтовано, що зростання ефективності менеджменту підприємств міжнародного бізнесу залежить від раціональних взаємовідносин підприємств, держави і світового співтовариства. Встановлено, що держава не може встановити повноцінний контроль над підприємством, а підприємство не має реальної економічної самостійності. Поетапний перехід до нової моделі взаємовідносин між державою і підприємством включає: створення механізму виведення підприємств з застарілого економічного процесу; формування умов, які будуть заохочувати до заснування нових підприємств; поліпшення організації управління державними корпоративними правами та суспільного контролю за здійсненням цих дій.

Ключові слова: менеджмент підприємства, інформація, ринкова трансформація, міжнародний бізнес, макро- мезо- і мікрорівень.

Исследованы особенности рыночной трансформации менеджмента предприятий и ряд практических рекомендаций по повышению эффективности их функционирования на макро- мезо- и микроуровнях. Определена роль информации как источника повышения эффективности менеджмента предприятий на разных уровнях функционирования в международном бизнесе. Обосновано, что повышение эффективности менеджмента предприятий международного бизнеса зависит от рациональных взаимоотношений предприятий, государства и мирового сообщества. Установлено, что государство не может установить полноценный контроль над предприятием, а предприятие не имеет реальной экономической самостоятельности. Поэтапный переход к новой модели взаимоотношений между государством и предприятием включает: создание механизма вывода предприятий из устаревшего экономического процесса; формирование условий, которые будут содействовать созданию новых предприятий; улучшение организации управления государственными корпоративными правами и общественного контроля за осуществлением этих мероприятий.

Ключевые слова: менеджмент предприятия, информация, рыночная трансформация, международный бизнес, макро- мезо- и микроуровень.

The peculiarities of the market transformation of enterprise management and a number of practical recommendations on improving the efficiency of their functioning at the macro-, meso- and micro- levels are investigated. The role of knowledge and information as sources of growth of efficiency of enterprise management at all levels of functioning in international business is defined. The proposed theoretical approaches to the peculiarities of the market transformation of enterprise management can form the basis of practical recommendations for establishing their effective functioning. It is proved that the increase in the efficiency of management of enterprises of international business, the way out of the systemic crisis of the economy, as a whole, depends on the rational relations between enterprises, the state and the world community. In an economy of inversion type, where recombined property is dominant, this principle is not realized. Today, the state can not establish full control over the enterprise, and the enterprise has no real economic autonomy. The gradual transition to a new model of relations between the state and the enterprise includes: creation of a mechanism of withdrawal of enterprises from outdated economic process; the creation of framework conditions that will encourage the establishment of new businesses, as well as the elimination of regulations that counteract this process; abolition of state privileges for certain industries; increase of transparency of state activity and informational content of market signals (prices) by promoting competition in separate markets and exposing market abuse; improving the organization of public corporate rights management and public control over the implementation of these actions. The theoretical approaches to the peculiarities of the transformation of management of international business enterprises proposed in the work can form the basis of practical recommendations for establishing their effective functioning at the macro- meso- and micro-levels.

Key words: *enterprise management, information, market transformation, international business, macro- meso- and micro-level.*

Постановка проблеми. У теоретичних концепціях постіндустріального суспільства, економіка якого ґрунтується на широкому застосуванні наукового знання, роль творчої особистості та інтелектуальних ресурсів у менеджменті підприємства стає провідною. Зазначене підтверджується такими характерними особливостями сучасного способу виробництва: надзвичайно швидкий темп; широкі масштаби та глибина змін у розвитку науки і техніки, що мають революційний вплив на менеджмент та всю господарську систему; поява нових галузей матеріального виробництва і сфер послуг, що проявляється у змінах їх співвідношення, структурі зайнятості, технологічних процесів і форм організації виробництва у міжнародному бізнесі. Зазначимо, що для створення суспільного багатства знання та інформація стають вагомішими за матеріальні фактори. Використання цих нових факторів забезпечує зростання ефективності менеджменту виробництва та збільшення суспільного продукту у міжнародному бізнесі. У структурі суспільного виробництва збільшується питома вага високотехнологічного сектору, у складі виробленої продукції зростає частка доданої вартості за рахунок інтелектуальної складової, змінюється характер людської праці на користь творчої та інтелектуальної діяльності. Разом із процесами дематеріалізації виробництва основним фактором стає рівень технологізації, а основним ресурсом стає творчий та інтелектуальний потенціал працівника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічним, методичним та практичним аспектам трансформації менеджменту підприємств міжнародного бізнесу в умовах ринкової трансформації присвятили свої праці Т. Артьомова [1], Л. Белова [2], В. Геєць [3], А. Дементьева [4] та ін.

Водночас, незважаючи на вагомість даної проблематики й посилену увагу до неї багатьох провідних дослідників, окремі її аспекти все ще залишаються недостатньо вивченими. Тому виникає необхідність дослідження особливостей трансформації менеджменту підприємств на різних рівнях функціонування у міжнародному бізнесі. Все це обумовило вибір і актуальність теми дослідження.

Мета статті полягає в обґрунтуванні напрямів трансформації менеджменту підприємств на різних рівнях функціонування у міжнародному бізнесі, системному уза-

гальненні основних напрямків адаптації підприємств до глобального простору та взаємодії з іншими суб'єктами в умовах трансформації економіки.

Виклад основного матеріалу. Взаємозв'язок між системоутворюючими факторами менеджменту підприємства, зокрема його внутрішнім середовищем і ринковою структурою, зовнішнім середовищем, проявляється в організаційній формі підприємства. Сучасний рівень розвитку продуктивних сил, перш за все комп'ютеризація, породжує унікальне явище, коли традиційна форма підприємства руйнується, в деяких галузях зникає необхідність у постійному трудовому колективі, оскільки існують підприємства без працівників, відроджується робота «на дому», на перший план виходять компетенції підприємства, його організаційний капітал. Нові організаційні форми підприємств розвиваються, виходячи з нової закономірності їх розвитку в ході вирішення дилеми між масштабом виробництва та витратами контролю. Слід зазначити, що така закономірність формується як «розсипання» підприємств в ході екстерналізації функцій, які стримують розвиток основних компетенцій підприємств. Сучасні організаційні форми підприємств (підприємство «точно в строк», підприємство світового класу, сіткове підприємство, альянси, «віртуальні» підприємства) набувають поширення в економіці по мірі підвищення зрілості системоутворюючих факторів підприємства перехідного типу. В сучасних умовах лише окремі елементи цих організаційних новоутворень можуть застосовуватися на сучасних підприємствах.

На нашу думку, зростання ефективності менеджменту підприємств та вихід із системної кризи економіки, в цілому, залежить від раціональних взаємовідносин підприємств і держави, світового співтовариства, їх передумовою є чітко визначені права, пов'язані з повною відповідальністю майном за взяті зобов'язання. В умовах економіки інверсійного типу, де домінуючою є рекомбінована власність, цей принцип не реалізується. Держава не може встановити ефективний контроль над підприємством, а підприємство не має реальної економічної самостійності. Поетапний перехід до нової моделі взаємовідносин між державою і підприємством включає: створення механізму виведення підприємств з застарілого економічного процесу; формування умов, які будуть заохочувати до заснування нових підприємств; поліпшення організації управління державними корпоративними правами та суспільного контролю за здійсненням цих дій.

Водночас ми свідомі того, що перехід до ринкової економіки означає кардинальну зміну характеру взаємовідносин між підприємствами. Факторами, які протидіють налагодженню нових форм відносин між ними, виступають нерозвинутість ринкової інфраструктури, недостатнє оволодіння методами маркетингової політики та ін.

Слід відмітити, що в початковий перехід важливу роль відіграють існуючі господарські зв'язки партнерів в силу інерції, переваг довірчих відносин в умовах економічної невизначеності, відсутності необхідної інформації, жорсткої залежності від минулих технологічних «ланцюжків» при недостатніх коштах для зміни профілю підприємств. В подальшому головним критерієм вибору партнерів стають раціональні ринкові оцінки. При цьому нестійкість економіки, нерозвинутість ринкової інфраструктури обумовлює хаотичність встановлення господарських зв'язків.

Адаптація підприємств до існуючих умов відбувається в двох формах. Пасивна проявляється в зменшенні обсягу випуску продукції, зменшенні асортименту. Активна форма передбачає такі заходи: активний пошук нових постачальників; організацію виробництва сировини та матеріалів на власному підприємстві; вкладення коштів у розвиток підприємств-постачальників. Вважаємо, що сучасні тенденції і реальні перспективи розвитку підприємств пов'язані з застосуванням активних заходів.

В умовах перехідної економіки особливого значення набуває регіональний фактор розвитку підприємств. Його використання може відбуватися за допомогою різних теоретичних моделей. Найбільш ефективною з них в сучасних умовах є кластерна модель розвитку, яка розкриває об'єктивно існуючий специфічний взаємозв'язок підприємств

регіону, що доповнюють одне одного, використовуючи конкурентні переваги регіону і забезпечуючи високий рівень його конкурентоспроможності. Для впровадження кластерної моделі необхідні об'єктивні та суб'єктивні передумови. В Україні в багатьох сферах та регіонах вони уже назріли. Кластери краще, ніж галузі, охоплюють зв'язки, між підприємствами, їх взаємодоповнюваність, забезпечують швидше розповсюдження технологій, навичок, інформації, маркетингу.

Висновки. Підсумовуючи викладене можна зробити ряд рекомендацій щодо налагодження менеджменту підприємств на макро- мезо- та мікрорівнях.

По-перше, на макрорівні йдеться про радикальну зміну виробничої системи, в ході якої слід змінити структуру та форму підприємств. На нашу думку, необхідно в коротко-строківій перспективі спрямувати діяльність підприємств на зниження витрат та зміну організаційної структури; створити нові самостійні підприємства, які здатні залучати інвестиції. Йдеться не про модернізацію існуючих підприємств, а про їх перетворення на нові підприємства, які відповідають вимогам ринку. Реструктуризацію великих підприємств у новітніх галузях економіки необхідно здійснювати виходячи з теорії стратегічної трансформації, яка передбачає реінжиніринг виробничих процесів, застосування інформаційних технологій, нові методи вимірювання результатів. На цій базі слід формувати інформаційне підприємство, головна перевага якого – професійні компетенції працівників. Вибір між внутрішнім та зовнішнім ростом залежать від типу підприємства, специфіки його діяльності та стратегії. Малі та середні підприємства, спеціалізовані фірми повинні віддавати перевагу внутрішньому росту, а також стратегії, яка пов'язана з горизонтальною експансією, економією на масштабі та збільшенні частки ринку. Великі підприємства та групи підприємств повинні базуватися на зовнішньому рості і стратегії, пов'язаній з вертикальною експансією, інтеграцією постачання та збуту, а також контролем над філіями. По закінченні структурної перебудови економіки зовнішній ріст повинен поступитися внутрішньому, оскільки останній дає можливість підприємству зберегти свою ідентичність, уникнути труднощів інтеграції придбань і, головне, зберегти і вдосконалити досвід та знання, тобто полюси компетенцій підприємства. Реструктуризація підприємств та впровадження нових організаційних форм може бути значно прискорена за рахунок встановлення раціональних відносин між державою і підприємством, їх необхідної формувати, виходячи з чітко визначених прав власності. При цьому необхідно знизити трансакційні витрати, які в умовах перехідної економіки несуть економічні агенти. Це приводить до того, що в процесі перетворення державної власності в акціонерну об'єкти власності не знаходять ефективного власника. Щоб змінити ситуацію, доцільно створити ринок інформації, демонополізувати ринок об'єктів власності та усунути структурні диспропорції.

По-друге, на мезорівні забезпечення конкурентоспроможності регіону може відбуватися за рахунок використання кластерної моделі розвитку підприємств. Кластерна модель базується на об'єктивних реально існуючих зв'язках підприємств регіону.

По-третє, на мікрорівні визначені можливості застосування нових організаційних форм та сучасних організаційних структур.

Таким чином, запропоновані в роботі теоретичні підходи щодо особливостей трансформації менеджменту підприємств на різних рівнях функціонування у міжнародному бізнесі можуть бути покладені в основу практичних рекомендацій щодо налагодження їх ефективного функціонування на макро- мезо- і мікрорівнях.

Список використаних джерел:

1. Артемова Т. И. Институт социальной ответственности организации: мировой опыт и реалии Украины. *Наукові праці ДонНТУ*. 2009. Вип. 37–1. С. 170–176.
2. Белова Л. Г. Информационное общество: трансформация экономических отношений в мировой экономике : монография / Белова Л. Г., Стриженко А. А. Барнаул : Изд-во «Азбука», 2007. 387 с.

3. Геєц В. Социогуманитарные составляющие перспектив: перехода к социально ориентированной экономике. *Экономика Украины*. 2000. № 1. С. 4–11.
4. Дементьева А. Современные условия глобализации и роль транснациональных корпораций. *Инициативы XXI века*. 2010. № 1. С. 54–67.

References:

1. Artemova T. I. (2009). Institut socialnoi otvetstvennosti organizacii: mirovoi opit i realii Ukraini [Institute of Social Responsibility of the Organization: World Experience and Realities of Ukraine]. *Naukovi praci DonNTU*, vip. 37–1, pp. 170–176.
2. Belova L.G. (2007). Informacionnoe obschestvo: transformaciya ekonomicheskikh otnoshenii v mirovoi ekonomike: monografiya [The Information Society: Transformation of Economic Relations in the World Economy: monograph] / Belova L.G., Strizhenko A.A. Barnaul : Publishing House «ABC», 387 p.
3. Geyets V. (2000). Sociogumanitarnie sostavlyayushchie perspektiv perehoda k socialno orientirovannoi ekonomike [Socio-humanitarian components of the prospects for the transition to a socially oriented economy]. *Ekonomika Ukraini*, № 1, pp. 4–11.
4. Dementieva A. (2010). Sovremennie usloviya globalizacii i rol transnacionalnih korporacii [Modern conditions of globalization and the role of transnational corporations]. *Iniciativi XXI veka*, № 1, pp. 54–67.

УДК 338.48(477)

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.5>

Нікітенко К.С.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8423-5605>

Nikitenko Kateryna

State Higher Educational Institution
“Kherson state Agrarian University”

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

FEATURES TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE

У статті досліджено проблеми досягнення ефективності туристичної діяльності та розвитку міжнародної туристичної діяльності. Розглянуті основні фактори, що стримують розвиток туристичної сфери в Україні. Основними перешкодами розвитку туристичного сектору в Україні, сьогодні переважно є чинники політичного, управлінського, економічного, екологічного, соціального та культурного характеру. Сьогодні для розвитку цієї галузі необхідно покращити державне регулювання цієї сфери, раціонально використовувати туристично-рекреаційний потенціал регіонів, активізувати та удосконалити маркетингове та рекламно-інформаційне забезпечення на регіональному, державному та міжнародному рівнях. Також в роботі визначено місце туризму в українській економіці та його функції, проведено аналіз загальних тенденцій та особливостей формування туристичних потоків, запропоновано заходи щодо розвитку туризму в промислових районах України, запропоновані напрями для розвитку туризму за сучасних економічних умов. Вигідне географічне положення України і наявність сприятливих факторів дозволяють стверджувати про значні перспективи розвитку туризму. Однак, маючи великий потенціал, Україна не розвиває ринок туристичних послуг в повному обсязі, хоча є однією з провідних країн Європи за рівнем забезпеченості природними та історико-культурними ресурсами. Аналіз стану туризму в Україні показав, що доходність цієї галузі, перш за все, залежить від збільшення

туристичних потоків, а також політики державної підтримки внутрішнього туризму та створення привабливого для інвесторів інвестиційного клімату.

Ключові слова: туризм, тенденції розвитку, аналіз, чинники, в'їзний туризм, виїзний туризм, функції, перспективи.

В статье исследованы проблемы достижения эффективности туристической деятельности и развития международной туристической деятельности. Рассмотрены основные факторы, сдерживающие развитие туристической сферы в Украине. Основными препятствиями развития туристического сектора в Украине сегодня преимущественно являются факторы политического, управленческого, экономического, экологического, социального и культурного характера. Сегодня для развития этой отрасли необходимо улучшить государственное регулирование этой сферы, рационально использовать туристско-рекреационный потенциал регионов, активизировать и усовершенствовать маркетинговое и рекламно-информационное обеспечение на региональном, государственном и международном уровнях. Также в работе определено место туризма в украинской экономике и его функции, проведен анализ общих тенденций и особенностей формирования туристических потоков, предложены мероприятия по развитию туризма в промышленных районах Украины, предложены направления для развития туризма в современных экономических условиях. Выгодное географическое положение Украины и наличие благоприятных факторов позволяют утверждать о значительных перспективах развития туризма. Однако, имея большой потенциал, не развивает рынок туристических услуг в полном объеме, хотя является одной из ведущих стран Европы по уровню обеспеченности природными и историко-культурными ресурсами. Анализ состояния туризма в Украине показал, что доходность этой отрасли, прежде всего, зависит от увеличения туристических потоков, а также политики государственной поддержки внутреннего туризма и создание привлекательного для инвесторов инвестиционного климата.

Ключевые слова: туризм, тенденции развития, анализ, факторы, въездной туризм, выездной туризм, функции, перспективы.

The article examines the problem of achieving efficiency of tourist activities and developing international tourism. The main factors constraining the development of tourism in Ukraine. The main obstacles for the development of the tourism sector in Ukraine today are mainly the factors of political, managerial, economic, environmental, social and cultural character. Today for the development of this industry is necessary to improve state regulation in this sphere, rational use of tourist and recreational potential of regions, to enhance and improve marketing and advertising and information support at the regional, national and international levels. The work also determines the place of tourism in the Ukrainian economy and its functions, the analysis of General trends and peculiarities of formation of tourist flows, the activities proposed for the development of tourism in the industrial regions of Ukraine, proposed directions for tourism development in modern economic conditions. The advantageous geographical position of Ukraine and the presence of favorable factors allow to argue about the considerable prospects of development of tourism. However, having great potential does not develop the market of tourist services in full, though it is one of the leading countries in Europe in terms of availability of natural, historical and cultural resources. The analysis of tourism in Ukraine showed that the profitability of this sector primarily depends on increasing tourist flows and the policy of state support of domestic tourism and create attractive for investors investment climate. One of the most important factors influencing the development of both domestic and international tourism is the well-being of the population. There is a clear link between the trend of tourism development, general economic development and personal incomes. The tourism market is very sensitive to changes in the economy. With stable prices, a 2.5% increase in personal consumption increases tourism spending by 4% and a 5% increase in personal consumption by 10%. The annual increase in incomes of Ukrainian citizens will lead to more intensive tourist activity and, in particular, to an increase in the number of high-income consumers. In the future, the population of Ukraine will be characterized as having a high quality of life. Recreation, travel, art, culture will be the basic elements that will fill a person's free time.

Key words: tourism, development trends, analysis, factors, inbound tourism, outbound tourism, functions, prospects.

Постановка проблеми. Розвиток туризму безпосередньо впливає на зростання валового національного продукту країни, а також стимулює розвиток інших галузей економіки, які формують інфраструктуру ринку туристичних послуг.

Слід відмітити, що туризм в деяких країнах є основним джерелом надходжень до бюджету. Так, за даними Всесвітньої організації туризму про рівень доходів від туристичної галузі, найбільший дохід на одного мешканця складає 17621 дол. США на Британських Вергинських островах, а в ТОП-25 країн, які найбільше заробляють на туризмі, входять такі Європейські країни, як Люксембург, Кипр, Мальта, Австрія, Хорватія [1]. Щодо України, то підрахунки доходу від туризму на одного мешканця в державі навіть не проводяться.

В сучасній економіці, туризм стає одним із найприбутковіших видів підприємництва. Тому для України розвиток туризму може стати одним із джерел надходження іноземної валюти, сприяти підвищенню рівня зайнятості та якості життя населення. Розвиток туризму в Україні, останнім часом, хоча і проходить в умовах нестабільної економічної та політичної ситуації, але вже показав стійку динаміку до зростання. Це свідчить про те, що Україна має значний потенціал в цій сфері, і, за певною підтримкою держави та надання гарантій для інвесторів, туристична галузь може стрімко розвиватись і стати бюджетотворюючою для країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висування туризму на передові позиції в економіці різних країн поштовхнуло інтерес дослідження проблем розвитку туризму серед вітчизняних науковців, таких як А.В. Бодрова, Ю.О. Ольвінська, Н.В. Мельник, В.Ю. Пестушко, З.В. Юринець, В.О. Цибульський та інші. Але внаслідок масштабних змін, які відбуваються в туристичній індустрії, як в Україні, так і світі, дослідженню новітніх тенденцій слід приділяти постійну увагу.

Мета статті полягає у дослідженні стану туризму в Україні та на основі проведеного аналізу надати рекомендації щодо його подальшого розвитку.

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, офіційних сайтів, та даних досліджень Всесвітніх туристичних організацій. При проведенні дослідження використано методи аналізу, синтезу, порівняння, групування та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Туризм можна розглядати у широкому сенсі слова, як галузь, або сферу діяльності, та у вузькому значенні – відповідно до інтересів різних учасників – суб'єктів туристичного ринку, які формують сукупний попит та сукупну пропозицію на ринку туристичних послуг.

Як визначається у ст. 1 закону України «Про туризм», туризм – це «... тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійних ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування» [2, с. 128].

Загальними чинниками, які сприяють розвитку туризму в будь-якій країні є кліматичні, історико-культурні, можливість забезпечення достатнього рівня безпеки для туристів, високий рівень якості туристичних послуг та державна підтримка розвитку даної галузі [3, с. 225].

Туризм впливає на соціальний розвиток регіонів і країни в цілому, виконуючи ряд основних функцій. Відтворювальна, або оздоровча функція туризму, дозволяє відновити сили й внутрішні ресурси людини, витрачені під час праці та виконання повсякденних побутових обов'язків. Причому оздоровчий ефект поділяється на лікувальний і профілактичний.

Розважальна функція туризму дозволяє раціонально використовувати вільний час людини.

Пізнавальна (освітньо-виховна) функція туризму сприяє всебічному розвитку особистості, формуванню почуття патріотизму, моральних та естетичних якостей, розширенню знань людини з країнознавства і природознавства, історії та культури. Економічна функція туризму сприяє розвитку соціально-економічної інфраструктури регіону, збільшенню кількості зайнятих. Туризм є джерелом поповнення місцевих бюджетів.

Туризм поділяється на внутрішній та зовнішній (іноземний). Основну частку в доходах від туризму економічно розвинутих країн займає внутрішній туризм. Най-

більше помітний вплив надходжень внутрішнього туризму в Німеччині – понад 87% усіх доходів від туризму [3, с. 226].

В Україні більше 70% населення ніколи не покидали межі країни. Тому з покращенням рівня життя, розвитку туристичної інфраструктури та якості туристичних послуг Україна має великий потенціал зростання як внутрішнього так і зовнішнього туризму. Однак, на сьогоднішній день, цей потенціал не-достатньо повно розкрито. Про це свідчить частка туристичної галузі в структурі ВВП України, яка протягом останніх років знаходиться в межах 2,0-2,5%. До основних перешкод, що гальмують розвиток туристичної сфери в Україні, можна віднести економічні, політичні, екологічні.

В Україні регіони мають різну туристичну спрямованість і ступінь розвинутості туристичного ринку. Найбільш привабливими для туристів завжди були Закарпаття, Одеська, Херсонська, Миколаївська та Запорізька області, доходи від туризму в яких рік від року збільшуються, тоді як туризм в Дніпропетровській, Луганській і Донецькій областях розвивається повільними темпами. Недооціненими туристично-рекреаційної сфери старопромислових регіонів України. Хоча в індустріально-промислових містах Дніпропетровщини, таких як Кривий Ріг, Марганець, Нікополь в останні роки розвивається індустріальний туризм, який задовольняє пізнавальні потреби населення із ознайомленням виробництвом, технікою та технологіями [4, с. 9].

Розвиток екологічного туризму пов'язаний із збільшенням попиту населення до відвідування місць з незмінним або мало зміненим природним середовищем. В Україні еко туризм знаходиться на стадії розвитку і частіше його називають «зеленим», «сільським» або «агротуризмом», «етнокультурний» туризм. Еко туризм не тільки приносить прибуток, а й сприяє поширенню пропаганди збереження екосистеми.

Перешкодою у розвитку туризму в Україні є незадовільний стан шляхів і низька пропускна спроможність міжнародних транспортних коридорів (МТК). Розвиток сільського туризму потребує вирішенню проблеми приведення стану вітчизняних транспортних мереж та послуг у відповідність до норм і стандартів ЄС. Видом туризму, що розвивається в Україні, є винний туризм. Основними регіонами, де розвивається області, де великі і малі виноробні підприємства можуть підвищити попит на свою продукцію та закріпити свої позиції на вітчизняному ринку і отримати можливість виходу на міжнародні ринки.

Перспективним для України може стати й медичний туризм, але його розвиток є можливим лише за умов отримання інвестицій та вдосконалення медичного страхування.

Враховуючи істотну відмінність вітчизняних регіонів за рівнем і можливостями рекреаційного розвитку, а також станом транспортної та готельної інфраструктури, ефективно вирішити проблему туристичної галузі в Україні тільки з центру вельми складно. Необхідно активно залучати до цього процесу регіони.

Отже, всі регіони України мають необхідний туристично-рекреаційний потенціал для розвитку індустрії туризму з орієнтацією як на внутрішніх, так й іноземних туристів. Динаміку в'їзного та виїзного туризму в Україні протягом 2015-2018 рр.

За даними адміністрації Державної прикордонної служби України нашу країну відвідало 14,4 млн. іноземних туристів, що на 6% більше, ніж в 2016 р. і на 11,8% більше, ніж у 2015 р. [5]. У табл. 1 представлено аналіз динаміки і структури туристських потоків країн-лідерів за відвідуванням України у 2016-2017 рр.. Так, за даними офіційної статистики, в Україні у 2018 р. значно збільшився потік іноземних туристів з Білорусі на 49,5%, Туреччини – на 33,3%, Німеччини – на 22,5% та Ізраїлю – на 20,2%. Та навпаки, зменшилась чисельність туристів, що прибули до України з Угорщини на 16,6%, Словаччини – на 10,8%, Польщі – на 4,2% та Росії на 1,4%. Зростання кількості іноземних туристів сприяла невелика, у порівнянні з іншими країнами, вартість проживання.

На збільшення кількості іноземних туристів у 2018 р. вплинуло проведення конкурсу Євробачення. Лідерами країн, до яких спрямовувався потік українських туристів впро-

довж 2016-2018 рр., стали Німеччина, Румунія та Угорщина. У табл. 2 представлено динаміку та структуру виїзного туризму в Україні у топі десятка країн, які відвідувались громадянами України. Запровадження безвізу з країнами ЄС вплинуло на збільшення у 2018 р. потоку українців до країн Європейського Союзу. Так, потік українських туристів до Німеччини збільшився протягом аналізованого періоду на 7,8%, до Румунії – на 21,9%, а до Угорщини – на 7,8%. Крім того, зростання потоку подорожуючих українських туристів спостерігається до Єгипту (на 75,5%) та Туреччини (на 27,3%).

Водночас зазнали незначного скорочення чисельність українських туристів, що відвідували Словаччину (на 3,5%) та Польщу (на 1,2%). Слід зауважити, що внутрішні туристичні потоки забезпечені в'їзними потоками на 70-80% і лише на 20-30% – вітчизняними туристами. Після анексії Криму та втрати контролю з боку держави на частині території Донбасу, туристичний потік різко скоротився, так у 2014 р. він зменшився на 40%, а у 2015 р. ще на 20%.

Таблиця 1

Аналіз динаміки і структури туристських потоків країн-лідерів за відвідуванням України у 2016-2017 рр.

Країна	2016 рік		2018 рік		Приріст, %
	осіб	частка, %	осіб	частка, %	
Молдова	4474151	32,88	4548192	31,51	1,6
Росія	1542631	11,34	1521038	10,55	-1,4
Білорусь	1827751	13,43	1521038	18,95	49,5
Польща	1195089	8,78	1144391	7,94	-4,2
Угорщина	1271173	9,34	1059838	7,35	-16,6
Румунія	775823	5,7	792870	5,5	2,2
Словаччина	410732	3,02	366327	2,54	-10,8
Туреччина	206706	1,52	275506	1,91	33,3
Ізраїль	217160	1,6	261119	1,81	20,2
Німеччина	171455	1,26	210056	1,46	22,5

Таблиця 2

Аналіз динаміки і структури потоків українських туристів України відвідування у 2016-2018 рр.

Країна	2016 рік		2018 рік		Приріст, %
	осіб	частка, %	осіб	частка, %	
Молдова	1655775	6,7	1680353	6,4	1,5
Росія	3 859820	15,6	4376423	160,5	13,4
Білорусь	1114457	4,5	1186466	4,5	6,5
Польща	10111086	40,9	9990978	37,8	-1,2
Угорщина	2893370	11,7	3118758	11,8	7,8
Румунія	857728	3,5	1045424	3,9	21,9
Словаччина	887120	3,6	854657	3,2	-3,5
Єгипет	417949	1,7	733597	2,8	75,5
Туреччина	930657	3,7	1185051	4,5	27,3
Німеччина	275987	1,1	344150	1,3	24,7

Девальвація гривні протягом 2014 р. вплинула на недоступність для більшої частки населення подорожей за кордон, але, у той же час, надала додаткові можливості для внутрішнього туризму. Вже у 2015 р. ринок туризму розпочав своє відновлення, в першу чергу, за рахунок розвитку внутрішнього туризму. У 2015 р. внутрішній туристичний потік в Україні зріс у середньому на 30-40%. Але з встановлення безвізового режиму для громадян України із країнами ЄС у червні 2017 р., значно позвало виїзний потік туристів з України за кордон.

Відбулися зміни і у внутрішніх потоках туристів. Українці, які раніше надавали перевагу відпочинку у Криму, змінили свої пріоритети після Російської окупації півострова і тепер обирають інші місця для відпочинку на узбережжі Чорного та Азовського морів, найбільш затребуваними стали міста Одеса, Херсон та Миколаїв. 2018 рік в Україні було оголошено «Роком туризму». Зростанню зацікавленості у отриманні якісних туристичних послуг сприяє проведення постійного рейтингу серед туристичних операторів, яких на сьогодні в Україні працює біля 100, більшість з яких входить до Всеукраїнської Асоціації Туристичних Операторів, а також в інші міжнародні організації.

Розвитку внутрішнього туризму в Україні буде сприяти реалізація з 2017 р. Порядку встановлення категорій готелям від 1 до 5 зірок. Оцінювання готелів на відповідність вимогам державних стандартів відтепер буде проводитися органами сертифікації, які акредитовані Національним агентством з акредитації України. Наявність зірок дозволить туристам краще орієнтуватися при виборі свого розміщення, відтак сприятиме покращенню якості обслуговування та розвитку конкуренції на ринку туристичних послуг.

Динаміка кількості туристів, які отримали послуги туроператорів та туристичних агентств в Україні протягом 2012-2018 рр.. Статистичні данні свідчать про те, що організований туристичний потік у 2018 р. майже досяг рівня 2012 р. і це без урахування непідконтрольних територій Криму та Донбасу. Розвитку туризму в Україні буде сприяти прийняття у 2018 р. Стратегії розвитку туризму та курортів [6].

Але для залучення іноземних інвестицій у галузь туризму потрібні більш рішучі дії з боку держави. Слід позбавити на певний час інвесторів-забудовників від сплати податку на землю, як це було зроблено в Грузії та Туреччині, а також розробити механізми довгострокової (на 20-40 років) оренди землі. Travel Hub, де потенційні туристи зможуть ознайомитись за допомогою віртуальних мереж із маршрутами, які пропонують туроператори, знайти або замовити подорож на свій смак або самостійно розробити собі маршрут, обрати готелі в місцях зупинок. Також тут можна отримати кваліфіційну пораду спеціалістів в області туризму та ознайомитись із позитивними та негативними відгуками.

Використання системи Travel Hub дозволить потенційним споживачам не тільки оптимізувати витрати на подорожі, а також самостійно розробляти маршрути, обирати готелі та одержувати кваліфікаційні поради спеціалістів щодо безпеки подорожей.

Висновки. Аналіз стану туризму в Україні показав, що дохідність цієї галузі, перш за все, залежить від збільшення туристичних потоків, а також політики державної підтримки розвитку внутрішнього туризму, спрямованої на розвиток курортних та лікувальних, профілактичних та культурних закладів.

Розвиток туризму в сучасних умовах функціонування економіки в Україні вимагає пошуку нових джерел фінансування цієї галузі. Державна підтримка та надання гарантій інвесторам дозволять туристичній індустрії швидко розвиватись та збільшать надходження до бюджету країни, що в свою чергу, забезпечить комплексний розвиток регіонів і дозволить зберегти екологічну рівновагу та історичну і культурну спадщину.

Список використаних джерел:

1. ТОП 25 стран, зарабатывающих на туризме. URL: <http://finance.bigmir.net/news/economics/17650-TOP-25-stranzarabatyvujushihnaturizme> (дата звернення: 19.08.2018).
2. Закон України «Про туризм», № 1282-IV, в редакції від 18.11.2003 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>
3. Пестушко В.Ю. Туризм як джерело доходів. *Наукові записки СумДПУ імені А.С.Макаренка*. 2015. Вип. 6. С. 223–228.
4. Любіцева О.О. Індустріальний туризм: від дефініцій до бренду. Матеріали І-го міжнародного науково-практичного форуму. Кривий Ріг. 2013. С. 7–10.
5. Інформація щодо відвідування України іноземними туристами та виїзду громадян України за кордон у 2017 році: за даними офіційного сайту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.
6. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України, № 168-р від 16.03.2017.

References:

1. TOP 25 countries earning on tourism. URL: <http://finance.bigmir.net/news/economics/17650-TOP-25-stranzarabatyvujushih-na-turizme>
2. Law of Ukraine «About Tourism», № 1282-IV, in the wording of November 18, 2003. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>
3. Pestushko V.Yu. (2015). Tourism as a source of income. Scientific notes of Sumy MPU named after A.S. Makarenko [Tourism as a source of income. Scientific Notes of Sumy State University of A.S. Makarenko]. Sumy. Iss. 6, pp. 223–228.
4. Lyubitseva O.O. (2017). Industrial tourism: from definitions to brand. [Tourism as a source of income. Scientific Notes of Sumy State University of A.S. Makarenko]. Materials of the I-th International Scientific and Practical Forum. Kryvyi Rih, pp. 7–10.
5. Information on visiting Ukraine by foreign tourists and departure of Ukrainian citizens abroad in 2017: according to the official website of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>
6. On approval of the Tourism Development and Resorts Strategy for the period up to 2026: (2017). [Pro skhvalennya Stratehiyi rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku: rozporjadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny]. Cabinet Ministers of Ukraine, № 168-p, on March, 16, URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501>

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.431

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.6>

Потравка Л.О.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри публічного управління та адміністрування,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0011-2286>

Potravka Larisa

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ КЛЮЧОВИХ НАПРЯМІВ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

WAYS OF IMPLEMENTATION OF KEY DIRECTIONS OF STRUCTURAL TRANSFORMATION OF AGRICULTURE

Досліджено існуючі перспективні можливості здійснення структурних трансформацій сільського господарства. Окреслено напрями покращення структурної політики. Доведено необхідність використання синергетичного підходу до розробки дієвого механізму структурних перетворень. Визначено, що оптимальним є проведення політики держави відносно стимулювання розвитку інвестиційної діяльності на засадах розвитку системи державних інвестицій, забезпечення прозорості функціонування механізмів державної підтримки. Встановлено, що соціальні фактори впливу на перебіг структурної політики полягають у стійкому збільшенні кількості бідного населення та деградації людського потенціалу, що ускладнює перебіг структурних трансформацій. Запропоновано використання дієвого механізму, який державне полягає у регулюванні підтримки конкуренції на базі методологічних підходів до оптимізації співвідношень між різними за обсягами підприємствами сільського господарства, створення умов для ефективною за масштабами та структурою експортної торгівлі. Визначено шляхи реалізації ключових напрямів структурних трансформацій сільського господарства.

Ключові слова: сільське господарство, структурна трансформація, структурна політика, інвестиції, інновація.

Исследованы существующие перспективные возможности осуществления структурных преобразований сельского хозяйства. Определены направления улучшения структурной политики. Доказана необходимость использования синергетического подхода к разработке действенного механизма структурных преобразований. Определено, что оптимальным является проведение политики государства в отношении стимулирования развития инвестиционной деятельности на основе развития системы государственных инвестиций, обеспечение прозрачности функционирования механизмов государственной поддержки. Установлено, что социальные факторы влияния на ход структурной политики заключаются в устойчивом увеличении количества бедного населения и деградации человеческого потенциала, что усугубляет течение структурных трансформаций. Предложено использование действенного механизма, который государственное заключается в регулирование поддержки конкуренции на базе методологических подходов к оптимизации соотношения

между различными по объемам предприятиями сельского хозяйства, создание условий для эффективной по масштабам и структуре экспортной торговли. Определены пути реализации ключевых направлений структурных преобразований сельского хозяйства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, структурная трансформация, структурная политика, инвестиции, инновации.

The existing perspective possibilities of structural transformation of agriculture are investigated. Directions for improvement of structural policy are outlined. The necessity of using a synergistic approach to the development of an effective mechanism of structural transformations is proved. It was determined that the implementation of the state policy regarding stimulation of investment activity development on the basis of the development of the state investment system, ensuring transparency of functioning of state support mechanisms is optimal. It has been established that the social factors influencing the course of structural policy are the steady increase in the number of poor people and the degradation of human potential, which complicates the course of structural transformations. The social factors influencing the flow of structural policy are the steady increase in the number of poor people and the degradation of human potential. The reason for this is the instability of socio-economic policy, the negative impact of the effects of the financial and economic crisis and the growing volume of external debt of the state. Institutional factors are due to the lack of adequate institutional support for the development of the economy as a whole and its individual branches, which requires improvement of the legislative framework for the progress of transformation processes. The technological factors of structural policy are determined by the beginning of a new stage of technological development of the world economic system. In this context, reorientation requires the direction of state support in research and implementation, which should help to improve the production efficiency of priority industries. It is suggested to use an effective mechanism, which is the state one, to regulate the support of competition on the basis of methodological approaches to optimizing the relations between different agricultural enterprises, creating the conditions for efficient scale and structure of export trade. The ways of realization of key directions of structural transformations of agriculture are determined.

Key words: agriculture, structural transformation, structural policy, investment, innovation.

Постановка проблеми. Продовження перебігу процесу структурних трансформацій економічної системи України має на меті не тільки стабілізацію економічного та соціально-політичного середовища але й реалізацію політики стійкого довгострокового розвитку шляхом формування структурної політики. Метою дослідження є визначення напрямів покращення структурної політики сільського господарства України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі досліджень були використанні наукові здобутки дослідників структурних трансформацій аграрного сектора економіки, зокрема: В. Андрійчука, О. Бородіної, В. Гейця, О. Гудзинського, Ю. Лупенка, П. Саблука, Г. Черевка та ін. У написанні статті були використані результати досліджень Українського Центру економічних і політичних досліджень ім. О. Розумкова.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Визначено, що не вирішеною частиною загальної проблеми дослідження структурних трансформацій є обґрунтування напрямів покращення структурної політики сільського господарства України.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування напрямів структурної політики трансформацій сільського господарства України.

Результати дослідження. Використання в протекціоністській моделі економічного розвитку України з перевагами добувних галузей ігнорування високотехнологічних галузей спричинило міжсекторні диспропорції, які продовжують гальмування економічних реформ. Низький рівень економічного реформування сільського господарства став головною причиною негативних соціальних наслідків, зокрема, безробіття та загальне зниження рівня життя, поширення бідності [1].

У цьому контексті слід говорити про аграрну структурну політику, основною метою якої є низка заходів, спрямованих на системні зміни, що надають імпульс прогресивного та динамічного розвитку галузей сільського господарства та сільських територій.

Аграрна структурна політика – це система державних заходів, направлених на формування оптимальної структури сільського господарства, заснованої на принципах цілісності, системності та сталості, головним завданням якої є підвищення ефективності господарської діяльності підприємств усіх форм власності. Зміст структурної політики представлено на рис. 2. У сучасних умовах глобальних трансформацій потребує перегляду система пріоритетів структурної політики сільського господарства.

Насамперед, ця необхідність викликана макроекономічними факторами, що проявляються у вичерпності можливостей інтенсивного розвитку існуючої структури, зниженні рівня рентабельності та інвестиційної привабливості провідних секторів економіки, зростанні цін на ресурси з одночасним падінням цін на виготовлену продукцію. Технологічні фактори структурної політики обумовлюються початком нового

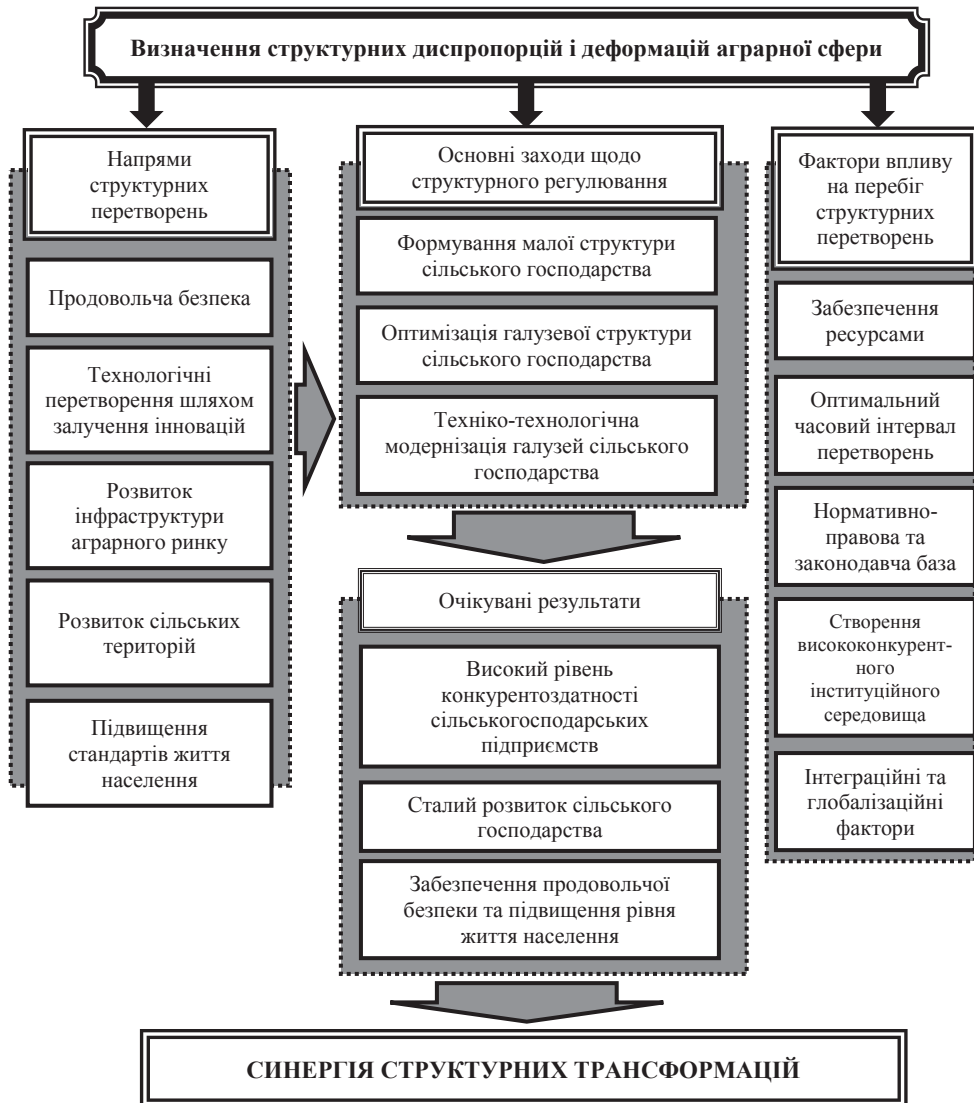

Рис. 1. Процес структурних трансформацій аграрної сфери

етапу технологічного розвитку світової економічної системи. У цьому контексті переорієнтації потребує спрямування державної підтримки у наукові розробки та їх впровадження, що мають сприяти підвищенню ефективності виробництва пріоритетних галузей [1; 2; 3].

Структурна політика сільського господарства являє собою систему заходів, направлених на реорганізацію сільськогосподарських підприємств та розвиток багатокладності на селі. Такий підхід виключає структурну складність сільського господарства, спрощує систему взаємозв'язків аграрних елементів та ігнорує наявність їх взаємодії та компліментарності. Важливо зазначити, що зміст структурної політики має розглядатися у більш ширшому розумінні, охоплюючи усі рівні складної ієрархії аграрної сфери як окремо взятої системи.

Соціальні фактори впливу на перебіг структурної політики полягають у стійкому збільшенні кількості бідного населення та деградації людського потенціалу. Причиною тому є нестабільність соціально-економічної політики, негативний вплив наслідків фінансово-економічної кризи та зростаючий обсяг зовнішніх заборгованостей

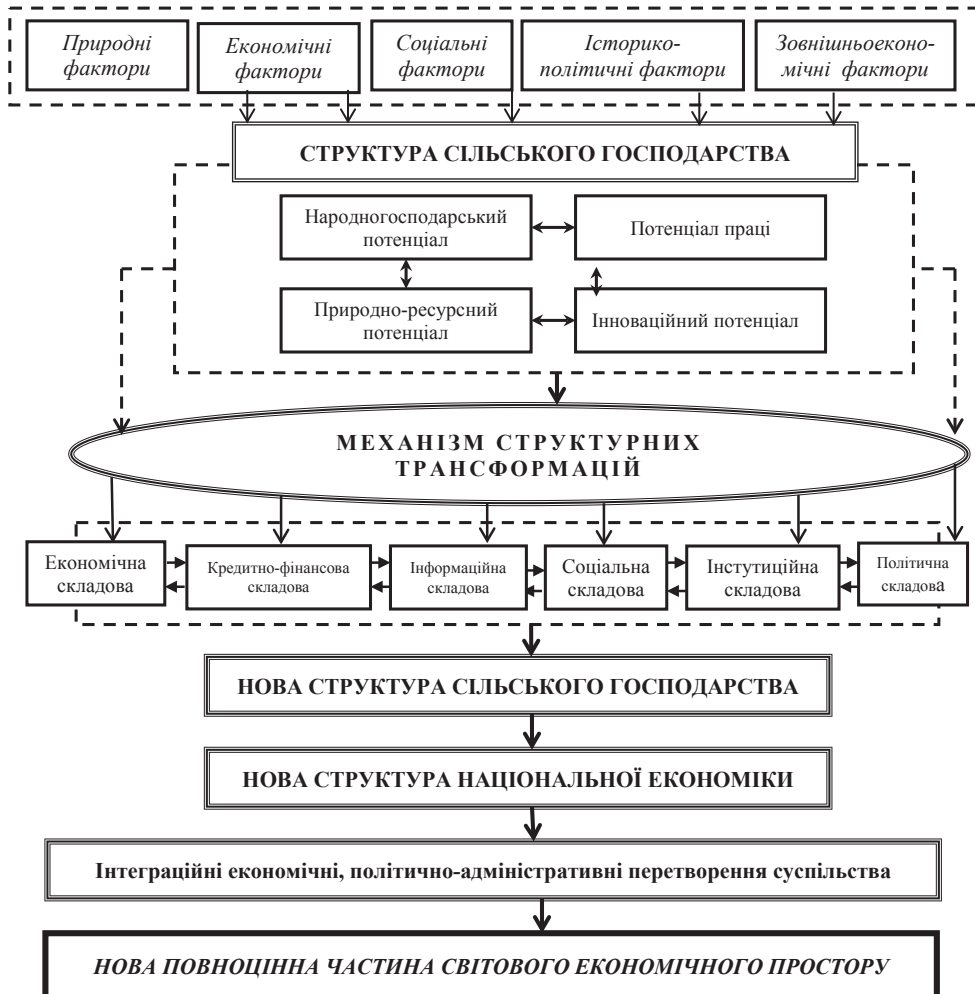

Рис. 2. Механізм структурних трансформацій сільського господарства

держави. Інституційні фактори обумовлені відсутністю відповідного інституційного забезпечення розвитку економіки в цілому та окремих її галузей, що потребує вдосконалення законодавчої бази перебігу трансформаційних процесів.

Окреслене коло факторів впливу на формування структурної політики сільського господарства потребує визначення основних напрямів структурних реформ. Насамперед, основними напрямками структурних реформ сільського господарства є макроекономічний, інвестиційно-інноваційний та інституційний. Макроекономічний напрям передбачає створення умов на державному рівні для розвитку сільського господарства на основі структурних трансформацій галузей та їх технічної модернізації. Макроекономічна складова повинна мати довгостроковий характер та мати на меті підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на світових ринках продовольства, що передбачає перехід до стратегічного управління розвитком із залученням додаткових ресурсів [2]. У цьому контексті необхідно обирати стратегію послідовної капіталізації конкурентних переваг галузей сільського господарства з метою досягнення ефекту зростання на основі модернізації за рахунок технологічного трансферту, розширення внутрішнього попиту та підвищення інвестиційної привабливості як основних так і допоміжних галузей.

Таким чином, оптимальним є проведення політики держави відносно стимулювання розвитку інвестиційної діяльності на засадах розвитку системи державних інвестицій, забезпечення прозорості функціонування механізмів державної підтримки. Таке спрямування державної політики відповідає сучасним тенденціям інвестиційної політики розвинутих країн, що надасть можливість поліпшити інвестиційний клімат та активізувати інвестиційну діяльність. Інвестиційно-інноваційна складова структурної політики має спрямовуватися на збільшення інвестицій для використання потенціалу щодо розширення асортименту виготовленої продукції з відповідним рівнем якості. Досягнення цієї мети може бути забезпечено покращенням відтворювальної структури капіталовкладень за рахунок підвищення питомої ваги витрат на технічне переоснащення та реконструкцію виробничих та переробних підприємств шляхом удосконалення технологічної структури капіталовкладень за допомогою збільшення питомої ваги новітнього обладнання та скорочення обсягу робіт. Окрім цього пріоритетним має бути забезпечення капіталовкладення у технології направлені на зниження ресурсомісткості виготовленої продукції.

Структурна політика має на меті масштабні структурні зміни, що повинні базуватися на інвестиціях в основний капітал з метою впровадження у виробництво передових технологій та сучасного обладнання. У цьому контексті новітній синергетичний підхід до сценаріїв структурних трансформацій є необхідним, оскільки несприятлива ситуація у реальному секторі сільського господарства свідчить про неефективність обраної інерційної стратегії реалізації структурної політики. Синергетичний підхід передбачає реалізацію структурної політики шляхом формування механізмів довгострокового інвестування у модернізацію сільськогосподарських та переробних підприємств. Дієвість інвестиційно-інноваційного механізму структурних трансформацій має реалізовуватися через державне регулювання підтримки конкуренції на базі методологічних підходів до оптимізації співвідношень між різними за обсягами підприємствами сільського господарства, створення умов для ефективної за масштабами та структурою експортної торгівлі.

Забезпечення дієвості інвестиційно-інноваційного механізму потребує удосконалення митно-тарифна та фіскальна політика, головною метою яких є зменшення ризиків для потенційного інвестора та підвищення інвестиційної активності шляхом забезпечення захисту прав інвесторів та гарантування таких прав державою, зменшення строків надання кредитного фінансування інвестиційних проектів за допомогою створення єдиного бюро кредитних історій [3]. Окрім цього, першочергового зна-

чення набуває необхідність спрощення схем зовнішньої торгівлі через удосконалення процедури оформлення документації з метою усунення можливостей законодавчої монополізації зовнішньоторгівельних операцій.

Наступною складовою структурної політики є інституційна, яка може спрямовуватися на створення сприятливих умов для бізнесу. Насамперед, мають бути створені умови захисту прав власності та послідовну політику відносно державного сектора, оскільки скорочення його частки знизило можливості здійснення значного фінансового впливу на регулювання цін як у основних, так і у допоміжних галузях сільського господарства. Відповідно результатам досліджень світового досвіду розробка інституційних механізмів повинна спрямовуватися на надання фінансової підтримки на пільгових умовах повернення господарюючим суб'єктам, що зацікавлені у реалізації інноваційних та інвестиційних проектів у пріоритетних експортноорієнтованих галузях сільського господарства. Окрім цього, державою повинна підтримуватися консолідація розрізнених виробничих підприємств і формування галузевих чи міжгалузевих вертикально-інтегрованих компаній [4].

Напрямом інституційних перетворень є створення суб'єктів інфраструктурної підтримки підприємницької діяльності у сільському господарстві, щодо надання спеціалізованих інформаційних, дослідницьких, консультаційних та посередницьких послуг. В свою чергу така орієнтація державної підтримки сприятиме створенню сприятливих умов для залучення приватних інвестицій у розвиток сільських територій, що визначатиме обсяг синергетичного ефекту у вигляді соціальної користі від підтримки основних галузей сільського господарства [3; 4]. Таким чином, різноманітність організаційних форм і напрямів інституційного забезпечення економічного розвитку сільського господарства ускладнює пошуки універсальних норм щодо урегулювання питання створення та функціонування відповідних інститутів. У світовій практиці розроблено законодавство під кожний інститут розвитку, така практика виключає правову уніфікацію загальної стратегії, що стає більш конкретизованою, доступною для подальшої розробки дієвих механізмів реалізації.

Основні напрями структурної політики мають на меті забезпечення створення механізму взаємодії виробництва товарів та стимулювання зовнішнього та внутрішнього попиту. Головним завданням на сьогодні є модернізація економічної системи у цілому та сільського господарства зокрема. У цьому контексті першочерговості набуває стимулювання виробничого сектора у обґрунтуванні переваг перспектив модернізації, тобто перехід сільського господарства до моделі економічного зростання, оснований на структурних трансформаціях, перерозподілом ресурсів, нарощування диверсифікації між секторами галузі.

Необхідним кроком у структурній перебудові сільського господарства є формування провідного виробничо-господарського укладу, пов'язаного з поєднанням виробництв та інститутів, що утворюють системну цілісність, що слід вважати потужним потенціалом зростання та критичною масою для якісного перетворення економіки в цілому. Практична частина поставлених завдань повинна реалізовуватися шляхом мобілізації технологічних і соціальних джерел підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, зорієнтованою на пошук нових інституційних, організаційних та економічних форм інтеграції постіндустріального інноваційного укладу аграрної сфери економіки та її включення у межі розширеного відтворення.

Таким чином, формування новітньої синергетичної форми структурної політики має базуватися на технологічній модернізації шляхом активізації інвестиційної політики у напрямку створення умов для оновлення основних засобів виробничої сфери сільського господарства, ефективного формування та використання оборотних активів у системі управління інвестиційно-інноваційними проектами. Зусилля державних органів має спрямовуватися на вдосконалення політики підготовки кадрів, гармоніза-

ції соціальної політики з визначеними пріоритетами розвитку сільського господарства, що має на меті економічне зростання України.

Висновки. Структурна політика має включати механізми впливу на структурні процеси національної економіки в цілому та сільського господарства зокрема. Перша група механізмів є домінантою державної структурної політики у переважній більшості розвинених країн. Вона включає підтримку пріоритетних галузей в частині визначених напрямів через державний бюджет, що має реалізовуватися шляхом галузевих інвестиційних програм, пільгових кредитів, дотацій тощо. Важливим інструментом першої групи є формування фонду економічного розвитку та сприяння малим та середнім підприємствам у частині використання та впровадження нових технологій національних компаній, а також патентного регулювання і стандартизації вітчизняної продукції.

Особливого значення останнім часом набуває група механізмів, що стосується впливу на макроекономічне середовище. Її складові слід вважати засобом формування сприятливого національного і регіонального середовища з метою підвищення конкурентоспроможності національних підприємств в умовах глобалізації та лібералізації ринків. За схемою розробки і реалізації структурна політика має вигляд інвестиційного проекту, що включає визначення цілі, оцінку альтернативних способів її реалізації, розробку конкретних механізмів використання ресурсів для її реалізації.

Список використаних джерел:

1. Ринкові трансформації постсоціалістичної економіки і макроструктурні зрушення в Україні. Аналітична доповідь Центру Розумкова. – Національна безпека і оборона, 2003, № 4(40). С. 2–15.
2. Політика ринкової трансформації в Україні: вплив макроструктурних. Аналітична доповідь Центру Розумкова. – Національна безпека і оборона, 2003, № 4(40). С. 15–27.
3. Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектора в Україні. К.: НДСД, 2014. 45 с.
4. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток: наукова доповідь / [Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. та ін.]; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2015. 304 с.
5. Перспективи виходу України на ринки висхідних країн. Аналітична доповідь. Київ : Заповіт, 2015. 116 с.

References:

1. Market Transformations of the Post-Socialist Economy and Structural Shifts in Ukraine. Analytical report of the Razumkov Center. National Security and Defense, 2003, No. 4(40). P. 2–15.
2. Market transformation policy in Ukraine: the impact of macrostructures. Analytical report of the Razumkov Center. National Security and Defense, 2003, No. 4(40). P. 15-27.
3. Strategic directions of institutional support of development of agrarian sector in Ukraine. K.: NMSA, 2014. 45 p.
4. Shinkaruk L.V., Bevz I.A., Baranovskaya I.V. etc. (2015). Structural Transformations in the Ukrainian Economy: Dynamics, Contradictions and Impact on Economic Development: Scientific Report; in a row. Corresponding Member NAS of Ukraine L.V. Shinkaruk; NAS of Ukraine, State Institution «Inst. and predicted. NAS of Ukraine. K., 304 p.
5. Prospects for Ukraine to enter the markets of the rising countries. Analytical report. Kyiv: Testament, 2015. 116 p.

УДК 336.027

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.7>**Пристемський О.С.**

доктор економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9743-3563>

Prystemskiy Oleksandr

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

ECONOMIC DEVELOPMENT TRENDS OF UKRAINE'S AGRARIAN ECONOMY UNDER EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Проаналізовано стан та тенденції розвитку виробничого потенціалу аграрного сектору, досліджено вплив бюджетно-податкових та грошово-кредитних регуляторів на сталий розвиток аграрної галузі, здійснено оцінку ефективності окремих інструментів фінансового регулювання. На основі виявлених проблем окреслено подальші перспективи вдосконалення фінансового регулювання аграрного сектору економіки, досліджено особливості здійснення фінансового регулювання аграрної галузі в країнах з розвинутою ринковою економікою, обґрунтовано пропозиції щодо активізації механізму фінансового регулювання аграрного сектору в умовах інтеграції України до світового економічного простору.

Ключові слова: фінансове регулювання, аграрний сектор, бюджетна підтримка, податкове стимулювання, кредитне забезпечення, сталий розвиток.

Проанализировано состояние и тенденции развития производственного потенциала аграрного сектора, исследовано влияние бюджетно-налоговых и денежно-кредитных регуляторов на устойчивое развитие аграрной отрасли, осуществлена оценка эффективности отдельных инструментов финансового регулирования. На основе выявленных проблем обозначены дальнейшие перспективы совершенствования финансового регулирования аграрного сектора экономики, исследованы особенности осуществления финансового регулирования аграрной отрасли в странах с развитой рыночной экономикой, обоснованы предложения по активизации механизма финансового регулирования аграрного сектора в условиях интеграции Украины в мировое экономическое пространство.

Ключевые слова: финансовое регулирование, аграрный сектор, бюджетная поддержка, налоговое стимулирование, кредитное обеспечение, устойчивое развитие.

The state and tendencies of development of production potential of agrarian sector are analyzed, influence of budgetary and monetary regulators on the sustainable development of agrarian sector is investigated, the effectiveness of certain financial regulation instruments is evaluated. Some of the main problems of agricultural sector development are highlighted. Traditional sources of financial resources of agricultural enterprises, including equity, bank lending and investments, and alternative ones, including leasing, have been identified. Directions for rapid and effective development of the agricultural sector of Ukraine are outlined. A topical scientific problem is solved, which is to summarize the theoretical, methodological and practical foundations of financial development of the agricultural sector of the economy and to put forward proposals to stimulate the financial development of the agricultural sector of the economy of Ukraine in the context of European integration processes. It is determined that the producers, having received the increased profit, will be able to invest it in the further development of the agrarian sector of the economy of Ukraine. It was found that state support for smallholder farms should be stepped up, which would be the key to positive changes in rural areas. It is proved that farms are limited in financial resources. It is determined that according to the current legislation, local governments have the right to decide on compensation of interest on loans for

business purposes from local budget funds. It is established that in order to stimulate the financial development of the agricultural sector of the economy in the context of European integration processes, the experience of European agriculture should be taken into account. On the basis of the identified problems, further prospects for improving the financial regulation of the agricultural sector of the economy are outlined, the peculiarities of the implementation of financial regulation of the agricultural sector in the developed market economies are investigated, and proposals for the activation of the mechanism of financial regulation of the agricultural sector in the context of Ukraine's integration are substantiated.

Key words: *financial regulation, agrarian sector, budget support, tax incentives, credit support, sustainable development.*

Постановка проблеми. Сьогодні Україна активно співпрацює з Європейським Союзом у багатьох секторах економіки. Завдяки встановленню ділових відносин з Європейськими партнерами, вітчизняні виробники отримують можливість створювати нові спільні проекти та відкривають для своєї продукції, нові ринки збуту. Одним з пріоритетних напрямків для України є аграрний сектор.

Реалізація аграрного потенціалу України – є запорукою розвитку держави (69,1% території країни припадає на сільськогосподарські угіддя) та однією з основних складових української економіки. Площа чорноземів в Україні становить від 15,6 млн до 17,4 млн гектарів, або майже 8% світових запасів [1]. Але зараз аграрний сектор має наявні труднощі, які обумовлені специфікою сільськогосподарського виробництва та сезонністю, великою залежністю від природно-кліматичних факторів, коливаннями цін на сільгосппродукцію, недостатньою інвестиційною привабливістю галузі та складністю залучення кредитних ресурсів.

Тому дослідження стимулювання фінансового розвитку аграрного сектору економіки набуває особливого значення, з огляду на обмеженість фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, тенденцію до скорочення бюджетних видатків на розвиток галузі, загострення соціально-економічних проблем внаслідок політичної та економічної нестабільності в країні та інтеграцію України до європейського економічного простору.

Мета статті. Вивчення теоретичних і методичних засад фінансового розвитку аграрного сектора економіки та вплив євроінтеграційних процесів на стимулювання фінансового розвитку аграрного сектора економіки України.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Дослідження проблематики державного регулювання економіки та формування регулюючої фінансової політики знайшли своє відображення в публікаціях закордонних науковців Дж. Кейнса, А. Лаффера, К. Макконела, А. Маршалла, Д. Рікардо, П. Самуельсона, А. Сміта, а також вітчизняних вчених М. Александрова, В. Базилевича, О. Василика, А. Даниленка, М. Крупки, В. Лагутіна, С. Лондара, І. Лютого, В. Мельника, Ц. Огонь, В. Опаріна, О. Романенка, Л. Тарангула, В. Федосова, І. Чугунова. Віддаючи належне доробку провідних вчених, варто зазначити, що в економічній літературі недостатньо досліджено питання, що пов'язані з дослідженням фінансового регулювання аграрного сектору як комплексної системи, ефективного функціонування якої має стати основою забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки.

Результати дослідження. Аграрний сектор є особливим сектором економіки України, тому що його розвиток має визначальний вплив на рівень життя Українського народу. За підрахунками деяких вчених, 1% зростання сільського господарства дає 2% зростання економіки в цілому. За свідченням закордонних експертів, Україна належить до числа країн з найвищим рейтингом щодо потенційних резервів агропромислового виробництва. Це зумовлено тим, що на Україну припадає майже третина запасів чорнозему та 27% орної землі в Європі. Україна має вигідне географічне положення, родючі ґрунти, багаті традиції землеробства, сприятливий клімат, освічених та

працьовитих селян, достатньо розвинуту транспортну інфраструктуру, а також досить місткий рівень збуту сільськогосподарської продукції. Питання розвитку аграрного сектора має принципове значення для держави з огляду на вступ України до СОТ та загострення у зв'язку з цим конкуренції на внутрішньому і світовому ринках агропромислової продукції. До того ж успішне вирішення завдань ефективного розвитку аграрного сектора економіки України, зростання його конкурентоспроможності, за умов невирішеності світової продовольчої проблеми, набуває не лише суто національної, а й міжнародної ваги.

Помилковим є уявлення про те, що рівень державної підтримки аграрного сектору визначається лише обсягами бюджетних асигнувань. Специфічність оцінки державної підтримки сільського господарства полягає у тому, що вона здійснюється не лише через виконання бюджетних програм, а й шляхом підтримки ринкових цін. У результаті здійснення державою комплексу заходів з регулювання аграрного сектору в повному обсязі або відмови держави від певних інструментів регулювання можуть виникати різноманітні ситуації, наслідки яких для аграрного сектору можуть бути як позитивними, так і негативними [2].

На сьогодні можна виділити кілька основних проблем розвитку аграрного сектора:

- низька ефективність сільськогосподарського виробництва;
- недосконалість механізмів інвестиційного забезпечення;
- деформація цінових пропорцій;
- нераціональне використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення;
- зниження забезпеченості сільськогосподарською технікою та критична зношеність основних виробничих фондів;
- недосконалість інфраструктури та механізмів регулювання кон'юнктури аграрних ринків;
- деформація структури виробництва;
- загострення соціальних проблем в сільській місцевості.

Для швидкого та ефективного розвитку аграрного сектору України доцільно сконцентруватися на:

- екологічному високотехнологічному аграрному виробництві з використанням енерго- і ресурсощадних технологій;
- ефективному господарюванні підприємств ринкового типу з належним рівнем державного (особливо цінового) регулювання й підтримки;
- розвинутому агросекторі з надійним ринком збуту, існуванням державного замовлення і державних інвестицій;
- експортоорієнтованому, багатоукладному аграрному секторі з 140 елементами концентрації, кооперації, спеціалізації, де держава повинна взяти на себе питання реалізації надлишкової продукції, а також на характеристиці аграрного сектора, як такого який вирішує соціальні питання людей, забезпечений кадрами і професіоналами-керівниками, в якому існують лізинг та довгострокове пільгове кредитування, працюють чесні та порядні держслужбовці і який забезпечує продовольчу безпеку держави [3].

У роботі вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає в узагальненні теоретичних, методичних та практичних основ фінансового розвитку аграрного сектора економіки та висунути пропозиції щодо стимулювання фінансового розвитку аграрного сектора економіки України в умовах євроінтеграційних процесів.

Практичне значення очікуваних наукових результатів полягає у тому, що висновки та рекомендації можуть слугувати методологічною основою для активізації стимулювання фінансового розвитку аграрного сектора економіки, в умовах євроінтеграції України та глобалізації світової економіки. Планується запропонувати практичні рекомендації щодо удосконалення законодавчої бази державної підтримки аграрного сектора економіки; нові методи та форми кредитування; залучення інвестицій.

Сьогодні ми розуміємо, що для поліпшення становища у аграрному секторі економіки України, потрібно зміцнювати співпрацю з Європейським Союзом. Цьому сприятиме поглиблення ділових відносин для створення спільних проектів та отримання сучасного досвіду від європейських аграріїв.

Сільгоспвиробникам потрібно знаходити ніші та напрямки, в яких будемо виступати партнерами. Також потрібно стимулювати розвиток дрібних фермерських господарств, які будуть зайняті у виробництві нішевих культур [4].

Експорт сільгосппродукції відноситься до категорії товару з низькою доданою вартістю. Звернувши увагу на те, що Україна має надлишок продукції у аграрному секторі, потрібно вкладати кошти у зберігання та переробку сільгосппродукції. Це дасть можливість вивести на ринок України та ЄС нову продукцію, яка буде відповідати світовим зразкам. Таким чином виробники, отримавши збільшений прибуток, зможуть інвестувати його в подальший розвиток аграрного сектору економіки України.

Також повинна посилюватися державна підтримка дрібних фермерських господарств, це стане запорукою позитивних перетворень у сільській місцевості. Вже зараз існує державна підтримка Уряду для новостворених фермерських господарств, яке може одноразово, в період становлення отримати бюджетну субсидію для продовження сільськогосподарської діяльності [5].

Також фермерські господарства обмежені в фінансових ресурсах. Найпопулярнішим та найдоступнішим для даної галузі ресурсом є позики у комерційних банках. Однак, навіть з урахуванням, що такі позики значно дешевші ніж інші різновиди фінансування потреб, таке навантаження на фермерське господарство, що розвивається, все ж таки немале. Тому, завдяки, в тому числі, й позитивним зрушенням у системі регулювання економіки з боку держави, останнім часом великого значення набувають механізми реальної, а не декларативної підтримки бізнесу з боку місцевих органів самоврядування [6].

Так, відповідно до чинного законодавства, органи місцевого самоврядування мають право приймати рішення щодо компенсації відсотків за позиками на бізнес-цілі з коштів місцевих бюджетів. Доцільність прийняття рішення про виділення у місцевому бюджеті коштів на підтримку бізнесу через компенсацію відсотків за позиками на розвиток бізнесу буде залежати виключно від рішень самих місцевих рад [7].

Висновки. Таким чином, для стимулювання фінансового розвитку аграрного сектору економіки в умовах євроінтеграційних процесів, слід врахувати досвід європейських сільських господарств, які покликані виконувати цілу низку функцій, зокрема економічну (розбудова стабільного розвитку), соціальну (зайнятність, збереження культури, традицій) та регіональну (формування інфраструктури у співпраці з іншими регіонами).

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 05.02.2020).
2. Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка: опорний конспект лекцій. Київ : Четверта хвиля, 1997. 224 с.
3. Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): [Монографія]. К. : КНЕУ, 2005. 240 с.
4. В Мінагрополітики обговорили шляхи поглиблення співпраці в агрогалузі з європейськими колегами [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/24878> (дата звернення 05.02.2020).
5. Дотації-2019: Новостворене фермерське господарство може отримати до 60 тис. грн бюджетної субсидії (інструкція з отримання коштів). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://new.minagro.gov.ua/ua/news/dotaciyi-2019-novostvorene-fermerske-gospodarstvo-mozhe-otrimati-do-60-tis-grn-byudzhetnoi-subsidiyi-instrukciya-z-otrimannya-koshtiv> (дата звернення 06.02.2020).

6. Романенко О.Р. Фінанси: [Підручник]. К. : Центр навчальної літератури, 2004. 312 с.
7. Лютий І.О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки. К. : Артек, 1999. 320 с.

References:

1. Official site of the State Statistics Service. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (date of appeal 05.02.2020).
 2. Basilevich V.D., Balastric L.O. (1997). Macroeconomics: a keynote lecture. Kyiv: The fourth wave, 224 p.
 3. Oparin V.M. (2005). Financial system of Ukraine (theoretical and methodological aspects): [Monograph]. Kyiv: KNEU, 240 p.
 4. Ministry of Agrarian Policy discusses ways to deepen cooperation in agro-industry with European counterparts. URL: <http://minagro.gov.ua/node/24878> (date of appeal 05.02.2020).
 5. Subsidies-2019: A newly established farm can receive up to 60 thousand UAH of budget subsidy (instructions for obtaining funds). URL: <https://new.minagro.gov.ua/ua/news/dotaciyi-2019-novostvorene-fermerske-gospodarstvo-mozhe-otrimati-do-60-tis-grn-byudzhetnoyi-subsidiyi-instrukciya-z-otrimannya-koshtiv> (date of appeal 06.02.2020).
 6. Romanenko O.R. (2004). Finance: [Textbook]. Kyiv: Center for Educational Literature, 312 p.
 7. Lyuty I.O. (1999). Monetary Policy in Transition. Kyiv: Artek, 320 p.
-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 636.3:338.43

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.8>

Аверчева Н.О.

кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри загальноекономічної підготовки,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4534-639X>

Avercheva Natalia

State Higher Educational Institution
“Kherson state Agrarian University”

ПЕРСПЕКТИВИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ВІВЧАРСТВА

PROSPECTS OF EFFECTIVE DEVELOPMENT OF THE SHEEP BREEDING INDUSTRY

В статті проведено дослідження рівня ефективності галузі вівчарства, виявлено загальну тенденцію скорочення поголів'я і обсягів виробництва продукції, більшою мірою у підприємствах, порівняно з господарствами населення. Дослідження регіонального розміщення поголів'я овець свідчить про їх концентрацію у південних і західних областях України. Основними причинами негативних процесів визначено збитковість виробництва, втрату зв'язків з переробними підприємствами, руйнацію селекційної, матеріально-технічної і кормової бази, зниження продуктивності тварин. Проведений аналіз організаційно-економічних особливостей, сучасного стану та методичних основ ефективного розвитку галузі вівчарства свідчить, що галузь має потенціал і велике значення у забезпеченні ринку необхідною продукцією, але в процесі реформування зазнала значних втрат і перетворилася на непривабливий і неефективний вид бізнесу. На основі комплексного дослідження проблем і перспектив розвитку галузі вівчарства в країні, запропоновано заходи щодо підвищення прибутковості ведення бізнесу у підприємствах на основі економічного управління витратами і зниження собівартості продукції.

Ключові слова: вівчарство, економічна ефективність, продукція, м'ясо овець, вовна, рентабельність.

В статье проведено исследование уровня эффективности отрасли овцеводства, выявлено общую тенденцию сокращения поголовья и объемов производства продукции, в большей степени в предприятиях, по сравнению с хозяйствами населения. Исследование регионального размещения поголовья овец свидетельствует об их концентрации в южных и западных областях Украины. Основными причинами негативных процессов определены убыточность производства, потеря связей с перерабатывающими предприятиями, разрушение селекционной, материально-технической и кормовой базы, снижение продуктивности животных. Проведенный анализ организационно-экономических особенностей, современного состояния и методических основ эффективного развития отрасли овцеводства свидетельствует, что отрасль имеет потенциал и большое значение в обеспечении рынка необходимой продукцией, но в процессе реформирования понесла значительные потери и превратилась в неэффективный вид бизнеса. На основе комплексного исследования проблем и перспектив развития отрасли овцеводства в стране, предложены меры по повышению прибыльности ведения бизнеса в предприятиях на основе экономического управления затратами и снижения себестоимости продукции.

Ключевые слова: овцеводство, экономическая эффективность, продукция, мясо овец, шерсть, рентабельность.

Defining directions for improving the efficiency of sheep production is a relevant topic of research, as the industry is currently problematic in increasing production volumes and improving efficiency, but it has significant potential and new opportunities for effective development. The purpose of the article is theoretical, methodical and practical substantiation of directions of effective development of the sheep industry. The statistical, monographic, economic-mathematical and graphic methods are used in the research process. The level of efficiency of the sheep breeding industry is investigated, the general tendency of reducing the number of livestock and the production volume of products, to a greater extent in enterprises, compared to households are revealed. A study of the regional distribution of sheep shows that they are concentrated in the southern and western regions of Ukraine. In recent years, sheep breeding development has been stimulated by the growing demand in the domestic market for organic, ecological sheep meat and dairy products, the increasing needs of wool processing companies, the European integration processes in the Ukrainian economy, which encourage producers to expand their range and improve products quality. Therefore, the use of the organizational and economic benefits of sheep breeding to ensure its effective development creates prospects for capacity building and production profitability. The analysis of organizational and economic features, the current state and methodological foundations of effective development of the sheep breeding industry shows that the industry has the potential and great importance in providing the market with the necessary products, but in the process of reforming has suffered considerable losses and has become an unattractive and inefficient type of business. The practical significance of the research is the ability of enterprises to use proposals for improving economic cost management through the introduction of management accounting, budgeting of operating activities to determine the actual size and composition of costs and control the use of all types of production resources. The prospects for further research are related to the sheep product market research and price trends.

Key words: sheep breeding, economic efficiency, products, sheep meat, wool, profitability.

Постановка проблеми. В сучасних умовах для галузі вівчарства відкриваються нові перспективи. Вони, в першу чергу, обумовлені глобальними кліматичними змінами, оскільки вівці не вибагливі до впливу зовнішнього середовища, використовують пасовища, не придатні для інших видів тварин. По-друге, європейський напрям інтеграції економіки України створює умови для відкриття нових ринків збуту продукції, її урізноманітнення і підвищення якісних показників. Економічні переваги вівчарства перед іншими галузями тваринництва обумовлені низьким рівнем енергетичних витрат, що сприяє зниженню собівартості продукції.

Ефективний розвиток галузі позитивно впливає на покращення зайнятості сільського населення, рівня доходів працівників. Незамінна роль галузі у забезпеченні переробної та легкої промисловості сировиною – вовною, овчиною, каракулем, шкірою. Саме на основі продукції вівчарства виробляють унікальні (екологічні, крафтові) продукти харчування (м'ясо, молоко, бринзу).

Проте, фактичний стан виробництва і ефективності ведення господарської діяльності в галузі вівчарства є досить низьким, протягом тривалого періоду реформ більшість господарств відмовилися від утримання овець через збитковість і розбалансування ринків збуту. Тому визначення напрямів підвищення ефективності виробництва продукції вівчарства є актуальною темою дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку вівчарства постійно привертають увагу науковців і практиків. Відомі в країні дослідники В.М. Іовенко, Л.О. Сиротюк, Т.І. Нежлуценко, Шелест Л.С., Штомпель М.В., Вовченко Б.О., Безпалова Н.О., Вдовиченко Ю.В., Жарук П.Г. вивчали технологічні, організаційні та економічні проблеми галузі [1-5]. Беженар І.М. на основі аналізу зовнішніх та внутрішніх чинників, які впливають на конкурентоспроможність галузі, визначає організаційно-економічні резерви її підвищення. Розроблено організаційно-економічні заходи на макро– і мікрорівнях, спрямовані на реалізацію стратегічних цілей розвитку й підвищення ефективності галузі [6, с. 33-36].

В статті Бойко В.О. проведено аналіз сучасного стану вівчарства та його племінної бази й окреслені перспективи ведення галузі в господарствах Херсонської області. Визначено причини занепаду галузі: диспаритет цін на промислову і сільськогоспо-

дарську продукцію; відсутність цивілізованого ринку збуту продукції та державної підтримки галузі; відсутність сприятливих економічних умов для розвитку галузей, пов'язаних із продукцією вівчарства. Головним напрямом підвищення рівня ефективності є інтенсифікація: зміцнення кормової бази, зростання рівня та якості годівлі овець; удосконалення матеріально-технічної бази, механізація виробничих процесів; використання прогресивних форм організації та оплати праці. З метою відродження галузі вівчарства на Херсонщині як одного з перспективних напрямів розвитку тваринництва рекомендовано створення сучасних підприємств із глибокою переробкою виробленої продукції й передовими технологіями [7, с. 26-33].

У статті Ковальова Д.В. досліджено регіональні аспекти розвитку вівчарства, здійснено економічну оцінку сучасних особливостей розвитку галузі, акцентовано увагу на унікальності біологічних властивостей овець та необхідності їх використання для рішення складних соціальних та економічних проблем розвитку регіону, зроблено пропозиції щодо виведення з кризового стану та відродження галузі [8, с. 42-48].

Метою статті є теоретичне, методичне та практичне обґрунтування напрямів ефективного розвитку галузі вівчарства. Для її реалізації поставлені наступні завдання: визначити методичні особливості та систематизувати показники ефективності виробництва продукції вівчарства; дослідити сучасний стан галузі в Україні; обґрунтувати науково-теоретичні аспекти ефективного розвитку галузі вівчарства в сучасних умовах.

Об'єктом дослідження є економічні процеси, які відбуваються в галузі вівчарства і зумовлюють її розвиток в Україні, впливають на підвищення економічної ефективності виробництва продукції.

У процесі дослідження застосовувалися: статистичний метод – для визначення сучасних тенденцій розвитку вівчарства в Україні; монографічний – для систематизації науково-теоретичних положень щодо ефективного розвитку галузі; економіко-математичний – для розрахунків динаміки, структури та ефективності виробництва м'яса овець і вовни; графічний метод для наочного відображення процесів.

Виклад основного матеріалу. В умовах ринку виробники ставлять за мету отримання прибутку, а якщо продукція приносить збитки, намагаються від неї відмовитися. Причини збитковості галузі вівчарства досліджені і висвітлені в наукових публікаціях за цей період досить широко, вони носять комплексний характер і вимагають не тільки заохочення виробників, а й дієвої підтримки держави. До основних, зокрема, належать:

- відсутність державного регулювання виробництва, ціноутворення, що спричинило диспаритет цін;
- скорочення системи заготівель вовни і роботи підприємств первинної переробки вовни;
- порушення системи ведення селекційно-плеємної роботи у вівчарстві, втрата селекційних досягнень і цінних генотипів овець, ряду наукових досягнень;
- низький рівень оплати праці спеціалістів, вівчарів [4, с. 249].

На ефективний розвиток вівчарства впливають не тільки природно-кліматичні та господарські умови регіону, а й традиції населення по утриманню овець, етнічна культура споживання продукції галузі. Переваги вживання баранини, ягнятини та овечого молока для більшості населення країни не доведені. Крім того, ці продукти мають лікувальні властивості для дієтичного та дитячого харчування. Тому вівчарство має зональний принцип розташування. Розміщення галузі має традиційні регіони: Південний і Західний. Найбільше поголів'я овець і кіз у 2018 р. утримувалось в Одеській області 319,1 тис. голів (25,2% від загальної чисельності овець), у Закарпатській – 153,7 тис. голів – це 12,1% від загального поголів'я по країні. Слід відзначити, що це область, в якій поголів'я овець і кіз за три роки зросло на 8,5%. Частка Херсонської області серед регіонів невисока – тут утримувалось 41,6 тис. голів – 3,3% від поголів'я в країні.

В цілому по Україні рівень споживання м'яса овець в розрахунку на одну особу дуже низький. У структурі виробництва м'яса за видами на вівчарство припадає 0,61%, а у розрахунку на одну особу населення вироблено у 2018 р. 335,5 г м'яса овець при

нормативному рівні споживання – 1 кг. Отже, для задоволення внутрішньої потреби країни необхідно наростити обсяги виробництва втричі.

Зростання обсягів виробництва продукції вівчарства є важливим завданням аграрного сектору економіки. Визначення напрямів успішного вирішення цього завдання можливе лише за умови постійного проведення об'єктивної всебічної оцінки стану розвитку вівчарства і рівня ефективності виробництва продукції галузі. Галузь вівчарства впродовж тривалого періоду економічних реформ прийшла в глибокий занепад, що підтверджують дані офіційної статистики. Дослідження динаміки поголів'я овець в Україні свідчить, що галузь знаходиться в складному стані і поголів'я постійно скорочується. На кінець 2018 р. поголів'я овець було 698,5 тис. голів – це лише 72,5% до рівня 2000 р., з них вівцематок 461,2 тис. голів, на 22,3% менше рівня 2000 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Поголів'я овець і кіз в Україні, тис. голів на кінець року; тис. голів

Показники	Роки								2018 р. у% до 2000 р.
	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018	
Вівці та кози	1875,0	1629,5	1731,7	1371,1	1325,3	1314,8	1309,3	1268,6	67,7
у тому числі									
вівці	963,1	872,2	1100,5	785,8	743,9	718,9	727,2	698,5	72,5
з них вівцематки і ярки	593,5	609,6	792,3	524,6	496,7	473,1	481,0	461,2	77,7
Поголів'я овець і кіз за категоріями господарств									
підприємства	413,3	270,9	298,4	205,5	186,9	187,2	187,0	182,3	44,1
з них фермерські господарства	6,0	32,9	57,9	46,8	43,5	45,0	46,2	43,8	у 7,3 р. б.
господарства населення	1461,7	1358,6	1433,3	1165,6	1138,4	1127,6	1122,3	1086,3	74,3

Джерело: складено за [9–10]

У підприємствах утримувалось у 2018 р. 182,3 тис. голів – це лише 14,4% від загального поголів'я овець і кіз, спад у порівнянні з 2000 р. становить 55,9%. Господарства населення також поступово відмовляються від утримання овець і кіз – за період 2000-2018 рр. поголів'я скоротилося від 1411,7 до 1086,3 тис. голів, або на 25,7%. Але їх частка в утриманні овець і кіз 85,6%, тобто вони є основною категорією господарств у вівчарстві і козівництві. Фермерські господарства утримували на кінець 2018 р. 43,8 тис. голів, що у 7,3 рази більше 2000 р., їх частка у загальному поголів'ї незначна – 3,4%. На нашу думку, саме фермерські господарства мають перспективи у розвитку вівчарства, оскільки вони спроможні консолідувати ресурсний потенціал на ефективному розвитку галузі. Дослідження більш тривалого періоду динаміки свідчить, що катастрофічний спад поголів'я в галузі відбувся у 1990-2000 рр., коли поголів'я овець і кіз скоротилося у 4,5 рази – від 8418,7 до 1875 тис. голів (рис. 1).

У 2018 р. в цілому по країні утримували овець і кіз 688 підприємств, з яких концентрація поголів'я у 600 підприємствах (це 12,8% від загальної кількості) була менше 500 голів і тільки 88 підприємств утримували більше 500 голів. Проте, частка підприємств, які утримували більше 500 голів у загальній кількості овець і кіз була 115,8 тис. голів (63,5%), іншим належало лише 66,7 тис. голів (36,5%).

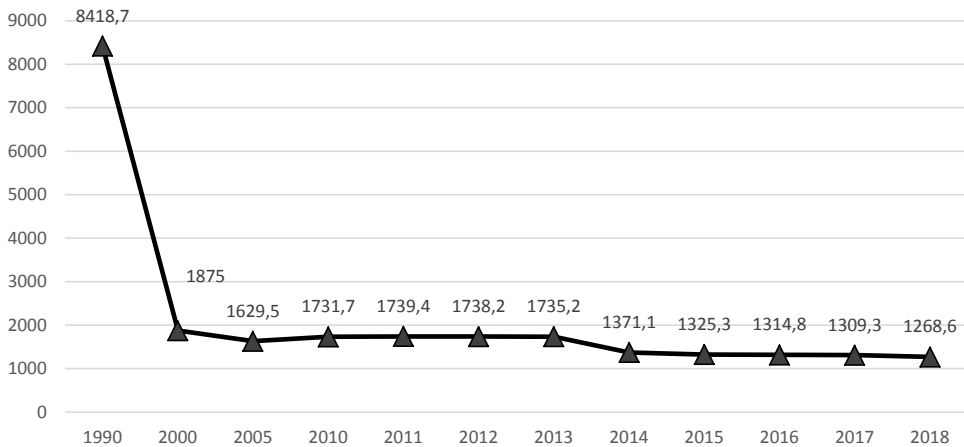

Рис. 1. Поголів'я овець і кіз в Україні, (на кінець року; тис. голів)

Динаміка поголів'я відповідно впливає і на обсяги виробництва. У 2018 р. було вироблено 2354,9 тис. т м'яса всіх видів у забійній масі, з якого частка вівчарства і козівництва становить лише 0,6%, це менше навіть у порівнянні з 2000 р., коли питома вага галузі у виробництві м'яса всіх видів становила 1,0% (табл. 2).

Таблиця 2

Виробництво продукції вівчарства в Україні

Види продукції	Роки								2018 р. у% до 2000 р.
	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018	
М'ясо (у забійній масі), тис. т	1662,8	1597,0	2059,0	2359,6	2322,6	2323,6	2318,2	2354,9	141,6
у т. ч. баранина та козлятина	17,2	16,2	21,0	14,4	13,7	13,4	13,5	14,3	83,1
питома вага,%	1,0	1,0	1,0	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	x
Виробництво баранини та козлятини за категоріями господарств									
у підприємствах	2,3	2,1	1,2	0,9	0,6	0,6	0,8	0,9	39,1
у господарствах населення	14,9	14,1	19,8	13,5	13,1	12,8	12,7	13,4	90,0
Вовна, т	3400	3195	4192	2602	2270	2072	1967	1908	56,1
у тому числі									
овеча	3230	3023	4059	2561	2233	2033	1924	1865	57,7
Виробництво вовни за категоріями господарств									
у підприємствах	1311	692	710	379	314	266	255	236	18,0
з них у фермерських господарствах	9	71	128	84	69	55	55	57	633,3
у господарствах населення	2089	2503	3482	2223	1956	1806	1712	1672	80,0

Джерело: складено за [9–10]

Із загального обсягу виробництва баранини і козлятини у 2018 р. 14,3 тис. т лише 0,9 тис. т, або 6,3% виробили підприємства. Основне виробництво зосереджено у господарствах населення – їх частка становить 93,7%. Скорочення виробництва у підприємствах за 2000-2018 рр. 60,9%, а у господарствах населення – 10% (рис. 2).

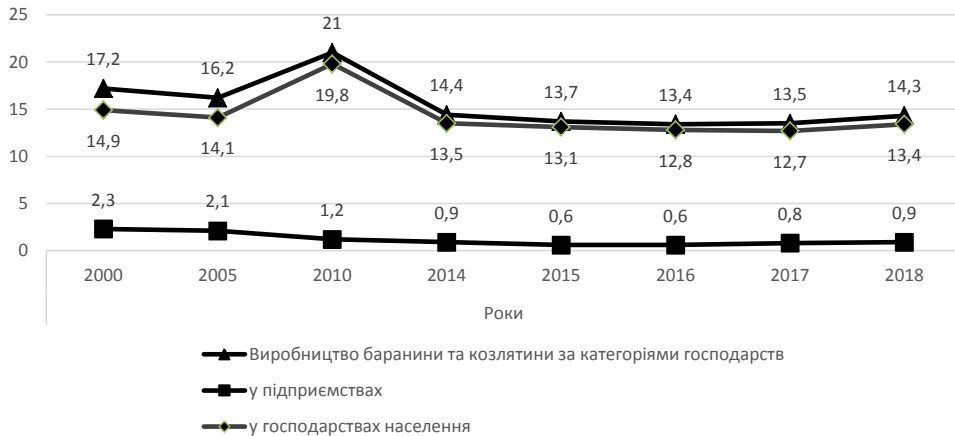

Рис. 2. Динаміка виробництва баранини та козлятини за категоріями господарств в Україні, тис. т

Виробництво вовни всіх видів у 2018 р. 1908 т, з якої на овечу припадає 1865 т, або 97,7%. У 2000 р. всіма категоріями господарств було вироблено 3230 т овечої вовни, а у 2018 р. – 1865 т, що менше на 42,3%. Обсяги виробництва у підприємствах скоротилися більше як у 5 разів – від 1311 до 236 т, а у господарствах населення – від 2089 до 1672 т (на 20,0%).

Таким чином, проведені дослідження розвитку галузі в Україні свідчать про скорочення поголів'я овець, обсягів виробництва м'яса овець і вовни за всіма категоріями господарств. Основною причиною негативних процесів є збитковість виробництва, втрата зв'язків з переробними підприємствами, руйнація матеріально-технічної і кормової бази, зниження продуктивності тварин.

Ефективність виробництва у вівчарстві має три складові, які проявляються у економічних показниках, соціальному ефекті від розвитку галузі та екологічному аспекті виробництва (табл. 3).

За різноманітністю продукції вівчарство займає одне із перших місць серед галузей тваринництва. Від овець одержують вовну, каракульські смушки, хутряні і кожухові овчини, продукти харчування – м'ясо, сало, молоко.

Натуральними показниками економічної ефективності вівчарства є:

- продуктивність тварин – насамперед настриг вовни з однієї голови овець та середньодобовий приріст живої маси молодняка чи овець на відгодівлі;
- вихід продукції в натуральному і вартісному вираженні у розрахунку на одну вівцематку;
- плодючість овець – вихід ягнят на 100 вівцематок;
- виробництво продукції – вовни, приросту живої маси, смушок у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь;
- продуктивність праці або трудомісткість виробництва продукції;
- оплата корму продукцією або витрати кормів на одиницю продукції.

Вартісні показники, що характеризують економічну ефективність виробництва продукції вівчарства: собівартість 1 ц приросту живої маси і 1 ц вовни; вартість кормів на 1 ц приросту живої маси і 1 ц вовни; ціна реалізації 1 ц баранини і вовни; прибуток і рівень рентабельності галузі. Методичні особливості їх визначення і порядок розрахунку за видами продукції систематизовано (табл. 4).

Таблиця 3

Складові ефективності галузі вівчарства

Складові ефективності галузі вівчарства	Визначення
Економічна	– проявляється у перевищенні результатів виробництва і реалізації кожного виду продукції над витратами, що виражені системою натуральних і вартісних показників; – використання у вівчарстві більш дешевих кормових ресурсів та менші енергетичні витрати забезпечують створюють основу для підвищення ефективності виробництва продукції;
Соціальна	– розвиток вівчарства сприяє зростанню рівня доходів і зайнятості сільського населення, надходженню коштів до місцевих бюджетів, розвитку сільських територій; – продукція вівчарства є сировиною для розвитку переробної промисловості, де формується додана вартість; – унікальність продуктів і їх незамінність створюють можливості для брендування і розвитку туристичного бізнесу в сільській місцевості.
Екологічна	– вівці використовують пасовища, непридатні для випасу інших видів тварин, в результаті підвищується ефективність використання кормових угідь і земельних ресурсів; – баранина і овече молоко вважаються найбільш екологічно чистими видами продуктів тваринного походження, мають стати незамінною складовою харчування населення.

Джерело: систематизовано автором

Таблиця 4

Показники економічної ефективності виробництва продукції у вівчарстві

Показники	Методичні основи визначення
Вовна	
Середній настриг вовни від однієї вівці, кг	Визначається діленням загального настригу на поголів'я овець
Собівартість 1 ц вовни, грн	Витрати, віднесені на вовну, відносять до одержаного настригу вовни
Ціна реалізації 1 ц, грн	Виручку від реалізації продукції відносять до кількості реалізованої вовни
Прибуток, збиток (-) на 1 ц вовни, грн	Різниця між доходами і витратами по реалізованій вовні у розрахунку на одиницю продукції
Рівень рентабельності, збитковості (-),%	Відношення прибутку до повної собівартості продукції у відсотках
Баранина	
Середньодобовий приріст однієї голови, г	Відношення одержаного приросту до середньорічного поголів'я овець на відгодівлі, виражений у грамах в розрахунку на 1 день
Собівартість 1 ц живої маси, грн	Витрати, віднесені на м'ясо овець, віднесені до живої маси овець
Ціна реалізації 1 ц живої маси, грн	Виручка від реалізації у розрахунку на 1 ц реалізованої живої маси овець
Прибуток, збиток (-) на 1 ц живої маси, грн	Різниця між виручкою і повною собівартістю реалізованої продукції у розрахунку на 1 ц
Рівень рентабельності, збитковості (-),%	Відношення прибутку до повної собівартості, виражене у відсотках

Особливістю галузі вівчарства є те, що в процесі утримання овець формуються два основні види продукції – вовна і прирости овець, додаткова продукція – ягнята, смужки, побічна продукція – гній. У вівчарстві молочного напрямку продуктивності основними видами продукції є молоко і прирости овець, а додатковими видами продукції – вовна і ягнята [21, с. 12-18]. Тому визначення собівартості продукції також має свої методичні особливості через їх розподіл між основними, додатковими і побічними видами продукції, впливає на показники прибутковості і рентабельності вовни і м'яса овець.

Зокрема, запропоновано методичний підхід до визначення економічної ефективності різних напрямів внутрішньогалузевої спеціалізації, що дасть змогу підвищити конкурентоспроможність галузі диверсифікацією виробничих видів діяльності вівчарських підприємств [12, с. 33–36]. Методика розподілу витрат у вівчарстві вимагає наукового обґрунтування і удосконалення, викликає наукові дискусії і практичні рекомендації.

Динаміка вовнової продуктивності овець має негативний тренд і відображає чітку тенденцію до зменшення середнього річного настригу вовни від однієї вівці у всіх категоріях господарств – від 3,0 до 2,7 кг, у підприємствах – від 2,4 до 1,5 кг, у господарствах населення – від 3,8 до 3,0 кг (рис. 3).

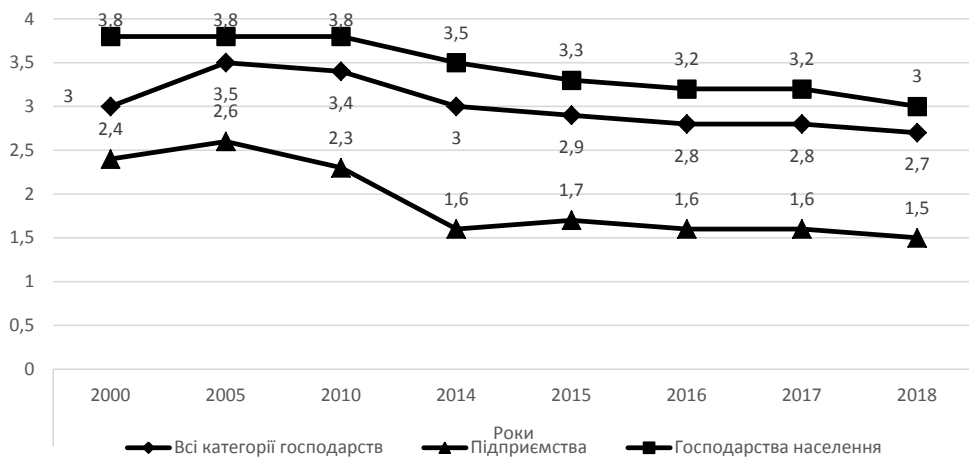

Рис. 3. Динаміка настригу вовни від однієї вівці в Україні, кг

Середня маса однієї голови овець і кіз, яка продана переробним підприємствам зростає в цілому від 40 до 52 кг, або на 30%, приріст у підприємствах становить 40,0%, а у господарствах населення 64,3%. Основною причиною, яка гальмує розвиток галузі вівчарства, є висока собівартість продукції та низькі ціни реалізації.

Низький рівень продуктивності овець свідчить про недосконалість технологій у вівчарстві, порушення обороту стада, низький генетичний потенціал порід, які утримують господарства. Через низький рівень ціни на вовну і труднощі зі збутом продукції деякі господарства взагалі відмовляються від стрижки овець і втрачають цінну продукцію і доходи від можливої її реалізації. Крім того, доробка вовни після стрижки, її миття, очищення, пакування вимагають додаткового технологічного устаткування, коштів на яке більшість господарств не мають.

Встановлено, що при сучасному рівні цін на продукцію збитковість вівчарства становить у 2018 р. 16,6% у сільськогосподарських підприємствах і 3,7% у фермерських господарствах (табл. 4).

Таблиця 4

Рівень рентабельності виробництва овець і кіз на м'ясо, %

Показники	Роки						
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Сільськогосподарські підприємства	-32,8	-36,2	-43,0	-26,6	-31,5	-39,6	-16,6
Фермерські господарства	-13,7	-2,6	-14,0	-2,9	6,0	-15,1	-3,7

Галузь вівчарства із високорентабельної (64,2% у 1991 р.) з 1995 року перетворилась на нерентабельну. Впровадження передових технологій вирощування овець, ретельний контроль за параметрами їх відтворення, вибір породи й правильного способу годівлі та утримання тварин уможливило досягти 50–60% рентабельності виробництва продукції. А у племінних підприємствах України цей показник може досягти 100% [18, с. 89-94]. На думку провідних вчених відновити чисельність овець за рахунок відтворення власного наявного поголів'я в більшості регіонів України не можливо і за 100 років. Саме через збитковість виробництва вовни і баранини впродовж всього періоду дослідження, сільськогосподарські підприємства постійно скорочували поголів'я овець і обсяги виробництва баранини і вовни.

Отже, проведений аналіз організаційно-економічних переваг, сучасного стану та методичних основ ефективного розвитку галузі вівчарства дозволяє стверджувати, що галузь має велике значення у забезпеченні ринку необхідною продукцією, але в процесі реформування зазнала значних втрат і перетворилась на непривабливий і неефективний вид бізнесу.

Оскільки вівчарство в основному має дрібнотоварний характер (87,6% вовни та 93,7% баранини вироблено у господарствах населення) основні причини збитковості і низького рівня ефективності полягають у відсутності налагоджених ринків збуту вовни і баранини, неможливості формування великих партій продукції, відсутність обладнання для очищення і доведення якості вовни до певного класу, що спричиняє низький рівень цін, які не відшкодовують виробничі витрати. Особливо гостро це відчувають приватні господарства населення та фермерські, які є основними виробниками продукції вівчарства, але доступу до каналів збуту не мають. Наприклад, власники овець, що мають дрібні ферми, не в змозі як слід підготувати вовну до реалізації, тобто розкласувати її, затюкувати, зберігати, сформувати крупну партію і забезпечити транспортування. Цим й користуються приватні посередники, які скуповують продукцію за мізерну ціну, завдаючи селянам явних збитків [11, с. 41-47].

Тому їх кооперація з метою забезпечення ринків збуту, реклама і популяризація продукції, налагодження каналів збуту є необхідною умовою ефективного розвитку галузі. На кооперативній основі такі господарства можуть вирішити питання придбання високопродуктивного поголів'я, оренди пасовищ і сінокосів, забезпечення кормами та іншими сировинними ресурсами, придбання техніки і обладнання, залучення інвестиційних ресурсів.

Для підприємств, які розвивають галузь на інтенсивній основі, в першу чергу, слід звернути увагу на економію виробничих витрат і пошук шляхів зниження собівартості продукції. Прийнята практика отримання продукції вівчарства один раз на рік – (стрижка овець, реалізація їх на м'ясо у 8 місячному-річному віці) не сприяє контролю над рівнем виробничих витрат, які необхідно здійснювати протягом року. Тому підприємства, які утримують овець, повинні запровадити системи управлінського обліку, бюджетування операційної діяльності з метою удосконалення економічного управління галуззю. У виробництво слід впровадити такі методи. Оптимізація собівартості виробництва вівчарської продукції є основним економічним важелем ефективного ведення галузі.

Основною метою економічного управління витратами є своєчасне, повне, вірогідне відображення фактичного розміру і складу витрат та контроль за використанням усіх видів виробничих ресурсів.

До основних завдань управління виробничими витратами галузі вівчарства належать:

- визначення складу виробничих витрат у вівчарстві за основними статтями калькуляції та видами продукції;
- планування виробничих витрат на основі технологічних вимог утримання овець та нормативів витрат матеріальних ресурсів і кормів;
- організація своєчасного і повного відображення виробничих витрат, їх облік, аналіз, економічне обґрунтування з метою прийняття управлінських рішень;
- встановлення фактичного рівня собівартості основної, додаткової і побічної продукції та порівняння з її з плановими показниками (рис. 4).

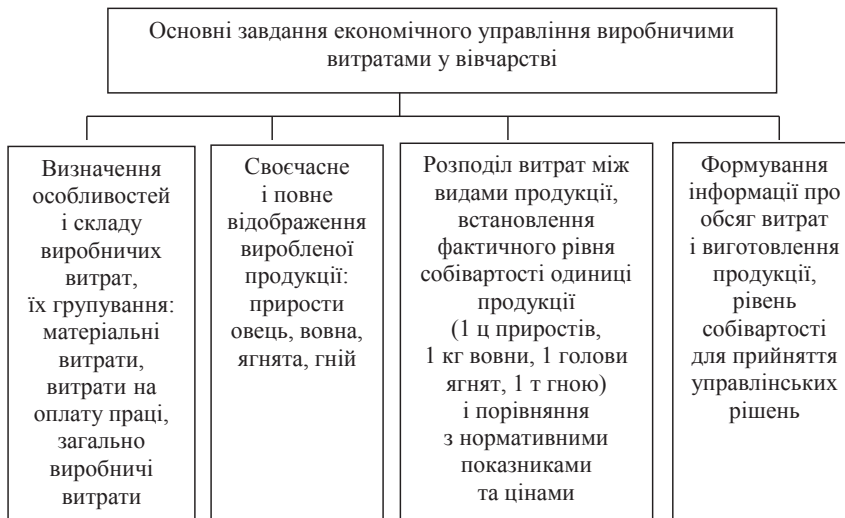

Рис. 4. Завдання економічного управління виробничими витратами у вівчарстві

Під час обґрунтування шляхів зниження собівартості продукції вівчарства слід звернути увагу на те, що з підвищенням продуктивності тварин знижується собівартість. Отже, фактори, що зумовлюють таке підвищення, можна розглядати як фактори зниження собівартості продукції вівчарства. Серед них особливе значення мають впровадження у виробництво високопродуктивних порід тварин, дотримання всіх передових способів утримання тварин, зміцнення кормової бази вівчарства, дотримання зоотехнічних вимог під час складання раціонів щодо збалансованості протеїном, мінеральними речовинами, іншими поживними компонентами, вдосконалення галузевої структури підприємств з орієнтацією на вимоги ринку, досягнення раціональної концентрації виробництва, що забезпечує краще використання ресурсів, більш швидке запровадження досягнень науки, техніки, передової практики.

Одним з важливих шляхів зниження собівартості продукції вівчарства є підвищення продуктивності праці на основі раціональної побудови організаційної структури підприємств, впровадження досконалого внутрішньогосподарського економічного механізму та ефективних соціально-економічних відносин.

До шляхів зниження собівартості продукції вівчарства можна віднести використання дешевих кормових ресурсів, вдосконалення процесу виробництва, механізації виробничих процесів та скорочення кількості працюючих, кооперація з іншими

підприємствами, які можуть виготовляти складові за меншими цінами. Однак існує чимало проблем, пов'язаних з цим. Так, зменшення витрат на придбання якісних кормів та заміна більш дешевими може привести до пониження якості кінцевого продукту, а це може негативно відбитися на реалізації продукції. Зменшення кількості працівників та механізація виробництва вимагають на перших етапах значних капітало вкладень [12, с. 126-130].

На нашу думку, на кожному підприємстві необхідно передбачити певні заходи щодо здійснення режиму економії витрат та підвищення продуктивності тварин. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності продукції та забезпеченню соціально-економічного розвитку галузі вівчарства.

Висновки. Вівчарство на сучасному етапі є найбільш проблемною галуззю щодо нарощування обсягів виробництва і підвищення ефективності, проте має значний потенціал і нові можливості ефективного розвитку.

Ключові проблеми у розвитку вівчарства: різке скорочення поголів'я овець в господарствах усіх форм власності; зменшення обсягів виробництва продукції вівчарства; втрата ринків збуту продовольства і сировини; низький рівень споживання продукції вівчарства населенням України; відсутність зв'язків виробників з підприємствами переробної промисловості.

Економічне значення галузі полягає в тому, що утримання овець у господарствах сприяє підвищенню ефективності використання сільськогосподарських угідь. Вівці використовують пасовища низької якості, завдяки вівцям повніше використовуються природні угіддя і найбільш дешеві корми. Утримання овець, з точки зору енергетичних витрат значно дешевше, порівняно з іншими видами тварин.

Стимулом останніх років до розвитку вівчарства є зростання попиту на внутрішньому ринку на органічне, екологічно чисте м'ясо овець і молочну продукцію, підвищення потреб переробних підприємств у вовні, євроінтеграційні процеси в економіці України, які спонукають виробників до розширення асортименту та підвищення якості продукції. Тому використання організаційно-економічних переваг вівчарства для забезпечення ефективного його розвитку створює перспективи нарощування потенціалу і забезпечення прибутковості виробництва.

Запропоновані заходи для підприємств – удосконалення економічного управління витратами на основі впровадження системи управлінського обліку, бюджетування операційної діяльності з метою визначення фактичного розміру і складу витрат та контролю за використанням усіх видів виробничих ресурсів.

Зниження собівартості продукції вівчарства пов'язано з переорієнтацією галузі на утримання високопродуктивних порід з метою збільшення виробництва баранини та молока, створення власної кормової бази і переробки продукції, або інтеграції з переробними підприємствами, формування культури споживання баранини та молочної продукції вівчарства у населення. Перспективи подальших досліджень пов'язані із дослідженням ринку продукції вівчарства та цінових трендів.

Список використаних джерел:

1. Вівчарство України: моногр. / В.М. Іовенко, Л.О. Сиротюк, Т.І. Нежлукченко та ін; за ред. В.П. Буркага; УААН; Ін-т тваринництва степових районів ім. М.Ф. Іванова «Асканія-Нова». Київ : Аграрна наука, 2006. 616 с.
2. Шелест Л.С. Моніторинг ефективності виробництва, переробки та реалізації продукції вівчарства. *Аграрна наука і освіта*. 2008. Т. 9. № 3/4. С. 115-121.
3. Штомпель М.В., Вовченко Б.О. Технологія виробництва продукції вівчарства. Київ : Вища освіта, 2005. 344 с.
4. Безпалова Н.О. Відродження вівчарства як захід підвищення економічної ефективності використання сільськогосподарських угідь у Херсонській області. *Таврійський науковий вісник: збірник наукових праць ХДАУ*. Вип. 49. Херсон : Айлант, 2008. С. 249–254.

5. Вдовиченко Ю.В., Жарук П.Г. Стан та перспективи розвитку галузі вівчарства України. *Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету*. 2013. № 1(31). С. 135–138.
6. Беженар І.М. Організаційно-економічні резерви підвищення конкурентоспроможності галузі вівчарства. *Економіка АПК*. 2015. № 8. С. 33–36.
7. Бойко В.О. Перспективи розвитку та підвищення конкурентоспроможності галузі вівчарства на Херсонщині. *Економіка АПК*. 2018. № 1. С. 26–33.
8. Ковальов Д.В. Соціально-економічна складова та напрями відродження галузі вівчарства у Херсонській області. *Агросвіт*. 2019. № 23. С. 42–48.
9. Тваринництво України 2018 р.: статистичний щорічник. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.01.2020).
10. Сільське господарство України у 2018 р.: статистичний щорічник. Київ : Державна служба статистики України, 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.01.2020).
11. Сокол О.І. Невідкладні завдання відновлення і стабільного розвитку вівчарства України. *Економіка АПК*. 2007. № 7(153). С. 41–47.
12. Славкова О.П., Кириченко Є.Р. Проблемні питання визначення собівартості продукції тваринництва. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2018. Вип. 33. С. 125–130.

References:

1. Iovenko V.M., Syrotiuk L.O., Nezhlukchenko T.I. (2006) *Vivcharstvo Ukrainy* [Sheep breeding of Ukraine. UAAN; In-t varynnytstva stepovykh raioniv im. M.F. Ivanova «Askaniia-Nova». Kyiv: Ahrarna nauka. (in Ukrainian)
2. Shelest L.S. (2008) *Monitorynh efektyvnosti vyrobnytstva, pererobky ta realizatsii produktsii vivcharstva* [Monitoring the efficiency of production, processing and marketing of sheep products]. *Ahrarna nauka i osvita*, vol. 9, no 3/4, pp. 115–121.
3. Shtompel M.V, Vovchenko B.O. (2005) *Tekhnolohiia vyrobnytstva produktsii vivcharstva* [Technology of sheep production]. Kyiv: Vyscha osvita. (in Ukrainian)
4. Bezpalova N.O. (2008) *Vidrozhennia vivcharstva yak zakhid pidvyshchennia ekonomichnoi efektyvnosti vykorystannia silskohospodarskykh uhid u Khersonskii oblasti* [Revival of sheep farming as a measure to increase the economic efficiency of agricultural land use in the Kherson region]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats KhDAU*. Kherson: Ailant, vol. 49, pp. 249–254.
5. Vdovychenko Yu.V., Zharuk P.H. (2013) *Stan ta perspektyvy rozvytku haluzi vivcharstva Ukrainy* [Status and prospects of development of the sheep industry in Ukraine]. *Visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho ahrarnoho universytetu*, vol. 31, pp. 135–138.
6. Bezhenar I.M. (2015) *Orhanizatsiino-ekonomichni rezervy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti haluzi vivcharstva* [Organizational and economic reserves of increasing the competitiveness of the sheep industry]. *Економіка АПК*, vol. 8, pp. 33–36.
7. Boiko V.O. (2018) *Perspektyvy rozvytku ta pidvyshchennia konkurentospromozhnosti haluzi vivcharstva na Khersonshchyni* [Prospects for development and competitiveness of the sheep industry in Kherson region]. *Економіка АПК*, vol. 1, pp. 26–33.
8. Kovalov D.V. (2019) *Sotsialno-ekonomichna skladova ta napriamy vidrozhennia haluzi vivcharstva u Khersonskii oblasti* [Socio-economic component and directions of revival of sheep industry in Kherson region]. *Ahrosvit*, vol. 23, pp. 42–48.
9. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2019) Tvarynnytstvo Ukrainy 2018 r.: statystychnyi shchorichnyk*. [Livestock of Ukraine 2018: Statistical Yearbook] / Vidp. za vyp. O. M. Prokopenko. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Avialable at: www.ukrstat.gov.ua (accessed 21 January 2020).
10. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2019) Silske gospodarstvo Ukrainy za 2018 rik: statystychnyi zbirnyk* [Agriculture of Ukraine for 2018: statistical collection]. Vidp. za vyp. O.M. Prokopenko. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Avialable at: www.ukrstat.gov.ua (accessed 21 January 2020).
11. Sokol O.I. (2007) *Nevidkladni zavdannia vidnovlennia i stabilnoho rozvytku vivcharstva Ukrainy* [Urgent tasks of restoration and stable development of sheep-breeding of Ukraine]. *Економіка АПК*, vol. 7(153), pp. 41–47.
12. Slavkova O.P., Kyrychenko Ye.R. (2018) *Problemni pytannia vyznachennia sobivartosti produkt-sii varynnytstva* [Problematic issues in determining the cost of livestock production]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii : Ekonomika i menedzhment*, vol. 33, pp. 125–130.

УДК 368.17:63:005

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.9>**Бойко В.О.**

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8032-5731>

Boiko Viktoriia

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

СУЧАСНІ ТRENДИ АГРОСТРАХУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

UNIVERSITY MODERN TRENDS OF AGRO-INSURANCE AS AN INSTRUMENT OF RISK-MANAGEMENT

Статтю присвячено визначенню інструментів управління ризиками. Розглянуто досвід використання традиційного і альтернативного страхування для сільськогосподарської галузі, моделі страхування і успішне застосування їх іншими країнами. Проаналізовано переваги та недоліки страхових послуг і розширення асортименту страхових продуктів в аграрному секторі економіки. Обґрунтовано перевагу індексних страхових послуг над традиційними. Виділено страхування за індексами погоди, які є найбільш перспективною новою програмою для аграрного сектора України. Впровадження ефективної системи страхування ризиків в агросекторі буде сприяти всім етапам сільськогосподарського виробництва, тим самим забезпечить послідовне втілення в життя концепції сталого розвитку нашої держави.

Ключові слова: управління ризиками, страхові продукти, моделі страхування, традиційне страхування, індексне страхування, агрострахування.

Статья посвящена определению инструментов управления рисками. Рассмотрен опыт использования традиционного и альтернативного страхования для сельскохозяйственной отрасли модели страхования и успешное применение другими странами. Проанализированы преимущества и недостатки страховых услуг и расширение ассортимента страховых продуктов в аграрном секторе экономики. Обосновано преимущество индексных страховых услуг на традиционными. Выделено страхования по индексам погоды, которые являются наиболее перспективной новой программой для аграрного сектора Украины. Внедрение эффективной системы страхования рисков в агросекторе будет способствовать всем этапам сельскохозяйственного производства, тем самым обеспечит последовательное воплощение в жизнь концепции устойчивого развития нашего государства.

Ключевые слова: управление рисками, страховые продукты, модели страхования, традиционное страхование, индексное страхование, агрострахование.

The purpose of the article is to evaluate the performance of the modern market of agricultural products insurance in Ukraine, to examine the main instruments of risk management and insurance models, to analyze insurance products and outline the prospects of the development of agricultural insurance. The general scientific methods of scientific cognition and the research of economic phenomena were used for scientific solution of the tasks set in the article. The theoretical and methodological foundation of the research is the works of domestic and foreign scientists and practitioners. The following research methods were used in the study: abstract logic and statistical (for theoretical summarizing and drawing conclusions), monographic (for examining the scientists' views on the problems investigated in the article), comparison, tabular and graphic methods. The paper deals with establishing the instruments of risk management. It looks at the experience of using traditional and alternative insurance for the agricultural industry, insurance models and successful implementation of them by other countries. The study analyzes the advantages and disadvantages of insurance services and diversification of insurance products

in the agrarian sector of economy. The paper substantiates the advantage of index insurance services over traditional ones. It distinguishes the insurance by weather indexes which are the most promising new program for the agrarian sector of Ukraine. Despite the positive dynamics, agroinsurance does not meet its main task – to manage the risks in the agricultural sector, so it requires improvement, the search for new innovative insurance products, the introduction of simple crop insurance programs for individual risks that will meet the capabilities of the agrarians budget and take into account, insurers. The implementation of the efficient system of risk insurance in the agrarian sector will promote all the stages of agricultural production, ensuring consistent implementation of the concept of sustainable development in our country.

Key words: risk management, insurance products, insurance models, traditional insurance, index insurance, agro-insurance.

Постановка проблеми. Сільське господарство – традиційно одна з найважливіших і водночас найбільш ризикових галузей економіки. Дана галузь безпосередньо залежить від погодно-кліматичних умов, природних стихійних лих, у результаті яких підприємства аграрного сектору постійно перебувають під впливом різноманітних ризиків. Найбільш вагомими вважаються виробничі ризики, пов'язані із дотриманням технології виробництва, а також техногенні, антропогенні, радіаційні, інформаційні та інші. В сучасних умовах господарювання значимість набуває питання щодо врахування дії фінансових ризиків. Одним із найефективніших інструментів управління всіма видами ризиків, яке надає змогу поєднувати інтереси сільськогосподарських виробників та держави є аграрне страхування. Але рівень його незначний в порівнянні з темпами росту виробництва сільськогосподарської продукції. Ці обставини вказують на необхідність пошуку дієвих інструментів, щодо зменшення ризиків в агропромисловому комплексі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень щодо ризиків господарської діяльності підприємств показав, що вітчизняні та зарубіжні науковці приділяють увагу цій темі. Класифікацію чинників і видів господарських ризиків аграрних підприємств відображено в роботах І.В. Артимонової [1]. На її думку, управління ризиками – це процес прийняття управлінських рішень і здійснення їх за допомогою різних методів і заходів, що дозволяє виявити потенційні ризики, спрогнозувати настання, оцінити ступінь їх впливу і не допустити можливість настання ризикових подій, або зменшити їх негативні наслідки. І.Т. Балабанов, А.І. Балабанов [2] розкривають сутність ризик-менеджменту, його організацію, стратегію, прийоми, методи зниження ризику, включаючи страхування.

Напрацювання щодо поняття економічного ризику, методи його ідентифікації, аналізу та оцінки, а також виявлення шляхів мінімізації знайшли відображення в роботах М.Д. Балджи [3]. О.Л. Ботвиновська [4] досліджувала зарубіжний досвід у сфері ризик-менеджменту в аграрному секторі економіки. В.В. Вігінський, В.І. Скіцько [5] розглядають теоретико-методологічні проблеми щодо управління та моделювання логістичного ризику підприємства.

Управлінські рішення в логістиці приймаються в ситуаціях, яким притаманні: невизначеність та випадковість результатів ризикованої діяльності, конфлікт та протидія. О.М. Віленчук [6] оцінює потенційні можливості страхування сільськогосподарської продукції в Україні у територіальному, галузевому й інституціональному вимірах та формулювання пропозицій щодо його реалізації.

Недоліки страхових послуг, наявних на українському ринку, проаналізували і узагальнили А. Карнаушенко, А. Руснак, В. Петренко [7], вони запропонувала шляхи їх подолання та способи підвищення ефективності ведення сільського господарства та пов'язаної з ним економічної політики. О.О. Рудич [8] досліджено, що при оцінці ризику господарств корпоративного сектору аграрної економіки намагаються передусім встановити імовірність того, що в результаті прийняття рішення виробництва сільськогосподарської продукції, зазнає втрат, тобто імовірність небажаного результату.

Вагомий внесок з питань теорії і практики управління ризиками здійснено зарубіжними науковцями Т. Andersen, P. Schroder, [9], K.A. Froot, D. Shaferstein, J. Stein [10], M. Crouhy, D. Galai, R. Mark [11].

Високо оцінюючи науковий доробок указаних авторів зауважимо, що питання страхування як інструменту управління ризиками сучасного аграрного підприємства є недостатньо дослідженими та потребують додаткової уваги з боку наукової спільноти.

Метою статті є оцінка роботи сучасного ринку страхування сільськогосподарської продукції в Україні, розгляд основних інструментів управління ризиками та моделей страхування, аналіз страхових продуктів, окреслення перспектив розвитку аграрного страхування.

Виклад основного матеріалу. Основи української системи агрострахування закладено у 2012 р., зокрема було ухвалено Закон № 4391, згідно з яким державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції полягає у наданні сільськогосподарським товаровиробникам з державного бюджету коштів у вигляді субсидій на відшкодування частини страхового платежу (страхової премії), фактично сплаченого ними за договорами страхування сільськогосподарської продукції.

Впровадження в Україні державної програми підтримки страхування сільськогосподарської продукції відкрило нові можливості для кожного з її учасників, адже, спрямовуючи бюджетні кошти на розвиток виробництва сільськогосподарської продукції, результати якого залежать від погодних умов, держава зацікавлена у збільшенні обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, підвищенні продуктивності, а також гарантуванні забезпечення таких витрат та забезпеченні ефективності національної продовольчої безпеки.

На виконання Закону № 4391 було розроблено сучасні страхові стандартні продукти, які стосуються стратегічних сільськогосподарських культур, проте законодавчо затверджених процедур сьогодні ще не достатньо для безперервної роботи механізму державної підтримки страхування ризиків у сільськогосподарському виробництві [12].

Для аграрного сектору інструментами управління ризиком на практиці можуть бути:

- страхування – це процес, що передбачає передачу певних ризиків страховій компанії;
- лімітування – це процес встановлення ліміту для позичальника, тобто певних сум витрат, продажу товарів у кредит, сум вкладення капіталу;
- хеджування це діяльність щодо зниження цінних ризиків шляхом здійснення операцій із похідними цінними паперами;
- диверсифікація – це розподіл капіталовкладень між різними видами діяльності, результати яких не мають безпосереднього зв'язку;
- розподіл ризику це процес, що передбачає поділ ризику між учасниками проекту;
- резервування коштів на покриття непередбачених витрат – це процес співвідношення потенційних ризиків із розмірами витрат, необхідних для подолання наслідків цих ризиків [13].

Як показує сучасний вітчизняний і зарубіжний досвід, основним та найбільш дієвим інструментом управління ризиками для забезпечення фінансової стійкості та сталого сільськогосподарського виробництва є страхування.

Розглянемо досвід страхування різних країн на прикладах застосування наступних моделей (рис. 1).

Основним продуктом традиційних програм страхування є мультиризикове страхування. По даному продукту культури страхуються від основних погодних ризиків, ризику пошкодження культур дикими тваринами, від вогню та від деяких інших ризиків. Страховики можуть пропонувати додаткове покриття за додаткову платню. Прикладом додаткового покриття є страхування від граду (оцінка збитку здійснюється окремо по іншим правилам), страхування від неможливості проведення сівби

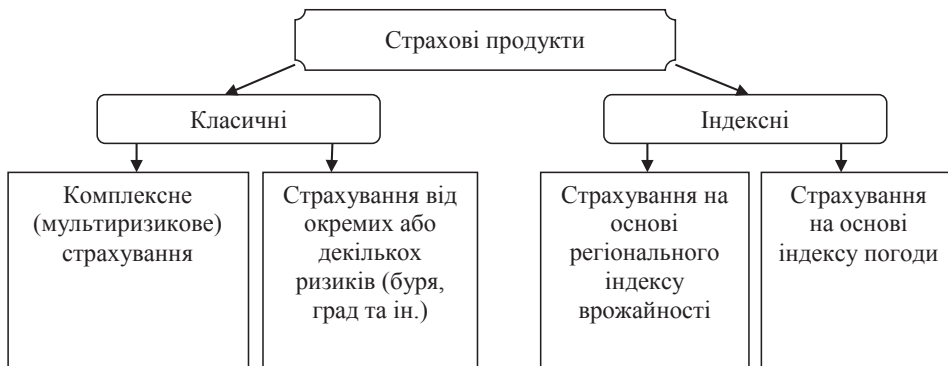

Рис. 1. Моделі страхування в аграрному секторі

Джерело: власні дослідження на основі [14]

через несприятливі погодні умови. Даний вид страхування є одним з найдорожчих та складних [15]. В той же час страхові компанії можуть вводити обмеження за ризиками та виплатами, якщо ризики відбуваються часто або якщо у виробників недостатньо інформації по виробництву культури. Останнім часом страхові компанії в розвинутих країнах виділяють страхові продукти для певних культур в окремі програми. Так в США та Канаді фермерам пропонують різні варіанти страхування для овочів та фруктів, які виробляються для продажу у свіжому вигляді та для переробки.

Деякі продукти розробляються спеціально для окремих регіонів, наприклад страхування томатів та бананів на Канарських островах, Іспанія. Висока складність адміністрування є одним з основних недоліків традиційних видів страхування для великих компаній. Крім того, класичні страхові рішення не завжди можуть забезпечити достатню гнучкість, щоб урахувати всі особливості та побажання підприємств.

Альтернативою традиційним страховим послугам можуть бути більш гнучкі індексні рішення, які базуються на даних погоди, на регіональній сільськогосподарській статистиці, а також на інформації щодо вегетації рослин, яка збирається супутниками.

Розробка та застосування індексного страхування стартувала у 90-х роках 20 століття. Ініціаторами були комерційні компанії, банки, страхові компанії, державні органи. Метою індексного страхування є захист доходу компанії від негативного впливу зовнішніх ризиків. Принципи індексного страхування зображено на рис. 2.

США є основним розробником концепції; Європа – другий за значенням ринок, досить динамічний та формується споживачами; Азія – динамічний диверсифікований ринок, розвиток відбувається за рахунок бізнес-центрів Азії (Японія, Гонконг, Таїланд).

Види індексного страхування можуть бути:

- страхування за погодними індексами (температура, кількість вологи у ґрунті, кількість опадів (дощ), сила вітру, сніг – товщина покриву та кількість опадів за певний період часу);
- страхування за регіональним індексом урожайності;
- страхування за регіональним індексом урожайності (урожайність + ціна на продукцію);
- страхування за регіональним індексом зеленої маси пасовищ.

Страховання за індексами погоди є найбільш перспективною новою програмою для аграрного сектору. Основною умовою для ефективності індексного страхування є наявність мережі погодних станцій, які формують базу погодних даних. Виплати здійснюються швидше, відразу після завершення дії договору страхування, страхова

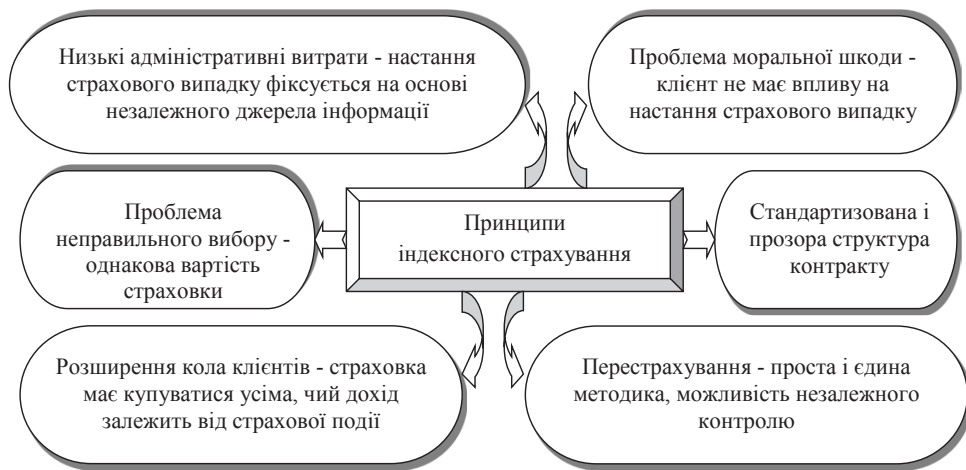

Рис. 2. Принципи індексного страхування

Джерело: сформовано авторами на основі [16]

компанія звертається в гідрометеорологічну службу, і при фіксації страхового випадку (посуха, заморозки, температурний стрес та ін.) страхова компанія виплачує відшкодування, огляд посівів не проводиться.

Індекси погоди особливо ефективні для страхування окремих культур від ризиків, вплив яких важко визначити або вони настають частіше, ніж через 5-7 років. Прикладами застосування індексів погоди є страхування фруктових насаджень від вимерзання взимку (особливо молоді посадки), від заморозків весною, страхування якості винограду (сума ефективних температур). Є також приклади страхування продуктивності молочної скотини (температурний режим – продуктивність корів знижується при температурах нижчих -10 та вищих +30) [17]. Переваги та недоліки індексного страхування зображені на рис. 3.

Для індексного страхування необхідною умовою є встановлення метеостанцій, щоб отримувати та формувати базу погодних даних, яка необхідна також і для розвитку традиційних страхових продуктів, а це дуже затратний захід.

В даному контексті, однією з країн, яка активно освоює і впроваджує в практику індексні страхові продукти, є Індія. Таке страхування є субсидованими з боку держави, у розмірі від 50% до 80% від суми премій, що робить такі програми привабливими для виробників. Крім того, за рахунок державних коштів в цій країні встановлюється до 2 тисяч автоматичних погодних реєстраторів на рік, дані яких необхідні для отримання об'єктивної інформації про страхові події (опади, сила вітру, вологість повітря, рівень температур). Особливо значного поширення набувають індекси погоди, так як виробництво сільськогосподарських культур в Індії значним чином залежить від погоди, зокрема вологи (більше ніж 80% сільськогосподарських угідь мають нестачу вологи). Звідси, зростання кількості куплених полісів індексного погодного страхування зростає. Таким чином, така активна державна позиція щодо організації і фінансування індексного страхування значним чином впливає на активний розвиток цього виду агрострахування в країні [17].

На початку 2016 року в Україні Компанія Syngenta разом із Міжнародною фінансовою корпорацією (International Finance Corporation, IFC) розробила інноваційну страхову програму «МетеоЗахист» із застосуванням індексних продуктів. «МетеоЗахист» забезпечує страхове покриття вартості насіння, а також засоби захисту рослин для найбільш поширених та вразливих до посухи культур – пшениці і кукурудзи. Програма діє

Рис. 3. Переваги та недоліки індексного страхування

Джерело: власні дослідження на основі [4]

у той час, коли посуха найсильніше загрожує культурам: у період цвітіння та наливу зерна. «МетеоЗахист» запускається як пілотний проект у Дніпропетровській, Кіровоградській і Харківській областях для господарств, що обробляють від 100 га [18].

Зазначені культури страхувалися від посухи – від відсутності або малої кількості опадів, екстремально високої температури впродовж 5 днів. Ініціатори страхової новачки визнають, що результативність їх експерименту суттєво перевершила очікування: кожний другий агровиробник, який в рамках цього пілотного проекту застрахував кукурудзу, отримав виплату в розмірі від 25% до 65% від застрахованої суми. Загальна сума виплат склала 2,1 млн. грн.

Програма індексного страхування IFC виявилася настільки успішною, що Syngenta вирішила поширити її дію ще на 6 областей – Донецьку, Луганську, Запорізьку, Одеську, Херсонську та Миколаївську. У Проекті IFC наголошують, що загалом бажаючих долучитися до пілотного проекту виявилось в 4 рази більше, ніж планувалося. Тому IFC продовжуватиме активно розвивати індексне страхування в Україні [19]. Вже зараз можливостями індексного страхування можуть скористатися виробники провідних в Україні сільгоспкультур. До таких, зокрема, належать пшениця, жито, ячмінь, соняшник, кукурудза, цукровий буряк, гречка.

Якщо 2016 рік став першим роком, коли після тривалого періоду скорочення ринок агрострахування продемонстрував деяке поживлення, то 2017 рік продовжив цю тенденцію, поширивши її на більшу кількість показників (табл. 1).

У 2017 році в порівнянні з 2016 роком зростає кількість укладених договорів страхування на 21%. Обсяг зібраних страхових премій у гривні зростає вже третій рік поспіль, зокрема, у 2017 році він зріс на 30% та склав 204,4 млн грн. Другий

Таблиця 1

Страховання сільськогосподарських культур у 2011-2017 роках

Показник	Роки							2017/2016 у %
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Кількість договорів	2710	1936	1722	1392	1062	793	957	120,7
Площа, тис. га	786	727	869	732	689	700	657	93,9
Страхова сума, млн грн	н/д	н/д	н/д	3055	3969	6240	5913	94,8
Сума премії, млн грн	136,3	130,4	135,4	72,8	77,7	157,0	204,4	130,2
Субсидія, млн грн	0	0,086	0	0	0	0	0	х
Рівень виплат, %	28,0	41,0	9,7	7,6	12,9	44,2	3,7	-40,5
Середня ставка премії, %	3,7	3,8	3,1	2,4	2,0	2,5	3,5	+1,0
Курс \$/грн*	7,98	7,99	7,99	12,95	22,91	26,02	26,54	102,0
Страхова сума, млн. \$	н/д	н/д	н/д	235,9	173,3	239,8	222,8	92,9
Сума премії, млн. \$	17,1	16,3	16,9	5,6	3,4	6,0	7,7	128,3

* Офіційний обмінний курс долара США до гривні на кінець жовтня місяця кожного року
Джерело: власні дослідження на основі [19]

рік поспіль зростає також обсяг страхових премій у доларовому еквіваленті, який у 2017 році склав 7,7 млн дол., що на 28% перевищує показник 2016 року. Загальна страхова сума (або об'єм загальних страхових зобов'язань) у 2017 році, порівняно з 2016 роком, дещо скоротилася (з 6,240 млрд грн до 5,913 млрд грн (або на 5%). Це можна пояснити двома причинами: 1) зростанням середньої ставки страхової премії (у 2017 році вона склала 3,5% проти 2,5% у попередньому році); 2) тим, що 2017 рік представлений даними за 9 місяців. Дані за повний рік, ймовірно, можуть бути скореговані в бік підвищення, як це відбулося з даними за 2016 рік (загальна страхова сума за 2016 рік після уточнення даних в процесі проведення щорічного дослідження змінилася з 5,809 млрд грн до 6,240 млрд грн, тобто зросла на 7,4% [20]).

Висновки. Агросстрахування є одним із найважливіших інструментів мінімізації ризиків сільськогосподарського виробництва. Але аграрії не поспішають страхувати свої врожаї, вони не завжди розуміють, як працюють страхові продукти, які зобов'язання перед ними беруть страхові компанії, як визначається розмір збитків. На сьогодні в Україні сільськогосподарським підприємствам пропонуються традиційні (класичні) та індексні страхові продукти, які мають як переваги, так і недоліки. При непрогнозованій зміні кліматичних умов планети доцільним є використання методу страхування урожаю на основі погодних індексів. Індексне страхування передбачає прозорість, значно спрощує процеси виплат та виключає суб'єктивні підходи в процесі оцінки. Страхові виплати в разі настання страхових випадків здійснюються на підставі незалежних загальнодоступних метеорологічних даних. Але основною проблемою розвитку індексного страхування в Україні є відсутність законодавчої бази, що регулює даний вид послуг.

Незважаючи на позитивну динаміку, агросстрахування не відповідає своєму основному завданню – управляти ризиками в сільськогосподарській галузі, тому потребує удосконалення, пошук нових інноваційних страхових продуктів, запровадження простих програм страхування культур від окремих ризиків, що будуть відповідати можливостям бюджету аграріїв та враховувати інтереси виробників, держави та страховиків.

Список використаних джерел:

1. Артимонова І.В. Класифікація чинників і видів господарських ризиків аграрних підприємств. *Економіка та управління АПК*. 2012. № 7(93). С. 20–25.
2. Балабанов І.Т., Балабанов, А. І. Страхування : учебник для вузов. СПб. : Питер. 2004. 280 с.
3. Балджи М.Д. Удосконалення процесу управління економічними ризиками при прийнятті народногосподарських рішень. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. № 4(51). С. 197–204.
4. Ботвиновська О.Л. Сучасні тенденції зарубіжного досвіду індексного страхування аграрних ризиків. *Ефективна економіка*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_4_18
5. Віглінський В.В., Скіцько В.І. Концептуальні засади моделювання та управління логістичним ризиком підприємства. *Проблеми економіки*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2013_4_32
6. Віленчук О.М. Оцінка потенціалу розвитку страхування сільськогосподарської продукції в Україні. *Економіка АПК*. 2017. № 8. С. 56–64.
7. Карнаушенко А.С. Руснак А., Петренко В. Страхування ризиків сільськогосподарських підприємств в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 19. С. 5–10.
8. Рудич О.О. Економічна сутність ризику та особливості його прояву у діяльності аграрних підприємств. *Економіка та управління АПК: збірник наукових праць Білоцерківського національного аграрного університету*. 2012. № 7(93). С. 59–63.
9. Andersen T., Schroder P. (2010). *Strategic Risk Management Practice: How to Deal Effectively with Major Corporate Exposures*. Cambridge : Cambridge University Press.
10. Froot K.A., Shaferstein D., Stein J. (1994). *A Framework for risk management*. Harvard Business Review.
11. Crouhy M., Galai D., Mark R. (2012). *Risk Management*. New York : McGraw-Hill.
12. Задорожний О. Особливості страхування в аграрному секторі. *Вісник*. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/8247>
13. Євтушенко Г.В., Тимків Н.Я., Шешеня А.А. Особливості управління ризиками в аграрному секторі економіки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. № 17. С. 49–52.
14. Види страхових продуктів. URL: <http://www.agroinsurance.com.ua/insurance/insurancetypes/uk/>
15. Бойко В.О., Стрельченко О.В., Бойко Л. О. Теоретичні та практичні аспекти агрострахування як інструмент управління ризиками. «*Evropský časopis ekonomiky a management*». 2018. Svazek 4. Vydani 3. P. 50–58.
16. Шинкаренко, Р. Индексное страхование – основные положения и международная практика. URL: <http://forinsurer.com/public/06/10/02/2586>
17. Управління ризиками. URL: <http://www.agroinsurance.com>
18. Гринюк, И., Роше, Г. Сбор данных для расчёта тарифных ставок для агростраховых продуктов. Проект «Развитие агрострахования в Украине», Международная финансовая корпорация (IFC, Группа Всемирного банка). URL: http://agroinsurance.com/files/publications/1_DataCollection.doc/
19. Українським аграріям пропонують індексне страхування. URL: <http://milkua.info/uk/post/ukrainskim-agrariam-proponuut-indeksne-strahuvanna>.
20. Ринок агрострахування України у 2017-му андерайтинговому році. URL: <http://agroinsurance.com/wp-content/uploads/2017/11/Ryнок-agrostrahovaniya-Ukrainyi-za-2017-god.pdf>

References:

1. Artimonova, I.V. (2012). *Klasyfikatsiia chynnykiv i vydiv hospodarskykh ryzykiv ahrarnykh pidpriemstv* [The classification of the factors and types of economic risks of agrarian enterprises]. *Ekonomika ta upravlinnia APK* [Economics and management of AIC]. 7(93), pp. 20–25.
2. Balabanov, I.T., Balabanov, A. I. (2004). *Strakhovaniye: uchebnik dlya vuzov* [Insurance: a textbook for higher educational institutions]. SPb.: Piter.
3. Baladzhy, M.D. (2013). *Udoskonalennia protsesu upravlinnia ekonomichnymy ryzykamy pry pryiniatti narodnohospodarskykh rishen* [Improving the process of managing economic risks while making economic decisions]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen* [The bulletin of socio-economic research]. 4(51), pp. 197–204.
4. Botvynovska, O.L. *Suchasni tendentsii zarubizhnogo dosvidu indeksnoho strakhuvannya ahrarnykh ryzykiv* [Modern tendencies of the foreign experience of index insurance of agrarian risks]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_4_18

5. Vihlinskyi, V.V., Skitsko, V.I. Kontseptualni zasady modeliuвання ta upravlinnia lohistychnym ryzykom pidpriemstva [Conceptual fundamentals of modeling and managing a logistics risk of an enterprise]. *Problemy ekonomiky* [Economic problems]. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2013_4_32
6. Vilenchuk, O.M. (2017). Otsinka potentsialu rozvytku strakhuvannia silskohospodarskoi produktsii v Ukraini [Evaluating the potential of the development of agricultural products insurance in Ukraine]. *Ekonomika APK* [Economics of AIC]. 8, pp. 56–64.
7. Karnaushenko A., Rusnak A, Petrenko V. (2018). Strakhuvannia ryzykiv silskohospodarskykh pidpriemstv v Ukraini [Insuring against Risks of Agricultural Enterprises in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, № 19, pp. 5–10.
8. Rudych, O.O. (2012). Ekonomichna sutnist ryzyku ta osoblyvosti yoho proiavu u diialnosti ahrarykh pidpriemstv [The economic essence of a risk and the peculiarities of its manifestation in the activity of agrarian enterprises]. *Ekonomika ta upravlinnia APK: zbirnyk naukovykh prats Bilotserkivskoho natsionalnoho ahrarynoho universytetu* [Economics and management of AIC: the collection of scientific works of Bila Tserkva National Agrarian University]. 7(93), pp. 59–63.
9. Andersen, T., Schroder, P. (2010). Strategic Risk Management Practice: How to Deal Effectively with Major Corporate Exposures. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Froot K.A., Shaferstein D., Stein J. (1994). A Framework for risk management. *Harvard Business Review*.
11. Crouhy M., Galai D., Mark R. (2012). Risk Management. New York: McGraw-Hill.
12. Zadorozhnyi O. Osoblyvosti strakhuvannia v ahrarynomu sektori [The peculiarities of insurance in the agrarian sector]. *Visnyk* [The bulletin]. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/8247>
13. Yevtushenko, H.V., Tymkiv, N.Ya., Sheshenia, A.A. (2016). Osoblyvosti upravlinnia ryzykamy v ahrarynomu sektori ekonomiky [The peculiarities of risk management in the agrarian sector of economy]. *Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu* [The scientific bulletin of the International Humanitarian University]. 17, pp. 49–52.
14. Vydy strakhovykh produktiv [Types of insurance products]. URL: <http://www.agroinsurance.com.ua/insurance/insurancetypes/uk/>
15. Boiko V.O., Strelchenko O.V., Boiko L.O. (2018). Teoretychni ta praktychi aspekty ahrostrakhuvannia yak instrument upravlinnia ryzykamy [Theoretical and Practical Aspects of Agro-Insurance as an Instrument of Managing Risks]. «Evropský časopis ekonomiky a management», № 4(3), pp. 50–58.
16. Shynkarenko, R. Indeksnoye strakhovaniye – osnovnyye polozheniya i mezhdunarodnaya praktika [Index insurance – basic statements and international practice]. URL: <http://forinsurer.com/public/06/10/02/2586>
17. Upravlinnia ryzykamy [Risk management]. URL: <http://www.agroinsurance.com>
18. Grinyuk, I., Roshe, G. Sbor dannykh dlya rascheta tarifnykh stavok dlya agrostrakhovykh produktov [Collecting the data for calculating tariff rates for agro-insurance products]. Projekt «Razvitiye agrostrakhovaniya v Ukraine», Mezhdunarodnaya finansovaya korporatsiya (IFC, Gruppya Vsemirnogo banka) [The project «The development of agro-insurance in Ukraine», International financial corporation (IFC, The world bank group)]. URL: http://agroinsurance.com/files/publications/1_DataCollection.doc/
19. Ukrainskym ahraryiam proponuiut indeksne strakhuvannia [Ukrainian agrarians are offered index insurance]. URL: <http://milkua.info/uk/post/ukrainskim-agrariam-proponuiut-indeksne-strahuvanna>
20. Rynok ahrostrakhuvannia Ukrainy u 2017-mu anderaitynhovomu rotsi [The agro-insurance market of Ukraine in 2017 underwriting year]. URL: <http://agroinsurance.com/wp-content/uploads/2017/11/Ryynok-agrostrahovaniya-Ukrainyi-za-2017-god.pdf>

УДК 338.43.02-043.86:339.137

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.10>**Бойко Л.О.**

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3699-6906>

Boiko Liudmyla

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІМЕЙНИХ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО РИНКУ

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF FAMILY FARMS UNDER CONDITIONS OF A COMPETITIVE MARKET

На сьогоднішній день сільське господарство України представлено приватним сектором, що характеризується різноманітними формами господарювання. Найбільш поширеною формою малого бізнесу в аграрній сфері є фермерські господарства та аграрні домогосподарства, основною складовою яких є особисті селянські господарства. У статті проаналізовано особливості діяльності й розвитку фермерських господарств Херсонщини. Обґрунтовано вибір спеціалізації фермерських господарств та їх роль у виробництві сільськогосподарської продукції. Охарактеризовано переваги фермерських господарств над іншими формами сільськогосподарських підприємств. Досліджено соціально-економічну роль фермерства в розбудові ринкової економічної системи, формуванні стійкого конкурентного середовища на споживчому ринку.

Ключові слова: фермерське господарство, конкурентоспроможність, посівна площа, галузева структура, державна підтримка, кооперативний рух.

На сьогоднішній день сельское хозяйство Украины представлено частным сектором, характеризуется разнообразными формами хозяйствования. Наиболее распространенной формой малого бизнеса в аграрной сфере является фермерские хозяйства и аграрные домохозяйства, основной составляющей которых являются личные крестьянские хозяйства. В статье проанализированы особенности деятельности и развития фермерских хозяйств Херсонщины. Обоснован выбор специализации фермерских хозяйств и их роль в производстве сельскохозяйственной продукции. Охарактеризованы преимущества фермерских хозяйств по сравнению с другими формами сельскохозяйственных предприятий. Исследована социально-экономическая роль фермерства в развитии рыночной экономической системы, формировании устойчивой конкурентной среды на потребительском рынке.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, конкурентоспособность, посевная площадь, отраслевая структура, государственная поддержка, кооперативное движение.

Farms have several advantages over other forms of agricultural enterprises in Ukraine, so they have all the prerequisites for development, and their development depends on stability, both political and economic in nature. The study of the current state of activity of farms in the Kherson region shows a significant heterogeneity of their production and resource potential. Small businesses are more dependent on resource availability than large ones, which significantly determines their level of competitiveness. Accordingly, the task is to study the activities of farms, their socio-economic characteristics, which can significantly affect the social infrastructure of rural areas of the country. The purpose of the article is to determine features of the activity of Kherson region's farms and identify the tendencies of their development. Both general scientific and special economic methods have been used while conducting the research: abstract and logical, monographic, statistical, calculation and comparison. The paper analyzes the features of the activity and development of Kherson region's farms. There has been substantiated the selection of farm specialization and the role of farms in agricultural production. The study

characterizes the advantages of farms over other forms of agricultural enterprises. One of the efficient measures aimed at farmers' adaptation to market conditions is agricultural service cooperation, which will allow farmers and other commodity producers to take the best advantages of participating in market activities and focus their attention on the effective use of production potential. It highlights the social and economic role of farming in the development of a market economic system, in the creation of a healthy competitive environment at the consumer market. The results of the research are the basis for solving practical problems of creating agricultural service cooperatives to increase the competitiveness level of farms.

Key words: farm, competitiveness, sown area, branch structure, state support, cooperative movement.

Постановка проблеми. В умовах активного залучення України до світових процесів глобалізації особливої уваги набувають аспекти стратегії розвитку аграрного сектору економіки. Серед різноманітних форм підприємницької діяльності в сільському господарстві найбільш розповсюджено фермерство, оскільки воно є однією з провідних форм господарювання в розвинених країнах світу. Перші фермерські господарства в Україні виникли у 1989 р., тобто ще до прийняття законодавчої бази – Закону України «Про селянське (фермерське) господарство в грудні 1991 р. Жодна з форм підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки на початку 90-х років ХХ ст. не привертала до себе такої пильної уваги з боку науковців, як фермерство. Згідно до Закону (зміни від 31.03.2016 р.) фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону [1].

Кількість наукових досліджень, які присвячені розвитку та аналізу діяльності фермерських господарств у регіонах України в умовах конкуренції, постійно зростає, що свідчить про підвищення інтересу до проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти становлення та розвитку малого та середнього підприємництва і зокрема фермерства в Україні досліджували вітчизняні науковці: В. Бойко [2; 3], Л. Бойко [3], М.В. Горіховський [4], І.М. Глібчук [5], В.П. Горьовий [6], М.М. Кропивко [7], П.М. Макаренко [8], О. Маслак [9], В.Я. Месель-Весляк [10], А.С. Мохненко [11] та багато інших. Розвиток фермерських господарств України з урахуванням світового досвіду розглядали Т.В. Мазан, В.П. Ткаченко [12]. Значну увагу дослідженням проблеми ефективності фермерської діяльності приділяли зарубіжні автори: L. Brown [13], Э. Касл, М. Беккер, А. Нельсон [14].

Незважаючи на вагомий внесок опублікованих наукових праць у визначенні економічної ніші і ролі фермерства, залишаються не повністю охоплені питання їхнього функціонування в окремих регіонах України.

Мета статті. Метою нашого дослідження стало визначення особливостей функціонування фермерських господарств в Херсонській області та виявлення тенденцій їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Особливості розвитку фермерських господарств регіону залежать від його історико-економічних умов існування. Херсонщина – індустріально-аграрний край з багатогалузевою промисловістю та високорозвиненим сільським господарством. Галузями спеціалізації народного господарства Херсонської області є промисловий, агропромисловий і рекреаційний комплекси. Провідна роль належить агропромисловій галузі, що тісно пов'язана з природно-кліматичними умовами, технічними можливостями та висококваліфікованими людськими ресурсами.

Значний досвід розвитку фермерських господарств в Херсонській області свідчить, що формування фермерства розпочалося в 1991 р. і найбільша їхня кількість

(3100 шт.) відмічена в 2002 р. (рис. 1). Динаміка кількості фермерських господарств протягом аналізованого періоду їх функціонування була нерівномірною. Починаючи з 2010 р. спостерігається зворотній процес, тобто зменшення кількості фермерських господарств. Як свідчить практика, цей процес має цілковиту закономірність. Зниження темпів зменшення чисельності фермерських господарств свідчить про незворотність процесу функціонування приватних форм господарювання в сільському господарстві. У складних умовах виживають тільки сильні, і ті які мають можливість в перспективі досягти конкурентоспроможності.

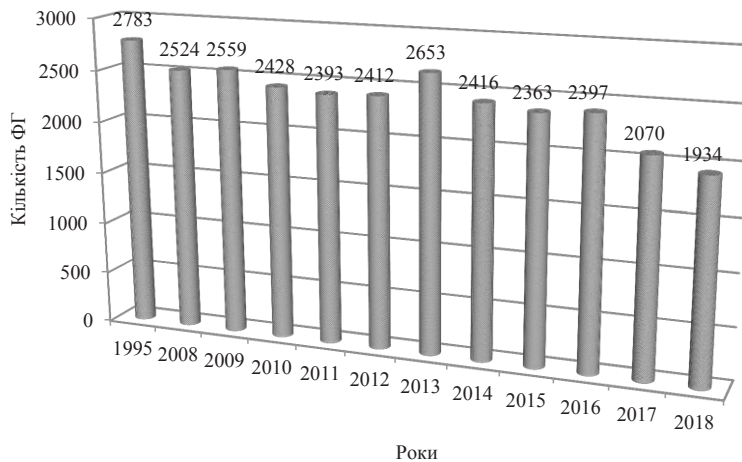

Рис. 1. Динаміка кількості фермерських господарств в Херсонській області за період з 1995 до 2018 року

Джерело: Державна служба статистики України [15]

У виробничій діяльності фермерських господарств, як і інших сільськогосподарських підприємств, важливе значення має розмір землекористування. Відповідно до площі землі кожний фермер визначає напрям виробництва, його ефективність та можливість реалізації надлишків продукції [16].

Фермерські господарства Херсонщини нині мають різну площу землекористування Амплітуда коливань числових значень показників розміру фермерських господарств досить висока й різниця між крайніми значеннями розміру становить понад 3000 га. Тобто, представлені як новостворені фермерські господарства з найменшою площею землі, що в середньому становить 2,6 га, так і великі формування площею понад 4000 га. Проте переважна більшість фермерських господарств регіону залишається дрібноземельною і в середньому на одне господарство припадає 114-116 га сільськогосподарських угідь. Найбільшим цей показник є у Великопетиському – 171,5 га, Верхньорогачицькому – 169,0 га, Нижньосірогозькому – 166,9 га. Найменшим у Скадовському – 56,2 га, Олешківському – 70,1 га та Каховському районах – 92,3 га.

Колівання у розмірах фермерських господарств пояснюється тим, що у перші роки аграрної реформи бажаючі стати фермерами мали змогу одержати у користування до 50 га сільгоспугідь і до 100 га загальної земельної площі. В рахунок своїх майнових паїв вони отримували техніку і інші засоби виробництва. У тих умовах ціни на техніку і добрива були доступними для фермерів. Поглиблення диспаритету цін і глибока криза всієї економіки у тому числі сільського господарства, гіперінфляція позначились на тому що бажаючі стати фермерами не мали для цього можливості і насамперед «стартового капіталу», а без цього створити власне господарство не можливо [16].

Якщо у попередніх роках відмічалася тенденція до зменшення кількості фермерських господарств та збільшення площ земель у їх користуванні, то у 2017 р. в порівнянні з 2016 р. збільшилась кількість фермерських господарств і площ земель, що знаходяться в їх користуванні. Так, в порівнянні з 2016 р. кількість фермерських господарств в 2017 р. зросла на 23 одиниці, а площ сільгоспугідь – на 5,6 тис га. Але, у 2018 р. відмічено різке зменшення кількості фермерських господарств, на – 136, у порівнянні з 2017 р. У зв'язку з очікування Земельної реформи та побоюючись невизначеності селяни почали забрати свої паї і розривати договори оренди з фермерськими господарствами.

Основним видом діяльності фермерських господарств є рослинницька галузь. Загальна посівна площа фермерських господарств в 2017 р. становила 280,1 тис га. В основному фермери займаються вирощуванням зернових та овочевих культур. Так, у 2018 р. посіви зернових культур займали 710,2 тис га, площа посівів соняшнику у 2018 р. у порівнянні з 2016 р. зменшилась на 42 тис. га і складала -341,7 тис. га. Крім того фермерськими господарствами посіяно 41,7 тис. га овочів у 2018 р. та 25 тис. га картоплі. Аналізуючи структуру посівних площ, слід відмітити, що зменшено посівні площі під технічними культурами перш за все за рахунок збільшення посівів картоплі та овочів. Останні роки дослідження характеризуються підвищенням врожайності сільськогосподарських культур за рахунок більш прогресивних технологій.

Тенденція, яка спостерігається, обумовлена постійним попитом на зерно як на регіональному, так і загальнодержавному продовольчому ринку, а також меншою його трудомісткістю порівняно з іншими культурами. Це позначилось на здатності фермерських господарств за період їх існування збільшити виробництво зерна та інших видів продукції (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка обсягів виробництва основних видів продукції
у фермерських господарствах Херсонської області, тис. т**

Вид продукції	Роки									
	1995	2000	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Зернові культури	35,3	95,1	89,8	188,3	248,9	372,2	320,5	364,3	367,6	
Соняшник	6,3	22,5	57,0	73,6	55,3	99,7	115,9	107,7	110,9	
Овочі	3,3	20,7	133,6	118,6	129,6	128,1	133,6	116,1	113,5	

Джерело: Державна служба статистики України [15]

Нині фермерство переживає нелегкі часи. Постійно скорочується кількість бажаючих самостійно господарювати в умовах жорсткої експансії агрохолдингів, практично повністю згорнута державна і підтримка і розпочата масована атака на податкові пільги для села. З величезною тривогою фермери очікують запровадження купівлі-продажу землі у разі припинення дії відповідного мораторію, оскільки вже мають практику «віджимання» орендованих ними угідь.

Слід зазначити, що фермерські господарства працюють з сільгоспідприємствами в однакових умовах, але врожайність по представленим культурам, крім овочів, на жаль, нижча. Так в 2016 р. фермерськими господарствами зібрано 320,5 тис. тонн зернових та зернобобових культур (11,7% від загального обсягу) при середній врожайності по області 34,1 ц/га (по фермерським господарствам 28,6 ц/га).

Соняшнику зібрано 115,9 тис. тонн (15,5% від загального обсягу) при врожайності 17,2ц/га. Для порівняння: середня урожайність по всіх категоріях господарств – 16,0 ц/га, у господарських товариствах – 13,1 ц/га. Овочів зібрано 133,6 тис. т (9,9% від загального обсягу) при урожайності 465,7 ц/га. В середньому по області урожайність овочів становить 301,4 ц/га. Урожайність плодоягідних насаджень по всіх категоріях

господарств у області складає 85,2 ц/га, зокрема по фермерським господарствам -13 ц/га. На це є причини внутрішнього характеру, а саме: низька культура землеробства, недотримання сівозміни, відсутність агрохімічних паспортів.

Високі врожаї, мають ті фермерські господарства, в яких керівники в минулому були головними спеціалістами та спеціалістами середньої ланки, кращими агрономами, інженерами та механізаторами. Це ті фермери, які беруть землю в оренду, дотримуються технологій вирощування сільгоспкультур, вносять мінеральні добрива, дотримуються системи захисту рослин від шкідників та хвороб. Тому, для підвищення конкурентоспроможності аграрним формуванням необхідно впроваджувати нові технології у виробництво, у тому числі й ресурсозберігаючі, розширювати випуск інноваційної продукції, яка має кращі споживні властивості й спроможна успішно конкурувати на внутрішньому та зовнішньому ринках із зарубіжними аналогами [17].

Звертає на себе увагу і незбалансованість галузевої структури фермерських господарств: вони головним чином розвивають рослинницькі галузі і частково – тваринницькі, які є більш трудомісткими, а з-за недоліків в цій політиці – були і менш економічно вигідним або збитковими взагалі. Лише 3% фермерських господарств спеціалізуються на виробництві продукції тваринництва. Викликає занепокоєння той факт, що у 2016 р. відбулось зменшення поголів'я всіх видів тварин (табл. 2).

Таблиця 2

**Кількість сільськогосподарських тварин
у фермерських господарствах Херсонської області, тис. голів**

Вид тварин	Роки								
	1995	2000	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ВРХ	1,4	0,2	1,0	1,0	1,0	1,1	1,0	1,1	1,2
в т.ч. корови	0,9	0,1	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	*	*
Свині	3,2	0,8	5,6	6,0	5,3	6,0	4,9	3,6	6,6
Вівці та кози	1,1	0,2	1,2	1,4	1,9	2,4	1,4	0,8	0,4
Птиця	31,4	0,5	0,7	0,2	5,1	5,1	0,4	0	0

Джерело: Державна служба статистики України [15]

Стримуючим чинником у розвитку багатьох фермерських господарств є недостатня технічна оснащеність. Забезпеченість технікою фермерських господарств Херсонської області порівняно з попередніми роками істотно не змінилась. Машино-тракторний парк станом на 01 січня 2016 р. налічував 5801 одиниць, це на 41 одиницю більше в порівнянні з минулим роком. Та більшість тракторів, які використовуються є дуже застарілими, а на придбання нової техніки у фермерів відсутні грошові ресурси. Аналогічною є ситуація забезпеченості фермерських господарств зернозбиральними комбайнами. Фермерські господарства намагаються хоча б частково оновлювати сільгосптехніку за рахунок придбання уживаної техніки або ж за рахунок купівлі нової під егідою програми підтримки вітчизняного виробника.

Державна підтримка фермерських господарств надається на поворотній основі у сумі, що не перевищує 500 тис. гривень строком до п'яти років із забезпеченням заставного майна. Допомогу можна отримати на: придбання техніки, обладнання, поновлення обігових коштів, у тому числі для придбання маточного поголів'я сільськогосподарських тварин (телят, нетелей, корів, свиноматок, ярок, вівцематок, кізочок та козоматок) та проведення оцінки відповідності виробництва органічної продукції (сировини), виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, будівництва та реконструкції виробничих і невиробничих приміщень, для закладення

багаторічних насаджень, розвитку кредитної та обслуговуючої кооперації, у тому числі для сплати пайових внесків до пайових фондів сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, утворених фермерськими господарствами самостійно або разом з членами особистих селянських господарств, зрошення та меліорації земель [18].

Фермерські господарства є активними учасниками кооперативного руху. Вони є ініціаторами створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, які об'єднують дрібних сільськогосподарських товаровиробників з метою надання послуг своїм членам, спільного використання техніки та технологічного обладнання, зберігання та реалізації сільгосппродукції. Так, в Херсонській області протягом 2017 р. було створено 4 сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи і на початок 2018 р. загальна кількість їх складає 58 одиниць (10% від діючих кооперативів в Україні).

Кооперація не тільки сприяє стійкості окремого господарства або сектора на ринку, але і породжує необхідну конкуренцію між дрібним і великим виробництвом. На відміну від економічно розвинутих країн, в Україні і колишніх соціалістичних країнах розвивалася і має місце переважно горизонтальна кооперація. У Херсонській області найбільші можливості для кооперації мають Білозерському, Бериславському, Голопристанському, Новотроїцькому, Генічеськом районах. У даних районах з найбільшою щільністю господарств потенційно можливий розвиток усіх видів кооперативів: може здійснюватися і серед фермерських господарств, і підприємств суспільного сектора, і особистих підсобних господарств населення. Крім того, фермерський кооператив може бути членом кооперативу, організованого з підприємством суспільного сектора. Таким чином, можливо не тільки розширення, але й ускладнення горизонтальних (територіальних) зв'язків.

Роль кооперації на сьогодні надзвичайно мала, фактично діючих кооперативів в Україні менше 600 [19]. Серед причин, що гальмують даний процес, можна виділити наступні: усе ще економічна слабкість більшої частини фермерських господарств, територіальна віддаленість, відсутність транспортної, виробничої, соціальної інфраструктури, відсутність досвіду організації і функціонування кооперативів. Практика організації фермерських господарств свідчить про те, що більш половини їх поєднуються за виробничим принципом, менш 40% – у постачанні і реалізації продукції, матеріально-технічному забезпеченні. Тим часом, кооперація – це головна умова існування і розвитку фермерських господарств. Розвиток широкої мережі кооперативів розглядається як фактор успішного функціонування фермерських господарств, і з ним пов'язані подальші перспективи фермерського сектора в сільському господарстві України і Херсонської області.

Висновки. Фермерські господарства мають ряд переваг над іншими формами сільськогосподарських підприємств в Україні, тому мають всі передумови для розвитку, а їх розвиток залежить від стабільності, як політичного так і економічного характеру. Дослідження сучасного стану діяльності фермерських господарств Херсонської області свідчить про суттєву неоднорідність їх виробничо-ресурсного потенціалу. Малі господарства мають більшу залежність від ресурсозабезпеченості проти великих, що значно зумовлює рівень їх конкурентоспроможності.

Для конкурування на ринку фермерам необхідно вирішувати певні завдання. Важливо не тільки виростити продукцію, а й зберегти і вигідно її реалізувати. Одним з дієвих заходів адаптації фермерських господарств до ринкових умов є сільськогосподарська обслуговуюча кооперація, яка дозволить фермерам разом з іншими товаровиробниками отримати найвищу вигоду від участі в ринковій діяльності та зосередити свою увагу на ефективнішому використанні виробничого потенціалу.

Високі відсоткові ставки за кредитами не дозволяють фермерам брати фінансові ресурси в банківській сфері для купівлі техніки та впровадження нових технологій для підвищення власної продуктивності. Тому цілком очевидно, для ефективного функціонування фермерських, сімейних, одноосібних господарств необхідні суттєві зміни в законодавстві та дієва державна підтримка.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств, від 31.03.2016 № 1067-VIII.
2. Boiko V. Determinants of development of small and medium enterprises in the region of Kherson. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online]. 2017. Vol. 3, no. 2, pp. 22–29. Available at: www.are-journal.com
3. Boiko V. O., Boiko L. O. Features of farm functioning under conditions of a competitive environment. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 56–62.
4. Горіховський М.В. Розвиток фермерських господарств Хмельниччини. *Економіка АПК*. 2017. № 11 С. 79–88.
5. Глібчук І. М. Фермерське господарство: поняття та юридичні ознаки. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=45042>
6. Горьовий В.П. Актуальне дослідження проблем конкурентоспроможності фермерських господарств (рецензія на монографію Єременко Д.В. «Конкурентоспроможність фермерських господарств України: теорія, методологія, практика»). *Економіка АПК*. 2017. № 4. С. 114–116.
7. Кропивко М.М. Фермерські реалії. Агробізнес сьогодні. 2012. № 9(232). URL: <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/32-2011-05-11-22-31-13/1048-2012-05-18-14-59-07.html>
8. Макаренко П.М., Мельник Л.Л. Фермерство України у контексті тенденції розвитку сільського господарства. *Економіка АПК*. 2008. № 4. С. 145–152.
9. Маслак О. Проблеми та перспективи фермерства в Україні. Агробізнес Сьогодні. URL: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyigektar/3999-problemy-ta-perspektyvy-fermerstva-v-ukraini.html>
10. Месель-Веселяк В.Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві. Матеріали Дванадцятих річних зборів Всеукраїнського Конгресу вчених економістів-аграрників (Київ, 25-26 лютого 2010 р.); відп. ред. П.Т. Саблук. Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. С. 11–36.
11. Мохненко А.С. Функціонування і розвиток фермерських господарств в аграрній сфері економіки. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. МДАУ. Миколаїв, 2012. Вип. 1(65). С. 26–30.
12. Мазан Т.В., Ткаченко В.П. Розвиток фермерських господарств України з урахуванням світового досвіду. *АГРОСВІТ*. 2015. № 10. С. 43–47.
13. Brown, L. & Eckholm, E. (2017), *By bread alone*. Publ. for the overseas development council. Oxford etc., XIII. 272 p.
14. Касл Э., Беккер М., Нельсон А. Эффективное фермерское хозяйство. Пер. с англ. Москва : Агропромиздат, 1991. 496 с.
15. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
16. Губарик О. М. Проблемні питання щодо сутності та критеріїв визначення економічної ефективності діяльності аграрних підприємств. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. Харків : ХНТУСГ, 2006. Вип. 34: Економічні науки. С. 51–54.
17. Бойко В.О., Бойко Л.О. Сучасні підходи до визначення поняття «конкурентоспроможність аграрних підприємств». *Фінансовий простір*. 2019. № 3(35). С. 23–31. DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190153](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190153)
18. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 року № 1102 (із змінами від 08.09.2016 року № 609).
19. Уряд хоче об'єднати фермерів у кооперативи. URL: <https://www.depo.ua/ukr/politics/uryad-hoche-zganyati-fermeriv-u-kooperativi-20170913639085>

References:

1. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro fermerske hospodarstvo» shchodo stymulivannia stvorennia ta diialnosti simeinykh fermerskykh hospodarstv : Zakon Ukrainy vid 31.03.2016 #1067-VIII [On Amendments to the Law of Ukraine «On Farms» on stimulation of the establishment and activity of family farms: Law of Ukraine from 31.03.2016, No. 1067-VIII]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1067-19>
2. Boiko V. (2017). Determinants of development of small and medium enterprises in the region of Kherson. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 3, No. 2, pp. 22–29. URL: <http://www.are-journal.com>

3. Boiko V.O., Boiko L.O. (2018). Features of farm functioning under conditions of a competitive environment. *Ekonomika APK*. № 3. P. 56–62.
4. Horikhovskiyi M.V. (2017). Rozvytok fermerskykh gospodarstv Khmelnychchyny [Development of farms in Khmelnytsky region]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 79–88.
5. Hlibchuk I.M. (2012). Fermerske gospodarstvo: poniattia ta yurydychni oznaky [Farm: concept and legal features]. *Naukove tovarystvo Ivana Kushnira*. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=45042>
6. Horovyi V.P. (2017). Aktualne doslidzhennia problem konkurentospromozhnosti fermerskykh gospodarstv [Actual research of problems of competitiveness of farms]. *Ekonomika APK*, 4, pp. 114–116.
7. Kropyvko M.M. (2012). Fermerski realii [Farmer's realities]. *Ahrobiznes sohodni*, 9(232). URL: <http://www.agrobusiness.com.ua/component/content/article/32-2011-05-11-22-31-13/1048-2012-05-18-14-59-07.html>
8. Makarenko P.M., & Melnyk L.L. (2008). Fermerstvo Ukrainy u konteksti tendentsii rozvytku silskoho gospodarstva [Farming of Ukraine in the context of agricultural development trends]. *Ekonomika APK*, 4, pp. 145–152.
9. Maslak, O. (n.d.). Problemy ta perspektyvy fermerstva v Ukraini [Problems and prospects of farming in Ukraine]. «Ahrobiznes Sohodni». URL: <http://www.agrobusiness.com.ua/ekonomichny-igektar/3999-problemy-taperspektyvy-fermerstva-v-ukraini.html>
10. Mesel-Veseliak V.Ya. (2010). Ahrarna reforma i orhanizatsiino-ekonomichni transformatsii v silskomu gospodarstvi [Agrarian reform and organizational and economic transformations in agriculture]. *Materialy Dvanadtsiatykh richnykh zboriv Vseukrainskoho Konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarykiv*. Kyiv: NNTs IAE, pp. 11–36.
11. Mokhnenko, A.S. (2012). Funktsionuvannia i rozvytok fermerskykh gospodarstv v aharnii sferi ekonomiky [Functioning and development of farms in the agrarian sector of the economy]. *Visnyk aharnoi nauky Prychornomia*. MDAU. Mykolaiv, 1(65), pp. 26–30.
12. Mazan, T.V., & Tkachenko, V.P. (2015). Rozvytok fermerskykh gospodarstv Ukrainy z urakhuvanniam svitovoho dosvidu [Development of farms of Ukraine with consideration of world experience]. *Ahrosvit*, 10, pp. 43–47.
13. Brown, L., & Eckholm, E. (2017). *By bread alone*. Oxford etc, XIII.
14. Kasl, Je., Bekker, M., & Nel'son, A. (1991). *Jeffektivnoe fermerskoe hozhajstvovanie* [Effective farming]. Moskva: Agropromizdat.
15. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
16. Hubaryk, O.M. (2006). Problemni pytannia shchodo sutnosti ta kryteriiv vyznachennia ekonomichnoi efektyvnosti diialnosti ahrarykh pidpriemstv [Problematic questions about the essence and criteria for determining the economic efficiency of agrarian enterprises]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnogo universytetu silskoho gospodarstva imeni Petra Vasylenka*, 34: Ekonomichni nauky, pp. 51–54.
17. Boiko V. O., Boiko L. O. (2019). Suchasni pidkhody do vyznachennis poniattia «konkurentospromozhnist ahrarykh pidpriemstv» [Modern Approaches to the Definition of the Concept «competitiveness of agrarian enterprises»]. *Finansovyj prostir*, № 3(35), pp. 23–31. DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190153](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190153)
18. Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia nadannia pidtrymky fermerskym gospodarstvam : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 serpnia 2004 roku # 1102 [On approval of the procedure for using the funds provided in the State budget to support farmers: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 25.08.2004, No. 1102]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1102-2004-%D0%BF>
19. Uriad khoche obiednaty fermeriv u kooperatyvy [The government wants to unite farmers in cooperatives] (2017). DepoUA. URL: <https://www.depo.ua/ukr/politics/uryad-hoche-zganyatifermeriv-u-kooperativi20170913639085>

УДК 330. 341.1:[332.122:338.43]

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.11>**Боліла С.Ю.**

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Кириченко Н.В.

кандидат економічних наук,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Осадчук І.В.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Bolila Svitlana, Kyrychenko Natalya, Osadchuk Iryna
State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ІННОВАЦІЙНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

INNOVATIVE VECTOR FOR REGIONAL AGRICULTURAL PRODUCTION DEVELOPMENT

У статті висвітлено теоретичні та методичні аспекти управління інноваційною діяльністю аграрних виробників Херсонської області. Зазначено, що розвиток аграрної сфери повинен бути спрямований в інноваційному руслі через формування чітко визначеної стратегії, налагодженого дієвого механізму управління процесом та створенням ефективної управлінської системи. Визначено та узагальнено низку проблем, що гальмують інноваційний розвиток. Розглянуто передумови впровадження ефективних механізмів управління інноваційною діяльністю аграрних виробників на регіональному рівні. Розкрито шляхи підвищення ефективності використання аграрного науково-технічного потенціалу через створення паркоутворюючих структур на регіональному рівні. Розглянуто процес формування ефективної системи управління інноваційною діяльністю в аграрній сфері на регіональному та локальному рівнях та визначено спектр задач для кожного з них.

Ключові слова: аграрне виробництво, регіональний рівень, інноваційний розвиток, інноваційна діяльність в аграрній сфері, управління інноваційною діяльністю агровиробників.

В статье освещены теоретические и методические аспекты управления инновационной деятельностью аграрных производителей Херсонской области. Отмечено, что развитие аграрной сферы должно иметь инновационный вектор через формирование четко определенной стратегии, налаженный действенный механизм управления процессом и созданием эффективной управленческой системы. Определен и обобщен ряд проблем, которые тормозят инновационное развитие. Рассмотрены предпосылки внедрения эффективных механизмов управления инновационной деятельностью аграрных производителей на региональном уровне. Раскрыты пути повышения эффективности использования аграрного научно-технического потенциала путем создания паркообразующих структур на региональном уровне. Рассмотрен процесс формирования эффективной системы управления инновационной деятельностью в аграрной сфере на региональном и локальном уровнях и определен спектр задач для каждого из них.

Ключевые слова: аграрное производство, региональный уровень, инновационное развитие, инновационная деятельность в аграрной сфере, управление инновационной деятельностью агропроизводителей.

Agriculture in Ukraine is a priority area. Innovation is a factor in the development of enterprises activity in any sector of the economy. The article is devoted to the development of ways to improve the system of innovative activity management agricultural enterprises at the regional level. The article covers theoretical and methodological aspects of managing the innovation activity at agricultural producers in Kherson region. It is stated that the development of the agrarian sector should be directed in an innovative way through the formation of a clearly defined strategy, an effective mechanism of process management and the creation an effective management system. The purpose was to develop ways to improve the management system of innovation activity at agricultural enterprises of Kherson region to improve their efficiency. To achieve this goal, the following tasks were set and solved in the work: analysis the level of development innovative activity at agricultural enterprises; exploring the prerequisites for agricultural enterprises to use the region's innovation potential; development of proposals for the formation a system for managing innovative activity at agricultural enterprises and its organizational and economic mechanism; substantiation a creation of structures for promoting innovative development agricultural enterprises. The object of the research was the innovative activity at agricultural enterprises of Kherson region. The subject was theoretical and methodological approaches to the development of innovative activity at agricultural enterprises on the regional level. Research methods used were abstract-logical, monographic, analytical, comparison, generalization, questioning, observation, etc. The article identifies and summarizes a number of problems hindering innovative development. The prerequisites for the introduction of effective mechanisms for managing the innovative activity of agricultural producers at the regional level are considered. It was stated that it is necessary to significantly expand and strengthen the implementation sphere of innovative infrastructure, which should fulfill the connecting function between science and production. Ways which increasing the efficiency of utilization in agrarian scientific and technical potential through the creation of park-forming structures at the regional level are revealed. The process of forming an effective system management of innovative activity in agrarian sphere at the regional and local levels is considered and the range a tasks for each of them is determined.

Key words: agricultural production, regional level, innovative development, innovative activity in agricultural sector.

Постановка проблеми. Кризові явища, що спостерігаються в аграрному секторі вимагають негайного вжиття заходів для відродження виробництва й переходу до стадії прогресивного розвитку. Занепад виробничої бази, нестача обігових коштів, застарілі технології і обладнання, відсутність реальної державної підтримки та інші проблеми заважають розвитку галузі. Актуальність проблеми розвитку аграрного виробництва посилюється тим, що ця галузь є традиційною для нашої країни і має стратегічне значення, оскільки виробляє життєво необхідну продукцію для населення та вирішує проблеми зайнятості для мешканців сільських територій. Розвиток аграрної сфери повинен бути спрямований в інноваційному руслі через формування чітко визначеної стратегії, налагодженого дієвого механізму управління процесом та створенням ефективної управлінської системи, що актуалізує дослідження в цьому напрямку.

Стан вивчення проблеми. Дедалі більша кількість науковців і практиків наголошує про необхідність впровадження нових підходів до стратегії управління інноваційною діяльністю в аграрній сфері, бо саме за рахунок інноваційних перетворень вітчизняні агровиробники можуть отримати конкурентні переваги на світових агропродовольчих ринках в умовах глобалізації.

Проблематиці планування й управління інноваційною діяльністю присвячені численні праці науковців [1-6], які зазначають, що за рахунок впроваджуваних нововведень досягається перехід виробництва до якісно нової форми технології, яка здатна породити наступну, ще більш досконалу. Однак, незважаючи на глибокі дослідження в галузі інноваційного розвитку, багато питань ще залишаються дискусійними та недостатньо вивченими, залишаються невирішеними деякі частини загальної проблеми. Більшість робіт присвячені формуванню системи управління інноваційними зрушеннями на рівні економіки в цілому, або на галузевому рівні. На жаль, проблематиці інноваційного розвитку агропромислового виробництва на регіональному рівні

не приділяється сьогодні достатньої уваги. Реформування управління інноваційною діяльністю, в тому числі і в аграрній сфері, в першу чергу повинно включати перенесення акцентів в управлінні на регіональний рівень. Це є однією з умов ефективного управління інноваційними процесами. Результати впровадження інновацій повинні збагачувати регіон, де ця інновація мала місце і через позитивні ефекти сприяти економічному розвитку територій та ОТГ. На нашу думку, слід приділяти більше значення конкретизації напрямів розвитку інноваційної діяльності в аграрній сфері й формуванню системи управління на рівні регіону з огляду на особливості галузі.

Мета статті. Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що нині недостатньо розроблена методична база й відсутні дієві механізми управління інноваційними перетвореннями в аграрній сфері на рівні регіону. У зв'язку з вищезазначеним, загальну проблему, що розглядається нами, можна сформулювати як пошук комплексних методичних підходів до створення ефективної системи управління інноваційною діяльністю агровиробників на регіональному рівні. Виходячи з цього, головні завдання можна визначити як: уточнення понятійного апарату системи інноваційного управління в аграрній сфері, виявлення та узагальнення проблем інноваційного розвитку агровиробників регіону (на прикладі Херсонської області), визначення умов і завдань системи управління інноваційною діяльністю та обґрунтування пропозицій щодо її формування. Теоретико-методичною основою дослідження виступив діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів, фундаментальні положення економічної теорії та праці науковців з проблем інноваційного розвитку. У процесі дослідження були використані такі методи економічних досліджень: абстрактно-логічний, системного аналізу і синтезу (теоретичні узагальнення та формулювання висновків), статистико-економічний (для аналізу стану і динаміки розвитку інноваційної діяльності), експертний, опитування та спостереження. Інформаційною базою дослідження були законодавчі акти, нормативні та інструктивні матеріали з питань інноваційної діяльності, наукові публікації, офіційні статистичні матеріали.

Виклад основного матеріалу. Насамперед уточнимо основні поняття, такі як інновації, інноваційна діяльність та система управління інноваційною діяльністю в аграрній сфері.

Під інновацією в контексті проблеми, що розглядається, слід розуміти нові підходи (ідеї) до організації виробництва і збуту продукції на аграрних підприємствах, вкладення коштів в економіку, що забезпечує зміну поколінь техніки й технології та впровадження досягнень науково-технічного прогресу. Розглянувши різні погляди вітчизняних та зарубіжних вчених – економістів, ми дійшли висновку, що стосовно сільськогосподарського виробництва інновація являє собою реалізацію в господарську діяльність результатів досліджень і розробок у вигляді нових сортів рослин, порід і видів тварин і птиці, нових або поліпшених матеріалів, нових технологій в рослинництві, тваринництві, нових добрив і засобів захисту рослин, нових методів профілактики і лікування тварин і птиці, нових форм організації і управління різними сферами економіки, нових підходів до соціальних послуг, що дозволяють підвищити ефективність виробництва.

Залежно від сфери застосування зазначених підходів та ідей можливе виділення таких видів інновацій як : продуктова, технологічна, ринкова, організаційна, управлінська. Загалом необхідність інновацій усвідомлюють усі суб'єкти господарювання на аграрному ринку. І чим радикальніші ці нововведення, тим довше зберігатимуться конкурентні переваги аграрного підприємства. Однак прийняття рішення щодо залучення у виробничий чи обслуговуючий процес конкретної новинки здійснюється не лише з огляду на абсолютну новизну, а й з погляду доцільності та економічної вигідності її впровадження на аграрному підприємстві, на аграрному ринку, для групи споживачів агропродовольчої продукції. І якщо правильно оцінено ринкову ситуацію,

враховані всі обставини, що можуть викликати інтерес споживача до товару, який не є абсолютною новинкою, але сприймається достатньою кількістю покупців, як такий, що має нову споживчу вартість на момент його прогнозного виведення на ринок, то економічні результати аграрного підприємства, яке випустило цей продукт, можуть бути істотними.

Інноваційна діяльність в аграрній сфері – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок, випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів, тобто створення та впровадження інновацій. Вона включає: маркетингові дослідження, а також комплекс технологічних, управлінських і організаційно-економічних заходів, які у сукупності і сприяють впровадженню нововведення, а через нього забезпечують досягнення підприємством аграрної сфери конкурентних переваг, зміцнення ринкових позицій, стабільного розвитку підприємства. Попит на інновації виникає внаслідок змін, що відбуваються у середовищі господарювання. Ринкова динаміка вимагає від аграрного підприємства щоденної копії роботи, спрямованої на вдосконалення своєї діяльності: перехід на принципово нові, екологічно чисті, мало- та безвідходні технології; конструювання, технічну підготовку та освоєння випуску нових видів продукції; знаходження нових способів використання існуючих ресурсів. Водночас інноваційну діяльність слід спрямовувати на раціоналізацію існуючого агровиробничого процесу, підвищення ефективності та якості усіх аспектів виробничо-господарської діяльності підприємства аграрної сфери. Вирішення цих актуальних проблем забезпечується належною організацією інноваційної діяльності, яка охоплює, з одного боку, обґрунтування напрямів інноваційного пошуку аграрного підприємства, оптимальних з погляду його ресурсних можливостей, та організацію виконання науково-дослідних робіт, а з іншого – оцінювання, відбір і залучення інновацій, що з'явилися на ринку і зможуть за умови їх впровадження на аграрному підприємстві сформувати його конкурентні переваги та підвищити конкурентоспроможність.

Управління інноваційною діяльністю на рівні аграрного сектору – багаторівнева система управління інноваційними процесами, прийняття управлінських рішень, які націлені на створення конкурентоспроможної продукції в аграрних галузях, досягнення ефективних результатів інноваційної діяльності та реалізацію інноваційних стратегій. Структурними ланками інноваційного управління є: стратегія, розробка та здійснення єдиної інноваційної політики, кадрового забезпечення інноваційної діяльності, розробка програми інноваційної діяльності, забезпечення інноваційних проектів ресурсами (у тому числі фінансовими й інформаційними), відбір та впровадження інноваційних проектів, створення організаційної інфраструктури інноваційної діяльності, моніторинг інноваційної діяльності тощо.

Розробка нових підходів до створення механізмів управління інноваційними перетвореннями агровиробництва в регіонах потребує глибокого вивчення проблем, які існують на цьому напрямі діяльності. Оцінка стану інноваційних процесів та управління інноваціями, яка була здійснена на основі вивчення організації управління інноваційною діяльністю агровиробників Херсонської області, дозволяє виділити наступні проблеми: на рівні державних органів управління аграрним виробництвом відсутній системний підхід до організації управління інноваційною діяльністю, формальні та неформальні структури, які спроможні розробляти й реалізовувати певну інноваційну політику агровиробників за пріоритетними напрямками НТП, є недовірними; відсутні спроби створити механізми управління інноваціями на рівні підприємств аграрного сектору; майже не розвинені організаційна та інформаційна інфраструктури дифузії інновацій; фінансування наукових розробок та їх впровадження знаходиться на край низькому рівні; відсутні висококваліфіковані, досвідчені кадри з інноваційного управління в аграрній сфері; значно скоротилися інвестиції в реалізацію інновацій-

них програм у сфері аграрного виробництва; уявлення про модель інноваційного розвитку і механізми управління інноваціями підприємства в аграрному секторі має лише незначна частка керівників (не більше 10% керівників за результатами опитування, яке було проведене у 2019 році серед 30 керівників аграрних підприємств); відсутня достатня система знань щодо управління інноваціями на всіх рівнях управління аграрним виробництвом; на регіональному рівні має місце таке явище як технологічна багатокладність – поряд із сферами, що є досить розвиненими з точки зору технологічного оснащення, є галузі (сільське господарство), де відбуваються процеси декапіталізації виробництва; використання морально й фізично застарілої техніки і технологій є причиною того, що рівень енерго- та матеріаломісткості аграрної продукції подекуди в рази перевищує рівень ресурсомісткості аналогічної продукції, яка вироблена в країнах із розвинутою економікою, отже продукція є неконкурентоспроможною; відсутня необхідна правова і нормативна база інноваційної діяльності, особливо аграрного спрямування; немає ефективної регіональної програми інноваційного розвитку аграрного сектору; відсутні цільові програми поширення інформації щодо управління інноваціями в аграрному секторі в обласних засобах масової інформації; відсутній моніторинг інноваційної діяльності тощо.

Наявність цих проблем свідчить про вкрай несприятливу ситуацію з розвитком інноваційної діяльності в аграрному виробництві регіону та про низький рівень формування системи управління інноваційними процесами.

Управління інноваційною діяльністю в аграрній сфері на регіональному рівні та формування нових механізмів такого управління повинні бути пов'язані в першу чергу з розробкою інноваційної стратегії аграрного виробництва та створенням ресурсного блоку інноваційного розвитку. Інноваційні стратегії розвитку сільськогосподарського виробництва повинні бути відображені в програмі інноваційного розвитку аграрного виробництва регіону, яка є складовою довгострокової Програми розвитку регіонального аграрного виробництва. Зазначена програма повинна містити також відповідні механізми управління (координування, регулювання) реалізацією інноваційних стратегій аграрного виробництва регіону.

Створення ресурсного блоку інноваційного розвитку аграрного сектору повинно сприяти розв'язанню проблем фінансового, матеріального і кадрового забезпечення. Важливу роль у ресурсному забезпеченні інноваційних процесів відіграє фінансовий аспект. Фінансове забезпечення інноваційних перетворень можливо за рахунок наступних джерел: створення венчурного інноваційного фонду аграрного виробництва за участю як державних коштів, так і внесків приватних підприємств; виділення певного щорічного процента коштів із дохідної частини бюджету регіонального рівня; проведення інноваційного конкурсу (тендера) на розбудову інноваційної інфраструктури, фінансування якого в разі виграшу може здійснюватися з державного бюджету на основі повернення; залучення інвестицій в інноваційну інфраструктуру аграрного виробництва регіону, яке супроводжується податковими пільгами, що повинні бути досить привабливими для виникнення бажання вкласти капітал в інноваційну інфраструктуру сільськогосподарського виробництва регіону; коштів, які вивільняються за рахунок розробки заходів, спрямованих на зниження інноваційних ризиків; активізації залучення інвестиційного капіталу під гарантії регіональних органів влади.

Актуальним завданням у створенні механізмів управління інноваційною діяльністю на рівні регіонального аграрного виробництва є координування процесу розробки системи підтримки інноваційних процесів. Характер виробничих відносин між науково-дослідною сферою та сільськогосподарським виробництвом, що існував до недавнього часу, недостатньо стимулював інноваційну активність аграрної науки. Тому кінцевий результат наукових досліджень і розробок, являв собою умовний товар з певним набором потенційних можливостей, які в більшості випадків, безпосередньо

в виробництві не використовувались. І як наслідок, такий процес породжував відповідну незацікавленість з боку наукових установ у співпраці з виробниками сільськогосподарської продукції. У період глобальної трансформації всієї економічної системи існуючі вертикальні та горизонтальні зв'язки між господарськими суб'єктами, їх жорстка ієрархічна підпорядкованість зазнають швидких і незворотних змін. Втрачаються традиційні форми взаємодії як між підприємствами, так і між науково-дослідними установами, які забезпечували потреби цих підприємств у нових технологіях, сортах сільськогосподарських культур та породах тварин; тому, щоб компенсувати можливий негативний наслідок від цих змін, сільськогосподарська наука повинна показати варіантність і перспективи розвитку у вирішенні тих чи інших проблем, що постають перед аграріями. Одним із напрямків подальшого розвитку науково-дослідної та виробничої сфери, на наш погляд, є створення різноманітних форм поєднання аграрної науки і сільськогосподарського виробництва: центрів нововведень, агропромислових дворів, інтрапідприємницьких структур всередині агропромислових фінансових груп, засновницьких центрів, центрів агропромислових технологій, університетських агропромислових центрів, агробізнес-інкубаторів, науково-технологічних парків, кластерних структур, дорадчих, консультативних, тренінгових служб та інших об'єктів інфраструктури інноваційної діяльності. Враховуючи специфіку розвитку вітчизняного аграрного сектору та особливості функціонування і розташування аграрних наукових установ, є доцільність детальної розробки концепції створення і розвитку інноваційних структур (типу агропромислового або агронаукового парку), сферою інтересів яких буде сільське господарство та агробізнес. Така концепція стала б початковим кроком до розробки та практичної реалізації програми розвитку наукомістких структур не лише в аграрній сфері, а і в інших галузях економіки.

Збільшення ефективності сільськогосподарського виробництва повинно йти двома основними шляхами. Перший – це використання максимально можливої кількості нововведень, що надходять від науково-дослідних організацій. Другий – це максимально повне використання кожної окремої наукової розробки. При певній єдності в цілях, до яких ведуть обидва шляхи, кожен з них має свої специфічні особливості, які і впливають на кінцевий вибір тієї чи іншої організаційної форми – наукового або агропромислового парку.

Якщо необхідно вирішити завдання щодо створення максимальної кількості нововведень, то таким цілям більш відповідає напрямок щодо організації на даній території агронаукового (дослідного) парку. Але нинішні реалії є такими, що розвиток інноваційних процесів у напрямку створення агронаукових парків досить проблематичний. Це пов'язано насамперед з тим, що комерційна віддача від інвестицій у організацію перспективних науково-дослідних робіт має довготерміновий і не завжди очікуваний результат. Тоді постає необхідність в організації такого паркоутворюючого формування, в якому б домінували комерційні інтереси при реалізації нововведень – тобто агропромислового парку (АПП), тим більше, що вітчизняна наука поки що має достатньо завершених високоякісних наукових розробок. Позитивною стороною діяльності такої організаційної форми є можливість концентрації значної наукової, лабораторної та дослідної експериментальної бази на обмеженій території, яка дозволяє забезпечити весь процес розробки інтелектуальних продуктів від стадії НДДКР до стадії серійного виробництва. В АПП концентруються і необхідні матеріально-технічні ресурси проведення наукових досліджень та початкового впровадження нововведень. Різноманітні обслуговуючі та допоміжні служби парку надають оперативні послуги фірмам і організаціям, що дозволяє значно знизити накладні витрати протягом всього часу перебування даної фірми у складі АПП. При функціонуванні цієї структури слід враховувати, що на розвиток сільського господарства стали все більше впливати технології, не пов'язані безпосередньо з вирощуванням та збором сільськогосподарських культур, а

відповідальні за планування, управління бізнес-процесами, продаж врожаю, а також комунікації з потенційними покупцями по різних каналах. Агробізнес потребує автоматизації найрізноманітніших складових своєї діяльності. Це – бюджетування, контроль доходів і витрат, управління персоналом, проектами, продажами, договорами та документацією та багато іншого. Для цього агрокомпанії впроваджують системи CRM (управління взаєминами з клієнтами) та BPM (управління бізнес-процесами), що покривають більшість завдань і можуть об'єднати інше наявне програмне забезпечення. Попитом в агробізнесу користується функціональність CRM-системи під назвою «польові продажі». Це – можливість планувати та фіксувати в додатку зовнішні зустрічі, демонструвати закупникові наявну сільськогосподарську продукцію та робити одразу замовлення. Також в мобільному додатку представлені виїзні інженери, які працюють із агротехнікою, фіксують дані про несправності та надане сервісне обслуговування. На основі BPM-системи також є галузеві рішення для управління земельним фондом, прогнозування врожайності на основі статистичних даних, планування земельних робіт, посіву та збору врожаю.

Обидва шляхи підвищення ефективності використання аграрного науково-технічного потенціалу органічно повинні доповнювати один одного. Створення наукових та агропромислових парків допоможе підвищити сприйнятливість галузі до нововведень. Регіональними органами влади та управління створення зазначених організаційних структур інтеграції науки і виробництва повинно розглядатися як елемент економічної стратегії, а їх кінцева ефективність оцінюватися в контексті стратегічних завдань та цілей економічного й соціального розвитку регіону. Найвагоміші вигоди, які можуть мати влада та населення від діяльності паркоутворюючих формувань, полягають у тому, що: з'являються нові можливості в плануванні та координації регіональної інноваційної політики; розширюється використання високотехнологічних ресурсів місцевого значення; завдяки зростанню кількості робочих місць скорочуються витрати бюджету, пов'язані з безробіттям; поліпшується екологічний стан, що сприяє економії коштів на охорону довкілля; розширюються експортні можливості регіону; розвивається регіональна інфраструктура; поліпшуються умови для обміну науково-технічною інформацією та передовими технологіями; зростає освітянський та інтелектуальний рівень та рівень життя населення регіону. Від створення регіональних паркоутворюючих формувань безумовно мають користь і підприємницькі структури, а саме: використовуються прогресивні технології, впроваджуються ноу-хау; збільшуються обсяги експорту продукції; зростає престиж і конкурентоспроможність продукції; стає можливим доступ до науково-виробничої бази та інтелектуальних ресурсів вищих навчальних закладів; з'являється можливість спільного використання найсучаснішого обладнання, що належить парку. Відкриваються певні переваги і перед навчальними і науковими установами: розширюється та змінюється технічна та організаційна база для проведення наукових досліджень; активізується ділова ініціатива науковців, що відкриває додаткові джерела доходів вищих навчальних закладів; розширюються можливості залучення і виховання наукових кадрів, появи нових наукових шкіл; виховується нове покоління вчених, які добре орієнтуються в проблемах агробізнесу; розширюються наукові і ділові зв'язки з іншими навчальними закладами і науково-дослідницькими установами і підприємствами; з'являються нові бази практики для студентів та реалізується принцип дуальної освіти; поліпшується взаємодія з місцевою владою; зростає авторитет і престиж вищого навчального закладу. Таким чином визначені переваги свідчать на користь того, що регіональні агропромислові та агронаукові парки є полігоном для освоєння навичок менеджменту в сфері аграрної науки і виробництва, підвищення кваліфікації наукових працівників і спеціалістів, підготовки кадрів в нових умовах розвитку агробізнесу.

Дуже важливим питанням у формуванні механізмів управління інноваційною діяльністю на рівні регіонального аграрного виробництва є визначення суб'єктів (ланок) управління й обґрунтування їхніх функцій. На першому етапі створення системи управління інноваційним розвитком це можуть бути два управлінських блоки: управління на рівні регіонального аграрного виробництва та локальні системи управління інноваціями на рівні підприємств, організацій, об'єднань тощо. До першого блоку можна віднести створення на рівні регіону відділу інноваційних перетворень при Департаменті агропромислового розвитку. Головними завданнями цієї управлінської структури можуть бути: формування інноваційної політики та інноваційних стратегій для аграрного виробництва регіону; сприяння створенню інфраструктури інноваційної діяльності та інформаційного забезпечення інновацій; вивчення інноваційного середовища й інноваційного клімату в аграрній сфері регіону; здійснення моніторингу інноваційних процесів в сільськогосподарському виробництві; розробка Програм інноваційної діяльності в регіональній аграрній сфері; сприяння формуванню механізмів розвитку й управління аграрними інноваціями; оцінка важливих для регіону інноваційних проектів агровиробників і сприяння пошуку інвесторів, які побажають взяти участь у реалізації проектів; визначення пріоритетів інноваційної діяльності та координування розповсюдження знань щодо інновацій в аграрній сфері. При прийнятті управлінських рішень на регіональному рівні доцільними є консультації з регіональною спілкою сільгосптоваровиробників та асоціацією фермерських господарств, а також врахування рекомендацій щодо процесів інноваційних перетворень, які розробляються на рівні відповідних інстанцій на вищому рівні. До другого блоку управління інноваційною діяльністю (на рівні локальних систем) доцільно віднести функції управління інноваційними процесами на підприємствах (організаціях, об'єднаннях тощо), створення відділів з інноваційної діяльності у великих підприємствах аграрної сфери та запровадження посад спеціалістів з інноваційних перетворень та управління змінами у середніх і малих підприємствах. Важливими завданнями управління на цьому етапі є: сприяння розробці інноваційних програм і проектів господарюючим суб'єктом, управління ризиками в інноваційній діяльності, сприяння здійсненню реінжинірингових процесів, використання методів програмно-цільового управління, здійснення SWOT-аналізу, організаційно-фінансове забезпечення реалізації інноваційних програм і проектів, визначення ефективності інноваційних процесів тощо.

Висновки та пропозиції. Таким чином проведені дослідження показали, що в аграрному секторі регіону існує ціла низка проблем, що гальмують розвиток інноваційної діяльності в сфері агробізнесу. Вирішення зазначених проблем є можливим через створення ефективної системи управління інноваційною діяльністю агровиробників на регіональному рівні. В процесі її формування слід забезпечити передумови впровадження ефективних механізмів управління інноваційною діяльністю аграріїв на рівні регіону: на належному рівні здійснювати фінансове, матеріально-технічне, організаційно-методичне забезпечення інноваційних процесів у аграрній сфері; створити інноваційну інфраструктуру підтримки агропромислового виробництва і використати переваги паркоутворюючих формувань; відпрацювати механізми максимально можливого залучення вітчизняних та іноземних інвестицій в інновації; проводити інформаційні компанії щодо інноваційних моделей розвитку сільськогосподарського виробництва; впроваджувати оволодіння технікою управління інноваційною діяльністю в навчальний процес підготовки фахівців-аграріїв; розробити довідник типових функцій спеціалістів з інноваційної діяльності; обґрунтувати систему стимулів сприяння інноваційній діяльності; сприяти розвитку системи інформаційного забезпечення аграрних підприємств з ключових напрямків НТП; запровадити систему моніторингу інноваційних процесів в аграрну сферу тощо.

Створення ефективної системи управління інноваційним розвитком регіонального аграрного виробництва є достатньо складним процесом, що потребує поетапного вирішення. В межах даного дослідження були окреслені лише напрямки формування системи управління інноваційним розвитком аграрного виробництва. В наших подальших дослідженнях буде проведений більш детальний розгляд елементів створеної системи, будуть розглянуті різні варіанти організаційних форм інноваційної підтримки агробізнесу, будуть проаналізовані шляхи активізації інвестиційно-інноваційної складової аграрного виробництва регіону.

Список використаних джерел:

1. Музика П.М. Активізація інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України. *Економіка АПК*. 2005. № 8. С. 42–45.
2. Зубець М., Тивончук С. Розвиток інноваційних процесів в агропромисловому виробництві. Київ : Аграрна наука, 2004. 192 с.
3. Супіханов Б.К. Про підвищення конкурентоздатності аграрного виробництва в сучасних умовах. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 3–8.
4. Шквиря Н.О. Стан і перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні. Інтенсифікація і сталий розвиток сільськогосподарського виробництва. *Вісник ХНАУ*, 2009. № 3. С. 320.
5. Марчук Л.П. Особливості інвестиційно-інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві. *Економіка АПК*. 2010. № 7. С. 96.
6. Месель-Веселяк В.Я. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2010. № 12. С. 8.

References:

1. Muzyka P.M. (2005). Aktyvizaciya innovacijnoyi diyalnosti v agrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Activation of innovative activity in the agrarian sector of economy of Ukraine. APK economy]. *Ekonomika APK*. № 8, pp. 42–45.
2. Zubets M., Tyvonchuk S. (2004). Rozvytok innovacijnyx procesiv v agropromyslovomu vyrobnyctvi [Development of innovative processes in agro-industrial production]. Kyiv: Agrarna nauka, 192 p.
3. Supikhanov B.K. (2008). Pro pidvyshhennya konkurentozdatnosti agrarnogo vyrobnyctva v suchasnyx umovax [On improving the competitiveness of agricultural production in modern conditions]. *Ekonomika APK*. № 5, pp. 3–8.
4. Shkvyria N.O. (2009). Stan i perspektyvy rozvytku innovacijnoyi diyalnosti v Ukraini [State and prospects of innovation activity in Ukraine]. *Intensyfikaciya i stalij rozvytok silskogospodarskogo vyrobnyctva. Visnyk XNAU*. № 3. P. 320.
5. Marchuk L.P. (2010). Osoblyvosti investycijno – innovacijnoyi diyalnosti v agropromyslovomu vyrobnyctvi [Features of investment – innovative activity in agroindustrial production]. *Ekonomika APK*. № 7. P. 96.
6. Mesel-Veseliak V.Ia. (2010). Pidvyshhennya konkurentospromozhnosti agrarnogo sektoru ekonomiky Ukrainy [Increasing the competitiveness of the agrarian sector of the Ukrainian economy]. *Ekonomika APK*. № 12. P. 8.

УДК 330.322.01

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.12>**Бороеік Л.В.**

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7200-0497>

Borovik Lyubov

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЩОДО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

STATE INVESTMENT POLICY FOR AGRICULTURAL DEVELOPMENT

Враховуючи вагомий інвестиційний потенціал аграрної галузі, інвестиційна політика держави скеровує зусилля на створення умов більш ефективного його використання. Поступове зменшення економічних, соціальних та екологічних загроз позитивно впливає на покращення інвестиційного клімату сільського господарства та активізує інвестиційну діяльність товаровиробників. Здійснюючи вплив на формування та використання ресурсного інвестиційного потенціалу, державна інвестиційна політика прагне задовольнити запити суспільства, підвищити рівень інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки та його конкурентоспроможності. Разом з цим ми відмічаємо, що держава ще недостатньо впливає на розвиток аграрної галузі, що стримує ділову активність населення сільських територій та кооперацію між аграрними і переробними підприємствами.

Ключові слова: інвестиційна політика, інвестиційний клімат, інвестиційна привабливість, аграрна галузь, природні ресурси, держава, регіон, підприємство.

Учитывая весомый инвестиционный потенциал аграрной отрасли, инвестиционная политика государства направлена на создание условий для более эффективного его использования. Минимизация экономических, социальных и экологических угроз положительно влияет на улучшение инвестиционного климата в сельском хозяйстве, активизирует инвестиционную деятельность товаропроизводителей. Осуществляя влияние на формирование и использование ресурсного инвестиционного потенциала, государственная инвестиционная политика стремится удовлетворить запросы общества, повысит уровень инвестиционной привлекательности аграрного сектору экономики и его конкурентоспособности. Вместе с этим мы отмечаем, что государство еще недостаточно влияет на развитие аграрной отрасли, которая сдерживает деловую активность населения сельских территорий и кооперацию между аграрными и перерабатывающими предприятиями.

Ключевые слова: инвестиционная политика, инвестиционный климат, инвестиционная привлекательность, аграрная отрасль, природные ресурсы, государство, регион, предприятие.

Investment state agrarian policy forms an investment climate in the agricultural investment market, which manifests itself in the relations between investors and state regional and local authorities, as well as between those who receive investments and financial and credit institutions, investment funds, insurance companies, private and foreign investors. To the peculiarities of the investment state agrarian policy, we also refer to its influence on the development of the processes of cooperation and integration in the countryside, which are a powerful factor in attracting investments in agricultural production. Investigating this issue, we, first of all, draw attention to the fact that the producers of agricultural products are not only agricultural enterprises, but also farmer and personal peasant farms. One of the features of the state's investment policy in the agrarian sphere is that unlike other industries, it is almost impossible to copy scientific achievements of other countries in agriculture. The introduction of modern innovative technologies of intensive type provides for a differentiated approach to the cultivation of each of the crops in

different soil and climatic zones, the use of high-yield regionalized varieties and hybrids, the timely and high-quality performance of all technological operations without exception, without causing environmental damage to the environment. Given the direction of development of rural production in the world, it is necessary for the domestic commodity producer to focus on the introduction of modern technologies and the updating of the outdated technical base. Therefore, one of the priorities of the state agrarian policy is the development of branch science and innovation. State investment policy is one of the most important tools for determining the direction of agricultural development. By influencing the formation and use of resource investment potential, it seeks to meet the demands of society, to raise the level of investment attractiveness of the agricultural sector of the economy and its competitiveness. At the same time, we note that the state does not yet sufficiently influence the development of the agrarian sector, restraining the business activity of the population of rural areas and cooperation between agrarian and processing enterprises.

Key words: investment policy, investment climate, investment attractiveness, agrarian sector, natural resources, state, region, enterprise.

Постановка проблеми: Інвестиційна політика розвитку сільського господарства, впливаючи на формування та використання інвестиційного потенціалу формує інвестиційний клімат галузі, поліпшує або погіршує інвестиційну привабливість. Виявлення додаткових джерел інвестування сільськогосподарського виробництва дасть можливість досягти поставленої мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив інвестиційної політики на пожвавлення інвестиційної активності в аграрному секторі економіки досліджували такі науковці як С.В. Білоусова, М.І. Кісіль, М.Ю. Коденська, Л.О. Мармуль, О.М. Онищенко, Г.Є. Павлова, А.А. Пересада, Н.С. Танклевська, Є.А. Шарма, О.М. Шпичка та ін. У своїх наукових працях цими вченими доведено, що такі фактори як недосконалість чинного законодавства, фінансово-кредитної системи, низький рівень кооперації та інтеграції аграрних підприємств, невисока платоспроможність товаровиробників, відсутність механізмів страхування інвестиційних ризиків гальмують інвестиційну діяльність у сільському господарстві.

Метою статті є удосконалення основних напрямів реалізації державної аграрної інвестиційної політики.

Виклад основного матеріалу. Інвестиційну привабливість необхідно розглядати як складову інвестиційного клімату, яка є економічною категорією, що характеризує ефективність використання основних засобів виробництва, здатність до саморозвитку підприємства (галузі), а також визначається конкурентоспроможністю виробленої продукції, платоспроможністю, фінансовою стійкістю [1; 2]. Інвестиційна політика, впливаючи на клімат інвестиційного аграрного ринку, сама формується під дією галузевих особливостей.

Особливості розвитку сільського господарства змушують державу здійснювати регуляційні методи управління земельними і водними ресурсами. Поєднання ринкових і не ринкових методів управління аграрною галуззю, дозволяє їй бути одночасно як замовником так й інвестором виробництва окремих видів продукції. Необхідність виробництва збиткової для сільгоспвиробників продукції (м'яса, молока та ін.), змушує державу фінансовими методами підтримувати виробництво цієї продукції. Крім значних фінансових вкладень у розвиток тваринництва, держава інвестує значні кошти у підвищення родючості ґрунтів, відновлення і будівництво дренажних систем в деяких центральних та західних регіонах.

Для того, щоб глибше зрозуміти роль державної аграрної політики, та її складової, інвестиційної політики, у відновленні зрошувальної системи на півдні України, як особливо інфраструктурного об'єкту, який має виключне значення у формуванні продовольчої безпеки країни, нам треба проаналізувати стан зрошувальних земель та їх можливість задовольняти потреби населення в продуктах харчування. Як уже підкреслювалось раніше, південна частина України характеризується невеликою кількістю опа-

дів (300-350мм), посушливим кліматом та, в основному, каштановими та чорноземними ґрунтами, які мають властивість значно збільшувати свою родючість при зрошенні.

Зрошувальні системи є у багатьох регіонах, в тому числі, і в Київській, Вінницькій, Кіровоградській, Дніпропетровській та Донецькій областях, які за своїми розмірами є невеликими, в основному, до 10-15 тисяч гектарів, на яких вирощують овочеві та кормові культури, а також багаторічні насадження. На Півдні ж побудовані найбільші у Європі зрошувальні системи, такі як Каховська, для зрошення земель в посушливих зонах Херсонської та Запорізької областей, загальна площа якої перевищує 800 тисяч гектарів, Краснознаменська (63 тис. га), Інгулецька (62,7 тис. га) та Кам'янська (14 тис. га) – для зрошення земель в Херсонській та Миколаївській областях, Нижньо-Дністровська та Татарбунарська зрошувальні системи для зрошення понад 30 тисяч гектарів в Одеській області. Такий комплексний і широкомасштабний підхід до підвищення рівня ефективності використання земельних ресурсів південних регіонів став могутнім поштовхом до економічного і соціального зростання депресивного Причорноморського району. І хоча в теперішній час зрошувальні системи працюють не на повну потужність, вони, як і раніше, відіграють значну роль у формуванні продовольчої безпеки країни. Використання зрошення дає можливість отримувати у південних регіонах 27,7% озимої пшениці, 91,5% винограду, 27,4% овочів від всього обсягу виробництва в Україні. На зрошуваних землях сіють такі високодохідні культури як сою, ріпак, соняшник, які у вигляді сировини або готової продукції експортуються у різні країни світу. Товаровиробники, застосовуючи сучасні технології, отримують високі врожаї, які не поступаються тим, що отримують в країнах Європи і США.

Велике значення зрошувані землі мають для розвитку тваринництва. Отримуючи по декілька врожаїв кормових культур на рік, фермерські господарства знижують їх собівартість, збільшують прибутковість свого бізнесу. Так, в Херсонській області, яка має більше 425 тисяч гектарів зрошуваних земель рівень рентабельності тваринництва досяг у 2014 році 31,2%, у той час як цей показник в середньому по Україні склав 13,4%. А середній показник рентабельності всієї продукції сільськогосподарського виробництва Запорізької, Миколаївської, Одеської та Херсонської областей у цьому ж році досяг 27,5%, що перевищує майже на 2,0% цей показник по країні [3]. Наведені приклади вказують на те, що аграрна політика має вивіренні цілі, спрямовані на відновлення зрошувальних систем, як основи для подальшого економічного зростання сільськогосподарської галузі та більш повного задоволення потреб населення у якісних продуктах харчування.

Зважаючи на подальшу перспективу зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції на зрошуваних землях, все більше інвестиційних коштів спрямовується у розвиток інфраструктури з довгострокового збереження отриманого врожаю, що сприяє посиленню конкурентних переваг на внутрішньому споживчому ринку у міжсезонний період та дає можливість здійснювати експорт частини вирощеної продукції, у осінньо-зимову пору року, в країни як ближнього так і дальнього зарубіжжя. Враховуючи специфіку сільськогосподарського виробництва та вплив його на формування продовольчої безпеки країни держава, як активний суб'єкт земельних відносин і один з основних інвесторів в економіку сільськогосподарської галузі, повинна більш активно впливати на процеси інвестиційної діяльності аграрних підприємств та створювати більш привабливі умови скеровані на:

- розвиток малого і середнього бізнесу у сільській місцевості, що сприятиме збільшенню робочих місць, зменшенню відтоку сільського населення у міста та підвищенню рівня його ділової активності;
- стимулювання експорту аграрної продукції в країни ближнього і дальнього зарубіжжя;
- введення у дію механізмів гарантованих цін на сільськогосподарську продукцію і сировину;

– здійснення заходів щодо спрощення режиму зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств, що сприятиме зростанню зовнішньо-торгівельного обігу, залученню як внутрішніх так і зовнішніх інвесторів;

– здійснення наукових досліджень у сфері сучасного управління потоками інвестицій на рівні підприємства, регіону, галузі, які б забезпечили прозорість та зменшення рівня ризиків інвестиційної діяльності, ефективність використання інвестиційних ресурсів;

– посилення темпів будівництва житлового фонду за рахунок держави для спеціалістів сільського господарства, медичних працівників, вчителів, багатодітних і молодих сімей;

– зменшення кількості та якісне покращення законодавчих і нормативних документів, які регулюють інвестиційну діяльність аграрних підприємств.

До особливостей інвестиційної державної аграрної політики ми також відносимо її вплив на розвиток процесів кооперації та інтеграції на селі, які є потужним фактором залучення інвестицій у сільськогосподарське виробництво. Досліджуючи це питання ми, насамперед, звертаємо увагу на те, що до товаровиробників аграрної продукції відносяться не тільки сільськогосподарські підприємства, а й фермерські і особисті селянські господарства. Останні, здійснюючи господарську діяльність без юридичного оформлення, вирощують майже 2/3 тієї продукції, що виробляється в аграрному секторі, сприяють розвитку інших галузей економіки, таких як переробної, харчової, туризму, а також впливають на політичний і психологічний настрій у суспільстві [4; 5; 6]. Згідно з економічною класифікацією Держкомстату в Україні до господарств населення належать домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції.

Розпаювання земель, які стали власністю селян, призвело до більш продуктивнішого їх використання, а так звані «підсобні селянські господарства населення», а нині особисті селянські господарства, набули іншого економічного та соціального змісту. Являючись важливою складовою аграрного сектору економіки, особисті селянські господарства, здійснюючи виробництво і реалізацію власної продукції і сировини, активно поповнюють продовольчий фонд країни. Використовуючи свій ресурсний потенціал (фінансовий, матеріальний, трудовий, земельний), вони вирішують наступні соціальні й економічні задачі:

– виробляють більше половини продукції тваринництва та більше 90% плодово-ягідної та овочевої продукції;

– використовуючи побутові відходи та підсобний виробничий потенціал, здешевлюють власноруч вирощену продукцію, домагаючись вагомих конкурентних переваг перед великими аграрними підприємства на ринках збуту;

– більш раціонально використовують земельні, водні, трудові та інші ресурси, отримуючи продукцію більш високої якості ніж у суспільному виробництві;

– швидко реагують на зміни ринкової кон'юнктури, задовольняючи потреби населення у продуктах харчування;

– створюючи додаткові робочі місця та приймаючи активну участь у розбудові сільської інфраструктури, позитивно впливають на психологічний і політичний настрій в суспільстві, сприяють діловій активності населення, що позитивно позначається на інвестиційній привабливості сільських територій;

– гальмують відсоток сільського населення у міста, інші регіони країни, за кордон;

– задовольняють попит переробної і харчової галузей у сільськогосподарській сировині.

Характерною особливістю особистих селянських господарств є їх стрімкий розвиток. Подальша інтенсифікація розвитку особистих селянських господарств потребує

удосконалення роботи районних дорадчих служб у напрямі надання консультативних послуг щодо більш ефективного використання ресурсного потенціалу, застосування інноваційних технологій, здійснення кооперації на селі, співпрацю з інтегрованими аграрно-переробними виробничими формуваннями та ін.. І хоча прийняття Закону України «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003 р. № 742-IV відіграло значну роль у реформуванні сільського господарства, надавши право місцевим підприємцям значно розширити свої земельні володіння за рахунок оренди земельних паїв своїх односельців та залучати найману робочу силу, він потребує удосконалень та змін окремих положень у відповідності до вимог сьогодення з метою формування повноцінного аграрного ринку. Впровадження цивілізованого ринку земель сільськогосподарського призначення стане вагомим поштовхом до відродження українського села, розвитку кооперації та інтеграції в аграрному секторі. Реалізуючи положення аграрної політики, спрямованої на покращення інвестиційного клімату у сільському господарстві, держава крок за кроком формує інвестиційний ринок галузі. Так, у 2011 році в рамках земельної реформи прийнято Закон України «Про Державний земельний кадастр», який регламентує використання земельних ресурсів, обґрунтує розмір плати за землю та створює основу сучасної системи кадастру земель сільськогосподарського призначення. Цей закон є передумовою для прийняття Закону України «Про ринок Земель сільськогосподарського призначення», який дасть можливість не тільки здавати землю в оренду, а й закладати її у заставу, що стане вагомим стимулом для розвитку інвестиційного ринку. Ясно, що аграрна політика держави, спрямована на формування повноцінного сільськогосподарського ринку, буде реалізована не в одночасі, а поступово, так як вона пов'язана з руйнацією тих негативних стереотипів у свідомості громадян України, і в першу чергу селян, які на протязі декількох поколінь не давали їм змогу проявляти власну ініціативу з використання землі.

Державна аграрна політика націлена на розвиток кооперації на селі, співпрацю селян з великими аграрно-переробно-збутовими інтегрованими структурами, які мають високий рівень капіталізації, здатні використовувати інноваційні технології, отримувати наукоємку продукцію з високою доданою вартістю (елітне насіння різних сільськогосподарських культур, племінну худобу, органічні продукти харчування) та бути конкурентоспроможними на внутрішньому і зовнішньому ринках. Одними з основних мотивацій формування аграрно-переробно-збутових об'єднань є забезпечення гарантованого постачання сировини на збуту продукції, зміцнення ресурсного потенціалу товаровиробників, підвищення рівня завантаженості переробних потужностей, зниження витрат на виробництво товару, підвищення економічної ефективності підприємств – учасників інтегрованих формувань [7]. Аграрно-промислова інтеграція – це одна з форм інтенсифікації розвитку агропромислового комплексу, покращення його інвестиційної привабливості, поглиблення виробничих зв'язків та економіко-фінансових відносин між окремими учасниками об'єднання. Як економічна категорія, вона відображає систему економічних інтересів, що проявляються через відносини трудових колективів, аграрно-промислових формувань з державою, не інтегрованими підприємствами, населенням, а також у межах самого об'єднання. При цьому, інтереси держави, насамперед, визначаються забезпеченням сільськогосподарськими продуктами харчування населення країни, послаблення соціальної напруги, отриманням податків, участю інтегрованих формувань у реалізації регіональних та національних інноваційно-інвестиційних проектів і програм. Разом з цим, ми погоджуємося з тими дослідниками, які попереджають про те, що якщо ініціатором створення інтегрованих об'єднань виступатимуть тільки державні органи влади, то такі новоутворенні виробничо-збутові структури не матимуть перспектив на свій подальший розвиток. І навпаки, якщо держава дистанціюватиметься від цих процесів, наслідки будуть аналогічними. Тому, виступаючи ініціатором створення інтегрованих

об'єднань, державні органи влади повинні тісно взаємодіяти з іншими учасниками цього процесу, управляючи ним шляхом створення відповідних умов. Розробляючи законодавчі та нормативні документи, які визначають базові умови створення об'єднань товаровиробників, надаючи інформаційну допомогу селянам та залучаючи громадські організації й науковців до цього процесу, держава стимулює входження товаровиробників у ці формування. Крім цього, держава, як суспільно-політична організація, може укласти пільгові довгострокові угоди з інтегрованими структурами про взаємні зобов'язання: сплату податків та інших платежів учасниками об'єднань з однієї сторони та виконання фіскальних і інших зобов'язань – з іншої.

Як показує практичний досвід, комерційні банки та інвестори більш активно співпрацюють з такими інтегрованими об'єднаннями як агрокомбінати, аграрно-промислові корпорації, альянси, товариства, спілки, союзи, кластери, які обробляючи значні масиви орної землі та виробляючи великі обсяги аграрної продукції є фінансово стійкими та конкурентоспроможними. За даними асоціації «Український Клуб Аграрного бізнесу» 150 найбільших компаній країни вирощують 20% зерна пшениці, 25% кукурудзи, 35% насіння соняшнику, близько 30% всього виробництва м'яса. Акумуляуючи п'яту частину орних земель країни, вони щорічно залучають 400-500 млн. дол. США інвестицій у свій розвиток, а також є одним із найпотужніших джерел поповнення золотовалютних запасів України. Об'єднуючись на основі економічних інтересів кожного з учасників інтегрованих формувань, аграрно-переробно-збутові структури здатні накопичувати великі інвестиційні ресурси та спрямовувати їх на виконання державних і регіональних економічних, соціальних та екологічних програм. Найбільш потужніші з них, такі як «Нібулон», «Миронівський хлібопродукт», «Дакор», «Агропромислова фірма», «Таврія» та ін., розширюючи власне виробництво та здійснюючи свою комерційну діяльність, самі інвестують великі кошти у розвиток аграрного сектору економіки: здійснюють заходи спрямовані на покращення родючості орної землі; будують нові інфраструктурні об'єкти з переробки та зберігання вирощеної продукції; створюють нові робочі місця; поліпшують соціальну сферу, вкладаючи кошти в будівництво і ремонт шкіл, дитсадків, лікарень. Використовуючи сучасні технології, вони співпрацюють з науковими установами вносячи свій вклад у розвиток вітчизняної науки, сприяючи її комерціалізації.

Однією з особливостей інвестиційної політики держави в аграрній сфері є те, що на відміну від інших галузей, у сільському господарстві майже неможливо копіювати наукові досягнення інших країн. Практичний досвід свідчить, що використання у сільському господарстві зарубіжної техніки не завжди приносить бажані результати. Це пов'язано, перш за все, з відмінностями у кліматичних умовах та особливостях орних ґрунтів, які впливають на якість використання технічних засобів. Зарубіжна техніка, як правило, в умовах України, працює менш ефективно. Наприклад, порівняльні характеристики сучасного вітчизняного зернозбирального комбайну «СКІФ» указують на його переваги перед аналогічною зарубіжною технікою. Крім того, вона не завжди вписується у вітчизняні технології вирощування тієї чи іншої сільськогосподарської культури. А вже впровадження сучасних інноваційних технологій інтенсивного типу передбачає диференційний підхід до вирощування кожної з сільськогосподарських культур у різних ґрунтово-кліматичних зонах, використання високоврожайних районуваних сортів і гібридів, своєчасне і якісне виконання всіх, без винятку, технологічних операцій, не завдаючи екологічної шкоди довкіллю. При цьому, треба враховувати механічну дію агротехніки на ґрунт; застосування отрутохімікатів та гербіцидів; доцільність розширення площ орних земель та неконтрольованого випасу худоби; випалювання соломи й старої сухої трави, тощо. Таке завдання можливо виконати, завдяки науковому супроводженню впровадження інноваційних технологій, з боку науковців та висококваліфікованих спеціалістів.

Впровадження інноваційних технологій, пошук ринків збуту інноваційних ідей, розвиток комерціалізації наукових розробок потребує стратегічного науково обґрунтованого планування та управління інноваційними процесами в сільському господарстві.

Висновки з проведеного дослідження. Державна інвестиційна політика є одним з найважливіших інструментів визначення напрямів розвитку сільського господарства. Здійснюючи вплив на формування та використання ресурсного інвестиційного потенціалу, вона прагне задовольнити запити суспільства, підвищити рівень інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки та його конкурентоспроможності. Разом з цим ми відмічаємо, що держава ще недостатньо впливає на розвиток аграрної галузі, що стримує ділову активність населення сільських територій та кооперацію між аграрними і переробними підприємствами.

Список використаних джерел:

1. Гончаров А.Б. Інвестування. Харків, 2002. 179 с.
2. Коюда О.П. Державна політика в інвестиційній сфері. *Моделі управління в ринковій економіці*. Донецьк. 2002. № 4. С. 252–256.
3. Сільське господарство України. Статистичний Збірник. Київ, 2015.
4. Шпичак О.М. Особисті підсобні господарства України – аналіз витрат та ефективності виробництва видів сільськогосподарської продукції. Київ, 2001. 236 с.
5. Онищенко О.М. Господарства населення: продуктивність, ефективність, перспективи. Київ, 2003. 100 с.
6. Білоусова С.В. Теоретико-методологічні основи розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері України. Херсон, 2009. 289 с.
7. Коденська М.Ю. Інтеграція як фактор активізації інвестиційної діяльності. *Економіка АПК*. 2006. № 6. С. 24–31.
8. Амбросов В.Я., Маренич Т.Г. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій. *Економіка АПК*. 2007. № 6. С. 14–19.

References:

1. Honcharov, A.B. (2002). *Investuvannya* [Investment]. Kharkiv. (in Ukrainian)
2. Koiuda, O.P. (2002). *Derzhavna polityka v investytsiynii sferi* [State investment policy]. *Management models in a market economy*, vol. 4, pp. 252–256.
3. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* (2015) *Sil'ske hospodarstvo Ukrainy* [Agriculture of Ukraine]. Kyiv. (in Ukrainian)
4. Shpychak, O.M. (2001). *Osobysti pidsobni hospodarstva Ukrainy – analiz vytrat ta efektyvnosti vyrobnytstva vydiv silskohospodarskoi produktsii* [Personal subsistence farms of Ukraine – analysis of costs and efficiency of production of agricultural products]. Kyiv. (in Ukrainian)
5. Onyshchenko, O.M. (2003). *Hospodarstva naseennia produktyvnist efektyvnist perspektyvy* [Households: productivity, efficiency, prospect]. Kyiv. (in Ukrainian)
6. Bilousova, S.V. (2009). *Teoretyko-metodolohichni osnovy rozvytku intehtratsiinykh protsesiv v ahrarnii sferi Ukrainy* [Theoretical and methodological foundations of the development of integration processes in the agricultural sphere of Ukraine]. Kherson. (in Ukrainian)
7. Kodenska, M.Yu. (2006). *Intehratsiia yak faktor aktyvizatsii investytsiynoi diialnosti* [Integration as a factor of activation of investment activity]. *APK economy*, vol. 6, pp. 24–31.
8. Ambrosov, V.Ya., Marenych, T.H. (2007). *Velykotovarni pidpriemstva yak osnova vprovadzhennia innovatsii* [Large-scale enterprises as a basis for innovation]. *APK economy*, vol. 6, pp. 14–19.

УДК 631.563.9:[634:635](477)

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.13>**Галат Л.М.**

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0075-9730>

Galat Larisa

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ЗБЕРІГАННЯ ПЛОДООВОЧЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ДОСВІД

CONSERVATION OF FRUIT PRODUCTS IN UKRAINE: PROBLEMS AND EXPERIENCE

Метою статті є дослідження причин та тенденцій у сфері зберігання овочевої продукції, оцінка наявного досвіду сучасних високотехнологічних аграрних підприємств та розроблення шляхів і механізмів зниження втрат врожаю в галузі овочівництва. В статті розглянуто проблеми і досвід їх подолання в сфері плодоовочевої переробки, підготовки продукції до реалізації та зберігання овочів з метою забезпечення високої якості продукції, зниження виробничих і логістичних втрат в галузі і підвищення її ефективності і конкурентоздатності. Головний акцент зроблено на аргументації актуальності дослідження сучасного стану плодоовочевої інфраструктури для зберігання та первинної доробки овочів в Україні. Розглянуто особливості та позитивний досвід окремих сільськогосподарських товаровиробників, які поєднують виробництва овочів, їх зберігання і формують партнерські відносини з логістики та реалізації овочевої продукції як на внутрішнього ринку, так і на експорт. Запропоновано для подолання проблеми цілорічного забезпечення населення овочевою продукцією та мінімізацію втрат виробництва і зберігання облаштовувати різні моделі сховищ і зберігання на кооперативних чи партнерських засадах. Отримані результати дослідження є основою для подальшої розбудови інфраструктури зберігання, переробки та доробки овочів і підвищення конкурентоспроможності овочевої продукції та овочевої галузі.

Ключові слова: виробництво овочів, зберігання овочевої продукції, післязбиральна доробка овочів, внутрішньогосподарська інфраструктура, холодна логістика, якість продукції.

Целью статьи является исследование причин и тенденций в сфере хранения овощной продукции, оценка имеющегося опыта современных высокотехнологических аграрных предприятий и разработка путей и механизмов снижения потерь урожая в области овощеводства. В статье рассмотрены проблемы и опыт их преодоления в сфере плодоовощной переработки, подготовки продукции к реализации и хранения овощей с целью обеспечения высокого качества продукции, снижение производственных и логистических потерь в отрасли и повышение ее эффективности и конкурентоспособности. Главный акцент сделан на аргументации актуальности исследования современного состояния плодоовощной инфраструктуры для хранения и первичной доработки овощей в Украине. Рассмотрены особенности и положительный опыт отдельных сельскохозяйственных товаропроизводителей, которые сочетают производства овощей, их хранение и формируют партнерские отношения по логистике и реализации овощной продукции как на внутреннего рынка, так и на экспорт. Предложено для решения проблемы круглогодичного обеспечения населения овощной продукцией и минимизацией потерь производства и хранения обустроить различные модели хранилищ и хранения на кооперативных или партнерских началах. Полученные результаты исследования являются основой для дальнейшего развития инфраструктуры хранения, переработки и доработки овощей и повышение конкурентоспособности овощной продукции и овощной отрасли.

Ключевые слова: производство овощей, хранения овощной продукции, послеуборочная доработка овощей, внутривладельческая инфраструктура, холодная логистика, качество продукции.

The purpose of the article is to study the causes and trends in the storage of vegetable products, to evaluate the experience of modern high-tech agricultural enterprises and to develop ways and mechanisms for reducing crop losses in the vegetable industry. The article deals with the problems and experience of overcoming them in the field of fruit and vegetable processing, preparation of products for sale and storage of vegetables in order to ensure high quality of products, reduce production and logistical losses in the industry and increase its efficiency and competitiveness. The main emphasis is on the argumentation of the relevance of the study of the current state of the fruit and vegetable infrastructure for storage and primary processing of vegetables in Ukraine. It is emphasized that the sphere of storage, processing of vegetable products is characterized by complexity and significant differences due to the large variety of vegetables, which differ in terms and features of cultivation, territorial location of production, methods of use and storage. The main feature is that for each of the types of vegetables that need to be stored, it is necessary to create unique conditions of temperature, moisture, atmosphere, container, etc. When setting up vegetable storage facilities, the scale of production and storage, the logistics of laying vegetables and their subsequent transportation and use, the cost of the storage facility construction project and the cost of servicing or operating it, in conjunction with the ongoing monitoring of the changing vegetable market, must be taken into account. The peculiarities and positive experience of individual agricultural producers, combining vegetable production, storage and forming partnerships with logistics and sales of vegetable products both in the domestic market and in export, are considered. It is suggested to overcome various models of storage and storage on a cooperative or partner basis to overcome the problem of providing the population with vegetables and minimizing production and storage losses throughout the year. The results of the study are the basis for further development of the infrastructure of storage, processing and processing of vegetables and increase the competitiveness of vegetable products and the vegetable industry.

Key words: *vegetable production, storage of vegetable products, post-harvest processing of vegetables, internal economic infrastructure, cold logistics, quality of production.*

Постановка проблеми. Система зберігання і переробки плодів і овочів є однією з складових плодоовочевої галузі і її інфраструктури. У розвиненому аграрному секторі країни вона виконує низку функцій, а саме:

- дає можливість накопичити та зберігати протягом зимового періоду окремі види овочів, необхідні для харчування населення та подальшої переробки;
- забезпечує зберігання коренеплодів та бульбоплодів, як насінневого матеріалу для подальшого використання;
- допомагає відкласти надлишкову пропозицію овочів, яка виникає в післязбиральний період, для утримання балансу на відповідному ринку, та можливого експорту;
- опосередковано формує умови для стримування зростання цін на овочі.

Як відомо, в природно-кліматичних умовах України вирощується понад 100 видів овочів, які мають різний вегетаційний період, використовуються для харчування при різному рівні стиглості, вживаються в їжу свіжими, або переробленими, одні види можна зберігати тривалий час, інші ні. Тому склалася певна практика виробництва овочів: для споживання в період після збирання, для поточного споживання і тривалого зберігання, для переробки, зберігання і реалізації переважно протягом року.

Картоплю, моркву, буряки, капусту білоголову, пекінську, редьку чорну, редьку дайкон, селеру, петрушку кореневу, пастернак, цибулю, гарбузи та деякі інші – зберігають у спеціальних сховищах, реалізують протягом року до нового врожаю, або окремі види (капуста, морква, буряк та ін.) переробляють на свіжі салати протягом року, з огляду на потреби ринку.

Томати, огірки, баклажани, кабачки, патісони, салатний перець, деякі види капусти, салати, зелень вирощують для поточного споживання та для переробки, тому що довгий час, навіть у холодильниках, вони не зберігаються. Крім того, салати, зелень, редиска, цибуля на зелень, погано зберігаються, навіть нетривалий час, але мають відносно нетривалий період вегетації до стану споживчої придатності і можуть вирощуватися конвеєрним способом у відкритому та захищеному ґрунті практично протягом року.

Отже, потреба у зберіганні та переробці овочів обумовлена ботанічними особливостями їх вирощування і споживання. Крім того, за даними дослідників плодоовочевого ринку та експертів в умовах України до 30% зібраної овочевої продукції гине через нестачу виробничих потужностей по їх переробці та зберіганню [1, с. 39]. Потреба у переробці овочів і фруктів обумовлена і смаковими перевагами людей споживати перероблену плодоовочеву продукцію.

Згідно зі звітом американської консалтингової компанії Zion Market Research, світовий ринок все більше потребує фруктів та овочів, які пройшли глибоку переробку. У 2014 році ця галузь сягнула 203,3 млрд USD, а у 2020 році очікують росту до 319,9 млрд USD, а це 7,9% росту з 2016 до 2020 [2].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема збереження плодоовочевої продукції постає не стільки в теоретичній площині скільки в економічній та практичній. З розвитком сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств, що спеціалізуються на виробництві овочів, їх власники поступово розбудовують інфраструктуру для зберігання овочів під потреби власного виробництва з метою розширення періоду реалізації виробленої продукції та очікування більш привабливих цін на неї ніж у період збирання врожаю. Проте, цей процес відбувається повільно, як через нестачу власних ресурсів для будівництва, дорожнечу кредитів, низьку зацікавленість держави та відсутність інших механізмів вирішення цієї проблеми у стислі терміни.

Проблемам втрат сільськогосподарської продукції приділяли увагу такі вчені, як Саблук П.Т., Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Кириленка І.Г. та інші. Ця тема нашла відображення і у нормативних документах та низці програм, що приймалися Урядом стосовно формування мережі оптових ринків з інфраструктурою зберігання, підтримки товаровиробників на будівництво плодо-, овочесховищ. Втім, в поточній період проблема не вирішена.

Мета статті – дослідження причин та тенденцій у сфері зберігання овочевої продукції, оцінка наявного досвіду сучасних високотехнологічних аграрних підприємств та розроблення шляхів і механізмів зниження втрат врожаю в галузі овочівництва.

Виклад основного матеріалу. Ринок плодоовочевої переробки досить швидко еволюціонує, щороку збільшуються інвестиції в цей сектор, крім того, інтенсивно зростає експорт в країнах з більш-менш розвинутим виробництвом. Такі види обробки, як сушіння, консервування, заморозка, приготування джемів та соків, особливо популярні через те, що продовжують термін реалізації та придатності продуктів, а це допомагає споживачам отримувати поживну та корисну продукцію протягом всього року.

Розвитку галузі сприяє зміна звичок у споживанні продуктів харчування. Потреба у доступних свіжих та здорових продуктах, які не потребують довгого приготування, щороку зростає. На розвиток галузі також впливає і підвищення купівельної спроможності населення та урбанізація суспільства загалом. Це, в свою чергу, стимулює розвиток технологій переробки фруктів та овочів [2].

Проведемо стислий огляд сучасних технологій зберігання деяких видів овочів, переважно так званого «борщового набору», які частіше за все зберігають у поза сезонний період.

В умовах Херсонщини моркву для зберігання збирають починаючи з жовтня. Коренеплоди інтенсивно наростають з кінця серпня, особливо протягом вересня, за цей період вони набирають до 40% від загальної маси, тому зі зберіганням врожаю не поспішають. Моркву починають збирати з 15 жовтня за сухої погоди. Морквозбиральний комбайн Dewulf теребільного типу підкопує коренеплоди з двох рядків, обрізає гичку та подає моркву на вивантажувальний транспортер, який наповнює контейнери. Продуктивність машин – продуктивність машин три гектари на день. Урожай збирають на рівня 100 т з гектара. Трактори перевозять моркву з поля до сховища. Там контейнери зіставляють у штабелі у чотирьох холодильних камерах, кожна з яких розрахована на зберігання 5000 т продукції.

Щоб морква гарно зберігалася, у камері підтримують температуру від 0,5 до 10 С і відносну вологість 98%. Підтримувати таку вологість допомагають труби, прокладені по периметру овочесховища, по яких раз на два дні подаємо близько восьми тонн води, яку виливаємо в спеціально зроблене заглиблення в підлозі. Потім вода зливається, щоб не було застою та не створювалися сприятливі умови для розвитку цвілі. Зберігають моркву у сховищі до травня.

Перед продажем моркву сортують на стандартну і браковану. Стандартні коренеплоди мають бути вирівняними по довжині та величині, без наростів і механічних пошкоджень. Продукцію запаковують у сітки, поліетиленові мішки, пластмасові ящики [3, с. 48].

Коренеплоди столових буряків можна зберігати в будь-яких типах сховищ: обладнаних холодильним устаткуванням, з примусовим, активним або природним вентиляванням повітря. Коренеплоди зберігають у засіках насипом, у мішках з плівки, у великих контейнерах перекладених поліетиленовою плівкою, у штабелях з перешаруванням піском, у кагатах або траншеях. При цьому для кожного виду зберігання треба дотримання певних умов та підготовки коренеплодів до зберігання і підготовки до реалізації після їх вилучення зі сховища [4].

Для тривалого зберігання пекінської капусти підходять сорти й гібриди вирощені в літньо-осінній період в умовах підвищено вологості та помірних температур, зібрані перед першими приморозками. Після збирання головки ретельно очищують від пошкоджених, зовнішніх, або недостатньо прилеглих листків. Для тривалого зберігання рекомендується підтримувати температуру повітря в межах 0-3ОС та вологість 95-98%. Пекінська капуста дуже чутлива до екзогенного етилену, тому її неможна розміщувати поряд з плодами які виділяють його у великих кількостях під час зберігання (наприклад, яблука). Добре зберігається капуста в камерах з регульованим газовим середовищем. Для зменшення втрати вологи з головок пекінську капусту слід зберігати лише в тарі: дерев'яних ящиках, пластикових лотах, дерев'яних або металевих контейнерах.

Херсонські фермери зберігають пекінську капусту у звичайному овочесховищі при температурі 20С до лютого-березня. Проте. Під час закладання пакують кожну капустину, обгортаючи її стрейч-плівкою, фасують у плоскі поліетиленові пакети по 4-6 штук у два ряди, щоб в середині утворювалося міні-газове середовище. Розфасовані пакети штабелюють і складають на піддони. Ще пекінську капусту можна зберігати в буртах, куди складають упаковані головки, які огортають знизу та зверху чорною плівкою та загортають землею. Такий підхід потребує правильного вибору місця для бurtів, та перепакування перед реалізацією [5, с. 45].

Зберігання цибулі розглянемо на прикладі спеціалізованого великотоварного господарства. Практика виробництва цибулі у ТОВ «Грінвіл ЛТД» на Миколаївщині, де вирощуються різні сорти цибулі ріпчастої на площі понад 100 га як для сезонної реалізації, так і для реалізації торговельним мережам протягом року. Така стратегія потребує післязбиральної доробки цибулі та її зберігання.

Після низки технологічних операцій на полі цибулю збирають механізовано підкопують та підбирають підбирачем. Перед закладання цибулі на зберігання зразки відвозять у лабораторію «Ірлен» та «Владам», щоб виявити хвороби та визначити вміст сухих речовин. З поля цибулю транспортують до універсальної сортувальної лінії. Спочатку відокремлюють цибулю без покривних лусок та з механічними пошкодженнями. Таку відправляють на промислову переробку. Призначену для швидкого продажу цибулю фасують у сітки. Цибулю для тривалого зберігання закладають у дерев'яні овочеві контейнери. Нове овочесховище ТОВ «Грінвіл ЛТД» має чотири камери. Дві з них призначені для цибулі, інші під коренеплоди. Ємність однієї камери 2-2,5 тис. тонн. Після завантаження камери контейнерами вмикають примусову вентиляцію й повільно зни-

жують температуру на пів градуса за добу, щоб не утворювався конденсат. На нормальний температурний режим зберігання 00С виходять наприкінці листопада і тримають його до травня. Місяць зберігання збільшує собівартість кілограма цибулі на 5-8 коп. (в цінах і тарифах 2017 р.). За вісім місяців зберігання продукція втрачає 3% ваги, перед продажем товар ще раз сортують на сортувальній лінії [6, с. 49].

Капусту в Україні для тривалого зберігання збирають вручну. Капуста зібрана механізовано, гірше зберігається, адже пошкоджується більше. Крім того, пом'яктує головки раніше проростають. Втрати врожаю більші, ніж за ручного збирання.

Пізні сорти капусти зберігають за температури 0 + або - 0,5°C. Цього рівня температури слід досягти як найшвидше, уподовж 5-7 діб. Такий вузький діапазон зумовлений тим, що за температури - 1°C головки підмерзають, вище + 1°C підвищується інтенсивність дихання, транспірація, тож капуста починає старіти. Рекомендована температура зберігання капусти становить 0-1°C, відносна вологість повітря - в межах 80-82%. Якщо вологість менша - продукція в'яне, більше уражається бактеріальними хворобами. Під час зберігання слід періодично зачищати верхні листки. Наявність світла під час зберігання є небажаним чинником, бо жовтіють верхні листки.

Краще капуста зберігається у сховищах з активною вентиляцією або у холодильниках у тарі - ящиках або контейнерах. Зберігання капусти у сховищах з природною вентиляцією за теперішніх мінливих погодних умов взимку більш ризиковано і затратно. Процес зберігання капусти у кагатах і траншеях практично не механізований, трудовитратний, більш ризикований з точки зору втрат врожаю. Цей метод не прийнятний для великих обсягів капусти [7, с. 63].

Дослідження практики зберігання овочів окремими суб'єктами вказує на те, що зберігання овочів з застосуванням сучасних технологій це не просте складування продукції, та захист її від крадіжок, морозу та дощу. Зберігання овочів у сховищах з застосуванням сучасних технологій це складний технологічний процес, який триває весь період зберігання і потребує постійного контролю за станом овочів. Для зберігання різних овочів необхідні окремі умови та технологія зберігання, що не завжди можливо забезпечити в умовах навіть одного овочесховища. Економічна оцінка технологічних процесів зберігання овочів вказує на те, що овочесховище доцільно будувати середнє за розмірами або велике, визначаючи при цьому його можливий оптимальний розмір для певної мети в зберіганні овочів. Тому очевидно, що для дрібнотоварного виробника і окремого фермера таке сховище непотрібне для зберігання власного врожаю, і занадто вартісне у будівництві.

Дослідження зазначеної теми в масштабах України не дає повної вичерпної картини про кількість, розміщення, обсяги зберігання овочів. Проте, окрема, доступна інформація про операторів цього ринку та стейкхолдерів, позитивні практики роботи окремих компаній дає можливість скласти уявлення про тенденції, які склалися у секторі зберігання овочів.

Так, за інформацією Департаменту агропромислового розвитку Херсонської ОДА на Херсонщині - найбільшому виробнику овочів в Україні, налічується 52 сховища для зберігання картоплі, овочів та фруктів. Ємність яких складає 175,5 тис. тонн, з них картоплексховища загальною ємністю 8,6 тис. тонн, фруктосховища ємністю 14,9 тис. тонн та овочесховища 152,0 тис. тонн. Восени 2016 року закладено на зберігання в сховища 65,8 тис. тонн овочів, 0,4 тис. тонн картоплі і 13,0 тис. тонн фруктів.

Однією, з провідних компаній зі зберігання овочів не лише у Херсонській області, а і в Україні є ТОВ «Грін Тім». Розглянемо бізнес-модель цього підприємства. У 2010 році в компанії було введено в експлуатацію першу чергу багатофункціонального овочесховища потужністю 50 000 тонн для зберігання та доробки цибулі, моркви, капусти, буряків, картоплі тощо. Сховище складається з трьох блоків, що устатковані окремими холодильними системами потужністю 1,5 МВт. Кожен блок розділено на

5 холодильних камер. Зберігання овочів здійснюється в стандартних контейнерах ємністю 1-1,2 т. компанія надає фермерам послуги зі зберігання овочів на умовах (помісячне зберігання, мінімальний обсяг зберігання – 100 контейнері, мінімальний строк зберігання – 6 місяців, 100% попередня оплата за перший місяць зберігання).

ТОВ «Грін Тім» інтегроване з ПРАТ «Дніпровська Перлина» в обробітку якого 1200 га земель, з них 455 га на зрошенні, на яких в основному вирощуються овочі.

Профільною культурою для компанії є цибуля. Але також тут вирощують моркву, гарбуз, різні сорти капусти, часник. Власне вирощування надає суттєві переваги для створення довгострокових проєктів для досягнення стратегічних цілей:

- використання та підготовка якісного насінневого матеріалу;
- запровадження спільних технологій;
- сприятливі умови для запровадження Системи управління якістю;
- підготовка кваліфікованих кадрів з практичним досвідом роботи;
- можливість нарощування обсягів продукції високої якості;
- збільшення обсягів експорту.

Першим результатом реалізації Проєкту власного вирощування стало отримання сертифікату GlobalG.A.P. на овочеву продукцію, вирощену на землях «Дніпровської Перлини»: цибулю, капусту та червоний буряк [8].

Обрана бізнес-модель цього підприємства – поєднати власне вирощування та партнерство з фермерами.

За інформацією комерційного директора компанії у сезоні 2017/2018 на зберігання було закладено 30% овочів власного виробництва, а 70% було привезеною зі сторони. В компанії вважають, що така модель є перспективною. Проте, проблеми виникають з приводу термінів повернення грошей за продукцію, надійність виконання угод, їх довготерміновість [8].

Подібний підхід до бізнесу демонструє й компанія ТД «Калинівка-Преміум» з Київської області. На ринку вона працює вже 20 років, вирощує овочеві культури в теплицях. А також займається закупівлею та перепродажем залученої продукції.

Деякі інші господарства зосередилися на виробництві і зберіганні монокультур. Так, компанія «АгроПатріот» з Одеської області зосередилася на часнику, вона вирощує часник на власних 100 га, та скільки ж площ зайнято часником у партнерів з Одещини та інших областей. Окрім зберігання компанія будує завод з переробки часнику на суміші, чіпси тощо.

У 2018 році «АгроПатріот» завершив будівництво першого в Україні складу для зберігання часнику. Він вміщує до 1 тис. тонн продукції. Такий підхід дозволяє компанії пропонувати її ринкові не одразу після збирання врожаю, коли ціна на продукцію особливо низька, а тоді, коли ціна зростає. Компанія також будує завод з переробки часнику. На думку керівництва господарства – будівництво потужностей для зберігання і переробки монокультури можливе лише після вивчення ринку і переконання в тому, що буде постійний попит на їх продукцію на внутрішньому ринку та можливий вихід на зовнішній ринок.

На виробництві і зберіганні монокультури – моркви зосереджено в ТОВ «АПК Грін Лайн», що у Олешківському районі Херсонської області (про організацію виробництва моркви йшлося вище). Фокусування підприємства на одній культурі, на технології виробництва і зберігання, на гібридах, технології збирання стало можливим завдяки укладанню довготривалих договорів на постачання продукції в установлений час з однією з торговельних мереж, що забезпечило сталий гарантований збут.

Як показує досвід господарств, різні моделі організації овочевого бізнесу з виробництва і зберігання мають як переваги так і недоліки. Проте в різних локальних умовах, на нашу думку, будуть розвиватися і одні і інші.

Коли виробництво і зберігання овочів зосереджено на одному підприємстві, то власник сплачує усі ризики та втрати, але і отримує весь дохід від вирощеного вро-

жаю. Але складності впровадження цієї моделі в тому, що у господарств немає достатніх інвестиційних ресурсів на будівництво овочесховища, використання банківських кредитів обходиться фермеру ще дорожче. Наприклад, кампанії, що будують сховища пропонують такі мінімальні ціни – 4 тис. грн за 1 т. Сховище на 1000 т буде коштувати понад 400 тис. грн. З урахуванням облаштування інфраструктури, технологічного обладнання вартість будівництва овочесховища ще суттєво зросте. Впровадження таких моделей агробізнесу потребує державної підтримки.

В моделі багатопрофільного овочесховища (описаного вище, як ТОВ «Грін Тім») доступність сторонніх агровиробників сумнівна – необхідні великі партії для зберігання, передоплата, доставка, при реалізації товару зі сховища власником сховища часто виникає відстрочка розрахунків, важко оцінити відповідальність за догляд та інше. Передача овочів на відповідальне зберігання з наступною реалізацією часто у виробників овочів викликає сумніви та порушення договірних відносин. Це трапляється через суттєві коливання цін на різні види овочів. Так, наприклад, в зиму цього року ціни на овочі борщового набору зросли в рази. За інформацією директора ТОВ «АПК Грін Лайн», що у Олешківському районі Херсонської області Максима Соломка собівартість виробництва моркви у 2018 році складала 1,2-1,5 грн/кг, а оптові ціни не опускаються нижче 3 грн/кг, наприкінці сезону навіть сягали 12 грн/кг [3, с. 49].

В роздрібній мережі ціни були понад 20 грн. за кг. При собівартості зберігання 0,11–0,15 грн. за кг. За такого коливання цін фермерам важко визначитися з набором овочів, які вирощувати, так і укладати та дотримуватися угод про зберігання.

Таким чином, досвід аграрних підприємств-овочівників у різних регіонах України вказує на те, що подальший розвиток, та підвищення ефективності цієї галузі можливі за таких умов:

- поширення досвіду успішно діючих підприємств з виробництва і зберігання на різних заходах і платформах;
- просування ідеї кооперації фермерів та ОСГ з метою спільного зберігання, доробки та реалізації продукції, можливо за ініціативою органів місцевого самоврядування;
- великим, середнім агропідприємствам, кооперативам здійснювати пошук нових ринків збуту для своєї продукції як всередині країни так і на глобальних ринках спираючись на логістичний підхід просування продукції до споживача;
- підвищувати цінність овочів власного виробництва шляхом доробки, пакування, використання спеціального обладнання тощо;

Традиційним способом зберігання овочевої продукції є виготовлення овочевих консервів, соків, мусів, смузі, соусів, пюре, кетчупів, паст тощо. Консервні підприємства розміщені по всій території України, але найбільші потужності зосереджені в кількох областях: Закарпатській (8,5% від усієї випущеної консервації в натуральному вигляді), Черкаській (22%), Миколаївській (9%), Одеській (13%) та Херсонській (22%). У п'яти названих областях випускається майже 70% всієї консервації. Лідерами на вітчизняному ринку залишаються торгові марки «Верес», «Чумак», «Господарочка», «Сандора» і «Ніжин». Є чимало невеликих переробних виробництв, чи цехів агропідприємств у всіх регіонах України. Ці підприємства працюють як бізнес укладаючи партнерські угоди з постачальниками сировини та з реалізаторами готової продукції. Проте, тенденція у структурі асортименту продукції переробних підприємств змінюється у напрямку збільшення виробництва концентратів овочевих, нових продуктів, продукції у великому або спеціальному пакуванні для сфери HoReCa.

Зростаючу роль у галузі овочівництва відіграє переробка та зберігання овочів шляхом промислового сушіння. Такий процес впроваджується з метою диверсифікації виробництва та підвищення його ефективності, адже дає можливість скоротити витрати продукції 2-го та 3-го класу. Якої в урожаї може бути до 30%. У 2016 р. частка сушених

овочів на ринках таких країн ЄС, як Болгарія, Хорватія та Угорщина, становила 10,12 та 15% відповідно. Хоча слід зазначити, що в цих країнах є давні традиції сушіння солодкого перцю та виготовлення різних кулінарних сумішей з ним у складі [9, с. 56].

В Україні ж така справа лише започатковується, з'являються лише поодинокі виробники, які беруться за сушіння овочів. Сушені овочі, зокрема цибуля, петрушка, морква, паприка, баклажани, томати, картопля та часник, потрібні виробникам продуктів швидкого приготування (супів, каш, різних соусів тощо), консервним заводам, кафе та ресторанам, закладам пенітенціарної системи та військовим підрозділам в умовах ведення бойових дій у польових умовах або в морі, різноманітним мандрівникам та людям, що знаходяться в експедиціях. Крім того, зберігати овочі свіжими, як правило, можна не більше півроку, далі потрібно переробляти.

Однак в Україні, підприємств, що спеціалізуються на сушінні овочів, майже немає – перш за все, через високу вартість газу та електроенергії. Вільну нішу заповнюють такі постачальники, як міколайівська фірма «ЛК Трейдер Україна», сушену цибулю та моркву вони завозять з Узбекистану, а в останні роки з Китаю. Виробників обладнання для сушіння харчових продуктів в Україні також мало, і вони здебільшого зорієнтовані на побутовий сектор. Для промислового сушіння овочевої продукції виробляють лише окремі машини, що не забезпечують повні технологічні лінії.

На сьогодні є принаймні декілька компаній в Україні які заявили про свої плани щодо спорудження заводів з сушіння овочевої продукції – це «Росток-С», «Вітео» і ще один проект за участі компанії «Грін Тім».

На думку експерта овочевого ринку В. Арістова сушка повинна бути одним із етапів вертикальної інтеграції, це має сенс, коли у вас є можливість і вирощувати і зберігати овочі. Якщо у підприємства немає своїх полів, то проблеми із забезпеченням сировиною почнуться уже в грудні-січні. Найбільш популярні технології сушіння – це конвенційне повітряне, сушка із одночасним охолодженням, і інфрачервоне. Основними покупцями сушеної продукції будуть всі виробники продуктів, приміром, такі світові гіганти як *Mondelēz*, *Nestle*, а також представники українського та іноземного ритейлу. В структурі споживання найбільша питома вага сушених пряно-ароматичних трав, сушеної цибулі та сушеного часнику, овочів так званого «борщового набору» і болгарського перцю [6, с. 49].

Найбільш популярні технології сушіння – це конвенційне повітряне, сушка із одночасним охолодженням, і інфрачервоне та ін. Розглянемо стисло основні з них. Контактне сушіння виконується шляхом передачі тепла, отриманого від спалювання біопалива (гранул, брикетів тощо), від теплоносія до овочевого продукту через розділову сітку. Конвекторне передбачає безпосередній контакт висушуваного продукту з сушильним агентом. В якості якого виступає підігріте повітря. Радіаційним називають сушіння з використанням інфрачервоного випромінювання, але за відповідної експозиції джерела тепла проникає у висушуваний продукт на 6-12 мм. Це одна з найбільш прогресивних технологій, що дає можливість видаляти вологу з овочів при температурі 30...50°C. Завдяки цьому зберігається 85-90% вітамінів та інших біологічно активних речовин, і після нетривалого замочування висушений таким чином продукт відновлює всі свої властивості: природний аромат, смак, колір, форму. Висока щільність інфрачервоного випромінювання знищує шкідливу мікрофлору в продукті, тож він без будь-яких консервантів може зберігатися близько року без спеціальної тари, а у герметичній тарі – до 2-х років.

Вакуумна сублімація – ще один високоякісний спосіб переробки овочів. Він характеризується переходом речовини з твердого стану в газоподібний без рідкої фази і дозволяє зберегти до 95% поживних речовин, вітамінів, ферментів і біологічно активних речовин. Сублімовані продукти важать у кілька разів менше, ніж свіжі, і за температури не вище 39°C можуть зберігатися протягом 2-5 років без будь-яких спеціаль-

них умов. Такі продукти відновляться протягом 2-3 хвилин після заливання їх водою. Проте, висушування овочів таким способом майже у 4 рази дорожче за конвективного способу висушування [9, с. 58].

Розглянуті способи сушіння овочів використовуються вітчизняними підприємствами, але це практика поодинокі. На нашу думку, окремі сушильні установи доцільно використовувати для сушіння овочів на діючих овочепереробних підприємствах, де вже є певні технологічні умови, або сільгоспвиробниками, як супутнє невелике чи підсобне виробництво, які мають природні енергетичні ресурси (дрова, лузга, мезга, солома та ін.).

Таким чином, використання сушіння овочів, як додаткового способу їх переробки буде сприяти:

- подовженню часу зберігання такої важливої для харчування людей овочевої продукції, а також відчутно спростить процеси її використання підприємствами харчової промисловості та HoReCa.

- зменшенню собівартості та підвищенню ефективності виробництва сушеної овочевої продукції можна досягти завдяки використанню альтернативних джерел тепла. Витрати на отримання тепла з альтернативних джерел у 5-13 разів менші.

- використанню нестандартної продукції після відповідної доробки та сушіння та дасть змогу істотно підвищити ефективність її виробництва та переробки.

Ще одним альтернативним способом зберігання овочів є заморожування. Хоча це високовартісний спосіб, проте він дає можливість найкращим чином зберегти усі корисні властивості особливо окремих видів овочів переважно для швидкого домашнього приготування їжі та для сектору HoReCa. Хорошим попитом користується заморожена продукція – і в ЄС, і в Канаді, і в Ізраїлі. Особливо цвітна капуста і кукурудза. В деяких країнах такий спосіб зберігання продукції стає провідним. Наприклад, з розвитком відпочинкового туризму, бурхливим будівництвом готелів на західному та південному узбережжі Туреччини, значна потреба у великих обсягах різної їжі сформували попит саме на такий вид продукції.

Важливим сектором виробництва Туреччини є свіжоморожені овочі та фрукти. Різні технології заморожування продуктів (індивідуальна швидка заморозка, «шокова» заморозка) та їх зберігання дозволяє звести до мінімуму втрати корисних речовин овочів і фруктів у процесі їх доставки з поля до кінцевого споживача.

Виробництвом та зберіганням свіжоморожених фруктів і овочів в даний час займаються, в основному, близько 30 турецьких фірм, у тому числі багато з іноземним капіталом. За останні роки в Туреччині значно змінилася ланцюжок доставки продукції з поля до споживача. Була створена мережа гіпермаркетів, які мають власне обладнання для заморозки.

Практично, розвиток виробництва заморожених овочів став можливим за наявності холодильного обладнання на транспорті, у торговельних мережах, або місцях використання такої продукції, а також у промисловому холоді. Лідером у постачанні замороженої продукції на ринок ЄС є Польща, значні обсяги постачають Угорщина та Іспанія. Завдяки сприятливим агрокліматичним умовам, європейській фінансовій підтримці, наявності лишків овочів і фруктів ці країни наращують обсяги виробництва замороженої продукції як в ЄС, так і на віддалені ринки.

Заморожування – єдиний спосіб зберігання овочів без втрати їх смакових і корисних якостей. За низьких температур плоди залишаються не тільки поживними, але й такими ж корисними, смачними та ароматними, як свіжозібрані, і зберігаються практично до наступного врожаю. За останні роки в галузі переробки та зберігання овочів набули широкого поширення технології шокової заморозки. Це процес швидкого заморожування продукції, що проходить у спеціальних термоізоляційних камерах. Сутність його полягає в тому, що температуру всередині продукту знижують до -18°C

за час, що не перевищує 240 хвилин. Заморожені таким способом овочі зберігають природну вологість, колір, смак та аромат. Головною перевагою шокового заморожування в тому, що кристали льоду формуються значно менших розмірів, тож структура тканин продукту залишається практично незмінною. З розвитком харчової галузі зростає потреба у промисловому холоді [1, с. 41-42].

В Україні діють підприємства, які проектують, здійснюють монтаж та обслуговування промислового і комерційного холодильного обладнання. Зокрема, наприклад, ТОВ «МИР», яке працює у всіх областях України і забезпечує повний спектр послуг у сфері комерційного та промислового холоду.

Український ринок заморожених овочів насичений переважно продукцією польського походження. Проте, вітчизняні виробники виробляють окремі види овочевої продукції швидкої заморозки, формуючі її логістичні ланцюги. Так, зокрема, на замовлення торгівельної мережі АТБ під торговою маркою «Своя лінія» підприємство ТОВ «ТД «Агрохолод-логістика та склад» виготовляє порційні овочеві суміші швидкої заморозки з цвітної та брюсельської капусти, моркви, зеленого горошку та ін. призначені переважно для швидкого приготування їжі. Оптимізація цін на таку продукцію та більш активна реклама буде сприяти розширенню цього сегменту ринку овочевої продукції.

Висновки. Таким чином, відмічаємо, що позитивні тенденції у зберіганні і переробці продукції овочівництва спостерігаються – зростає число господарств, що закладають продукцію на зберігання, завдяки сучасним консервним заводом виробляються овочеві консерви, соки, ін., впроваджуються такі види переробки як сушіння та швидка заморозка.

Українські переробні компанії активно працюють над удосконаленням технологій зберігання та транспортування як сировини, так і свіжої продукції, що надає можливість наситити внутрішній ринок, та виходити на все більш віддалені глобальні ринки.

Список використаних джерел:

1. Кліщенко С., Майборода А., Каліновський С. Заморожування овочів – ефективний шлях їх зберігання. *Овощеводство*. 2017. № 9. С. 38–42.
2. Світовий ринок продуктів переробки овочів та фруктів буде зростати на 2-3% щорічно. URL: <https://info.shuvar.com/news/1293/Svitovyy-rynok-produktiv-pererobky-ovochiv-ta-frukti-bude-zrostaty-na-2-3proc-schorichno>
3. Капустіна Л. Рентабельна морква. *Плантатор*. 2019. № 1. С. 48–49.
4. Щербина С., Даценко С. Зберігання столових буряків. *Плантатор*. 2019. № 1. С. 56–58.
5. Ковтунюк З. Гулевська А. Зберігання пекінської капусти. *Плантатор*. 2019. № 1. С. 44–45.
6. Капустіна Л. Цибуля для зберігання. *Плантатор*. 2017. № 6. С. 48–49.
7. Мулярчук О., Безвіконний П. Збирання та зберігання пізньостиглої капусти. *Плантатор* 2017. № 6. С. 62–63.
8. Офіційний сайт ТОВ «ГрінТім». URL: <http://www.greenteam.ua/index.php/pro-kompaniyu/dniprovskya-perlina>
9. Кліщенко С., Кліщенко Г. Промислове сушіння овочів. *Овощеводство*. 2018. № 1. С. 54–59.
10. Арістов В. «Своя ніша»: про ринок та перспективи промислової сушки овочів та фруктів. Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/svoa-nisa-pro-rinok-ta-perspektivi-promislovoi-suski-ovociv-ta-fruktiv>

Referenses:

1. Klishchenko S., Mayboroda A., Kalinovskiy S. (2017) Zamorozhuvannya ovochiv – efektyvnyi shliakh ikh zberigannya [Freezing vegetables is an effective way to store them]. *Ovoschevodstvo*, no. 9, pp. 38–42.
2. Svitoviy rynek produktiv pererobky ovochiv ta fruktiv bude zrostaty na 2-3% shchorichno [The global vegetable and fruit processing market will grow by 2-3% annually]. URL: <https://info.shuvar.com/news/1293/Svitovyy-rynok-produktiv-pererobky-ovochiv-ta-frukti-bude-zrostaty-na-2-3proc-schorichno>

3. Kapustina L. (2019) Rentabelna morkva [Cost effective carrots]. *Plantator*, no. 1, pp. 48–49.
4. Shcherbina S., Datsenko S. (2019) Zberigannia stolovyykh buriakiv [Storage of table beets]. *Plantator*, no. 1, pp. 56–58.
5. Kovtuniuk Z., Gulevska A. (2019) Zberigannia pekinskoj kapusty [Storage of Beijing cabbage]. *Plantator*, no. 1, pp. 44–45.
6. Kapustina L. (2017) Tsybulia dlia zberigannia [Onion for storage]. *Plantator*, no. 6, pp. 48–49.
7. Maliarchuk O., Bezvikonnyi P. (2017) Zburanniz ta zberigannia pizniostyglyoi kapusty [Harvesting and storage of late ripening cabbage]. *Plantator*, no. 6, pp. 62–63.
8. Official site of “GreenTim” LLC. Available at: <http://www.greenteam.ua/index.php/pro-kompaniyu/dniprovska-perlina>
9. Klishchenko S., Klishchenko G., (2018) Promyslove sushinnia ovochiv [Industrial drying of vegetables]. *Ovoshevodstvo*, no. 1, pp. 54–59.
10. Aristov V., “Svoia nisha”: pro rynok ta perspektyvy promyslovoj sushky ovochiv ta fruktiv [“Your niche”: about the market and prospects of industrial drying of vegetables and fruits]. Available at: <http://agravery.com/uk/posts/show/svoia-nisa-pro-rynok-ta-perspektivi-promislovoi-suski-ovociv-ta-fruktiv>

УДК 338.246.028

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.14>

Кацемір Я.В.

кандидат економічних наук, старший викладач,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2919-4032>

Katsemir Yana

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ В КОМПАНІЯХ РІЗНОГО ПРОФІЛЮ

INNOVATIVE DEVELOPMENT MANAGEMENT IN DIFFERENT COMPANY

У статті розглянуто управління інноваційним розвитком підприємства, як один з найважливіших складових частин економічного розвитку. Представлено інноваційний розвиток підприємств з точки зору організаційно-управлінських аспектів. Визначено основні завдання в процесі реалізації інноваційної політики підприємства. Визначено, що інноваційна програма забезпечує ефективне вирішення завдань щодо освоєння та поширення принципово нових видів продукції або технологій. Інноваційні проекти розробляються в межах інноваційних програм, реалізуючи завдання окремих напрямків програми. Визначено суб'єктів інноваційних проектів – основні функціональні підрозділи, які беруть участь у його реалізації. Визначено, що для досягнення ефективності впровадження інноваційних проектів необхідним є виконання умов належного рівня контролю та коригувальних заходів.

Ключові слова: організаційні інновації, організаційні зміни, технічні інновації, принципи, методи.

В статье рассмотрено управление инновационным развитием предприятия, как одну из важнейших составных частей экономического развития. Представлено инновационное развитие предприятий с точки зрения организационно-управленческих аспектов. Определены основные задачи в процессе реализации инновационной политики предприятия. Определено, что инновационная программа обеспечивает эффективное решение задач по освоению и распространению принципиально новых видов продукции или технологий.

Инновационные проекты разрабатываются в рамках инновационных программ, реализуя задачи отдельных направлений программы. Определены субъекты инновационных проектов – основные функциональные подразделения, участвующие в его реализации. Определено, что для достижения эффективности внедрения инновационных проектов необходимо выполнение условия надлежащего уровня контроля и корректирующих мероприятий.

Ключевые слова: организационные инновации, организационные изменения, технические инновации, принципы, методы.

The key problem of the current stage of economic development is the choice of ways and mechanisms of adaptation and development of enterprises aimed at the formation of economic growth of individual business entities and the country as a whole. The great interest in this issue in the domestic economy is largely due to the positive results and striking examples of the introduction of innovative processes in the activities of Western companies. As a result, there was a judgment according to which an increase in the scale of innovative activity is a determining condition for the effective functioning of any enterprise or a more complex economic system. Innovation is the basis for the continued existence and development of industrial enterprises, and also provides an opportunity to increase competitive advantages. The modern competitive advantages of enterprises increasingly depend not on the degree of ownership of capital resources and material values, but on the ability of employees to develop and introduce innovations, which leads to an expanded attraction of investments in intellectual capital and is the basis for economic growth based on scientific and technological progress. The purpose of the work is the theoretical and methodological substantiation of the formation of an innovative enterprise development program. The theoretical and methodological basis of the work is the scientific works of leading domestic and foreign scientists on the study of innovative processes in enterprises, as well as legislative acts and regulatory documents of Ukraine, the President of Ukraine and legislative documents. For research the following methods were used: system-structural and terminological analysis; methods of comparison and reviewing. The information base of the research is legislative and normative acts of Ukraine, materials of the State Statistics Service of Ukraine, periodicals, official reports and analytical publications of leading international economic organizations, materials of national and international conferences, information on the Internet, own copyright study. The development of the economy of the country is related to the level of innovation activity of each firm, since the introduction of innovation is a major factor in ensuring innovation activity and efficient activity of both individual enterprises and the national economy. At the enterprise, the innovation process is implemented in cross section of different innovation programs, within each of which innovative projects are developed and plans for their implementation are formed. In a dynamic external and internal environment of the company, the role and importance of organizational innovations increases significantly. The process of creating and implementing organizational innovation must be continuous. To ensure the continuous use of organizational innovations, it is necessary to apply strategic, mid-term and ongoing planning mechanisms in all areas of the company's activity that generate innovation needs of this type.

Key words: organizational innovation, organizational change, technical innovation, principles, methods.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день економіка виявилася в принципово нових умовах, що вимагають від суб'єктів господарювання в конкурентній боротьбі довести своє право на існування шляхом насичення ринку новими технологіями. Нині все більше уваги приділяється інноваційному розвитку окремих господарюючих суб'єктів, приходить усвідомлення того, що це найважливіша складова частина економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням управління інноваційною діяльністю присвячено багато робіт українських і зарубіжних вчених, зокрема, Балабанової Л.В., Баргашьова Л.В., Бородинка А.С., Бритченка Г.І., Віленського М.А., Гатовського Л.М., Гончарова В.М., Дронова Ф.А., Колегаєва Р.Н., Консона А.С., Коровіної З.П., Кушлина В.И., Львова Д.С., Омелянович Л.О., Орлова П.А., Румянцева А.М., Струмиліна С.Г., Туровца О.Г., Хачатурова Т.С., Ямпольського С.М. та ін. На основі цих досліджень сформувалися визначальні уявлення теоретичного і практичного характеру.

Мета статті. Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування формування інноваційної програми розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу. У питаннях розробки, запозичення і впровадження організаційних інновацій в практику роботи підприємств, вельми важливими є причинні фактори, або так звані «пускові стимули», які змушують осіб, які приймають рішення оцінювати ситуації, що склалися і приймати рішення про те, що організаційні інновації назріли. При цьому вони в питаннях доцільності застосування в компанії організаційних інновацій повинні точно уявляти різницю між наступними поняттями і, відповідно, напрямками роботи в їх розробці та впровадження:

- зміна напрямків діяльності компанії;
- організаційні зміни в компанії;
- організаційні інновації в компанії.

Відмінності перших двох понять і, відповідно, напрямків роботи в компанії можна продемонструвати наступним чином.

Зміни в напрямку діяльності виражаються, наприклад, в ринково-продуктовій переорієнтації будь-якої торгової фірми. Так, можна перейти зі сфери торгівлі меблями в сферу продажу електро побутових освітлювальних приладів. При цьому структура компанії, штатний розклад, функції підрозділів і посадові обов'язки співробітників, документообіг, система оплати і стимулювання праці можуть залишитися без змін. Таким чином, зміни в діяльності компанії далеко не завжди тягнуть організаційні зміни в ній, хоча і можуть їх передбачати.

Незалежно від того, чим викликані організаційні зміни, їх слід відрізнити не тільки від змін в діяльності компанії, а й від організаційних інновацій. Припустимо, що велика торгова компанія створює в раніше не охопленому її каналами руху товарів регіоні чергове торгове представництво з метою розширення свого ринку збуту. Його стійкість і механізми функціонування, сформовані на базі нормативних і, отже, однакових для всіх таких підрозділів засадах, по відношенню до компанії в цілому, будуть організаційними змінами, але ніяк не організаційними інноваціями. Організаційними інноваціями будуть лише ті організаційні зміни в структурах і механізмах функціонування підприємств, які в її рамках раніше ніколи не застосовувалися.

Організаційні інновації не можуть бути засобом «косметичного» ремонту, а завжди є засобом «капітального ремонту» і навіть «модернізації» компанії.

Новизна і масштабність змін, які несуть в собі організаційні інновації, вимагають дуже ретельного опрацювання питання про доцільність і своєчасність їх застосування. Результат, який ми хочемо отримати за рахунок використання організаційних інновацій залежить від безлічі факторів.

До основних з них відносять наступні:

1. Розвиненість корпоративної культури, яка формує загальні умови для встановлення зв'язків і відносин між членами колективу, які:

- заохочують творче ставлення до будь-якої роботи;
- допускають можливість появи творчих помилок;
- формують взаємодопомогу і взаємоповагу.

2. Мотивованість на довголіття і розвиток, які:

- забезпечують домінування інтересів компанії над приватними інтересами;
- враховують в діяльності компанії приватні інтереси;
- формують позицію, згідно з якою результати завжди можуть бути вище, ніж є;
- показують, що будь-які невдачі є тимчасовими і в наших силах їх усунути;
- навчають тому, що розвиток неможливий без інновацій.

В таких умовах можлива розробка і впровадження організаційних інновацій практично будь-яких типів і будь-якого ступеня складності. Але на практиці в діючих компаніях спостерігати таку ситуацію практично неможливо. Саме тому власники і

топ-менеджмент компаній підходять до організаційних інновацій вкрай обережно. Зазвичай, фактором, що підсилює ступінь обережності, є розуміння тієї обставини, що розробка і впровадження організаційних інновацій вимагає від них додаткових зусиль при далеко не гарантованому результаті. У зв'язку з цим на практиці організаційні інновації на відміну від локальних і незначних організаційних змін застосовуються із значно меншою частотою. Те саме спостерігається і в співвідношенні використання технічних і організаційних інновацій.

Але використання технічних інновацій і локальних, але не системних організаційних змін, накопичує «критичну масу» за рахунок старіння організаційних характеристик компанії і в той чи інший момент часу призводить до неминучості їх застосування. Розробка і впровадження таких інновацій протікає, як правило, в умовах жорсткого дефіциту часу, знижує якість результатів, іноді веде до скасування вже початих робіт. Закономірним є висновок: будь-яка компанія, яка зацікавлена в своєму довголітті, а отже, в ефективності та розвитку, повинна планувати свою діяльність в області організаційних інновацій. Це видається цілком можливим, адже потреба в організаційних інноваціях ніколи не виникає одномоментно. Така потреба формується і інтенсифікується поступово і за цим процесом можна спостерігати.

Робота зі створення і впровадження організаційних інновацій може і повинна здійснюватися за трьома напрямками. В основі кожного з них лежить, як головна причина, припинення зростання ефективності виробничо-комерційної діяльності підприємств, а іноді і її зниження.

Перший напрямок характеризується тим, що ці інновації виступають в якості основного інструменту підвищення ефективності функціонування компанії, але їх використання вимагає застосування спеціальних технічних нововведень, часто розробляються саме для них. Яскравим прикладом таких організаційних нововведень є перехід від традиційної торгівлі до супермаркетів самообслуговування. Дана форма організації роздрібно торгівлі вимагає спеціальних технічних засобів: холодильників, стелажів, ваг, внутрішнього транспорту, фасувальних і пакувальних машин, без яких вона не може бути застосована.

Другий напрямок характеризується тим, що організаційні нововведення є наслідком впровадження технічних інновацій. До таких інновацій відносяться, наприклад, суттєві зміни у виробничій структурі промислової компанії, що ведуть до змін в її оргструктурі в цілому.

Третій напрям характеризується тим, що організаційні нововведення виявляються самодостатніми, що не вимагають технічного супроводу і не є наслідком технічних інновацій. До таких відносяться, наприклад, метод стимулювання творчої активності персоналу, названий методом «керованої анархії».

Що стосується першого і третього напрямків, то на практиці при зниженні ефективності керівництво компаній зазвичай на початковому етапі підсилює адміністративні механізми управління. Найчастіше це тягне за собою чималу інтенсифікацію праці управлінців, але не до зростання ефективності. Інтенсифікація праці є додатковим і важливим стимулом до подолання «організаційної інерції» і використання організаційних інновацій. Здійснення такого кроку вимагає накопичення «критичної маси» негативу, яка призводить до розуміння того, що «косметичними» заходами виправити ситуацію неможливо і що додаткові зусилля більш доцільно спрямувати не на марні спроби адміністрування і «ручного» управління, а на використання організаційних інновацій. Але вочевидь, що на прийняття такого рішення, що виключає вплив на нього випадкових, разових падінь показників ефективності і супроводжується зростанням навантажень на керівників, на проведення розробки і впровадження організаційних інновацій витрачається чимало часу, що обчислюється роками. Практика показує, що термін, який обчислюється з моменту відчуття керівництвом перших

симптомів погіршення в діяльності компанії до отримання позитивних результатів від впровадження організаційної інновації, не може бути менше трьох років, а середній інтервал вимірюється п'ятьма роками. У багатьох випадках процеси, пов'язані з організаційними інноваціями, можуть здійснюватися протягом семи і більше років. Такий термін характерний для першого випадку, коли для використання організаційних нововведень потрібна істотна технічна підтримка. Американські топ-менеджери і консультанти з управління прирівнюють періоди різких і суттєвих організаційних змін в устрої компанії до кризової ситуації. Саме тому в міжнародних системах менеджменту якості передбачається наявність нормативних документів, що регламентують правила діяльності компанії в умовах кризових ситуацій, в тому числі, при використанні нових форм та механізмів в її «устрій» і функціонуванні. Поступове накопичення «критичної маси» організаційних проблем є неминучим, об'єктивним моральним старінням «устрою» організації, так як в ній протікають процеси ротації кадрів, змінюється їхня професійна структура, слабшають діючі стимули. Практика дозволяє стверджувати, що в компаніях, орієнтованих на своє довголіття, повинна діяти система спеціального і безперервного моніторингу інтенсифікації потреби в організаційних нововведеннях. Постійна діагностика дозволить не доводити організаційне старіння компанії до критичного стану, скоротити час розробки і впровадження організаційних нововведень і мінімізувати витрати ресурсів, а також знизити ризики посилення кризової ситуації.

Другий напрямок діяльності з використання організаційних інновацій характеризується тим, що потреба в них є наслідком використання технічних інновацій. Масштабне впровадження технічних інновацій часто вимагає використання організаційних нововведень. План застосування технічних інновацій повинен містити і план організаційних змін (впровадження організаційних нововведень).

Технічні інновації, на відміну від організаційних, вимагають значних інвестицій, які вкладаються в компанію далеко не завжди одноразово. Інвестиційний період часто розтягується на кілька років і тому номенклатурно-продуктова і техніко-технологічна бази діяльності компанії змінюються поступово. На початкових етапах «стара» організація «втримує» ці зміни і на суб'єктивному рівні створюється ілюзія, що вони не знадобляться зовсім. Однак, у міру накопичення нової якості, в першу чергу, в техніко-технологічній базі, стає очевидним те, що об'єкт управління істотно змінюється за різними параметрами і організаційні зміни в ньому стають неминучими. Поряд з цим стає очевидним і той факт, що система управління втратила свою адекватність щодо об'єкта управління і вимагає реорганізації.

Для здійснення процесів моніторингу, аналізу та планування використання в життєдіяльності компанії організаційних інновацій, необхідно вирішити два завдання:

- створити суб'єкт управління організаційними інноваціями, раціонально вписавши його в систему управління компаній;
- наділити його дієвими інструментами по реалізації ввірених йому функцій.

При цьому, необхідно домогтися того, щоб його діяльність здійснювалася не від випадку до випадку, а стала безперервною, природною складовою частиною системи управління компаній. Таким чином, для запуску механізму управління організаційними інноваціями, необхідно впровадити базове організаційне нововведення.

Складність останнього завдання полягає в тому, що суб'єкт управління організаційними інноваціями, по-перше, неминуче забирає частину повноважень у діючих підрозділів, які так чи інакше займаються розвитком, змінами в своїх підсистемах, а по-друге, стає для них, нехай і функціональним, але керівним суб'єктом, який змушує їх змінювати усталену організацію, звичні прийоми роботи. Оскільки організаційні інновації є наслідком різних причин і вимагають для свого використання різних умов, то плани по їх розробці і впровадженню зачіпають цілий ряд служб компанії, обумовлюючи їх участь в цьому процесі, часто міняючи їх бачення розвитку і необхідних змін.

Йдеться про комплексну службу, яка могла б планувати, а значить здійснювати моніторинг, аналіз, оперативну роботу і контроль за всіма напрямками інноваційної діяльності:

- організаційні інновації;
- організаційні інновації, які вимагають технічної підтримки;
- організаційних інновації, що впливають з продуктових і технологічних інновацій.

Така служба повинна мати в своєму складі сильних фахівців з питань техніки і технології, маркетингу, стратегічного планування, бізнес-планування, економіки та фінансів, управління персоналом, тобто дублювати діяльність багатьох служб, але не в поточному, а в перспективному плані, змінюючи організацію і механізми їх роботи, об'єднуючи їх діяльність.

Моніторинг, аналіз, планування і контроль служба розвитку може здійснювати у формі поточної роботи за заздалегідь визначеними параметрами і характеристикам діяльності інших служб. Однак, прийняття рішень щодо впровадження організаційних інновацій має здійснюватися колегіально, в рамках визначеної першою особою компанії вирішальної групи, а безпосереднє впровадження може здійснюватися спеціальним тимчасовим колективом – проектною групою, що складається як з фахівців тих служб, в які впроваджуються організаційні інновації, так і фахівців служби розвитку.

Однією з найважливіших умов ефективного використання організаційних інновацій є застосування проектної організації і проектного управління процесом створення і впровадження інновацій, в тому числі і організаційних.

Висновки. Узагальнюючи результати аналізу основних принципів і підходів до використання в практиці функціонування підприємств організаційних інновацій, слід констатувати наступне:

В умовах динамічного зовнішнього і внутрішнього середовища компанії роль і значення організаційних нововведень значно зростає.

Процес створення і впровадження організаційних інновацій повинен носити безперервний характер.

Для забезпечення безперервного характеру використання організаційних нововведень необхідно застосовувати механізми стратегічного, середньострокового та поточного планування в усіх напрямках діяльності компанії, які породжують потреби в інноваціях даного типу.

Для здійснення безперервного і комплексного планування використання організаційних інновацій необхідно налагодити процеси моніторингу та аналізу тих причин, які прямо або побічно породжують потреби в організаційних нововведеннях із забезпеченням подальшого контролю за результатом роботи по їх розробці та впровадженні в практику роботи компанії.

Реалізувати зазначені напрями діяльності та відповідні функції може лише спеціальний, комплексно організований суб'єкт управління – служба розвитку. Дана служба повинна забезпечувати розробку і впровадження організаційних інновацій тільки в кооперації з іншими зацікавленими службами компанії, що припускає використання проектної форми організації і управління інноваційною діяльністю.

Облік даних базових положень дозволить більш предметно підійти до використання організаційних інновацій в розрізі їх типологічних груп.

Проводячи підсумок аналізу використання організаційних інновацій в різних типологічних групах слід виділити три основні питання, відповіді на які дозволять відобразити специфіку роботи з кожною з них. Ці питання формулюються таким чином:

- які причини вимагають використання організаційних інновацій тієї чи іншої типологічної групи;
- що включає в себе перелік предметів інновацій в тій чи іншій їх типологічній групі.
- які особливості створення та впровадження організаційних інновацій тієї чи іншої типологічної групи.

Список використаних джерел:

1. Трифілова А.А. Управління інноваційним розвитком підприємства. Москва, 2003.
2. Організаційна структура підприємства. URL: <http://quality.eup.ru/DOCUM3/osp.html> (дата звернення: 05.02.2020).
3. Антіпов О.В. Формування інноваційної стратегії підприємства. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2011_8_1/Antipov.pdf (дата звернення: 05.02.2020).

References:

1. Trifilova A.A. (2003) Upravlinnya innovacijnim rozvitkom pi`dpriyemstva [Management of enterprise innovation development]. (in Russian)
2. Organizacijna struktura pidpriyemstva [Organizational structure of the enterprise]. Retrieved from: <http://quality.eup.ru/DOCUM3/osp.html> (in Russian)
3. Antipov O.V. Formuvannya innovacijnoyi strategiyi pidpriyemstva [Formation of enterprise innovation strategy]. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2011_8_1/Antipov.pdf (in Russian)

УДК 338.43:631.11.009.12:005

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.15>**Кириченко Н.В.**

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Боліла С.Ю.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Осадчук І.В.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Osadchuk Irina, Bolila Svitlana, Kirichenko Natalia
State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

**МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ
ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВАМИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ
ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ****INTERNATIONAL EXPERIENCE OF STATE STIMULATION
FOR IMPLEMENTATION THE INNOVATION IN AGRICULTURAL SECTOR
ENTERPRISES AND THE POSSIBILITIES OF ITS USE IN UKRAINE**

В статті висвітлено позитивний досвід економічно розвинених країн в підтримці інноваційної активності підприємств. Проаналізовано найбільш ефективні методи активізації інноваційної діяльності у сфері АПК. Встановлено, що необхідно вводити системну підтримку з боку держави в усіх процесах, які стосуються модернізації національної економіки. Доведено доцільність розробки комплексу законодавчих пропозицій для супроводження цільових програм і організаційних заходів, спрямованих на розбудову національної інфраструктури підтримки інноваційної діяльності в нашій країні на основі результативного зарубіжного досвіду. Зазначено, що їх реалізація може стати запорукою прискорення інноваційної діяльності у сфері сільського господарства та дозволить українським сіль-

ського господарським виробникам здійснювати ефективне управління виробничими та економічними процесами, вищоювати високопродуктивну, якісну та конкурентоспроможну продукцію, підвищити ефективність і прибутковість виробництва, зменшити витрати матеріальних, енергетичних, трудових та природних ресурсів, сприятиме зменшенню негативного впливу на довкілля, а також дасть змогу успішного просування своєї продукції на зовнішніх та внутрішніх ринках.

Ключові слова: інноваційний потенціал, інновації, державна підтримка, аграрні підприємства, сільське господарство.

В статье освещен позитивный опыт экономически развитых стран в поддержке инновационной активности предприятий. Проанализированы наиболее эффективные методы активизации инновационной деятельности в сфере АПК. Установлено, что необходимо вводит системную поддержку со стороны государства во всех процессах, касающихся модернизации национальной экономики. Доказано целесообразность разработки комплекса законодательных предложений для сопровождения целевых программ и организационных мероприятий, направленных на развитие национальной инфраструктуры поддержки инновационной деятельности в нашей стране на основе результативного зарубежного опыта. Отмечено, что их реализация может стать залогом ускорения инновационной деятельности в сфере сельского хозяйства и позволит украинским сельскохозяйственным производителям осуществлять эффективное управление производственными и экономическими процессами, выращивать высокопроизводительную, качественную и конкурентоспособную продукцию, повысить эффективность и прибыльность производства, уменьшить затраты материальных, энергетических, трудовых и природных ресурсов, будет способствовать уменьшению негативного влияния на окружающую среду, а также позволит успешному продвижению своей продукции на внешних и внутренних рынках.

Ключевые слова: инновационный потенциал, инновации, государственная поддержка, аграрные предприятия, сельское хозяйство.

In order to develop innovative activities, create a favorable business climate that will attract international investments, which will help to increase the level of competitiveness an enterprises, strengthen their position in the international market of agricultural commodities and improve the efficiency production and economic activity in general, Ukraine has the best in Europe. The transition of the agricultural sector to the innovative path of development will increase the competitiveness Ukrainian agriculture. Using the experience of advanced countries and adapting some models of innovative development an agricultural enterprises and the economy a whole country, will allow domestic agricultural producers to effectively manage production and economic processes, grow high-performance, high-quality and competitive products, improve efficiency, energy and change, manpower and natural resources will help reduce the negative impact on the environment as well will allow successful promotion of its products in foreign and domestic markets. In the article examines practice of other countries which shows that in the process of introducing innovations in the activities agricultural enterprises and modernization the whole economy, the priority role is given to various forms, systems and methods of support. Thus, the most effective levers of stimulating the innovative development an agricultural enterprises, which can be adapted for Ukraine, we generalize to the system of directions, forms and methods for stimulating and supporting the development of agriculture on the basis of the introduction of innovations in their activities. The directions a state support for agricultural enterprises include the regulation a prices certain types of agricultural products; state support for livestock producers; regulation of the state insurance market; government mortgage purchases of agricultural products, credit support for agricultural producers (credit subsidy); deregulation of the agricultural market, prohibition a discrimination against the rights of its owners. The study identifies three forms of state support for agricultural enterprises: direct, not direct and indirect. We also distinguish methods of state support: economic (market pricing of subsidizing agrarian production on an innovative basis, preferential taxation of agricultural enterprises that use progressive technologies in their activities, preferential lending for the introduction an innovations in the activity of enterprises, normalization of production costs and production costs) antitrust regulation, monitoring of compliance with environmental safety requirements, national norms and standards in production and sales, rational use of land resources, implementation in targeted programs of economic social and scientific and technological development).

Key words: innovation potential, innovations, state support, agricultural enterprises, agriculture.

Постановка проблеми. Україна має найкращий в Європі потенціал для розвитку інноваційної діяльності, створення сприятливого бізнес клімату, який дасть змогу залучати міжнародні інвестиції завдяки яким з'явиться можливість підвищити рівень конкурентоспроможності підприємств, зміцнити їхні позиції на міжнародному ринку аграрних товарів та покращити ефективність виробничо-господарської діяльності загалом. Перехід аграрного сектора на інноваційний шлях розвитку дозволить підвищити конкурентоспроможність сільського господарства України. Використання досвіду передових держав та адаптація деяких моделей інноваційного розвитку аграрних підприємств і економіки країни в цілому, дозволить вітчизняним сільськогосподарським товаровиробникам здійснювати ефективне управління виробничими та економічними процесами, вирощувати високопродуктивну, якісну та конкурентоспроможну продукцію, підвищити ефективність і прибутковість виробництва, зменшити витрати матеріальних, енергетичних, трудових та природних ресурсів, сприятиме зменшенню негативного впливу на довкілля, а також дасть змогу успішного просування своєї продукції на зовнішніх та внутрішніх ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку інноваційного потенціалу країни та підприємств присвячено більшість публікацій таких відомих сучасних вчених і практиків, як О. Амоші, Ю. Бажала, Б. Буркинського, В. Гесця, Б. Данилішина, Б. Лановика, С. Онишко [1] тощо. Але не зважаючи на велику кількість наукових досліджень, щодо розвитку інноваційної діяльності в Україні, проблема оцінки інноваційного потенціалу та державного стимулювання впровадження інновацій підприємствами аграрного сектору економіки залишається відкритою. Саме тому, на нашу думку, існує потреба у дослідженні міжнародного досвіду у сфері регулювання інноваційних процесів, з метою розгляду можливостей його застосування в Україні.

Мета статті полягає у дослідженні досвіду передових країн світу щодо формування та реалізації державної інноваційної політики та стимулювання інноваційного розвитку аграрних підприємств, а також розгляд на їх основі напрямів активізації інноваційної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Високий рівень науко-технічного розвитку економічно розвинутих країн забезпечує високий рівень експорту високотехнологічної продукції, що дозволяє їм займати лідируючі позиції на світовому технологічному ринку та постійно збільшувати технологічний розрив з країнами що розвиваються. Доведено, що частка інноваційної продукції у ВВП країни має перевищувати 20% для підтримання конкурентоздатності національної продукції. Розглядаючи досвід впровадження інновацій в аграрний сектор економіки, зазначимо, що безперечним лідером в світі вже досить значний час залишається США. Тому аналіз досвіду даної країни є важливим для вирішення питання впровадження інновацій у Україні [1].

Економіка США є яскравим прикладом ефективного взаємозв'язку науки, сільського господарства, транспорту і переробних сільськогосподарську сировину галузей промисловості. Сьогодні у сільському господарстві США активно впроваджуються розробки і приймаються інноваційні рішення, що дозволяє фермерам підвищувати ефективність господарської діяльності. Варто зазначити, що впровадження інновацій у сільськогосподарське виробництво США здійснюється завдяки державній фінансовій підтримці, яка реалізується у вигляді бюджетних субсидій (складають близько 25% від вартості сільськогосподарської продукції країни) та ринкових кредитних програм [1-3]. Американський досвід є прикладом симбіозу високого рівня державної підтримки та відповідального ставлення до власної справи фермерів, що становлять переважну більшість аграрного ринку США.

Японія, як світовий лідер по виробництві і впровадженню високотехнологічних, новітніх продуктів, приділяє значну увагу впровадженню інновацій у сільськогосподарське виробництво. Важливою особливістю даної країни є розроблення та дотри-

мання стратегічних планів розвитку на тривалі періоди. Варто відзначити, що приватний сектор Японії практично не отримує прямої державної підтримки, оскільки із бюджету фінансують науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) в університетах і великих компаніях. Прямий зв'язок між розміром коштів, які виділяються на інноваційний розвиток і темпом росту ВВП в Японії складає 3,39%. Тоді як приватний сектор отримує підтримку переважно у вигляді податкових пільг. В Японії використовують податкові знижки на приватні інвестиції в НДДКР – 20%, пільгові кредити венчурним фондам – 5-6% річних, отримання субсидій з державних фондів, гарантоване повернення коштів, які були вкладені у венчурний бізнес, урядовими організаціями – до 80% обсягу коштів [2-4].

Впровадження інновацій у сільське господарство за китайською моделлю реформ відповідає сучасним прогресивним тенденціям розвитку світової економіки. За останні роки китайський уряд приділяє велику увагу розвитку сільського господарства, безперервно стимулює капіталовкладення в сільське господарство, підвищує доходи селян з метою поступового знищення різниці між містом і селом, надає державну фінансову підтримку підприємствам з інноваційними технологіями, пільгове оподаткування, пільгові кредити.

Слід звернути увагу, що Франція є найбільшим виробником сільськогосподарської продукції в Західній Європі та одним із найбільших її експортерів у світі, що стало можливим завдяки сприятливим природнім умовам та великим площам придатних для використання земель. Країна поступається тільки США, Росії, Індії та Канаді за обсягами валового виробництва зернових. Запровадження виваженої урядової політики впровадження інноваційного розвитку аграрного сектора дозволило забезпечити населення Франції продуктами харчування власного виробництва у повному обсязі. Фермери одержують субсидії на наймання наукового персоналу (до 50% витрат), підвищення ефективності виробництва, поліпшення умов життя, під виведення орних земель із сільськогосподарського виробництва, на підтримку родючості земель, компенсаційні виплати за роботу в районах із несприятливими природними умовами, державні дотації підприємствам, що займаються науково-дослідними роботами за контрактами (до 50% суми витрат на проведення робіт за замовленням) [3-5].

Сільське господарство Великобританії належить до найбільш механізованих у світі й має високу продуктивність за мінімуму залучених трудових ресурсів (1,4%) [6]. До основних механізмів сприяння інноваційного розвитку галузі, належать: пряме державне фінансування у вигляді субсидування й надання грантів, наприклад субсидії на здійснення досліджень із розроблення нових видів продукції чи технологій. Окрім цього існує механізм відшкодування витрат на нововведення згідно з державними програмами субсидування малих інноваційних фірм; державні асигнування у високі технології; державне замовлення та підтримка наукових центрів і компаній, що є світовими лідерами; скорочення регулюючих функцій держави; полегшення адміністративних процедур і податкові пільги. Наприклад, зменшення податку на прибуток для венчурних фірм, надання податкових кредитів, фінансово-технічна підтримка провідних університетів і державних лабораторій, управління фінансовими ризиками, норми прискореної амортизації, система страхування коштів, які надаються венчурним фірмам, списання витрат на НДДКР на собівартість продукції (послуг). У Великобританії немає спеціалізованої системи аграрних кредитів і фермерської господарства підтримуються за допомогою державних субсидій. Частка державних субсидій у вартості продукції сільського господарства становить більше чверті та є однією з найбільших у світі, галузь добре організовано [2; 4].

Сільське господарство Німеччини є високорозвинутою галуззю, ефективність агропромислового виробництва і розвитку сільських територій який значною мірою залежить від державного регулювання та підтримки [3]. В аграрному секторі країни

функціонує система сільськогосподарського кредитування. Оскільки окремим фермам і навіть сільськогосподарським коопераціям придбати всю необхідну техніку неможливо, а часто й економічно не вигідно, в розвинених країнах набуло поширення сервісне інженерно-економічне забезпечення з боку технічних центрів великих машинобудівних фірм, дилерських підприємств (які є економічно або юридично незалежними). У Німеччині діє програма стимулювання інвестицій в інновації, що дає змогу знизити процентну ставку на 4% для довгострокових кредитів. Відсоток за кредит в іпотечних банках становить 6-8,5%. За оцінками економістів і даними статистики, в різних країнах у різні періоди підвищення продуктивності забезпечувало від 40 до 90% економічного зростання. Важливе місце в кредитній системі західних країн посідають кооперативні банки. Уперше вони почали функціонувати у Німеччині у вигляді кредитно-зберігальних сільських кооперативів. Кооперативні банки надають своїм пайовикам пільгові кредити під низькі відсотки за державними програмами фінансування [3; 4]. Крім того, деякі з кооперативних банків залучені в торгівлю товарами місцевого виробництва – вони здійснюють закупівлю сільськогосподарської продукції, маркетинг аграрних продуктів і поставляють сільськогосподарську техніку.

В інноваційній аграрній політиці Польщі, значне місце відводиться модернізації й раціоналізації аграрної структури, підтримці початківців фермерів, допомозі сільському господарству розташованому на території з несприятливими для ведення агровиробництва умовами. У Польщі завдяки підтримці, скорочуються витрати на виробничі ресурси, надання виробничих кредитів на пільгових умовах і пільгове оподаткування, оптимізують застосування добрив і засобів захисту у рослинництві, дають змогу якісно поліпшувати поголів'я худоби, оновлювати та модернізувати виробництво. Останніми роками введено нову систему митних зборів на агропродукцію, що повною мірою відповідає законодавчим актам.

На нашу думку доцільно звернути увагу і на сільське господарство Ізраїлю, яке являє собою дуже яскравий приклад розвитку впровадження інновацій в діяльність аграрних підприємств. На сьогоднішній день аграрний сектор Ізраїлю є одним з самих продуктивних і передових у світі, завдяки сучасній агротехніці, яка застосовується місцевими фермерами, що базується на інноваційних рішеннях, які впроваджуються в галузь щорічно. Для благополучного ведення сільськогосподарської діяльності в Ізраїлі особлива увага приділяється використанню сучасних комп'ютерних технологій, направлених на раціональне використання наявних ресурсів [4-6].

Практика інших держав показує, що в процесі впровадження інновацій у діяльність аграрних підприємств та модернізації економіки в цілому, пріоритетна роль надається різноманітним формам, системам і методам підтримки. Проаналізувавши зарубіжну практику підтримки залучення інновацій у галузь сільського господарства, визначено, що пріоритетна роль надається не прямій та прямій державній підтримці, так найбільш ефективні важелі стимулювання інноваційного розвитку аграрних підприємств, які можуть бути адаптовані для України, нами узагальнено в систему напрямів, форм та методів стимулювання й підтримки розвитку сільського господарства на основі впровадження інновацій у їх діяльність та відображено на рис. 1.

Аналіз державної політики розвинених країн світу у сфері інноваційного розвитку економіки країни та зокрема й аграрного сектору, дозволив виділити основні загальноприйнятні моделі: англо-американську та франко-японську. Дані моделі різняться між собою: англо-американська – найменше втручання держави в економіку, і зокрема в інноваційну діяльність, франко-японська, де держава найактивніше підтримує інноваційний процес усіма можливими методами. Англо-американська модель інноваційного розвитку характеризується повною автономією та самостійністю підприємництва в інноваційній діяльності. За такої моделі ринкові механізми самі сприяють прискоренню інноваційного процесу, тому держава основні зусилля спрямовує на під-

тримку розвитку ринкового середовища. Друга сфера інноваційної політики – це так звана франко-японська модель інноваційного розвитку, що характеризується значним впливом держави на розвиток інноваційного процесу, зокрема і неринковими методами – шляхом прямих дотацій і субсидій підприємствам і організаціям, які здійснюють інноваційну діяльність.

Запропоновані моделі мають спільні риси, державної політики в інноваційній сфері, які здійснюються методами прямого і непрямого стимулювання, які використо-

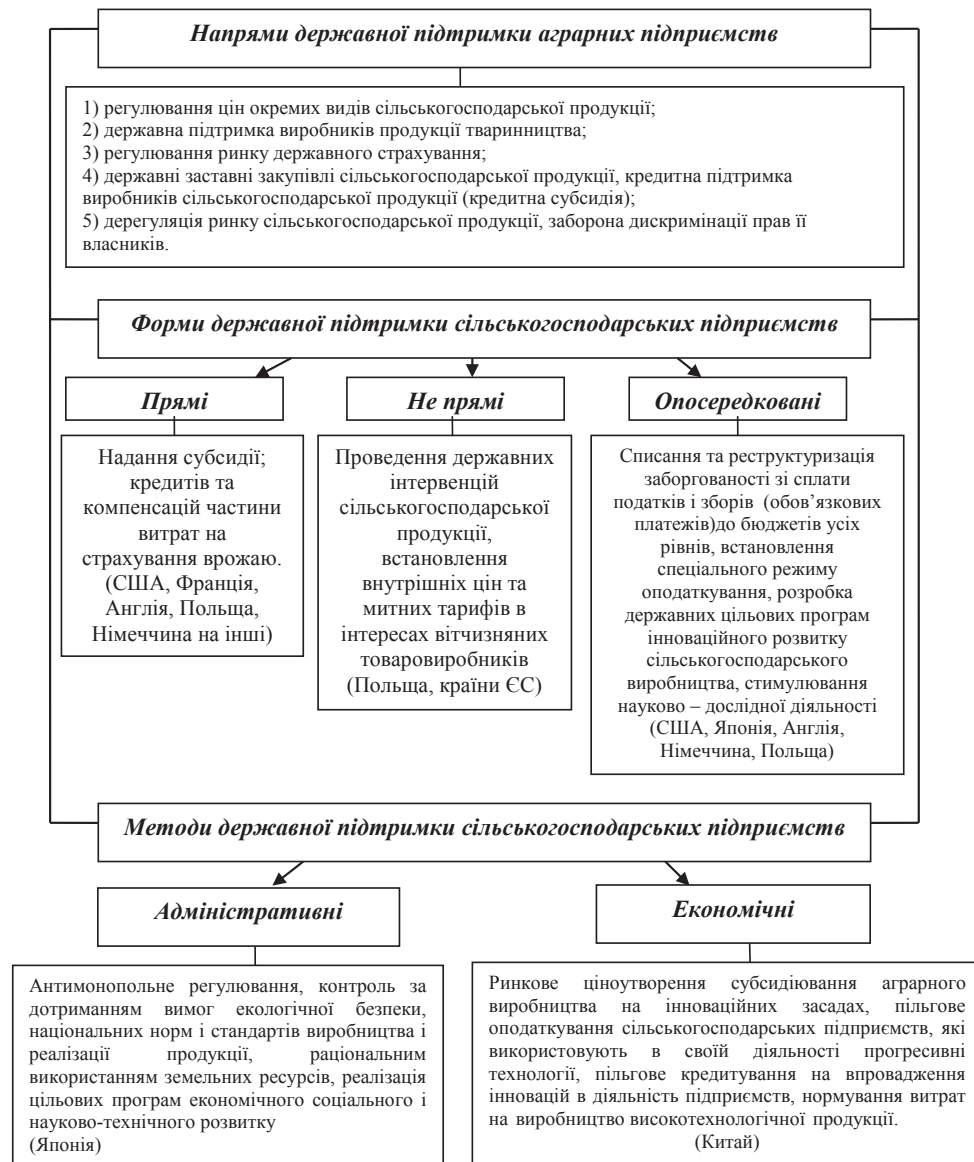

Рис. 1. Система напрямів, форм, методів стимулювання й підтримки розвитку сільського господарства на основі впровадження інновацій у їх діяльність

Джерело: згруповано авторами

вуються певною мірою у кожній країні, в залежності від спрямування національної інноваційної політики держави. Перша модель передбачає переважно непрямі методи стимулювання інноваційної діяльності, тоді як друга характеризується широким застосуванням сукупності методів прямого стимулювання інноваційного процесу. Проте жодна із цих моделей у чистому вигляді не використовується жодною країною.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, відзначимо, що світова економічна практика накопичила значний арсенал механізмів державного сприяння інноваційному розвитку. На нашу думку, Україна, незважаючи на не зовсім сприятливий загальний економічний клімат, може використати досвід країн, яким вдалося досягти значних успіхів у розвитку інноваційної активності і підвищенні конкурентоспроможності своїх національних економік. Зокрема, на нашу думку, реалізації вітчизняної інноваційної політики потребує подальшого вдосконалення базових засад формування та розроблення дієвих організаційно-економічних механізмів й інструментів впливу держави на науково-технічний та інноваційний розвиток, в основу яких мають бути покладені існуючі у світовій практиці система напрямів, форм, методів стимулювання й підтримки розвитку сільського господарства, які є ефективними засобами створення й сприятливого економічного середовища для наукових працівників та інноваторів.

Список використаних джерел:

1. Самотуга О.О. Зарубіжний досвід стимулювання інноваційного процесу. URL: http://www.rusnauka.com/ONG_2006/Economics/17818.doc.htm
2. Федоренко І.І. Інструменти державної інноваційної політики: світовий досвід. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2008. № 3(82). С. 79–81.
3. Онишко С.В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку: монографія. Ірпінь : НАДПСУ, 2004. 434 с
4. Касьяненко В.О. Зарубіжний досвід управління інноваційним потенціалом економіки та можливості його використання в Україні. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, № 4, Т. II. 2011. URL: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_2_200_204.pdf
5. Вініченко І.І. Інноваційна діяльність аграрних підприємств: стан та пріоритети. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*, № 1(5). Т. 1. 2012. С. 44–48.
6. Саранчук Г.М. Інноваційний розвиток сільського господарства як основа підвищення його конкурентоспроможності. *Інноваційна економіка*. 2010. № 1. С. 26–32.

References:

1. Samotuha, O.O. (2006) "Zarubizhnyi dosvid stymuliuvannia innovatsiinoho protsesu". Available at: http://www.rusnauka.com/ONG_2006/Economics/17818.doc.htm
2. Fedorenko, I.I. (2008) "Public innovation policy tools: a global experience", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, № 3(82), pp. 79–81.
3. Onyshko, S.V. (2014) *Finansove zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku* [Financial support for innovative development]. Irpin: NADPSU.
4. Kasianenko, V.O (2011) "Foreign experience in managing the innovation potential of the economy and its potential use in Ukraine", *Marketing i menedzhment innovatsii*, vol. II, № 4. Available at: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_2_200_204.pdf
5. Vinichenko, I.I. (2012), "Innovation activity agricultural enterprises, state and priorities", *Biuletyn' Mizhnarodnoho Nobeliv'skoho ekonomichnoho forumu*, vol. 1(5), pp. 44–48.
6. Saranchuk, H.M. (2010), "Innovative development of agriculture as a basis for improving competitiveness", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 1, pp. 26–32.

УДК 334.722:[338.43:634/635]

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.16>**Ковтун В.А.**

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4275-026X>

Kovtun Valentyna

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

РОЛЬ МАЛОГО ТА СЕРЕДЬОГО БІЗНЕСУ У РОЗВИТКУ ПЛОДООВОЧІВНИЦТВА ПІВДНЯ УКРАЇНИ

THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN THE DEVELOPMENT OF FRUIT-GROWING IN THE SOUTH OF UKRAINE

В статті зазначається, що протягом останніх років у південному регіоні України відбувся поступовий розвиток плодоовочевої галузі, де задіяні в основному суб'єкти господарювання малого та середнього бізнесу, які функціонують у складних конкурентних умовах. Для збереження своїх ринкових позицій вони повинні орієнтуватися на покращення конкурентоспроможності цієї продукції на внутрішніх та зовнішніх ринках та поліпшити активізацію своєї інвестиційної діяльності як за рахунок держави, так і внутрішніх та зовнішніх приватних інвесторів. Автором наведено проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу півдня України при виробництві плодоовочевої продукції. Визначено, що найоптимальнішою підтримкою є Український проєкт бізнес-розвитку плодоовочівництва (УПБРП). Розглянуто особливості формування ринку збуту цієї продукції та прагнення вищезазначеного бізнесу до отримання сертифікатів міжнародних зразків. Визначено, що Український проєкт бізнес-розвитку плодоовочівництва (УНВДП) спільно з Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC) для фінансової підтримки сектору плодоовочівництва реалізують проєкт CLARA.

Ключові слова: малий та середній бізнес, плодоовочева продукція, виробництво, ринки збуту, Південь України, Український проєкт бізнес-розвитку плодоовочівництва (УПБРП).

В статье отмечается, что в последние годы в южном регионе Украины произошло постепенное развитие плодоовощной отрасли, где задействованы в основном субъекты хозяйствования малого и среднего бизнеса, которые функционируют в сложных конкурентных условиях. Для сохранения своих рыночных позиций они должны ориентироваться на улучшение конкурентоспособности этой продукции на внутренних и внешних рынках и улучшить активизацию своей инвестиционной деятельности как за счет государства, так и внутренних и внешних частных инвесторов. Автором приведены проблемы и перспективы развития малого бизнеса юга Украины при производстве плодоовощной продукции. Определено, что оптимальной поддержкой является Украинский проект бизнес-развития плодоовощеводства (УПБРП). Рассмотрены особенности формирования рынка сбыта этой продукции и стремление вышеупомянутого бизнеса к получению сертификатов международного образца. Определено, что Украинский проект бизнес-развития плодоовощеводства (УНВДП) совместно с Международной финансовой корпорацией (IFC) для финансовой поддержки сектора плодоовощеводства реализуют проект CLARA.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, плодоовощная продукция, производство, рынки сбыта, Юг Украины, Украинский проект бизнес-развития плодоовощеводства (УПБРП).

The article states that during the last years in the southern region of Ukraine there has been a gradual development of the fruit and vegetable industry, which involves mainly small and medium-sized businesses operating in difficult competitive conditions. In order to preserve their

market position, they should focus on improving the competitiveness of these products on the domestic and foreign markets and improve the revitalization of their investment activities, both at the expense of the state and domestic and foreign private investors. Today's market of fruit and vegetable products in Ukraine is characterized by: a large number of small and medium-sized manufacturers, a large number of low-level products and a large number of professional gratitude products; The largest segment of the market for fresh products, fruits and vegetables. Among the factors of growth, the market for fruit and urine products may be as follows: the wakeful drink on a fresh product in great cities; Diminished Dodatka's wartosti for brand-name brand rachas; the price is great for the main season (quarter grass, heather-zhovten); ease of use for small products. The author presents problems and prospects for the development of small business in southern Ukraine in the production of fruit and vegetable products. It is determined that the most favorable support is the Ukrainian project of fruit and vegetable business development (UHBDP). The peculiarities of the formation of the market of these products and the aspiration of the aforementioned business for obtaining certificates of international samples are considered. It has been determined that the Ukrainian fruit and vegetable business development project (UHBDP), together with the International Finance Corporation (IFC), implements the CLARA project for the financial support of the fruit and vegetable sector. Prospects for the development of fruit and vegetable € zmina spozhivatskih trends – fresh and healthy vez cmvo, vegetarianism, scho i a niche segment and vimaga € introduce new products to the market (snacks); as well as marketing and promotion of products – promotion of branded products, contractual distribution and export (currency viruchka, rotation of PDV, stability, higher visibility).

Key words: small and medium business, fruit and vegetable production, production, markets, South Ukraine, Ukrainian fruit and vegetable business development project (UHBDP).

Постановка проблеми. Південь України завжди був лідером сільськогосподарського виробництва і має величезний потенціал для експорту якісних продуктів. Протягом останніх років у регіоні відбувся поступовий розвиток плодоовочевої галузі, де задіяні в основному суб'єкти господарювання малого та середнього бізнесу. Плодоовочева галузь має серйозні проблеми при своєму становленні: це відсутність ринків збуту та перевиробництво продукції. Одна з причин – галузь не має дієвих профільних асоціацій, які б допомагали аграріям аналізувати і прогнозувати свою діяльність з таких питань: об'єми вирощувати плодоовочевої продукції, ринки її реалізації та тенденції на ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії і практики розвитку виробництва та реалізації плодоовочевої продукції за рахунок активізації діяльності малого і середнього бізнесу Півдня України вивчають і зробили вагомий вклад такі вітчизняні науковці: С. Вдовиченко, Л. Барабаш, І. Бандира, О. Гончаров, І. Дидів, О. Капітанська, В. Лимар, С. Петренко, В. Сіленко та інші вчені. Оцінюючи значний науковий доробок учених, варто зазначити, що продовження досліджень з цього питання та узагальнення висновків із приводу подальшого розвитку перспективного напрямку діяльності аграріїв суб'єктів малого та середнього бізнесу.

Постановка завдання. Мета статті полягає у розгляді питань, які стосуються розвитку плодоовочівництва на Півдні України та роль в цьому малого та середнього бізнесу, а також у необхідності привернення уваги науковців для створення IT-рішень, як в технологічному так і фінансовому вирішенні проблем саме для сектору плодоовочівництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними Державної фіскальної служби у Херсонській області, станом на 1 липня 2017 року в області налічувалося 53849 суб'єктів господарювання, віднесених до малого і середнього бізнесу. 99,6% з них є мікропідприємствами, які мають у штаті не більше 10 працівників. Разом з тим, податкові надходження від таких підприємств до бюджетів усіх рівнів склали 63,3% від загального обсягу. Відтак можна стверджувати, що малий і середній бізнес є двигуном економіки області, відіграє важливу роль як у зайнятості, так і в реалізації товарів та послуг регіону.

Основними галузями, де працює більшість малих підприємств області, є сільське господарство та торгівля. На них припадає половина всіх зайнятих на малих підприємствах і понад три чверті від обсягу реалізованої малими підприємствами продукції [1].

Протягом 2014-2021 років, Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва (УПБРП) буде розширювати та розповсюджувати досягнення “Українського проекту розвитку плодоовочівництва”, який MEDA реалізовувала з 2008 року до 2013 року у Запорізькій області та АР Крим. УПБРП діє в південних областях: Запорізькій, Херсонській, Миколаївській та Одеській. Його мета – підкріплювати та поширювати дієздатність індивідуальних товаровиробників та розвиток можливостей маркетингового ланцюга плодоовочевої продукції, покращити відносини між учасниками ринку. В ньому задіяно 44 000 дрібних та середніх виробників, які приєднані до маркетингового ланцюга плодоовочевої продукції. УПБРП – це державно-приватне партнерство, за сприяння Міністерства міжнародних справ Канади (Global Affairs Canada) та MEDA. MEDA також спільно працює з Ізраїльським агентством міжнародного співробітництва в цілях розвитку, яке надає технічну допомогу з плодоовочівництва [2].

Бюджет проекту бізнес-розвитку плодоовочівництва (УНБДР), спрямованого на грантову підтримку виробників плодоовочевої продукції в південних областях України, оцінюється в 19 млн канадських доларів. З цих коштів станом на кінець 2018 року витрачено менше половини. Завдання цього проекту до квітня 2021 року максимально ефективно використати ці кошти на допомогу малим і середнім виробникам на Півдні України.

Повноцінна робота в рамках проекту, який запустили в 2014 році, розпочалася тільки у 2016 році. Протягом майже двох років здійснювався підготовчий процес. УНБДР займалася пошуком партнерів у регіонах. В 2016 році було реалізовано два проекти, у 2017 році – чотири, а у 2018 році буде реалізовано ще два-три проекти, мова йде про виробництво продуктів з додатковою вартістю [3].

Основна мета Проекту – підвищити рівень добробуту невеликих господарств, які займаються виробництвом плодоовочевої продукції на земельних ділянках від 5 соток завдяки допомозі у збуті вирощеної ними продукції. Розмір грантової підтримки кожного подання до 10 тисяч канадських доларів. Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва навчає та консулює як правильно виростити, зберегти та продати врожай, використати передовий міжнародний досвід, а також захистити себе на ринку, гідно конкурувати, збільшити свій дохід та покращити добробут. А головне – інвестувати не тільки у розвиток власного бізнесу, а й у знання, навички, розуміння економічних процесів, пізнання законів ведення бізнесу, відкриття нових можливостей та ідей, не боятися експериментувати, застосовувати нові підходи й знання на практиці [4].

Партнером у впровадженні проекту виступає Центр міжнародного співробітництва MASHAV МЗС Ізраїлю, а виконавцем є Менонітська Асоціація Економічного розвитку «MEDA». Партнери надають практичну допомогу для українських малих та середніх виробників плодоовочевої продукції для підвищення рівня їх господарювання та конкурентоспроможності продукції. Проект та його партнери також допомагають у встановленні прямих контактів між українськими виробниками плодоовочевої продукції та потенційними іноземними партнерами, підтримують вихід товаровиробників на експортні ринки [5].

Більшість продукції плодоовочевого сектору України вирощується на Півдні. На долю трьох областей (Миколаївської, Одеської, Херсонської) припадає приблизно 25% загального обсягу виробництва. Херсонська область є основним виробником традиційних овочів (борщовий набір) та тепличних овочів. Популярні культури – цибуля (36%), томати (31%), картопля (14%). Миколаївська область є основним виробником томатів (42%) виробляє біля 600 тисяч тонн цих овочів. Одеська область, найбільший регіон з 2 млн. га орних земель, вирощує такі основні овочеві культури – картопля

(59%), цибуля (15%), томати (12%). Південний регіон має значні потужності з переробки, що складає більше 30% промислового виробництва [6].

Сучасний ринок плодоовочевої продукції України характеризується: великою кількістю малих та середніх виробників, що виробляють продукцію низької якості та малою кількістю професійних господарств, які пропонують високу якість, але потребують нових технологій для збільшення врожайності продукції. Найбільший сегмент ринку свіжих продуктів, це овочі та фрукти, які забезпечують 60% загальної виручки [6].

Питання попиту та пропозиції плодоовочевої продукції системно не розробляється, тому кожен підприємець вирощує овочі та фрукти на свій розсуд. Фермери, об'єднавшись у кооперативи зможуть: формувати товарні партії; відслідковувати якість продукції; розподіляти витрати, пов'язані зі збутом; інвестувати у спільні склади; збільшити потужності переробки та інше.

Збільшення обсягу свіжих фруктів у мережах супермаркетів, таких як виноград, кісточкові, яблука та груші. Супермаркети рідко купляють місцеву продукцію, оскільки імпортована має високу якість, навіть протягом основного сезону українських овочів та фруктів. Ця продукція постачається охолодженою, запакованою, з відповідним строком реалізації продукції. Для національного виробника всі ці додаткові ризики залишаються виключно їх проблемою, оскільки супермаркети покладають всі ризики саме на них.

Перспективами розвитку плодоовочівництва є зміна споживацьких трендів – свіжа та здорова їжа, вегетаріанство, що є нішевим сегментом та вимагає появи нових продуктів на ринку (снеки); а також маркетинг та просування продукції – створення брендованої продукції, контрактне вирощування та зростання експорту (валютна виручка, повернення ПДВ, стабільність, більш висока ціна).

За даними Всесвітньої Торгової Організації експорт українських овочів та фруктів у 2016 році склав 532 млн. доларів, в 2017 – 688, серед яких: овочі (свіжі, сушені, заморожені) – 283; фрукти (свіжі, сушені, заморожені) – 240; перероблені фрукти та овочі (соки, джеми, мармелад та ін.) – 165 млн. доларів [6].

За статистичними даними перших двох кварталів 2018 року, експорт сільськогосподарської продукції України виріс на 24%. Цього року на ринки ЄС вдало продавалася слива, заморожена малина, яблука. Згідно з офіційними даними, в серпні цього року українські компанії відвантажили на експорт у 1,6 рази більше цієї продукції, ніж за аналогічний місяць 2017 року. Цим самим аграрії встановили черговий рекорд, за повідомленням аналітиків Української плодоовочевої асоціації УПОА [7].

Південний регіон України не завжди конкурентоспроможний щодо так званого борщового набору. Українські ціни і якість цибулі чи моркви часто не відповідають стандартам інших європейських країн. Однак у аграрних виробників, які вирощують овочеву та плодovu продукцію, є інші ринки збуту цієї продукції, крім ЄС. Аграрії Херсонської області давно працюють із країнами близького Сходу, Азії, Північної Африки і навіть США, реалізуючи консервацію чи іншу готову продукцію. Також лідерські позиції по реалізації плодоовочевої продукції Херсонщини займає ожина, яка експортується за кордон та приносить досить великі прибутки [8].

Світове споживання фруктів та ягід щорічно зростає на 3-4%, органічних – на 8%. Нові світові тренди щодо здорової та правильної їжі, вегетаріанство є основним драйверами цього ринку. Рівень споживання фруктів і ягід в Україні складає 35 кг в рік на душу населення, овочів та баштаних – 104 кг. За рахунок збільшення внутрішнього споживання та імпортозаміщення ринок овочefруктової продукції може зрости на 30-40%.

Серед об'єктивних факторів росту ринку плодоовочевої продукції можуть бути такі з них: наявний попит на свіжий продукт в великих містах; отримання додаткової вартості за рахунок власного бренду; велика ціна поза основним сезоном (квітень-травень, вересень-жовтень); відносна легкість збуту невеликої кількості продукції.

Спостерігаючи за світовими тенденціями останнього року, можна стверджувати, що кліматичні зміни у сусідніх країнах мотивують українців до нових можливостей. Головним завданням технологів та економістів є правильність їх використання, Можливо, деякі види плодоовочевої продукції, які вважалися стратегічними, такими не будуть, а сконцентрувати варто виробництво на інші види овочевих та плодкових культур. Для стратегічного розвитку плодоовочевого спрямування вирощування культур необхідно уважно аналізувати терміни їх дозрівання, урожайність, попит та пропозицію ринку: в нашій країні та в країнах сусідів-конкурентів та країнах потенціальних імпортерів нашої продукції.

Українські фермери дедалі частіше прагнуть отримувати сертифікати міжнародних зразків, аби відповідати високим стандартам на ринку ЄС та інших країн. З 1 січня 2018 року українські переробні підприємства запровадили стандарти НАССР. Це система аналізу ризиків та контролю критичних точок, яка дозволяє виявити небезпеки у процесі виробництва та отримувати на виході якісну і безпечну продукцію. Так само підприємства проходять сертифікацію Global G.A.P. [1].

Перспективними для експорту на ринки ЄС та Великобританії є такі культури: цибуля, огірки, тепличні овочі, баштанні, ягоди, перероблені овочі (заморожені, томатна паста), перероблені фрукти (сік, заморожена черешня). Ягоди краще реалізуються в країнах Перської затоки, а перероблені овочі (заморожені, томатна паста) – на ринках Азії, Китаю, Індії, країн Перської затоки та перероблені фрукти (сік, заморожена черешня) – на ринках США, Єгипту, Китаю, Індії, Японії [6].

За даними опитування АВСА (щорічне дослідження стану малого та середнього бізнесу) за 2016 рік 27% підприємців Херсонщини назвали державу ворогом бізнесу, а ще 57% – перешкодою. Однією з причин є відсутність у аграріїв відчуття захищеності. Фермери скаржаться на рейдерські захоплення земель і врожаїв. Вони хотіли б бачити від держави захист приватної власності, тобто адекватну роботу судів і правоохоронних органів. Бізнесу необхідні постійні умови функціонування, стабільність в законодавстві та особливо у податковій системі. Фермери хотіли б бачити вигідні кредити та компенсацію в оплаті за воду і добрива [9].

Український сектор овочів та фруктів змінює вектор на зовнішній ринок. Але експорт потребує значних капіталовкладень у виробництво, інфраструктуру, сертифікацію, маркетинг. Компанії плодоовочевого сектору прагнуть до втілення нових проєктів, спрямованих на підвищення якості продукції, створення потужностей з післяврожайної доробки продукції. Для банківського сектору ця ніша – справжній виклик.

Міжнародна фінансова корпорація (IFC) та Український проєкт бізнес-розвитку плодоовочівництва об'єднали зусилля для створення IT-рішення саме для сектору плодоовочівництва.

Представникам банків, фінансових установ, кредитних спілок, а також усіх тих, хто кредитує сільгоспвиробників: постачальників матеріально-технічних ресурсів, трейдерів, закупівельників, переробників необхідно познайомитись з CLARA – інструментарієм оцінки ризиків аграрного кредитування, адаптованим для роботи з виробниками саме плодоовочевої продукції [10].

Реальними перспективами збільшення обсягу виробництва та реалізації плодоовочевої продукції є збільшення тепличного виробництва, що дозволяє отримати більш високу ціну за вирощену продукцію та вийти на експортні ринки у вільні вікна. Це вимагає додаткових коштів для малих та середніх фермерів на кінець 2018 року для 47% з них не визначилися зі своїми планами на майбутнє: не потребують таких коштів -16,4 та потребують 36,6% (рис. 1).

Для реалізації нових проєктів необхідне постійне фінансування. Дослідження проведене серед малих та середніх виробників, які є зареєстрованим бізнесом та шукають фінансові ресурси для підтримки та розвитку власного бізнесу, встановило що 36%

Рис. 1. Потреба в додаткових коштах, %

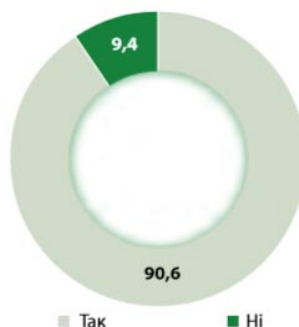

Рис. 2. Можливість виникнення в додаткових коштах, %

опитуваних мають потребу у додаткових коштах, а 90 % їх впевнені, що гроші їм знадобляться вже у 2019 році (рис. 2).

Для малого та середнього бізнесу найбільший обсяг можливого фінансування становить в межах від 150 до 500 тис. грн. на рік, що становить 39,6% господарств; та 24,4% фермерів готові залучити від 500 тис. грн. і більше і тільки 20,9 та 15,2 % потребують відповідно від 50 до 150 та менше 50 тис. грн. [6].

Український ринок овочів та фруктів – це великі можливості для більшості організацій та представників фінансового сектору. Ринок переживає часи трансформації, яка викликана як зниженням обсягу внутрішнього виробництва, так і переорієнтацією на зовнішній ринок. Експорт потребує значних капіталовкладень у виробництво, інфраструктуру, сертифікацію, маркетинг. Виконати всі умови можливо лише за наявності доступу до фінансових ресурсів та готовності банківського сектору працювати з компаніями плодоовочевого сектору. Завдяки взаємодії з UHBDP, тільки «Мегабанк» має успішні приклади кредитування фермерських господарств.

Український проєкт бізнес-розвитку плодоовочівництва (UHBDP) спільно з Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC) наразі реалізують проєкт CLARA саме для сектору плодоовочівництва. Це цифрове рішення для установ, що в той чи інший спосіб кредитують сільськогосподарських виробників, а саме для постачальників матеріально-технічних ресурсів, трейдерів, банків, закупівельників, переробників, тощо. CLARA спрощує, прискорює, та покращує якість при оцінці ризиків кредитування та моніторингу кредитів для аграрних виробників. Це відбувається завдяки таким інструментам: побудування деталізованого прогнозу грошових потоків на базі агрономічної бази даних, порівняльний аналіз, гнучка система припущень, які можна налаштувати, та набір інструментів для аналізу історичних виробничих та фінансових показників.

Проєкт CLARA існував виключно для польових культур, але завдяки взаємодії двох проєктів IFC та UHBDP банкіри отримали інструментарій для кредитування фермерів, які вирощують плодоовочеві культури. Для аналізу в CLARA доступні картопля рання, томат (на переробку та свіжий на ринок), цибуля, буряк ранній, огірок тепличний, болгарський перець на поливі, морква рання, капуста білокачанна рання, часник, горох, малина, ожина, суниця, яблуко інтенсивне, горіх волоський, фундук, вишня, черешня, слива, груша, абрикос та гарбуз, кавун і диня на поливі, Виробники плодоовочевої продукції можуть отримати доступ для фінансування для розвитку та виходу на нові більш прибуткові ринки [10].

У рамках даного Проєкту працює бізнес-калькулятор. У калькуляторі три розділи: «Наш бізнес», «Потреби нашої сім'ї», «Порівняння потреб з можливостями бізнесу». Калькулятор може проаналізувати витрати та доходи по 10 культурах. Після внесення

даних калькулятор одразу ж видає інформацію про собівартість продукції, рентабельність виробництва, розмір доходу. Калькулятор також сам прораховує суму, необхідну відкласти «в ящик» для придбання техніки, і багато-багато іншого [2].

Висновки з проведеного дослідження. Україна може виробляти велику кількість різноманітної аграрної продукції в тому числі і плодоовочевої. Населення планети зростає, а отже, і попит на неї буде постійним. Малі та середні підприємці аграрного сектору України переважно продають сировину, а для того щоб продавати готовий конкурентоспроможний продукт, бізнесу потрібна впевненість у майбутньому. Державі необхідно надати пріоритетність у підтримці малого та середнього бізнесу по виروشванню та реалізації плодоовочевої продукції, за таких умов вони вкладатимуть кошти у довгострокові проекти, розширюватимуть її виробництво, більше інвестуватимуть у нові технології.

Список використаних джерел:

1. Антоненко А.Ю., Ковтун В.А. Тенденції розвитку малого бізнесу Херсонщини у плодоовочевій галузі / А.Ю. Антоненко, В.А. Ковтун // IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасний рух науки», Way Science, Дніпро, грудень 2018. С. 19-23.
2. Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва. URL: <http://platforma-msb.org/ukrayinskyj-proekt-biznes-rozvytku-plodoovochivnytstva/>
3. Ковтун В.А. Проблеми та перспективи розвитку малого та середнього бізнесу Півдня України під час виробництва плодоовочевої продукції. *Інфраструктура ринку*. 2018. Випуск 26. С. 178-183.
4. Україна та Ізраїль обговорили напрями співпраці в агросекторі на 2018 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/ukrayina-ta-izrayil-obgovorili-napryami-pogliblennya-spivpraci-v-agrosektori-na-2018-rik-olga-trofimceva>
5. Клара відчиняє двері інвестиціям у плодоовочівництво. URL: <https://uhbdp.org/ua/news/project-news/1791-clara-vidchyniaie-dveri-investytsiim-u-plodoovochivnytstvo>
6. Україна експортувала рекордні обсяги замороженої малини. URL: <https://shotam.info/ukrayina-eksportovala-rekordniy-obsyag-zamorozhenoyi-malini-hto-kupuye/>
7. Основи бізнесу, або вигідне ягідництво на Херсонщині. URL: <http://skadnews.in.ua/main/6634-ozhinoviy-bznes-abo-vigdne-yagdnictvo-na-hersonschin-veo.html>
8. Потенціал для експорту величезні перспективи для малого бізнесу Півдня України у плодоовочевій галузі. URL: <http://nk-online.tv/potentsial-dlya-eksportu-velicheznyi-pro-perspektivi-malogo-biznesu-pivdnua-ukrayini-u-plodoovochieviy-galuzi/>
9. Круглий стіл: Мінімум ризиків кредитування в плодоовочевому секторі з Клара. URL: <https://uhbdp.org/ua/news/project-news/1783-kruhlyi-stil-minimum-ryzykiv-kredytuvannia-v-plodoovochevomu-sektori-z-clara>

References:

1. Antonenko A.Yu & Kovtun V.A. (2018). Tendenciyi rozvytku malogo biznesu Hersonshhyny u plodoovochevij galuzi [Trends in the development of small business in the Kherson region in the fruit and vegetable sector]. IV Mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferenciya «Suchasnyj ruh nauky» [IV International scientific and practical Internet conference "Modern movement of science"]. Way Science, pp. 19–23. (in Ukrainian)
2. Ukrayinskyj proekt biznes-rozvytku plodoovochivnytstva. URL: <http://platforma-msb.org/ukrayinskyj-proekt-biznes-rozvytku-plodoovochivnytstva/> (in Ukrainian)
3. Kovtun V.A. (2018). Problemy ta perspektyvy rozvytku malogo ta serednjogo byznesu Pivdnua Ukrayini pyd chas virobnytstva plodoovochivtovoi produkcyji [Problems and prospects of development of small and medium business in the South of Ukraine during production of fruit and vegetable products]. *Infrastruktura rynku* [Infrastructure market], pp. 178–183. (in Ukrainian)
4. Ukrayina ta Izrayil obgovorili napryami pogliblennya spivpraci v agrosektori na 2018 rik. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/ukrayina-ta-izrayil-obgovorili-napryami-pogliblennya-spivpraci-v-agrosektori-na-2018-rik-olga-trofimceva> (in Ukrainian)
5. Clara vidchyniaie dveri investytsiim u plodoovochivnytstvo. URL: <https://uhbdp.org/ua/news/project-news/1791-clara-vidchyniaie-dveri-investytsiim-u-plodoovochivnytstvo> (in Ukrainian)

6. Ukrayina eksportovala rekordniy ob'syag zamorozhenoyi malini. URL: <https://shotam.info/ukrayina-eksportovala-rekordniy-ob'syag-zamorozhenoyi-malini-hto-kupuye/> (in Ukrainian)

7. Ozhinoviy byznes abo vigdne yagdnicтво na Hersonschin. URL: <http://skadnews.in.ua/main/6634-ozhinoviy-bznes-abo-vigdne-yagdnicтво-na-hersonschin-vdeo.html> (in Ukrainian)

8. Potentsial dlya eksportu velicheznyi pro perspektivi malogo biznesu Pivdnya Ukrayini u plodoovocheviy galuzi. URL: <http://nk-online.tv/potentsial-dlya-eksportu-velicheznyi-pro-perspektivi-malogo-biznesu-pivdnya-ukrayini-u-plodoovocheviy-galuzi/> (in Ukrainian)

9. Kruhlyi stil: Minimum ryzykiv kredytuvannia v plodoovochevomu sektori z Clara. URL: <https://uhbdp.org/ua/news/project-news/1783-kruglyi-stil-minimum-ryzykiv-kredytuvannia-v-plodoovochevomu-sektori-z-clara> (in Ukrainian)

УДК 336.1:352(477.53)

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.17>

Круковська О.В.

кандидат економічних наук, доцент,

Державний вищий навчальний заклад

«Херсонський державний аграрний університет»

Krukovska Olena

State Higher Educational Institution

«Kherson State Agrarian University»

ФОРМУВАННЯ ПЕРВІСНОЇ ВАРТОСТІ ЗАПАСІВ ВЛАСНОГО ВИРОБНИЦТВА

FORMATION ORIGINAL COST STOCKS OWN PRODUCTION

Розкрито поняття та складові запасів згідно національних стандартів бухгалтерського обліку. Обґрунтовано порядок формування первісної вартості запасів залежно від способів їх надходження на підприємство згідно методичних рекомендацій, а також методи оцінки запасів власного виробництва. Визначені витрати, які включаються до первісної вартості запасів, у тому числі запасів власного виробництва. Для забезпечення безперервної роботи виробництва на складах підприємства завжди мають бути виробничі запаси в межах норм, передбачених потребою підприємства. У складських приміщеннях підприємств здійснюються операції зі збереження виробничих запасів, що надходять, а також відпуску їх у виробництво. Бухгалтерський облік має забезпечити контроль за залишками, надходженням і витратами виробничих запасів на складі, що є важливою умовою для забезпечення збереження власності підприємства.

Ключові слова: запаси, витрати, первісна вартість, власне виробництво, оцінка, біологічні активи, сільськогосподарська продукція.

Раскрыто понятие и составляющие запасов согласно национальным стандартам бухгалтерского учета. Обосновано порядок формирования первоначальной стоимости запасов в зависимости от способов их поступления на предприятие согласно методических рекомендаций, а также методы оценки запасов собственного производства. Определены расходы, включаемые в первоначальную стоимость запасов, в том числе запасов собственного производства. Для обеспечения бесперебойной работы производства на складах предприятия всегда должны быть производственные запасы в пределах норм, предусмотренных потребностью предприятия.

Ключевые слова: запасы, расходы, первоначальная стоимость, собственное производство, оценка, биологические активы, сельскохозяйственная продукция.

The concept and component stocks according to national accounting standards. Proved reserves produced that are part of current assets that are used in the production process once

their value completely transferred to the newly created product. Highlights aspects accuracy of accounting reserves, the accuracy of the resulting profits now and save most stocks. Grounded methodological principles of formation of information on stocks and the disclosure of its financial statements. Investigated the procedure of forming the original value of stocks depending on how they flow to the enterprise. Characterized a number of methods of assessment of inventory, which can be used to reflect their value in the accounting and financial reporting, and methods of evaluation of own production. Identified costs are included in the initial cost of inventories, including inventories of own production. The estimation of the definition of agricultural produce at fair value and features of its application in the enterprise. Costs that are included in the initial cost of inventories, including inventories of own production, are identified. To ensure the smooth operation of production at the warehouses of the enterprise must always have production reserves within the limits stipulated by the need of the enterprise. In the warehouses of the enterprises operations are carried out to preserve incoming production stocks, as well as to release them into production. Accounting should ensure the control of balances, inflows and costs of inventory in the warehouse, which is an important condition for maintaining the ownership of the enterprise. National Accounting Standards provide a number of inventory valuation methods that are recommended to use to reflect their value in accounting and financial reporting. However, the most widely used method is the valuation of purchased inventories at the cost of acquisition and / or manufacture (at the price at which they were originally purchased and / or manufactured). This method of valuation is the most accurate and justified because: in this case.

Key words: *stocks, consumption, cost, house production, valuation, biological assets and agricultural products.*

Постановка проблеми. Нинішня політика стосовно раціонального використання оборотних засобів спрямована на всебічну їх економію. Загальновідомо, що запаси власного виробництва є складовою оборотних засобів використовуються в процесі виробництва лише один раз і повністю свою вартість переносять на знову створений продукт. Від стану їх розміщення, нормування, джерел фінансування у великій мірі залежить формування собівартості продукції, а в кінцевій меті формування прибутку підприємства. Тому в кризовій ситуації проблема забезпечення оборотними засобами постає для керівництва підприємства на перший план, а удосконалення методів і форм їх організації – головним завданням фінансової політики підприємства.

Добре побудований, належним чином організований облік запасів власного виробництва, тобто якісна проінформованість про їх наявність та рух мають суттєве значення в управлінні виробничою діяльністю кожного підприємства. Отже, сьогодні об'єктивно виникли умови для перегляду існуючої практики організації обліку запасів власного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Великий внесок в розробку теоретичних основ і методологічних підходів до проблеми обліку запасів і їх використання внесли провідні вчені-економісти: Алексійчук В.М., Бандурка О.М., Бевзенко О.Б., Білуха М.Т., Сльченко В.П., Лайко П.А., Огійчук М.Ф., Панич С.П., Полозенко Д.В., Савчук В.К., Ткаченко Н.М., Плаксієнко В.Я. та інші вчені. Проте, теоретичне і практичне значення формування первісної вартості запасів власного виробництва є малодослідженими і потребують детального обґрунтування.

Мета статті. Мета дослідження полягає в систематизації, поглибленні теоретичних знань, обґрунтуванні методичних рекомендацій щодо формування на підприємстві первісної вартості запасів власного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до п. 4 П(С)БО 9 «Запаси» [3], «запаси – активи, які утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством». Важливою передумовою організації обліку виробничих запасів є їх оцінка, адже вона впливає на точність фінансових результатів підприємства.

Запаси є однією з найбільших складових активів підприємства. Від правильності ведення обліку запасів залежить достовірність даних про отриманий підприємством прибуток та збереження самих запасів. Методологічні принципи формування інформації про запаси та розкриття її у фінансовій звітності регулюються П(С)БО 9 «Запаси». Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [7], запаси визнаються активом за таких умов:

- якщо існує ймовірність того, що підприємство одержить в майбутньому економічні вигоди, пов'язані з їх використанням (майбутня економічна вигода, втілена в актив, є потенціалом, який може сприяти надходженню грошових коштів або їх еквівалентів на підприємство);

- їх вартість може бути достовірно визначена.

Якщо хоч одна з вимог не може бути виконана, то такі запаси не відображаються в балансі, а є витратами періоду.

Таким чином, не всі матеріальні цінності визнаються активами, а отже, не можуть обліковуватися в складі запасів і не будуть відображатись в складі активів при складанні фінансової звітності. Наприклад, товарно-матеріальні цінності, придбані для благодійної діяльності або для задоволення особистих потреб працівників підприємства подарунки тощо, не є активами. Вартість таких матеріальних цінностей слід обліковувати як інші витрати, що виникають в процесі звичайної діяльності (крім фінансових витрат), але не пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

Згідно п.6 П(С)БО 9 «Запаси», до складових бухгалтерського обліку запасів відносять: сировина, основні та допоміжні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріальні цінності; незавершене виробництво у вигляді незакінчених та незібраних деталей, вузлів та незакінчених технологічних процесів; готова продукція, виготовлена на підприємстві; товари у вигляді матеріальних цінностей; малоцінні та швидкозношувані предмети; поточні біологічні активи; матеріали сільськогосподарського призначення (рис. 1).

Запаси являються самими мобільними засобами, які приймають участь в процесі виробництва тільки один раз і повністю свою вартість переносять на знову створений продукт. Тому до цього об'єкту обліку приділяється велика увага. Важливим являється достовірний облік на всіх етапах кругообігу виробництва, заготівлі та реалізації. Данні бухгалтерського обліку повинні мати інформацію про наявність запасів, зниження норм використання, забезпечення відповідного контролю. Отже, завданнями обліку запасів являються:

- своєчасне оформлення первинних документів операцій по оприбуткуванню та використанню цінностей; забезпечення контролю по своєчасному та повному оприбуткуванню цінностей та економічним використанням їх в процесі виробництва;

- отримання на будь-яку дату точних даних про наявність матеріальних цінностей на складі, в підрозділах та в інших місцях зберігання і використання; забезпечення наявного контролю за збереженням матеріальних цінностей;

- своєчасне виявлення надлишків виробничих запасів на підприємстві; відображення в обліку записів на рахунках синтетичного обліку згідно національних стандартів;

- встановлення методології обліку затрат на виробництво і калькулювання собівартості протягом року; регламентування складу собівартості продукції [8].

У національних стандартах обліку передбачено ряд методів оцінки виробничих запасів, які рекомендовано використовувати для відображення їх вартості в обліку та фінансовій звітності. Проте найбільшого поширення набув метод оцінки придбаних запасів за ціною придбання та/або виготовлення (ціною, за якою вони були первісно придбані та/або виготовлені). Цей метод оцінки є найбільш точним і обґрунтованим, оскільки: оцінка у цьому випадку базується на об'єктивних документальних доказах того, що на придбання (виготовлення) даних запасів були витрачені саме ці кошти (запаси сировини, матеріалів); факти господарської діяльності зареєстровані

Рис. 1. Склад запасів згідно П(С)БО 9 «Запаси»

в обліку у тій оцінці, в якій вони реально відбувались; запаси відображаються за тією ціною (виробничою собівартістю), за якою вони були дійсно придбані (виготовлені), тобто виходячи з витрат на їх придбання (виготовлення). А це не що інше як первісна вартість [2, с. 137-142].

Порядок формування первісної вартості запасів залежно від способів їх надходження на підприємство визначених згідно П(С)БО 9 «Запаси» відображено на рис. 2.

Однією з важливих умов правильної організації обліку запасів є попередня розробка норми запасу по кожному номенклатурному номеру і норм витрат кожного виду

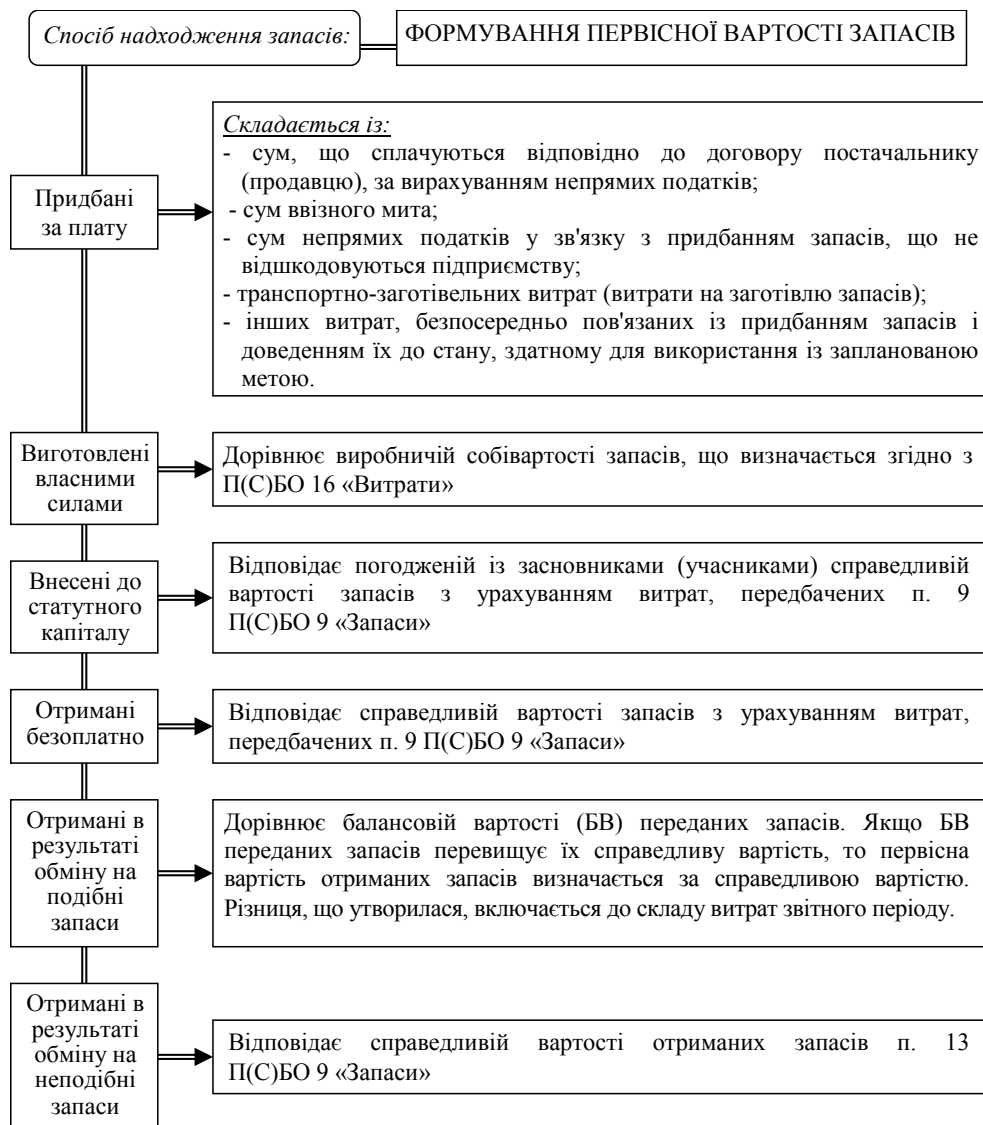

Рис. 2. Порядок формування первісної вартості запасів залежно від способів їх надходження на підприємство

запасів на кожний вид виробленої продукції, що необхідно для контролю за станом залишків запасів на складах підприємства

Для забезпечення безперебійної роботи виробництва на складах підприємства завжди мають бути виробничі запаси в межах норм, передбачених потребою підприємства. У складських приміщеннях підприємств здійснюються операції зі збереження виробничих запасів, що надходять, а також відпуску їх у виробництво. Бухгалтерський облік має забезпечити контроль за залишками, надходженням і витратами виробничих запасів на складі, що є важливою умовою для забезпечення збереження власності підприємства. Формування витрат, які включаються до первісної вартості запасів наведено на рис. 3.

* ПВ – первісна вартість

Рис. 3. Формування витрат, які включаються до первісної вартості запасів

У п. 10 П(С)БО 9 [4] зазначено, що первісною вартістю запасів, що виготовляються власними силами підприємства, визнається їхня виробнича собівартість, яка визначається за П(С)БО 16 «Витрати» [1]. За економічною сутністю необхідними умовами правильної організації обліку запасів є: чітка організація складського господарства; наявність інструкції з обліку запасів; правильне групування (класифікація) запасів; розробка номенклатури запасів; розробка норм запасу і норм витрат запасів.

До запасів власного виробництва ми можемо віднести продукцію виготовлену власними силами підприємства (корми для тварин, насіння, добрива). При первісному визнанні сільськогосподарська продукція оприбутковується, відповідно до вимог П(С)БО 30 «Біологічні активи» за справедливою вартістю, зменшеною на витрати на місці продажу.

Оцінка сільськогосподарської продукції за справедливою вартістю є складним процесом і на сьогоднішній день є індивідуальною справою кожного підприємства. Найбільш ефективним шляхом по вирішенню проблеми оцінки є створення на підприємстві постійно діючої Комісії з визначення справедливої вартості біологічних активів і сільськогосподарської продукції.

Постійно діюча комісія створюється Наказом керівника по підприємству з числа осіб (не менше трьох):

- головного бухгалтера, його заступника, бухгалтерів відповідальних за ведення обліку сільськогосподарської продукції;

- спеціалістів галузей;
- керівників структурних підрозділів (бригадирів, завідуючих фермами) і т.п.

Наказ про створення такої Комісії може бути і додатком до Наказу про облікову політику підприємства. Важливим напрямком реалізації облікової політики щодо оцінки сільськогосподарської продукції за справедливою вартістю є постійний збір членами Комісії інформації щодо цін на сільськогосподарську продукцію на активному ринку.

Згідно з п. 5.1. Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку біологічних активів [5], підприємство може самостійно визначити методика аналізу джерел інформації з метою встановлення справедливої вартості сільськогосподарської продукції.

Для визначення ціни аналізуються цінові пропозиції постійних контрагентів та ціни підприємств регіону, які продають подібну продукцію [6]. Джерелами інформації при цьому можуть бути:

1. Самостійний збір інформації про ціни на ринку.
2. Отримання інформації з органів державного управління.
3. Інформація про закупівельні ціни на продукцію, що не є об'єктом державного цінового регулювання.

Значну частину продукції, отриманої від вирощування у галузі рослинництва культур використовують як корми. Оприбуткування їх здійснюють в оцінці за плановою собівартістю протягом року з доведенням у кінці року до фактичної.

Запаси відпускають зі складу підприємства на виробничі, господарські потреби, для переробки і в порядку реалізації надлишкових (неліквідних) запасів. При відпуску запасів у виробництво, продажу чи іншому вибутті їх оцінка здійснюється за одним з методів, що передбачені у П(С)БО 9 «Запаси». При первісному визнанні сільськогосподарська продукція оцінюється за справедливою вартістю, зменшеною на витрати на місті продажу. Отже, до запасів власного виробництва належать запаси які виготовлені підприємством власними силами. Первісною вартістю є собівартість їх виробництва, яка визначається згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 16 «Витрати».

Висновки. Розглядаючи формування первісної вартості запасів, що виготовляються власними силами підприємства необхідно дотримуватися як національних стандартів бухгалтерського обліку так і методичних рекомендацій. Особливістю первісного визнання запасів власного виробництва є методи оцінки відповідно до вимог П(С)БО 30 «Біологічні активи»: первісна і справедлива вартість. Проте, визначення справедливої вартості підприємством є складним процесом н сьогодні. Нами обґрунтовано найбільш ефективні шляхи по вирішенню проблеми оцінки з визначення справедливої вартості біологічних активів і сільськогосподарської продукції. Це може полегшити роботу відповідних працівників на підприємстві щодо обліку запасів власного виробництва.

Список використаних джерел:

1. Витрати: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.12.99 р. № 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/z0027-00>
2. Домбровська М. Р. Методи оцінки виробничих запасів підприємства при їх використанні згідно національних стандартів / М. Р. Домбровська // Інноваційна економіка. – 2011. – № 7(26). – С. 137–142.
3. Запаси: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 20.10.99 р. № 246 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/z0751-99>
4. Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості, затверджені наказом Міністерства промислової політики України від 09.07.2007 р. № 373 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.search.ligazakon.ua/1_doc2

5. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку біологічних активів, затвержені наказом Міністерства фінансів України від 29 грудня 2006 р. № 1315. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>

6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sts.gov.ua/nk/>

7. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV зі змін. і доп. [Електронний ресурс]: Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>

8. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність : [підручник] / Н. М. Ткаченко – К. : Алерта, 2008. – 285 с.

References:

1. Vytraty: Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 16, zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy of 31.12.99 p. 318 number [Retrieved from]. – Access: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/z0027-00>

2. Dombrovs'ka M. R. Metody otsinky vyrobnychkykh zapasiv pidpryyemstva pry yikh vykorystanni zhidno natsional'nykh standartiv / M. R. Dombrovs'ka // Innovatsiyna ekonomika. – 2011. – № 7(26), pp. 137–142.

3. Zapasy: Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 9, zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy of 10.20.1999 p. 246 number [Retrieved from]. – Access: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/z0751-99>

4. Metodichni rekomendatsiyi z formuvannya sobivartosti produktsiyi (robit, posluh) u promyslovosti, zatverdzeni nakazom Ministerstva promyslovoyi polityky Ukrainy of 09.07.2007, p. 373 number [Retrieved from]. – Access: http://www.search.ligazakon.ua/l_doc2

5. Metodichni rekomendatsiyi z bukhhalters'koho obliku biolohichnykh aktyviv, zatverdzeni nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy dated 29 December 2006 r. № 1315. – Access: <http://www.minfin.gov.ua>

6. Podatkovyy kodeks Ukrainy of 02.12.2010. Number 2755-VI [Retrieved from]. – Access: <http://www.sts.gov.ua/nk/>

7. Pro bukhhalters'kyy oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini : zakon Ukrainy from 16.07.1999. Number 996-XIV of change. and add. [Retrieved from]: Zakonodavstvo Ukraine. – Access: <http://zakon.rada.gov.ua/>

8. Tkachenko N. M. Bukhhalters'kyy finansovyy oblik, opodatkovannya i zvitnist' : [pidruchnyk] / N. M. Tkachenko – K. : Alerta, 2008. P. 285.

УДК 336.144

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.18>**Петренко В.С.**

доктор економічних наук, доцент,
Херсонський державний університет
ORSID: <https://orcid.org/0000-0001-8336-7665>

Карнаушенко А.С.

кандидат економічних наук,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1813-2792>

Petrenko Viktoria

Kherson State University

Karnaushenko Alla

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ПОНЯТТЯ КРАУДФАНДИНГУ ТА ЙОГО РОЛЬ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

CONCEPTS OF CRAUDFUNDING AND ITS ROLE IN NATIONAL ECONOMY

Стаття присвячена визначенню сутності та здійснено типологізацію краудфандингових проєктів, а також досліджено чинники, що впливають на формування та розвиток систем краудфандингу у світі. Визначено суб'єктів краудфандингових операцій, його форми, які передбачають використання фінансових ресурсів з боку зацікавлених в результатах проєкту суб'єктів, за допомогою спеціалізованої краудфандингової платформи, показані переваги його використання в сучасному суспільстві. Здійснено порівняльну характеристику основних краудфандингових платформ в Україні. Під час дослідження було проведено онлайн соціологічне опитування, яке дало можливість проаналізувати інформацію про обізнаність українців, щодо можливостей які надає краудфандинг. Виділено шість основних ознак інтернет-краудфандингу, які дозволяють стати ефективним інноваційним способом фінансування проєктів. Визначено найпопулярніші сфери поширення краудфандингу та його пріоритетні напрямки. Здійснено аналіз кількості краудфандингових платформ в світі.

Ключові слова: краудфандинг, краудфандингова платформа, бекери, донори, IT-технології.

Статья посвящена определению сущности и осуществлено типологизацию краудфандинговых проектов, а также исследованы факторы, влияющие на формирование и развитие систем краудфандинг в мире. Определены субъекты краудфандинговых операций, его формы, которые предполагают использование финансовых ресурсов со стороны заинтересованных в результатах проекта субъектов, с помощью специализированной краудфандинговой платформы, показаны преимущества его использования в современном обществе. Осуществимо сравнительную характеристику основных краудфандинговых платформ в Украине. В ходе исследования было проведено онлайн социологический опрос, который дал возможность проанализировать информацию об осведомленности украинский, о возможностях предоставляемых краудфандинг. Выделено шесть основных признаков интернет-краудфандинг, которые позволяют стать эффективным инновационным способом финансирования проектов. Определены самые популярные сферы распространения краудфандинг и его приоритетные направления. Осуществлен анализ количества краудфандинговых платформ в мире.

Ключевые слова: краудфандинг, краудфандингова платформа, бекеры, доноры, IT-технологии.

A key issue addressed in this study was crowdfunding, a new phenomenon for domestic practice that links the efforts of people who voluntarily pool their money or other resources together using

the Internet to support the ideas of others or businesses. . Public funding achieves different goals – disaster relief, support from fans or fans, support for political campaigns, financing start-ups and youth entrepreneurship, creating free software and more. The study examines the economic nature of crowdfunding, identifies the subjects of crowdfunding operations, its forms, which involve the use of financial resources by those interested in the results of the project by means of a specialized crowdfunding platform, formulated the benefits of using in modern society. The emergence of crowdfunding is driven by the broader ability of the enterprise to obtain financing for its own projects through specialized platforms. Crowdfunding has emerged at the intersection of marketing, innovation, transaction cost theory, has emerged and met the needs of members of the public in opportunities to invest personal resources in various projects. The survey highlighted six key features of online crowdfunding that make it an effective, innovative way of financing projects. Comparative characteristics of major crowdfunding platforms in Ukraine have been made. During the survey, an online sociological survey was conducted which provided an opportunity to analyze information about the awareness of Ukrainians about the opportunities provided by crowdfunding. The most popular areas of crowdfunding and its priority areas are identified. The number of crowdfunding platforms in the world is analyzed. The low level of crowdfunding in Ukraine is driven by the demographic situation in the country, the low confidence level of the population, the relatively weak spread of e-commerce and the almost complete absence of a regulatory framework. However, crowdfunding in Ukraine as a financing model shows steady growth. The number of platforms is steadily increasing, the total fees of Ukrainian crowdfunding services are increasing year by year, people are becoming more and more loyal to this method of raising funds. The modern market for traditional investing has a certain financial threshold, crowdfunding removes this restriction for the potential investor and allows the authors of ideas to get around the conservatism of the investment market and implement the most daring projects.

Key words: crowdfunding, crowdfunding platform, backers, donors.

Постановка проблеми. На сьогодні глобалізаційні процеси в світовій ринковій економіці зумовлюють господарюючих суб'єктів на підвищення власної конкурентоспроможності, що потребує залучення грошових коштів на подальший розвиток бізнесу. Існуючі способи фінансування підприємницької діяльності часто є недоступними на початковому етапі проєкту. В зв'язку з цим постає необхідність в пошуку новітніх фінансових інструментів підтримки. Одним з таких інструментів являється краудфандинг.

Даний метод з'явився недавно, але зарекомендував себе як інноваційний фінансовий інструмент за допомогою якого можна швидко отримати підтримку власного проєкту та стартапу. Крім того краудфандинг допоможе вже діючому підприємству залучити грошові кошти на розвиток.

Особливістю даного методу фінансування являється те, що будь яка фізична чи юридична особа може знайти в краудфандингу спосіб додаткового фінансування своєї діяльності. Однак виникає ряд особливостей, які полягають у залежності від того чи несе компанія, яка використовує краудфандинг, певні зобов'язання перед інвесторами; чи має хтось із них право на частку в компанії або чи це благодійна допомога. На даний час залишається відкритою проблема практичного використання краудфандингу, так як на думку багатьох експертів, в Україні дуже низький рівень довіри населення до новацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження питання фінансування бізнес проєктів шляхом краудфандингу зробили такі закордонні та українські науковці як: Петрушенко Ю. [1], Дудкін О. [2], Демченко Д. [3], Гончарук Н. [4], Фоменко А. [5], Некрасова Л. [6], Поліщук В. [7], Рогова А. [8], Химич І., Красномоєць В., Кадол Л., Лебедева К., Санін М.К., Безуглова Є.Ю.

Мета статті є узагальнення теоретичних та дослідження практичних основ з використання такого фінансового інструменту як краудфандинг, а також визначення подальших перспектив його розвитку в національній економіці.

Виклад основного матеріалу. Термін «краудфандинг» запропонував Джефф Хау (Jeff Howe) в 2006 році. Вважається, що термін «краудфандинг» з'явився одночасно

з терміном «краудсорсинг», однак саме явище громадського фінансування з'явилося набагато раніше. Краудфандинг – це співпраця людей, які добровільно об'єднують свої гроші чи інші ресурси разом, застосовуючи мережу Інтернет заради того, щоб підтримати ідеї інших людей або підприємств. За допомогою громадського фінансування досягаються різні поставлені цілі — допомога постраждалим від стихійних лих, підтримка з боку вболівальників чи фанатів, підтримка політичних кампаній, фінансування стартап-компаній та молодіжного підприємництва, створення вільного програмного забезпечення тощо [1].

Якщо перекладати дослівно термін «краудфандинг» з англійської мови (crowdfunding), то це означає «фінансування натовпом». На думку авторів доцільним буде адаптувати даний переклад до української мови та викласти цей термін як «народне (колективне) фінансування». В такому перекладі приховується основна суть цього явища.

За своєю суттю, краудфандинг – це народне фінансування ідеї або залучення грошових коштів від усіх бажаючих за допомогою мережі Інтернет, для того, щоб підтримати будь-який проєкт. Проєкт може бути як комерційним, так і некомерційним. Ті люди, які намагаються зібрати фінанси подібним чином мають назву «реципієнти», а ті, хто вкладають грошові кошти іменуються «донорами» [2].

У класичній моделі краудфандинга повинно бути три учасники:

– перший – це автори ідеї або проєкту (реципієнти), який необхідно профінансувати та в подальшому реалізувати. Краудфандинг надає можливість отримати прямий доступ до ресурсів і отримати фінансову підтримку від зацікавлених осіб;

– другий – це потенційні інвестори (донори), які вирішили фінансово підтримати запропоновані проєкти та в результаті ризикують, а в подальшому очікують винагороду. Здійснивши вибір найцікавішого проєкту (на їхню думку) вони стають співучасниками реалізації проєкту;

– третій – це краудфандингова платформа – інструмент за допомогою якого зустрічаються перші два учасника.

На думку авторів у моделі краудфандингу повинен бути четвертий учасник – держава (рис. 1).

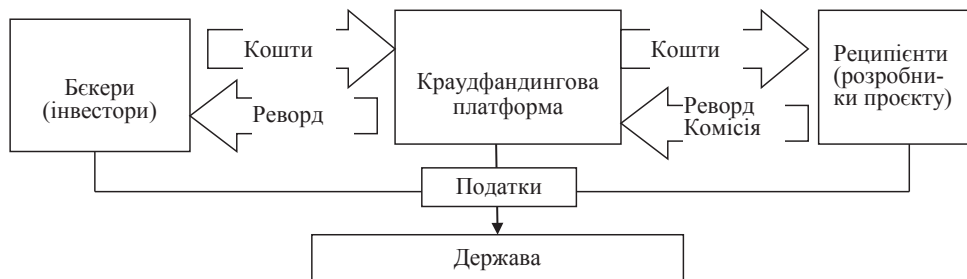

Рис. 1. Взаємозв'язок учасників краудфандингового фінансування

Джерело: розроблено авторами

Зазвичай для того, щоб виставити свій проєкт на платформу краудфандингу, потрібно вказати ціль даної ідеї, визначити необхідну суму та скласти калькуляцію всіх витрат. Крім того під час збирання коштів усі користувачі повинні мати доступ до даної інформації [3].

Можна виділити наступні риси інтернет-краудфандингу, що роблять його ефективним інноваційним способом фінансування проєктів [4; 5; 6]:

По-перше, краудфандингова платформа має певні переваги порівняно з економічними агентами, що традиційно виділяють та розподіляють кошти за напрямками витрат

(фінансовими посередниками або державними установами) та поєднує дві функції такі як акумуляцію коштів та визначення напрямків витрат. Порівняно з фінансовими посередниками, краудфандинг характеризується більшою гнучкістю й може містити експерименти за напрямками діяльності та проектами. У порівнянні з державними установами проекти краудфандингу мають такі переваги, як швидкість виділення коштів (термін збору коштів чітко визначений), прозорість інформації щодо проекту, підзвітність і відповідальність перед спільнотою.

По-друге, використання краудсорсингових технологій дозволяє виробляти комерційні блага, а також локальні суспільні блага, виробленням яких у значних обсягах займалася держава. Зокрема, це проекти локального благоустрою, допомога певним соціальним категоріям населення тощо. Це стає можливим під час підготовки проекту: оцінки попиту на результати впровадження проекту, просування серед зацікавленої аудиторії, дистрибуція результатів проекту серед краудінвесторів (першочергове надання благ, диференціація залежно від суми вкладу та інше).

По-третє, спостерігається зниження трансакційних витрат на організацію фінансування проектів завдяки меншій кількості посередників. Під час отримання фінансування такими посередниками є краудфандингова платформа та банківська установа, що обслуговують вклади. Таким чином, кількість ієрархічних рівнів, на яких ухвалюються рішення щодо особливостей фінансування, істотно скорочується, натомість спектр можливих краудінвесторів надзвичайно розширюється.

По-четверте, краудфандинг масово залучає інвесторів, звертаючись не лише до економічних мотивів, а й до спільних соціальних інтересів. Серед великої кількості потенційних краудінвесторів необхідно виділити критерії, що їх об'єднують. Досвід успішного фінансування свідчить, що попитом користуються проекти, пов'язані з інтересами та ідентичністю представників конкретної економічної спільноти. Тому для авторів проектів важливо визначити характеристики спільноти, її склад, а в подальшому просувати проект орієнтуючись на неї. Необхідно зауважити, що спільноти можуть поєднуватися різними способами. У разі спільноти зі спільними складовими ідентичності (наприклад, професійні групи), ініціатори проекту стикаються з додатковими трансакційними видатками на інформування широкого кола осіб. Натомість під час роботи з проектами розвитку локальних громад, видатки на інформування зацікавленої групи значно скорочуються, оскільки розмір і склад спільноти чітко визначені та збігаються з певними територіальними межами. Додатковою перевагою роботи в територіальних громадах є вищий рівень соціального капіталу, ніж під час роботи з не пов'язаними між собою індивідуумами. Це стає можливим за рахунок тісних та різнобічних зв'язків усередині спільноти.

По-п'яте, колективні способи фінансування проектів істотно розширюють перелік способів традиційного інвестування. Підтвердженням цього є те, що у США у 2012 році відбулися зміни у законодавстві, що підвищили обсяг інвестицій, які можуть залучатись організаціями за допомогою колективного фінансування без відповідної емісії цінних паперів до суми 1 млн дол [5].

По-шосте, краудфандингова схема фінансування має істотні переваги для інвестування інноваційних проектів, оскільки знімає ряд істотних обмежень традиційних способів фінансування.

На сьогодні для більшості українських компаній є характерним брак коштів, щоб інвестувати у власні бізнес-проекти, тому дедалі частіше вони вдаються до залучення коштів від індивідуальних та інституційних інвесторів через краудфандингові платформи [7].

Через слабкий розвиток українського фондового ринку не вдається повноцінно використовувати його можливості та інструменти. Також для більшої частини населення процес інвестування коштів є доволі складним, незрозумілим і через нестабільну

економічну ситуацію не викликає довіри. Таким чином, стає майже неможливим залучення коштів юридичних і фізичних осіб для реалізації різноманітних проєктів.

На сьогоднішній день ринок краудфандингу є найбільш перспективним в сфері інформаційних технологій, тому українська платформа народного фінансування може стати першим кроком до стабілізації економіки та в подальшому, для ефективного розвитку нашої країни і виходу на одну позицію з світовими лідерами [8].

Позитивними результатами розвитку краудфандингу в Україні є те, що він має переважно соціальну спрямованість. Таким чином, це сприяє формуванню традицій інвестування, реалізації соціальних і економічних інновацій, появі альтернативного банківського фінансування. Іноземний досвід демонструє ефективність такої соціальної моделі, тому це важливо врахувати Україні для забезпечення економічного зростання та зменшення залежності від позичених ресурсів [9; 10].

Краудфандинг сьогодні демонструє і закріплює філософію бізнесу, що працює за принципом «давайте зробимо разом». Мова йде не тільки про залучення в фінансування проєкту великих груп людей. Навколо ідеї також обов'язково буде будуватися спільнота, здійснюватися зворотна комунікація, тестуватися і рекламуватися новий продукт.

В Україні зараз тільки розвиваються краудфандингові платформи, орієнтовані на місцевий ринок. Вони популяризуються і застосовуються в різних громадських нішах: від чисто комерційних структур до культурних, творчих, соціальних та інноваційних.

Першою українською краудфандинговою платформою стала «Велика Ідея» (bigggide.com), яка створена у вересні 2012 року [10]. На офіційному сайті платформи виділяють три розділи: «Спільнокошт», «Практикита» та «Можливості». Сьогодні ресурс об'єднує соціальних інноваторів, митців, критиків, соціальних підприємців, журналістів та громадських активістів з усієї України. Сто тисяч людей зі всього світу щомісяця відвідують платформу. Ресурс охоплює сфери, що безпосередньо впливають на суспільні зміни: соціальні інновації, відновлювальна енергетика, IT, ефективність людських ресурсів та продуктивність роботи, реформи країн світу, культурні проєкти, відповідальне підприємництво, венчурна філантропія [11; 12].

Стартовий капітал для початку роботи «Великої Ідеї» було надано фондом Конрада Аденауера в розмірі 14 тис. грн. Більшість коштів, було витрачено на створення та запуск сайту платформи. Сьогодні Велика Ідея частково фінансується міжнародними фондами та організаціями-донорами Charles Stewart Mott Foundation, PactInc., USAID, National Endowment for Democracy. Велика Ідея отримує часткове фінансування, завдяки комісії з кожного успішного проєкту [13].

Однією з найуспішніших українських краудфандингових платформ є Na-Starte.com з головним офісом в Одесі. Розробники платформи запускають проєкти в багатьох містах України (в Запоріжжі, Києві, Черкасах та Дніпрі) [14]. За допомогою платформи Na-Starte.com було зібрано 3,7 млн грн (124% від заявленої суми збору) на зйомки фільму Георгія Делієва «Одеський підкидьок» табл. 1.

За період з 2012 по 2018 роки українські розробники досягли не аби яких результатів за допомогою краудфандингу. Так, наприклад, в 2015 році український стартап Conceptor анонсував новинку – iBlazr 2. На запуск другого покоління спалаху стартап вирішив зібрати 70 тис. дол. У результаті, на платформі Kickstarteri Blazr 2 профінансували за три дні, а за весь час кампанії вдалося зібрати 253,578 тис. дол. [15; 16; 17].

У 2015 році розробники проєкту Robo запустили кампанію на Kickstarter, метою якої було зібрати 70 тис. дол. на розвиток продукту. В результаті Robo Wunderkind залучив набагато більше – 246,613 тис. дол. У цьому році стартап Ecoisme запустив кампанію на Indiegogo, щоб зібрати 50 тис. дол. на доопрацювання сенсора до стану готового продукту та запуску у виробництво першої невеликої партії пристроїв. В результаті було зібрано 67,732 дол.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика основних краудфіндингових платформ в Україні

Порівняльні ознаки	Spilnokosht	Ukrainian Charity Exchange	Na-Starte
Спеціалізація	ініціативних проєктах від дієвих громадян та громад	Підтримує благодійні та соціальні проєкти	Функціонує як онлайн магазин передпродажу
Вид краудфіндингових кампаній	все або нічого	до цілі	все або нічого + до цілі
Кількість успішно реалізованих проєктів	276	3241	24
Кількість інвесторів	33904	6211	9200
Сума коштів успішних проєктів, млн. грн	20,852	199,682	6,176

Джерело: сформовано авторами на основі [14; 16; 17]

Проєкт FORCE зареєструвався на Kickstarter з метою зібрати 30 тис. дол. на запуск власної продукції в масове виробництво. За 30 днів даний проєкт зібрав суму в розмірі 30,314 тис. дол [18].

За допомогою проведеного соціального опитування в соціальній мережі Facebook встановлено, що більшість респондентів чули поняття «краудфіндинг» та знають його значення, але залишається велика частка тих хто не знає, що таке краудфіндинг, або не знає його суті (рис. 2).

Таким чином, поняття «краудфіндинг» відоме українцям, але тільки 11% опитаних скористалися таким фінансовим інструментом у отриманні підтримки для реалізації власних ідей.

Сфера поширення краудфіндингу досить різноманітна, але все ж дозволяє виділити пріоритетні напрямки використання як у світі, так і в Україні (рис. 3).

На першому місці соціальна сфера (27,4%), також висока частка бізнесу і приватного підприємництва (16,9%), з метою виробництва і просування фільмів і кіноіндустрії використовується 11,9%, музика і звукопис – 7,5%, в області енергетики і навколишнього середовища – 5,9%, мода – 5,5%, мистецтво в цілому – 4,8%, інформаційні та комунікаційні технології – 4,8%, журналістика, книги, фото видавництво – 3,5%, наука і техніка – 3.2% [18].

Сумарно на проєкти в галузі науки і техніки, а також інформаційні технології приходиться близько 8% всіх проєктів в системі краудфіндингу [16]. Краудфіндинг став інструментом для фінансування і стимулювання інновацій. Хоча все ще залишається популярним у декількох розвинених країн, країни що розвиваються можуть швидко перейняти досвід.

Більше 80% інтернет-користувачів регулярно спілкуються в соціальних мережах, яких легко проінформувати про цікавий бізнес-проєкт. Це величезна потенційна база, навіть з урахуванням того, що 65% населення світу – 4,6 млрд. осіб – все ще не мають доступу до інтернету [17].

Сьогодні в світі існує 1250 краудфіндингових платформ, але з кожним роком їх стає більше. Майже половина (46%) всіх існуючих краудфіндингових платформ працює на території Північної Америки [18] (рис. 4).

Все більше інтернет-користувачів дізнаються про краудфіндингові проєкти та беруть участь в їх фінансуванні. Дослідники прогнозують 200% зростання краудфіндингу в Україні, а також його використання в якості інструменту для вирішення

Рис. 2. Результати проведеного соціологічного опитування в соціальній мережі Facebook

Джерело: соціальне опитування авторів

Рис. 3. Пріоритетні напрямки проєктів, які реалізовані за допомогою краудфандингу, %
Джерело: сформовано авторами на основі [2; 11; 18]

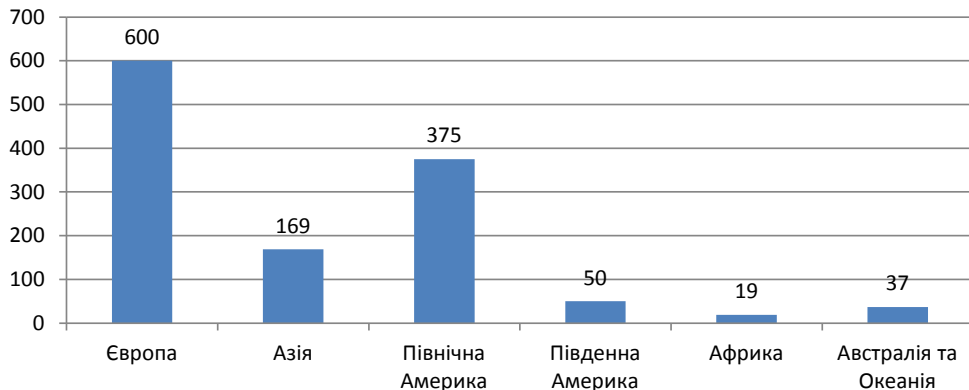

Рис. 4. Кількість краудфіндингових платформ у світі в 2018 році

Джерело: сформовано авторами на основі [16; 17; 18]

соціальних проблем населення і окремих регіонів країни [19]. Прискорити процес впровадження даного виду фінансування на вітчизняний ринок могла б посиленна медіа-підтримка та створення ефективної законодавчої бази. Найближчим часом саме краудфіндинг стане основним способом фінансування благодійних проєктів, а також проєктів соціального та креативного плану. На даний момент більш вигідного способу отримати початковий капітал на розвиток бізнесу, ніж застосувавши краудфіндинг, в нашій країні немає [19].

Висновки і пропозиції. В системі джерел фінансування підприємництва виділено краудфіндинг як інструмент фінансування перспективних проєктів, які не знайшли своєї підтримки у банкірів або приватних інвесторів. Краудфіндинг є способом залучення грошей в формі благодійності або інвестицій від суспільства. В залежності від цілі інвестування грошей виділяють три різні моделі краудфіндинга: модель благодійності, модель кредитування та інвестиційна модель. Найбільш популярною і часто використовуваною моделлю краудфіндинга в світі є модель благодійності, в якій люди вносять фінансовий вклад в проєкт без очікування фінансової прибутковості від цього внеску.

Переваги краудфіндингу для фінансування інноваційних проєктів полягають: у зменшенні ролі фінансових посередників; незалежності від банківського кредитування; просуванні інноваційного проєкту і його реклами; тестування інноваційної ідеї; публічності і прозорості інвестування в конкретні проєкти; збільшення швидкості розвитку компанії; збереження контролю за реалізацією інноваційного проєкту з боку інноватора.

Встановлено, що на розвиток краудфіндингу впливають обізнаність населення, соціальні норми та ефективність місцевого самоврядування. Краудфіндингові платформи найчастіше виникають і добре розвиваються в країнах з високим коефіцієнтом довіри населення, низькою вартістю виходу на ринок і адекватним захистом прав інвесторів. За допомогою краудфіндингових платформ звичайні інтернет-користувачі перетворюються в інвесторів, які не претендують на дивіденди або частку в бізнесі, які готові інвестувати в зрозумілі та відкриті проєкти. Це обумовлює привабливість краудфіндингу для підприємців, але в той же час зобов'язує їх розробляти цікавий і зрозумілий продукт.

Краудфіндинг як модель фінансування в Америці, Канаді і Великобританії безсумнівно більш розвинений, ніж в Україні. Згідно зі статистикою, розмір залучених коштів за допомогою краудфіндингу в Америці перевищує \$ 660 млн дол, \$ 54 млн дол у Великобританії й \$ 44 млн дол в Канаді, в Україні цей показник становить приблизно \$ 3 млн дол.

Невисокий рівень розвитку краудфандингу в Україні обумовлюється демографічною ситуацією в країні, низьким коефіцієнтом довіри населення, відносно слабким поширенням електронної комерції і практично повною відсутністю регулюючої нормативно-правової бази. Однак краудфандинг в Україні як модель фінансування показує стабільне зростання. Кількість платформ неухильно зростає, сумарні збори українських краудфандинг-сервісів підвищуються з року в рік, люди стають все більш лояльними до даного способу залучення коштів. Сучасний ринок традиційного інвестування має певний фінансовий поріг, краудфандинг знімає це обмеження для потенційного інвестора і дозволяє авторам ідей обійти консерватизм інвестиційного ринку і реалізувати найсміливіші проекти.

Краудфандинг у всьому світі і в Україні зокрема вже перетворився з невеликого експерименту в відмінний фінансовий інструмент з подальшими перспективами, який продовжує розвиватися, набирати популярність й залучати нових інвесторів.

Список використаних джерел:

1. Петрушенко Ю.М., Дудкін О.В. Краудфандинг як інноваційний інструмент фінансування проектів соціально-економічного розвитку. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2014. № 1. С. 172–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2014_1_19 (дата звернення: 06.02.2020).
2. Демченко Д. В 2018 году украинцы собрали на краудфандинге больше 2 млн дол. США. Вот 15 самых успешных проектов. *AIN.UA*. 2018. URL: <https://ain.ua/2018/12/18/kraudfanding-ukrainy-2018/> (дата звернення: 06.02.2020).
3. Гончарук Н. Краудфандинг или народное финансирование. *Институт эволюционной экономики*. 2012. URL: http://iee.org.ua/ru/prog_info/22113/ (дата звернення: 06.02.2020).
4. Фоменко А. О. Сучасні умови розвитку краудфандингу в Україні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2013. № 3(23). С. 93–96. URL: <http://old.bumib.edu.ua/visnyk/3232013/suchasni-umovi-rozvitku-kraudfandingu-v-ukrayini> (дата звернення: 06.02.2020).
5. Некрасова Л.А., Давиденко М.В. Впровадження краудфандингу для стимулювання інноваційної діяльності підприємств України в IT-сфері. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. 2014. Т. 19. С. 76–81. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&_S21P03=FILA=&_S21STR=Vopu_econ_2014_19_2\(3\)_19](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&_S21P03=FILA=&_S21STR=Vopu_econ_2014_19_2(3)_19) (дата звернення: 06.02.2020).
6. Поліщук В.Г. Зарубіжний досвід фінансування проектів за схемою краудфандинг. *Молодий вчений*. 2014. № 12(15). С. 63–66. URL: <http://molodyvchenny.in.ua/files/journal/2014/12/89.pdf> (дата звернення: 06.02.2020).
7. Мосс А. Что такое краудфандинг? *Crowdsourcing.ru: портал крауд-сервисов*. 2012. URL: http://crowdsourcing.ru/article/what_is_the_crowd (дата звернення: 06.02.2020).
8. Рогова А.В. Краудсорсинг как инструмент социально-экономического развития региона. *Современные проблемы науки и образования*. 2013. № 5. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=10531> (дата звернення: 06.02.2020).
9. Карнаушенко А. С. Аналіз сучасного стану та перспективи розвитку роздрібного товарообороту в Україні. *Ефективна економіка*. 2019. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6847> (дата звернення: 06.02.2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.1.51
10. Petrenko V., Karnaushenko A. Joint enterprises in foreign trade activity of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. Т. 3. № 5. С. 203–207.
11. Танклевська Н.С., Карнаушенко А.С. Розвиток фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств: монографія. Херсон : Айлант, 2015. 184 с.
12. Танклевська Н.С. Основні підходи щодо удосконалення фінансової політики. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Економіка АПК*. 2009. № 16(1). С. 40–44.
13. Танклевська Н.С. Сучасні тенденції розвитку кредитної політики в аграрній сфері економіки. *Науковий вісник НУБіП*. 2010. Вип. 145. С. 387–395.
14. Boiko, V., Kwilinski, A., Misiuk, M., & Boiko, L. Competitive advantages of wholesale markets of agricultural products as a type of entrepreneurial activity: the experience of Ukraine and Poland. *Economic Annals-XXI* (2019), 175(1-2). P. 68–72. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V175-12>
15. Rusnak, A.V., Karnaushenko, A.S. and Petrenko, V.S. (2018), “Legislative support of innovation activity in Ukraine: problems and ways to overcome them”, *Efektivna ekonomika*, [Online],

vol. 10. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6574> (accessed 05 Feb 2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2018.10.2

16. Petrenko, V. and Melnykova, K. (2018), Formation of vertically integrated agrarian enterprises with foreign capital, *Technology transfer: innovative solutions in Social Sciences and Humanities*, [Online], pp. 13-15. Available at: <http://eu-jr.eu/ttishh/article/viewFile/620/608> (accessed 14 January 2019).

17. Адвокатова Н.О., Карнаушенко А.С. Пріоритетні та стратегічні напрями розвитку аграрних підприємств України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. 2019. № 34. С. 45–49.

18. Petrova O., Avercheva N. Trends in innovation development of retail enterprises in Ukraine. International collective monograph. Adaptation of science, education and buswinesws to world innovative megatrends. Publishing House Science and Innovation Center, Ltd. St. Louis, Missouri, USA. P. 216–226.

19. Боровік Л.В. Аналіз впливу домогосподарств населення на інвестиційну привабливість галузі. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. Вип. 4(66). С. 33–38.

References:

1. Petrushenko Yu.M., Dudkin O.V. (2014), Kraudfandynh yak innovatsiynny instrument finansuvannya proektiv sotsial'noekonomichnoho rozvytku [Crowdfunding as an innovative financing tool for socio-economic development projects]. *Marketynh i menedzhment innovatsiy*. No. 1, pp. 172–182. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2014_1_19 (accessed 06 Feb 2020).

2. Demchenko D. (2018), V 2018 hodu ukraiyntsy sobraly na kraudfandynhe bil'she 2 mln dol. SSHA. Vot 15 samykh uspezhnykh proektiv. [In 2018, Ukrainians raised more than \$ 2 million at crowdfunding. USA. Here are the 15 most successful projects]. *AIN.UA*. Available at: <https://ain.ua/2018/12/18/kraudfanding-ukrainy-2018/> (accessed 06 Feb 2020).

3. Honcharuk N. (2012), Kraudfandynh yly narodnoe fynansyrovanye. [Crowdfunding or popular financing.] *Ynstytut évoluytsyonnoy ékonomyky*. Available at: http://iee.org.ua/ru/prog_info/22113/ (accessed 06 Feb 2020).

4. Fomenko A.O. (2013), Suchasni umovy rozvytku kraudfandynhu v Ukrayini. [Current conditions of development of crowdfunding in Ukraine]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*. No. 3(23), pp. 93–96. Available at: <http://old.bumib.edu.ua/ru/visnyk/3232013/suchasni-umovi-rozvitku-kraudfandingu-v-ukrayini> (accessed 06 Feb 2020).

5. Nekrasova L.A., Davydenko M.V. (2014), Vprovadzhennya kraudfandynhu dlya stymulyuvannya innovatsiynoyi diyal'nosti pidpryyemstv Ukrayiny v IT-sferi. [Implementation of crowdfunding to stimulate innovation activity of Ukrainian enterprises in the IT sphere]. *Visnyk ONU imeni I.I. Mechynkova*, no. 19, pp. 76–81. Available at: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=Vonu_econ_2014_19_2\(3\)_19](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=Vonu_econ_2014_19_2(3)_19) (accessed 06 Feb 2020).

6. Polishchuk V.H. (2014), Zarubizhnyy dosvid finansuvannya proektiv za skhemoyu kraudfandynh. [Foreign experience in crowdfunding projects financing]. *Molodyy vchenyy*. No. 12(15), pp. 63–66. Available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2014/12/89.pdf> (accessed 06 Feb 2020).

7. Moss A. (2012), Chto takoe kraudfandynh? [What is crowdfunding?] *Crowdsourcing.ru: portal kraud-servysov*. Available at: http://crowdsourcing.ru/article/what_is_the_crowd (accessed 06 Feb 2020).

8. Rohova A.V. (2013), Kraudsorsynh kak ynstrument sotsyal'no-ékonomycheskoho razvytyya rehyona [Crowdsourcing as a tool for socio-economic development of the region.]. *Sovremennyye problemy nauky y obrazovanyya*. No. 5. Available at: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=10531> (accessed 06 Feb 2020).

9. Karnaushenko, A.S. (2019). Analiz suchasnoho stanu ta perspektyvy rozvytku rozdrubnoho tovarooborotu v Ukrayini [Analysis of the current state and prospects of retail trade turnover in Ukraine.]. *Efektivna ekonomika*. № 1. [Online]. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6847> (accessed 06 Feb 2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.1.51

10. Petrenko, V. & Karnaushenko, A. (2017). Joint enterprises in foreign trade activity of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. T. 3, № 5, pp. 203–207.

11. Tanklevska, N.S. & Karnaushenko, A.S. (2015). Rozvytok finansuvannya innovatsiynoyi diyal'nosti sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv [Development of financing of innovative activity of agricultural enterprises]. Kherson: Aylant, 184 p.

12. Tanklevska, N.S. (2009). Osnovni pidkhody shchodo udoskonalennya finansovoyi polityky [Basic approaches to improving financial policy]. *Visnyk L'vivs'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Ekonomika APK*. № 16(1), pp. 40–44.

13. Tanklevska, N.S. (2010). Suchasni tendentsiyi rozvytku kredytnoyi polityky v ahrarniy sferi ekonomiky [Current trends in credit policy development in the agricultural sector]. *Naukovyy visnyk NUBiP*. Vol. 145, pp. 387–395.

14. Boiko, V., Kwilinski, A., Misiuk, M., & Boiko, L. (2019). Competitive advantages of wholesale markets of agricultural products as a type of entrepreneurial activity: the experience of Ukraine and Poland. *Economic Annals-XXI*, 175(1-2), pp. 68–72.

15. Rusnak, A., Karnaushenko, A. & Petrenko, V. (2018), “Legislative support of innovation activity in Ukraine: problems and ways to overcome them”. *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 10. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6574> (accessed 06 Feb 2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2018.10.2

16. Petrenko, V. & Melnykova, K. (2018), Formation of vertically integrated agrarian enterprises with foreign capital, Technology transfer: innovative solutions in Social Sciences and Humanities, [Online], pp. 13–15. Available at: <http://eu-jr.eu/ttissh/article/viewFile/620/608> (accessed 06 Feb 2020).

17. Advokatova, N.O. & Karnaushenko, A.S. (2019). Prioritetni ta stratehichni napryamy rozvytku ahrarnykh pidpryyemstv Ukrayiny [Priority and strategic directions of development of agricultural enterprises of Ukraine]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomichni nauky*. № 34, pp. 45–49.

18. Petrova, O. & Avercheva, N. (2017). Trends in innovation development of retail enterprises in Ukraine. International collective monograph. Adaptation of science, education and buswinesws to world innovative megatrends. Publishing House Science and Innovation Center, Ltd. St. Louis, Missouri, USA. P. 216–226.

19. Borovik, L.V. (2018). Analiz vplyvu domohospodarstv naselelnya na investytsiynu pryvablyvist' haluzi [Analysis of the impact of households on the investment attractiveness of the industry]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*. Vol. 4(66), pp. 33–38.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.19>

Карташова О.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9692-7032>

Kartashova Olga

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТА ПРОСУВАННЯ ТУРИСТИЧНО-ВИННИХ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ

SOCIO-ECONOMIC CONDITIONS OF DEVELOPMENT AND PROMOTION OF TOURIST-WINE CLUSTERS IN UKRAINE

В статті визначено умови розвитку та підвищення конкурентоспроможності виноградарсько-виноробних підприємств та сформовані методичні засади формування регіонального винного туристичного продукту за умови створення виноробно-винного кластеру туризму регіону. Проаналізовано основні економічні показники виробництва та переробки винограду, вироблення виноматеріалів для визначення потенційних можливостей підприємств для розвитку регіонального туризму. Визначено, що у ролі нової туристичної виноградарсько-виноробної територіальної системи виступає територіальне кластерне утворення або об'єднання. Такі форми об'єднань сприяють розвиткові підприємств і регіонів, залученню інвестицій, дозволяють успішно конкурувати на ринку і відновлювати довіря між урядом і бізнесом у кожній із країн. Сформовано структуру виноробно-винного кластеру туризму регіону та визначено найкращі практики реалізації туристичних винних програм.

Ключові слова: винний туризм, регіональний кластер, виноградарсько-виноробні підприємства, регіональний розвиток.

В статье определены условия развития и повышения конкурентоспособности виноградарско-винодельческих предприятий и сформированы методические основы формирования регионального винного туристического продукта при условии создания винодельческо-винного кластера туризма региона. Проанализированы основные экономические показатели производства и переработки винограда, выработки виноматериалов для определения потенциальных возможностей предприятий для развития регионального туризма. Определено, что в качестве новой туристической виноградарско-винодельческой территориальной системы выступает территориальное кластерное образование или объединение. Такие формы объединений способствуют развитию предприятий и регионов, привлечению инвестиций, позволяют успешно конкурировать на рынке и восстанавливать доверие между правительством и бизнесом в каждой из стран. Сформирована структура винодельческо-винного кластера туризма региона и определены лучшие практики реализации туристических винных программ.

Ключевые слова: винный туризм, региональный кластер, виноградарско-винодельческие предприятия, региональное развитие.

The article defines the conditions of development and increase of competitiveness of wine-growing and wine-making enterprises and the methodological bases of formation of regional wine tourism product under conditions of creation of wine-wine cluster of tourism of the region. The development of regional tourism is to develop tourist locations and strategies. When developing tourism strategies, local authorities, communities and businesses should develop mechanisms to coordinate their actions, taking into account trends and priorities for territorial development. You need to be aware of the commercial realities and attractiveness of your region: how to rationally stimulate the increase in spending on tourists by the use of your facility and the local community. Tourism leads to a significant increase in population and income in some communities, especially during peak seasons. Due to this, there may be various problems with the rational use of the territories. The basic economic indicators of production and processing of grapes, production of wine materials to determine the potential of enterprises for the development of regional tourism are analyzed. It is determined that the territorial cluster formation or association acts as a new tourist viticulture and winemaking territorial system. These forms of association help to develop businesses and regions, attract investment, allow them to compete successfully in the market and restore trust between government and business in each country. The structure of the wine-wine cluster of tourism in the region has been formed and the best practices for the implementation of tourism wine programs have been identified. In the last decade, wine tourism has become a key component of gastronomic tourism and the basis of diversification strategies for many tourist destinations. Wine tourism is closely linked to the identity of the territories and contains cultural, economic and historical value. In addition, it is a major driving force in diversification strategies, helping producers enrich their tourism offer and engage the diverse population.

Key words: wine tourism, regional cluster, wine-growing and winemaking enterprises, regional development.

Постановка проблеми. Туризм має істотний потенціал стимуляції зростання економіки – набуває все більш очевидної необхідності застосування інноваційних підходів для підтримки здорової економіки багатьох країн, спільнот та регіонів. Різні регіони за своїм рівнем розвитку знаходяться в різних економічних умовах, тому туризм розглядається як важлива форма економічного розвитку. Досвід багатьох країн доводить, що на туристичну галузь впливають велика кількість умов та результатів роботи інших секторів економіки, а, в свою чергу, сфера туризму здатна впливати на промисловість, транспорт, зв'язок, торгівлю, будівництво, сільське господарство, легку промисловість та народні ремесла.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи різноманітні підходи до визначення винного туризму, можна відзначити роботи по дослідженню теорії та практики туризму Д.І. Басюк, І.М. Білецької, І.В. Зоріна, Н.В. Липчук, М.П. Мальської, Е.С. Маслової, А.П. Пергат, Л.А. Прокопчук, В.О. Рибінцева, С.М. Холла, Е.П. Шольц-Кулікова, більшість з яких вважає винний туризм одним з видів дегустаційного та гастрономічного туризму. В дослідженнях переважає історичний та культурний акценти, в особливості створення регіональних винних туристичних турів. Дослідженнями ідей кластерних видів об'єднань займався М. Портер А. Маршалл, А. Вебер, Ф. Котлер. Серед вітчизняних вчених – це О.Л. Михайлюк, С.Г. Нездоймінов та ін. Проте, зміни в економічному середовищі країни потребують подальших досліджень, які мають базуватися на кластерному підході до винного туризму.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Створення системних і комплексних умов для подальшого розвитку та підвищення конкурентоспроможності винного туризму та галузі туризму в цілому пов'язано з впровадженням інноваційних моделей управління регіональним розвитком, співпраці центральних і місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадських та професійних організацій і підприємницьких структур, активної інформаційної підтримки та просування національного та регіонального туристичного продукту як на внутрішньому, так і міжнародному ринках. Подібна політика може бути продуктивною за умови системного програмного поєднання політико-правових, виробничих, маркетин-

гових, інноваційно-інвестиційних заходів для розвитку індустрії туризму, підтримки винного туризму як пріоритетного напрямку туристичної діяльності та формування виноробно-винних кластерів туризму.

Виклад основного матеріалу. Туризм володіє великим потенціалом створення робочих місць – туризм стає одним з ключових факторів, стимулюючих створення робочих місць, розвитку дорожнього руху та будівництва готелів, виробництва всіх типів транспортних засобів, активного збереження народних ремесел та національної культури регіонів та країн.

Розвиток регіонального туризму полягає у розробці туристичних локацій та стратегій. При розробці стратегій туризму місцеві органи влади, громади та бізнес повинні розробляти механізми координації своїх дій з урахуванням тенденцій та пріоритетів розвитку територій. Необхідно усвідомлювати комерційні реалії та привабливість свого регіону: як раціонально стимулювати збільшення витрат туристів з використанням свого об'єкта та місцевої громади. Туризм призводить до істотного збільшення населення та доходів в деяких громадах, особливо в пікові сезони. Через це можуть виникнути різні проблеми з раціональним використанням територій.

Серед всіх можливих видів туризму осередком стоїть сучасне вітчизняне виноградарство та виноробство. Адже країна, яка має визначений потенціал в сільському господарстві та є пристосованою для вирощування кращих сортів винограду, яка має всесвітньо відомі підприємства та наукові центри, має мати і високу культуру споживання вина. До того ж виноробство може і повинне стати потужним джерелом наповнення державного бюджету та одним з туристичних видів України.

Формування сучасних ринкових відносин в економіці України обумовлює необхідність підвищення управлінської і технологічної досконалості виноградарсько-виноробного агропромислового виробництва, активізації підприємницького середовища, забезпечення стабільного зростання у виробничому функціонуванні суб'єктів різних форм власності й господарювання. Основою вирішення цих завдань є орієнтир на інноваційну модель розвитку, законодавчо закріплену на державному рівні [1]. Але важливо усвідомлювати, що специфіка виробничого функціонування виноградарства, як базової галузі, визначає інноваційний розвиток агропромислових формувань не тільки як впровадження новітніх технологічних, продуктових та управлінських розробок, які забезпечують підвищення конкурентоспроможності, збільшення обсягів та зниження вартості виробництва виноградарської продукції. Специфіка ідеї інноваційного розвитку виробництва виноградарських ресурсів, що являє собою складну, відкриту, здатну до самоорганізації та саморозвитку економічну систему з динамічно змінюваними недетермінованими й суперечливими характеристиками, – оптимізувати продуктивні сили у своїй взаємодії з природно-кліматичними ресурсами, розмірами господарських систем та новими видами соціального бізнесу [2]. Таким може стати і винний туризм.

Інвестиційно-інноваційний розвиток виноградарсько-виноробної системи аграрного сектору в цілому потребує подальшого вдосконалення, її доцільно ґрунтувати на концепції системного інвестиційно-інноваційного оновлення виноградарства та виноробства, яка передбачає визначення формування та функціонування інтегрованих мереж диверсифікованих інновацій у виноградарстві, виноробстві та туризмі; управління матеріально-грошовими та трудовими ресурсами їх постачальників та споживачів і впровадження екологізованих сільськогосподарських інновацій в умовах ринкової та природної невизначеності, що надає можливість підвищити ефективність аналізу інноваційної модернізації сільськогосподарського комплексу на рівні держави, регіонів, громади та окремих підприємств. Має здійснюватись ефективна кооперація та концентрація ресурсів за вектором інтегрованого впровадження інноваційних технологій, видів продукції та методів управління в середовищі вітчизняних товаровиробників та сімейних господарств [3; 4]. В цьому зв'язку, формування інноваційних контурів модернізації виноградарсько-виноробного агропромислового комплексу в

туристичну галузь дозволяє підтримувати диверсифіковану адаптацію та регіональну зв'язність розповсюджуваних агропромислових нововведень при мінімальному фінансовому забезпеченні їхнього виробничого супроводу.

Займаючи незначну питому вагу в площі сільськогосподарських угідь, виноградарсько-виноробні підприємства за умов ефективного зростання суттєво впливають на рівень соціально-економічного розвитку регіонів. Проте основні показники розвитку виноградарства за останні двадцять п'ять років, за даними Держкомстату України [5; 6], свідчать про критичний занепад виноградарської галузі, яка нині знаходиться фактично в стані глибокої системної кризи і характеризується не тільки скороченням загальних площ виноградних насаджень у плодоносному віці по Україні (екстенсивного індикатора економічного розвитку виноградарства) більше, ніж удвічі, а й негативною економічною динамікою виробництва винограду, яке скоротилося за період, що аналізується, фактично майже наполовину (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники вирощування винограду в Україні *

Показник	Роки							Відношення 2016 до 1990, %
	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	
Площа виноградних насаджень, тис. га	176	155	99,4	80,6	67,6	41,8	42,7	24,26
Валовий збір, тис. т	836	457	514	443	408	386	377,8	45,19
Урожайність, ц/га	58,3	33,2	51,7	54,9	60,3	92,3	88,4	150,9
Реалізація винограду, тис. т	604	221,6	298,7	148,4	164,9	154,2	156,8	25,96
Рівень рентабельності, %	71,7	74	62,7	31,7	91,6	102,4	71,4	-

* За даними Державної служби статистики України.

** 2015-2016 роки без урахування АР Крим [5; 6]

В Україні на сьогодні склалися зони промислового виноградарства, які охоплюють південні регіони, зокрема, Одеську, Миколаївську, Херсонську та Закарпаття. Як свідчать дані статистики по динаміці переробки винограду та виробництва виноматеріалів, загальний випуск виноматеріалів та кількість переробленого винограду знизилася за останні 16 років (рис. 1).

Важливу роль у забезпеченні ефективного розвитку підкомплексу грає агропромислова інтеграція. Переваги інтегрованих формувань у забезпеченні більш високої ефективності як виноградарства, так і господарської діяльності в цілому.

На сьогодні у всіх виноробних регіонах світу вважають за доцільне розвивати і підтримувати такий вид тематичного туризму як винний, відповідно, рекламувати продукцію місцевих виробників алкогольних напоїв і просувати місцевий туристичний продукт, отримуючи додаткові економічні та соціальні вигоди від туристів – цінителів вина. Це стосується в першу чергу відомих європейських виноробних регіонів – Італії, Франції, Іспанії, Португалії, Угорщини, а також країн «Нового Світу вина», таких як Австралія, Аргентина, Чилі, США і Південна Африка, де винний туризм відіграє важливу роль в популяризації місцевої виноробної продукції.

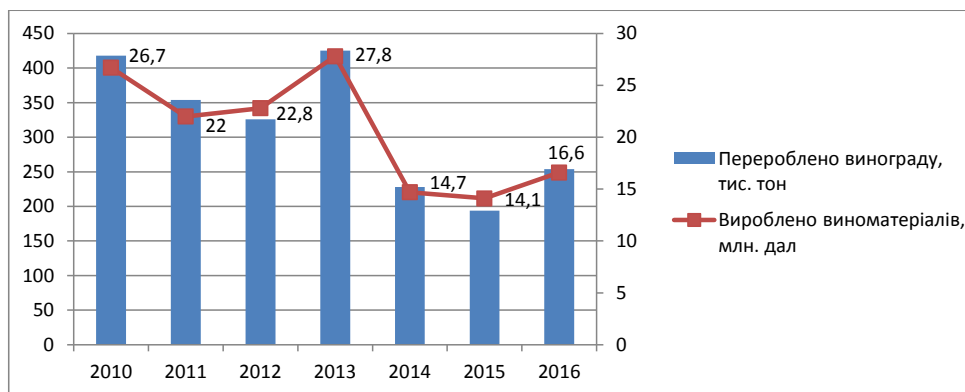

Рис. 1. Динаміка переробки винограду та виробництва виноматеріалів*

* За даними Державної служби статистики України.

**2015-2016 роки без урахування АР Крим [5; 6]

Винний туризм є формою маркетингу винограду і вина, може поєднуватися з усіма видами діяльності, які супроводжують вирощування винограду, просування виноградної сировини і виноматеріалів від сільськогосподарських товаровиробників та виноробних підприємств до кінцевих споживачів. Також винний туризм підвищує ефективність маркетингових комунікацій та брендінгу як господарюючих суб'єктів на внутрішньому і зовнішніх ринках виноградно-виноробної продукції, так і в цілому виноробних регіонів України.

Розвиток спеціалізованих послуг такого виду туризму дозволяє збільшити тривалість туристичного сезону в регіоні, підвищити туристичний імідж місцевості, збільшити кількість туристичних прибуттів, збагатити і диференціювати місцевий туристичний продукт за рахунок впровадження винних турів, фестивалів, екскурсій, дегустацій і презентацій.

В Україні існують всі передумови для успішного розвитку винного туризму, оскільки держава входить в двадцять світових лідерів виробництва цього сонячного напою. Ключовим фактором розвитку ринку винного туризму в Україні виступають підприємства і структури, пов'язані з виробництвом і продажем алкогольної продукції.

Їх частка в роздрібному продовольчому товарообігу України в межах 20%, що є досить високим показником для економіки (для порівняння, внесок туризму у ВВП України становить близько 1%). Виноробна продукція має потенційну конкурентоспроможність як за смаковими, так і за ціновими параметрами, про що свідчать економічні ніші на європейському та інших ринках продовольства, які розробляються українськими товаровиробниками.

Серед європейських найкращих практик винного туризму можна виділити кластер Бордо. До нього входять підприємства виробництва винограду, вина, добрив, засобів захисту рослин, розплідники і селекційні господарства, виробники машин і устаткування для виноградарства і виноробства, пакування та тари, компанії забезпеченню сертифікації продукції, мережі дистрибуції та торгівлі. У кластер входить мережа готелів та закладів громадського харчування, яка забезпечує 50% доходів винно-туристичного кластера. Тут же Інститут екології, Винна школа, Школа винного бізнесу і громадські організації інтелектуальної власності, захисту прав споживачів тощо. Серед учасників кластеру – підприємства з надання юридичних послуг, маркетингові, друкарські, маркетингові та дизайнерські підприємства, які забезпечують рух інформаційних потоків у кластері. Все вони забезпечують виконання загальної стратегії кластера – просування регіону Бордо як виробника еталонних вин в світі [7].

У ролі нової туристичної виноградарсько-виноробної територіальної системи виступає територіальне кластерне утворення або об'єднання. Кластер – це одна з форм об'єднань родинних, пов'язаних між собою, взаємодоповнюючих організацій і підприємств, що кооперуються з метою взаємної підтримки і координації своїх дій. Як форма територіальної організації виробництва кластери успішно апробовані в багатьох країнах із ринковою економікою. Такі форми об'єднань сприяють розвитку підприємств і регіонів, залученню інвестицій, дозволяють успішно конкурувати на ринку і відновлювати довіря між урядом і бізнесом у кожній із країн. Туристичний виноградарсько-виноробний кластер – це вузькоспеціалізована, стала на ринку система, що носить територіальний характер, тому що виноградарство і виноробство невідривне від території, а їхня продукція унікальна для кожної місцевості [8].

Відзначимо, що в теорії туризмології немає єдиного термінологічного визначення цього виду туризму. Можуть вживатися терміни «винний туризм», «дегустаційний туризм», «винно-гастрономічний туризм» і «енотурізм», часто зустрічаються терміни «пивні тури», «віскі-тури». У публіцистиці іноді можна побачити визначення «алкотурізм» і «п'яний туризм» – подорож в будь-яку географічну місцевість з основною метою розпиття спиртних напоїв

В українських сучасних реаліях, враховуючи стан виноградарсько-виноробної галузі, назріла необхідність об'єднання виноробного – винного кластеру туризму регіону для максимізації прибутків, реалізації потенціалу регіону та забезпечення раціонального використання природних ресурсів [9].

Структуру виноробно-винного кластеру туризму регіону наведено на рисунку 2. Для забезпечення ефективного розвитку виноградарсько-виноробного підкомплексу необхідно розвивати інтегративні формування агровиробництва, що надасть значно більшу кількість можливостей для підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Рис. 2. Структура виноробно-винного кластеру туризму регіону

- Винний туризм може включати в себе:
- відвідування виноградних плантацій, сільськогосподарських виноробних підприємств;
 - ознайомлення з технологією виготовлення алкогольних напоїв безпосередньо на виробництві;
 - ознайомлення з історією виноробства, пивоваріння, національних традицій вживання спиртних напоїв; відвідування спеціалізованих музеїв і виставок;
 - відвідування дегустаційних залів і підвалів, дегустацію місцевих сортів винограду;
 - відвідування ресторанів, що пропонують послуги дегустації вина;

Таблиця 2

Кращі практики винного туризму в Україні

Підприємство	Характерні особливості (місце розташування, форма участі)
Виноробне господарство князя Трубецького	Єдине історичне шато України. Херсонська область, Бериславський район, село Веселе. Виробництво, екскурсії (виращування винограду, виробництво вина, зберігання у винних підвалах, мальовничий краєвид на березі Дніпра), дегустація, продаж вина власного виробництва.
Будинок марочних коньяків «Таврія»	Херсонська область, Нова Каховка. Виробництво вин та коньяків, екскурсії (виращування винограду, технологія виробництва коньяку, зберігання та витримка у галереях), дегустація та основи етикету, продаж власного виробництва.
Винарня «Колоніст»	Сімейна виноробня. Одеська область, Болградський район, село Криничне. Виробництво вин, екскурсії (екскурсії по виноградниках, виноробних цехах і винних підвалах), дегустація вин та страв болгарської кухні, продаж власного виробництва.
Винзавод «Шабо»	«Центр культури вина Шабо». Одеська область, Білгород-Дністровський район, село Шабо. Виробництво вин та коньяків, екскурсії (історія вина, структура підприємства, винні підвали, пам'ятник Виноградній лозі, мультимедійна скульптура «Фонтан Діоніса»), дегустація, продаж власного виробництва.
Винарня Grande Vallee	Завод «Винтрест». Одеська область, Овідіопольський район, селище Великодолинське. Виробництво вин, екскурсії (завод, виноградники), дегустація вин у супроводі сомельє, відпочинок на літній терасі, продаж власного виробництва.
Винарня «Бейкуш»	Сімейне господарство. Миколаївська область, Очаківський район, село Чорноморка. Виробництво вин, екскурсії, дегустація вин, продаж власного виробництва, участь у гастрономічних фестивалях.
Виноробний комплекс «Чизай»	Закарпатська область, місто Берегове, урочище Чизай. Виробництво, екскурсії (виращування винограду, виробництво вина, вино сховища, Музей виноградарства та виноробства, підйом на вершину виноградних пагорбів), дегустація вина та їжі, продаж вина власного виробництва.
Винзавод «Леанка»	Закарпатська область, Ужгородський район, селище Середне. Виробництво сухих, десертних та марочних сухих вин, екскурсії (Середнянські винні підвали, зберігання вина), дегустація, продаж вина власного виробництва.
Дегустаційний підвал «Старий підвал»	Закарпатська область, місто Берегове. Виробництво, екскурсії (технології виробництва, винний підвал), дегустація, продаж вина власного виробництва.
Винарня Олександра Ковача	Дегустаційний винний зал «Шардоне». Закарпатська область, місто Ужгород. Асоціація виноробів і виноградарів Закарпаття, свято молодого вина «Закарпатське божоле». Виробництво, дегустація, продаж вина власного виробництва, участь у конкурсах і фестивалях.

– участь у винних фестивалях і тематичних святах;
– участь в спеціалізованих виставках, форумах, конференціях, конкурсах, аукціонах, майстер-класах.

Хоча основним об'єктом уваги виступає вино, туристи активно дегустують страви національної кухні і гастрономію місцевого виробництва. В Україні вже започатковано такий від бізнесу, серед представників якого вже формуються найкращі практики винного туризму (табл. 2).

Цілі і методи винного туризму в повній мірі відповідають соціально-гуманітарної місії туристичної діяльності як найважливішого чинника діалогу культур, поваги до загальнолюдських культурних цінностей, толерантності до способу життя, світогляду і традицій інших народів, адже виноробство виступає невід'ємною частиною соціально-культурної спадщини кожної нації, оригінальним надбанням будь-якого етносу.

Висновки і пропозиції. За останнє десятиліття винний туризм став ключовим компонентом гастрономічного туризму і основою стратегій по диверсифікації багатьох туристичних напрямків. Винний туризм тісно пов'язаний з ідентичністю територій і містить культурну, економічну та історичну цінність. Крім того, він є основною рушійною силою в стратегіях по диверсифікації, допомагаючи виробникам збагатити своє туристичне пропозицію та залучити різні верстви населення.

Список використаних джерел:

1. Тимчук С.В., Нешадим Л.М. Інноваційні методи економічного аналізу діяльності туристичних підприємств в Україні. Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор». 2017. Випуск 2(41).
2. Кучеренко В. М. Формування та розвиток аграрної ринкової інституції виноробної галузі: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03 – Нац. ун-т харч. технологій. – Київ : [Б.в.], 2016. – 23 с.
3. Карташова О.Г. Підвищення ефективності виробництва виноградарсько-виноробних підприємств: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04. Дніпропетр. держ. аграр. ун-т. – Д., 2011. – 20 с.
4. Осипов В., Осипова Л. Виноградарство та виноробство України. Сучасний стан, проблеми, тенденції розвитку. Економіст. – 2015. – № 5. – С. 28–31.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Державна служба статистики України. Перероблення винограду та виробництво виноматеріалів у 2016 році. – К., 2017. – 11 с.
7. Нездоймінов С. Г. Регіональні контури кластерного розвитку винного туризму. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. – 2014. – № 8(1). – С. 136–141.
8. Михайлюк О.Л. Перспективи розвитку винних туристичних кластерів на Півдні України. Науковий вісник ОНЕУ, № 1(181), 2013, С. 29–41.
9. Басюк Д.І. Теоретико-методологічні основи управління розвитком винного туризму в Україні: автореф. дис. д-ра екон. наук : спец. 08.00.03. "Економіка і управління національним господарством". – К., 2015. – 42 с.

References:

1. Timchuk S.V., Neshadim L.M. (2017). Innovacijni metodi ekonomichnogo analizu diyalnosti turistichnih pidpriyemstv v Ukraini [Innovative methods of economic analysis of tourism enterprises in Ukraine]. *Naukovo-virobnichij zhurnal «Biznes-navigator»*. Vypusk 2(41).
2. Kucherenko V.M. (2016). Formuvannya ta rozvitok agrarnoyi rinkovoyi instituciyi vinorobnoyi galuzi [Formation and development of the agrarian market institution of the wine industry]: avtoref. dis. kand. ekon. nauk: 08.00.03 – Nac. un-t harch. tehnologij. – Kiyiv : [B.v.], 23 s.
3. Kartashova O.G. (2011). Pidvishennya effektivnosti virobництва vinogradarsko-vinorobnih pidpriyemstv [Improving the efficiency of production of wine-growing and wine-making enterprises]: avtoref. dis. kand. ekon. nauk: 08.00.04. Dnipropetr. derzh. agrar. un-t. – D., 20 s.
4. Osipov V., Osipova L. (2015). Vinogradarstvo ta vinorobstvo Ukraini. Suchasnij stan, problemi, tendenciyi rozvitku [Viticulture and winemaking in Ukraine. Current status, problems, development trends]. *Ekonomist*. № 5. S. 28–31.

5. Derzhavna sluzhba statistiki Ukraini [State Statistics Service of Ukraine] [Elektronnij resurs]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Derzhavna sluzhba statistiki Ukraini. Pereroblennya vinogradu ta virobniцtvo vinomaterialiv u 2016 roci [State Statistics Service of Ukraine. Grape processing and wine production in 2016]. K., 2017. 11 s.
7. Nezdoininov S. G. (2014) Regionalni konturi klasterного rozvitku vinnogo turizmu [Regional outlines of the cluster development of wine tourism]. Naukovij visnik Hersonskogo derzhavnogo universitetu. Ser.: Ekonomichni nauki. № 8(1). S. 136–141.
8. Mihajlyuk O.L. (2013). Perspektivi rozvitku vinnih turistichnih klasteriv na Pivdni Ukraini [Prospects for development of wine tourist clusters in the South of Ukraine]. Naukovij visnik ONEU, № 1(181). S. 29–41.
9. Basyuk D.I. (2015). Teoretiko-metodologichni osnovi upravlinnya rozvitkom vinnogo turizmu v Ukraini [Theoretical and methodological foundations of wine tourism development management in Ukraine]: avtoref. dis. d-ra ekon. nauk : spec. 08.00.03. "Ekonomika i upravlinnya nacionalnim gospodarstvom". K., 42 s.

УДК 331.5(477.72)

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.20>

Ковальов Д.В.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3672-7063>

Kovalyov Dmitro

State Higher Educational Institution
"Kherson State Agrarian University"

ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

FORMING OF LABOUR MARKET OF KHERSON REGION: TENDENCIES AND PERSPECTIVES

В статті систематизовано сучасні негативні тенденції формування та розвитку ринку праці. Надано характеристику рівня зайнятості та економічної активності населення з розподілом за видами економічної діяльності, за статтю та місцем проживання, віковими групами, за освітою, а також проаналізовано попит та пропозицію робочої сили за професійними групами у 2014–2018 рр. На основі проведеної оцінки встановлено, що проблемою у Херсонській області залишається значний професійно-кваліфікаційний дисбаланс на ринку праці. Проведені дослідження довели, що основними причинами такого дисбалансу є структурні диспропорції в національній економіці, зміни статеві-вікової структури населення, відсутність механізму забезпечення наступності поколінь за окремими професіями. Спостерігається досить низький рівень зайнятості сфер обслуговування самої людини.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість, безробіття, постіндустріальна економіка, трансформація структури зайнятості.

В статье систематизированы современные негативные тенденции формирования и развития рынка труда. Предоставлена характеристика уровня занятости и экономической активности населения с распределением по видам экономической деятельности, по полу и месту проживания, возрастными группами, по образованию, а также проанализирован спрос и предложение рабочей силы по профессиональным группам за период 2014–2018 гг. На основе проведенной оценки установлено, что проблемой в Херсонской об-

ласти остается значительный профессионально-квалификационный дисбаланс на рынке труда. Проведенные исследования показали, что основными причинами этого дисбаланса являются структурные диспропорции в национальной экономике, изменения поло-возрастной структуре населения, отсутствие механизма обеспечения преемственности поколений по отдельным профессиям. Наблюдается довольно низкий уровень занятости сфер обслуживания самого человека.

Ключевые слова: рынок труда, занятость, безработица, постиндустриальная экономика, трансформация структуры занятости.

The article is given the description of level of employment and economic activity of population with division according to the types of economic activity, gender and location, age groups, education and also it is analyzed supply and demand of workers to their professional groups within 2014 – 2018 years. On the base of assessment, it is determined that during the period from 2014 till 2018 the quantity of employed population has been shortened on 8 thousand persons aged 15 – 70 and on 1.300 persons of working age. The level of employment of working age population was 66.3%. Researches proved that shortening of structural indicators of employment touched such kinds of economic activity as: extractive industry and open – cast mines – 50 %, activity in the sphere of administrative and auxiliary exploitation – 25%. The most growth of structural indicators of employment were in the State management and defense, compulsory social insurance – 11.1%. The level of employment of population on the 1-st of January 2018 was 56.2%, employment among men was on 16.8% higher than among women. The level of employment of population that locate in countryside is on 9% higher than in the urban settlements. The level of employment in 2018 was 66.0% for the people with complete higher education, for the people that have incomplete higher education – 59.4% and basic higher education – 53.9%. Workers with professional-technical education are also in demand among employers, their level of employment is 62.5%. The least demanded are the people with primary general education or the people that have not any education – 10.1%. As for demand from the side of employers, it is raised among technical workers, workers in the sphere of trade, services and qualified workers of rural and forest manufacturing, fish-breeding and fishing industry. The analysis of statistics proves that the structure of employment in Kherson region is in opposition to highly developed countries because of the most part of labor potential in comparison with other branches are the branches of material manufacturing. It is observed rather low level of employment of the spheres of service of a person himself: education, health protection, science, social guaranteeing and others.

Key words: labor market, employment, unemployment, post-industrial economy, transformation of employment structure.

Постановка проблеми. У процесі становлення постіндустріального суспільства трансформується сфера зайнятості. Це відбувається, перш за все, відповідно до змін у структурі економіки регіону. При цьому потрібні докорінні структурні зміни, що породженні функціональними завданнями кожної із галузей економіки та перспективами їх розвитку. В такому випадку значної актуальності набуває потреба у дослідженні структури зайнятості населення Херсонської області за видами економічної діяльності. Неоднорідний розвиток сфер економічної діяльності та галузей економіки під дією цілого ряду факторів обумовив значні зрушення у галузевій структурі та динаміці зайнятого населення. У зв'язку з цим виникає необхідність у проведенні аналізу тенденцій розвитку, інерційних процесів та проявів турбулентного стану ринку праці, зокрема сфери зайнятості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми трансформації зайнятості в умовах переходу до інформаційного суспільства, впливу інформаційних технологій на занятість та формування нового співвідношення між зайнятістю та безробіттям досліджено у працях Р. Арона, О. Тоффлера, Я. Корнаї, М. Барінова, П. Нікіфорова, Т. Влащенко, В. Гутника, Л. Шевчука та ін.

Комплексному аналізу різноманітних аспектів ринку праці, зокрема, сфери зайнятості, присвячено багато досліджень. Найбільш дотичною у цій сфері є монографія В. В. Онікієнко [1], у якій розглядаються економічні, політичні, демографічні, соціальні та інші процеси, які значною мірою впливають на попит та кваліфікацію праців-

ників, рівень зайнятості і безробіття. Нормативно-правовий та організаційно-економічний механізм регулювання ринку праці досліджено в працях Ю.М. Маршавина [2], О.В. Чернявської [3], Я.А. Жаліло [4] окреслив передумови, ризику, шляхи подолання системної кризи в Україні.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення стану зайнятості населення Херсонської області в сучасних умовах економічної нестабільності, дослідити причини негативних тенденцій, визначення можливих напрямів переходу до продуктивної та інноваційної зайнятості.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з кризовими явищами, які почалися у 2014 році в політиці та економіці, ринок праці України зазнав несприятливої трансформації. Соціально-економічна нестабільність і гальмування економічного зростання призвели до істотного охолодження ринку праці. Сучасний ринок праці має низку досить значущих для життя суспільства проблем: відсутність мотивації в професійній сфері, низький рівень оплати праці та соціальної допомоги, високий рівень безробіття, постійне скорочення робочих місць у зв'язку несприятливими економічними обставинами, невідповідність професійної структури зайнятих професійній структурі робочих місць. Що стосується ринку праці Херсонської області, можна спостерігати суттєві структурні зрушення у сфері зайнятості. При цьому їх не можна охарактеризувати як позитивні та такі, що розвиваються у відповідності до сучасних тенденцій НТП.

Розглянемо ключові тенденції у трансформації зайнятості населення Херсонської області. У табл. 1 відображена структура зайнятого населення.

Таблиця 1

Зайняте населення Херсонської області у 2014–2017 рр.

Роки	Зайняте населення			
	у віці 15-70 років		працездатного віку	
	в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи
2014	450,2	56,4	434,4	65,3
2015	445,8	56,1	436,4	65,7
2016	441,0	55,8	432,1	65,1
2017	442,2	56,2	433,1	66,3

Джерело: розраховано за даними [5]

Так за період 2014 – 2017 рр. кількість зайнятого населення скоротилась на 8 тис. осіб віком 15 -70 років та на 1.3 тис. осіб працездатного віку. Рівень зайнятості працездатного населення України у 2017 році становив 64,5%, у Херсонської області цей показник дещо кращий – 66,3%.

У Херсонської області відбулося зростання безробітного населення у 2017 році на 5,4 тис. осіб порівняно з 2014 р., в основному за рахунок високого зростання безробіття у період з 2015 по 2016 рр. (на 5,1 тис. осіб).

Стабільний розвиток економіки регіону неможливий без достатнього функціонування економік окремих галузей або видів економічної діяльності. Варто відзначити, що інтенсивніший розвиток одних галузей обумовлює і розвиток інших видів діяльності. Такі провідні галузі підвищують рівень розвитку регіону та стабілізують його економічну систему.

Проте для такого зростання важливий розвиток кадрових ресурсів, адже саме від наявності висококваліфікованих працівників належатиме функціонування підпри-

Таблиця 2

Безробітне населення Херсонської області у 2014–2017 рр.

Роки	Безробітне населення (за методологією МОП)			
	у віці 15-70 років		працездатного віку	
	в середньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи
2014	49,6	9,9	49,6	10,2
2015	50,8	10,2	50,8	10,4
2016	55,9	11,2	55,9	11,5
2017	55,0	11,1	55,0	11,3

Джерело: розраховано за даними [5]

емств. У той же час структура зайнятості формується разом із створенням нових видів економічної діяльності, реформуванням сільського господарства та промисловості. При цьому важливим є інноваційний вектор розвитку, який надасть можливість створення нових робочих місць відповідно до потреб інноваційних зрушень в економіці. У зв'язку із набранням чинності з 1 січня 2012 року національного класифікатора України ДК 009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності» (КВЕД-2010) стає можливим проведення оцінки структурних зрушень в зайнятості за видами економічної діяльності за 2014-2017 рр. (табл. 3).

Так значні структурні зрушення відбулися за усіма видами економічної діяльності. Зокрема, чисельність зайнятих скоротилась за усіма видами економічної діяльності (на 8 тис. осіб в області), скорочення структурних показників зайнятості відбулось за такими видами економічної діяльності: промисловість – 11,3%; добувна промисловість і розроблення кар'єрів – 50%; переробна промисловість – 12,3%; оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 0,6%; тимчасове розміщування й організація харчування – 16%; інформація та телекомунікації – 8,1%; фінансова та страхова діяльність – 16,3%; професійна, наукова та технічна діяльність – 8,6%; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – 25%; освіта – 10%; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – 7,4%; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок – 7,2%.

Незначне зростання структурних показників зайнятості Херсонської області спостерігалось в таких галузях: сільське, лісове та рибне господарство – 2,7%; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 6,1%; державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування – 11,1%; інші види економічної діяльності – 6,1%.

Більш менш стабільними виявилися показники зайнятості у будівництві та за таким видом економічної діяльності, як операції з нерухомим майном.

Таким чином, можна стверджувати, що структурні зміни зайнятості населення є деструктивними, оскільки скорочення зайнятих відбуваються в інформаційній та телекомунікаційній сферах, а також у сферах обслуговування самої людини.

Отже, тенденція підвищення показника зайнятості у сфері послуг обумовлена не зростанням кількості працюючих в інформаційній сфері, а незначним підвищенням структурного показника зайнятості у транспорті, складському господарстві, поштової та кур'єрської діяльності.

В останнє десятиріччя сегрегація зайнятості за видами економічної діяльності набула істотних змін, а саме:

Таблиця 3

Зайнятість населення за видами економічної діяльності

(тис. осіб)

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Приріст (скорочення)
Усього	450,2	445,8	441,0	442,2	-8,0
Сільське, лісове господарство та рибне господарство	131,5	128,8	130,3	135,1	+3,6
Промисловість	44,4	40,9	39,8	39,4	-5,0
у тому числі					
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,2	0,2	0,1	0,1	-0,1
Переробна промисловість	32,4	29,9	28,7	28,4	-3,7
Будівництво	12,6	12,0	12,9	12,6	0,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт					
автотранспортних засобів і мотоциклів	95,1	96,6	95,3	94,5	-0,6
Транспорт, складське господарство,					
поштова та кур'єрська діяльність	21,4	21,3	23,0	22,7	+1,3
Тимчасове розміщування й організація харчування	6,9	6,7	6,3	5,8	-1,1
Інформація та телекомунікації	3,7	3,6	3,3	3,4	-0,3
Фінансова та страхова діяльність	4,3	3,9	3,7	3,6	-0,7
Операції з нерухомим майном	5,9	5,9	6,0	5,9	0,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	8,1	8,4	7,3	7,4	-0,7
Діяльність у сфері адміністративного					
та допоміжного обслуговування	4,4	4,3	4,2	3,3	-1,1
Державне управління й оборона					
обов'язкове соціальне страхування	26,21	26,3	27,2	29,1	+2,9
Освіта	42,1	44,5	39,4	37,9	-4,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	27,1	26,0	25,7	25,1	-2,0
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	8,3	8,2	7,7	7,7	-0,6
Інші види економічної діяльності	8,2	8,4	8,9	8,7	+0,5

Джерело: розраховано за даними [5]

– розширились види та форми зайнятості: аутсорсінг, фріланс, віддалена зайнятість тощо;

– розширилась сфера послуг фінансової та страхової діяльності, інформації та телекомунікації тощо за рахунок зменшення сфери матеріального виробництва, що є важливим кроком до розвитку інноваційної праці;

– з'явилися нові компетенції, які є необхідними для нових професій та для сучасних умов праці: обов'язковими стають навички роботи за комп'ютером, багато професій потребують знання іноземних мов, уміння спілкуватися з людьми, домовлятися і керувати ними, вміння вести бізнес тощо;

– значно розширився сектор таких наукомістких видів діяльності, як інформаційні, наукові, технічні, консалтингові, юридичні тощо, але він розвивається достатньо повільно і не має вирішального впливу на прискорення інноваційних процесів та удосконалення виробництва.

Рівень зайнятості населення Херсонської області станом на 1 січня 2018 року становив 56,2%, зайнятість серед чоловіків на 16,8 % вища ніж у жінок. Але, як доведено багатьма фахівцями з гендерних проблем, очевидним є той факт, що безробітні жінки є більш проблемною групою, оскільки втрата роботи для них пов'язана з меншою імовірністю виходу зі стану безробіття, порівняно з чоловіками. Проте, аналіз загальних показників зайнятості й безробіття та їх гендерний розподіл засвідчує, що в Україні для жінок існують доволі широкі можливості зайнятості, і в динаміці ці можливості зростають[6]. Рівень зайнятості населення, що проживає у сільській місцевості вища на 9% ніж у міських поселеннях, що зумовлено сезонністю сільськогосподарської праці і, як наслідок, переміщенням значної кількості міського працездатного населення у сільську місцевість в пошуках роботи (табл. 4).

Таблиця 4

**Рівень зайнятості населення за статтю та місцем проживання,
за віковими групами у 2017 році**

(відсотків до кількості всього населення відповідної вікової групи)

	Усього у віці 15–70 років	у тому числі за віковими групами (років)						
		15–24	25–29	30–34	35–39	40–49	50–59	60–70
Усе населення	56,2	35,4	68,3	68,4	80,0	78,5	67,6	6,8
жінки	48,2	24,8	56,7	56,9	75,1	74,2	60,5	4,6
чоловіки	65,0	45,3	79,3	79,5	85,0	83,2	76,3	10,0
міські поселення	52,7	29,5	66,7	63,5	76,7	74,0	63,8	6,1
сільська місцевість	61,7	42,9	70,7	77,5	85,4	85,5	73,7	8,0

Джерело: розраховано за даними [5]

Динаміка рівня зайнятості населення Херсонської області за різними віковими групами показує, що вікові групи 35–39 років та 40–49 мають майже однакові значення рівня зайнятості, близькою до них є динаміка у віковій групі 30–34 років. Достатньо високі значення рівня зайнятості має ще одна група людей – 50–59 років, бо згідно із Законом України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» та із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» чоловіки (а тепер ще й жінки) цієї вікової категорії належать до працездатного віку. Це позитивно вплинуло на рівень зайнятості цієї вікової групи.

Показники рівня зайнятості за ступенями освіти демонструють, що працівники з вищою освітою є достатньо затребуваними на ринку праці (рис. 1).

Рис. 1. Рівень зайнятості населення Херсонської області за освітою у % до населення відповідного рівня освіти у 2017 р.

Рівень зайнятості у 2017 р. склав 66,0 % для людей із повною вищою освітою, для людей, що мають неповну вищу освіту – 59,4% та базову вищу- 53,9%. Працівники з професійно-технічною освітою також користуються попитом у роботодавців, рівень зайнятості складає 62,5%. Найменш затребуваними залишаються люди з початковою загальною або ті, які зовсім не мають освіти – 10,1%.

Важливе значення під час дослідження структурних зрушень зайнятості має оцінка професійно-кваліфікаційної структури зайнятості населення Херсонської області та змін її динаміки (табл. 5).

Так, за період 2014–2017 рр. кількість зареєстрованих безробітних за професійними групами скоротилася на 3877 осіб, що є досить низьким показником ефективних структурних зрушень зайнятості, поряд з цим скоротилась потреба підприємств Херсонської області у працівниках для заміщення вільних робочих місць (вакантних посад). Значне зниження попиту відбулося на робочу силу таких професійно-кваліфікаційних груп: професіонали – 58,5%, фахівці – 69,4%, робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування – 60%. Підвищився попит з боку роботодавців на: технічних службовців – 23,8%, кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства – у 4 рази, найпростіших професій – 76,2%. Варто вказати також на значне зростання попиту на працівників сфери торгівлі та послуг (59,6%), але часто ця сфера не потребує висококваліфікованих працівників, плинність кадрів дуже висока, тому коливання у попиту та пропозиції робочої сили завжди значні.

Незважаючи на достатньо високий зріст кількості висококваліфікованих працівників у складі зайнятого населення, частка працівників із низькою кваліфікацією залишається досить великою, що призводить до гальмування інноваційного розвитку сфери зайнятості [7, с. 60], бо інноваційна зайнятість передбачає необхідність отримання працівником нових знань упродовж всього життя [8, с. 274].

Висновки. Проаналізувавши наявні статистичні дані, можна стверджувати, що структура зайнятості в Херсонській області є протилежною високорозвинутим країнам, оскільки більша частина трудового потенціалу, порівняно з іншими галузями, припадає на галузі матеріального виробництва. Спостерігається досить низький рівень зайнятості сфер обслуговування самої людини: освіти, охорони здоров'я, науки, соціального забезпечення та інших. Для трансформації структури зайнятості важливого значення набуває зростання галузей обслуговування. При цьому відбувається не тільки диверсифікація системи галузей та видів діяльності, але й з'являються нові

Таблиця 5

Попит та пропозиція робочої сили Херсонської області за професійними групами у 2014–2017 рр., осіб

Професійні групи	Кількість зареєстрованих безробітних						Потреба роботодавців у працівниках для заміщення вільних робочих місць (вакантних посад)				
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	відхилення	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	відхилення	
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	1282	1616	1367	1181	-101	55	30	33	39	-16	
Професіонали	1090	1057	805	768	-322	142	93	59	83	-59	
Фахівці	1363	1371	915	852	-511	85	42	46	59	-26	
Технічні службовці	845	857	532	571	-274	21	14	11	26	+5	
Працівники сфери торгівлі та послуг	2448	2440	1654	1706	-742	57	70	50	91	+34	
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	1665	1814	1394	1296	-369	2	14	12	8	+6	
Кваліфіковані робітники з інструментом	1227	1068	665	708	-519	64	45	74	47	-17	
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	2414	2246	1929	2145	-269	86	63	65	49	-37	
Найпростіші професії	2766	2758	1939	1996	-770	42	70	52	74	+32	
Усього	15100	15227	11200	11223	-3877	554	441	402	476	-78	

Джерело: розраховано за даними [5]

процеси обслуговування; та частина обслуговуючих функцій, яка раніше входила до складу сільського господарства чи промисловості, відокремитися в незалежні галузі обслуговування, що існуватимуть самостійно. Структурні зміни, що відбуваються сьогодні в економіці, повинні забезпечити вихід із стану рецесії, тотального обвалу виробництва та масового безробіття.

В такій ситуації реформування економіки мають спрямовуватися на активізацію соціально-економічного розвитку, підтримку та прогрес інноваційно-технологічної діяльності, стабілізації ситуації на ринку праці. Разом з тим недостатня увага до розвитку інтелектуалізації, науко місткості праці, впровадження нових технологій у перспективі може стати гальмуючим фактором впливу на соціально-економічний розвиток.

Список використаних джерел:

1. Онікієнко В.В. Розвиток ринку праці України: тенденції та перспективи: [монографія] / В.В. Онікієнко, Л.М. Ємельяненко, Л.Г. Ткаченко. – К.: РВПС України НАН України, 2007. – 286 с.
2. Маршавін Ю. М. Регулювання ринку праці України: теорія і практика системного підходу: [монографія] / Ю. М. Маршавін. – К.: Альтерпрес, 2011. – 396 с.
3. Чернявська Ю. Б. Економічні важелі механізму державного регулювання ринку праці в Україні / Ю. Б. Чернявська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 8(75). – С. 104–105.
4. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналіт. доп. / Я.А. Жаліло, К.А. Кононенко, В.М. Яблонський [та інш.]; за заг. ред. Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 2014. – 132 с.
5. Статистичний щорічник Херсонської області за 2017 рік / За ред. В.А. Вознюка. – Херсон: Головне управління статистики у Херсонській області, 2018. – 452 с.
6. Сергій О. Гендерний аспект ринку праці України / О. Сергій, А. Рандіна // Управління трудовими ресурсами. – 2010. – № 5. – С. 35–36.
7. Близнюк В.В. Український ринок праці: історичні виклики та нові завдання. Український соціум. 2016. 3(58). С. 58–71.
8. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В. Гейця та ін.; НАН України. Київ, 2015. 336 с.

References:

1. Onikienko, V.V. Yemelianenko, L.M. and Tkachenko, L.H. (2007), *Rozvytok rynku pratsi Ukrainy: tendentsii ta perspektyvy* [Development of the Ukrainian labor market: trends and prospects]. Kyiv: RVPS Ukraine NAN Ukraine, p. 286.
2. Marshavin, Yu. M. (2011), *Rehuliuвання rynku pratsi Ukrainy: teoriia i praktyka systemnoho pidkhodu* [Development of the Ukrainian labor market: trends and prospects]. Kyiv: Alterpres, p. 286.
3. Cherniavska, Yu. B. (2007), “Economic levers of the mechanism of state regulation of the labor market in Ukraine”, *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 8(75), pp. 104–105.
4. Zhalilo, Ya.A. and others (2014), *Systemna kryza v Ukraini: peredumovy, ryzyky, shliakhy podolannya* [Systemic crisis in Ukraine: preconditions, risk, ways of overcoming]. Kyiv: NISD, p. 132.
5. Vozniuk, V.A. (2017), [Statystychnyj schorichnyk Khersons'koi oblasti za 2017 rik Statistikal Yearbook of Kherson Oblast for 2017], *Holovne upravlinnia statystyky u Khersons'kij oblasti*. Kherson.
6. Serhii, O. and Randina, A. (2010), “Gender aspect of the labor market of Ukraine”, *Upravlinnia trudovymy resursamy*, vol. 5, pp. 35–36.
7. Blizniuk, V.V. (2016), “Labor market of Ukraine: historical challenges and new tasks”. *Ukrains'kiy sotsium*, 3(58), pp. 58–71.
8. Geits, V. (2015), “Innovative Ukraine 2020: national report”. Kyiv: NAN.

УДК 330.322.5

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.21>**Морозова О.С.**

кандидат економічних наук,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1425-4891>

Morozova Olena

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ІНВЕСТИЦІЙНІСТЬ – ОСНОВНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ

INVESTMENT – THE MAIN FACTOR OF DEVELOPMENT OF TOURIST BRANCH OF SOUTHERN REGION

У сучасних умовах розвитку світової економіки туризм став однією з провідних, високоприбуткових та найбільш динамічних галузей, що об'єднує та стимулює розвиток інших галузей, функції яких полягають у задоволенні різноманітного попиту на різні види відпочинку і розваг, зокрема це культура, мистецтво, спорт, освіта, наука, фінанси, народні промисли, транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів широкого вжитку тощо. Сфера послуг і, зокрема, такі її складові, як готельний комплекс, туризм та рекреаційний бізнес, здатні зробити значний внесок у зростання валового внутрішнього продукту при відносно малих затратах та коротких термінах окупності. Крім того, прискорений розвиток цієї сфери сприятиме динамічному розширенню внутрішнього ринку як основи стабільного економічного зростання в регіоні. А отже, сфера туризму та курортів передбачає максимальну консолідацію зусиль великого числа учасників. Туристична галузь є стратегічним вектором розвитку Херсонської області, яка має всі передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та іноземного туризму.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційний ризик, інвестиційний клімат, інвестиційна привабливість, інвестиційна активність, SWOT-аналіз.

В современных условиях развития мировой экономики туризм стал одной из ведущих, высокодоходных и наиболее динамичных отраслей, объединяет и стимулирует развитие других отраслей, функции которых заключаются в удовлетворении разнообразного спроса на различные виды отдыха и развлечений, в том числе это культура, искусство, спорт, образование, наука, финансы, народные промыслы, транспорт, торговля, связь, строительство, сельское хозяйство, производство товаров широкого потребления и тому подобное. Сфера услуг и, в частности, такие ее составляющие, как гостиничный комплекс, туризм и рекреационный бизнес, способны внести значительный вклад в рост валового внутреннего продукта при относительно малых затратах и коротких сроках окупаемости. Кроме того, ускоренное развитие этой сферы будет способствовать динамичному расширению внутреннего рынка как основы устойчивого экономического роста в регионе. Следовательно, сфера туризма и курортов предполагает максимальную консолидацию усилий большого числа участников. Туристическая отрасль является стратегическим вектором развития Херсонской области, которая имеет все предпосылки для интенсивного развития внутреннего и иностранного туризма.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционный риск, инвестиционный климат, инвестиционная привлекательность, инвестиционная активность, SWOT-анализ.

In contemporary conditions of world economy tourism has become one of the leading, the most profitable and the most dynamic branches that unites and stimulates the development of other branches whose functions are to satisfy diverse demand for various kinds of recreation and entertainment, including culture, art, sports, education, science, finances, folk crafts, transport, trade, communication, construction, agriculture, consumer goods' production and so

on. The sphere of services, and in particular its components such as the hotel complex, tourism and recreational businesses are able to make a significant contribution to the growth of gross domestic product at relatively low expenses and short payback terms. In addition, the accelerated development of this sphere will favor to the dynamic expansion of internal market as a basis for stable economic growth in the region. One of the determining factors of investment attractiveness of a country is the investment climate, which can be defined as a state of the investment environment, characterized and assessed by the rate of growth of gross domestic product, the existing level of taxes and privileges, interest rates, inflation, tariffs and prices, exchange rates, prices on corporate and government bonds, and also legal guaranteeing of investment activities. The investment climate of the region is characterized by a set of legal, economic and social conditions for conducting of investment activity in the region, that determine the level of riskiness of investment capital (including foreign ones), and, accordingly, their level of profitability. We can assume that the investment climate is an integrated reflection of two components – the investment attractiveness of the region and the investment activity in it. Considering tourism sphere as a factor of increasing of investment attractiveness of the regions of Ukraine, it was determined that the investment attractiveness of the regions is influenced by a number of factors: the level of social and economic development of the tourist region; investment activity of the region; the level of development of the tourism sphere of the region (provision of tourist resources, provision of tourist infrastructure, dynamics of tourists' flows, etc.).

Key words: investment, investment risk, investment climate, investment attractiveness, investment activity, SWOT analysis.

Постановка проблеми. На сьогодні актуальним постає питання дослідження інвестиційної привабливості регіонів України та залучення інвестицій у туристичну сферу. Регіональні туристично-рекреаційні ресурси здатні забезпечити поступовий динамічний розвиток туристичної галузі, що матиме прямий вплив на збільшення наповнення місцевого бюджету, розбудову інфраструктури, підвищення зайнятості в регіоні. Інвестиційний клімат регіону характеризується сукупністю правових, економічних і соціальних умов ведення інвестиційної діяльності в регіоні, що визначають рівень ризикованості інвестиційних вкладень (у тому числі іноземних), а, відповідно, і рівень їх доходності. Можна вважати, що інвестиційний клімат є інтегрованим відображенням двох складових елементів – інвестиційної привабливості регіону та інвестиційної активності в ньому. Для розробки регіональної інвестиційної політики потрібно враховувати циклічність на будь-якій з цих стадій. Для реалізації інвестиційного розвитку регіону необхідно здійснювати управління та вплив на кожен з етапів інвестиційного процесу [1].

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням підвищення інвестиційної привабливості регіону за рахунок розвитку туризму присвячені праці Мархонос С. М. [9], Мацука В. М. [10], Туболець І. І. [17] та ін. Питанням обґрунтування методики аналізу та оцінки інвестиційної привабливості підприємств туристичної галузі присвячено праці українських вчених Гуляєва Н. М., Зинюка М. А. [5], Кальченко О. М. [8], Макарій Н., Пилипенко О. І. [13], Рябченко Н. К., Савіцької О. П., Савіцької Н. В. [16] та ін.

Великою популярністю сьогодні користуються результати аналізу інвестиційної привабливості країн, представлені відомими інвестиційними, посередницькими та консалтинговими компаніями і рейтинговими агентствами, а також великими корпораціями, біржами і фінансовими групами та бізнес-журналами, що представляють їхні інтереси. До найвідоміших належать оцінки інвестиційної привабливості окремих країн від World Bank, Institutional Investor, Euromoney, Business Environment Risk Index (BERI), Moody's Investor Service, методики Тейна-Уотерса, Котлера-Хейзлера, журналів "The Economist", "Fortune", "Euromoney" та ін. [6; 12; 14; 15].

Мета статті. Незважаючи на великий спектр проведених досліджень та значні науково-практичні напрацювання, на сьогодні лишається низка питань у сфері підвищення рівня інвестиційної привабливості України, які потребують подальших досліджень. Так, зокрема, досі не має однозначних пропозицій стосовно вектору інвестиційної направле-

ності зовнішньоекономічної діяльності України, залишається відкритим питання шляхів підвищення інвестиційної привабливості країни в сучасних умовах, тощо.

Саме із цим особливою актуальністю набувають питання, пов'язані з вивченням умов створення сприятливого інвестиційного клімату регіону, підвищення рівня його інвестиційної привабливості, залученням інвестицій і їх ефективним використанням, розширення та поглиблення євро інтеграційних інвестиційних зв'язків.

При аналізі та вивченні даної проблематики застосовувались такі методи дослідження, як аналіз і синтез; критичний аналіз (дослідження категорій «інвестиційна привабливість» та «інвестиційний клімат»); факторний аналіз, систематизація, конкретизація та узагальнення (при визначенні факторів, що впливають на формування інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання); порівняння та статистичний аналіз (при аналізі інвестиційної привабливості України); прогнозування (при прогнозуванні динаміки зміни інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості України).

Виклад основного матеріалу. Скорочення інвестицій в туристично-рекреаційний комплекс через недостатність ресурсів, низької рентабельності вкладеного капіталу, високого рівня ризику призвели до порушення технологій обслуговування туристично-рекреаційного комплексу, зростанню кількості зношеного та морально застарілого обладнання, зниження фондівіддачі і як наслідок, зниження якості наданих послуг туристично-рекреаційного комплексу, погіршення фінансового становища підприємств туристично-рекреаційного комплексу.

В умовах глобалізації та інтернаціоналізації світової економіки набуває важливості поняття «інвестиційної привабливості» як основний факторів підвищення економічного розвитку країни, який повинен відповідати певному переліку характеристик.

Характеристики підприємства при оцінці інвестиційної привабливості:

- прозорість діяльності та позитивний імідж;
- фінансова стійкість та платоспроможність;
- конкурентоспроможність, стійке положення на займаних ринках збуту, можливість освоєння нових ринків;
- рівень інноваційної активності;
- виробничий потенціал підприємства, можливості по збільшенню випуску продукції, освоєння нових видів продукції, диверсифікація виробництва;
- висококваліфікований персонал, в тому числі професійна менеджерська команда.

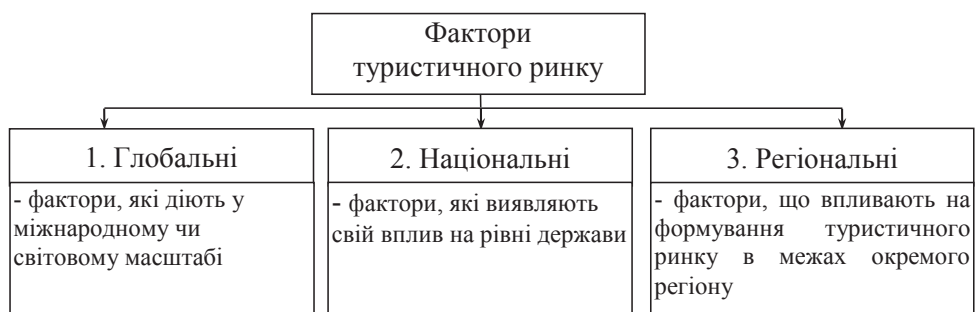
Одним з визначальних факторів інвестиційної привабливості країни є інвестиційний клімат, який можна визначити як такий стан інвестиційного середовища, що характеризується та оцінюється через темпи зростання валового внутрішнього продукту, існуючий рівень податків і пільг, відсоткових ставок, інфляції, тарифів і цін, валютних курсів, цін на корпоративні та державні цінні папери, а також правового забезпечення інвестиційної діяльності.

Ситуація останніх років продемонструвала, що фактичний стан залучення інвестицій в економіку Херсонської області не відповідає її інвестиційним можливостям, які визначаються наступними факторами:

- вигідне географічне положення області (морські та повітряні ворота України);
- аграрний сектор економіки (можливості для повного циклу виробництва);
- унікальні рекреаційні ресурси (синергія природи та гостинності Херсонців);
- промисловість (браунфілди та території для розвитку технологій).

Фактори впливу на інвестиційну привабливість туристичної галузі регіону поділяються на м'які та жорсткі. Під м'якими факторами впливу розуміються фактори, на зміну яких можна вплинути в короткостроковому періоді. Під жорсткими факторами розуміють ті, які підлягають прямому коригуванню в довгостроковому періоді, або майже не підлягають коригуванню. Взаємозв'язок та взаємообумовленість вказаних вище факторів дозволяє виявити та оцінити рівень інвестиційної привабливості регіону. Фактори, що

впливають на формування туристичного ринку області, можна класифікувати відповідно масштабу цього ринку [2]. При такій класифікації виділяють 3 рівні факторів (рис. 1):

Склад і вагомість факторів будуть відрізнятися для кожного рівня. Зокрема, на глобальному рівні вплив на формування туристичного ринку здійснює дуже велика кількість факторів. Однією з класифікацій, яка найкраще ілюструє ці чинники, є класифікація елементів туристичного продукту (а отже, факторів, які впливають на формування туристичного ринку), представлена у звіті Всесвітньої туристичної організації. У ній всі ресурси поділені на 7 великих груп (табл. 1).

Херсонщина посідає одне із провідних місць в Україні за рівнем забезпеченості цінними природними та історико-культурними ресурсами, здатними генерувати значний інтерес у вітчизняних та іноземних туристів. Найбільш відвідувані туристами адміністративні курортно-рекреаційні райони – Генічеський, Голопристанський, Скадовський та місто Херсон. Основна мета – здійснення громадянами подорожі в регіон за видами туризму: відпочинок та оздоровлення біля моря (75%), сільський зелений туризм (19%), історико-культурний та інші різновиди туризму (6%).

Таблиця 1

Класифікація елементів туристичного продукту

Групи	Складові туристичного продукту
1.	Робочий час і час для відпочинку, наявність і тривалість відпустки, рівень і традиції сфери освіти, охорони здоров'я та відпочинку.
2.	Різноманітні блага та послуги, транспорт і обладнання, які складають специфічну інфраструктуру сфери відпочинку і природні багатства.
3.	Енергетичні багатства.
4.	"Людські фактори", які розглядаються з точки зору демографічних даних, умов життя, звичок населення щодо туристичних послуг, а також із погляду даних про різні аспекти культури.
5.	Інституційні, політичні, юридичні й адміністративні аспекти.
6.	Соціальні аспекти, особливо соціальна структура країни, участь населення в управлінні державою, співвідношення між розвагами.
7.	Економічна і фінансова діяльність.

В курортній зоні Херсонського Причорномор'я та Приазов'я надають послуги для відпочиваючих близько 300 пансіонатів, туристичних баз, санаторіїв, із них 49 дитячих оздоровчих закладів, понад 500 приватних міні-готелів, близько 50 об'єктів сільського зеленого туризму.

В області активно розвивається водний туризм, сільський зелений, винний, екологічний, історико-культурний. Туристична сфера Херсонської області іде шляхом поступового розвитку і має значні перспективи. Зберігається тенденція збільшення кількості надання послуг населенню. Динаміка туристів, обслугованих туроператорами та турагентами в Україні наведена в табл. 2.

Таблиця 2

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами³ [18]

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього ²	У тому числі		
		в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
2000	2013998	377871	285353	1350774
2001	2175090	416186	271281	1487623
2002	2265317	417729	302632	1544956
2003	2856983	590641	344332	1922010
2004	1890370	436311	441798	1012261
2005	1825649	326389	566942	932318
2006	2206498	299125	868228	1039145
2007	2863820	372455	336049	2155316
2008	3041655	372752	1282023	1386880
2009	2290097	282287	913640	1094170
2010	2280757	335835	1295623	649299
2011	2199977	234271	1250068	715638
2012	3000696	270064	1956662	773970
2013	3454316	232311	2519390	702615
2014 ¹	2425089	17070	2085273	322746
2015 ¹	2019576	15159	1647390	357027
2016 ¹	2549606	35071	2060974	453561
2017 ¹	2806426	39605	2289854	476967
2018 ¹	4557447	75945	4024703	456799

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

² Юридичними особами та фізичними особами-підприємцями.

2000-2010 роки – за даними Міністерства інфраструктури України, починаючи з 2011 року – за даними Держстату.

Херсонщина має унікальні лікувально-оздоровчі та курортно-рекреаційні можливості: із 4-х біосферних заповідників України два розташовані в Херсонській області – Чорноморський та «Асканія-Нова», які входять до всесвітньої мережі природних охоронних територій ЮНЕСКО, єдина у Європі природна пустеля – Олешківські піски, екологічно чиста Дельта Дніпра, цілющі грязі, лікувально-термальні та мінеральні води, унікальні соляні озера, а також більше 1000 історико-культурних об'єктів.

Справжніми туристичними перлини краю є – 4 національні природні парки: «Азово-Сивашський», «Олешківські піски», «Джарилгацький», «Нижньодніпровський».

Окрім ресурсів, якими обдарувала Херсонщину природа в області більше 5 тис. об'єктів історико-культурної спадщини (легендарні Кам'янська та Олешківська Січі, скіфські кургани, античні городища, залишки турецьких укріплень, козацькі хрести, багато чисельні храми).

Для забезпечення ефективної діяльності будь-якої сфери необхідні кошти, державних видатків не завжди вистачає для їх підтримки та розвитку. Тому важливим питанням є залучення інвестицій у сферу туризму області. Херсонська область залишається привабливою для інвестицій, водночас вона не знаходиться осторонь світових процесів, є достатньо інтегрованою у світове господарство і порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відголос в Україні.

Інвестиційна привабливість туристичного регіону – це сукупність мікро- та макрофакторів, що формують загальне уявлення потенційного інвестора про регіон і надають йому можливість визначити наскільки досліджуваний регіон може бути привабливим та вигідним для інвестування [3]. Для визначення інвестиційної привабливості регіону такі дослідники як І.А. Бланк, Г.І. Великоіваненко та К.М. Мамонова, А.Б. Колтинок, В.В. Міхеєва, І.С. Герасименко пропонують ділити основні показники регіонів на три великі групи: показники виробничо-фінансового, соціального та ресурсно-сировинного потенціалу регіону (табл. 3).

Таблиця 3

Показники інвестиційної привабливості регіону

Показники	Характеристика
виробничо-фінансові	дає інвестору уявлення про економічний потенціал регіону та перспективи його розвитку;
соціальні	надає інформацію про соціальний стан регіону (рівень безробіття, середній вік населення та ін.);
ресурсно-сировинні	надає інформацію про ресурсно-сировинну базу регіону (земельні, водні, кліматичні, мінеральні та ін. ресурси).

В окрему групу виділяють показники соціально-політичної та екологічної безпеки регіону. Це зумовлено тим, що ці показники найбільше впливають на думку інвестора щодо перспектив інвестування, оскільки саме ці показники показують рівень загроз для здійснення господарської діяльності та зумовлюють інвестиційний ризик.

Інвестиційний ризик оцінює ймовірність втрати інвестицій і доходу від них. Ризик – характеристика імовірнісна, якісна. На регіональному рівні можна виділити наступні види ризику (табл. 4).

Таблиця 4

Види інвестиційних ризиків

Вид ризику	Характеристика
політичний	залежить від стабільності регіональної влади і політичної поляризації населення;
економічний	що пов'язаний з динамікою економічних процесів у регіоні;
соціальний	характеризується рівнем соціальної напруженості;
кримінальний	залежить від рівня злочинності з урахуванням тяжкості злочинів;
екологічний	розрахований як інтегральний рівень забруднення навколишнього середовища;
фінансовий	відображає напруженість регіональних бюджетів та сукупні фінансові результати діяльності підприємств регіонів;
законодавчий	сукупність правових норм, що регулюють економічні відносини на території: місцеві податки, пільги, обмеження і т.п.

Вартісна оцінка інвестиційного потенціалу необхідна для забезпечення ефективного управління інвестиційною діяльністю в регіоні. Існують такі основні наукові підходи до вимірювання інвестиційного потенціалу регіону:

1) на основі показників ресурсної забезпеченості (інвестиційні ресурси та товари, суб'єктивні та об'єктивні чинники та умови, що впливають на активність суб'єкта господарювання);

2) на основі показників економічного доходу (вартісний вираз потоку підприємницьких послуг, викликаних коливанням запасу ресурсів, який дозволяє збільшувати продуктивність праці);

3) на основі комплексних (інтегральних, синтетичних) показників ресурсної забезпеченості, скорегованих на ймовірність залучення та використання інвестицій [4, с. 67–68].

Для підсумовування отриманих результатів та виявлення перспективних напрямків підвищення інвестиційної привабливості туристичної галузі Південного регіону проведемо SWOT-аналіз (табл. 5).

Таблиця 4

**SWOT– аналіз інвестиційної привабливості
туристичної галузі Південного регіону**

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> – вигідне географічне положення області (морські та повітряні ворота України); – аграрний сектор економіки (можливості для повного циклу виробництва); – унікальні рекреаційні ресурси (синергія природи та гостинності Херсонців); – промисловість (браунфілди та території для розвитку технологій). 	<ul style="list-style-type: none"> – недостатній рівень розвитку мережі та об'єктів туристичної інфраструктури, їх невідповідність світовим стандартам; – відсутність скоординованої висококваліфікованої та грамотної системи дій з просування туристичного продукту України на світовий ринок, яка б давала відчутні результати; – технологічна відсталість галузі; – низький рівень обслуговування, зумовлений загальною кваліфікацією працівників галузі; – практично не застосовуються туристичні технології, які в розвинутих країнах набули ознак повсякденної уживаності.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – Розвиток інфраструктури, модернізація міжнародного аеропорту, автомобільних шляхів; – Запропонування інвестиційних проектів місцевою владою, проведення тендерів; – Супровід та консультація інвесторів; – Створення умов для розвитку туризму, такий як: водний, сільський, зелений, винний, екологічний, історико-культурний; – Створення туристичного транскордонного кластеру на території Південного регіону; – Розвиток зеленого туризму 	<ul style="list-style-type: none"> – Відсутність організованих заходів (в т.ч. фінансових, наприклад, субсидування або надання податкових пільг туристичному бізнесу) на місцевому рівні для більш широкого залучення інвестицій в туризм; – Проведення АТО перешкоджає розвитку туризму в прикордонних зонах

Отже, інноваційно-інвестиційний процес має бути регульованим і регіон повинен формувати ефективну інноваційно-інвестиційну політику, направлену на покращення її привабливості.

Висновки. Відповідно до проведеного дослідження, Херсонська область має досить високий рівень інвестиційної привабливості в туристичній сфері, але котра, на жаль, недостатньо цікавить інвесторів.

Розглядаючи туристичну сферу, як фактор підвищення інвестиційної привабливості регіонів України, було визначено, що на інвестиційну привабливість регіонів впливає ряд факторів: рівень соціально-економічного розвитку туристичного регіону; інвестиційна діяльність регіону; рівень розвитку туристичної сфери регіону (забезпеченість туристичними ресурсами, забезпеченість туристичною інфраструктурою, динаміка потоків туристів тощо).

Водночас до галузевих факторів, які перешкоджають формуванню позитивного інвестиційного клімату в туристичній сфері як України в цілому так і її Південного регіону та Херсонської області зокрема, можна віднести наступні:

- недостатній рівень розвитку мережі та об'єктів туристичної інфраструктури, їх невідповідність світовим стандартам;
- відсутність скоординованої висококваліфікованої та грамотної системи дій з просування туристичного продукту України на світовий ринок, яка б давала відчутні результати;
- технологічна відсталість галузі;
- низький рівень обслуговування, зумовлений загальною кваліфікацією працівників галузі;
- практично не застосовуються туристичні технології, які в розвинутих країнах набули ознак повсякденної уживаності.

Прилив інвестицій, у т.ч. іноземних дозволить подолати означені проблеми та забезпечить в майбутньому повноцінне функціонування господарюючих суб'єктів, підвищить їх конкурентоспроможність та забезпечить збалансованість економічного розвитку регіону. Саме через прилив інвестицій і визначають процес економічного зростання регіону та країни в цілому, тому сталий економічний розвиток суспільства значною мірою залежить від обсягу інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Білоусов О. М., Лугінін О. Є., Морозова О. С., Соколова Л.В. Менеджмент туристичної галузі : підручник. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 580 с.
2. Гуляєва Н. М., Рябченко Н. К. Сутнісні ознаки інвестиційної привабливості підприємства: факторна природа формування. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 1(13). С. 22–28.
3. Дрич А. Основні способи досягнення інвестиційної привабливості України. *Вісник НБУ*. 2010. № 4. С. 40–41.
4. Жулавський А. Ю., Кобушко Я. В. Фактори відтворення інвестиційного потенціалу регіону. *Економічний простір*. 2011. № 45. С. 64–74.
5. Зинюк М. А. Методика оценки инвестиционной привлекательности предприятия. *Вопросы экономических наук*. 2005. № 6. С. 348–352.
6. Euromoney's Country Risk Rankings. Веб-сайт. URL: <http://www.euromoney.com>
7. Європейська Бізнес-Асоціація:Індекс інвестиційної привабливості України. Веб-сайт. URL: <http://www.eba.com.ua/ua/news/2012/>
8. Кальченко О. М. Оцінка інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств туристичної галузі. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2012. № 1(56). С. 157–162. URL: <http://ir.stu.cn.ua>
9. Мархонос С. М., Турло Н. П. Туристична сфера як фактор підвищення інвестиційної привабливості регіону. *Економіка. Управління. Інновації*. 2012. № 1(7). URL: http://tourlib.net/statti_ukr/marhonos.htm
10. Мацука В. М. Інвестиційна привабливість туристичної галузі України. *Економіка. Управління. Інновації*. 2014. № 1(11). URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua>
11. Носова О.В. Інвестиційний клімат в Україні: основні напрями поліпшення. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 1. С. 59–65.
12. Main economic indicators from Organization for economic cooperation and development. OECD Economic Studies, 2012 (November). 283 p.

13. Пилипенко О. І. Методика аналізу інвестиційної привабливості підприємства: макро- і мікроекономічний аспекти. URL: http://www.ztu.edu.ua/ua/science/publishing/visnik/econom/4_50/25.pdf
14. Рейтинг для інституційних інвесторів. VII. Institutional Investor's Country Credit Ratings. Веб-сайт. URL: <http://www.institutionalinvestor.com>
15. Рейтинг інвестиційної привабливості. Moody's Investor service. URL: <http://www.moodys.com/cust/default.asp>
16. Савицька О. П., Савицька Н. В. Економічне оцінювання інвестиційної привабливості туристичного підприємства науч.-практ. конф. / Социально-экономические реформы в контексте интеграционного выбора Украины. 2012. URL: http://www.confcontact.com/2012_11_29/3_savitska.htm
17. Туболец І. І. Чинники формування інвестиційної привабливості регіону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2008. № 20. С. 9–11.
18. Туризм в Україні Економічна статистика Економічна діяльність. *Туризм*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References:

1. Belousov O.M. Management of the tourism industry: a textbook O.M. Belousov, O.E. Luginin, O.S. Morozova, L.V. Sokolova. Kherson: Helvetika Publishing House, 2017, pp. 580.
2. Gulyaeva, N. M., R'yabchenko, N. K. (2012). Sytnisni oznaky investytsiynoi pryvablyvosti pidpryemstva: faktorna pryroda formuvan'ya The essential features of investment attractiveness: the nature of the formation factor. *Journal of Zaporizhzhya National University*, 1(13), pp. 22–28.
3. Drych A. The main ways to achieve the investment attractiveness of Ukraine / A. Drych // *Bulletin of the National Bank of Ukraine*. 2010. № 4, pp. 40–41.
4. Zhulavsky A. Yu. Factors of reproduction of the investment potential of the region / A. Yu. Zhulavsky, Ya. V. Kobushko. *Economic space*. 2011. № 45, pp. 64–74.
5. Zyn'uk, M. A. (2005). Metodyka otsenki investicionoy privlekatel'nosti predpriyatiya [Methods of enterprises' assessing the investment attractiveness]. *Questions of Economic Sciences*, 6, pp. 348–352.
6. Euromoney's Country Risk Rankings. URL: <http://www.euromoney.com>
7. European Business Association: Investment attractiveness index of Ukraine. URL: <http://www.eba.com.ua/ua/news/2012/>
8. Kal'chenko, O. M. (2012). Otsinka inovatsiynoinvestytsiynogo rozvytku pidpryemstv turystychnoyi galuzi [Assessment of innovation and investment development business tourism industry]. *Visnik Chernigiv'skogo derzhavnogo tehnologichnogo universitetu*, 1(56), 157–162. URL: <http://ir.stu.cn.ua>
9. Marhonos, S. M., Tyrlo, N. P. (2012). Tyristychna sfera yak faktor pidvyschen'ya investytsiynoi pryvablyvosti region [The tourism sector as a factor increasing the region's investment attractiveness]. *Economy. Management. Innovations*, 1(7). URL: http://tourlib.net/statti_ukr/marhonos.htm
10. Matsyka, V. M. (2014). Investytsiyna pryvablyvist' turystychnoyi galyzi Ukrayiny [Investment attractiveness of the tourism industry in Ukraine]. *Economy. Management. Innovations*, 1(11). URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua>
11. Nosova OV Investment climate in Ukraine: the main directions for improvement // *Strategic priorities*. 2008. № 1, pp. 59–65.
12. Main economic indicators from Organization for economic cooperation and development. – *OECD Economic Studies*, 2012 (November), pp. 283.
13. Pylypenko, O. I. Metodyka analyzy investytsiynoi pryvablyvosti pidpryemstva: makro- i mikroekonomichniy aspekt [Methods of investment attractiveness analysis: macroand microeconomic aspects]. URL: <http://www.ztu.edu.ua>
14. Rating for institutional investors. VII. Institutional Investor's Country Credit Ratings. URL: <http://www.institutionalinvestor.com>
15. Rating of investment attractiveness Moody's Investor service. website. URL: <http://www.moodys.com>
16. Savyts'ka, O. P., Savyts'ka, N. V. (2012). Ekonomichne otsin'uvann'ya investytsiynoi pryvablyvosti turystychnogo pidpryemstva [Economic evaluation of investment attractiveness of tourism enterprises]. *Social'no-jekonomiche reformy v kontekste integracionnogo vybora Ukrainy*. URL: <http://www.confcontact.com>
17. Tubolets', I. I. (2008). Chinnyky formuvan'ya investytsiynoi pryvablyvosti region [Determinants of region's investment attractiveness]. *Investment: Practice and Experience*, 20, pp. 9–11.
18. Tourism in Ukraine Economic statistics / Economic activity / Tourism. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 556.18:631.67

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.22>

Петрова О.О.

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8639-3615>

Petrova OIha

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВОДОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF THE WATER MANAGEMENT COMPLEX OF THE SOUTHERN REGION

Україна належить до тих країн, де зрошення є одним із визначальних факторів загального стану виробництва сільськогосподарської продукції, її експорту та забезпечення продовольчої безпеки держави. Визначення ВГК як об'єкта управління дозволяє враховувати роль кожного з його елементів у загальній ефективності водозабезпечення та водокористування, наслідках управлінських, екологічних та економічних рішень для загального ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва. Важливою метою і умовою забезпечення ефективного управління водними ресурсами у сільському господарстві в умовах інтенсивного зрошення є перехід до кількісних характеристик структурних елементів ВГК: параметрів безпосередньої кількісної оцінки водних ресурсів; економічних показників водокористування; виробничо-технічних та екологічних показників, соціальних характеристик.

Ключові слова: водні ресурси, зрошення, водозабезпечення, водокористування, водогосподарський комплекс Південного регіону.

Украина принадлежит к тем странам, где орошение является одним из определяющих факторов общего состояния производства сельскохозяйственной продукции, ее экспорта и обеспечения продовольственной безопасности государства. Определение водохозяйственного комплекса как объекта управления позволяет учитывать роль каждого из его элементов в общей эффективности водоснабжения и водопользования, последствиях управленческих, экологических и экономических решений для общего эффективного развития сельскохозяйственного производства. Важной целью и условием обеспечения эффективного управления водными ресурсами в сельском хозяйстве в условиях интенсивного орошения является переход к количественным характеристикам структурных элементов ВХК: параметров непосредственной количественной оценки водных ресурсов; экономических показателей водопользования; производственно-технических и экологических показателей, социальных характеристик.

Ключевые слова: водные ресурсы, орошение, водоснабжение, водопользования, водохозяйственный комплекс Южного региона.

The article deals with the issues of forming an effective mechanism for the organization and management of the functioning of the water management complex in the region in the irrigation

zone. With the acceleration of scientific and technological progress, the transition of Ukraine's economy to the innovative basis, the complication of production and economic activity in the agrarian sector, the importance of water resources is constantly increasing. This concerns the provision of high-quality drinking water for settlements, water supply for industrial and social facilities, the preservation of surface and underground water sources, and the restoration of water resources. One of the largest consumers of water is agrarian production. The problem of optimization of water use in order to meet current and future needs in water of agricultural enterprises has become particularly relevant. Ukraine belongs to countries where irrigation is one of the decisive factors in the general state of agricultural production, its export and the provision of food security of the state. The purpose of the article is to substantiate the methodical principles of forming an organizational and economic mechanism for the efficient use of water resources in the agriculture of the regions, in the economy of which water resources play a decisive role. Analysis of water use by territorial and industry criteria was carried out. Areas of the agricultural complex of agriculture of the region in the irrigation zone are considered. The identification of the components, structure, economic relations and processes in the water management complex of agriculture was carried out. The definition of WGC as an object of management allows to take into account the role of each of its elements in the overall efficiency of water supply and water use, the effects of managerial, environmental and economic decisions for the overall effective development of agricultural production. An important objective and condition for the effective management of water resources in agriculture in the conditions of intensive merging is the transition to quantitative characteristics of structural elements of the WGC: parameters of direct quantification of water resources; economic indicators of water use; industrial-technical and environmental indicators, social characteristics.

Key words: *water resources, irrigation, water supply, water use, water management complex of the region.*

Постановка проблеми. З прискоренням науково-технічного прогресу, переходом економіки України на інноваційну основу, ускладненням виробничо-господарської діяльності в аграрній сфері значення водних ресурсів невідносно зростає. Це стосується забезпечення якісної питною водою населених пунктів, водопостачання виробничих та соціально-побутових об'єктів, збереження поверхневих та підземних водних джерел, відновлення водних ресурсів. Одним з найбільших споживачів води є аграрне виробництво. Проблема оптимізації водокористування з метою задоволення поточних і перспективних потреб у воді сільськогосподарських підприємств набула особливої актуальності, по-перше, через масштаби застосування водних ресурсів, по-друге, через обсяги капіталовкладень у відтворення й охорону води. Особливо це стосується регіонів, в економіці яких водні ресурси відіграють вирішальну роль. Необхідність їх всебічного дослідження та оцінки з метою формування ефективного еколого-економічного та організаційно-управлінського механізму використання води викликається напруженим водогосподарським балансом, дефіцитом прісної води необхідної якості, функціонуванням галузей народного господарства з інтенсивним водокористуванням, зокрема, зрошувального землеробства. Крім того, слід відмітити недосконалість існуючої структури управління водними ресурсами, недостатній рівень фінансування через відсутність коштів у державному бюджеті, складності залучення інвестицій на проведення заходів з модернізації та реконструкції зрошувальних та дренажних систем, відсутність нормативно-правового регулювання питань формування справедливих тарифів на послуги з подачі та відведення води, забруднення водою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам розвитку водного господарства та створення дієвого організаційно-економічного механізму управління водогосподарським комплексом окремих регіонів лежать в основі досліджень багатьох вітчизняних вчених, як: Галушкіна Т.П., Головинський І.Л., Грановська Л.М., Дорогунцов С.І., Нефедова Н.С., Сташук В.А., Хвесик М.А., Шабанов В.В., Яроцька О.В. та ін. [1-3; 7-10]. Зокрема, у їхніх працях пропонуються перспективні напрями реформування системи управління водними ресурсами та вдосконалення механізмів регулювання водокористування. Низка провідних вітчизняних вчених виділяють кілька основних проблемних

груп сучасного стану водогосподарського комплексу України, а саме економічні, управлінські, екологічні, соціальні, нормативно-правові, територіальні. При цьому, деякі вчені вважають за необхідне виокремлення питань фінансово-інвестиційного та інноваційно-технологічного спрямування. Проте, екологічні реалії, інноваційні аспекти розвитку водогосподарської галузі, особливо в умовах інтенсивного зрошення, потребують формування дієвого механізму організації та управління функціонуванням водогосподарського комплексу регіону, оскільки вода перетворилась в об'єкт складних господарсько-економічних та природно-економічних відносин.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування методичних засад формування організаційно-економічного механізму ефективного використання водних ресурсів у сільському господарстві регіонів, в економіці яких водні ресурси відіграють вирішальну роль. Це потребує додаткових заходів науково-дослідного, соціально-економічного та організаційно-правового характеру щодо регламентації, регулювання та управління взаємовідносинами різних суб'єктів господарювання у процесі водокористування в аграрному секторі економіки зони зрошення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна має розвинуту річкову мережу, що утворена із 71 тис. річок загальною довжиною 248 тис. кілометрів, понад 67 тисяч з них (94,4 відсотка) коротші за 10 кілометрів, їх загальна довжина становить 131 тис. кілометрів. 4011 річок мають довжину, яка перевищує 10 кілометрів. Каховська зрошувальна система найбільша з систем, побудованих на Україні і в Європі, забезпечує подачу води на зрошення Херсонської і Запорізької областей на площі 216 тис. га з перспективою розвитку до 785 тис га.

До складу головного вузла входять: головна насосна станція з витратами 360 куб.м/с, в будівлі вмонтовано 12 насосно-силових агрегатів. Каховський магістральний канал протяжністю 130 км. Окрім подачі води на зрошення від Каховського магістрального каналу здійснюється водозабір для питного водопостачання населених пунктів Іванівського району Херсонської області та міст Мелітополь і Бердянськ Запорізької області. На території Херсонської області вже впроваджується з 2012 року «Комплексна Програма розвитку водного господарства Херсонської області на період до 2020 року, якою передбачено проведення робіт по реконструкції та модернізації зрошувальних систем і відновлення всього наявного клину зрошення на Херсонщині. Окрім цього програмою передбачається заходи по централізованому водопостачанню сільського населення питною водою та захист від шкідливої дії вод територій сільських населених пунктів і екологічне оздоровлення річки Дніпро.

Необхідність інтеграції України у світову мережу водних відносин, доцільність імплементації у національну водну політику та водогосподарський менеджмент передового зарубіжного досвіду, посилення бюджетнонаповнюючої ролі залучення водних ресурсів до господарського обороту вимагають формування сучасного інституціонального каркасу еколого-збалансованого водокористування. Принциповими моментами при цьому мають бути відмова від галузевого підходу при проектуванні й формуванні регіональних водогосподарських комплексів та окремих складових водного господарства і перехід до функціонально-територіального підходу регулювання водокористування.

З огляду на це інституціональне забезпечення водокористування потребує вдосконалення в напрямку вмонтування в систему водних відносин нових інституціональних ланок водокористування, які дадуть можливість посилити капіталізацію і комерціалізацію водогосподарської діяльності, усунути з економічного обороту синдром безгоспності та безоплатності водної складової продуктивних сил, сприяти розбудові регіональної водоохоронної інфраструктури [10].

Ринковий організаційно-економічний механізм функціонування сільського господарства Південного регіону в зоні зрошення – це цілісна сукупність способів і напрямів

організації та управління виробництвом на основі характерних для сучасного стану суспільного розвитку законів, закономірностей, відносин, інтересів та потреб з метою досягнення високих кінцевих результатів при мінімальних суспільних, у т.ч. природоресурсних, затратах. Поряд із земельними, вирішальне значення в ефективному функціонуванні сільського господарства в умовах зрошення мають водні ресурси. Використання води у значних масштабах наповнює економічні відносини в аграрній сфері регіонів (зон) зрошення новим змістом. Йдеться не лише про відмінності у зрошенні земельних масивів різної інтенсивності, але й про відмінності у продуктивності сільськогосподарських угідь, водоемності виробництва, плату за водокористування, фінансування водогосподарського комплексу, взаємодії різних за формою і власністю сільськогосподарських підприємств у процесі використання зрошуваних земель, організацію та управління складним водо-ресурсним комплексом сільського господарства.

Іригація, або зрошування, тобто підведення води на поля в районах із недостатнім та нестійким природним зволоженням є одним з основних факторів, завдяки якому зростається залежність агровиробників від природного вологозабезпечення, зростає врожайність с/г культур, відповідно, зростають і доходи виробника. Нині у світі зрошується близько 270–300 млн га, з них поливні землі забезпечують 40% світового виробництва продовольства, займаючи лише 18% площі сільгоспугідь.

Україна теж належить до тих країн, де зрошення є одним із визначальних факторів загального стану виробництва сільськогосподарської продукції, її експорту та забезпечення продовольчої безпеки держави. Географічною особливістю території нашої країни є те, що вона розташована на межі різних природних зон у помірно-кліматичному поясі з відчутно вираженою зміною сезонів протягом року. Окремим рядом виглядає степова зона Півдня, яка відзначається континентальним, жарким, посушливим кліматом, займаючи південну та південно-східну частини країни, і становить 46,5% площі її сільськогосподарських угідь. Так, у Херсонській, Одеській, Миколаївській та Запорізькій областях практично неможливе вирощування продукції рослинництва на богарних землях без зрошення.

Згідно з прогнозами, подальші зміни клімату погіршуватимуть умови природного вологозабезпечення. Внаслідок цього роль зрошення та дренажу у виробництві сільськогосподарської продукції лише зростатиме. Для поліпшення водозабезпечення в країні створено понад 1160 водосховищ загальним об'ємом близько 55 куб. км, мережа магістральних каналів (понад 1000 км) і водоводів (понад 2000 км). Це дає змогу щорічно перерозподіляти по нашій території відповідно 3 куб. км і 12 куб. км води.

Щорічно для потреби водопостачання населення і галузей економіки забирається близько 10 куб. км води, у тому числі близько 3 куб. км – для сільського господарства. Такий об'єм водозабору становить лише третину від рівня максимального водозабору, який був у радянські часи (35 куб. км у 1990 році).

Найбільшими споживачами води є області з розвинутою промисловістю (Дніпропетровська, Донецька та частково Запорізька), а також області з наявністю системи зрошеного землеробства, до яких належать Херсонська, Одеська, Запорізька області. Так, найбільш активно використовуються водні ресурси у промисловості (38,8% від загального споживання), сільське господарство (34,8%), житлове та побутове господарство (26,0%). При чому, у загальному обсязі споживання води на потреби зрошення припадає 27,4%.

В Україні площа наявних зрошуваних земель, за даними Державного агентства водних ресурсів, – близько 2,17 млн га, з яких власне зрошується лише чверть – 505 тис. га. Найбільше земель, що мають зрошуватися, – у Херсонській обл. (426,8 тис. га), Запорізькій обл. (240,7 тис. га), Одеській обл. (226,9 тис. га). Проте фактично зрошується у Херсонській обл. – 72,4% цих земель (що є найвищим показником по Україні), у Запорізькій обл. – 20,9%, в Одеській обл. – 17,2%. Наразі Херсонська область має найбільшу

питому вагу поливних земель в Україні – 62%. У 2018 році площі земель під зрошенням у Херсонській області зросли на 10 тис. га і в підсумку склали 320 тис. га [5].

Україні терміново потрібна політика водозбереження і ефективного водокористування. Наразі вже з 31 млн га української землі 18 млн га – території із дефіцитом вологого забезпечення, а 3 млн га перебувають у зоні з критичним дефіцитом вологи. Без заходів водозбереження та водоефективності до 2050 року площа посушливої та дуже посушливої території в Україні може зрости ще на 20-30%.

Тому, в умовах дуже обмежених запасів водних ресурсів і нерівномірному розподілі необхідна науково обґрунтована система водозабезпечення сільськогосподарських товаровиробників, яка забезпечувала б оптимальний розподіл водних ресурсів за природно-географічними зонами, економічними районами і галузями народного господарства, відтворення, охорону і комплексне використання води як в Україні загалом, так і в окремих її регіонах.

Слід відзначити, що однією з найефективніших форм організації водокористування та водозабезпечення сільського господарства регіону в зоні зрошення є його водогосподарський комплекс (ВГК). Під цим поняттям розуміється складова національної економіки, що охоплює водні об'єкти з наявними в них водними ресурсами, гідротехнічні споруди, а також діяльність водокористувачів, органів управління та відповідного контролю [5, с. 140]. Шабанов В.В. розглядає ВГК сільського господарства регіону як сукупність заходів та споруд по раціональному використанню водних ресурсів і пов'язаних з ними природних ресурсів, які дозволяють оптимально задовольняти всіх водокористувачів існуючими запасами води [10, с. 22].

На нашу думку, більш правильним буде визначення, згідно з яким водогосподарський комплекс сільського господарства Південного регіону уявляється як сукупність підприємств і видів діяльності, економічно взаємопов'язаних між собою функціями раціонального використання, охорони та відтворення водних ресурсів в аграрній сфері економіки на певній території. Ідентифікація складників, структури, економічних відносин та процесів у водогосподарському комплексі сільського господарства дозволяє найбільш ефективно проводити моніторинг та експлуатацію водних ресурсів з позицій економічного аналізу і комплексного їх використання. Визначення ВГК як об'єкту управління дозволяє враховувати роль кожного з його елементів у загальній ефективності водозабезпечення та водокористування, наслідках управлінських, екологічних та економічних рішень для загального ефективного розвитку сільського господарства [8].

На практиці надзвичайно складним є вибір учасників та структури ВГК, особливо на рівні сільського господарства регіону. Основним еколого-економічним критерієм визначення складу ВГК є досягнення найменших витрат для всього господарства при водокористуванні в умовах одночасного дотримання вимог екобезпеки. Разом з тим, ВГК будь-якого регіону, на нашу думку, повинен включати наступні частини (сфери): природно-ресурсну, техніко-інфраструктуру та виробничу, господарсько-економічну, соціально-екологічну та організаційно-управлінську (рис. 1).

Природну частину комплексу складають всі джерела водних ресурсів, які є у тому чи іншому регіоні: поверхневі та підземні води, штучні водойми. Природні складники комплексу тісно пов'язані з господарськими та інфраструктурно-технічними (гідротехнічні та гідроенергетичні споруди, водосховища, об'єкти обслуговування джерел водних ресурсів, екологоохоронні споруди, механізми, об'єкти).

Господарсько-економічну частину ВГК регіону складають види сільськогосподарського водокористування – зрошуване землеробство, водно-комунальне господарство, підприємства та інші об'єкти та їх показники: водозабезпеченість, водоемність, плата за воду, вартість основних фондів, прибутки та збитки. До економічних інструментів слід також віднести обґрунтування ставок на подачу та відведення води, плату за вилучення водних ресурсів понад встановлені норми, пільгове кредитування заходів з

Рис. 1. Сфери водогосподарського комплексу сільського господарства Південного регіону

будівництва, реконструкції і модернізації зрошувальних систем, ставки екологічного податку за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти.

Організаційно-управлінську частину ВГК сільського господарства Південного регіону утворюють органи управління об'єктами та видами діяльності, форми водокористування. Система управління водним господарством України ґрунтується на законодавстві в галузі регулювання водних відносин, основним з яких є Водний кодекс України. Державне управління в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів здійснюють Кабінет Міністрів України; обласні і районні ради; сільські, селищні, міські ради; центральні органи виконавчої влади; інші державні органи відповідно до законодавства України. Повноваження в галузі управління і контролю за використанням та охороною вод надані центральним органам виконавчої влади – це Міністерство екології та природних ресурсів України, Державне агентство водних ресурсів України, Державна служба геології та надр України, Державна екологічна інспекція України. До державного управління водними ресурсами залучаються й громадські організації та органи місцевого самоврядування [4, с. 141].

Соціальні аспекти водозабезпечення та водокористування тісно пов'язані з екологічною ситуацією, тому вважаємо за доцільне об'єднати їх в єдину соціально-екологічну сферу ВГК регіону. Так, забруднення води, її епідеміологічний стан, забезпеченість водою та рівень споживання визначають найважливіші умови якості життя населення. Крім того, найбільш масштабні екологічні перетворення, у т.ч. з негативною екологічною складовою, характерні для зрошувального землеробства. Так, неправильна експлуатація

зрошувальних систем призвела до негативних екологічних наслідків. Непродуктивні витрати води, перевищення норм поливу призводить до підйому рівня підгрунтових вод і, як наслідок – підтоплення, засолення, осолонцювання ґрунтів. Нерідко зрошення сприяє ерозії ґрунтів, деградації базових компонентів агросфери, збідненню агроландшафтів, дегуміфікації і дефляції ґрунтів, виснаженню земельних ресурсів. Погіршення екологічного балансу неминуче призводить до зниження продуктивності земель. Якщо найбільшим забруднювачем водних об'єктів в Україні є галузі енергетики та промисловості, то на в Південному регіоні це – зрошуване землеробство. Так, тільки в Херсонській області, де побудовані найбільші в Україні зрошувальні системи, площі осолонцюваних ґрунтів складають 426 тис га або 90% загальної площі зрошуваних земель, а 300 тис га зрошуваних земель засолені до такого стану, що підлягають виключенню з сільськогосподарського використання. Зрошення земель в Херсонській області саме: якість зрошувальної води, родючість зрошувальних ґрунтів, підтоплення територій. Якість зрошувальних вод визначає ґрунтові режими, їх властивості, і як наслідок, родючість зрошувальних ґрунтів. Оцінка якості поливної води для зрошення здійснюється згідно ДСТУ 2730-94 “Якість природної води для зрошення. Агрономічні критерії”. Оцінка якості зрошувальних вод є невідкладним завданням загального і меліоративного ґрунтознавства, рішення якого дозволить зберегти і підвищити родючість зрошуваних ґрунтів, особливостей агроєкосистем [6, с. 218].

Знаючи структурну схему ВГК, якісну характеристику процесів та зв'язків, які визначають її функціонування, фактично одержуємо якісну характеристику комплексу в цілому. Це дає можливість управління розвитком ВГК навіть в умовах дії факторів невизначеності, при відсутності або неоднозначності числових характеристик структурних елементів.

Важливою метою і умовою забезпечення ефективного управління водними ресурсами у сільському господарстві в умовах інтенсивного зрошення є перехід до кількісних характеристик структурних елементів ВГК. Враховуючи, що параметри комплексу описують різноманітні процеси, зв'язки та структурні зрізи, їх перелік є досить значним, а природа – різноманітна. Найбільш суттєвими, на нашу думку, є наступні групи кількісних параметрів:

1. Параметри безпосередньої кількісної оцінки водних ресурсів: обсяги, запаси, швидкість течії, мінералізація, забезпеченість на одиницю площі, на одного жителя регіону, показники сезонності стоку та обсягів водокористування, транзитний сток.

2. Економічні показники водокористування: обсяги витрат води в розрізі водокористувачів, безповоротно використана вода, обсяги оборотного водокористування, водоемність виробництва, вартісні показники оцінки водних ресурсів (затрати на водокористування, прибутки та збитки, плата за воду тощо), показники зношення фондів, фондозабезпечення, вартості основних фондів.

3. Виробничо-технічні показники: наявність, кількість, розміщення водосховищ, магістральних і водороздільних каналів, дренажної мережі; потужність насосних станцій; види дощувальної техніки та особливості її застосування.

4. Соціальні характеристики водокористування: обсяги споживання води населенням, якість питної води та її вплив на здоров'я населення, заробітна плата, плинність кадрів, соціальні пільги зайнятих у ВГК сільського господарства.

5. Екологічні показники: забруднення води загальне і відносно ВГК регіону в зоні зрошення, структура забруднення та його основні інгредієнти, вплив на здоров'я людей, бактеріологічні та біологічні характеристики води, обсяги та характер транзитного забруднення, нормативна ступінь допустимого забруднення, економічні втрати від забруднення та затрати на його попередження.

Висновки. Важливе значення для організації та управління ВГК Південного регіону в зоні зрошення має врахування в його методичному забезпеченні обмежень або

імператив розвитку. Так, обмеження ВЕУ показують, що він є: а) відкритою системою; б) підсистемою більш масштабних систем за функцією та територією розміщення. Аналогічно механізм управління комплексом не можна розглядати у відриві від загальнодержавного механізму управління господарством та природними ресурсами сільського господарства. Обмежуючі функції виконують також певні методологічні засади дослідження та оцінки ефективності ВГК, методи, засоби і мета організації й управління комплексом. Тому доцільно всі питання водоспоживання і водокористування об'єднати в єдину цілісність, яка характеризується галузевою і функціональною структурами (гідроенергетика, промислове і комунальне водоспоживання, зрошуване землеробство, транспорт, рибне господарство та ін.). Наявність у переліку конкуруючих галузей вимагає обґрунтування альтернативних програм водокористування з метою підвищення економічної ефективності виробництва у кожній з них.

Список використаних джерел:

1. Вишневецький В.І., Сташук В.А., Сакевич А.М. Водогосподарський комплекс у басейні Дніпра: монографія. К.: Інтерпрес ЛТД, 2011. 188 с.
2. Галушкіна Т.П., Грановська Л.М. Еколого-збалансовані пріоритети розвитку територій: концептуальні засади та організаційний механізм. Одеса, 2009. 372 с.
3. Дорогунцов С. І., Хвесик М.А., Головинський І.Л. Водні ресурси України (проблеми теорії та методології): монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. 227 с.
4. Євдокимов В.О., Жук В.М. Державне регулювання розвитку водогосподарського комплексу шляхом впровадження інтегрованого підходу управління водними ресурсами за басейновим принципом. *Актуальні проблеми державного управління*. Харків, 2015. № 1(47). С. 139–145.
5. Загальні показники використання водних ресурсів України. Державне агентство водних ресурсів України. URL: <https://data.gov.ua/dataset/2054e342-fd89-4419-b130-685a9d042990>
6. Малєєв В.О., Безпальченко В.М. Зрошувальні меліорації Херсонської області в контексті збалансованого розвитку. *Вісник ХНТУ*. Херсон, 2017. № 1(60). С. 215–223.
7. Нефедова Н.Є. Регіональний водогосподарський комплекс: теорія, методика і практика суспільно-географічних досліджень: монографія. Одеса: Астропринт, 2007. 240 с.
8. Петрова О.О. Механізм формування водогосподарського комплексу регіону в умовах інтенсивного зрошення. *Ефективна економіка*. 2019. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7104>
9. Хвесик М. А., Головинський І.Л., Яроцька О.В. Водне господарство України в контексті інтеграційних процесів. К.: РВПС України НАН України, 2005. 124 с.
10. Хвесик М.А., Мандзик В.М. Основні тенденції та закономірності використання водних ресурсів у системі суспільного відтворення. URL: <https://cleanwater.org.ua/osnovni-tendentsiji-ta-zakonomirnosti-vykorystannya-vodnyh-resursiv-u-systemi-suspilnoho-vidtvorennya/>
11. Шабанов В.В. Биоклиматическое обоснование мелиораций. Л.: Гидрометеоздат, 1973. 165 с.

References:

1. Vyshnevs'kyy, V.I., Stashuk, V.A., Sakevych, A.M. (2011). *Vodohospodars'kyy kompleks u baseyni Dnipro* [Water management complex in the Dnieper basin]: monohrafiya. K.: Interpres LTD, 188 p.
2. Halushkina, T.P., Hranovs'ka, L.M. (2009). *Ekoloho-zbalansovani priorytety rozvytku terytoriy: kontseptual'ni zasady ta orhanizatsiynyy mekhanizm* [Ecologically-balanced territorial development priorities: conceptual framework and organizational mechanism]. Odessa, 372 p.
3. Dorohuntsov, S. I., Khvesyk, M.A., Holovyns'kyy, I.L. (2002), *Vodni resursy Ukrainy (problemy teorii ta metodolohiyi)* [Water resources of Ukraine (problems of theory and methodology)] monohrafiya. K.: Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr «Kyyivs'kyy universytet», 227 p.
4. Yevdokymov, V. O., Zhuk, V.M. (2015). *Derzhavne rehulyuvannya rozvytku vodohospodars'koho kompleksu shlyakhom vprovadzhennya intehrovanoho pidkходу upravlinnya vodnymy resursamy za baseynovym pryntsypom* [State regulation of water complex development through implementation of an integrated approach to water basin management]. *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya*. Kharkiv, 2015. № 1(47), pp. 139–145.

5. Zahal'ni pokaznyky vykorystannya vodnykh resursiv Ukrainy [General indicators of water use of Ukraine]. *Derzhavne ahent-stvo vodnykh resursiv Ukrainy*. URL: <https://data.gov.ua/dataset/2054e342-fd89-4419-b130-685a9d042990>
 6. Malyeyev, V.O., Bezpal'chenko, V.M. (2017). Zroshuvai'ni melioratsiyi Khersons'koyi oblasti v konteksti zbalansovanoho rozvytku. [Irrigation of Kherson region in the context of balanced development]. *Visnyk KHNTU*. Kherson. № 1(60), pp. 215–223.
 7. Nefedova, N.Ye. (2007). *Rehional'nyy vodohospodars'kyi kompleks: teoriya, metodyka i praktyka suspil'no-heohrafichnykh doslidzhen'* [Regional Water Management Complex: Theory, Methods and Practice of Socio-Geographical Research]: monohrafiya. Odesa: Astroprint, 240 p.
 8. Petrova, O.O. (2019). Mekhanizm formuvannya vodohospodars'koho kompleksu rehionu v umovakh intensyvnoho zroshennya [Mechanism of formation of water management complex of a region in the conditions of intensive irrigation]. *Efektivna ekonomika*. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7104>
 9. Khvesyk, M. A., Holovyns'kyi, I.L., Yarots'ka, O.V. (2005). *Vodne hospodarstvo Ukrainy v konteksti intehratsiynykh protsesiv* [Water management of Ukraine in the context of integration processes]. K.: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 124 p.
 10. Khvesyk, M.A., Mandzyk, V.M. *Osnovni tendentsiyi ta zakonimosti vykorystannya vodnykh resursiv u systemi suspil'noho vidtvorennya* [Main trends and patterns of water use in the public reproduction system]. URL: <https://cleanwater.org.ua/osnovni-tendentsiji-ta-zakonomirnosti-vykorystannya-vodnyh-resursiv-u-systemi-suspilnoho-vidtvorennya/>
 11. Shabanov, V.V. (1973). *Bioklimaticheskoye obosnovaniye melioratsiy* [Bioclimatic study of land reclamation]. L.: Gidrometeoizdat, 165 p.
-

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 35.08

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.23>

Вольська О.М.

доктор наук з державного управління, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5047-4579>

Voiska Olena

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

STAFFING OF THE AUTHORITIES: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Стаття визначає теоретичні та практичні результати дослідження проблем органів публічної влади. Розглядаються основні проблеми ефективного кадрового забезпечення органів публічної влади за допомогою теоретичних досліджень засад кадрової політики органів державної влади та місцевого самоврядування: незначна роль кадрових служб органів публічної влади в процесі формування навчальних програм і планів курсів підвищення кваліфікації, неготовність їх працівників до виконання якісно нових функцій і завдань; невирішеність проблеми з замовниками на професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців у сфері державного управління та місцевого самоврядування; відсутність нормативно визначеної системи моніторингу вивчення потреб державних службовців у професійному навчанні та моніторингу потреб органів влади в кваліфікованих працівниках; недостатній рівень практичної підготовки випускників спеціальності «Публічне управління та адміністрування». Підсумком ефективного кадрового забезпечення є якісне надання (виробництва) публічної послуги. Публічна послуга – послуга, яка надається органами публічної влади для задоволення потреб людини, колективу, суспільства. В роботі запропоновано чотири етапи, необхідні для забезпечення високопрофесійними кадрами органів публічної влади: 1) підготовка професійних управлінських кадрів в спеціалізованих ВНЗ, 2) підбір персоналу через законодавчо закріплені процедури, 3) діяльність державних службовців з надання публічних послуг через оцінку кадрового потенціалу; 4) оцінка ефективності кадрового забезпечення органів публічної влади.

Ключові слова: кадровий потенціал, кадри, органи публічної влади, кадрове забезпечення органів публічної влади, публічна послуга, чотири етапи рішення проблем кадрового забезпечення, ефективність кадрового забезпечення.

Статья определяет теоретические и практические результаты исследования проблем органов публичной власти. Рассматриваются основные проблемы эффективного кадрового обеспечения органов публичной власти с помощью теоретических исследований основ кадровой политики органов государственной власти и местного самоуправления: незначительная роль кадровых служб органов публичной власти в процессе формирования учебных программ и планов курсов повышения квалификации, неготовность их работников к выполнению качественно новых функций и задач; нерешенность проблемы с заказчиками на профессиональную подготовку, переподготовку и повышение квалификации специалистов в

сфере государственного управления и местного самоуправления; отсутствие нормативно определенной системы мониторинга изучения потребностей государственных служащих в профессиональном обучении и мониторинга потребностей органов власти в квалифицированных работниках; недостаточный уровень практической подготовки выпускников специальности «Публичное управление и администрирование». Итогом эффективного кадрового обеспечения является качественное предоставление (производства) публичной услуги. Публичная услуга – услуга, которая предоставляется органами публичной власти для удовлетворения потребностей человека, коллектива, общества. В работе предложены этапы, необходимые для обеспечения высокопрофессиональными кадрами органов публичной власти: 1) подготовка профессиональных управленческих кадров в специализированных вузов, 2) подбор персонала через законодательно закрепленные процедуры, 3) деятельность государственных служащих по предоставлению публичных услуг через оценку кадрового потенциала; 4) оценка эффективности кадрового обеспечения органов публичной власти.

Ключевые слова: кадровый потенциал, кадры, органы публичной власти, кадровое обеспечение органов публичной власти, публичная услуга, четыре этапа решения проблем кадрового обеспечения, эффективность кадрового обеспечения.

The article defines the theoretical and practical results of the study of problems of public authorities. The basic problems of effective staffing of public authorities by means of theoretical studies of the basics of personnel policy of public authorities and local self-government are considered: the insignificant role of the personnel services of public authorities in the formation of training programs and plans of advanced training courses, the readiness of their employees to perform qualitatively new functions and tasks; unsolved problem with customers for vocational training, retraining and advanced training of specialists in public administration and local self-government; lack of a regulatory system for monitoring the study of the needs of public servants in vocational training and monitoring of the needs of public authorities in skilled workers; insufficient level of practical training of graduates of the specialty "Public Administration and Administration". Staffing is an important component of the socio-economic development of the state, because the activation and professionalism of managerial personnel in the system of state power, the active use of staffing potential will have a positive impact on the development of social and economic sphere. In order to achieve these important goals, the state forms personnel policy in public authorities at the macro level, as well as at the mezzo level, mainly in local self-government bodies. The symbiosis of these levels will lead to the effective implementation of the functions of the state. The result of effective staffing is quality provision (production) of public service. Public service – a service provided by public authorities to meet the needs of a person, collective, society. The paper proposes four steps necessary for providing high-quality personnel of public authorities: 1) training of professional management personnel in specialized universities, 2) recruitment through statutory procedures, 3) activities of public servants to provide public services through the assessment of human resources; 4) assessment of the effectiveness of staffing of public authorities.

Key words: human resources, personnel, public authorities, public authorities, public service, four stages of solving human resources problems, effectiveness of human resources.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Кадрове забезпечення – це основа ефективної діяльності органів публічної влади. Зміни, які відбуваються у сучасному українському суспільстві вимагають від держави принципово нового ставлення до питань кадрової політики органів державної влади та місцевого самоврядування.

Питання професіоналізму і компетенції органів публічної влади займає важливе місце серед питань ефективної кадрової політики. Важливим завданням в роботі органів влади є підготовка висококваліфікованих кадрів, діяльність яких повинна бути спрямована по підвищення рівня добробуту населення країни та її регіонів.

Кадрове забезпечення є важливою складовою соціально-економічного розвитку держави, тому що активізація і професіоналізм управлінських кадрів в системі державної влади, активне використання кадрового потенціалу позитивно вплине на розвиток соціальної та економічної сфери. Для досягнення цих важливих цілей держава формує кадрову політику в органах державної влади на макрорівні, і так само на мезорівні, в основному в органах місцевого самоврядування. Симбіоз цих рівнів і призведе до ефективної реалізації функцій держави.

Розробка науково обґрунтованої кадрової політики органів державної влади та місцевого самоврядування є важливим завданням будь-якого суспільства, важливим аспектом формування сильної і незалежної держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця проблема розглядалась як українськими так і закордонними вченими. Так, у 2012 році вийшла значна праця, за редакцією Ю.В. Ковбасюка, К.О. Ващенко та Ю.П. Сурміна, у якій пропонувались основні шляхи вирішення кадрових проблем у державному управлінні та місцевому самоврядуванні. Формам і напрямкам кадрового забезпечення у державному управлінні присвячено теоретичну працю Т.Ю. Кагановської. Теоретичні дослідження дефініцій «кадри» та «кадровий потенціал» має місце у працях О.В. Арзамасової, Л.Б. Михалевської, В. Тимофієва. Сучасний стан кадрової політики в органах публічної влади розглядається у статтях О.І. Васильєвої, Я.Ф. Жовнірчика, В.Ф. Золоторьова та інших.

Вирішення проблем кадрового забезпечення органів публічної влади були запропоновані такими видатними українськими вченими: В. Бакуменко, Н. Грицяк, В. Князев, В. Луговий, Т. Мотренко, О. Оболенський та інші.

Польські вчені вивчали природу публічної влади через визначення понять «публічна влада» та «публічна адміністрація», це такі вчені як: Я. Боць, П. Вінцорек; американський вчений Р. Бояцис запропонував проведення оцінки ефективності управлінської діяльності апарату управління через інтегровану модель компетенції; вирішенню проблем публічної влади присвячені праці Е. Дюркгейма, М. Вебера, Т. Парсонса та інших.

Незважаючи на існування великої кількості наукових розробок з даної проблеми, вона залишається надалі актуальною та вимагає її подальшого вирішення з урахуванням особливостей державного управління та місцевого самоврядування.

У зв'язку з цим метою статті є визначення основних проблем кадрового забезпечення органів публічної влади та запропонування шляхів вирішення кадрових проблем з урахуванням сучасної дійсності.

Викладення основного матеріалу. У літературі з державного управління та державної служби виділяють наступні управлінські кадри: керівники, які мають право приймати рішення і реалізовувати рішення, які пов'язані з управлінням державою і територіями; фахівці, які займаються підготовкою різних варіантів рішень і приймають участь в їх реалізації; допоміжний персонал, який займається збором інформації, підготовкою документів для керівників і фахівців [1, с. 149].

Кадри органів публічної влади можуть бути розглянуті як сукупність спеціально підготовлених державних службовців професійно зайнятих в органах державної влади та місцевого самоврядування, які забезпечують раціональність і ефективність їх (органів) функціонування.

Кадри є основним елементом будь-якого механізму управління, в державному управлінні та місцевому самоврядуванні ефективність кадрового забезпечення набуває вирішальної ролі в підвищенні рівня і поліпшенні якості життя територіальної громади.

Під кадрами як правило розуміємо персонал чи людські ресурси, які працюють в будь-якій організації. Кадрове забезпечення органів публічної влади – це формування органів публічної влади співробітниками, які мають певний рівень кваліфікації професійної підготовки, які повинні, з урахуванням вимог законодавства ефективно здійснювати свою діяльність з управління відповідними утвореннями.

Процес кадрового забезпечення – це пошук кваліфікованих співробітників, які професійно виконують свої службові обов'язки, що підвищує результативність їх роботи, та веде до підвищення рівня життя населення території [2, с. 177-178].

Т.С. Кагановська, вважає, що кадрове забезпечення в державі – це створення можливості для самої держави через своїх представників (державних службовців) викону-

вати покладені на нього правові функції і обов'язки, що полягає в забезпеченні можливості функціонування держави та її органів [3, с. 28].

Кадрове забезпечення деякі вчені розглядають через призму кадрового потенціалу. Так Л.Б. Михалевська визначає його у двох значеннях. Згідно першого це приховані можливості і здатності працівників, які розкриваються в процесі професійної діяльності, згідно другого це закладені та набуті (у минулому) здібності особистості (психологічні, фізіологічні, професійні, соціальні, управлінські тощо), можливості виконання тих чи інших функцій при сприятливому розвитку здібностей, задатків, доведених їх до вмінь, навичок [4, с. 189-190].

Кадровий потенціал покладено в систему інтеграції та соціалізації співробітників органів публічної влади та інших структур, та входить до концепцій професійної діяльності.

Наприклад, дослідження Е. Дюркгейма, який відносить кадровий потенціал до соціальної реальності, внутрішнього стану соціального середовища і базується на об'єктивній побудові суспільства [5]. А також концепція соціолога М. Вебера, згідно з якою органи публічної влади – це своєрідне соціальне об'єднання [6] або професійні асоціації [7], сенс існування яких полягає в досягненні інтересів суспільства, яким вони управляють.

Як уже зазначалося кадрове забезпечення органів публічної влади є важливою складовою ефективності надання (виробництва) публічних послуг населенню, що, безумовно, впливає на рівень і якість життя населення території.

В системі органів публічної влади йдеться, перш за все, про управлінські кадри, до яких можна віднести працівників сфер матеріального і нематеріального виробництва, діяльність яких пов'язана з виконанням функції управління.

Існує три основних рівня кадрів управління: керівники – мають право приймати рішення і керують їх втіленням у практику; фахівці – здійснюють підготовку різних варіантів рішень і беруть участь в їх реалізації; допоміжний персонал – займаються збором інформації, підготовкою документів для керівників і фахівців [1, с. 149]. Кадри публічної влади пропонують населенню публічну послугу.

Публічна послуга – послуга, яка надається органами публічної влади для задоволення потреб людини, колективу, суспільства.

Система державного управління та місцевого самоврядування забезпечує свою організацію економічними і соціальними процесами в суспільстві. Тим самим публічне управління є симбіозом державного управління та місцевого самоврядування впливає на виробничу, соціальну та духовну сферу життєдіяльності громадян, інтегрованих спільністю політичної та економічної систем.

Виходячи з цього, існує два види суспільних послуг [1, с. 149].

Перший вид: безпосереднє надання (виробництво) послуг фізичній або юридичній особі, які здійснюються (надаються) органом державного управління або місцевого самоврядування; створення, організація та розвиток умов для надання послуг громадянину, соціальній групі, юридичним особам та іншим об'єктам обслуговування.

Для публічної послуги характерний (притаманний) безпосередній комунікаційний зв'язок суб'єкта надання послуг (органу місцевого самоврядування) і одержувача або користувача цієї послуги: орган місцевого самоврядування – посаду державний службовець – особа (громадянин).

Інший вид надання послуг має опосередкований характер. Суб'єкт надання послуг через свій вплив на економічну, соціальну та духовну сфери життєдіяльності користувача послуг шляхом впровадження управлінських рішень створює, забезпечує і розвиває умови для забезпечення ними процесу життєдіяльності. Тим самим управлінські рішення державного апарату нормують діяльність, розподіл і використання матеріальних ресурсів, які надають безпосередні послуги громадянину, соціальній групі,

суспільства в цілому. Ці послуги реалізуються через ланцюг: орган місцевого самоврядування – матеріальні ресурси – особистість (громадянин).

Органи публічної влади несуть відповідальність за виробництво публічних послуг, які створюють сприятливі умови для життя громадян, але кадрова політика органу влади не завжди забезпечена необхідними ресурсами та досвідом для вирішення певних проблем в рамках існуючої політичної системи. Для цього публічне управління, засноване на принципах ефективного врядування та сталого розвитку, і використовує професіоналізацію служби в органах публічної влади.

Крім того, необхідною умовою для поліпшення якості життя населення територій, розвитку інституційно-адміністративної спроможності органів публічної влади є вдосконалення їх кадрового забезпечення. До основних шляхів його вдосконалення відносяться розробка і втілення концепції реформи служби в органах місцевого самоврядування та державного управління, встановлення можливостей для професійного розвитку та підвищення професійної кваліфікації посадових осіб, здійснення антикорупційних заходів, а також врегулювання гендерних проблем. Ці заходи повинні зробити управління органів публічної влади підзвітними безпосередньо їх громадам, інтереси яких вони (органи) повинні захищати.

Основне завдання професіоналізації служби в органах публічної влади в сучасному суспільстві полягає в забезпеченні ефективної взаємодії добре скоординованої служби в органах публічної влади і зацікавленого і активного державного службовця, що забезпечує сталий розвиток території.

В зв'язку з цим основою для органів публічної влади має бути непостійне надання соціальної підтримки, а так само забезпечення прийняття випереджувальних заходів щодо недопущення зниження рівня життя громади. Дотримання цього принципу в першу чергу залежить від керівництва органів публічної влади, їх здатності грамотно відповідати на забезпечувати запити громадян, організовувати відповідно до них виробництво товарів і послуг.

Для цього необхідно вирішити питання створення системи професіоналізації органів публічної влади.

Причини створення системи професіоналізації публічної служби, полягають у наступному:

1) перехід до домінування знань через впровадженням нової концепції III тисячоліття – концепції людського розвитку, яка основною рушійною силою визнає знання і творчість;

2) позитивними змінами в системі публічної влади, що надає доступ до джерел знань, досвіду та ресурсів задля громадян, які проживають на території;

3) рішучим зрушенням акцентів у кадровій політиці, перш за все обумовлених необхідністю пошуку балансу між економічною ефективністю і соціальною справедливістю.

Досягненню стратегічної мети сприяють проміжні цілі: розвиток адміністративної спроможності державної служби, розширення можливості підвищення якості кваліфікації та компетентності посадових осіб відповідно до досягнень науки і практики; постійне вдосконалення і націленість на найвищу якість роботи державного службовця.

Такий підхід дозволить ефективно взаємодіяти всім елементам системи професіоналізації державної служби на основі балансу інтересів і ресурсів, забезпечить наступність у еволюції служби в органах місцевого самоврядування з урахуванням сучасних вимог.

Однак необхідно визначитись зі складовими або етапами кадрового забезпечення органів публічної влади, що складуть основу для створення механізму формування та розвитку кадрового потенціалу.

Першим етапом кадрового забезпечення є підготовка професійних управлінських кадрів. На сьогодні, не зважаючи на велику кількість навчальних програм, в системі підготовки державних службовців є деякі недоліки, а саме:

– незначна роль кадрових служб органів публічної влади в процесі формування навчальних програм і планів курсів підвищення кваліфікації, неготовність їх працівників до виконання якісно нових функцій і завдань;

– невирішеність проблеми з замовниками на професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців у сфері державного управління та місцевого самоврядування;

– відсутність нормативно визначеної системи моніторингу вивчення потреб державних службовців у професійному навчанні та моніторингу потреб органів влади в кваліфікованих працівниках;

– недостатній рівень практичної підготовки випускників спеціальності «Публічне управління та адміністрування».

Основним рішенням даної проблеми є вдосконалення підготовки державних службовців безпосередньо у вищих навчальних закладах, коли магістр, який має диплом володіє необхідним набором знань і компетенції, достатніх для ефективної роботи в органах державної влади і місцевого самоврядування.

Для цього необхідно приділяти велику увагу практичній підготовці майбутніх державних службовців, та підвищувати роль професійної практики в органах державної влади і місцевого самоврядування, проходження якої дозволить майбутньому випускнику оволодіти необхідними знаннями.

Зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі органів влади, вимагають постійного і безперервного поновлення програм підготовки майбутніх службовців, з використанням практичного досвіду. Для цього необхідно розробити і впровадити інноваційний механізм формування і розвитку кадрового потенціалу органів публічної влади, що, безумовно, підвищить ефективність і результативність виробництва публічних послуг.

Другим етапом кадрового забезпечення є підбір персоналу. Процес підбору кадрів – це діяльність з метою визначення придатності кандидатів для виконання функціональних обов'язків на певній посаді.

Процедури прийняття на державну службу в Україні, на жаль, не враховують індивідуальні особливості претендентів, мова йде, перш за все, про випускників ВНЗ, які не мають досвіду роботи в органах влади місцевого самоврядування, хоча і володіють необхідною кількістю знань і умінь. Необхідно в нормативних документах, що регламентують допущення до конкурсу на заміщення вакантних посад. На нашу думку, було б корисно законодавчо закріпити такі види конкурсів: перший – для випускників ВНЗ; другий – для кадрових службовців, тільки вступають на службу, третій – для службовців, тобто для просування по службі тих службовців, які вже мають певний стаж роботи в органах влади та місцевого самоврядування.

Третій етап – це безпосередньо робота державних службовців з надання публічних послуг.

Місія будь-якого органу державної влади та місцевого самоврядування – задовольняти потреби територіальної громади, що призводить до підвищення рівня життя населення території і поліпшення якості життя.

Для якісного надання публічних послуг державні службовці повинні знати потреби громадян, тому органи влади повинні забезпечуватися висококваліфікованими, компетентними кадрами. Забезпечення професіоналізму співробітників повинно проявлятися через певні якості: спеціально-ділові, особистісні, моральні. Цього можна досягти шляхом ефективного функціонування і вдосконалення системи навчання державних службовців.

На цьому етапі можна оцінити кадровий потенціал органів публічної влади. Проблема розробки методичного підходу до оцінки кадрового потенціалу органів публічної влади є важливим в сучасних умовах, кадровий потенціал можна оцінювати на основі визначення його рівня:

1) визначення переліку компонентів кадрового потенціалу органів публічної влади;
2) обґрунтування вибору зразка і можливості моделювання кадрового потенціалу, який би максимально наближався до потреб території (ідеального кадрового потенціалу) на основі теорії бажаності;

3) орієнтації при порівнянні компонентів не на середній рівень, а на бажаний;

4) забезпечення аналізу компонентів, які сприятливо впливають на кадровий потенціал органів публічної влади, і компонентів, які знижують його рівень, з метою розробки комплексу заходів щодо усунення їх негативного впливу.

Метод визначення рівня кадрового потенціалу органів публічної влади, ґрунтується на наступних принципах:

– кадровий потенціал характеризується комплексом компонентів, які визначають придатність його до використання в конкретних умовах;

– проведення оцінки кадрового потенціалу є важливим показником розвитку регіону;

– конкурентні переваги кадрового потенціалу повинні мати довгостроковий характер, тобто бути орієнтованими на перспективу. Тому, на нашу думку, при оцінці необхідно орієнтуватися на кадрові уподобання і враховувати приховані можливості кадрового потенціалу органів місцевого самоврядування.

Таким чином, результат ефективного кадрового забезпечення органів публічної влади – це зростання показників якості життя громадян на конкретній території, тобто результат впливу публічної влади на населення регіону або країни через надання публічних послуг.

Четвертий і найважливіший на нашу думку етап – оцінка ефективності кадрового забезпечення органів публічної влади.

На ефективність кадрового забезпечення впливають кілька факторів, а саме:

– виробничий фактор, який проявляється в співвідношенні кількості публічних послуг, надання яких підвищить добробут населення і обсяг соціальної допомоги конкретним категоріям громадян.

– якісний фактор, який дозволяє оцінити якість наданих публічних послуг.

Висновки. Отже, загальноприйняте ставлення при визначенні ефективності управління, витрат і прибутку набуває іншого більш глибокого змісту, з урахуванням особливості кадрового забезпечення. Результат ефективної кадрової роботи (поліпшення якості життя населення території) порівнюється з умовами його досягнення (ресурсними витратами держави або регіону на кадрове забезпечення).

Кадрове забезпечення – важливий аспект діяльності органів публічної влади, від організації цього процесу залежить виконання місії будь-якого органу влади – задоволення потреб населення території для поліпшення якості життя громадян. Підсумком ефективного кадрового забезпечення є якісне надання (виробництво) публічної послуги, що, безумовно, може активно вплинути на поліпшення добробуту населення території. Для цього необхідно забезпечувати високопрофесійними кадрами органи публічної влади, що може відбуватися в чотири етапи: 1) підготовка професійних управлінських кадрів в спеціалізованих ВНЗ; 2) підбір персоналу через законодавчо закріплені процедури; 3) діяльність державних службовців з надання публічних послуг через оцінку кадрового потенціалу; 4) оцінка ефективності кадрового забезпечення органів публічної влади.

Нормативне закріплення цих етапів благодійно вплине на якість публічних послуг, що призведе до ефективної спільної роботи органів місцевого самоврядування та населення, інтереси якого повинні представляти і захищати органи публічної влади.

Список використаних джерел:

1. Державне управління та державна служба: словник-довідник / уклад. О.Ю. Оболенський. Київ : КНЕУ, 2005. 480 с.

2. Volska H. Personnel provision of national social development. *Економіка будівництва та міського господарства*. 2013. Т. 9. № 1. С. 81–88.

3. Кагановська Т.С. Кадрове забезпечення державного управління в Україні : монографія. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010, 330 с.
4. Михалецька Л.Б. Сутність феномену «кадровий потенціал органів державної влади». *Менеджер*. 2015. № 1. С. 186–195.
5. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. Москва : Наука, 1991. 576 с.
6. Вебер М. Избранное. Образ общества. Москва : Юрист, 1994. 704 с.
7. Парсонс Т. Система современных обществ. Москва : Аспект Пресс, 1998. 270 с.
8. Бригілевич І.І., Ванько С.І., Загайний В.А. Центри надання адміністративних послуг: створення та організація діяльності : практичний посібник / за заг. ред. Тимощука В.П. Київ : СПД Москаленко О.М., 2011. 432 с.
9. Ковбасюк Ю.В., Ващенко К.О., Сурмін Ю.П. Державна кадрова політика в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку: наук. доп. / за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка, д-ра політ. наук, проф. К.О. Ващенко, д-ра соц. наук, проф. Ю.П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2012. 72 с.

References:

1. Obolenskiy, O.U. (2005). Derzhavne upravlinia ta derzhavna sluzhba [Public administration and public service]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
2. Volska H. (2013) Кадрове забезпечення національного соціального розвитку [Personnel provision of national social development]. *Economics of construction and urban economy*, vol. 9, no. 1, pp. 81–88.
3. Kaganovska T.E. (2010) Kaganovska T.Ye. Kadrove zabezpechennya derzhavnogo upravlinnya v Ukrayini [Staffing of state administration in Ukraine]. Kyiv: KhNU named after VN Karazin. (in Ukrainian)
4. Mikhalevskaya L.B. (2015) Sutnist fenomenu «kadrovyy potencial organiv derzhavnoyi vlady [The essence of the phenomenon of "human potential of public authorities"]. *Manager*, no. 1, pp. 186–195. (in Ukrainian)
5. Durkheim E.O. (1996) O razdelenyy obshhestvennogo truda. Metod socityology [Division of social labor. Method of sociology]. Moscow: Science. (in Russian)
6. Weber M. (1994) Izbrannoe. Obraz obshhestva [Favorites. The image of society]. Moscow: Lawyer. (in Russian)
7. Parsons T. (1998) Sy'stema sovremennykh obshhestv [The System of Modern Societies]. Moscow: Aspect Press. (in Russian)
8. Briigilevich I.I., Vanko S.I., Zagainny V.A (2011) Centry nadannya administratyvnykh poslug: stvorennya ta organizaciya diyalnosti: praktychny`j posibnyk [Centers for the provision of administrative services: creation and organization of activities: a practical manual]. Kyiv: SPD Moskalenko O.M. (in Ukrainian)
9. Kovbasyuk Yu.V., Vashhenko K.O., Surmin Yu.P. (2012) Derzhavna kadrova polityka v Ukrayini: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku [Reigning personnel policy in Ukraine: the country, problems and prospects for development: science. additional]. Kyiv: NADU. (in Ukrainian)

УДК 351:796

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.24>**Нікітенко С.В.**

кандидат історичних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8233-3065>

Nikitenko Sergiy

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ І СПОРТОМ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ

REALIZATION OF THE POWER RESPONSIBILITY MANAGEMENT OF PHYSICAL CULTURE I SPORTS: THEORETICAL PIDHODI

На основі аналізу існуючих наукових підходів, у статті досліджується сутність механізмів державного управління фізичною культурою та спортом в Україні. Зокрема розглянуті актуальні наукові концепти до визначення поняття «фізична культура і спорт» та «механізм державного управління», «програмно-цільове управління», «програмно-цільовий метод управління», «програмно-цільовий принцип управління», «програмно-цільовий підхід». Як специфічний вид життєдіяльності управління покликане реалізуватися за допомогою здійснення послідовних управлінських дій, які класифікуються як «функції» управління. Стаття акцентує увагу на необхідності визначення сутності відносно нового специфічного механізму державного управління, який виникає в результаті запровадження процесу децентралізації влади в Україні. На основі проведеного дослідження робляться висновки щодо розуміння сутності механізму державного управління фізичною культурою та спортом в Україні.

Ключові слова: фізична культура і спорт, механізми державного управління.

На основе анализа существующих научных подходов, в статье исследуется сущность механизмов государственного управления физической культурой и спортом в Украине. В частности рассмотрены актуальные научные концепты к определению понятия «физическая культура и спорт» и «механизм государственного управления», «программно-целевое управление», «программно-целевой метод управления», «программно-целевой принцип управления», «программно-целевой подход». Как специфический вид жизнедеятельности управление призвано реализовать посредством осуществления последовательных управленческих действий, которые классифицируются как «функции» управления. Статья акцентирует внимание на необходимости определения сущности относительно нового специфического механизма государственного управления, который возникает в результате внедрения процесса децентрализации власти в Украине. На основе проведенного исследования делаются выводы относительно понимания сущности механизма государственного управления физической культурой и спортом в Украине.

Ключевые слова: физическая культура и спорт, механизмы государственного управления.

On the basis of the analysis of the most important scientific approaches, the state has the right to use the mechanisms of the sovereign administration of physical culture and sports in Ukraine. The views on relevant scientific concepts before understanding the concept of «physical culture and sport» and the «mechanism of sovereign control», «program-control method», «program-control method», «program-control principle». As a specific type of living management, I'm realizing that I'm looking for another way to go to the last management days, as well as «control» functions. By emphasizing the respect for the necessary daylightness of an entirely new specific mechanism of the sovereign government, a kind of winery results from the decentralization process in Ukraine. On the basis of the accomplishment of the trial, the baskets are shy to work out in a day-to-day manner for the mechanism of the sovereign governing the physical culture

and sports in Ukraine. Immediate steps are currently underway to develop systemic work to organize consistent legislative work that, while following all relevant procedures, will ensure the desired level of effectiveness of this type of activity, including guaranteeing resilience from changing political conditions. A number of principles must be laid at the heart of this approach. The dynamics of social relations and their individual spheres is not possible without the adoption and implementation of a certain range of legislative acts and norms, so public administration is a phenomenon that has a complex and universal social structure. There is no doubt that governance can be inherent in dynamic systems of social and non-social direction, one of the inherent attributes of which is self-government, in other words the potential ability of the system to be ordered. The management technologies of the state management of physical culture and sports are interconnected and based on fundamental principles, which serve as the methodological basis of this whole process. Scientists play an important role in the development of theoretical foundations, giving a practical basis to their conceptual provisions.

Key words: *physical culture and sport, mechanisms of public administration.*

Постановка проблеми. У різних галузях знань до теперішнього часу ще немає єдиного загальноприйнятого визначення поняття «фізична культура і спорт». Така ситуація обумовлена цілою низкою чинників. Окрім того, необхідно враховувати, що фізична культура і спорт складають два значних сегменти: спорт вищих досягнень (професійний спорт), а також фізична культура і спорт, яким громадяни займаються для зміцнення власного здоров'я та змістовного проведення відпочинку. По-скільки професійний спорт є одним із важливих сегментів, що формує престиж держави на міжнародній арені, то ним опікуються органи управління на загальнодержавному і регіональному рівні, які потребують теоретичних напрацювань та соціологічних даних. Як правило, організацію занять населення фізичною культурою і спортом беруть під опіку в першу чергу органи місцевого самоврядування. Зрештою, у великих містах, що є засновниками або співзасновниками професійних спортивних колективів (футбольний клуб «Львів», баскетбольний клуб «Миколаїв» тощо) підтримка таких клубів, а також окремих визначних спортсменів здійснюється за рахунок спеціально акумуляованих коштів із фондів місцевого бюджету та за рахунок спонсорської допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно враховувати, що фізична культура і спорт потребує теоретичного осмислення та методологічної підтримки. Проблему феномену фізичної культури та спорту як соціального, правового, економічного, культурного явища досліджує значне число вітчизняних і закордонних науковців, які у своїх трактуваннях його понятійної сутності виходять із концептуальних позицій, що притаманні відповідній науковій галузі до якої вони належать. Зокрема, трактування «фізичної культури і спорту» ми маємо розглядати виходячи із контексту яким чином йде вивчення даного сегменту людської діяльності в рамках різних наукових дисциплін, а також науковими школами тощо. Особливої актуальності набувають дослідження змісту, форм, методів, принципів, механізмів державного управління на регіональному рівні в світлі проблем окреслених у концепції «Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту» [10] та виходячи з мети надання більш широких повноважень місцевим органам влади і фізкультурно-спортивним товариствам тощо.

У нашій країні ефективним способом по вирішенню значимих проблем стало напрацювання цільових комплексних програм, що вимагають суттєвих фінансових витрат, концентрації зусиль різних міністерств і відомств. У цій частині соціально-економічної сфери за роки незалежності накопичено суттєве теоретичне осмислення і практичний досвід. Аналіз наукових публікацій З. Бурика [1], І. Гасюка [3; 4] показує, що при розгляді даного виду управління послуговуються низкою базисних понять, які широко застосовуються у вітчизняній практиці: «програмно-цільове управління», «програмно-цільовий метод управління», «програмно-цільовий принцип управління», «програмно-цільовий підхід» тощо. Очевидно маємо підстави поділяти твердження

І. Нікуліної, що сутністю програмно-цільового управління є намагання досягнути певного результату і мети, що здійснюється при допомозі реалізації цільових комплексних програм [14, с. 190]. Необхідно підкреслити, що всі види управлінських дій на програмно-цільовій основі, які охоплюють планування, прогнозування, організацію, координацію, використовують єдину методологію, яка отримала назву програмно-цільового підходу або програмно-цільового методу. Вітчизняні науковці опрацьовуючи теорію соціального управління бачить в управлінні функцію організованих систем, що мають на меті гарантувати стабільність структури в режимі її функціонування та втілити програмні завдання і прагнення маючи на увазі досягнення наміченої мети.

Мета статті полягає у необхідності:

- визначитися із суб'єктною законотворчої ініціативи;
- осмислити відмову від парадигми самодостатності законодавчої діяльності;
- визначитися з підходами до теоретичних засад соціологічних досліджень станова фізичної культури і спорту;
- усвідомити необхідність і важливість запровадження контролю щодо законодавчої роботи владних суб'єктів з боку громадськості тощо.

Виклад основного матеріалу. На даний час здійснюються невідкладні кроки спрямовані на напрацювання системної роботи з метою організувати послідовну законотворчу роботу, яка при дотриманні всіх відповідних процедур, що забезпечить бажаний рівень ефективності такого роду діяльності, в тому числі гарантуватиме стійкість від зміни політичної кон'юнктури. В основу цього підходу потрібно закласти низку принципових положень. Динаміка суспільних відносин і окремих їх сфер не можлива без прийняття і реалізації визначеного кола законодавчих актів та норм, тому державне управління є феноменом, що має складну і універсальну суспільну структуру. Не підлягає сумніву те, що управління може бути притаманним для динамічних систем соціального і несоціального спрямування, одним з іманентних атрибутів яких виступає самоуправління, інакше кажучи потенційна здатність системи впорядковуватися.

Управлінські технології державного управління фізичною культурою і спортом взаємопов'язані й опираються на фундаментальні засади, що виступають методологічним базисом всього цього процесу. Важливу роль при напрацюванні теоретичних засад відводять практичному підґрунтю своїх концептуальних положень. В цьому контексті важливе місце набувають статистичні методи дослідження. «Якщо у наукових дослідженнях середнє арифметичне значення і показник варіативності використовуються незалежно, то символи, якими вони позначаються, не мають такого «принципового» значення, адже вони не впливають на кінцевий результат аналізу, хоча очевидно, що вони повинні бути уніфікованими і позначатися загальноприйнятими «X» та «σ». Це обумовлено тим, що статистичні показники, як літери в абетці, дають можливість науковцям правильно «читати» експериментальний матеріал, а отже, об'єктивно сприймати результати дослідження. Зовсім інша ситуація виникає у випадку, коли аналізується співвідношення між середнім значенням і показником варіативності ($X \pm$ – показник варіативності). У цьому разі має принципове значення, який саме показник варіативності використовується, адже між «σ» і « σ » існує сутнісна відмінність. Символом « σ » в описовій (прикладній) статистиці позначається показник, який має назву «помилка репрезентативності» (або статистична помилка). Він характеризує, наскільки експериментальна вибірка представляє (репрезентує) генеральну сукупність. Тобто помилка репрезентативності характеризує відхилення вибіркового показника від його генерального параметра. Помилки репрезентативності притаманні тільки вибірково спостереженням. Вони виникають у результаті того, що вибірка сукупність не повністю відтворює генеральну» [18, с. 84]. Загальновідомо, що головною і найсерйознішою причиною прогалин у фізкультурному русі є нераціональний спосіб життя, неоптимальне використання сьогоденних досягнень науки про

людину, про її резерви, психофізіологічні, фізичні можливості. Результати статистичних досліджень здоров'я людини та чинників, що впливають на його стан, показують, що здоров'я людини залежить від:

- стану медицини – на 10%;
- впливу екологічних чинників – на 20–25%;
- генетичних чинників – на 20%;
- умов і способу життя – на 50% [15, с. 41].

Якщо пильно придивитися до семантики змісту терміну «управління», то вона містить одну зі знакових ознак – мету, а також гармонізацію процесів, що спрямовані на її досягнення. Така гармонізація може бути набута в ході впровадження структурно-змістовного ранжування при постановці завдань і мети, в процесі впорядкування методів і засобів управлінських рішень виходячи з часово-просторових характеристик, визначення потрібного для цього ресурсного забезпечення. Опираючись на вище зазначене можемо констатувати, що планування є провідним складником при управлінні процесом розвитку фізичної культури та спорту в регіонах, воно покликане бути гармонійним, тобто узгоджуватися із динамікою розвитку даної сфери. Стратегічне планування потрібне і надзвичайно важливе в процесі здійснення заходів спрямованих на покращення ефективності державного управління фізичною культурою та спортом на рівні регіону. Завдячуючи йому вдається досягти комплексної та системної координації функціонування всієї системи державного управління, ефективність якої досягається завдяки передачі певних повноважень нижчим управлінським ланкам.

Вся сукупність методів, завдань, заходів та засобів спрямованих на досягнення відповідного розвитку галузі фізичної культури та спорту в середньостроковій і довгостроковій перспективі, становлять збалансовану науково обґрунтовану систему і стратегію розвитку сфери фізичної культури і спорту. Дану стратегію можна реалізувати завдяки залученню програмно-цільових підходів, що виступають одним з елементів стратегічного планування. Тому низка дослідників, серед них І. Гасюк, сформулювали бачення програмно-цільового підходу який є механізмом державного управління розвитком фізичної культури та спорту, що при використанні відповідних управлінських технологій (моніторинг, оцінювання, прогнозування, планування, програмування та ін.), засобів і методів може забезпечити досягнення мети та вирішити програмні завдання дотримуючись принципів і вимог до предметної сфери його застосування [3]. Науковці та управлінці послуговуючись програмно-цільовим підходом в якості інструментальної складової зачасти використовують програмно-цільовий метод, що дозволяє забезпечити координацію дій при управлінні між об'єктом та суб'єктом, регламентувати способи як задіяти засоби управління в процесі реалізації різноманітних управлінських технологій спрямованих на реалізацію програмних цілей і досягнення поставленої в процесі управління мети [4].

Більш глибокому розумінню сутності програмно-цільового управління може сприяти знання про існуючі класифікації цільових комплексних програм. За характером мети, яку переслідують управлінці при виконанні програм і впливу результатів їх реалізації на розвиток народного господарства вони поділяються на ключові кластери: виробничі; економічні; науково-технічні; соціальні програми, безпосередньо розраховані на задоволення потреб населення, забезпечення найбільш сприятливих умов, які сприяють соціальному розвитку трудящих; ті, що впливають на розвиток культури, освіти, медичного забезпечення, побутового та інших видів обслуговування тощо. Комплексні програми також доцільно розділити наступним чином: функціональні програми; програми цільового розвитку; будівельні програми; організаційні програми. І, зрештою, ще одним важливим фактором, який впливає на формування систем управління комплексними програмами є період їх реалізації: безперервні; довгострокові; поточні.

Розробка програм в яких використано програмно-цільовий метод провадиться за дотримання певної послідовності:

1. Формується перелік найбільш важливих проблем та визначається ключова проблема цільової програми.

2. Формулюється вихідне завдання на розробку програми з метою вирішення певної проблеми, де відображено мету програми, ліміт задіяних ресурсів, безпосередні учасники і термін дії програми. На даному етапі визначаються параметри, що характеризують мету програми і формуються заходи покликані реалізувати її відповідно до окремо визначених періодів. Інакше кажучи, генеральну мету розбивають на складові чинники.

3. Прописується перелік завдань та комплексні заходи спрямовані на реалізацію програми. Послідовність ключових дій покликаних виконати програму визначається, зважаючи на побудовану ієрархію цілей. Для реалізації кожного завдання напрацьовуються послідовні етапи їх виконання.

4. Здійснюється прогнозований розрахунок найважливіших показників та ресурсних потреб щоб забезпечити реалізацію програми. Закладається показник матеріального, трудового, фінансового ресурсу, необхідного в процесі втілення у життя програми. Даний етап важливий для розрахунку показника наскільки ефективною може бути реалізація програми.

5. На завершальному етапі формування програмних документів, узгодження а, за потреби, затвердження програми планування потрібно здійснювати дотримуючись чітко визначених принципів і правил її формування. Важливе місце необхідно відвести обґрунтуванню і організації напрацювання планових документів. Ключове місце в цьому процесі посідають принципи науковості, соціальної спрямованості, пропорційності та збалансованості, пріоритетності, узгодженості короткострокових, середньострокових та довгострокових цілей [16].

Характерно, що програмно-цільовий метод управління використовувався в централізованому керуванні радянській економіці в тій же мірі, що і в ринковій економіці капіталістичних країн в силу його відносної інваріантності стосовно типу і природи соціально-економічних систем. До особливостей цільової програми як самостійного об'єкту планування та управління в першу чергу відносять її орієнтацію на конкретну мету, що передбачає значний зсув, досягнення певного нового якісного стану. По-друге, цільова програма зазвичай, є довгостроковою або середньостроковою і носить кінцевий за часом характер. По-третє, заходи, що становлять сутність програми, утворюють єдиний комплекс. По-четверте, програмні заходи зазвичай носять міжвідомчий характер і дуже часто відносяться до різних галузей, отже, їх узгодження і координація практично не може бути здійснена на основі роз'єднаних лінійно-функціональних структур управління.

Аналізуючи численні наукові праці ми прийшли до переконання, що методичною основою програмно-цільового підходу в якості механізму державного управління розвитком фізичної культури та спорту становлять предметна сфера його використання, можливості даного підходу стосовно вирішення виникаючих проблем, передумови щодо його впровадження у повсякденну практику управлінської діяльності, підходи до його застосування, методи та засоби, які сприяють вирішенню поставлених завдань і у досягненні визначеної мети, допомагають впорядкувати науково-категорійний апарат тощо.

Стратегічне планування і реалізація розробленої стратегії пов'язані з низкою важливих підвалин, що у значній мірі обумовлюють ефективність дій управління та ефект від безпосередньої реалізації заходів, що покликані досягнути визначеної у них мети. Успішно впоратися з цілим спектром питань, що зазвичай виникають у результаті проведення ґрунтовного аналізу динаміки сутності правових засад і наслідків реалізації регіональних та місцевих програм, які скеровані на розвиток фізичної культури та спорту, удосконалення методологічних засад і підходів до стратегічного планування

даної сфери людської діяльності. У вітчизняній науці достатньо мало праць, де висвітлено зміст етапів та методологічні особливості при стратегічному плануванні процесів галузі фізичної культури та спорту на рівні регіонів. Дослідники умовно виділяють два періоди регіонального стратегічного планування розвитку фізичної культури та спорту. Перший пов'язують із зародженням та становленням регіонального перспективного планування розвитку фізичної культури та спорту в нових соціально-економічних умовах (його датують 1992-2000 рр.). У цей час відбулося прийняття Закону України «Про фізичну культуру і спорт» датованого 24 грудня 1993 року, який заклав нормативно-правові підвалини стратегічного планування розвитку галузі. Започаткували другий етап, прийняті Закони України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» (2000 р.) [6], «Про державні цільові програми» (2004 р.) [7].

На сьогодні напрацьовано і розроблено різноманітні форми і планові показники галузі державного управління фізичною культурою та спортом. Значного поширення набуло директивне, стратегічне й індикативне планування. Ведучи мову стосовно стратегічного планування сферою фізичної культури та спорту на регіональному рівні, є підстави бачити його цілеспрямованим та організованим процесом розробки першочергових, обґрунтованих економічно і соціально заходів, що мають бути досягнуті в середньостроковій чи довгостроковій перспективі. Стратегічне планування процесів розвитку фізичної культури та спорту в регіонах нашої держави повинно опиратися на чіткі нормативно-правові підходи, визначати конкретних виконавців на кожному управлінському рівні (державному, регіональному, місцевому) [19]. На центральному (загальнодержавному) проводиться напрацювання нормативно-правових підстав для стратегічних змін в розгортанні фізкультурно-спортивного руху в регіонах. В їхню основу повинні бути покладені: «Конституція України», «Закон України про фізичну культуру та спорт», «Закон України про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку», «Закон України про стимулювання розвитку регіонів» [9], «Закон України про місцеве самоврядування», «Закон України про місцеві державні адміністрації» [8] і таке інше.

Основні напрями розробки і формування організаційної основи управління динамікою фізичної культури і спорту містяться в оптимізації системи спортивних і фізкультурних заходів; вдосконаленні взаємодії суб'єктів фізичної культури і спорту; розробці ключових параметрів рухової активності для населення різної вікової категорії і соціальної приналежності; напрацюванні системи фізичного виховання і вдосконалення людини на різних етапах її життя, в першу чергу підростаючого покоління. Необхідно зближувати фізичну культуру і спорт з іншими сферами людської діяльності, що державою визначено в якості одного із важливих напрямків подальшого підйому масовості та закладено соціально-економічні підвалини її функціонування і розвитку. Особливої актуальності набувають кроки по розв'язанню цього питання за умов подальшого становлення і розвитку ринкової економіки. В цьому контексті важливе місце відводиться регіонам та їхнім органам управління, зміст діяльності яких має полягати в намаганні забезпечити розвиток нових суспільних відносин, в тому числі у сфері фізичної культури і спорту [11, с. 156].

Необхідно зважати на ту обставину, що управлінські дії здійснюються в системах, які складають мережу причинно-наслідкових залежностей, що здатні в межах цієї основної якості переходити з одного стану в інший. Дані процеси забезпечують стабільність та динаміку системи, обумовлюють зберігання її якісних показників, підтримують постійну взаємодію із зовнішнім середовищем. Маємо взяти до уваги, що дані системи можуть функціонувати за умови безперервної зміни внутрішнього і зовнішнього середовища, тому завдання управлінських структур повинно полягати в тому, аби вірно та своєчасно відреагувати на такі зміни. Це може бути забезпечено

вчасним налаштуванням функціональної і організаційної структури даної системи у відповідності притаманним для неї закономірностям та тенденціям [5, с. 21].

Нас не може не цікавити як тлумачити поняття «управління» яким послуговуються при характеристиці особливої управлінської дії в різноманітних сферах суспільної життєдіяльності, зокрема при забезпеченні державного управління фізичною культурою і спортом України. Адже фізична культура і спорт була і залишається невід'ємною складовою соціального буття спільноти, атрибутом її не матеріального виробництва. При цьому, цілком правомірним і доцільним є послуговуватися поняттям «управління» щодо фізичної культури і спорту як окремої галузі.

У загальному вигляді, то під управлінням розуміють спрямоване, усвідомлене переведення якогось об'єкта (завжди виступає складною системою) з первинного стану до іншого. Тому, не випадково відбулося виділення управління в окремий кластер людського знання і в науку вже на кінець ХІХ сторіччя. Його наукове підґрунтя на даний момент становить весь накопичений досвід і навички щодо управління, котрі були сформовані в процесі практичного виконання управлінських дій. Воно представлене в якості різноманітних теоретичних розробок і концепцій, основу яких складають досліджені закономірності та обґрунтовані закони, підходи, засади, функціональні прояви, форми та методи цілеспрямованих дій індивідів, які скеровані з метою реалізації управлінської функції. Зачасти у повсякденні приходиться мати справу з твердженням, що управління є мистецтвом, яке пов'язують із вмінням управлінців ефективно послуговуватися накопиченими знаннями і напрацьованим досвідом в ході практичної управлінської діяльності. Очевидно такий підхід базується на підставі наступних чинників: об'єднання і організації фізкультурно-спортивного спрямування є складними відкритими соціальними (соціально-технічними) системи, діяльність яких залежить від різноманітних чинників пов'язаними із зовнішнім та внутрішнім середовищем. Окрім опори на досягнення науки при здійсненні управлінських дій, менеджер зазвичай використовує в конкретних випадках й на накопичений досвід та набуті знання. Тому наявні фахівці фізкультурно-спортивних організацій і їх кваліфікація є важливою складовою, що забезпечує ефективність системи. Державним службовцям притаманна напрацьована власна система пререференцій і мотивації діяльності. Зважаючи на цю обставину, управлінський процес трактують в якості сукупності дій, де наукові підходи та досвід управлінця виступає мистецтвом, коли потрібне перманентне накопичення знань і теоретичне їх напрацювання, а також постійний розвиток і вдосконалення особистих менеджерських якостей фахівця, його здатність послуговуватися набутими навичками та знаннями, коли виникають неординарні ситуації в процесі практичного виконання покладених на нього обов'язків. Метою має бути максимальне забезпечення тісної взаємодії всього управлінського персоналу та створення умов, що сприяли би вичерпній реалізації потенціальних можливостей усіх працюючих. В свою чергу, поділ праці обумовив те, що управління виділилося в особливу функцію, яка є принципово відмінною за призначенням і змістом від звичної для нас виробничої функції. Як специфічний вид життєдіяльності управління покликане реалізуватися за допомогою здійснення послідовних управлінських дій, які класифікуються як «функції» управління. Звісно, що кожна управлінська функція має розглядатися в якості самостійного процесу. Тому, маємо враховувати, що функції управління – це низка окремих, зазвичай формально не пов'язаних дій менеджера, які складаються в цілісний процес з метою інтегрувати всю його діяльність. У цій ситуації при трактуванні управління як цілеспрямованого процесу робиться акцент на тій обставині, що виконання певних управлінських функцій (коли розглядаємо кожен окремий випадок) виступає як процес, що можна змістовно пов'язати з іншими управлінськими функціями. Тобто, є підстави твердити – «мікропроцеси» в ході реалізації управлінських функцій розглядаються в якості розгорнутого управлінського «макропроцесу» [17].

Загальний контекст поняття «державне управління» можемо екстраполювати стосовно всіх трьох владних гілок – законодавчої, виконавчої і судової, а у вузькому трактуванні – виключно виконавчої. Поняття державного управління як самостійна форма діяльності держави набуло найбільшого поширення, яке проявляється як організуюча, виконавчо-розпорядча функція, що характеризує особливу групу державних органів у процесі безпосередньої реалізації функцій і завдань представників держави в ході щоденного і безпосереднього керівництва економікою, соціально-культурною і адміністративно-політичною сферою країни. Значна частина вітчизняних дослідників поділяє думку стосовно організуючого, виконавчо-розпорядчого характеру управлінської діяльності, яка спрямовується на реалізацію функцій і завдань притаманних державі.

Енциклопедичні видання, спеціальна література та у дисертаційних роботах поняття «управління» загалом розглядають як один з елементів або функцію організованих систем різного походження (технічного, біологічного, соціального) [2]. Іноземні науковці визначають багатозначність терміну «управління». У загальному контексті ними розподілено поняття «управління» розділено на два кластери: управління людськими ресурсами і управління персоналом. Управління людськими ресурсами має відмінні особливості від управління персоналом і полягає в прийнятті співробітниками організації стратегічних завдань, що характеризує прагнення в повній мірі залучити працівників у процеси по реалізації мети організації і бажання здійснити власний внесок у кінцевий результат, продемонструвати переваги конкретної організації, а також поєднання інтересів організації із запитами працівників.

В свою чергу, управління персоналом у більшій мірі пов'язують із адміністративним підходом при виконанні обов'язків працівниками. Потрібно пам'ятати, що управління людськими ресурсами може перебувати у протиріччі з управлінням персоналом. Враховуючи дану обставину маємо підстави твердити, що управління людськими ресурсами покликане вирішувати стратегічні завдання, тоді як управління персоналом переслідує тактичну мету [13, с. 7]. Маємо також врахувати, що управління персоналом представляє собою складний і універсальний суспільний феномен. Очевидно найбільш широко його зміст розкриває філософська наука, яка трактує управління як функцію організованих систем, що дозволяє їм зберегти свою структуру, постійно підтримувати режим діяльності, здійснювати реалізацію власних програм, в кінцевому результаті досягати поставленої мети. З філософського пункту бачення, управління є необхідною і невід'ємною функцією суспільного життя. Його метою виступає організація спільної діяльності людей, чи їх окремих груп та організацій, забезпечення координації взаємодії між ними, а його суттю – здійснення керуючого впливу на певні об'єкти [12, с. 12].

Висновки. На наше переконання комплексність, системність, цілісність управління фізичною культурою і спортом в достатній мірі забезпечується розвитком теоретичних і методологічних обґрунтувань у сучасному суспільстві. В якості органічного поєднання програмного і цільового підходів нами розглянуто програмно-цільове управління, інтеграція яких в значній мірі посилює обґрунтування проблеми, лягає в основу подальшої розробки програмних дій і заходів задля досягнення мети, сприяє концентрації ресурсів для отримання очікуваних результатів, узгодження термінів, виконавців, функцій і методів управлінських дій, а також прискорює науково-експериментальні процеси і, загалом, знижує невизначеність майбутнього. Організація управління на програмно-цільових засадах сприяє забезпеченню пріоритету народно-господарських інтересів, гальмує відомчий та містечковий сепаратизм, дозволяє зорієнтувати виконавців опертися на комплексний підхід при використанні ресурсної бази із метою досягнута максимальних кінцевих результатів.

Список використаних джерел:

1. Бурик З.М. Моніторинг у програмно-цільовому управлінні регіональним розвитком [Електронний ресурс]. Демократичне врядування. 2008. № 1. Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/zmist.html>. – Дата перегляду: 06.02.2020.
2. Вавренюк С.А. Механізми державного управління розвитком фізичної культури і спорту у вищих навчальних закладах України. Дис. к. іст. н. Харків, 2015. С. 202.
3. Гасюк І.Л. Програмно-цільовий підхід – наукова категорія теорії державного управління розвитком фізичної культури та спорту. Економіка та держава. 2011. № 4. С. 126–128.
4. Гасюк І.Л. Програмно-цільовий підхід як механізм державного управління розвитком фізичної культури та спорту. Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 5. С. 95–100.
5. Мельник А.Ф., Оболенський О.Ю., Васіна А.Ю. Державне управління: Навчальний посібник. 2003. С. 165–176.
6. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України». Відомості Верховної Ради України. 2000. № 25.
7. Закон України «Про державні цільові програми». Відомості Верховної Ради України. 2004. № 25. С. 352–357.
8. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/586-14> – Дата перегляду: 10.02.2020.
9. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2850-15> – Дата перегляду: 10.02.2020.
10. Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми з розвитку фізичної культури і спорту на 2012-2016 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/ua/pras/248719473> – Дата перегляду: 10.02.2020.
11. Кудлата К.В. Державне управління фізичною культурою та спортом на регіональному рівні: поняття та сутність. Інвестиції: практика та досвід. Державне управління. 2013. № 23. С. 127-135.
12. Малиновський В.Я. Державне управління: Навчальний посібник, Луцьк: Ред.-вид. відд. «Вежа» Вол. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000.
13. Мозолев О.М. Управління розвитком освіти в сфері фізичної культури і спорту з польського досвіду. Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej "Pedagogika. Badania podstawowe i stosowane: wyzwania i wyniki". Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2016. С. 178–182.
14. Никулина И.Е., Луков Д.В., Мозголин Б.С. Современные особенности программно-целевого управления организаций. Известия Томского политехнического университета. Социально-экономические и гуманитарные науки. 2006. Т. 309. № 3. С. 269–274.
15. Пархоменко-Куцевіл О. Принципи формування кадрової безпеки системи державного управління: теоретичні засади. Актуальні проблеми державного управління. Збірн. наук. праць. 2015. Вип. 2(62). С. 17–20.
16. Указ Президента України № 341/2001 Про концепцію державної регіональної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/gu/documents/3412001-478> – Дата перегляду: 10.02.2020.

References:

1. Burik Z.M. (2008). Monitoring at the program-controlled management of regional development/ [Moni`oring u programno-czi`l`ovomu upravli`nni` regi`onal`nim rozvitkom]. [Electronic resource]. Democratically relaxed. № 1. Access mode: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/zmist.html> Date I look: 06.02.2020.
2. Vavrenyuk S.A. (2015). Mechanisms of the sovereign management of the development of physical culture and sports among the main primary mortgages of Ukraine. [Mekhani`zmi derzhavnogo upravli`nnya rozvitkom fi`zichnoyi kul`turi i` sportu u vishhikh navchal`nikh zakladakh Ukrayini]. Dis. K. ist. n Kharkiv, s. 202.
3. Gasyuk I.L. (2011). Programming code – the science category of the theory of the sovereign control of the development of physical culture and sports. Economy and power. [Programno-czi`l`ovij pi`dkhi`d – naukova kategori`ya teori`yi derzhavnogo upravli`nnya rozvitkom fi`zichnoyi kul`turi ta sportu. Ekonomika ta derzhava]. No. 4. S. 126–128.
4. Gasyuk I.L. (2011). Programming logic as the mechanism of the sovereign administration of the development of physical culture and sports. Investments: practice and additional [Program-

no-czi' l'ovij pi'dkhi'd yak mekhaniz'm derzhavnogo upravli'nnya rozvitkom fi'zichnoyi kul'turi ta sportu. I'nvesticzi'yi: praktika ta dosvi'd]. No 5. S. 95–100.

5. Melnik A.F., Obolensky O.Y., Vasina A.Y. (2003). State administration: Navalny postnik [Derzhavne upravli'nnya: Navchal'nij posi'bnik]. S. 165–176.

6. The Law of Ukraine “On the Power of Forecasting and Separation of the Program of Economic and Social Development of Ukraine”. Vidomosti Verkhovna For the sake of Ukraine. [Pro derzhavne prognozuvannya ta rozroblennya program ekonomichnogo i' soczi'al'nogo rozvitku Ukraini]. 2000. Number 25.

7. Law of Ukraine “On State Power Programs”. Vidomosti Verkhovna For the sake of Ukraine. (2004). [Pro derzhavni' czi'l'ovi' programi]. 2004. No. 25. S. 352–357.

8. The Law of Ukraine “On Public Administrations”. [Pro mi'sczevi' derzhavni' admi'ni'straczi'yi]. [Electronic resource]. Access mode: <http://zakon.rada.gov.ua/go/586-14>. Date I look: 10.02.2020.

9. The Law of Ukraine “On Stimulating Development of Regions”. [Pro stimulyuvannya rozvitku regi'oni'v]. [Electronic resource]. Access mode: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2850-15>. Date I look: 10.02.2020.

10. The concept of foreign government social programs for the development of physical culture and sports for (2012-2016). [Konceptci'ya Zagal'noderzhavnoyi czi'l'ovoyi soczi'al'noyi programi z rozvitku fi'zichnoyi kul'turi i' sportu na 2012-2016 rr]. [Electronic resource]. Access mode: <http://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248719473>. Date I look: 10.02.2020.

11. Kudlata K.V. (2013). The state is controlling the physical culture and sports in the regional region: understanding that day. Investments: practice and additional. [Derzhavne upravli'nnya fi'zichnoyi kul'turoyu ta sportom na regi'onal'nomu ri'vni': ponyattya ta sutni'st'. I'nvesticzi'yi: praktika ta dosvi'd]. State control. No. 23. S. 127–135.

12. Malinovsky V.Y. (2000). State Administration: Navalny Postnik, [Derzhavne upravli'nnya: Navchal'nij posi'bnik]. Lutsk: Ed.-view. vid. “Vezha” Vol. holding un-tuim. Forests of Ukraine.

13. Mozolev O.M. (2016). Management of the development of education in the field of physical culture and sport from Polish leisure. [Upravli'nnya rozvitkom osviti v sferi' fi'zichnoyi kul'turi i' sportu z pol's'kogo dosvi'du]. Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej "Pedagogika. Badania podstawowe i stosowane: wyzwania i wyniki". Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», s. 178–182.

14. Nikulina I.E., Lukov D.V., Mozgolin B.S. (2006). Modern features of program-targeted management of organizations [Sovremennye osobennosti programmno-czelevogo upravleniya organizacij]. News of Tomsk Polytechnic University. Socio-economic and human sciences. 2006. V. 309. No. 3. P. 269–274.

15. Parkhomenko-Kutsevil O. (2015). The principles of the formulation of personnel support of the system of sovereign governance: theoretical ambush [Princzipi formuvannya kadrovoyi bezpeki sistemi derzhavnogo upravli'nnya: teoretichni' zasadi]. Actual problems of the sovereign government. Zbirn. sciences. prats. Vip. 2(62). S. 17–20.

16. Decree of the President of Ukraine No. 341/2001 on the concept of sovereign regional policy [Pro konceptci'yu derzhavnoyi regi'onal'noyi poli'tiki]. [Electronic resource]. Access mode: <https://www.president.gov.ua/en/documents/3412001-478>. Date I look: 10.02.2020.

УДК 330. 341.1

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.25>**Осадчук І.В.**

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Кириченко Н.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Боліла С.Ю.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Osadchuk Irina, Kirichenko Natalia, Bolila Svitlana
State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ХЕРСОНЩИНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

RURAL TERRITORIES MANAGEMENT OF KHERSON REGION IN DECENTRALIZATION CONDITIONS

У статті досліджено особливості управління розвитком сільських територій Херсонщини в умовах децентралізації влади. Встановлено, що стан працересурсного потенціалу досліджуваних територій має чітко виражений регресивний характер. Визначено корінь більшості проблем управління розвитком сільських територій на мікрорівні: ігнорування місцевою владою «драбини менеджменту». Запропоновано завдання удосконалення управління розвитком сільських територій Херсонщини вирішувати за рахунок перегляду поглядів органів місцевого самоврядування на принципи і мету управління сільською територією, на роль соціальної інфраструктури в економічному житті громади, на джерела інвестування розвитку сільської території, у тому числі й за рахунок підтримки розвитку сімейного фермерства та різних, навіть нетрадиційних для цієї місцевості, видів підприємницької діяльності.

Ключові слова: розвиток сільських територій, децентралізація влади, соціальна інфраструктура, сімейне фермерське господарство, туризм.

В статье исследованы особенности управления развитием сельских территорий Херсонщины в условиях децентрализации власти. Установлено, что состояние трудоресурсного потенциала исследуемых территорий имеет четко выраженный регрессивный характер. Определен корень большинства проблем управления развитием сельских территорий на микроуровне: игнорирование местными властями «лестницы менеджмента». Предложено задания совершенствования управления развитием сельских территорий Херсонщины решать за счет пересмотра взглядов органов местного самоуправления на принципы и цели управления сельской территорией, на роль социальной инфраструктуры в экономической жизни общества, на источники инвестирования развития сельской территории, в том числе и за счет поддержки развития семейного фермерства и разных, даже нетрадиционных для этой местности видов предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: развитие сельских территорий, децентрализация власти, социальная инфраструктура, семейное фермерское хозяйство, туризм.

Due to certain gaps in the management of rural development, Ukraine has problems with this development. It has been established that the process of reforming local self-government and territorial organization of the authorities in Kherson region has led to the emergence of

new problems, including the problems of social infrastructure development that are faced by the majority of the united territorial communities in the rural area Kherson region, including: united community of certain infrastructure objects, imperfect system a territorial location of existing social infrastructure objects, unsatisfactory condition the majority of objects social infrastructure, small assortment and low quality a social services offered, low qualification employees certain branches of social infrastructure, lack of funds for the development social infrastructure and ensuring the effective functioning of its facilities (including – satisfactory working conditions of social workers), insufficient staffing level social security and lack of effective mechanisms to encourage social service providers to constantly improve their quality, lack of community the relevant managerial knowledge and skills, low level of corporate social responsibility, the need to develop a system of effective incentives for future investors, able to invest in the development of community infrastructure, etc. The state labor potential the rural territories of Kherson region is clearly regressive. Much of the heads of the united territorial communities in the Kherson region are working under the threat of gradual transformation of the rural area into a depressed area due to the reduction of natural population growth, increased migration due to high unemployment in the countryside, pollution of the environment, lack of necessary infrastructure or rural economy. activities in the inhabitants of this territory. The root a most of the problems in managing rural development at the micro level is the neglect of local authorities by the so-called management ladder and the focus a entrepreneurs, family farmers, agricultural managers, mostly on achieving high economic performance rather than innovative management methods. Improving the management of rural development is an extremely important task, which can be solved by reviewing the views of local authorities on the principles and purpose of rural management, the role a social infrastructure in the economic life of the community, investment sources in rural development, including through support for the development of family farming and various, even non-traditional, businesses.

Key words: rural development, decentralization of power, social infrastructure, family farming, tourism.

Постановка проблеми. Україна має розгалужений сільськогосподарський комплекс, що здатний забезпечити виробництво конкурентоспроможної аграрної продукції. Незважаючи на це, українське село переживає занепад. Наразі стостерігається суттєве зниження демографічних показників у сільській місцевості, руйнування виробничого потенціалу села, погіршення якості та родючості ґрунтів, загострення екологічних проблем [1]. Крім того, в сільській місцевості протягом тривалого часу надзвичайно складним залишається стан соціальної інфраструктури. Децентралізаційні процеси щодо влади, запущені в Україні, покликані вирішити ці проблеми, однак, відбуваються вони повільно. Крім того, набираючи обертів, процес реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, зумовлює появу нових проблем, серед яких і проблема соціальної сфери: розбудови і розвитку високорозвинутої соціальної інфраструктури новоутворених об'єднаних територіальних громад на базі інфраструктур декількох населених пунктів. Вирішення цієї проблеми є надзвичайно важливим, оскільки саме така інфраструктура є необхідною передумовою, рушійним фактором покращення рівня життя сільського населення, піднесення соціально-економічного розвитку та створення соціально спрямованої економіки. Причиною такого стану речей є недосконале управління розвитком сільських територій як на макро-, так і на мікрорівні. Ці обставини і визначають актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засади забезпечення сталого сільського розвитку досліджено В. Збарським, Є. Бойком, Ю. Губені, В. Мациборою, О. Мельником, В. Борщевським, В. Залізко, І. Гнибіденком, В. Куликом, Г. Квасніковою та ін. Водночас недостатньо дослідженими залишаються особливості управління розвитком сільських територій окремих регіонів в умовах децентралізації влади.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей управління розвитком сільських територій Херсонщини в умовах децентралізації влади та визначення дієвих кроків щодо його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. У ході вивчення теоретичних аспектів управління розвитком сільських територій було встановлено, що:

– сільські території А.В. Лісовий визначає як одну з «найважливіших частин народногосподарського комплексу країни, що включає обжиту місцевість поза територією міст з її умовами та ресурсами, сільським населенням і різноманітними основними фондами на цих територіях» [2];

– складовими сільської території є: природна (земля, водні ресурси, лісові ресурси, атмосфера, тваринний та рослинний світ, корисні копалини); економічна (виробнича сфера, сфера обміну та розподілу, сфера споживання); соціальна (населення, поселенська мережа, рівень життя, соціальна інфраструктура) та управлінська (суб'єкти – органи місцевого самоврядування, державної влади, громадські організації, об'єкт, управлінські відносини) [3];

– соціальна інфраструктура – це комплекс галузей, які безпосередньо пов'язані зі створенням загальних умов для відтворення робочої сили і забезпечення нормальної життєдіяльності людей [4];

– головною метою реформування соціальної інфраструктури на місцевому рівні вважається збереження й забезпечення ефективного функціонування і подальшого розвитку сфери послуг для задоволення соціально-культурних, житлово-комунальних та побутових потреб населення [5];

– сільська територія покликана виконувати ряд функцій: виробничу, економічну, соціальну, демографічну, природно-відновлювальну, рекреаційно-туристичну, організаційно-управлінську, культурну і т.д. [6];

– для того, щоб перераховані функції виконувалися якісно, потрібно щоб територія розвивалася;

– розвиток сільських територій є процесом, при якому забезпечується гармонійний соціоекономічний прогрес сільської місцевості на основі самоорганізації сільських громад із максимально можливим використанням чинників ендегенного розвитку (місцевих активів) при їх поєднанні із зовнішніми можливостями [7];

– сільський розвиток є процесом об'єктивним. Він не вимірюється виключно показниками аграрного сектора економіки, а його ефективність залежить від багатьох чинників, у першу чергу, від грамотного управління сільськими територіями як на макро-, так і на мікрорівні.

У ході вивчення сучасного стану сільських територій Херсонщини, встановлено, що за функціональним призначенням територія кожного населеного пункту, що є осередком сільської території, поділяється на селищну та виробничу. На селищній території розміщується громадський центр села, а виробнича територія, здебільшого, зосереджена як у селі, так і поза селом.

Сучасна мережа соціальної інфраструктури середньостатистичного херсонського села має такий вигляд: дитячий садок, розрахований на 15-40 дітей, загальноосвітня школа I-II або I-III ступенів, будинок культури, пошта, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, церква. Села електрофіковані, радіофіковані і телефонізовані. Більшість з них мають централізоване водопостачання. Однак матеріально-технічна база соціально-культурного призначення, здебільшого, зношена і застаріла, дороги неналежащо облаштовані, транспортне сполучення з найближчими містами погане, медичне обслуговування неякісне і невчасне (але не з вини або нефаховісті медпрацівників), побутове обслуговування здебільшого відсутнє, торгівельне обслуговування здійснюється на недостатньому рівні.

Аналіз даних, отриманих у ході емпіричного дослідження, дозволяє виділити ряд гострих проблем розвитку соціальної інфраструктури, які постають перед більшістю об'єднаних територіальних громад сільської місцевості Херсонщини:

– відсутність на території об'єднаної громади певних об'єктів інфраструктури (таке могло статися і через те, що об'єднання громад може відбуватися не лише згідно Перспективного плану, а й у добровільному порядку);

- недосконала система територіального розміщення існуючих об'єктів соціальної інфраструктури;
- незадовільний стан більшості об'єктів соціальної інфраструктури;
- невпорядкованість відносин власності на частину об'єктів соціальної інфраструктури;
- нестача коштів для розвитку соціальної інфраструктури та забезпечення ефективного функціонування її об'єктів;
- низький рівень соціальної відповідальності бізнесу;
- необхідність розробки системи дієвих стимулів для майбутніх інвесторів, здатних вкладати кошти в розвиток інфраструктури громади;
- недостатній рівень кадрового забезпечення соціальної сфери;
- невеликий асортимент пропонованих соціальних послуг;
- низька кваліфікація працівників окремих галузей соціальної інфраструктури (торгівля, житлове і комунальне господарство);
- незадовільні умови праці працівників соціальної галузі (неопалювані приміщення клубів та бібліотек);
- низька якість послуг, що надаються населенню об'єктами соціальної інфраструктури;
- відсутність дієвих механізмів стимулювання надавачів соціальних послуг до постійного покращення їх якості;
- нестача у керівництва громади управлінських знань та вмінь щодо пошуку і залучення з різних джерел (як місцевих, так і міжнародних) ресурсів для реформування й розвитку соціальної сфери та щодо вирішення інших проблем управління розвитком соціальної інфраструктури тощо [8].

На території кожної сільської ради функціонують фермерські господарства, магазини, сільськогосподарські підприємства, кооперативи, агрохолдинги тощо. У багатьох селах діють сільські комунальні підприємства з водопостачання. Однак мотивація до соціальної відповідальності більшості підприємств, які здійснюють бізнес на сільських територіях, є низькою.

Стан працересурсного потенціалу сільських територій Херсонщини має чітко виражений регресивний характер. Встановлено, що в останні роки спостерігається посилення двох тенденцій: до зменшення загальної чисельності сільського населення та до зростання кількості населення не зайнятого трудовою діяльністю. На зменшення загальної чисельності сільського населення досліджуваного регіону значно впливає як скорочення природного приросту населення, так і міграція через високий рівень безробіття на селі. Особливо загрозливо виглядає міграція молоді за кордон.

Дослідження показало, що значна частина голів об'єднаних територіальних громад у Херсонській області працює в умовах загрози поступового перетворення сільської території в депресивний район внаслідок посилення міграції населення, забруднення навколишнього середовища, відсутності необхідної інфраструктури чи економічної недоцільності здійснення сільськогосподарської діяльності мешканцями цієї території [9]. Однак, місцева влада, у тій чи іншій мірі, залежно від наявних фінансових ресурсів, можливостей і бажання, все ж приділяє увагу розвитку сільських територій. Та ця її діяльність часто зводиться до здійснення таких заходів як проведення поточного косметичного ремонту приміщень дитсадків, шкіл, бібліотек, ФАПів, будинків культури. Але зустрічаються й приклади більш соціально відповідального ставлення до виконання своїх обов'язків представників місцевої влади і свідомої, спрямованої на підвищення якості життя селян, поведінки окремих членів сільської громади, приватних підприємців та керівників підприємств, які функціонують на сільській території. Так, наприклад, Музиківська ОТГ, що в Білозерському районі Херсонської області, завершує будівництво водогону в с. Східне, планує розпочати його в с. Загорянівка, відремонтовано сільські клуби, бібліотеки, побудовано декілька дитячих майданчиків,

облаштовано стадіони, старі дерев'яні вікна в школах та дитячих садочках замінено на сучасні металопластикові, на вулицях встановлено освітлення і контейнери для сміття, пластикових пляшок, ліквідуються стихійні сміттєзвалища, періодично проводяться «толоки» з прибирання території села чи дитячих майданчиків тощо.

Встановлено, що проблемами управління розвитком більшості сільських територій Херсонщини є: відсутність дієвої стратегії і тактики розвитку сільської території; недосконалість процесів комунікації між населенням і сільською радою; недостатність фінансових надходжень до місцевого бюджету, високий середній вік населення, низький рівень життя селян, зумовлений багатьма факторами, в тому числі несприятливими кліматичними умовами Південного Степу і відсутністю альтернативних сільському господарству джерел заробітку; відсутність у штаті сільських рад економістів, які б знали іноземні мови (у першу чергу, англійську), що дозволило б розробляти соціальні проекти і приймати участь у різноманітних конкурсах на отримання грантів; відсутність дорадників, які б не просто могли, а дійсно хотіли б надавати селянам необхідні консультації щодо розвитку альтернативних видів економічної діяльності на певній сільській території; небажання частини селян розвивати альтернативні види економічної діяльності на сільській території (часто через банальну лінь); недостатність у місцевій владі дієвих важелів для покарання винних за неналежне використання природних ресурсів сільської території та екологічно безвідповідальну поведінку тощо.

На нашу думку, корінь більшості проблем управління розвитком сільських територій на мікрорівні – в ігноруванні місцевою владою так званої «драбини менеджменту» – «принципи насамперед», коли спочатку передбачається визначення основного принципу (принципів) управління, а вже потім – його мети, стилів, методів і т.д. Вирішити проблеми управління розвитком сільських територій Херсонщини можна за умови бажання самих селян, активізації роботи органів місцевого самоврядування і впливу держави.

Наприклад, з метою вирішення проблем розвитку соціальної інфраструктури, які постають перед об'єднаними територіальними громадами сільської місцевості, керівництву цих громад слід, насамперед:

- розробити принципи управління їх соціальною інфраструктурою,
- виробити відповідний стиль керівництва,
- обрати / розробити методика виявлення й оцінки пріоритетності соціальних проблем (особливо важливо, щоб ця методика включала використання постійно діючих механізмів залучення громадян до цього процесу),
- розробити (разом з науковцями) принципово нові, більш ефективні методи розв'язання цих соціальних проблем.

На наше глибоке переконання херсонські села – це поле для реалізації мрій, це ярмарок можливостей. Кожен житель села уже сьогодні фактично є підприємцем, оскільки вирощує овочі та фрукти, утримує домашніх тварин, а виробленою продукцією годує свою сім'ю і торгує на ринку. Та неабиякий прибуток селянин може отримати і з надання послуг, зокрема з ремонту взуття, побутових приладів, пошиття та ремонту одягу і т.д., за якими люди їдуть до міста. Для вирішення цієї проблеми доцільно в межах сільської ради створити побутові будинки, в яких будуть працювати окремі підприємці з надання відповідних послуг. Що стосується приміщень, то в майже в кожному селі є будинок, який сільська громада може придбати за невеликі кошти, а потім здавати його в оренду підприємцям.

Уваги заслугоує і такий спосіб збільшення джерел доходів сільського населення і згуртування сільської громади як розвиток сільського туризму. Адже сім'я може використати майно свого особистого селянського господарства для надання послуг у цій сфері, а саме: забезпечити відпочивальників житлом, харчуванням, ознайомленням з місцевою культурою і традиціями тощо.

Розвиток сільського туризму в селах Херсонщини має перспективу. Його слід розвивати на базі культурно-природної бази саме цієї місцевості й створювати унікальні садиби, на базі яких можна організувати: пізнавальний, активний, гастрономічний, фестивальний, мисливський, рибальський, екологічний, культурно-історичний туризм, туризм, що передбачає проведення культурно-мистецьких масових заходів з метою популяризації місцевих промислів, ремесел тощо. Доцільно також застосовувати різні варіанти поєднання цих видів туризму. Наприклад, здобувачами вищої освіти ДВНЗ «ХДАУ» було розроблено проект «Сільський гостьовий будинок «Ластівка»», яким передбачено створення в селі Дем'янівка Нижньосірогозького району Херсонської області гостьового будинку. Метою проекту є популяризація і розвиток сільського туризму, організація дозвілля та відпочинку мешканців, гостей району, області, навіть іноземних туристів на комерційній основі та підвищення рівня життя місцевого населення за рахунок продажу туристам сільськогосподарської продукції, предметів народного промислу тощо. Проектом передбачено надання туристам комплексу послуг: купання у водоймі, риболовля, «російська баня», відпочинок в альтанці, пікніки на природі, участь у сільськогосподарських роботах, знайомство з місцевими звичаями, фольклором, народними промислами. Прогнозована окупність проекту – три роки.

Не менш важливим напрямом є розвиток сімейного фермерства. За кордоном вчені давно працюють над тим, щоб поставити сімейні фермерські господарства в центр сільськогосподарської, екологічної та соціальної політики держав, виявивши прогалини і визначивши нові можливості, сприяти їх просуванню по шляху більш рівноправного і збалансованого розвитку [10], а ООН взагалі оголосила 2019-2028 рр. десятиліттям сімейних фермерських господарств [11]. Однак, в Україні ця робота тільки розпочинається, хоч законодавчо вже врегульовано значну кількість процесів, пов'язаних зі створенням та функціонуванням сімейних фермерських господарств, і фактично потенційні господарства такого типу існують давно (особисті селянські та традиційні фермерські господарства). Саме тому сімейні фермерські господарства потребують посиленої уваги науковців, держави, суспільства, самого фермера, у тому числі й до проблем вибору методів управління ними, адже у перспективі саме вони будуть економічною та соціальною опорою суспільства.

Головам сімейних фермерських господарств варто зосередити увагу не лише на досягненні високих економічних показників діяльності своїх господарств, а й на інноваційних методах управління ними (особливих способах використання засобів управлінської діяльності у ході реалізації співробітництва господарства і держави, його голови і членів сім'ї / найнятих громадян, залучених до роботи виключно для виконання сезонних і окремих робіт, які безпосередньо пов'язані з діяльністю господарства та потребують спеціальних знань чи навичок [10]), адже саме ці методи покликані створити умови для чіткої організації процесу управління, використання сучасної техніки і прогресивної технології організації праці (в тому числі й управлінської) та виробництва, забезпечити злагоджену роботу працівників, сприяти максимальній мобілізації творчої активності кожного члена сім'ї / найнятого громадянина, забезпечити своєчасну і дієву ліквідацію відхилень від накресленого плану та максимальну ефективність цього типу господарств у процесі досягнення їх мети. А оскільки основні можливості розвитку для багатьох сімейних фермерських господарств лежать у площині стратегії розвитку їхньої культури, успіху зможуть досягнути голови тих господарств, які зрозуміють і усвідомлять, що інноваційні методи підтримки і розвитку бажаної культури господарств є запорукою успішної реалізації одночасно їх короткострокових і довгострокових цілей. Такими методами є: наслідування поведінки фермера членами / найманими працівниками господарства (він має стати моделлю поведінки), реакції фермера на поведінку інших членів / найманих працівників госпо-

дарства в критичних ситуаціях, заявах, закликах, деклараціях типу: «Ми маємо бути першими!», навчання й підвищенні кваліфікації голови та членів господарства, системі стимулювання, яка має підтримувати саме ті норми поведінки, саме те ставлення до справи, в яких найбільш повно виражено зміст і основну спрямованість культури, яка культивується й підтримується в сім'ї, сімейних традиціях, правилах і порядках, навіть на розробці й широкому впровадженні символіки [12].

З метою вирішення виявлених проблем управління розвитком сільських територій Херсонщини в умовах децентралізації органам місцевого самоврядування слід:

- внести корективи у піраміду управління певними сільськими територіями, визначивши основні принципи управлінської діяльності сільських рад об'єднаних територіальних громад, стратегічну мету управління сільськими територіями, а саме відтворення їх потенціалів (людського, ресурсного, виробничого, соціального) і покращення стану навколишнього середовища, операційні цілі для досягнення цієї мети (підвищення доходів сільських домогосподарств, розвиток інфраструктури сільських територій, підвищення якості життя у сільських територіях);

- забезпечити розробку реалістичних програм розвитку сільських територій, виходячи з їх специфіки та функцій та підвищення ефективності роботи над удосконаленням комунікаційних процесів між населенням і сільськими радами;

- поєднувати бюджетне та приватне фінансування господарюючих суб'єктів, залучати гранти (у тому числі й міжнародні) та особисті заощадження населення на позиковій основі, використовувати державні гарантовані кредити;

- віднайти ресурси для залучення до роботи в сільських радах фахівців, які б професійно займалися проблемою управління розвитком сільської території (у першу чергу – економістів зі знанням іноземних мов) та для викупу будинків з метою організації в них Центрив з надання сільським жителям побутових послуг;

- всіяко сприяти розвитку в селах сільського туризму як важливої компоненти комплексного розвитку сільської території і умови згуртування сільської громади;

- підтримувати сімейне фермерство та інші, в тому числі й нетрадиційні для даної місцевості, види підприємницької діяльності;

- активізувати роботу місцевих клубів, шкіл, інших установ, івент-підприємств для організації і проведення свят та конкурсів;

- забезпечити реалізацію діяльності «на території (виробництво товарів – продовольства та сільськогосподарської сировини, створення соціально значимих суспільних благ) ... з урахуванням інтересів усіх членів сільської громади в процесі управління через механізм публічно-приватного партнерства, що можливе через практику діяльності громадської організації, зареєстрованої на території» [13];

- створити умови для об'єднання зусиль усіх господарюючих суб'єктів, що діють на території певної сільської ради, з місцевою владою, і забезпечити спільне здійснення економічного, екологічного, етичного та інформаційного інвестування у розвиток сільської території.

Висновки. Внаслідок певних прорахунків в управлінні розвитком сільських територій Україна має проблеми цього розвитку. Однак, процес реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, що набуває обертів, дає надію на поступове вирішення цих проблем.

Удосконалення управління розвитком сільських територій є надзвичайно важливим завданням, вирішення якого можливе за рахунок перегляду поглядів органів місцевого самоврядування на принципи і мету управління сільською територією, на роль соціальної інфраструктури в економічному житті громади, на джерела інвестування розвитку сільської території, у тому числі й за рахунок підтримки розвитку сімейного фермерства та різних, навіть нетрадиційних для цієї місцевості, видів підприємницької діяльності.

З метою прискорення процесу розвитку сільських територій в цілому і соціальної інфраструктури об'єднаних територіальних громад зокрема, завдання удосконалення управління цим розвитком має стати стратегічним завданням нашої держави. Влада, бізнес, науковці, освітяни, самі громади – всі мають об'єднати зусилля для вирішення цієї проблеми, адже високий рівень розвитку є запорукою значних економічних досягнень.

Список використаних джерел:

1. Борщевський В.В., Притула Х.М., Крупін В.Є., Куліш І.М. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій України (на прикладі Карпатського регіону): науково-аналітична доповідь. НАН України. Інститут регіональних досліджень. Львів, 2011. 60 с.
2. Лісовий А.В. Державне регулювання розвитку сільських територій: монографія. К.: Дія, 2007. 400 с.
3. Терещенко В.К., Ткачук В.А., Морозюк Н.В. та ін. Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територій: монографія, за ред. В.К. Терещенка. Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2010. 487 с.
4. Иванова С.В. Социальная инфраструктура как фактор развития сельских территорий (на примере Псковской области): автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.05; МСХА имени К.А. Тимирязева. М., 2010. 21 с.
5. Перепелюкова О.В. Роль соціальної інфраструктури регіону в розвитку транскордонного співробітництва України. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?Op=1&z=5008>
6. Гоцелюк А.Ю. Наукові підходи щодо визначення сутності поняття «сільські території». *Науковий вісник Херсонського державного університету*. № 6 (ч. 1). 2014. С. 175–179.
7. Бородіна О.М. Теорія, політика та практика сільського розвитку. За ред. О.М. Бородіної та І.В. Прокопи. Ін-т екон. та прогноз. К., 2010. 376 с.
8. Осадчук І.В., Нонь-Красовська К. Перспективи розвитку соціальної інфраструктури в Україні. *Фінансова та соціальна інфраструктура в забезпеченні інноваційного розвитку економіки України*. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Миколаїв, 22.11.2016 р., м. Миколаїв: Миколаївський національний аграрний університет, 2016. С. 16–17.
9. Осадчук І.В., Дашковська А.С. Проблеми управління розвитком сільських територій на макрорівні. *Проблеми інвестування та формування інвестиційного клімату в АПК*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 29-30 жовтня 2015 р. Полтава: РВВ ПДАА, 2015. С. 139–144.
10. Збарська А.В. Сімейна ферма як вид малого бізнесу і форма господарювання на селі: перспективи розвитку. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. № 4(28). 2014. С. 45–53.
11. Десятилетие семейных фермерских хозяйств организации объединенных наций 2019-2028. Глобальный план действий. URL: <file:///C:/Users/Admin/Desktop/додадки%20до%20конкурсу%20наук%20робіт/ООН%20ДЕСЯТИЛІТКА%20СФГ.pdf>
12. Осадчук І.В., Прищепя А.В. Інноваційні методи управління сімейними фермерськими господарствами. *Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку*: матеріали 2-ої Всеукраїнської наук.-практ. конф. Херсон, 19.05.2017, ХДАУ. 2017. С. 35–38.
13. Плотнікова М.Ф. Стратегічні засади розвитку сільських територій в умовах децентралізації владних повноважень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 17. Ч. 2. 2018. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/17_2_2018ua/11.pdf

References:

1. Borshchevskiy, V.V. Prytula, Kh.M., Krupin V.Ie. and Kulish, I.M. (2011), “ Problems and prospects of development of rural territories of Ukraine (on the example of the Carpathian region)”, *naukovo-analitychna dopovid NAN Ukrainy*. Instytut rehionalnykh doslidzhen. Lviv, 60 p.
2. Lisovyi, A.V. (2007) *Derzhavne rehuliuвання rozvytku silskykh terytorii* [State regulation of rural development]. Kyiv: Diiia. (in Ukrainian)
3. Tereshchenko, V.K., Tkachuk, V.A. and Moroziuk, N.V. (2010) *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm rozvytku silskykh terytorii* [Organizational and economic mechanism of rural development]. Nizhyn: PP Lysenko M.M. (in Ukrainian)
4. Ivanova, S.V. (2010) “Social infrastructure as a factor in the development of rural territories (on the example of the Pskov region)” Ph.D. Thesis. Development of productive forces and regional economy. Moscow: MSHA imeni K.A. Timirjazeva.

5. Perepeliukova, O.V. (2016), "The role of social infrastructure of the region in the development of cross-border cooperation of Ukraine", *Efektivna ekonomika*, Vol. 2. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua>
 6. Hotseliuk, A.Iu. (2014), "Scientific approaches to the definition of the concept of "rural areas"", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, № 6 (ch. 1), pp. 175–179.
 7. Borodina, O.M. (2010), *Teoriia, polityka ta praktyka silskoho rozvytku* [Rural development theory, policy and practice]. Kyiv: Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia.
 8. Osadchuk, I.V. and Non-Krasovska, K. (2016) "Prospects for development of social infrastructure in Ukraine", *Finansova ta sotsialna infrastruktura v zabezpechenni innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Financial and social infrastructure in support of innovative development of the Ukrainian economy], *Materialy III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* [Proceedings of the Third All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference], November 22, 2016. Mykolaiv, Mykolaivskiy natsionalnyi ahraryni universytet, pp. 16–17.
 9. Osadchuk, I.V. and Dashkovska, A.S. (2015) "Problems of managing rural development at the macro level" *Problemy investuvannia ta formuvannia investytsiinoho klimatu v APK* [Problems of investment and formation of investment climate in agriculture], *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Proceedings of the International Scientific and Practical Conference], October 29-30. Poltava: RVV PDAA, pp. 139–144. (in Ukrainian)
 10. Zbarska, A.V. (2014) "A family farm as a type of small business and a form of rural management: prospects for development", *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, № 4(28), pp. 45–53.
 11. United Nations Decade of Family Farms 2019-2028 (2019), "Global Plan of Action". Available at: <http://www.fao.org/3/ca4672ru/ca4672ru.pdf>
 12. Osadchuk, I.V. and Prishchepa, A.V. (2017), "Innovative methods for managing family farms", *Suchasnyi menedzhment: problemy ta perspektyvy rozvytku* [Modern Management: Problems and Prospects for Development], *Vseukrainskoi nauk.-prakt. konf.* [Materials of the 2nd All-Ukrainian Science-Pract. Conf.], May 19, 2017. Kherson: KSAU, pp. 35–38. (in Ukrainian)
 13. Plotnikova, M.F. (2018) "Strategic principles of rural development in the conditions of decentralization of powers", *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*. Available at: 17_2_2018_ua/11.pdf
-

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.01

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.26>

Повод Т.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8191-5488>

Адвокатова Н.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2027-7464>

Povod Tetyana, Advokatova Nadiia
State Higher Educational Institution
“Kherson State Agrarian University”

ПОВЕДІНКОВА ЕКОНОМІКА: СУТНІСТЬ ТА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ

BEHAVIORAL ECONOMY: THE ESSENCE AND CONCEPTUALIZATION OF THE CONCEPT

У статті проаналізовано підходи до визначення сутності поведінкової економіки. Наведено результати дослідження поняття поведінкової економіки низкою вітчизняних та зарубіжних науковців. Виділено основні області наукового пізнання поведінкової економіки відповідно за психологічним та економічним підходом. Прослідковано еволюцію поглядів наукової спільноти щодо концепції раціональності економічних агентів. Розмежовано поняття «поведінкова економіка» та «поведінкові фінанси», а також показано їх взаємозв'язок. Розкрито основні теоретичні складові поведінкових фінансів. Виокремлено та систематизовано основні фактори впливу на виникнення поведінкових фінансів. Розкрито сутність основних базових категорій, які використовуються для визначення і пояснення особливостей ірраціональної поведінки економічних агентів під час прийняття рішень.

Ключові слова: поведінкова економіка, поведінкові фінанси, ірраціональна поведінка, когнітивні процеси, евристики, поведінкові чинники.

В статье проанализированы подходы к определению сущности поведенческой экономики. Приведены результаты исследования понятия поведенческой экономики рядом отечественных и зарубежных ученых. Выделены основные области научного познания поведенческой экономики в соответствии с психологическим и экономическим подходом. Прослежено эволюцию научного сообщества по изменению концепции рациональности поведения экономических агентов. Разграничены понятия «поведенческая экономика» и «поведенческие финансы», а также показано их взаимосвязь. Раскрыты основные теоретические составляющие поведенческих финансов. Выделены и систематизированы основные факторы влияния на поведенческие финансы. Раскрыта сущность основных базовых категорий, которые используются для определения и объяснения особенностей иррационального поведения экономических агентов при принятии решений.

Ключевые слова: поведенческая экономика, поведенческие финансы, иррациональное поведение, когнитивные процессы, эвристики, поведенческие факторы.

The article analyzes the approaches to determining the nature of behavioral economics. Appearance in the economic theory of such a direction as "behavioral economics" can rightly be considered one of the most significant and interesting developments in the development of economic science over the last few decades. The results of the study of the concept of behavioral economy by a number of domestic and foreign scientists are presented. The main areas of scientific knowledge of behavioral economics are selected according to the psychological and economic approach. The evolution of the views of the scientific community regarding the concept of rationality of economic agents is traced. The concepts of "behavioral economy" and "behavioral finance" are demarcated and their relationship is shown. Behavioral finance is a new area of financial science whose main task is to explain specific features of financial decision making, based on a combination of theoretical foundations psychology, as well as economic and financial theory. The main factor influencing the formation and a further development of behavioral finance is the inability of the neoclassical theory to explain the series anomalies resulting from the entity's irrational decisions. In today's context, research into this industry is extremely important because behavioral finance can explain the irrationality of an entity's behavior when making financial decisions, as well as assessing the performance of markets. Due to the growing trend in the practical application of behavioral finance, so does the relevance of the study of the theoretical aspect of this area of financial science. The basic theoretical components of behavioral finance are revealed. The main factors influencing the emergence of behavioral finance are identified and systematized. The essence of the basic categories that are used to identify and explain the peculiarities of irrational behavior of economic agents in decision making is revealed. The implementation of any financial technology must take into account the behavior of market players. Behavior that can be both rational and irrational and an important factor in the implementation of certain technologies.

Key words: *behavioral economics, behavioral finance, irrational behavior, cognitive processes, heuristics, behavioral factors.*

Постановка проблеми. Виникнення в економічній теорії напрямку «поведінкової економіки» по праву може вважатися одним із самих значимих і цікавих подій у розвитку економічної науки за останні десятиліття. Дослідження у сфері поведінкової економіки набувають все більшої популярності та актуальності, дають змогу врахувати психологічні особливості та ірраціональну природу економічних агентів у процесі прийняття рішень для подальшого економічного розвитку.

Традиційна фінансова наука розглядає фінансовий ринок, використовуючи моделі, які базуються на принципах раціональності інвестора. Проте, будь-який ринок характеризується постійними коливаннями (від стрімких стрибків до спадів) що доводить невідповідність класичних моделей сучасним реаліям. У зв'язку з цим, набула розвитку нова теорія поведінкових фінансів, яка враховує особливості людської поведінки та її вплив на стан і розвиток фінансового ринку. Розуміння поведінкових фінансів які, лежать в основі рішень інвесторів, дозволить ефективніше оцінити реальну ситуацію, що склалася на фінансовому ринку, передбачити майбутні зміни і коливання, та попередити деструктивний вплив надмірних та недостатніх реакцій на показники ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поведінкова економіка, як окрема галузь економіки, виникла протягом останніх трьох десятиліть. Дослідженням сутності поведінкової теорії займалися такі вчені, як А. Сміт, Д. Бентам, А. Маршалл, К. Менгер, У. Джевонс, Л. Вальрас та інші. Спеціалізуються на сучасній поведінковій економіці такі дослідники: Д. Канеман, А. Тверські, Д. Катон, Р. Шиллер, Д. Аріелі, М. Алле та інші. В основному розглядаються питання застосування поведінкової економіки в таких сферах, як мікроекономіка, фінансовий ринок, ринок інвестицій. Дослідженням сутності поведінкових фінансів займалися наступні вчені: Б. Барбер (Brad M. Barber), Н. Барберіс, Т. Одеан (Terance Odean), Р. Талер (Richard H. Thaler) та інші. Виникнення і розвиток економічної психології завдяки роботам Г. Тарда, Дж. Катоні, Л. Гараї отримало визнання моделі очікуваної корисності і моделі дисконтованої корисності. Дослідженням сутності когнітивної психології займалися А. Тверські та Д. Канеман.

Мета статті полягає у висвітленні основних специфічних рис поведінкової економіки і поведінкових фінансів в сучасних ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу. Людина завжди була і залишається центральною фігурою економічної науки незалежно від типу досліджуваних економічних відносин [1]. Метою усіх досліджень є пошук варіантів покращення життя людей, підвищення їх комфорту та рівня задоволення [2].

Проте, незважаючи на це, усі економічні дослідження упускають людські якості, розглядаючи людину як раціональний суб'єкт економічних відносин [2]. Для врахування людської поведінки економісти протягом століть створювали певний формалізований опис, характеристики основних якостей і способу дій економічних агентів у процесі взаємодії з іншими економічними суб'єктами [1].

Упродовж двох останніх століть науковці намагаються узагальнити і формалізувати основні закономірності в поведінці індивідів. Ці спроби знайшли своє відображення у концепціях використання моделі так званої «економічної людини» [3].

Термін «людина економічна» застосовується до будь-якого суб'єкта, який у процесі своєї діяльності в різних формах взаємодіє в умовах ринку з іншими суб'єктами [1]. Створення такої концепції було обумовлено необхідністю дослідження саме проблеми вибору і мотивації в процесі фінансово-господарської діяльності суб'єктів. При цьому метою дослідження був не сам процес вибору, а був результат вибору, тобто модель «людини економічної» склалася не в результаті спеціального вивчення людини та її поведінки на ринку в різних ситуаціях, а була введена як апіорне припущення для потреб побудови економічної теорії [1].

Відправною точкою у створенні моделі «людини економічної» стали праці представників англійської класичної школи, зокрема Адама Сміта. Вченим була висловлена ідея про продуктивність егоїзму за умови, що він реалізується в рамках ринкових відносин [1]. Основні теоретичні положення про «людину економічну», розроблені вченим, були взяті на озброєння представниками класичної школи економічної науки і не втрачають своєї актуальності і донині [3].

Розглядаючи економічну природу людини, А. Сміт виділяв насамперед інтереси, спонукальні мотиви до господарської і комерційної діяльності, зазначаючи при цьому, що особистий інтерес індивіда відіграє основну роль у мотивації його економічної діяльності, а матеріальним носієм особистого інтересу є грошовий дохід (матеріальний зиск) [3].

За більш ніж двовіковий період в економічній теорії розроблено та запропоновано досить велику кількість гіпотез, уточнюючих структуру створеної А. Смітом моделі. Зокрема, важливим витоком у формуванні моделі «людини економічної» став етичний утилітаризм Д. Бентама, який вважав, що мораль можна перетворити в точну науку, або у «моральну арифметику». Д. Бентам поставив в основу моделі людини прагнення до задоволення і уникнення страждань, припустивши, що індивід може кількісно виміряти розмір будь-якого задоволення чи страждання, представивши їх числом. Далі людині залишається тільки вибрати поведінку, за якої максимізується арифметична різниця «задоволення мінус страждання». Утилітаризм – це спроба застосувати до області моралі раціональне та доказове мислення [1].

Відповідно до теорії А. Маршалла, основним спонукальним мотивом, який найбільш сильно і стійко впливає на поведінку людей, є «певна кількість грошей, саме цей визначений і точний грошовий вимір найбільш стійких стимулів в господарському житті дозволив економічній науці випередити всі інші науки, котрі досліджують людину» [4]. Головною метою господарської діяльності «людини економічної» в умовах ринку є максимізація прибутку, а саме постійне збагачення [3].

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що спільною рисою базової моделі «економічної людини» у наведених вище концепціях є абсолютизація особистого

інтересу та посилення раціоналізму в економічній поведінці. Саме раціональність і логічність «людини економічної» дозволяли вченим формалізувати її фінансову поведінку із застосуванням різноманітних математичних моделей [3].

Подальший розвиток моделі «економічної людини» здійснювали представники «маржиналістської революції»: К. Менгер, У. Джевонс та Л. Вальрас. У теорії маржиналістів людина постає як максимізатор корисності. В основі поведінки вже не так лежить егоїзм, як зростаючою мірою економічна раціональність. Індивід не лише обчислює, але й оптимізує свою вигоду і свої дії. На цьому етапі, моральні якості вже перестають цікавити дослідників [1].

Після маржиналістської революції почалось формування неокласичної економічної теорії. На сучасному етапі неокласика розглядається як «основна течія» (мейн-стрім) сучасної економічної науки. Відповідно до положень неокласики, модель «економічної людини» має такі основні характеристики [4]:

- існування сукупності переваг і обмежень, у зв'язку з чим дія індивіда завжди відбувається в ситуації обмеженості ресурсів і носить характер вибору;
- здатність до оцінки: суб'єкт завжди здатний порівняти альтернативні блага, вони для нього взаємозамінні (діє принцип «усе має свою ціну»).

За останні тридцять років економісти почали активно досліджувати психологічні якості люди та сформували новий напрямок в економіці – поведінкову економіку. Незважаючи на ряд проведених досліджень, дане поняття досі не розкрито у повній мірі та не сформульовано чіткого визначення поведінкової економіки [2].

На думку американського психолога Д. Катона економіка без психології не може успішно досліджувати найважливіші економічні процеси, також як і психологія без економіки не має можливості досліджувати найбільш важливі аспекти людської поведінки.

Проте прихильники поведінкової економіки досліджують суб'єкт економічної теорії із притаманними йому природними людськими якостями. Герберт Саймон Меморіал був одним з перших критиків ідеї, що люди мають необмежену можливість обробки інформації. Він запропонував термін «обмеженої раціональності». Обмежені можливості людського мозку та обмеженість в часі унеможливають вирішення складних проблем оптимально. Тим не менше, стандартна модель ігнорує ці межі. Основним об'єктом вивчення поведінкової економіки є межі раціональності економічних агентів. Поведінкові моделі, досліджувані в даній області, найчастіше поєднують досягнення психології з неокласичною економічною теорією, охоплюючи цілий ряд концепцій, методів і областей дослідження [2].

Сьогодні поведінкова (біхевіористська) економіка – це теорія, що вивчає вплив соціальних, когнітивних і емоційних чинників на ухвалення економічних рішень окремими особами і установами та наслідки їхнього впливу на ринкові зміни (ціні, прибуток, розміщення ресурсів).

Поведінкові фінанси – це відносно новий напрям фінансової теорії, який прагне пояснити особливості прийняття фінансових рішень. Двигуном розвитку поведінкових фінансів служить неспроможність неокласичної теорії очікуваної корисності у рамках гіпотези ефективного ринку пояснити ряд аномалій, що виникають на ринках внаслідок прийняття ірраціональних рішень економічними суб'єктами.

Аналізуючи тлумачення поняття «поведінкові фінанси» вченими, варто зазначити, що дане поняття характеризується з різних сторін. Зв'язок поведінкових фінансів з фінансовою теорією, практикою і психологією є основою для всіх визначень їх комплексної концептуалізації (табл. 1, 2).

Підсумовуючи все вище наведене та систематизуючи підходи вчених, беремо за основу комплексне визначення поведінкових фінансів як фінансової теорії, яка досліджує процес прийняття рішень інвесторами на основі психологічних чинників та вплив цих рішень на стан фондового ринку.

Таблиця 1

Загальний підхід до тлумачення поняття «поведінкові фінанси»

Напрями впливу	Тлумачення визначення	Автор (автори)
Як альтернатива теорії раціональних очікувань	Основою поведінкових фінансів є обмеження арбітражу та використання принципів психології, тобто поведінкові фінанси аналізують події, які відбулися при обмежені дії принципів індивідуальної раціоналізації	Р. Талер і Н. Барберіс [6; 8]
	Це парадигма, яка вивчає фінансові ринки, використовуючи ширші моделі, ніж ті, які засновані на теорії корисності і арбітражних припущеннях, тобто основою поведінкових фінансів є обмеження арбітражу та використання принципів психології.	Дж. Р. Ріттер [6; 9]
	Поведінкові фінанси пропонують альтернативний підхід до основних припущень фінансів, зокрема: поведінка інвесторів «нормальна», а не раціональна; ринок неефективний; інвестори формують портфелі за правилами поведінкової портфельної теорії, в якій ризик не зважений бетою, а майбутні дохідності визначаються не лише ризиком.	М. Стетмен [6; 10]
	Поведінкові фінанси – це науковий напрям, який синтезує класичні теорії і нові концепції аналізу, моделювання і прогнозування динаміки ринку капіталу, які враховують непередбачувані прояви ірраціональності.	Є. А. Коваленко [6; 11]

На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних праць виділяють дві групи поведінкових чинників, які впливають на стан фінансового ринку в залежності від психології їх впливу на поведінку інвестора.

Переживання людиною ситуаційного чи дійового значення предметів (явищ) минулого, теперішнього та майбутнього – це перша група поведінкових чинників до якої відносяться емоційні процеси [7]. Емоційні процеси виникають під дією імпульсу чи інтуїції, що сприяє прийняттю рішень на основі відчуттів, а не раціонального розрахунку, тому нівелювати їх вплив дуже складно [6]. Учасники фондового ринку, бажаючи контролювати свої емоції, не завжди здатні це зробити. У такому випадку, варто їх виявити та пристосуватись до їх дії.

Проаналізувавши наукові дослідження емоційних чинників фондового ринку, М. А. Ліпич пропонує віднести у дану групу такі як самовпевненість, стійкість переконань та самоконтроль [6].

В. Де Бондт (De Bondt) виявив, що люди схильні здійснювати прогноз ринку на основі простої екстраполяції тренду. При цьому, вузький довірчий інтервал, який вони надають власним передбаченням свідчить про їх самовпевненість. Довірчий інтервал у проведених дослідженнях був також нецентральним, тобто оптимальним прогноз не відображав середнє значення між оптимістичним і песимістичним прогнозом [21].

Розглядали ціноутворення на ринку цінних паперів під впливом самовпевненості і такі вчені як К. Даниїл, Д. Хіршлейфер та А. Субрахманям, було виявлено, що дана емоція у інвесторів спричиняє надмірні реакції ринку [6].

Б. Барбер і Т. Одеан засвідчили, що самовпевненість зумовлює надмірний обсяг торгів на фондовому ринку. Зокрема, дохідність торговців, які уклали найбільшу кількість угод на ринку була нижчою, ніж середньоринкова дохідність. Було виявлено, що чоловіки більш самовпевненіші за жінок, торгують більше на 45% і тому мають нижчу дохідність, у порівнянні з жінками [12].

Таблиця 2

Систематизація підходів до тлумачення поняття «поведінкові фінанси»

Напрями впливу	Тлумачення визначення	Автор (автори)
Як альтернатива вченню про фінансову поведінку інвесторів	Поведінкові фінанси сприяють розвитку фінансової теорії, включаючи аспекти людської поведінки у фінансовій моделі	Б. Барбер, Т. Одеан [6; 12]
	Поведінкові фінанси – вчення, яке досліджує вплив психологічних явищ на фінансову поведінку	Х. Шефрін [6; 13]
	Поведінкові фінанси вивчають процес прийняття фінансових рішень, як індивідуальних, так і колективних	М. Помпіан [6; 14]
Як альтернатива теорії про вплив поведінки інвесторів на стан ринку	Поведінкові фінанси – це психологічний процес прийняття рішень щодо визначення і передбачення стану фінансових ринків	Р. Олсен [6; 15]
	Поведінкові фінанси – це частина фінансової теорії, яка досліджує систематичний вплив процесів прийняття рішень на фінансовий ринок, для того щоб пояснити ірраціональну поведінку інвестора, яку не захоплюють традиційні раціональні, вже існуючі моделі	R. Kishore [6; 16]
	Поведінкові фінанси – це вчення, яке досліджує вплив психологічних чинників на розвиток фінансових ринків	R. Felicia [6; 17]
Як вчення про вплив поведінкових чинників на рішення інвесторів та відображення цих рішень на функціонуванні ринку	Поведінкові фінанси як вчення досліджують вплив психології на поведінку фінансових фахівців і подальший ефект на ринках	Martin Sewell [6; 18]
	Поведінкові фінанси об'єднують індивідуальну поведінку і явища ринку, використовуючи теорії фінансів і психології	Hubert Fromlet [6; 19]
	Поведінкові фінанси – сфера фінансів, яка вивчає вплив соціальних когнітивних і емоційних чинників на ухвалення рішень конкретними індивідами і установами, наслідки цього впливу на ринкові зміни (ціни, розміщення ресурсів, прибуток)	Є. Б. Доріна [6; 20]

Самовпевненість обов'язково підсилюється дією наступних ефектів:

– оптимізму, полягає в тому, що більшість людей виражають нереалістично позитивні погляди щодо їх можливостей. Експериментально досліджено, що більше 90% респондентів при плануванні прогнозують завершення завдань раніше, ніж закінчують їх виконання;

– самоатрибуції, полягає в тому, що учасники фондового ринку свої успіхи розцінюють як результат власних умінь, а невдачі як випадковість, тобто як змінюється впевненість інвестора, залежно від дохідності власних вкладень;

– передбачення, полягає в тому, після настання події особі здається, що вона знала про здійснення цієї події, а тому здатна передбачити і майбутню подію. Вчені виявили сильний вплив даного ефекту на портфельні рішення інвесторів, зокрема щодо розміщення активів [6];

Друга група поведінкових чинників – це когнітивна психологія, яка вивчає принципи організації пізнавальних процесів та відмінності в тому, як людина сприймає, осмислює та використовує свій досвід [6; 7]. Прийняття рішень здійснюється на основі теорії перспектив та евристичних спрощень. Якщо нова інформація суперечить уявленню людини, індивід намагатиметься уникнути неприємних відчуттів, шляхом ігнорування цієї інформації та пошуку підтримки власних переконань.

Згідно теорії перспектив, на фондовому ринку інвестори схильні оцінювати результати за ризиковими операціям, але не за підсумковим результатом, а за кількістю перемог і поразок, обов'язково порівнюючи їх з певною граничною межею. Відповідно, відбувається переоцінка бажаних результатів і боязнь втрат.

Д. Канеман і А. Тверські розвинули теорію перспектив, створивши кумулятивну теорію перспектив. Функція кумулятивної теорії відображає значення суб'єктивних ймовірностей при прийнятті не окремих, а множинних рішень [22].

На відміну від теорії очікуваної корисності, теорія перспектив доводить, що схильність до ризику індивіду змінюється залежно від того, чи відчуває він себе в полі виграшу, чи в полі втрат. Даний ефект має назву диверсифікована схильність до ризику.

Евристичні спрощення полягають у розв'язанні проблеми на основі грубого підрахунку, без використання необхідних механізмів для отримання достовірних результатів. До евристичних спрощень інвестори вдаються при прийнятті швидких рішень та у зв'язку з необхідністю оперувати великою кількістю даних. Формування висновків на основі евристики приводить до систематичних помилок.

Ми не можемо не погодитися з думкою М.А. Ліпич, що комплексний підхід до систематизації поняття «поведінкові фінанси» як фінансової теорії, яка досліджує процес прийняття рішень інвесторами на основі психологічних чинників та вплив цих рішень на стан фондового ринку, є найбільш повним та охоплює всі суттєві ознаки даного поняття [6].

Висновки. Ієрархічна єдність підсистем і ринків в економічній макроструктурі дозволяє трактувати поведінкові фінанси і як специфічну частину експлоарної (тобто неформальної, значною мірою, неофіційної) економіки [5]. Відтак можна стверджувати, що поведінкові фінанси ґрунтуються на основі самоменеджменту (для фізичних осіб) та поєднано з останнім на дотриманні рестрикційних норм регуляторних актів (для юридичних осіб).

Традиційна фінансова наука розглядає фінансовий ринок, використовуючи моделі, які базуються на принципі раціональності інвестору. Проте, присутність на ринку бумів і спадів доводить невідповідність класичних моделей сучасним реаліям [6].

За допомогою поведінкових фінансів можливий вплив на розвиток сучасних фінансових технологій, розвиток яких всебічно сприяє розвитку цифрової економіки. Поведінка суб'єктів, вплив на неї психологічних факторів, використання фінансової логістики, дозволяє максимально впливати на розвиток фінансового ринку.

На нашу думку при впровадженні будь яких фінансових технологій необхідно враховувати поведінку суб'єктів ринку. Поведінку яка може бути як раціональною, так ірраціональною і, що є важливим фактором при впровадженні тих чи інших технологій.

Список використаних джерел:

1. Кривий В.І. Передумови виникнення поведінкової економіки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки*. Херсон, 2016. Вип. 18. С. 12–16.
2. Чернобай Л.І., Широн Ю.О. Поведінкова економіка : сутність та підходи до визначення. *Психологічні виміри культури, економіки, управління : науковий журнал*. Львів, 2016. Вип. VIII. С. 71–78.
3. Кизима Т.О. Поведінкові фінанси у концепціях класичної та інституціональної теорій. *Світ фінансів*. Тернопіль, 2013. Вип. 3. С. 7–18.
4. Маршалл А. Основы экономической науки. Предисл. Дж.М. Кейнса ; Пер. с англ. В.И. Бомкина, В.Т. Рысина, Р.И. Столпера. Москва, 2008. 832 с. (Антология экономической мысли).
5. Шаманська Н.В., Шаманська О.І. Теорія поведінкових фінансів : генезис та еволюція. *Світ фінансів*. Тернопіль, 2015. Вип. 1. С. 173–184.
6. Ліпич М.А. Поведінкові фінанси : концептуалізація поняття. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. Одеса, 2014. Т. 19. С. 54–58.
7. Столяренко О.Б. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2012. 280 с.

8. Barberis N., Thaler R. A Survey of Behavioral Finance. *Handbook of the Economics of Finance*. 2003. (Elsevier). P. 1053–1128.
9. Ritter J. R. Behavioral Finance. *Pacific-Basin Finance Journal*. – 2003. Vol. 11. №. 4. P. 429–437.
10. Statman M. What Is Behavioral Finance. *Handbook of Finance*. – 2008. Vol. II. John Wiley & Sons, Inc.: 79–84.
11. Коваленко Е.А. Теория поведенческих финансов и ее применение к прогнозированию доходности финансовых активов. *Информационные системы и математические методы в экономике*. 2012. № 5. С. 119–126.
12. Barber B., Odean T. Trading Is Hazardous to Your Wealth: The Common Stock Investment Performance of Individual Investors. *Journal of Finance*. – 1999.
13. Shefrin H. A Behavioral Approach to Asset Pricing. *Finance Series Oxford: Academic Press*, 2008.
14. Pompian M. M. Behavioral finance and investor types : managing behavior to make better investment decisions. *Hoboken, N. J.: Wiley finance series*, 2012 John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.
15. Olsen R. A. Behavioral Finance and Its Implications for Stock-Price Volatility. *Financial Analysts Journal*. 1998. № 54, Vol. 2. P. 10–18.
16. Kishore R. Theory of Behavioral Finance and its Application to Property Market: A Change in Paradigm. *Australian Property Journal*. 2004. Vol: 38. P. 105–111.
17. Felicia R The impact of behavioral finance on stock markets. *Annals of the «Constantin Brancusi» University of Targu Jiu, Economy Series*. 2012. № 3.
18. Sewell W. Behavioural Finance. *University of Cambridge*, 2007.
19. Fromlet H. Behavioural finance – theory and practical application. *Business Economics*. 2001. № 7(1). С. 50–69.
20. Дорина Е.Б. От гипотезы эффективности фондового рынка к теории поведенческих финансов. *Белорусский экономический журнал*. 2013. № 4. С. 118–125.
21. De Bondt W. Betting on Trends: Intuitive Forecasts of Financial Risk and Return. *International Journal of Forecasting*. 1993. № 9. P. 355–371.
22. Kahneman D., Tversky A. Advances in prospect theory : Cumulative representation of uncertainty. *Journal of Risk and Uncertainty*. 1992. № 4. P. 297–323.

References:

1. Kryvyy, V.I. (2016), “The prerequisites for the emergence of behavioral economics”, *Naukovyy visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 18, pp. 12–16.
2. Chernobay, L.I. and Shyron, Yu. O. (2016), “Behavioral economics: essence and approaches to definition”, *Psykholohichni vymiry kul'tury, ekonomiky, upravlinnya*, no VIII, pp. 71-78.
3. Kyzyma, T.O. (2013), “Behavioral finance in the concepts of classical and institutional theories”, *Svit finansiv*, no 3, pp. 7–18.
4. Marshall, A. (2008), *Osnovy ékonomycheskoj nauky* [Fundamentals of Economic Science], Moskva, Russia.
5. Shamans'ka, N.V. and Shamans'ka, O.I. (2015), “Behavioral finance theory: genesis and evolution”, *Svit finansiv. Ternopil'*, vol. 1, pp. 173–184.
6. Lypych, M.A. (2014), “Behavioral finance: conceptualizing the concept”, *Visnyk ONU imeni I. I. Mechnykova*, vol. 19, pp. 54–58.
7. Stolyarenko, O.B. (2012), *Psykholohiya osobystosti* [Psychology of personality], Kyiv, Ukraine.
8. Barberis, N. and Thaler R. (2003) “A Survey of Behavioral Finance” *Handbook of the Economics of Finance*, pp. 1053–1128.
9. Ritter, J.R. (2003), “Behavioral Finance”, *Pacific-Basin Finance Journal*, Vol. 11, no. 4, pp. 429–437.
10. Statman, M. (2008), “What Is Behavioral Finance”, *Handbook of Finance*, Vol. II. John Wiley & Sons, Inc. pp. 79–84.
11. Kovalenko, Ye. A. (2012), “The theory of behavioral finance and its application to forecasting the return on financial assets”, *Informatsionnyye sistemy i matematicheskiye metody v ekonomike*, vol. 5, pp. 119–126.
12. Barber, B. and Odean, T. (1999), “Trading Is Hazardous to Your Wealth: The Common Stock Investment Performance of Individual Investors”, *Journal of Finance*.
13. Shefrin, H.A. (2008), “Behavioral Approach to Asset Pricing”, *Finance Series Oxford: Academic Press*.

14. Pompian, M.M. (2012), "Behavioral finance and investor types : managing behavior to make better investment decisions", *Hoboken, N. J.: Wiley finance series*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.
15. Olsen, R.A. (1998), "Behavioral Finance and Its Implications for Stock-Price Volatility", *Financial Analysts Journal*, vol. 54, no 2, pp. 10–18.
16. Kishore, R. (2004), "Theory of Behavioral Finance and its Application to Property Market: A Change in Paradigm", *Australian Property Journal*, Vol: 38, pp. 105–111.
17. Felicia, R (2012), "The impact of behavioral finance on stock markets", *Annals of the «Constantin Brancusi» University of Targu Jiu, Economy Series*, vol. 3.
18. Sewell, W. (2007), "Behavioural Finance", *University of Cambridge*.
19. Fromlet, H. (2001), "Behavioural finance – theory and practical application", *Business Economics*, vol. 7(1), pp. 50–69.
20. Dorina, Ye.B. (2013), "Ot gipotezy effektivnosti fondovogo rynka k teorii povedencheskikh finansov", *Belorusskiy ekonomicheskii zhurnal*, vol. 4, pp. 118–125.
21. De Bondt, W. (1993), "Betting on Trends: Intuitive Forecasts of Financial Risk and Return", *International Journal of Forecasting*, vol. 9, pp. 355–371.
22. Kahneman, D. and Tversky, A. (1992), "Advances in prospect theory : Cumulative representation of uncertainty", *Journal of Risk and Uncertainty*, vol. 4, pp. 297–323.

УДК 336

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.27>

Танклевська Н.С.

доктор економічних наук, професор,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2906-4051>

Синенко О.О.

аспірант кафедри економіки та фінансів,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Tanklevska N.S., Synenko O.O.

State Higher Educational Institution
"Kherson State Agrarian University"

МОЖЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

OPPORTUNITIES FOR ADAPTATION OF FOREIGN EXPERIENCE ABOUT IMPROVEMENT OF THE FINANCIAL MECHANISM OF FUNCTIONING OF AGRARIAN ENTERPRISES

У статті узагальнено та систематизовано досвід провідних країн світу у формуванні та посиленні фінансового механізму діяльності аграрних підприємств. З'ясовано, що на ефективність фінансового механізму аграрних суб'єктів господарювання має значний вплив державне втручання в частині підтримки сільського господарства через дотації, регулювання цін, застосування квот, кредитної й податкової політики тощо. Визначено типові та дієві інструменти впливу зарубіжних країн на фінансовий механізм, які було б доцільно адаптувати й застосовувати в практику функціонування аграрних підприємств.

Ключові слова: фінансовий механізм, зарубіжний досвід, держава, державний вплив, державне регулювання, ціна, ціноутворення.

В статье обобщены и систематизированы опыт ведущих стран мира в формировании и усилению финансового механизма деятельности аграрных предприятий. Установлено, что на эффективность финансового механизма аграрных субъектов хозяйствования может влиять государственное вмешательство в части поддержки сельского хозяйства через дотации, регулирование цен, применение квот, кредитной и налоговой политики и тому подобное. Определены типовые и действенные инструменты влияния зарубежных стран на финансовый механизм, которые было бы целесообразно адаптировать и применять в практике функционирования аграрных предприятий.

Ключевые слова: финансовый механизм, заграничный опыт, государство, государственное влияние, государственное регулирование, цена, ценообразование.

The article summarizes and systematizes the experience of the leading countries of the world in the formation and strengthening of the financial mechanism of agricultural enterprises. The purpose of this article is to determine the main components of the formation of the financial mechanism of agricultural enterprises in the leading countries of the world and the possibility of its adaptation to the domestic realities of the agricultural sector of the economy. It is determined that the financial mechanism is influenced by the world financial processes and globalization, so it is advisable to adapt the leading experience of foreign countries. International experience shows that the reform of the financial mechanism of agricultural enterprises is mainly due to the strengthening of direct and indirect levers of state influence. State influence is exercised by regulating prices for agricultural products and farm incomes, budget financing for agrarians, providing affordable credit, transparent and clear taxation, regulating agricultural exports and imports, stabilizing agricultural markets, regulating land relations, assisting farms adverse climatic conditions, support for scientific and technological progress, social support for farmers, etc. The success of agriculture in leading countries in Western Europe, the US, Canada, China, and Japan is bound to limit the effects of market-based self-regulation mechanisms using external leverage. This is government support for agriculture through subsidies, prices, quotas, credit and tax policies, etc. It is proved that the experience of agricultural development in the EU country also speaks about the important role of the state and state support in this process. State regulation of agricultural policy was laid down in the articles of the Treaty of Rome. It is in this document that the foundations of the Common Agricultural Policy (CAP) of the EU countries have been identified. It has been established that the effectiveness of the financial mechanism of agricultural entities can be affected by government intervention in terms of supporting agriculture through subsidies, price regulation, the application of quotas, credit and tax policies, and the like. Typical and effective instruments of the influence of foreign countries on the financial mechanism are identified, which would be advisable to adapt and apply in the practice of functioning of agricultural enterprises.

Key words: financial mechanism, foreign experience, state, state influence, state regulation, price, pricing.

Постановка проблеми. Для забезпечення успішної діяльності в ринкових умовах кожен господарюючий суб'єкт аграрної сфери повинен приділяти увагу різним аспектам своєї діяльності. Одним з головних аспектів є формування дієвого фінансового механізму, який забезпечує злагоджену взаємодію держави та суб'єктів господарювання з приводу ефективного фінансового забезпечення та регулювання діяльності й розвитку суб'єктів господарювання. Кардинальні зміни в економічній та фінансовій сферах, що відбулися за останній час в Україні, змушують замислитись про існуючі теоретичний і методичний підходи щодо вибору належних інструментів формування фінансового механізму, а також визначення необхідності дослідження та аналізу існуючих інструментів його формування, які застосовуються в зарубіжних країнах та можливо ефективно впровадити у практику вітчизняних аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження різноманітності підходів до формування фінансового механізму за рахунок державної підтримки аграрного підприємництва, що використовуються у міжнародній практиці здійснено у працях Марти-Кости А. та Сільви Е., Майстро С.В., Моріссона Дж.Р., Назаркевича О.Б., Собкевича О.В., Русана В.М., Юрченка А.Д., Ковальова О.В., Жураковської Л.А. та інших. Вони відзначають значне різноманіття методів державного регулювання та фінансо-

вого забезпечення суб'єктів господарювання в різних країнах світу, окрема сільсько-господарських підприємств та галузі сільського господарства в цілому.

Неоднозначність результатів досліджень вчених щодо дієвості використовуваних інструментів підтримки діяльності аграрних підприємств визначають об'єктивну потребу подальших досліджень відповідно до сьогоденних реалій розвитку ринкових відносин та глобалізаційних процесів.

Метою даної статті є визначення основних складових формування фінансового механізму аграрних підприємств у провідних країнах світу та можливості його адаптації до вітчизняних реалій аграрного сектору економіки.

Виклад основного матеріалу. На фінансовий механізм впливають світові фінансові процеси та глобалізація, тому є доцільним адаптувати провідний досвід зарубіжних країн. Міжнародний досвід свідчить, що реформування фінансового механізму аграрних підприємств проходить в основному за рахунок посилення прямих і непрямих важелів державного впливу. Державний вплив здійснюється шляхом регулювання цін на продукцію сільськогосподарських виробників і фермерських доходів, бюджетного фінансування діяльності аграріїв, забезпечення доступного кредитування, прозорого і зрозумілого оподаткування, регулювання експорту та імпорту аграрної продукції, стабілізації ринку сільськогосподарської продукції, регулювання земельних відносин, допомога господарствам, що знаходяться в несприятливих кліматичних умовах, підтримка науково-технічного прогресу, соціальна підтримка фермерів тощо. Успіх сільського господарства провідних країн Західної Європи, США, Канади, Китаю, Японії зобов'язаний обмеженню дій ринкових механізмів саморегулювання з використанням зовнішніх важелів впливу. Це державна підтримка сільського господарства через дотації, ціни, квоти, кредитну й податкову політику тощо [1; 2].

Крім того, не залежно від рівня розвитку економіки країни, саме державне регулювання визначає стан та рівень розвитку фінансування аграрного сектору, оскільки саме через свої особливості виробництва він вимагає значної участі держави у своїй діяльності. На сьогодні у світі функціонує два найбільш ефективних підходи до державного регулювання: північноамериканський та європейський [3; 4]. Головними відмінностями цих підходів є те, що другий підхід має більшу соціальну орієнтованість, а перший орієнтований на підвищення конкурентоспроможності й захист фермерів (рис. 1).

У розвинутих країнах Заходу забезпечення ефективного функціонування фінансового механізму аграрних підприємств, а також їх підтримка у вигляді дотацій, субсидій і різних компенсаційних виплат, є однією з пріоритетних задач економічної політики держави.

Сільське господарство США є пріоритетним та важливим напрямом розвитку економіки країни. Воно має постійне державне забезпечення й регулювання в усіх сферах його роботи. Аграрне законодавство США є гнучким, що дозволяє охопити всі сторони сільського господарства. Перші базові державні фінансові механізми регулювання були закладені ще у законодавстві 1933 та 1938 років.

Першоджерелом державного регулювання в США вважається законодавство «Нового курсу» Франкліна Д. Рузвельта, в якому визначалися основи цільової підтримки аграрного сектору економіки країни. Кожні п'ять років програми підтримки розвитку сільського господарства переглядаються в рамках законодавчого пакета «Про сільське господарство». У 1937 році було прийнято Акт сільськогосподарських маркетингових угод, а також вводиться підтримка цін на продукцію фермерських господарств. Пізніше були підписані сільськогосподарські акти направлені на стимулювання попиту на продукцію аграрних товаровиробників. За цими актами були введені програми продовольчих талонів та безкоштовних сніданків у школах. У 1970 роках в сільськогосподарських актах приділялася увага заходам, які були спрямовані на освоє-

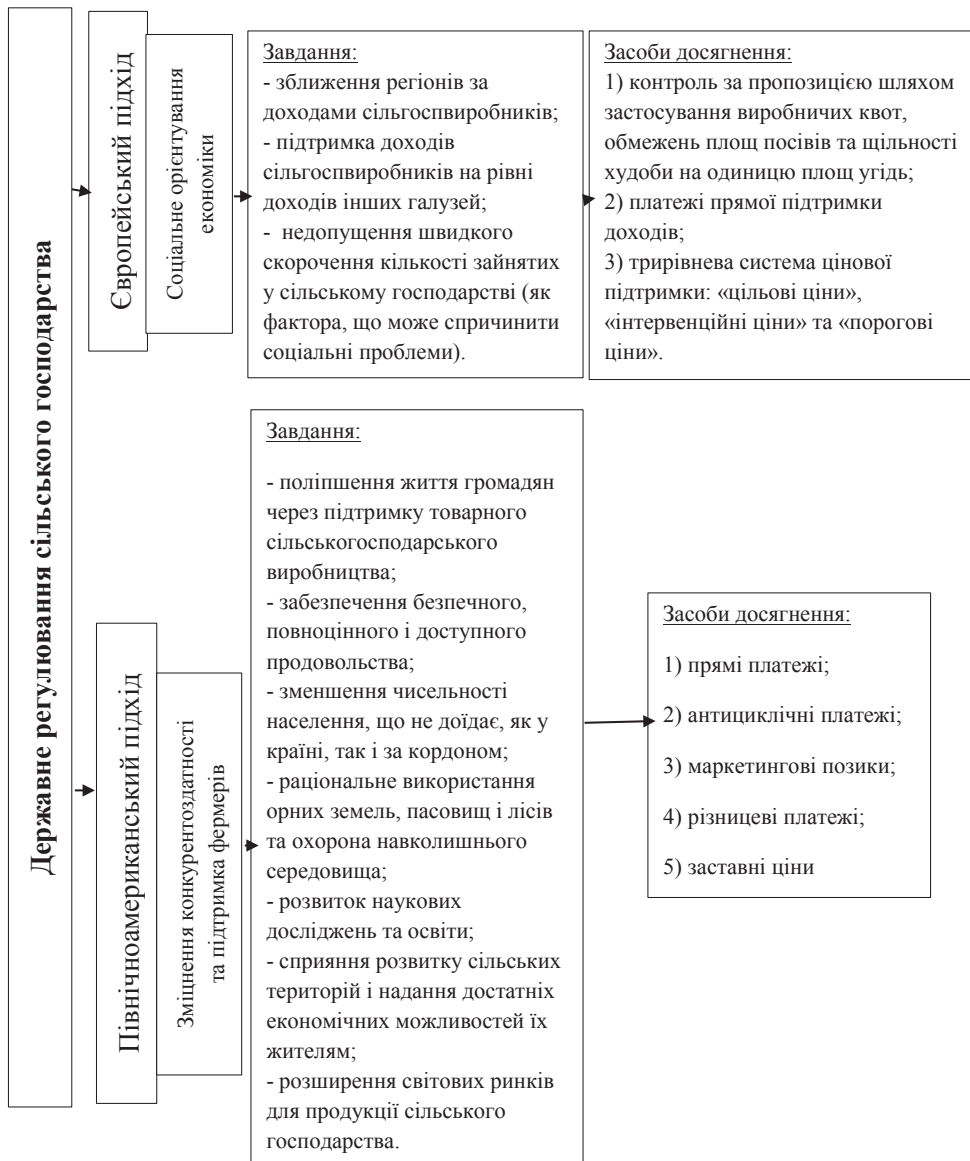

Рис. 1. Світові підходи до державного регулювання сільського господарства
Джерело: згруповано автором за даними [5; 6]

ність ринків інших країн, доступність продукції на внутрішніх ринках США, стимулювався експорт виготовленої продукції сільського господарства [6; 7].

У США в 80-ті роки підписані сільськогосподарські акти передбачали активну підтримку фермерського господарства. В цих актах було зазначено, що фермери мали право отримувати підтримку своєї діяльності у формі різноманітних заставних позик, компенсаційних платежів тощо. Також у цих актах передбачався контроль за посівними площами, фермери отримували виплати у випадку настання стихійного лиха, формувалися так звані фермерські резерви, виплачувалися експортні субсидії та

вівся активних ціновий контроль та підтримка у разі настання ембарго на експорт продукції американських аграрних товаровиробників.

Починаючи з 90-х років підписувались сільськогосподарські акти, які були направлені на орієнтування фермерів на ринкові сигнали, але при цьому вагомою залишалася державна підтримка. За даними збірників із сільськогосподарської статистики США прями державні виплати в чистому фермерському доході становили в 1999 році 45,1%, а у 2000-му – 46,8% [3]. У 2000-них роках в США державні програми для фермерських господарств застосовувались відповідно до положень Акту фермерської безпеки та розвитку інвестування в сільській місцевості. У 2013 році рівень державної підтримки фермерів знизився до 7,3%. Цьому сприяли зміни у державній аграрній політиці, вплив політики СОТ, конкуренція з боку інших держав, а також сприятлива для фермерів динаміка цін на ринку аграрної продукції [6].

У лютому 2014 року вступив у дію Фермерський акт, чинність якого закінчується в кінці 2018 року. Розділи даного Акту направлені на регулювання відносин між державою та виробниками і споживачами продукції сільського господарств та продовольства у сфері виробництва продукції аграріїв, страхування рослинництва, консервації земельних ресурсів, кредитування, розвитку сільських територій, наукових досліджень і дорадництва. На виконання всіх необхідних заходів, передбачених Фермерським актом, було заплановано витратити 489 млрд дол. США. З цієї суми на реалізацію продовольчих програм призначено 80% коштів, на страхування сільськогосподарських ризиків – 8%, на різноманітні товарні програми – 5%, на інші програми – решта 7%.

Сьогодні у США одним із головних напрямів регулювання агропромислового комплексу є регулювання цін на сільськогосподарську продукцію [8]. Вже протягом кількох десятиліть в США офіційно існують два види «цін підтримки»:

1) Цільові (гарантовані) ціни – визначають нижній рівень фермерських доходів. Цей вид не функціонує на ринку, а застосовується в розрахунках працівників апарату регулювання цін і доходів для визначення компенсаційної цінової надбавки. Використання цільових цін дозволяє уряду визначати нижній рівень доходів в сільському господарстві і надалі встановлювати джерела фінансування фермерських доходів. Так, якщо ціни реалізації вищі цільових, фермери одержують дохід виключно за рахунок споживачів. У разі падіння ринкових цін нижче за рівень цільових набуває чинності механізм прямої підтримки фермерських доходів через надбавки до ринкових цін у формі прямих урядових платежів [8].

2) Заставні ціни. За заставною ціною фермер віддає Товарно-кредитній корпорації свою продукцію у тому випадку, якщо ціни встановлюються нижче цін на світовому ринку. Виникненню заставної ціни сприяв високий рівень цін на внутрішньому ринку США, що заважав експорту продукції. При цьому цільова ціна, яка визначала рівень дохідності фермерів, не мала можливості втримати ринкову ціну від падіння.

Не менш вадливою для розвитку сільського господарства США є система фінансування аграрного сектора. У США було створено спеціалізовані заклади кредитування фермерів. Сільською кредитною кооперацією опікується Міністерство сільського господарства. Фермери можуть отримати кредит з варіацією відсоткових ставок від 1,5 до 8% річних. На 2017 рік за статистичними даними Служби економічних досліджень заборгованість американських фермерів перед кредитними організаціями становила лише 12% від загального обсягу наявних активів. Це свідчить про достатню акумуляцію власних коштів для забезпечення діяльності фермерів. Хоча необхідно відзначити, що цей показник є середнім і деякі фермери мають набагато більше співвідношення боргу до активів. Основним постачальником кредитних ресурсів під заставу нерухомого майна є Система фермерського кредиту (СФК). В структурі балансу сільськогосподарських підприємств США, питома вага кредитів перед СФК в загальному обсязі кредитів під заставу нерухомого майна становить 46%. СФК є

унікальною структурою, вона побудована на кооперативних засадах. Її створили в 1916 році на підставі Федерального Закону про фермерський кредит. Це дворівнева кооперативна система, де на першому рівні функціонують кредитні асоціації, а на другому – кооперативні банки. Членами кредитних асоціацій є сільськогосподарські виробники, а членами кооперативних банків є кредитні асоціації. Особливістю СФК є те, що переважно кредитні ресурси система залучає за рахунок випуску боргових цінних паперів на національних фінансових ринках. Ставки за кредит коливаються від 4 до 8% залежно від термінів та призначення кредиту. Також беруть активну участь у кредитуванні фермерів в США і звичайні комерційні банки, але вони не можуть фермерам запропонувати фіксовану відсоткову ставку [9; 10].

Таким чином, можна зробити висновок, що фермери США залучені ефективною державною підтримкою. Державне регулювання спирається на жорсткий контроль цін на продукцію сільського господарства, доступність фінансування діяльності аграріїв. Потреби фермерів у кредитних ресурсах задоволені в повній мірі в необхідний час, у повному обсязі та за помірною вартістю.

Досвід розвитку сільського господарства в країнах ЄС також говорить про важливу роль держави та державної підтримки в цьому процесі. Державне регулювання аграрної політики було закладено ще у статтях Римської угоди. Саме в цьому документі були визначені основи спільної аграрної політики (САП) країн ЄС. У Римській угоді були прописані положення щодо сільськогосподарської продукції, яка має включатися в єдиний ринок, завдань спільної аграрної політики, заходів підтримки досліджень в аграрній сфері. Напрями спільної аграрної політики постійно удосконалювалися й оновлювалися під пильним контролем європейської спільноти, Ради Європи та Європейської комісії. Спільна аграрна політика 2014-2020 років орієнтована на цілеспрямовану суспільну підтримку аграрного сектора, підвищенні довгострокової продуктивності, стійкості та стабільності ефективного сільського господарства. На САП 2014-2020 років на реалізацію запланованих заходів виділяється 363 млрд євро. САП включає такі дві складові [11]:

– перша складова включає в себе фінансові заходи підтримки фермерів. Були удосконалені схеми єдиного платежу та єдиного територіального платежу.

– друга складова акцентована на заходи щодо розвитку сільського господарства.

У Європі державне регулювання сільського господарства має економічне спрямування. Однією з найважливіших функцій державного регулювання є регламентування кількості й якості виробленої продукції шляхом контролю за організаційно-економічною структурою виробництва, зокрема заохоченням кооперації та вертикальної інтеграції, що має вплив на галузеву спеціалізацію виробництва сільськогосподарських продуктів і порядок постачання ними населення.

В ЄС важливим аспектом ефективного фінансового механізму є державне регулювання цін на продукцію сільського господарства. На більшу частину продукції аграрних товаровиробників регулювання цін здійснюється наднаціональними органами. Рішення про ціни підтримки і комплекс пов'язаних з ними заходів приймає Рада Міністрів ЄС на рівні міністрів сільського господарства. В ЄС ціни підтримки мають такі форми [12]:

1) Інтервенційна ціна — це мінімальна ціна, яка є гарантованою державою. За нею держава та закупівельні організації зобов'язані закуповувати продукцію сільського господарства у фермерів за умови, що фактично діючі ринкові ціни знижуються до її рівня. Закуповуючи продукцію за інтервенційними цінами, держава регулює кон'юнктуру ринку, тим самим не даючи ринковим цінам опускатися нижче межі, за якою господарства не будуть в змозі вести розширене відтворення. За цими цінами держава може придбати продукції лише в межах встановлених квот на закупку тієї чи іншої продукції.

2) Цільова ціна – це ціни, які встановлені з метою визначення бажаних ринкових цін. На деякі види продукції вводять низькі за характером і функціями орієнтовні, базисні, нормальні ціни. В свою чергу цільова ціна має два різновиди: контрольна ціна та орієнтовна ціна. Контрольна ціна встановлюється на бездефіцитну в країнах Спільного ринку аграрну продукцію (зерно, овочі, фрукти тощо), що експортується в інші країни, з урахуванням рівня цін, що діють у регіонах з переважаючими умовами її виробництва. Орієнтовна ціна поширюється на дефіцитну в ЄС продукцію аграріїв (телятину, м'ясо великої рогатої худоби тощо). Також цільова ціна є фундаментом для встановлення порогових та шлюзових цін. У країнах ЄВ ці ціни служать захистом внутрішніх фермерських цін від низьких цін у світі. Порогові ціни встановлюються на імпортовану продукцію так, щоб їх рівень був дещо вищим за цільову ціну.

Таким чином, можна зробити висновок, що державне регулювання цін в країнах Європейського Союзу забезпечується такими факторами: дією широкою мережі закупівельних організацій, завданням яких є купівля продукції сільського господарства за мінімально гарантованими цінами, митний захист цін на внутрішньому ринку і дієва система експортних субсидій.

В країнах Європейського Союзу лише 25% фермерських господарств мають власні засоби фінансування своєї діяльності, 35% частково залучають кредитні кошти, а 40% фермерів повністю залежать від залучених позик. Тому проблема кредитування аграріїв є актуальною для країн Європи. В багатьох країнах розробляються і впроваджуються в дію спеціальні державні програми кредитування аграрного сектору економіки. Метою цих програм є сприяння в запровадженні національних і міжнародних проєктів як економічного, так і соціального розвитку сільського господарства.

У Німеччині фінансову підтримку від уряду можуть отримати як одноосібники, так і сімейні підприємства, організації, кооперативи незалежно від правової форми власності. Урядова підтримка надається їм у формі субсидій, різноманітних премій, дотацій, доплат за рахунок консолідованих коштів з бюджету ЄС, а також безпосередньо за рахунок бюджету землі Саксонія-Ангальт [13]. Кооперативні банки займають досить важливе місце в системі кредитування німецьких сільськогосподарських товаровиробників. Вперше вони почали функціонувати в вигляді кредитозберігальних сільських кооперативів. У країні також діє програма стимулювання інвестицій. У рамках цієї програми можна одержати пільгову державну позику: 1% річних у рахунок погашення 3,5% на будівництво житлових будинків та інших споруд у сільській місцевості [8]. У Німеччині провідними кредиторами та розпорядниками коштів аграрного сектора економіки є: Союз німецьких народних банків і банків товариств "Райффайзен", до складу якого входить більше 1470 кредитних товариств, що об'єднують в основному фермерів та інших підприємців, які працюють у сільській місцевості; система німецьких ощадних кас; сільськогосподарський рентний банк у Франкфурті; німецький іпотечний банк у Бонні; кредитний інститут відновлення у Франкфурті; приватні іпотечні банки.

Для фермерів Німеччини, які беруть участь у програмі інвестиційного стимулювання або Загальній програмі аграрних кредитів, пільгове кредитування здійснюється у вигляді позики з 1% річних або шляхом зниження позикового відсотка діючих кредитів на 4-7%.

Сучасний високий рівень розвитку сільського господарства Швеції багато в чому обумовлений ефективною діяльністю кооперативних формувань, що мають великий досвід. Кооперацією охоплені всі господарства країни. Перші кооперативи спеціалізувалися на переробці молока і забої свиней. Пізніше виникли кооперативи, які постачали засоби виробництва, забезпечували виробничо-технічне обслуговування, а також кредитні кооперативи. У сучасній структурі фермерської кооперації Швеції виділяються наступні типи об'єднань: виробничі, постачальницькі, збутові, з пере-

робки агропродукції, закупівельно-постачальницькі, кредитні й інші. На практиці багато об'єднань здійснюють весь спектр вертикально-координованих технологічних функцій, що забезпечує виробництво і збут того або іншого виду готової продукції. Вертикальні кооперативи займаються збором, переробкою і збутом продукції, яку виробили її члени. Це найбільш розвинута сфера кооперативної діяльності [8]. Останніми роками в кооперативному русі Швеції зростає роль кредитних кооперативів. Кредитні кооперативи забезпечують потреби сільськогосподарських виробників у кредитах. Кооперативи ведуть широку консультаційну діяльність, активно сприяють впровадженню новітніх досягнень науки.

Для Великобританії характерною рисою є низький рівень державного регулювання сільського господарства. В цій країні немає спеціалізованої системи аграрних кредитів, фермерські господарства підтримуються за допомогою державних субсидій. А в останні роки аграрний сектор економіки розглядається державою як самоспроможний до відтворення й функціонування на ринкових принципах без будь-якого втручання ззовні. Для неї характерний високий рівень розподілу праці між різними фінансовими установами, широка розгалуженість і велика різноманітність різних типів фінансово-банківських інститутів. Через комерційні банки проходять різні державні субсидії країни та ЄС, що робить кредит у багатьох випадках пільговим. Найбільш крупні операції у сфері кредитування сільського господарства здійснюють Ллойд Банк (Lloyd Bank), Мідланд Банк (Midland Bank), Барклай Банк (Barclay Bank) та ін. Фінансування інвестицій у сільському господарстві здійснюється головним чином за так званим перманентним кредитом – банкір і підприємець щорічно обговорюють ставку відсотка, розмір позички, вид заборгованості в залежності від економічного становища господарства [8].

Дієвим важелем в фінансовому механізмі діяльності сільськогосподарських підприємств Франції є кредитування аграріїв. Кредитування сільського господарства забезпечують основним чином кооперативні банки. Центральну роль у системі сільськогосподарського кредиту у Франції відіграє „Креди агриколь”. Однак за останні десятиліття до системи пільгового кредитування були підключені і інші фінансові інститути. Механізм дії пільгових кредитів у сільському господарстві цієї країни ґрунтується на принципі боніфікації – державного погашення банку різниці між договірною відсотковою ставкою і ставкою пільгової позички, яка була надана фермеру. Порядок розрахунку боніфікації на базі договірної відсоткової ставки введений у результаті реформи системи пільгового кредитування [14].

Фермери Франції одержують від держави допомогу, субсидії на підвищення ефективності виробництва, поліпшення умов життя, під виведення орних земель із сільськогосподарського виробництва, на підтримку родючості земель, компенсаційні виплати за роботу в районах з несприятливими природними умовами [14]. На рисунку 2 представлено напрями підтримки держави сільськогосподарським об'єднанням. На сьогоднішній день у Франції функціонують 4000 кооперативів, SICA, асоціацій та інших некомерційних об'єднань товаровиробників.

Заходи державного регулювання аграрного сектору в країнах Європи і північної Америки мають не тільки ринкове спрямування, а також покликані визвати структурні зрушення в разі необхідності збалансування внутрішньо та міжгалузевого розподілу (рис. 3).

Отже, головним елементом фінансового механізму в країнах з розвинутою економікою є регулювання цін на продукцію сільського господарства державою. А саме встановлення мінімального граничного рівня для ринкових цін, нижче якого вони не можуть опускатися. Для цього використовуються два основних інструменти – підтоварні кредити та пряма державна закупівля продукції. У розвинутих країнах регулювання цін на аграрну продукцію і фермерських прибутків передбачає організацію спостереження за динамікою низки економічних показників, у числі яких:

Рис. 2. Державна допомога об'єднанням сільськогосподарських товариств Франції
Джерело: згруповано автором за даними [15]

– витрати виробництва по групах спеціалізованих господарств (у країнах ЄС) чи по видах виробництва (у США);
– паритет цін на засоби виробництва для сільського господарства і на сільськогосподарську продукцію;

– прибутковість ферм і галузей виробництва, а також усього сільського господарства [15].

Під час дослідження досвіду формування та регулювання фінансового механізму аграрного сектору у зарубіжних країнах було встановлено, що для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств ці країни використовують різноманітні інструменти впливу, які доцільно було б використовувати для українських аграріїв, а саме:

– у державній політиці: узгодження урядових програм та планів із науковцями та практиками галузі, визначення стратегічним національним пріоритетом фінансовий розвиток сільського господарства, формування законодавчої бази відповідно до вимог й особливостей галузі (Німеччина, Японія, ЄС, Канада);

– у цінній політиці: використання цінних методів регулювання інноваційної діяльності, компенсація частини собівартості продукції за умови використання інновацій у виробництві, державні закупівлі та прийняття на зберігання в державні овочесховища продукції за вигідними умовами для сільськогосподарських виробників (США);

– у аграрній політиці: розробка стратегічних завдань, сприяння вирішенню проблем галузі, а також координація співпраці виробників та науковців, організація дорадчої діяльності й впровадження обміну кваліфікованими кадрами між підприємствами й науковцями (США, країни ЄС, Голландія);

– у податковій політиці: використання податкових методів стимулювання впровадження інновацій та їх фінансування серед яких застосування дослідного податкового кредиту, зниження податкового навантаження тощо (США, Франція, Німеччина, Норвегія, Австрія, Швеція);

Рис. 3. Основні заходи державного регулювання аграрного сектора економіки США, Канади та країн ЄС

– у кредитній політиці: відшкодування частини відсоткової ставки за рахунок державних субсидій, стимулювання шляхом запровадження пільгових відсоткових ставок кредитування окремих напрямів інноваційної діяльності тощо (Японія, країни ЄС, Норвегія);

– у інвестиційній політиці: сприяння залучення внутрішніх та іноземних інвестицій шляхом лібералізації законодавства, податкових пільг та урядових програм тощо (США, Японія, Голландія, Індія, країни ЄС);

– у фінансовій політиці: застосування політики стабілізації розвитку сільського господарства шляхом посилення державної фінансової підтримки, використання спе-

ціального режиму оподаткування, кредитування та страхування тощо (країни ЄС, Австралія).

Висновки. Система державної підтримки формування фінансового механізму аграрного підприємництва має бути спрямована на формування умов для їх інтеграції в систему суспільних аграрних відносин, оскільки через обмеженість ресурсного потенціалу їх позиції на ринку є нестійкими. Успішний розвиток аграрного підприємництва в провідних країнах світу зумовлена комплексним підходом до його розвитку, що відображено у програмах державної підтримки та державного регулювання. До основних форм державної підтримки та регулювання формування ефективного фінансового механізму аграрного підприємництва віднесено: цінове регулювання, пряме субсидування, фінансово-кредитне забезпечення та податкове регулювання, підтримка кооперації. Загалом кожна країна обирає оптимальне співвідношення між різноманітними інструментами регулювання сільськогосподарських підприємств залежно від національних особливостей розвитку аграрного сектора та пріоритетних цілей агропродовольчої політики. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою оптимальних джерел фінансової підтримки суб'єктів аграрного підприємництва.

Список використаних джерел:

1. Майстро С.В. Сутність та напрями державного регулювання аграрного ринку в зарубіжних країнах. *Державне управління: теорія та практика*. 2006. № 1. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2006-1/txts/GALUZEVE/06msvzrk.pdf>.
2. Танклевська Н.С. Удосконалення державної фінансової політики. *Науково-теоретичний економічний журнал «Продуктивні сили України»*. 2009. № 1(005). С. 56–61.
3. Комарова І. В. Фінансові важелі державного регулювання аграрного сектору. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2013. № 1. С. 80–84. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vbumb_2013_1_19.pdf
4. Танклевська Н.С. Зарубіжний досвід фінансово-кредитного забезпечення розвитку аграрних підприємств. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2008. № 1(44). С. 81–87.
5. Онегіна В.М. Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників: монографія. В.М. Онегіна. К.: ННЦ ІАЕ, 2007
6. Михасюк І., Мельник А, Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки / За ред. І.Р. Михасюка; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка: Підручник. 2-ге вид. випр. і доповн. К.: Атіка; Ельга-Н, 2000. 592 с.
7. Танклевська Н.С. Основні підходи щодо удосконалення фінансової політики. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Економіка АПК*. 2009. № 16(1). С. 40–44.
8. Шеремет А.Д., Сайфулін Р.С. Фінанси підприємств. М.: Инфра-М, 1999. С. 195.
9. Олена Олійник-Данн. Чи доступні кредити для фермерів у США? URL: <https://nubip.edu.ua/node/35508>
10. Танклевська Н.С. Сучасні тенденції розвитку кредитної політики в аграрній сфері економіки. *Науковий вісник НУБіП*. 2010. Вип. 145. С. 387–395.
11. Онегіна В. М., Шибаєва Н. В. Інституційна основа аграрної політики: українські реалії й досвід США та ЄС. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 18–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_ark_2016_1_4
12. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. Підручник. 2-ге вид., доп. і перероблене. К.: КНЕУ, 2002. 624 с.
13. Krugman P. *Development, geography, and economic theory*: Cambridge M.A.: MIT Press, 1995.
14. Корецький М.Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці: Монографія. К.: Вид-во УАДУ, 2002. 260 с.
15. Школенко О.Б. Інструменти державної політики захисту економічних інтересів вітчизняних товаровиробників у зарубіжних країнах. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vbumb/2010_1/2.pdf

References:

1. Maystro, S. (2006) *Sutnist' ta napryamy derzhavnoho rehulyuvannya ahrarnoho rynku v zarubizhnykh krayinakh* [Essence and directions of state regulation of the agrarian market in foreign coun-

tries]. *Derzhavne upravlinnya: teoriya ta praktyka*. № 1. Retrieved from: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2006-1/txts/GALUZEVE/06msvrzk.pdf>

2. Tanklevs'ka N. (2009) Udoskonalennya derzhavnoyi finansovoyi polityky [Improvement of public financial policy]. *Naukovo-teoretychnyy ekonomichnyy zhurnal «Produktyvni syly Ukrainy»*. № 1(005). P. 56–61.

3. Komarova, I. (2013) Finansovi vazheli derzhavnoho rehulyuvannya ahrarynoho sektoru [Financial levers of state regulation of the agrarian sector]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*. № 1, p. 80–84. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vbumb_2013_1_19.pdf

4. Tanklevs'ka N. (2008) Zarubizhnyy dosvid finansovo-kredytnoho zabezpechennya rozvytku ahrarykh pidpryyemstv [Foreign experience of financial and credit support for the development of agricultural enterprises]. *Visnyk ahrarynoyi nauky Prychornomor'ya*. № 1(44), p. 81–87.

5. Onehina, V. (2007) Derzhavne rehulyuvannya tsin i dokhodiv sil'skohospodars'kykh tovarovyrobnykiv [State regulation of prices and incomes of agricultural commodity producers]. Monohrafiya. Ed. V. Onehina. Kyiv: NNTS IAE.

6. Mykhasyuk, I., Mel'nyk, A., Krupka, M., Zaloha, Z. Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky [State regulation of economy]. Ed. I.R. Mykhasyuka; L'viv. nats. un-t im. I.Franka: Pidruchnyk. 2-he vyd. vypr. i dopovn. Kyiv: Atika; El'ha-N, 2000. 592 p.

7. Tanklevs'ka N. (2009) Osnovni pidkhody shchodo udoskonalennya finansovoyi polityky [Basic approaches to improving financial policy]. *Visnyk L'viv'koho natsional'noho ahrarynoho universytetu. Ekonomika APK*. № 16(1), p. 40–44.

8. Sheremet, A., Sayfulin, R. Finansy predpriyatiy [Business Finance]. Moscow: Infra-M, 1999. P. 195. (in Russian)

9. Oliynyk-Dann, O. Chy dostupni kredyty dlya fermeriv u SSHA? Retrieved from: <https://nubip.edu.ua/node/35508>

10. Tanklevs'ka N. (2010) Suchasni tendentsiyi rozvytku kredytnoyi polityky v ahraryni sferi ekonomiky [Current trends in credit policy development in the agricultural sector]. *Naukovyy visnyk NUBiP*. Vyp. 145, p. 387–395.

11. Onehina, V., Shybayeva, N. (2016) Instytutsiyna osnova ahrarynoyi polityky: ukrayins'ki realiyi y dosvid SSHA ta YES [Institutional framework of agrarian policy: Ukrainian realities and experience of the USA and the EU]. *Ekonomika APK*. № 1, p. 18–24.

12. Andriychuk, V. (2002) Ekonomika ahrarykh pidpryyemstv [Economics of agrarian enterprises]. Pidruchnyk. 2-he vyd., dop. i pereroblene. Kyiv: KNEU, 624 p.

13. Krugman, P. (1995) Development, geography, and economic theory: Cambridge M.A.: MIT Press. (in English)

14. Korets'kyy, M. (2002) Derzhavne rehulyuvannya ahrarynoyi sfery u rynkoviy ekonomitsi [State regulation of agrarian sphere in a market economy]. Monograph. Kyiv: Vyd-vo UADU, 260 p.

15. Shkolenko, O. Instrumenty derzhavnoyi polityky zakhystu ekonomichnykh interesiv vitchyznyanykh tovarovyrobnykiv u zarubizhnykh krayinakh [Instruments of the state policy of protecting the economic interests of domestic producers in foreign countries]. *Svitove hospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny*. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vbumb/2010_1/2.pdf

УДК 368

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.28>**Ярмоленко В.В.**

аспірант, асистент кафедри економіки та фінансів,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Yarmolenko Vitalina

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ СТРАХУВАННЯ

APPROACHES TO DETERMINATION OF MORTGAGE OF INSURANCE

У статті визначено різні методичні підходи до визначення сутності страхування. В основу класифікації страхування закладено розбіжності: у сферах діяльності страхових компаній, у підходах щодо забезпечення страхового захисту майнових інтересів юридичних і фізичних осіб, а також у визначенні об'єктів страхування і у формах його проведення. Уточнено класифікацію видів страхування в Україні за історичною, юридичною та економічною ознаками. Визначено, що необхідність страхування діяльності підприємств зумовлюється тим, що збитки частіше настають від дії руйнівних явищ, що не можуть контролюватися людиною. За умов ризикового характеру функціонування будь-яких підприємств і не менш ризикового поведіння людей існує потреба попередження усунення і відшкодування збитків унаслідок настання несприятливих подій чи ризиків. Здійснено акцент на значенні і необхідності страхового захисту для суб'єктів господарювання від різних несприятливих наслідків дії руйнівних явищ з позиції різних аспектів.

Ключові слова: страхування, ознаки страхування, класифікація страхування, страховий ризик, страховий захист.

В статье определены различные методические подходы к определению сущности страхования. В основу классификации страхования заложено разногласия: в сферах деятельности страховых компаний, в подходах по обеспечению страховой защиты имущественных интересов юридических и физических лиц, а также в определении объектов страхования и в формах его проведения. Уточнена классификация видов страхования в Украине по исторической, юридической и экономической признакам. Определено, что необходимость страхования деятельности предприятий обусловлено тем, что убытки чаще наступают от действия разрушительных явлений, которые не могут контролироваться человеком. В условиях рискованного характера функционирования любых предприятий и не менее рискованного поведения людей существует потребность предупреждения устранения и возмещения убытков вследствие наступления неблагоприятных событий или рисков. Осуществлено акцент на значении и необходимости страховой защиты субъектов хозяйствования от различных неблагоприятных последствий действий разрушительных явлений с позиции разных аспектов.

Ключевые слова: страхование, признаки страхования, классификация страхования, страховой риск, страховая защита.

At the present stage of economic development of the country, insurance is one of the few sectors of the economy of Ukraine, which over the last years has a significant stable annual growth in the volume of services provided. Different methodological approaches to the nature of insurance are defined in the article. Insurance is a special type of economic activity, in the process of which an insurance fund is created, from which payments are made to insurers in the event of an insurance event stipulated by law or contract. In a market economy, insurance is, on the one hand, a means of protecting business and the well-being of people, and on the other, a kind of profitable business activity. The classification of types of insurance in Ukraine by historical, legal and economic characteristics has been clarified. The basis for the classification of insurance is a discrepancy: in the fields of activity of insurance companies, in approaches to

ensuring the insurance protection of property interests of legal and natural persons, as well as in the definition of objects of insurance and in the forms of its carrying out. Classification of types of insurance is carried out on historical, legal and economic grounds. The content of insurance is a system of closed redistributive relations between its members, the object of which is the formation at the expense of financial contributions of a trust insurance fund to recover from it a possible extraordinary and other damage to the insured or to pay money to citizens in the event of their disability. The need for insurance protection of economic entities against various adverse effects of destructive phenomena in terms of various aspects. The need for insurance protection is driven by the desire to limit both material and non-material losses associated with certain risks. Today, insurance is one of the most important sectors of the economy for any country because, thanks to insurance, the pressure on the expenditure side of the budget is reduced to the detriment. Insurance also contributes to attracting investment funds into the economy, solving social problems in society.

Key words: *insurance, insurance characteristics, insurance classification, insurance risk, insurance protection.*

Постановка проблеми. Сьогодні сільське господарство перспективна галузь розвитку економіки країни. Але в той же час є однією з найбільш ризикованих, оскільки успіх галузі багато в чому залежить від погодних умов. Ціни на продукцію аграріїв постійно зростають, тому втрата або недоотримання врожаю обертаються значними матеріальними збитками для виробників та призводить до втрати вигод. Планування різних видів підприємницької діяльності, в тому числі й сільськогосподарського виробництва, пов'язане з ризиком. Ризики виникають на кожному етапі діяльності підприємства: при складанні і виконанні планів виробництва, постачання, збуту, при оцінці кон'юнктури ринку, при порушенні термінів поставки сировини і реалізації продукції тощо. Ризик – явище, яке неможливо уникнути, тому кожне підприємство повинне розробляти систему управління ризиками, що виникають або можуть виникнути, і планування можливих шляхів для мінімізації негативного впливу ризику на їх діяльність.

Страховання є одним з найбільш дієвих методів зменшення впливу ризику на результати функціонування підприємства. На сьогоднішній день страховий сегмент ринку в Україні є відносно молодим і перебуває у стадії формування. Проте вже можна констатувати, що страховання є одним з найбільш вагомих сегментів ринкових економічних відносин. Саме страховання в змозі забезпечити не тільки безпеку, стабільність, соціальні гарантії в суспільстві через механізм страхового захисту, але й у перспективі може стати важливим механізмом перерозподілу інвестиційних ресурсів і механізмом вирішення питання працевлаштування для населення [16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень показав, що вітчизняні науковці приділяють достатньо уваги проблемам страховання. Серед авторів, які займаються даною проблематикою слід виділити роботи В.Д. Базилевича [1; 2], К.С. Базилевича [1], Н.М. Внукової [3], К.Г. Воблого [4], Т.А. Говорушко [5], В.В. Глушенка, О.Є. Гудзь, П.А. Лайка, М.В. Мниха, С.С. Осадця [6], С.А. Навроцького [9], В.Д. Пантелєєва, І.М. Паска, Н.С. Танклевської [7; 8] та інших.

Метою статті є визначення методичних підходів до сутності і уточнення класифікацій, видів та форм страховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі економічного розвитку країни, страховання – одна з небагатьох галузей економіки України, яка протягом останніх років має значний стабільний щорічний приріст обсягів наданих послуг.

В українській мові термін «страховання» походить від слова «страх», певним чином перегукуючись з європейськими мовами, в яких термін походить від слів «впевненість», «безпека», «передбачливість» тощо [9]. Огляд наукових джерел свідчить про різні підходи щодо тлумачення страховання (табл. 1) і його класифікацію. У сучасній страховій літературі, в словниках та енциклопедіях нараховується більше 20 різних визначень поняття «страховання». Проте, більшість вчених схиляються до такого визначення, що

страхування – це спосіб відшкодування збитків, заподіяних фізичній або юридичній особі, за допомогою розподілу сплати між багатьма особами. Збитки компенсуються із страхового фонду, що перебуває в розпорядженні страхової компанії.

Таблиця 1

Підходи до тлумачення сутності страхування

Джерело	Сутність дефініції
Законі України «Про страхування» від 4 жовтня 2001 року № 2745–III [10]	Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.
Господарський кодекс України [11]	Страхування – це діяльність спеціально уповноважених державних організацій та суб'єктів господарювання (страховиків), пов'язана з наданням страхових послуг юридичним особам або громадянам (страхувальникам) щодо захисту їх майнових інтересів у разі настання визначених законом чи договором страхування подій (страхових випадків), за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів.
Термінологічний словник [12]	Страхування – система заходів щодо утворення страхових (грошових) фондів, призначених для повного або часткового відшкодування втрат суб'єктам господарювання від непередбачених обставин (стихійних лих, аварій, нещасних випадків, невиконання зобов'язань контрагентами, що збанкрутували і т. ін.) та надання допомоги громадянам (чи їх сім'ям) у разі настання страхових випадків – досягнення певного віку, втрати працездатності, смерті тощо.
Внукова Н. М. [3]	Страхування – це економічні відносини, в яких беруть участь, як мінімум, дві сторони, два суб'єкта відносин: страхова організація, яка є страховиком, і страхувальник – юридична особа або дієздатний громадянин, який уклав зі страховиком договір страхування або є страхувальником відповідно до законодавства України.
Воблий К.Г. [4]	Страхування – вид господарської діяльності на базі солідарності і від платності, метою котрого є покриття майбутнього збитку або потреби, зумовленої настанням випадкової і одночасно статистично вловимої події.
Говорушко Т. А. [5]	Страхування – це економічні відносини, що виникають між страховиком і страхувальником з приводу передачі міри матеріальної відповідальності за наслідки випадкових подій від страхувальника до страховика за певну плату.
Осадєць С. С. [6]	Страхування – це двосторонні економічні відносини, які полягають у тому, що страхувальник, сплачуючи грошовий внесок, забезпечує собі (чи третій особі) у разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати з боку страховика, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, вживає превентивні заходи, спрямовані на зменшення ризику, а при потребі перестраховує частину своєї відповідальності.
Федорова Т. А. [1]	Страхування – це створення цільових фондів грошових засобів, призначених для компенсації збитків, котрі виникли внаслідок неочікуваних, випадкових за природою подій.

Джерело: згруповано авторами за даними

Базилевич В.Д. вважає, що економічний зміст страхування полягає в тому, що цей різновид людської діяльності спрямований на захист майнових інтересів юридичних та фізичних осіб, що потерпіли у зв'язку з настанням страхових випадків, визначених договором чи страховим законодавством, за рахунок страхових фондів, які формуються учасниками страхування [2]. Всі ці визначення підтверджують різноманітність прояву страхування та складність його однозначного визначення.

Класифікація страхування проводиться за різними ознаками. Найчастіше страхування класифікують за історичними, юридичними та економічними ознаками. Класифікацію страхування за історичною ознакою пов'язана із виділенням етапів розвитку тих чи інших видів страхування. Класифікацію страхування за цією ознакою подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Класифікація страхування за історичною ознакою

Вид історичного страхування	Характеристика виду
Давнє (традиційне)	відносять страхування майна в т.ч. морське страхування (судно і вантаж) (з XIV ст.), страхування від вогню (з XVII ст.), страхування транспортних засобів (з XX ст.) та страхування життя (з XVI ст.) і страхування від нещасних випадків (з XIX ст.)
Нове	відносять страхування фінансово-кредитних ризиків, страхування відповідальності і медичне страхування
Новітнє	відносять страхування будівельних і технічних ризиків, авіаційне і космічне страхування, комплексне страхування банків, технічний і медичний аси станс

Джерело: згруповано авторами за даними [1; 2]

Юридична ознака класифікації страхування базується на правових нормах цивільного і страхового законодавства і передбачає кілька підходів, а саме європейський підхід здійснюють згідно з директивами ЄС та вітчизняний, який з 1996 практикується в Україні при видачі ліцензій страховикам відповідно до вимог чинного законодавства України. Класифікацію страхування за цією ознакою подано в таблиці 3.

Найбільш широкою є класифікація страхування за економічною ознакою. Вона передбачає декілька варіантів поділу залежно від цілей класифікації (табл. 4).

Страхування створює для всіх учасників рівні права, можливість отримати вигоду, бажання ризикувати, надає впевненості у розвитку підприємницької діяльності, створює нові стимули зростання продуктивності праці та забезпечення економічного розвитку. Значення страхування нині продовжує посилюватися, оскільки з розвитком соціально-економічних відносин як всередині країни, так і поза її межами, науково-технічного прогресу виникає все більше нових ризиків, протистояти яким, без гарантій відшкодування збитків, неможливо. Завдяки широкому спектру страхування, після настання страхового випадку, страхові виплати є надійною запорукою економічної безпеки юридичних і фізичних осіб.

Необхідність страхування діяльності підприємств зумовлюється тим, що збитки частіше настають від дії руйнівних явищ, що не можуть контролюватися людиною. За умов ризикового характеру функціонування будь-яких підприємств і не менш ризикового поведіння людей існує потреба попередження усунення і відшкодування збитків унаслідок настання несприятливих подій чи ризиків.

Відомі українські вчені В.Д. Базилевич та К.С. Базилевич пояснюють необхідність страхового захисту з позиції таких аспектів [1]:

Таблиця 3

Види страхування за юридичною ознакою

Вид страхування	Клас
Європейський підхід (з 1 січня 1978 року використовують країни-члени ЄС)	
1) Довгострокове страхування («Life»)	<p>Клас I. Страхування життя і щорічної ренти (ануїтетів). Клас II. Страхування до шлюбу і народження дитини. Клас III. Зв'язане довгострокове страхування життя. Клас IV. Безперервне страхування здоров'я. Клас V. Тонтіни – це угоди, у яких група осіб зв'язана між собою таким чином, що зроблений однією особою внесок розподіляється між тими особами, які до дня смерті цієї особи залишаються живі. Клас VI. Страхування виплати капіталу. Клас VII. Страхування пенсій.</p>
2) Загальне страхування («Non-Life»)	<p>Клас 1. Страхування від нещасних випадків. Клас 2. Страхування на випадок хвороби. Клас 3. Страхування наземних транспортних засобів. Клас 4. Страхування залізничного транспорту. Клас 5. Страхування авіаційної техніки. Клас 6. Страхування суден. Клас 7. Страхування вантажів (товарів у дорозі). Клас 8. Страхування від пожеж і стихійного лиха. Клас 9. Страхування власності. Клас 10. Страхування відповідальності власників моторизованих транспортних засобів. Клас 11. Страхування відповідальності власників авіаційної техніки. Клас 12. Страхування відповідальності власників суден. Клас 13. Страхування загальної відповідальності. Клас 14. Страхування кредитів. Клас 15. Страхування поручительств (застави). Клас 16. Страхування фінансових втрат. Клас 17. Страхування судових витрат. Клас 18. Страхування фінансової допомоги.</p>
Вітчизняний підхід	
1) Добровільне страхування (ст. 6 ЗУ «Про страхування»)	страхування життя; страхування від нещасних випадків; медичне страхування; страхування здоров'я на випадок хвороби; страхування залізничного транспорту; страхування наземного транспорту (крім залізничного); страхування повітряного транспорту; страхування вантажів та багажу (вантажобагажу); страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ; страхування майна; страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту (включаючи відповідальність перевізника) тощо.
2) Обов'язкове страхування (ст. 7 ЗУ «Про страхування»)	особисте страхування медичних і фармацевтичних працівників (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України) на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини при виконанні ними службових обов'язків; особисте страхування працівників відомчої та сільської пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин (команд) тощо.

Джерело: згруповано авторами за даними [2; 6]

Таблиця 4

Класифікація страхування за економічними ознаками

Ціль класифікації	Вид страхування	Характеристика виду
За спеціалізацією страховика або сферами його діяльності	Страхування життя	Страховики укладають договори страхування, які не лише задовольняють потреби страхувальників у страховому захисті, а й здатні забезпечити їхні інвестиційні інтереси. Принципова особливість даних видів страхування полягає у тому, що по закінченню дії договору страхувальник або застрахована особа отримують страхову суму, а інколи страхову суму та бонус.
	Загальні (ризикові) види	Страховики укладають договори, які обслуговують потреби виключно у страховому захисті, не торкаючись інвестиційних інтересів страхувальників. До таких видів страхування відносяться усі види майнового страхування, страхування відповідальності та договори страхування від нещасних випадків та медичного страхування.
За об'єктами страхування, на який спрямований страховий захист	Особисте страхування	Страхування майнових інтересів, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та додатковою пенсією страхувальника або застрахованої особи.
	Майнове страхування	Страхування майнових інтересів, пов'язаних з володінням, користуванням і розпорядженням майном.
	Страхування відповідальності	Страхування майнових інтересів, пов'язаних з відшкодуванням заподіяної страхувальником шкоди третій (юридичній чи фізичній) особі або її майну.
За родом небезпеки або страхових ризиків	автотранспортне; кредитних ризиків тощо.	За таким підходом можуть виділяти небезпеки, які за ієрархією не пов'язані між собою, але відносяться до конкретного об'єкта або групи об'єктів, що становить основу комплексного страхування.
За статусом страховика або за формою організації	Державне	Здійснюють спеціалізовані державні страхові організації.
	Акціонерне (комерційне)	Здійснюють страхові компанії, створені у формі акціонерних товариств закритого й відкритого типу, повні, командитні товариства, товариства із додатковою відповідальністю, приватні страхові компанії. Метою діяльності яких є отримання прибутку.
	Взаємне	Здійснюють товариства взаємного страхування. Це недержавна організаційна форма страхування, яка виражає домовленість між групою фізичних, юридичних осіб про відшкодування один одному майбутніх можливих збитків у визначених частинах згідно з прийнятими умовами.
	Кооперативне	Недержавна організаційна форма. Полягає у проведенні страхових операцій кооперативами.
	Медичне	Особлива організаційна форма страхової діяльності. Є формою соціального захисту інтересів населення в охороні здоров'я.
За орієнтацією страхових інтересів	Обслуговування громадян (фізичних осіб)	Орієнтовані на соціальні та майнові потреби родини або окремої людини.
	Обслуговування юридичних осіб	Орієнтовані на соціальні та майнові потреби осіб, які юридично оформлені.

Джерело: згруповано авторами за даними [2; 5; 6]

1) природний – пояснює необхідність виникнення страхування як засобу збереження матеріальних благ за умови настання випадкових, непередбачуваних, а також передбачуваних, але небажаних, і таких, яких не можна уникнути, випадків з метою розподілу заподіяних окремим громадянам збитків між багатьма іншими членами суспільства, щоб знизити втрати постраждалих;

2) економічний – створення такого різновиду людської діяльності, який був би оснований з метою нагромадження фінансових засобів для відшкодування збитків, спричинених настанням шкідливих для здоров'я та (або) матеріального благополуччя подій, як фізичним, так і юридичним особам, що створює сприятливі умови для безперервного процесу суспільного відтворення;

3) соціальний – страхування є формою (способом) участі держави, роботодавців та громадян у справі захисту особистих інтересів громадян і створення у такий спосіб умов для забезпечення соціальної та політичної стабільності в суспільстві;

4) юридичний – страхування є різновидом цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів;

5) міжнародний – усунення національних відмінностей у законодавствах різних країн і уніфікації способів захисту інтересів господарюючих суб'єктів, з одного боку, та розробки таких юридичних норм, які б забезпечили страховикам достатні фінансові гарантії – з іншого боку.

Висновки. Отже, підсумовуючи наведені визначення терміну, можна визначити, що страхування – це особливий вид господарської діяльності, в процесі якого створюється страховий фонд, з якого, в разі настання страхового випадку, що передбачений законом або договором, здійснюються виплати страхувальникам. У ринковій економіці страхування виступає, з одного боку, засобом захисту бізнесу та благополуччя людей, а з іншого – видом підприємницької діяльності, що приносить прибуток.

В основу класифікації страхування закладено розбіжності: у сферах діяльності страхових компаній, у підходах щодо забезпечення страхового захисту майнових інтересів юридичних і фізичних осіб, а також у визначенні об'єктів страхування і у формах його проведення. Класифікація видів страхування здійснюється за історичною, юридичною та економічною ознакою.

Необхідність страхового захисту викликана прагненням обмежити як матеріальні, так і нематеріальні збитки, пов'язані з певними ризиками. Сьогодні страхування – це один з найбільш значущих секторів економіки для будь-якої країни, оскільки завдяки страхуванню знижується тиск на видаткову частину бюджету по відшкодуванню збитків. Також страхування сприяє залученню інвестиційних коштів в економіку, вирішенню соціальних труднощів в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Страхова справа. 3-тє видання. К.: Товариство «Знання», КОО, 1998. 374 с.
2. Страхування: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. К.: Знання, 2008. 1019 с.
3. Внукова Н.М., Временко Л.В., Успенко В.І. та ін. Страхування: теорія та практика: Навчальний посібник. – 2-ге видання, перероблене та доповнене. Харків: Бурун Книга, 2009. 656 с.
4. Воблій К.Г. Основи економії страхування. Тернопіль: Економічна думка, 2001. 238 с.
5. Говорушко Т.А., Стецюк В.М. Страхування: навч. посіб. / за ред. Т.А. Говорушко. К.: Львів: «Магнолія 2006», 2014. 328 с.
6. Страхування : Підручник / Кер. авт. кол. і наук. ред. С.С. Осадець. Вид. 2-е, переробл. і доп. К.: КНЕУ, 2002. 599 с.
7. Танклевська Н.С., Супрун О.О. Перспективи розвитку фінансування діяльності аграрних підприємств. Агросвіт. № 20. 2015. С. 72–77.

8. Танклевська Н.С., Мірошниченко В.О. Фінансовий потенціал аграрних підприємств. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес»: ВЦ НУБіП України, 2014. Вип. 200. Ч. 3 С. 109–115.
9. Навроцький С.А. Страхування як самостійна економічна категорія відтворення. Економіка АПК. 2006. № 9. С. 37–44.
10. Про страхування : Закон України від 4 жовтня 2001 року № 2745–III ст. 1. URL: www.rada.gov.ua (дата звернення: 02.02.2020).
11. Господарський кодекс України редакція від 08 грудня 2016 року.
12. Словник страхових термінів. Товариство з додатковою відповідальністю «Страхова компанія «GUARDIAN». URL: <http://www.grdn.com.ua/glossary.html> (дата звернення: 02.02.2020).
13. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Страхування: Термінологічний словник.-2-е вид., випр,та доп. Львів: Видавництво «Бескид Біт», 2002. 104 с.
14. Podstawy ubezpieczeń. Podręcznik / pod red. J. Monkiewicza. T.I. Mechanizmy i funkcje. – Warszawa: Poltext, 2000. 401 s.
15. Prokopchuk E.T. Specifics of agricultural insurance in Ukraine. Journal Current Issue. 2016. Vol. 22, Iss. 37, p. 50–60.

References:

1. Bazylevych, V. & Bazylevych, K. (1998). Strakhova sprava [Insurance business]. 3-tie vydannia. K.: Tovarystvo “Znannia”, KOO. (in Ukrainian)
2. Bazylevych, V.D. (Ed.). (2008). Strakhuvannia: Pidruchnyk [Insurance: Tutorial]. K.: Znannia. (in Ukrainian)
3. Vnukova, N., Vremenko, L., Uspalenko, V. et al. (2009). Strakhuvannia: teoriia ta praktyka: Navchalnyi posibnyk [Insurance: Theory and Practice: a tutorial]. 2-he vydannia, pereroblene ta dopovnene. Kharkiv: Burun Knyha. (in Ukrainian)
4. Voblyi, K. (2001). Osnovy ekonomii strahovaniya [Basics of insurance savings]. Ternopil: Ekonomichna dumka. (in Russian)
5. Hovorushko, T. & Stetsiuk, V. (2014). Strakhuvannia: navch. posib. [Insurance: a tutorial]. K.: Lviv: «Mahnoliia 2006». (in Ukrainian)
6. Osadets, S.S (Ed.). (2002). Strakhuvannia: Pidruchnyk [Insurance: Tutorial]. Vyd. 2-e, pererobl. idop K.: KNEU. (in Ukrainian)
7. Tanklevska, N. & Suprun, O. (2015). Perspektyvy rozvytku finansuvannia diialnosti ahrarnykh pidpryiemstv [Prospects for financing the activities of agrarian enterprises]. Ahrosvit, 20, 72–77. (in Ukrainian)
8. Tanklevska, N. & Mirosnychenko, V. (2014). Finansovyi potentsial ahrarnykh pidpryiemstv [Financial potential of agrarian enterprises] Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bi-oresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy, Serii «Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes» : VTs NUBiP Ukrainy, 200(3), 109–115 (vključeno do mizhnarodnoi nauково-metrychnoi bazy RINTs). (in Ukrainian)
9. Navrotskyi, S. (2006). Strakhuvannia yak samostiina ekonomichna katehoriia vidtvoren- nia [Insurance as an independent economic category of reproduction]. Ekonomika APK, 9, 37–44. (in Ukrainian)
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001). Insurance (The Law of Ukraine). Retrieved from: www.rada.gov.ua (in Ukrainian)
11. Hospodarskyi kodeks Ukrainy (2016). (in Ukrainian)
12. Slovnyk strakhovykh terminiv [Dictionary of economic terms]. Tovarystvo z dodatkovoiu vid- povidalnistiu «Strakhova kompaniia «GUARDIAN». Retrieved from: <http://www.grdn.com.ua/glos- sary.html> (in Ukrainian)
13. Zahorodnii, A. & Vozniuk, H. (2002). Strakhuvannia: Terminolohichniy slovnyk [Insurance: Terminological Dictionary]. 2-e vyd., vypr,ta dop. Lviv: Vydavnytstvo «Beskyd Bit». (in Ukrainian)
14. Monkiewicza, J. (Ed.). (2000). Podstawy ubezpieczeń. Podręcznik. T.I. Mechanizmy i funkcje. Warszawa: Poltext.
15. Prokopchuk E.T. (2016) Specifics of agricultural insurance in Ukraine. Journal Current Issue. Vol. 22, Iss. 37, p. 50–60.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.2:631.11

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.29>

Коваль С.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5830-5750>

Koval' Svetlana

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ОБЛІК ТОВАРНИХ ОПЕРАЦІЙ В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЗОВАНИХ СИСТЕМ ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ

COMMODITY ACCOUNTING IN THE CONDITIONS OF USE OF AUTOMATED INFORMATION PROCESSING SYSTEMS

У роботі розглянуто особливості обліку товарних запасів аграрних підприємств. Насамперед, йдеться про значну їх частку у структурі облікової роботи. Тому велике значення має оптимізація обліку шляхом використання автоматизованих систем обліку та відповідних програмних продуктів. Серед пропонованих заходів особлива увага приділена групуванню первинних облікових документів. Також велике значення має визначення змісту програми ІС: Підприємство, ІС: Бухгалтерія. Визначені переваги залучення вказаного й інших програмних продуктів навіть як основи створення прогностичного обліку на підприємствах.

Ключові слова: підприємства, облік, товарні операції, програмні продукти, автоматизовані системи, аграрні удосконалення.

В работе рассмотрены особенности учета товарных запасов аграрных предприятий. Прежде всего, речь идет о значительной доле в структуре учетной работы. Поэтому большое значение имеет оптимизация учета путем использования автоматизированных систем учета и соответствующих программных продуктов. Среди предлагаемых мер особое внимание уделено группировке первичных учетных документов. Также большое значение имеет определение содержания программы ИС: Предприятие, ИС: Бухгалтерия. Определенные преимущества привлечения указанного и других программных продуктов даже как основы создания прогностического учета на предприятиях.

Ключевые слова: предприятия, учет, товарные операции, программные продукты, автоматизированные системы, аграрные совершенствование.

The features of accounting of commodities stocks of agricultural enterprises are considered in the work. First of all, it is a significant part of their accounting structure. Therefore, accounting optimization through the use of automated accounting systems and related software is of great importance. Features processing of accounting and analytical information in the use of software are reflected in the development of the methodology of automated forms of accounting. Today, the information technology and services market offers a sufficiently large number of software products that can handle complex accounting, management, database creation and protection issues, and so on. The market of accounting programs is quite saturated and presented by complex (universal), functional, as well as corporate information systems. The speed of computers, as well as the specific construction of databases provides a wide range of opportunities for analytical and economic calculations at fairly short intervals. It is advisable to implement automated accounting

systems, especially for settlement operations, since companies always carry out transactions of sale, purchase, provide intermediary services and cooperate with many other enterprises, firms, institutions, individuals. Accounting programs create databases of counterparties, the data about the desired enterprise is readily available and displayed in a user-friendly form. The application of automated systems, the differentiation of types of accounting and the consideration of different elements of the management system in it will lead in the future to the formation of new types of accounting, for example, predictive (expected), as it happened in due time with the advent of financial, internal (managerial), tax. Among the proposed measures, particular attention is paid to the grouping of primary accounting documents. Also important is the definition of the content of the program 1C: Enterprise, 1C: Accounting. Advantages of attracting specified and other software products, even as a basis for creating forecast accounting in enterprises, are determined.

Key words: enterprises, accounting, commodity operations, software products, automated systems, agrarian improvement.

Постановка проблеми. Довгий час застосування електронно-обчислювальних машин в обліково-економічній роботі справляло лише видимість підвищення ефективності обробки облікової інформації, а вирішення проблем методології обліку в цьому зв'язку зволікалося. Автоматизована система бухгалтерського обліку виникла і розвивається на основі «ручних» форм обліку. При цьому вона має свою специфіку та особливості, в зв'язку з чим її визнають окремою формою бухгалтерського обліку.

Сучасний підхід до визначення форми бухгалтерського обліку, особливо автоматизованої, виходить за рамки традиційної уяви, що склалася історично. Особливості обробки обліково-аналітичної інформації в умовах використання програмного забезпечення знаходять відображення в розвитку методології автоматизованої форми обліку. На сьогодні ринок інформаційних технологій та послуг пропонує досить велику кількість програмних продуктів, здатних вирішувати складні завдання щодо обліку, управління, створення баз даних та їх захисту тощо. Ринок бухгалтерських програм є досить насиченим і представлений комплексними (універсальними), функціональними, а також корпоративними інформаційними системами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розробку питань теорії та методології обліку товарних операцій вагомий внесок зробили вітчизняні вчені: М.Я. Дем'яненко, Г.Г. Кірейцев, В.Б. Моссаковський, В.М. Жук, Ф.Ф. Бутинець, Ю.І. Осадчий, Л.К. Сук, В.С. Рудницький, І.А. Бланк, Н.М. Малюга, О.М. Петрук, В.О. Шевчук та інші вчені; зарубіжні дослідники: А.М. Андросов, І.П. Бабенко, В.Ф. Палій, Я.В. Соколов, М.Р. Метьюс, Ж. Рішар, Е.С. Хендріксен.

На думку професорів В.Ф. Палія та Я.В. Соколова, бухгалтерський облік товарних операцій є складною трирівневою системою. Перший рівень – методичний, другий – технічний (рівень форми обліку), третій – організаційний. Досить цікаве тлумачення товарних операцій за суттю та економічним значенням дав І.П. Бабенко, яке не втратило свого облікового значення й нині, практично воно знайшло своє втілення в законодавчих актах України. Проте проблеми автоматизації наразі є актуальними та потребують подальшого вирішення.

Мета статті полягає у виявленні особливостей та проблем обліку товарних операцій аграрних підприємств та обґрунтування його удосконалення шляхом використання автоматизованих систем обробки інформації та відповідних програмних продуктів.

Виклад основного матеріалу. В основу універсальних програм, таких як «1С Бухгалтерія», «Парус» (базова версія), «Інфо-Бухгалтер», «Інфін-бухгалтерія» закладено принципи побудови спрощеної форми бухгалтерського обліку з використання Журналу реєстрації господарських операцій. Робота з такими програмними продуктами організовується за наступною схемою: в журнал вносяться господарські операції та документи, на основі яких після обробки формуються журнали-ордери, відомості, інші реєстри синтетичного й аналітичного обліку, бухгалтерська, податкова, статистична звітність [1, с. 32].

Універсальні бухгалтерські програми складаються із 1-2 програмних модулів. Стандартний набір функцій дозволяє автоматизувати будь-який розділ бухгалтерського обліку і не розподіляється на окремі ділянки обліку. На відміну від універсальних, функціональні бухгалтерські програми (зокрема, «БЕСТ-5», «Галактика», «Дебет плюс», «Парус», «1:С Підприємство 8.2») являють собою сукупність автоматизованих рішень облікових задач, таких як облік основних засобів і нематеріальних активів, облік товарно-матеріальних цінностей, облік розрахунків, а також окремого спеціального модуля для зведення Головної книги та побудови Балансу. Кожне із таких автоматизованих рішень може бути оформлено як окрема автоматизована програма-модуль (АРМ), здатна працювати самостійно та узгоджено з іншими програмами комплексу.

Існування різних форм власності, різних галузей та видів діяльності в агросфері виключає можливість створення єдиної бухгалтерської програми для відображення інформації в реєстрах синтетичного та аналітичного обліку з використанням набору стандартних первинних документів, відомостей, журналів-ордерів [2, с. 7]. Цим пояснюється виникнення специфічних методів бухгалтерського обліку в умовах електронної обробки облікової інформації, таких як механізми настройки, сервісні засоби та засоби програмування. Зазначені елементи методу не існують окремо. Вони є інструментами, що адаптують традиційні облікові методи до використання інформаційних ресурсів сучасного підприємства за допомогою ПК (персональних комп'ютерів). Без них організація автоматизованого обліку неможлива.

Відповідно до визначених критеріїв, нами проведено пошук оптимальної конфігурації обліку для сільськогосподарських підприємств України з використанням всевітньої інформаційної мережі Інтернет. Результат пошуку виявився позитивним: на ринку України таку конфігурацію пропонують окремі фірми-розробники («Кварц», «МІКСТ»). Особливістю галузевих конфігурацій автоматизованих систем обліку є те, що вони не можуть працювати самостійно.

Так, обов'язковою компонентою для вищезгаданих розробок фірм «Кварц» та «МІКСТ» є бухгалтерська система «1С: Підприємство 8.2». В зв'язку з цим для вирішення проблем автоматизації обліку розрахунків та в якості практичної реалізації поставлених завдань було обрано програмний продукт «1С: Підприємство 8.2». У ході дослідження було сформульовано ряд вимог щодо автоматизації обліку розрахунків та проведено аналіз програми 1С: Підприємство 8.2». Основні результати такого дослідження полягають у наступному:

Господарські операції з обліку розрахунків є наслідком виконання умов господарських договорів. Першим кроком автоматизації обліку розрахунків у «1С» є підготовка класифікаторів та наборів даних, які повинні бути сформовані до початку облікових операцій в розділі «Довідники».

Довідник «Контрагенти» представлений списком постачальників, покупців, інших партнерів, з якими співпрацює підприємство. У ньому заповнюються поля: повна назва підприємства, фізична адреса, юридична адреса, прізвища посадових осіб, індивідуальні коди, банківські реквізити, контактні телефони тощо. В режимі роботи «1С» передбачено можливості створення окремих груп контрагентів.

Для одержання звітних даних використовується стандартний звіт «Картка субконто». Якщо попередньо описана операція поділу контрагентів на групи виконана, користувач має змогу одержати більш якісний звіт, задаючи відповідні параметри [3, с. 412]. Так, наприклад, для одержання інформації щодо стану розрахунків за операціями товарного змісту запит формується так: задається період; заповнюється поле «Вид субконто 1»: із підпорядкованого списку вибирається позиція «Контрагенти»; заповнюється поле «Субконто 1»: із підпорядкованого списку вибирається позиція «Комерційні» «Товарні»; активізується функція «Відбір проводок по субконто». Команда «Сформувати» виводить на екран результат розрахунку у вигляді Картки субконто.

В режимі «Документи» програмою «1С» передбачено реєстрацію договорів. У ньому заповнюються наступні позиції: номер, дата укладання, параметри строку дії («Початок» та «Закінчення»), сума договору, примітка – вводяться з клавіатури вручну; назва контрагента, вид ПДВ, вид валових доходів (витрат) – вибираються автоматично із підпорядкованого довідника.

Але, на нашу думку, у реальних умовах господарювання сплата неустойки за простроченим договором не відшкодовує в повній мірі трансакційних витрат підприємства, чий права було порушено. Другим недоліком бухгалтерської системи «1С» є те, що господарський договір визнається правовим документом, а не бухгалтерським, що виключає можливість одержання оперативної інформації щодо стану договірних відносин.

Типова конфігурація «1С» містить додаткові можливості щодо використання сучасних форм розрахунків, таких як залік зустрічних вимог та бартер. Поряд з тим виключена можливість електронної обробки платіжних інструментів розрахунків, таких як чек та вексель. Господарські операції з обліку розрахунків проводяться на підставі первинних документів. Зокрема, операції з продажу сільськогосподарської продукції оформлюють накладними, які є підставою для списання продукції зі складів, інших місць зберігання і розрахунків з покупцями [4, с. 114].

Такий недолік потребує виправлення, адже у первинному документі потрібно реєструвати не лише факт господарської операції, а й іншу інформацію, яка необхідна для обліку і контролю. В зв'язку з цим пропонуємо удосконалити автоматизацію процесу документування в системі «1С: Конфігурація для сільськогосподарських підприємств» шляхом її доповнення наступними документами електронного виду: накладна на відпуск продукції рослинництва; накладна на відпуск продукції тваринництва. Форма документа, її зміст повинні створюватися окремо на кожен вид продукції сільськогосподарського виробництва (рис. 1):

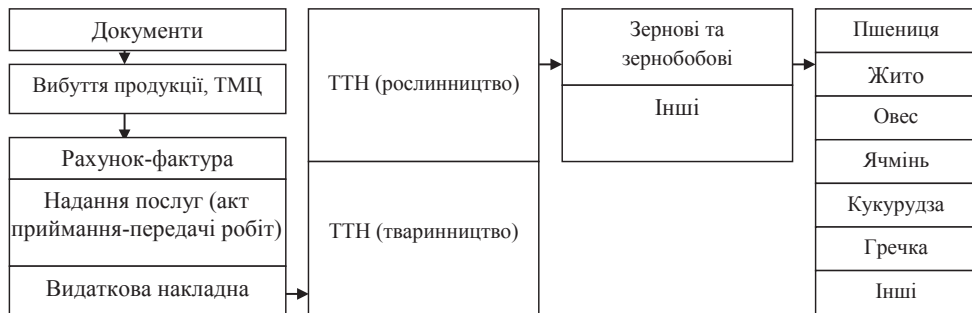

Рис. 1. Приклад групування первинних документів, які є підставою для розрахунків за продану сільськогосподарську продукцію в системі «1С»

На перший погляд, подібна класифікація може здатися занадто громіздкою, адже на зміну одному «універсальному» документу приходять десятки нових. Однак, ми вважаємо що такий поділ є необхідним і доречним з наступної причини: автоматизовані системи обліку не зменшують навантаження облікового працівника при визначенні величини резерву сумнівних боргів. Такі операції виконуються вручну.

Визначаючи перелік задач, які доцільно включити до автоматизованих інформаційних систем, нами були враховані основні технологічні операції обробки документів та завдання, що впливають із потреби забезпечити повноту, вчасність й оптимальність прийняття рішень, які раніше не виконувались через обмежені можливості обробки інформації [5, с. 653]. Серед них:

1. Автоматизація обліку господарських договорів товарного змісту;

2. Автоматизація розрахунку величини резерву сумнівних боргів, що сприятиме підвищенню ефективності системи внутрішнього контролю розрахунків (завдяки систематизації інформації щодо виконання договірних зобов'язань постачальниками та підрядниками в Журналі оперативного контролю господарських договорів), а також підвищенню функції обліку в управлінні.

Авторське розуміння способу вирішення поставленого завдання зводиться до наступного:

Застосування схеми автоматизації обліку господарських договорів товарного змісту (виконується за умови визнання договору первинним документом, що підлягає обліку). При цьому документ «Договір» у системі електронної обробки даних необхідно доповнити реквізитами, які характеризуватимуть зміст його суттєвих умов: «Предмет договору» – назва продукції (вид робіт, послуг), вимоги щодо її якості та кількості; «Форма розрахунку» – з відміткою про використання конкретного платіжного інструмента; «Спосіб оплати» – повна передплата, часткова передплата, оплата після передачі предмету договору (з відміткою щодо строків її здійснення); «Розмір неустойки» – із зазначенням фіксованої суми чи відсотку від суми договору.

Деталізацію суттєвих умов господарського договору в умовах електронної обробки інформації необхідно проводити з метою подальшого розширення облікових функцій автоматизованих систем. Так, параметри критеріїв «Спосіб оплати» та «Розмір неустойки» можуть бути задіяні для розрахунку оціночних зобов'язань, необхідність обліку яких в Україні поки що не визнано. Але такі дані можуть бути корисними для управління: якщо у складі оціночних зобов'язань за господарським договором обліковувати неустойку, втрати від інфляції, інші витрати, пов'язані з втратою економічної вигоди. Це потребує розробки додаткових алгоритмів з прив'язкою до окремих параметрів господарського договору [6, с. 231]. Вихідним документом при цьому має бути «Розрахунок оціночних зобов'язань за договором». Можливість одержання управлінням оперативних даних щодо оціночних зобов'язань за договором дозволить вчасно прийняти відповідні рішення.

При ресстрації операцій товарно-грошового змісту у первинному документі потрібно робити посилання на той чи інший господарський договір. Для цього необхідно забезпечити взаємозв'язок системи «Документи» з «Журналом оперативного контролю господарських договорів товарного змісту». Така постановка обліку забезпечить автоматичне складання звітнього документу про стан виконання договірних зобов'язань постачальниками і підрядниками за формою, яка пропонувалася нами раніше. Окрім свого основного призначення, «Журнал оперативного контролю господарських договорів товарного змісту» може використовуватися управліннями для визначення величини «умовних» прав чи зобов'язань, що виникають внаслідок порушення договірних умов.

Використання запропонованих заходів з удосконалення автоматизації обліку розрахунків також сприятиме реалізації функцій внутрішньфірмового фінансового прогнозування та планування як найголовніших інструментів регулювання фінансових потоків підприємств. Зокрема, складовими нормативно-довідкового фонду з оперативного обліку фінансово-розрахункових операцій підприємства можуть стати: показники платоспроможності агентів-покупців; показники якості сільськогосподарської продукції відповідно до вимог Держстандарту [7, с. 726].

У програмі «ІС:Бухгалтерія» облік розрахунків підприємства з його контрагентами (покупцями і постачальниками) ведеться в типовій конфігурації в розрізі так званих документів-замовлень. Документом-замовленням у програмі є перший документ в пов'язаній за змістом послідовності документів, які впливають на стан розрахунків з контрагентом. Приклад такої послідовності має наступний вигляд:

– рахунок-фактура – видаткова накладна – банківська виписка (в цьому випадку замовленням є рахунок-фактура);

– рахунок-фактура – банківська виписка – видаткова накладна (замовленням також є рахунок-фактура);

– договір – прибуткова накладна – банківська виписка (замовленням є договір); видаткова накладна – банківська виписка (замовленням є видаткова накладна;

– вихідний рахунок – банківська виписка – прибуткова накладна (замовленням є вихідний рахунок).

Результатом рішення задачі є вихідна інформація. Існує три способи відображення вихідної інформації:

1. Отримання повно об'ємних і звітних документів на паперовому носії з метою їх використання, архівного зберігання і документальних ревізій. Такі документи оформляються з врахуванням довготривалого зберігання і мають юридичну силу.

2. Складання фрагментарних документів, що відрізняються від них тим, що містять лише вибірку інформацію, яка в більшості випадків видається за запитом. Фрагменти відомості мають разовий характер використання і не мають юридичної сили.

3. Вихідна інформація відображається на дисплей комп'ютера.

Автоматизація відображення вихідної інформації передбачає автоматизовану обробку і відображення вихідної інформації з широким використанням програмно-апаратних засобів [8, с. 56]. Сформувавши оборотно-сальдову відомість, можна побачити і дебетовий і кредитовий оборот, а також сальдо. Оборотно-сальдову відомість по рахунку 63 в аналітичному розрізі формуються в меню: («Звітність» – «Оборотно-сальдова відомість по рахунку») чи коли знаходимося в оборотно-сальдовій відомості. Тоді необхідно підвести курсор «миші» на необхідне нам кінцеве сальдо рахунку 63, і коли він перетвориться в «лупу», двічі клацнути «мишкою». Із запропонованого списку форм виберемо «Відомість по субконто» і сформуємо для всіх субконто.

Відомість «Аналіз субконто» може бути викликана через головне меню: режим «Звітність». Skorистатися нею доцільно для аналізу взаєморозрахунків з постачальником. З даної відомості можна також побачити, результати наших взаєморозрахунків (дебіторську чи кредиторську заборгованість). Крім того, для аналізу взаєморозрахунків корисна відомість «Картка субконто», яка відображає всі господарські операції, зафіксовані на протязі звітного періоду по вибраному аналітичному об'єкту [9, с. 101].

Таким чином, автоматизація обліку дозволяє значно полегшити роботу бухгалтерії в цілому та кожного бухгалтера окремо. Крім того, у бухгалтерських програмах можна об'єднувати декілька робочих місць на одного виконавця. Бухгалтерські програми у поєднанні з програмами «Клієнт-Банк» дозволяють значно прискорити процес документообороту, а значить і процес проведення розрахунків. Автоматизація обліку дозволяє значно скоротити обсяг роботи та навантаження на працівників, об'єднати декілька робочих місць, а отже скоротити штат бухгалтерії.

Висновки. Швидкість роботи комп'ютерів, а також специфічна побудова баз даних дає широкі можливості для проведення аналітико-економічних розрахунків за досить короткі проміжки часу. Доцільно впроваджувати автоматизовані системи бухгалтерського обліку, особливо розрахункових операцій, оскільки підприємства завжди здійснюють операції продажу, купівлі, надають посередницькі послуги і співпрацюють з багатьма іншими підприємствами, фірмами, установами, фізичними особами.

Бухгалтерські програми створюють бази даних контрагентів, дані про потрібне підприємство легкодоступні і виводяться у зручній для користувача формі. Застосування автоматизованих систем, диференціація видів обліку та врахування потреби в ньому різних елементів системи управління призведе у майбутньому до утворення нових видів обліку, наприклад, прогностичного (очікуваного), як це відбулося у свій час з появою фінансового, внутрішньогосподарського (управлінського), податкового. Подальші дослідження планується здійснювати у напрямках удосконалення бухгалтерського обліку товарних операцій аграрних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Моссаковський В.Б. Парадокси бухгалтерського обліку в Україні. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2011. № 9. С. 30–35.
2. Голов С.Ф. МСФЗ у Закон. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2011. № 9.С. 3–9.
3. Садовська І. Б. Бухгалтерський облік: навч. посіб. для вищої школи. К.: Центр учбової літератури, 2013. 688 с.
4. Копійка О.В. Особливості формування облікової політики сільськогосподарських підприємств. *Держава та регіони*. 2007. № 3. С. 113–115.
5. Бухгалтерський облік на сільськогосподарських підприємствах: М.Ф. Огійчук, В.Я. Плаксієнко, Л.Г. Панченко [та ін.]; за ред. М.Ф. Огійчука. Вид. 4-те, перероб. і доповн. К. : Алерта, 2007. 984 с.
6. Особливості бухгалтерського обліку в сільському господарстві :навч. посіб. / за заг. ред. проф. Ф.Ф. Бутинця та проф. І.В. Замули. Житомир : ЖДТУ, 2013. 412 с.
7. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський (фінансовий) облік, оподаткування і звітність: підручник. 6-те вид. допов. і перероб. К. : Алерта, 2013. 982 с.
8. Блакита Г.В., Ромашевська Н.О. Бухгалтерський облік: практикум: навч. посіб. К. : ЦУЛ, 2010. 152 с.
9. Кулинич М.Б., Сорока С.В. Особливості інформаційного забезпечення системи управління витратами підприємства. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. № 4. С. 98–103.

References:

1. Mossakovskyy, V.B. (2011), Paradoxes bukhhalterskoho obliku v Ukrayini [Paradoxes of accounting in Ukraine]. *Bukhhalterskyy oblik i audyt*, 9, 30–35. (in Ukrainian)
2. Holov, S.F. (2011), MSFZ u Zakoni [IFRS in the Law]. *Bukhhalterskyy oblik i audyt*, 9, 3-9. (in Ukrainian)
3. Sadovska, I. B. (2013), *Bukhhalterskyy oblik* [Accounting]. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury. (in Ukrainian)
4. Kopyyka, O.V. (2007), Osoblyvosti formuvannya oblikovoyi polityky silskohospodarskykh pidpryyemstv [Peculiarities of formation of accounting policy of agricultural enterprises]. *Derzhava ta rehiony*, 3, 113–115. (in Ukrainian)
5. Ohychuk, M.F., Plaksiyenko, V.YA. & Panchenko, L.H. (2007), *Bukhhalterskyy oblik na silskohospodarskykh pidpryyemstvakh* [Accounting in agricultural enterprises]. Kyiv: Alerta. (in Ukrainian)
6. Butyntsya, F.F. & Zamuly, I.V. (2013), *Osoblyvosti bukhhalterskoho obliku v silskomu hospodarstvi* [Features of accounting in agriculture]. Zhytomyr: ZHDTU. (in Ukrainian)
7. Tkachenko, N.M. (2013), *Bukhhalterskyy (finansovyy) oblik, opodatkovannya i zvitnist* [Accounting (financial) accounting, taxation and reporting]. Kyiv: Alerta. (in Ukrainian)
8. Blakyta, H.V. & Romashevska, N.O. (2010). *Bukhhalterskyy oblik: praktykum* [Accounting: Practicum]. Kyiv: TSUL. (in Ukrainian)
9. Kulynych, M.B. & Soroka, S.V. (2010), Osoblyvosti informatsiynoho zabezpechennya systemy upravlinnya vytratamy pidpryyemstva [Features of information support of the enterprise cost management system]. *Naukovyy visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrayinky*, 4, 98–103. (in Ukrainian)

УДК 657.471.66

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.30>**Сақун А.Ж.**

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0910-4055>

Sakun Alina

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ОБЛІКОВА СИСТЕМА ЯК ІНФОРМАЦІЙНА БАЗА УПРАВЛІННЯ ЗБУТОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

ACCOUNTING SYSTEM AS AN INFORMATION BASE OF SALES MANAGEMENT

У статті розглянуто значення облікового забезпечення в системі управління збутовою діяльністю підприємства та запропоновано підходи до його оцінки, адже чим краща якість бухгалтерської інформації, тим більша ймовірність успіху в бізнесі, і це значною мірою пов'язано з тим, що бухгалтерський облік можна розглядати як систему вимірювання інформації та систему зв'язку для обслуговування макро- та мікроекономічної діяльності підприємства. Результати проведених досліджень переконливо засвідчують, що правильність організації обліку процесу збуту є запорукою достовірності відображення облікової інформації у фінансовій звітності підприємства та безпомилкового визначення результативності діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: інформація, облікова система, господарська операція, збутова діяльність, первинний облік, документація.

В статье рассмотрено значение учетного обеспечения в системе управления сбытовой деятельностью предприятия и предложены подходы к его оценке, ведь чем лучше качество бухгалтерской информации, тем больше вероятность успеха в бизнесе, и это в значительной степени связано с тем, что бухгалтерский учет можно рассматривать как систему измерения информации и систему связи для обслуживания макро- и микроэкономической деятельности предприятия. Результаты проведенных исследований убедительно свидетельствуют, что правильность организации учета процесса сбыта, является общей достоверностью отражения учетной информации в финансовой отчетности предприятия и безошибочного определения результативности деятельности субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: информация, учетная система, хозяйственная операция, сбытовая деятельность, первичный учет, документация.

One of the information systems is the accounting system, which identifies and reflects the facts of the economic activity of the enterprise and summarizes the indicators of economic activity that are used in their work by managers and farm managers in the process of effective management. That is why the role of accounting as the main system of management information support is currently especially important. The article considers the importance of accounting support in the sales management system of an enterprise and suggests approaches to its assessment, because the better the quality of accounting information, the greater the likelihood of success in business, and this is largely due to the fact that accounting can be considered as a measurement system information and communication system to service the macro and microeconomic activities of the enterprise. The study was conducted using a systematic approach to the study of economic processes, which included the consideration of problematic issues in terms of integrity, structuring and interconnection. The abstract logical method is used to justify the determination of the place and role of the system of accounting and analytical information in the marketing activities of enterprises; induction and deduction, observation – in identifying problems in the development of management accounting. A strategic approach to sales management requires the creation of a

reliable information support system, which is associated with the need to: determine the volume and structure; choose methods and sources of information collection; to develop an effective system for processing, transmitting and storing information; create the necessary conditions for the effective use of information in the process of strategic sales management. The theoretical aspects of the formation of accounting as a source of information support for the sales process are investigated. The results of the studies convincingly show that the correctness of the organization of accounting for the sales process is the key to the reliability of the reflection of accounting information in the financial statements of the enterprise and the error-free determination of the performance of business entities.

Key words: *information, accounting system, business transaction, sales activities, primary accounting, documentation.*

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування сільськогосподарських підприємств, посилення боротьби за ринки збуту сільськогосподарської продукції потребують зосередження уваги на проблемах підвищення якості облікової інформації та управління ефективністю збутової діяльності. Основною інформаційною базою управління збутовою діяльністю за економічним змістом і виконуваними функціями є облікова система. Вона формується на основі збору даних про здійснені операції за основними господарськими процесами, їх опрацювання та подальшого використання в комерційній діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти обліку і контролю збутової діяльності розглянуті у працях таких вітчизняних вчених-економістів: М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бугинець, А.М. Герасимович, С.Ф. Голов, З.В. Гуцайлюк, М.Я. Дем'яненко, І.К. Дрозд, Є.В. Калюга, Г.Г. Кірейцев, М.М. Коцупатрий, М.В. Кужельний, М.Р. Лучко, Л.В. Нападовська, П.Т. Саблук, В.В. Сопко, Л.К. Сук, М.Г. Чумаченко, В.О. Шевчук. Разом з тим ряд питань організації та методики обліку і контролю збутової діяльності потребує поглибленого вивчення.

Мета статті. Метою даної статті є з'ясування суті використовуваної для управління збутовою діяльністю облікової інформації, визначити джерела її надходження та значення для керівників і менеджерів підприємства у процесі прийняття ними управлінських рішень щодо забезпечення ефективності збутових операцій.

Виклад основного матеріалу. Для раціональної побудови системи обліку необхідно визначити мету обліку збутової діяльності, яка залежить від функціональної ролі збуту в господарському процесі. Метою ведення обліку збутової діяльності є інформаційне забезпечення управління доходами і витратами збутової діяльності; формування фінансових результатів, оцінка доцільності та ефективності передбачених збутовою політикою заходів, можливість планування оптимального розміру витрат на їх проведення, контроль збутових операцій. Мета обліку визначає структуру облікової моделі, яка в першу чергу повинна забезпечити накопичення інформації для оцінки та аналізу ефективності збутових операцій.

Збутова діяльність відображається в обліку шляхом формування кількісних показників, сукупність яких утворює інформаційну модель цієї діяльності. Тому вдосконалення системи показників збутової діяльності, які дозволяють здійснювати контроль і управління збутом, оцінку його результатів, є одним із найважливіших завдань методології бухгалтерського обліку.

Центральним об'єктом облікової системи є інформація – систематизовані дані, отримані в результаті опрацювання відомості, що несуть в собі новизну для того, кому вони призначені і розкривають суть здійснених операцій. На різних стадіях облікового процесу отримана первинна і вторинна інформація є підставою для формування облікової системи підприємства. Первинна інформація відображається в первинних документах, виникає безпосередньо в ході виробничо-господарської діяльності, тому її вважають вихідною. Ця інформація відображає всі сторони діяльності, обслуговує

існуючі на підприємстві види обліку, виступає регулятором виробничо-збутових процесів, засобом оперативного контролю господарської діяльності. Отримана в результаті обробки та аналізу первинних даних інформація, вважається вторинною. У якості такої інформації розглядають регістри зведеного обліку та фінансову звітність [2].

Облікова система передбачає можливість формування та отримання частини показників „про всяк випадок”, без очевидної потреби в них на випадок, якщо вони будуть потрібні. Тому виникає потреба у чіткому визначенні інформаційних потреб підприємства: структури, обсягу, змісту документів, періодичності представлення інформації у звітності. Систему бухгалтерського обліку можна умовно розділити на окремі блоки за видами діяльності та основними господарськими процесами, зображені на рис. 1.

Рис. 1. Формування інформації в обліковій системі

Джерело: сформовано автором за [1; 3]

Облік збутових операцій в сільському господарстві є однією із найбільш трудомістких і відповідальних ділянок облікової роботи. Це пояснюється:

- великим асортиментом товарної продукції, яка підлягає збуту, впливом сезонності на обсяг та характер реалізації;
- часовими обмеженнями реалізації під час масового досягання і збору продукції рослинництва, внаслідок швидкого псування окремих видів продукції та відсутністю умов для її тимчасового зберігання до моменту реалізації;
- значними розбіжностями в якісних параметрах, по яких доводиться відображати реалізацію товарної продукції в обліку (м'ясо, овочі, зерно, молоко, плодова продукція), що в першу чергу призводить до збільшення розмаїття первинних документів;
- масовістю здійснюваних операцій та їх частою повторюваністю.

Одним із важливих моментів організації та ведення бухгалтерського обліку збутової діяльності є суцільне і неперервне відображення цієї діяльності у відповідних документах. Адже жодна операція не може бути зареєстрована в бухгалтерському обліку, якщо вона не буде задокументованою. Економічно завершена операція на підставі документів відображається на бухгалтерських рахунках. В збутовій діяльності в основу поняття „господарська операція” закладені обставини, що спричиняють юридичні наслідки, оскільки збутова діяльність безпосередньо пов'язана зі зміною форм власності та права володіння. В діючих нормативних документах поняття „господарська операція” прирівнюється до факту господарської діяльності. Господарська опера-

ція (від лат. *operatio* – дія) розглядається як закінчена дія господарської діяльності або ряд пов'язаних між собою дій, спрямованих на вирішення конкретних задач, виступає об'єктом бухгалтерського обліку, який охоплює майно підприємства, його зобов'язання, власні джерела утворення засобів. Факт (від лат. *factum* – зроблене, здійснене) господарського життя – істина, результат, достовірність якого доведена [2]. Він може бути наслідком людських вчинків або не залежати від волі людей. Отже, документування збутової діяльності – це суцільне і безперервне відображення об'єктів обліку в первинних документах. Об'єктами обліку є затрати уречевленої праці (засобів та предметів праці), пов'язані з процесом руху товарної продукції; затрати праці та оплата зайнятих збутом працівників, собівартість робіт і послуг по просуванню товарної продукції до споживачів; наявність і рух товарної продукції та пов'язані з цим грошові, розрахункові та кредитні операції. Виходячи із пропонованого визначення, система бухгалтерського обліку реалізаційних процесів включає первинний облік, який часто прирівнюють до документування, і зведений облік, зміст якого полягає в систематизації зафіксованих документальних даних, згрупованих у відповідні реєстри [3].

Процес документування складається з 4-х послідовних стадій: спостереження, сприйняття господарського факту, вимірювання його вартісних і натуральних параметрів та їх фіксування на носіях. Поєднання вищезазначених стадій залежатиме від рівня застосування технічних засобів у обліку. Спостереження є першим етапом пізнання економічного об'єкту і реалізується через систему бухгалтерського обліку, так як при фіксації даних у письмовому вигляді створюється носій інформації – первинний документ. Інформація з первинних документів підлягає подальшій реєстрації, систематизації, групуванню та узагальненню за відповідними логічними правилами. Таким чином, на другій фазі спостереження з неупорядкованої маси даних, зафіксованих в первинних документах, формується інформаційна модель об'єкта – необхідна і достатня для правильних висновків про його стан і динаміку. Отже, спостереження є не хаотичним, а організованим і здійснюється по програмі, спрямованій на створення інформаційної моделі об'єкта спостереження.

На нашу думку, первинний облік не обмежується тільки оформленням первинних документів за здійсненими збутовими операціями, а включає групування отриманих даних в необхідних розрізах. Поняття “первинний облік” слід розглядати ширше – як первинну стадію облікової системи, організовану єдину систему виміру, реєстрації, перевірки, відображення та початкової обробки узагальненої в бухгалтерських документах інформації про збутові операції, яка повторюється в часі і підлягає першочерговому опрацюванню [4].

Жодне з визначень не наділяє первинний облік функціями першочергового опрацювання інформації, хоча саме на етапі первинного оформлення відбувається диференційоване накопичення кількісних даних про збутову діяльність. Таке уточнення актуальне при фіксації інформації в первинних документах щодо збутової діяльності. Адже вона найбільше потребує оперативного управління. Практика підтверджує, що головний недолік діючої системи первинного обліку збутової діяльності – відсутність системного і планового підходу до формування первинних облікових даних. Він проявляється у трудомісткості документування, частковим дублюванням інформації, її невідповідності якісним параметрам, що негативно впливає на виконання документами покладених на них функцій.

Організація первинного обліку збутової діяльності залежить від специфіки організації виробничого процесу та технологічних процесів управління на підприємстві, забезпечує зворотній зв'язок із системою, якою управляють. Документування варто розглядати як сукупність документів, які відображають всі господарські операції. Під документуванням (лат. *dokumentum* – доказ, свідчення, підтвердження, зразок) збутової діяльності слід вважати пакет документів які відбивають сукупність операцій,

зокрема: надходження призначеної для збуту товарної продукції, доведення її до придатного для реалізації стану, понесені витрати на дослідження ринку та збут товарної продукції, розрахунки за продану продукцію (товари, роботи, послуги), інше.

Отже, первинний облік збутової діяльності – це самостійна система, яка генерує інформацію для різних рівнів управління; є набагато ширшим поняттям, ніж документування та документація і ототожнювати їх не доцільно.

Документування є складовою частиною облікової системи, впливає на ефективність управління збутом, виступає необхідною передумовою отримання позитивних результатів господарської діяльності. Адже якість і кількість відображеної в первинних документах інформації впливає на якість обліку збутового процесу та його подальшого управління. Дані первинного обліку по операціях збутової діяльності підлягають подальшому групуванню в облікових регістрах. Узагальнення первинної інформації необхідне для відображення операцій на рахунках бухгалтерського обліку, складання звітності, управління та контролю.

Висновки. Цінність бухгалтерського обліку в інформаційному забезпеченні управління збутом проявляється в тому, що він має чітко виражений оперативний характер і дозволяє отримати відомості по широкій номенклатурі товарної продукції. Особливою рисою бухгалтерського обліку є юридична «повноцінність» отримуваної інформації, що базується на документальному підтвердженні кожної господарської операції.

Список використаної літератури:

1. Бондар М.І. Концептуальні підходи щодо розвитку бухгалтерського обліку в Україні. *Роль і місце бухгалтерського обліку, контролю й аналізу в розвитку економічної науки та практики* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КНЕУ, 2010. С. 21–24.
2. Бухгалтерський фінансовий облік: [підручник для вузів / За ред. Ф.Ф. Бутинець]. 7е вид., доп. і перероб. Житомир : ПП «Рута», 2006. 831 с.
3. Голов С. Ф. Управлінський облік : підручник. Київ, 2006. 704 с.
4. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність : підручник. 5 те вид. допов. і перероб. Київ : Алерта, 2011. 976 с.
5. Шпилик С.В. Управління збутовою діяльністю підприємства. *Галицький економічний вісник*. 2012. № 4(37). С. 88–95.

References:

1. Bondar, M.I. (2010) "Konseptualni pidkhody shchodo rozvytku bukhgalterskoho obliku v Ukraini" [Conceptual approaches to the development of accounting in Ukraine]. Rol i mistse bukhgalterskoho obliku, kontroliu i analizu v rozvytku ekonomichnoi nauky ta praktyky. Kyiv: KNEU, pp. 21–24. (in Ukrainian)
2. Butynets, F.F. (2006) Bukhgtalters'kyj finansovyj oblik [Accounting financial accounting]. Zhytomyr: PP "Ruta". (in Ukrainian)
3. Holov, S.F. (2006) Upravlinskyi oblik [Management accounting]. Kyiv: Libra, 704 p. (in Ukrainian)
4. Tkachenko, N.M. (2011) Bukhgtalters'kyj finansovyj oblik, opodatkuvannia i zvitnist' [Accounting financial accounting, taxation and reporting]. Kyiv: Alerta, 976 p. (in Ukrainian)
5. Shpylyk, S.V. (2012) "Management of sales activities of the enterprise", Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk, vol. 4(37), pp. 88–95. (in Ukrainian)

УДК 657.3:631.11

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.31>**Скрипник С.В.**

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3004-6117>

Скряпник Svitlana

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ ВИРОБНИЧОГО ВІДТВОРЕННЯ

ACCOUNTING-ANALYTICAL ASPECTS OF THE PRODUCTION REPRODUCTION PROCESS

В статті розглянуто науково-методичні підходи до процесу виробничого відтворення як об'єкту обліково-аналітичного забезпечення, який супроводжується постійним оновленням всіх факторів виробництва: засобів праці, робочої сили та природних ресурсів. Визначені найважливіші складові загального процесу відтворення, в якому необоротним активам відведене одне з головних місць, а амортизаційні відрахування розглядаються як реальне фінансове джерело інвестицій. На стадії відтворення їх використовують як джерело інвестицій, коли створюють чи купують основні засоби. Тимчасово вільні кошти амортизаційного фонду використовують як додаткове джерело розширеного відтворення. При виборі методу амортизації пропонується використати один з евристичних способів економічного аналізу – спосіб експертних оцінок, заснований на раціональній аргументації рішень і інтуїції експертів.

Ключові слова: відтворення, виробниче відтворення, обліково-аналітичне забезпечення, основні засоби, амортизація, амортизаційна політика, джерела інвестицій.

В статье рассмотрены научно-методические подходы к процессу производственного воспроизводства как объекта учетно-аналитического обеспечения, который сопровождается постоянным обновлением всех факторов производства: средств труда, рабочей силы и природных ресурсов. Определены важнейшие составляющие общего процесса воспроизводства, в котором необоротным активам отведено одно из главных мест, а амортизационные отчисления рассматриваются как реальный финансовый источник инвестиций. На стадии воспроизводства их используют как источник инвестиций, когда создают либо приобретают основные средства. Временно свободные средства амортизационного фонда используют как дополнительный источник расширенного воспроизводства. При выборе метода амортизации предлагается использовать один из эвристических способов экономического анализа – способ экспертных оценок, основанный на рациональной аргументации решений и интуиции экспертов.

Ключевые слова: воспроизводство, производственное воспроизводство, учетно-аналитическое обеспечение, основные средства, амортизация, амортизационная политика, источники инвестиций.

The article deals with scientific and methodological approaches to the process of production reproduction as an object of accounting and analytical support, which is accompanied by constant updating of all factors of production: means of labor, labor and natural resources. Accounting and analytical information should disclose quantitative and qualitative components of industrial relations in the reproduction process of agricultural enterprises, taking into account the variability of the environment in which they operate. Reproduction of fixed assets that provide the production process is one of the most important components of the overall reproduction process. An important place to ensure this process is the depreciation and amortization policy of the enterprise, the financial management mechanism of which must be clearly worked out

both by the owner and by public authorities. The most important components of the overall process of reproduction are identified, in which non-current assets are assigned one of the main places and depreciation is considered as a real financial source of investment. Choosing the method of depreciation, the company takes into account a number of factors – useful life, the expected size of products (works, services), the amount of liquidation value, the rate of inflation and scientific and technological progress. Therefore, to reduce the impact of these factors when choosing a method of depreciation, you must use one of the heuristic ways of economic analysis – a method of expert judgment, which is based on rational argumentation of decisions and intuition of experts. When choosing the optimal method of depreciation should take into account the economically feasible term of use of fixed assets, which provides the maximum accumulation of funds for their reproduction due to depreciation, taking into account the performed repair work. There is an urgent need to restore the investment role of depreciation as a major financial resource for the reproduction of fixed capital in the agricultural sector of the economy. In order to give the depreciation policy some flexibility, better, more accurate depreciation, the depreciation process must be constantly evolving

Key words: *reproduction, production reproduction, accounting and analytical support, fixed assets, depreciation, amortization policy, sources of investments.*

Постановка проблеми. Необхідність відтворення впливає з процесу виробництва матеріальних благ – економічної основи життя людського суспільства. В сучасних умовах ведення аграрного бізнесу ефективність управління процесами виробничого відтворення значною мірою залежить від якості інформаційного забезпечення суб'єктів господарської діяльності щодо майна, фінансового стану, результатів роботи, фактичного обсягу витрат на виробництво продукції, обсягів реалізації тощо. Результати процесу відтворення знаходяться не тільки у прямій залежності від прийнятих управлінських рішень і їх ефективності, а й методичних підходів до відображення в обліку умов і результатів виробничого відтворення. Обліково-аналітична інформація має розкривати кількісні і якісні складники виробничих відносин у відтворювальному процесі підприємств аграрної сфери з урахуванням мінливості середовища, в якому вони функціонують. Тому питання організації і розвитку обліково-аналітичного забезпечення в системі управління виробничим відтворенням мають важливе теоретичне й практичне значення та свідчать про актуальність обраного напрямку дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях таких вчених як І.І. Лукинов [1], С.І. Мельник [2], С.В. Мочерний [3], О.В. Олійник [4], П.Б. Струве [5], В.М. Трегобчук [6] та інших процес відтворення розглядається з точки зору економічної теорії, мікро- та макроекономічних досліджень як безперервний повторюваний процес виробництва в межах окремого підприємства, господарства (рівень мікроекономіки) чи відображає взаємозв'язки між галузями національної економіки (рівень макроекономіки). Водночас обліково-фінансовий аспект й проблематику процесу відтворення та джерел його фінансування в цілому і, зокрема, відтворення основних засобів, людського капіталу, виробничого і ресурсного потенціалу, вдосконалення амортизаційної політики сільськогосподарських підприємств розглядали Р.Ф. Бруханський [7], А.Ф. Гуменюк [8], М.Я. Дем'яненко, С.М. Євтушенко [9], Н.В. Железняк [7], Г.Г. Кірейцев [10], І.П. Хомин [7; 11] та інші. Результати їх досліджень є не лише предметом активного обговорення, а й мають велике значення для розвитку теорії і практики бухгалтерського обліку. Проте існує потреба у створенні такої обліково-інформаційної системи, яка б забезпечувала цілісність процесу виробничого відтворення у діяльності аграрних підприємств.

Мета статті полягає в розробці пропозицій з подальшого розвитку обліково-аналітичного забезпечення для створення інформаційного забезпечення процесу виробничого відтворення в аграрній сфері господарювання.

Виклад основного матеріалу. На рівні окремого суб'єкта господарювання процес відтворення відбувається як кругообіг капіталу або виробничих засобів. Відтворення

розрізняють просте, розширене і звужене. Елементами процесу відтворення є відтворення сукупного суспільного продукту, робочої сили, природних ресурсів, виробничих відносин. При цьому запорукою стабільності відтворювального процесу є фінансові потоки.

Будь-яке відтворення включає постійне відтворення всіх факторів виробництва, тобто засобів і предметів праці у певних пропорціях, робочої сили, природних ресурсів, а також середовища існування людини. Водночас відтворюється й соціально-економічна форма виробництва – відповідні виробничі відносини. У процесі економічного кругообігу будь-який продукт поступово витрачається, споживається, зношується і потребує заміни. Тобто виникає необхідність в його періодичному оновленні. Це є першопричиною відтворення, яке становить період від створення продукту до його повного споживання, за яким настає оновлення, новий цикл виробництва і споживання.

Процес відтворення не може відбуватися без постійного оновлення всіх факторів виробництва: засобів праці, робочої сили та природних ресурсів.

Відтворення необоротних активів, які забезпечують процес виробництва, є однією з найважливіших складових загального процесу відтворення. Важливе місце для забезпечення цього процесу належить амортизації та амортизаційній політиці підприємства, фінансовий механізм управління якими має бути чітко відпрацьованим і з боку власника, і з боку державних органів управління (рис. 1).

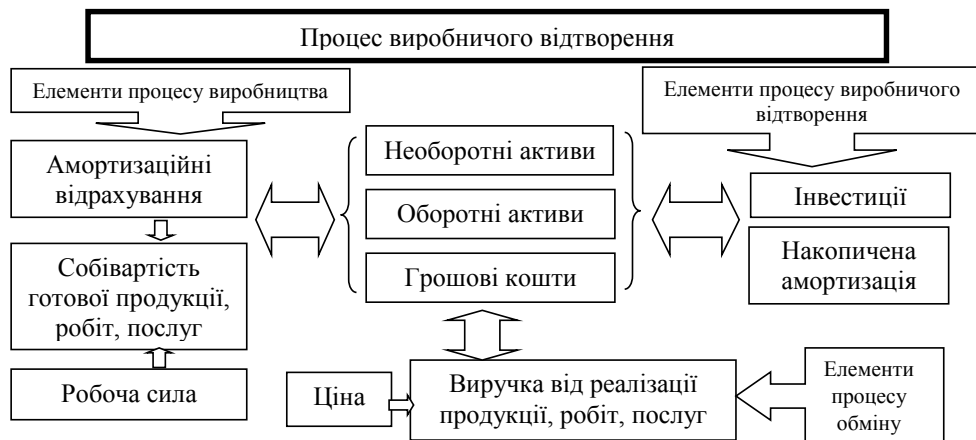

Рис. 1. Місце амортизації у процесі виробничого відтворення

Джерело: згруповано автором за даними [4; 6; 7]

Вартість основних засобів, які беруть участь у процесі виробництва, переноситься та трансформується у різні форми на різних стадіях кругообігу основного капіталу: виробництва, обміну та відтворення основних засобів.

В процесі виробництва в ході використання основних засобів частина їх вартості шляхом нарахування амортизації переноситься на собівартість готової продукції (товарів, робіт та послуг) та формує відображуваний прийомами обліку амортизаційний фонд як потенційне джерело інвестицій. Тому на цій стадії відбувається трансформація вартості необоротних активів в оборотні. Тобто сума амортизації основних засобів стає складовою собівартості готової продукції як реальних оборотних активів підприємства. Але хоча ця сума є основою амортизаційного фонду як джерела інвестицій, вона ще не набула форми обігових активів – реального фінансового джерела інвестицій [10].

Амортизаційні відрахування, як частина вартості основних засобів, в процесі обміну через ціну продукції компенсуються виручкою, яка надходить на підприємство після реалізації продукції. На стадії обміну оборотні активи трансформуються у обігові. Саме в цей момент підприємство отримує грошові кошти, які є джерелом інвестицій, тобто утворюється амортизаційний фонд. Ці кошти і беруть участь в процесі відтворення основних засобів. На стадії відтворення вони використовуються як джерело інвестицій, коли створюються чи купуються основні засоби: обігові кошти трансформуються у необоротні активи, тобто закінчується кругообіг основного капіталу. Цей процес відображає специфіку нарахування амортизації: вона нараховується протягом строку корисного використання (експлуатації) об'єктів основних засобів, самостійно встановленого суб'єктом господарювання, але не менше мінімально допустимого строку корисного використання таких об'єктів, а потреба у використанні накопичених амортизаційних коштів виникає після фактичного їх вибуття. Тому до часу заміни основних засобів, які вибули з експлуатації, кошти амортизаційного фонду є тимчасово вільними і можуть використовуватися як додаткове джерело розширеного відтворення.

Хоча чинні нормативно-правові акти й визначають методику та організацію бухгалтерського обліку необоротних активів в цілому і у частині нарахування та відображення амортизації необоротних активів, однак, шляхи реалізації їх на практиці залишаються досить абстрактними. Так, визначення терміну корисного використання (експлуатації) і переліку факторів, що зазначені П(С)БО 7 «Основні засоби» [12] і впливають на його тривалість, недостатньо для розробки механізму точного встановлення очікуваного терміну корисного використання основних засобів. Нарухування амортизації може здійснюватися з урахуванням мінімально допустимих строків корисного використання основних засобів, що встановлені Податковим кодексом України [13] (за винятком виробничого методу). Тому підприємства практично не визначають ліквідаційну вартість основних засобів, а вибір методу амортизації зводиться до найбільш простого і звичного в застосуванні.

Водночас одним з найважливіших елементів облікової політики, що спрямована на формування інформації про основні засоби, є методи амортизації, що застосовуються на підприємстві. Визначення оптимального способу амортизації для конкретного об'єкта основних засобів – процес досить трудомісткий, оскільки тривалість експлуатації основних засобів значно ускладнює встановлення ступеня впливу на їх знос різних факторів протягом усього періоду експлуатації. Однак, незважаючи на цю обставину, прагненням підприємства є встановлення такого методу амортизації, який найбільшою мірою дозволить досягти мети облікової політики.

Обираючи метод амортизації підприємство враховує ряд факторів – термін корисного використання, очікуваний розмір виробленої продукції (робіт, послуг), розмір ліквідаційної вартості, темпи інфляції і науково-технічного прогресу. Тому, на нашу думку, для зниження впливу зазначених факторів при виборі методу амортизації необхідно скористатися одним з евристичних способів економічного аналізу – способом експертних оцінок, що засновано на раціональній аргументації рішень і інтуїції експертів. Сутність даного способу полягає в організації дискусії, у результаті якої відбувається узагальнення думок експертів. Експерти повинні володіти знаннями, достатніми для оцінки факторів, що впливають на вибір методу амортизації, тобто такі фахівці мають бути компетентними в питаннях як технічного, так і економічного використання основних засобів.

Приймаючи рішення необхідно виявити і проаналізувати фактори, що впливають на знос об'єкта, встановити ступінь їх впливу на втрату об'єктами необоротних активів своїх техніко-економічних властивостей за увесь термін їх експлуатації. Підтвердженням правильності вибору способу амортизації є процес періодичного зіставлення

залишкової і ринкової вартості об'єктів необоротних активів. Виявлені при цьому відхилення не означають, що обраний спосіб не підходить до даного об'єкту. В процесі аналізу різних способів нарахування амортизації цього ж об'єкта можуть бути виявлені ще більші відхилення залишкової вартості від ринкової. Отже, найбільш оптимальним буде вважатися такий спосіб амортизації, при використанні якого залишкова вартість об'єкта на певну дату буде в меншому ступені відрізняться від ринкової.

І хоча одним з елементів облікової політики стосовно необоротних активів є вибір підприємством методів амортизації, встановлення терміну корисного використання і ліквідаційної вартості об'єктів, більшість сільськогосподарських підприємств при виборі методу, за яким буде нараховуватися амортизація, перевагу все ж надають прямолінійному методу нарахування амортизації, що пояснюється простотою його застосування.

Використання прямолінійного методу нарахування амортизації дозволяє нівелювати нерівномірність застосування необоротних активів у процесі виробництва сільськогосподарської продукції, що пов'язано з фактором сезонності виробництва продукції рослинництва. Однак поряд із цим застосування цього методу не дозволяє відобразити їх реальної зношеності та часу активного перебування у виробничій діяльності.

В окремих сільськогосподарських підприємствах використовуються прискорені методи нарахування амортизації. При цьому під прискореною амортизацією розуміють будь-який метод розрахунку амортизаційних відрахувань, коли їх сума прогресивно зменшується у кожному наступному періоді. При такому підході прискорена амортизація ототожнюється лише з частиною використовуваних методів: кумулятивний метод, зменшення залишку, прискореного зменшення залишку тощо.

При виборі оптимального методу нарахування амортизації необхідно враховувати економічно доцільний термін використання необоротних активів, який і забезпечує максимальне накопичення коштів для їх відтворення за рахунок амортизаційних відрахувань з урахуванням проведених ремонтних робіт. Причому науковці зарубіжних країн акцентують увагу на сутності амортизації як розподілу вартості необоротних активів протягом терміну отримання доходів від їх використання, а вітчизняні вчені – на максимальному накопиченні коштів для фінансування відтворення. Тобто з економічної точки зору періодом експлуатації необоротних активів має бути такий, протягом якого об'єкт може принести підприємству економічну вигоду як мінімум достатню для покриття витрат на ремонт.

В процесі вибору методу нарахування амортизації більшість підприємств обліковою політикою встановлюють ліквідаційну вартість об'єктів необоротних активів на рівні нуля, адже немає жодних вказівок чи інших інформаційних джерел для визначення їх ліквідаційної вартості та й у законодавчих документах відсутні такі норми і відповідальність суб'єктів господарювання за відхилення прогнозованої величини ліквідаційної вартості від фактичного її розміру, що складається під час списання об'єктів необоротних активів. Немає норм і щодо відображення в обліку результатів порівняння фактичної ліквідаційної вартості із відображеною в обліку в разі списання об'єкта.

У такій ситуації підприємство зобов'язане визначати ліквідаційну вартість об'єкта в розмірі його очікуваної продажної вартості на дату реалізації. Якщо ж вартість, що амортизується, зазначити в розмірі первісної, то протягом встановленого терміну служби до витрат підприємства будуть віднесені як спожиті, так і невикористані економічні вигоди, що втілені в об'єкті основних засобів. Такий порядок суперечитиме принципу відповідності доходів і витрат.

Оскільки процес відтворення передбачає не лише відновлення первісного стану об'єктів необоротних активів, а й поліпшення їх якісних характеристик, то, на нашу думку, необхідно нараховувати амортизацію на об'єкти необоротних активів, що знаходяться на реконструкції, модернізації, модифікації, добудуванні, дообладнанні, переоснащенні, технічному переобладнанні і консервації. Водночас П(С)БО 7 [12] не

передбачає нарахування амортизації на такі об'єкти, бо вони не приймають участі в господарській діяльності підприємства і не приносять йому економічних вигід. Однак вони продовжують втрачати первісні споживчі властивості (зношуватися фізично) під дією сил природи, техніко-економічного старіння (морального зносу) і інших зовнішніх факторів, а, отже, втрачати свою вартість, не переносуючи її на собівартість готової продукції (робіт, послуг).

Тому в таких випадках до норм амортизації по об'єктах необоротних активів слід застосовувати понижуючий коефіцієнт, який повинен визначатися нормативними документами та виключати знос необоротних активів внаслідок їх експлуатації, а розрахована сума повинна відноситися на інші витрати звичайної діяльності підприємства (субрахунок 977 «Інші витрати звичайної діяльності»).

Висновки. Отже, нині залишається неврегульованим питання нарахування та обліку амортизації необоротних активів зокрема у сільськогосподарських підприємствах. Більшість підприємств перебувають у стані вибору методу, за яким буде нараховуватися амортизація. Водночас відсутні відповідні методичні розробки, внаслідок чого переважна більшість агроформувань не можуть запровадити ефективний механізм простого відтворення основного капіталу, який би ґрунтувався на сучасній методології та враховував особливості функціонування підприємств у ринкових умовах. Амортизаційні відрахування в значній частині використовуються не за призначенням. В даний час існує гостра потреба у відновленні інвестиційної ролі амортизації як основного фінансового ресурсу відтворення основного капіталу в аграрному секторі економіки. Для того, щоб надати амортизаційній політиці певної гнучкості, кращого, точнішого нарахування амортизаційних величин, процес амортизації повинен весь час розвиватися, тобто потрібно в деякій мірі переглядати норми, уточнювати законодавчі положення, проводити регулювання в нарахуванні амортизації, вдосконалювати її.

Список використаних джерел:

1. Лукинов И. И. Воспроизводство и цены / И. И. Лукинов. – М. : Экономика, 1987. – 362 с.
2. Мельник С. І. Соціально-економічні проблеми відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу села / С. І. Мельник. – К. : ННЦ ІАЕ, 2004. – 428 с.
3. Мочерний С. В. Економічна теорія : посіб. / С. В. Мочерний. – К. : ВЦ «Академія», 2003. – 656 с.
4. Олійник О. В. Циклічність відтворювального процесу в сільському господарстві : моногр. / О. В. Олійник. – Х. : Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва, 2005. – 322 с.
5. Струве П. Б. Политическая экономия и бухгалтерия / П. Б. Струве. – М. : Русская мысль, 1913. – 362 с.
6. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти) / відп. ред. акад. УААН В. М. Трегубчук. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2003. – 259 с.
7. Бруханський Р.Ф. Фінансово-облікова проблематика відтворення потенціалу сільськогосподарських підприємств : моногр. / Р.Ф. Бруханський, Н.В. Железняк, І.П. Хомин ; за наук. ред. Р.Ф. Бруханського. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 452 с.
8. Гуменюк А.Ф. Бухгалтерський облік та аудит відтворення основних засобів: теорія і практика: автореф. дис ... канд. екон. наук; за спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / А.Ф. Гуменюк. – К.: Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України, 2010. – 19 с.
9. Дем'яненко М. Я. Проблема амортизації в аграрному секторі АПК (обліково-фінансовий аспект) : моногр. / М. Я. Дем'яненко, С. М. Євтушенко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 178 с.
10. Кірейцев Г.Г. Формування нової системи амортизації в Україні // Облік і фінанси АПК. – 2004. – № 1. – С. 23–30.
11. Хомин І. П. Розширене відтворення та особливості його фінансового забезпечення в сільськогосподарських підприємствах / І. П. Хомин // Облік і фінанси АПК. – 2006. – № 3. – С. 110–115.

12. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби: Наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 925. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>

13. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

References:

1. Lukinov I. I. (1987) *Vosproizvodstvo i tseny* [Reproduction and prices]. M.: Ekonomika, 362 p.
2. Melnyk S. I. (2004) *Sotsialno-ekonomichni problemy vidtvorennia ta efektyvnoho vykorystannia resursnoho potentsialu sela* [Socio-economic problems of reproduction and efficient use of village resource potential] K.: NNTS IAE, 428 p.
3. Mochernyi S. V. (2003) *Ekonomichna teoriia* [Economic theory]: posibnyk. K.: VTS "Akademiya", 656 p.
4. Oliynyk O. V. (2005) *Tsyklichnist' vidtvoryuval'noho protsesu v sil's'komu hospodarstvi* [Cyclicality of reproduction process in agriculture]: monohrafiia. Kharkiv : Khark. nats. ahrar. un-t im. V. V. Dokuchayeva, 322 p.
5. Struve P. B. (1913) *Politicheskaya ekonomiya i bukhgalteriya* [Political Economy and Accounting]. – M.: Russkaya mysl, 362 p.
6. *Vidtvorennia ta efektyvne vykorystannia resursnoho potentsialu APK (teoretychni i praktychni aspekty)* (2003) [Reproduction and effective utilization of the AIC's resource potential (theoretical and practical aspects)]. vidp. red. akad. UAAN V. M. Trehobchuk. K.: In-t ekonomiky NAN Ukrainy, 259 p.
7. Brukhanskiy R.F., Zhelezniak N.V., Khomyn I.P. (2014) *Finansovo-oblikova problematyka vidtvorennia potentsialu silskohospodarskykh pidpriemstv* [Financial and accounting issues of agricultural enterprises potential reproduction]: monohrafiia. Ternopil: TNEU, 452 p.
8. Humenyuk A.F. (2010) *Bukhhalters'kyi oblik ta audyt vidtvorennia osnovnykh zasobiv: teoriya i praktyka* [Accounting and audit of reproduction of fixed assets: theory and practice]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.06.09 «Bukhhalterskiy oblik, analiz ta audyt (za vydamy ekonomichnoi diyalnosti)». Derzhavna akademiya statystyky, obliku ta audytu Derzhkomstatu Ukrainy. K., 19 pp. (in Ukrainian)
9. Demianenko M. YA. (2006) *Problema amortyzatsiyi v ahrarnomu sektori APK (oblikovo-finansovyy aspekt)* [The problem of depreciation in the agricultural sector of the agro-industrial complex (accounting and financial aspect)]: monohrafiia. K.: NNTS IAE, 178 p.
10. Kireyitsev H.H. (2004) *Formuvannya novoyi systemy amortyzatsiyi v Ukraini* [Formation of a new depreciation system in Ukraine]. *Oblik i finansy APK*. № 1. P. 23–30.
11. Khomyn I. P. (2006) *Rozshyrene vidtvorennia ta osoblyvosti yoho finansovoho zabezpechennya v sil's'kohospodars'kykh pidpriemstvakh* [Extended reproduction and peculiarities of its financial provision in agricultural enterprises]. *Oblik i finansy APK*. № 3. P. 110–115.
12. *Ministerstvo finansiv Ukrainy (18.05.2000). Polozhennia (standart) bukhgalterskoho obliku 7 «Osnovni zasoby»* [Accounting Standard 7 «Fixed Assets»]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00> (accessed 20 November 2019). (in Ukrainian)
13. *Verkhovna Rada Ukrainy (02.12.2010). Podatkovyi kodeks Ukrainy* [Tax Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 20 November 2019). (in Ukrainian)

УДК 336.226.212.1

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.32>**Шепель І.В.**

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6728-5579>

Shepel Inesa

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ОБЛІК ОПОДАТКУВАННЯ НЕРУХОМОСТІ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

REPORTING OF REAL ESTATE TAXATION IN UKRAINE AND ABROAD

Вивчено міжнародний досвід системи оподаткування нерухомого майна в зарубіжних країнах. Наведена система оподаткування нерухомості в європейських країнах із зазначенням видів податків та ставок їх застосування. Розглянуто основні етапи впровадження податку на нерухомість майна в Україні, висвітлено об'єкти оподаткування нерухомості та перелік платників податків як в Україні, так і розвинених зарубіжних країнах. Обґрунтувати необхідність сплати податку на нерухомість з альтернативних методів наповнення доходної бази місцевих бюджетів. Визначено алгоритм утримання податку на нерухомість, строки сплати. Охарактеризовано варіанти сплати податку на нежитлову нерухомість в Україні із зазначення штрафів за порушення строків сплати податку. Удосконалено структурно-логічну схему побудови механізму оподаткування нерухомого майна в Україні, що охоплює поетапну реалізацію принципів, функцій, вимог до побудови та функціонування механізму оподаткування нерухомого майна.

Ключові слова: податок на нерухомість, об'єкт оподаткування, житлова нерухомість, нежитлова нерухомість, податкова реформа, нерухоме майно.

Изучены международный опыт системы налогообложения недвижимого имущества в зарубежных странах. Приведена система налогообложения недвижимости в европейских странах с указанием видов налогов и ставок их применения. Рассмотрены основные этапы внедрения налога на недвижимость в Украине, определены объекты налогообложения недвижимости и перечень налогоплательщиков как в Украине, так и развитых зарубежных странах. Обоснована необходимость уплаты налога на недвижимость, как альтернативный метод наполнения доходной базы местных бюджетов. Определен алгоритм удержания налога на недвижимость, сроки уплаты. Охарактеризованы варианты уплаты налога на недвижимость в Украине с указанием штрафов за нарушение сроков уплаты налога. Усовершенствована структурно-логическую схема построения механизма налогообложения недвижимого имущества в Украине, охватывающая поэтапную реализацию принципов, функций, требований к построению и функционированию механизма налогообложения недвижимого имущества.

Ключевые слова: налог на недвижимость, объект налогообложения, жилая недвижимость, нежилая недвижимость, налоговая реформа, недвижимое имущество.

The basic stages of implementation of the real estate tax in Ukraine are considered, the objects of real estate taxation and the list of taxpayers both in Ukraine and developed foreign countries are covered. To substantiate the necessity of paying the real estate tax with alternative methods of filling the revenue base of local budgets. Generalizing the international experience of the real estate tax system and comparing it with implementation processes in Ukraine. Determining the algorithm for real estate tax, payment terms and financial penalties and penalties. To solve these problems, we use general scientific and special methods of research: theoretical generalization and grouping; synthesis and analysis; method of analogy; forecasting – to analyze the impact of the introduction of a real estate tax on the amount of financial revenues to local budgets, the welfare of the population, the price and supply of residential real estate. In foreign countries the subject of taxation may be land, building,

construction; the tax is paid by the property owner; in determining the tax base of real estate objects, depending on the country, the market value, cadastral value, as well as the correction factors can be used; For the sake of objectivity and reliability, the valuation of real estate is used not by an individual character, but by a mass, depending on the purpose of taxation, using the statutory methodology for a specified period. The Tax Code of Ukraine stipulates that the tax base for residential real estate object (s), including their shares owned by an individual taxpayer of real estate tax other than land, shall be reduced: a) for an apartment / apartments independently from their number – by 60 square meters. meters; b) for a dwelling house / houses irrespective of their number – by 120 square meters meters. Individual real estate tax is calculated by the State Fiscal Service of Ukraine on the basis of the State Register of Real Property Rights. Then what is the tax on real estate of legal entities calculated by legal entities independently based on the living space of the object of taxation on the basis of documents on the ownership of the object. if the taxpayer does not pay the tax within 60 days – a fine: with a delay of up to 30 calendar days – 10% of the repaid amount of the tax debt; for delay of more than 30 calendar days – 20% of the repaid amount of tax debt.

Key words: real estate tax, taxation object, residential real estate, non-residential real estate, tax reform, real estate.

Постановка проблеми. Кожна європейська країна має свої власні особливості, але загальною прогресивною рисою є те, що кошти від сплати податку на нерухомість спрямовуються на розвиток міської інфраструктури, тому громадянам вигідно сплачувати цей податок. Отже, основна роль системи оподаткування нерухомого майна як однієї з ключових ланок в зарубіжних країнах полягає у наповненні місцевих бюджетів та активізації розвитку в країні. Україна залишилась однією із небагатьох країн світу, де механізм оподаткування нерухомого майна перебуває лише на початковому етапі його впровадження. Тому питання оцінки перспектив впровадження податку на нерухоме майно в Україні, визначення методологічного підходу даного дослідження у порівнянні з міжнародним досвідом розвинених країн світу у сфері оподаткування нерухомості потребує детальних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що пов'язані з вивченням системи оподаткування нерухомого майна є предметом постійних дискусій та наукового пошуку і зарубіжних, і вітчизняних дослідників, серед яких: О.Г. Зима, Л.М. Демиденко, В.І. Дмитрів, І.С. Єршова, А.І. Луцик, І. О. Лютого, О. Майстеренко, Ю. Мелько, М. В. Романок, О.К. Терентьєва та інші. Розвиток глобалізаційних процесів в економіці України потребує перегляду наявних засад функціонування відповідного механізму оподаткування нерухомості в Україні, як одного з альтернативних методів наповнення доходної бази місцевих бюджетів та порівняння на цьому етапі зарубіжного досвіду оподаткування нерухомості. Тому податок на нерухомість економісти в публікаціях не розглядають як інструмент соціального вирівнювання населення, а як основне джерело надходжень до місцевих бюджетів.

Метою статті є узагальнення міжнародного досвіду системи оподаткування нерухомого майна та порівняння його з процесами впровадження в Україні, а також визначенням особливості їх розрахунку, строків сплати та застосування фінансових санкцій і штрафів.

Виклад основного матеріалу. Нині податок на нерухоме майно існує приблизно в 130 країнах, але значимість його різна. У більшості країн надходження від цього податку становлять від 1 до 3,0% загальних податкових надходжень на всіх рівнях структури влади, але є і виключення. Так, частка цього податку у власних надходженнях місцевих бюджетів становить від 10,0% – у Данії, Фінляндії, Греції, Люксембурзі; до 50,0% – у Бельгії, Латвії, Литві, Польщі, Словенії, Іспанії і майже 100% – у Великій Британії, Естонії, Ірландії [6, с. 119].

Європейське оподаткування нерухомості базується на п'яти основних елементах:

1) об'єкт оподаткування – земля, будівлі, споруди. Землі сільськогосподарського призначення мають особливий статус, оскільки будівлі на таких землях є приналежністю землі, тоді як у населених пунктах земельна ділянка є приналежністю до будови.

- 2) оподатковувана база – ринкова вартість оподатковуваних об'єктів;
- 3) використання при визначенні вартості масової оцінки на основі застосування стандартних процедур розрахунку вартості об'єктів для цілей оподаткування;
- 4) пільги надаються або за категоріями платників податків, або з урахуванням характеру власності;
- 5) податок на нерухоме майно є переважно місцевим податком і надходить до місцевих бюджетів.

Кожна країна має свої власні особливості, але загальною прогресивною рисою є те, що кошти від сплати податку на нерухомість спрямовуються на розвиток міської інфраструктури, тому громадянам вигідно сплачувати цей податок. Надходження від цього податку становлять від 1,0 до 3,0% від загальних податкових надходжень на всіх рівнях структур влади (за винятком Великобританії). Оскільки в переважній більшості зарубіжних країн цей податок є місцевим, надходження від нього становлять основну статтю доходів бюджетів місцевих органів влади. Особливості оподаткування нерухомості в різних європейських країнах [1] наведено на рис. 1. В Україні, податок на нерухоме майно сплачують фізичні та/або нежитлової нерухомості, визначені п. 265.1 Податкового кодексу України (ПКУ). Крім цього, Верховна Рада 24 грудня 2015 р. прийняла Закон України від 24 грудня 2015 р. № 909-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень», яким внесено зміни в частині податку на нерухоме майно.

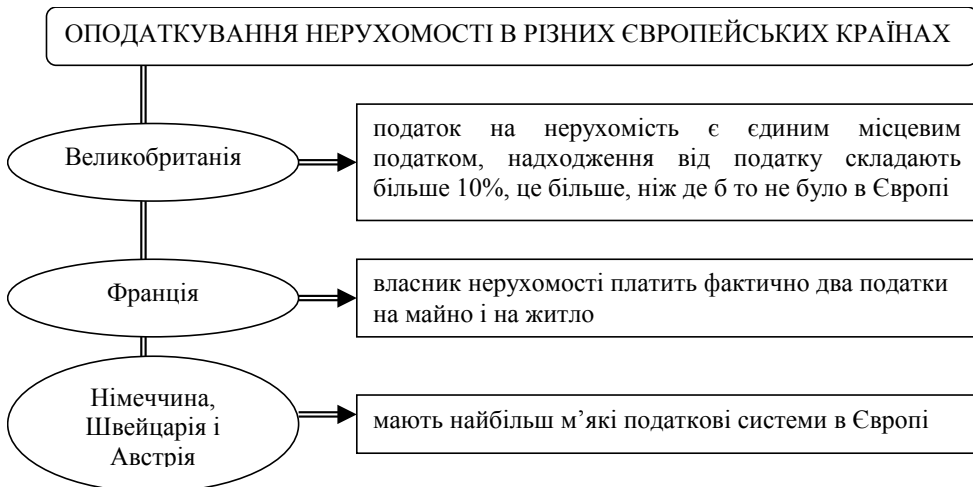

Рис. 1. Оподаткування нерухомості в різних європейських країнах

Заслуговує на увагу позитивний досвід впровадження податку на нерухомість країн Центрально-Східної Європи, які провели податкову реформу ще у 90-х роках. Попри усі труднощі країни з перехідною економікою, зокрема Болгарія, Польща, Чехія, Словаччина, Хорватія та Росія ввели цей податок, і сьогодні податкові надходження з нерухомості в цих країнах складають лівову частку місцевих бюджетів, що формує стабільну дохідну частину бюджету і гарантує виконання важливих соціально-економічних програм. Найбільша перевага цього податку полягає в тому, що він забезпечує відносну автономію місцевої влади в питаннях самоврядного розвитку та можливість оперативно реагувати на гострі соціальні проблеми на місцях [7]. Так,

у Болгарії щорічний податок на нерухоме майно становить орієнтовно 0,25% від її балансової вартості [2, с. 160]. Ставка встановлюється місцевими органами влади і тому варіюється в залежності від розміщення територіальної одиниці.

Податок на нерухомість у цій країні надходить зазвичай як до державного бюджету, так і до місцевого, бо у більшості країн цей податок є місцевим і справляється у місцевий бюджет. Він виступає одним із основних джерел доходів місцевих бюджетів. Ставка річного податку на майно визначається податковим органом за складними формулами (з урахуванням місця розташування, вартості, амортизації-зносу тощо) з письмовим повідомленням платника податків [8]. В Болгарії податок на нерухоме майно найнижчий у Європі. Він нараховується з податкової оцінки нерухомого майна та визначається для кожного Муніципалітету Муніципальною радою. Для нерухомості, що є основним житлом, податок нараховується з 50,0% знижкою.

Конкретні системи оподаткування нерухомості в кожній країні відрізняються своїми особливостями. Так, у Великій Британії стягується єдиний податок на майно, яке використовується для ведення підприємницької діяльності (national non-domestic rate – NNDR). Органи місцевого самоврядування стягують податок на нерухомість (universal business rate – UBR). Тоді як у Франції існує три різних податку: Податок на майно (забудовані ділянки); Податок на майно (незабудовані ділянки); Податок на житло. Реально у Франції квартировласник платить фактично два податки (щоправда, податок обчислюється з кадастрової вартості будов, що не переглядалися останні півстоліття). Якщо власник будинку в ньому живе, він платить обидва податки, якщо ні – тільки податок на нерухомість. У Німеччині податок на нерухомість (Grundsteuer) накладається щорічно органами місцевого самоврядування на нерухоме майно, незалежно від його призначення (комерційне користування чи ні). Він накладається на податкову вартість майна за загальною федеральною ставкою 0,35%. Досить близька до німецької, податкова система Австрії. При цьому податкова система Австрії, поряд з німецькою вважається однією з найбільш м'яких в Європі. Нерухоме майно, що знаходиться в Данії може обкладатися трьома видами податку на нерухомість: місцевий податок на нерухомість (kommunal grundskyld); Окружний податок на нерухомість (amtskommunal grundskyld); місцевий податок на нерухомість, що використовується як офіси, готелі, заводи, майстерні та інші подібні комерційні цілі (doekningsafgift) [1].

Крім того, слід зазначити, що Великобританія є своєрідним винятком щодо оподаткування нерухомості з усіх європейських країн. Податок на нерухомість є єдиним місцевим податком. Для порівняння у Франції стягується більше 50 різноманітних видів місцевих податків, в Італії – понад 70, у Бельгії – близько 100. Сума їхніх надходжень у цих країнах складає від 30,0 до 60,0% доходів місцевих бюджетів. У Великобританії сума надходження від цього податку становить більше 10,0% від загальних податкових надходжень Сполученого Королівства. У Сполученому Королівстві поняття «нерухомість» пов'язане з єдністю земельної ділянки. Об'єкт нерухомості і як об'єкт оподаткування, і як об'єкт права єдиний, але це не земельна ділянка, а або будова некомерційного призначення з ділянкою, або ділянка з будовою (умовні одиниці землі комерційного використання, у т.ч. сільськогосподарського). В Англії ставка податку на нерухомість залежить від її ринкової вартості, встановленої на 1 квітня 1991 р. на основі суми, за яку на цю дату житло можна було продати на відкритому ринку при належній рекламі. Будинок вартістю до 120 тис. фунтів стерлінгів не оподатковується взагалі, від 120 до 250 тис. фунтів – за ставкою 1,0%, від 250 до 500 тис. фунтів – 3,0%, понад 500 тис. фунтів – від 4,0% [1]. Отже, за існуючою у світі традицією ставки оподаткування на нерухомість визначаються у вигляді фіксованих або змінних, з огляду на заплановані бюджетні витрати і величину наявної бази оподаткування. Також більшість науковців переконана, що структура ставки податку на нерухомість залежить:

- по-перше, від наявного фіскального дефіциту [12];
- по друге, від політичної та економічної культури [10];
- по третє, від особливостей національного законодавства та господарської практики [5, с. 132].

В зарубіжних країнах об'єктом оподаткування можуть бути земля, будівля, споруда; податок сплачується власником нерухомості; при визначенні податкової бази об'єктів нерухомості, в залежності від країни, можуть використовуватися ринкова вартість, кадастрова вартість, а також коригуючі коефіцієнти; для більшої об'єктивності та достовірності при визначенні вартості нерухомого майна використовується оцінка не індивідуального характеру, а масова, на основі застосування стандартних процедур розрахунку вартості об'єктів у залежності від мети оподаткування з використанням законодавчо встановленої методології на визначений термін.

Об'єктами оподаткування нерухомості в Україні є як житлова так і нежитлова нерухомість, тоді як об'єктом оподаткування у розвинених країнах виступають усі види нерухомості, серед яких житлова, комерційна, виробнича, земельна, промислова тощо.

В Україні не є об'єктами оподаткування об'єкти нежитлової нерухомості, які використовуються суб'єктами господарювання малого та середнього бізнесу, що провадять свою діяльність в малих архітектурних формах та на ринках; будівлі промисловості, зокрема виробничі корпуси, цехи, складські приміщення промислових підприємств; будівлі, споруди сільськогосподарських товаровиробників, призначені для використання безпосередньо у сільськогосподарській діяльності; будівлі дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від форми власності та джерел фінансування, що використовуються для надання освітніх послуг (п. 266.2.2. ПКУ) та інші об'єкти нерухомості [9]. Перелік об'єктів нерухомості, що підлягають оподаткуванню наведено в табл. 1. У 2020 р. підпунктом 266.4.1. п. 266.4 ст. 266 ПКУ визначено, що база оподаткування об'єкта/об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток, що перебувають у власності фізичної особи платника податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, зменшується: а) для квартири/квартир незалежно від їх кількості – на 60 кв. метрів; б) для житлового будинку/будинків незалежно від їх кількості – на 120 кв. метрів; в) для різних типів об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток – на 180 кв. метрів.

Також, сільські, селищні, міські ради та ради об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, встановлюють пільги з податку, що сплачується на відповідній території, з об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних або юридичних осіб, громадських об'єднань, благодійних організацій, релігійних організацій України, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законом порядку, та використовуються для забезпечення діяльності, передбаченої такими статутами (положеннями) (п.п. 266.4.2 п. 266.4 ст. 266 ПКУ).

Водночас, п.п. 266.4.3 п. 266.4 ст. 266 ПКУ встановлено, що пільги з податку, передбачені підпунктами 266.4.1 та 266.4.2 п. 266.4 ст. 266 ПКУ, для фізичних осіб не застосовуються до об'єкта/об'єктів оподаткування, що використовуються їх власниками з метою одержання доходів (здаються в оренду, лізинг, позичку, використовуються у підприємницькій діяльності) [11].

У 2020 році податок на нерухомість нараховуватиметься фізичним особам – власникам об'єктів нерухомості за звітний 2019 рік. Так, підпунктом 266.5.1 Податкового кодексу України передбачено, що ставки податку для об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних та юридичних осіб, встановлюються за рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, залежно від місця розташування (зональності) та типів таких об'єктів

Таблиця 1

Перелік об'єктів нерухомості, що підлягають оподаткуванню в Україні

№ з/п	Об'єкти нерухомості, що підлягають оподаткуванню
Житлова нерухомість	
1.	Житловий будинок – будівля капітального типу, споруджена з дотриманням вимог, встановлених законом, іншими нормативно-правовими актами, і призначена для постійного у ній проживання. Розрізняють житлові будинки садибного типу (ЖБСТ) та квартирний типу різної поверховості. ЖБСТ – розташовані на окремій земельній ділянці, який складається із житлових та допоміжних (нежитлових) приміщень
2.	Прибудова до житлового будинку – частина будинку, яка розташована поза контуром його капітальних зовнішніх стін і яка має з основною частиною будинку одну (або більше) спільну капітальну стіну
3.	Квартира – ізольоване помешкання в житловому будинку, призначене та придатне для постійного у ньому проживання
4.	Котедж – одно-, півтораповерховий будинок невеликої житлової площі для постійного чи тимчасового проживання з присадибною ділянкою
5.	Кімнати у багатосімейних (комунальних) квартирах – ізольовані помешкання в квартирі, в якій мешкають двоє чи більше квартирнаймачів
6.	Садовий будинок – будинок для літнього (сезонного) використання, який в питанні нормування площі забудови, зовнішніх конструкцій та інженерного обладнання не відповідає нормативам, установленим для житлових будинків
7.	Дачний будинок – житловий будинок для використання протягом року з метою позаміського відпочинку
Нежитлова нерухомість	
1.	Будівлі готельні – готелі, мотелі, кемпінги, пансіонати, ресторани та бари, туристичні бази, гірські притулки, табори для відпочинку, будинки відпочинку.
2.	Будівлі офісні – будівлі фінансового обслуговування, адміністративно-побутові будівлі, будівлі для конторських та адміністративних цілей.
3.	Будівлі торговельні – торгові центри, універмаги, магазини, криті ринки, павільйони та зали для ярмарків, станції технічного обслуговування автомобілів, їдальні, кафе, закусочні, бази та склади підприємств торгівлі й громадського харчування, будівлі підприємств побутового обслуговування.
4.	Гаражі – гаражі (наземні й підземні) та криті автомобільні стоянки.
5.	Будівлі промислові та склади.
6.	Будівлі для публічних виступів (казино, ігрові будинки).
7.	Господарські (присадибні) будівлі – допоміжні (нежитлові) приміщення, до яких належать сараї, хліві, гаражі, літні кухні, майстерні, вбиральні, погребі, навіси, котельні, бойлерні, трансформаторні підстанції тощо.

нерухомості у розмірі, що не перевищує 1,5% розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, за 1 м² бази оподаткування. Оскільки розмір мінімальної заробітної плати у 2020 складає 4723 грн, максимальна ставка податку на житлову нерухомість становитиме 70,84 грн за кв. м [3].

Податкові повідомлення-рішення про сплату сум податку, обчисленого згідно з підпунктом 266.7.1 статті 266 ПКУ, та відповідні платіжні реквізити, зокрема, органів місцевого самоврядування за місцезнаходженням кожного з об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, надсилаються (вручаються) платнику податку контролюю-

чим органом за місцем його податкової адреси (місцем реєстрації) до 1 липня року, що настає за базовим податковим (звітним) періодом (роком).

Податок на нерухомість фізичних осіб обчислюється Державною фіскальною службою України на підставі Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Тоді як податок на нерухомість юридичних осіб обчислюється юридичними особами самостійно виходячи з житлової площі об'єкта оподаткування на підставі документів на право власності об'єкта.

Розрахунок податку проводиться в декларації, яку необхідно подати до контролюючих органів до 20 лютого 2020 р. Термін сплати податку: фізичним особам – раз на рік (до 28 серпня 2020 р.); юридичним особам – щокварталу (до 30 квітня 2020 р., 30 липня 2020 р., 30 жовтня 2020 р., 30 січня 2021 р.). Отже, юридичні та фізичні особи повинні неухильно дотримуватись вимог Податкового кодексу України, щодо нарахування і сплати до бюджету податку на нерухомість, щоб уникнути небажаних штрафних санкцій і не погіршити своє фінансове становище.

У разі, якщо платник податків не сплачує податок протягом 60 днів – штраф: при затримці до 30 календарних днів – 10% погашеної суми податкового боргу; при затримці більше ніж 30 календарних днів – 20% погашеної суми податкового боргу. За порушення термінів сплати платнику надсилається податкова вимога із зазначенням суми боргу. У разі несплати суми податкового боргу, яка зазначена в податковій вимозі, на майно платника податків накладається арешт до моменту погашення боргу [4].

Згідно з п. 18 П(С)БО 16 податки включають до адміністративних витрат, якщо вони не належать до виробничої собівартості продукції, робіт, послуг. Витрати, пов'язані зі сплатою податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, відображаються на відповідних рахунках витрат. Із цього випливає, що, на думку Мінфіну, спеціальний механізм зменшення податку на прибуток на податок на нежитлову нерухомість (п. 137.6 ПКУ) ніяк не впливає на бухгалтерський облік останнього. З урахуванням того, що в р. III ПКУ з метою оподаткування не передбачено збільшувати фінансовий результат на суму податку на нежитлову нерухомість, цей підхід є вельми ліберальним. На таких самих принципах базується і бухгалтерський облік податку на об'єкти житлової нерухомості. Він теж рівноправно бере участь у розрахунку фінансового результату і, відповідно, об'єкта обкладення податком на прибуток.

Висновки. Міжнародний досвід оподаткування нерухомості є вагомим елементом фіскальної консолідації у площині наповнення бюджетів всіх рівнів. Виокремлення конкретних позитивних елементів впровадження податку на нерухомість країн Центрально-Східної Європи варто виокремити досвід Болгарії. В даній країні податок на нерухоме майно є найнижчим у Європі. Оскільки в Україні здійснюються процеси інтеграції в економічно співтовариство необхідно врахувати досвід всіх розвинених країн і застосовувати комбіновану методика з урахуванням напрацювань ряду країн.

Список використаних джерел:

1. Системи оподаткування нерухомості в європейських країнах. «Аратта-Україна». URL: http://aratta-ukraine.com/text_ua.php?id=3324
2. Зима О. Г., Єршова І. С. Удосконалення оподаткування нерухомого майна з урахуванням зарубіжного досвіду. *Бізнесінформ*, 2012. № 6. С. 160.
3. Податок на нерухомість в 2020 році: скільки і за що доведеться платити. URL: <https://ukr.media/business/349593/>
4. Податки на нерухомість та землю у 2020 році: «Листи щастя» прийшли не всім. Що робити? URL: https://zik.ua/news/2020/01/20/podatky_na_neruhomist_ta_zemlyu_u_2020_rotsi_lysty_shchastya_pryyshly_ne_vsim_1382109
5. Луцик А. І., Дмитрів В. І. Податок на нерухомість – тест на демократичність. *Інноваційна політика*. 2009. № 3. С. 130–135.
6. Майстренко О. Податок на нерухоме майно як додаткове джерело наповнення місцевих бюджетів. *Право України*, 2019. № 10. С. 119.

7. Мелько Ю. Податок на нерухомість в Україні: перспективи впровадження. URL: http://www.city-institute.org/index.php?option=com_content&view=article&catid=&id=94%3A2010
8. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України / Світовий досвід оподаткування (досвід розвитку та модернізації податкових служб країн світу). URL: <http://sfs.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/arkhiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid/bulgaria/>
9. Податковий Кодекс України: Затверджений Верховною радою України № 2755-VI від 02 груд. 2010 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
10. Податкова система: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [Лютий І.О., Демиденко Л. М., Романюк М. В. та ін.] / за ред. І. О. Лютого. К.: Центр учбової літератури, 2009. 188 с.
11. Податок на нерухомість в 2020 році. URL: <http://if.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/322169.html>
12. Терентьева О. К. Зарубіжний досвід державного регулювання земельного оподаткування. URL: http://lib.uabs.edu.ua/library/P_Visnik/Numbers/2_7_2020/01_2.pdf

References:

1. The system of real estate taxation in Europe. Aratta-Ukraine (2020). Retrieved from: http://aratta-ukraine.com/text_ua.php?id=3324 (in Ukrainian)
2. Zyma H.A., Yershova I.S. (2012) Improvement of Winter AG taxation of real estate on the basis of international experience. *BusinessInform*, 2012. № 6, p. 160. (in Ukrainian)
3. Податок на нерухомість в 2020 році: скільки і за що доведеться платити. (2020). Retrieved from: <https://ukr.media/business/349593/> (in Ukrainian)
4. Податки на нерухомість та землі у 2020 році. Листів шквастий» притишлі не всім. Що робити? (2020) Retrieved from: https://zik.ua/news/2020/01/22/podatky_na_neruhomist_ta_zemlyu_u_2020_rotsi_lysty_shchastya_pryyshly_ne_vsim_1382109 (in Ukrainian)
5. Lutsyk A., Dmitrov I. (2009) Real estate tax – a test for democracy. *Innovation policy*. Vol. 3, pp. 130-135. (in Ukrainian)
6. Maystrenko A. (2019) Tax on real estate as an additional source of local revenues. *Law of Ukraine*, vol. 10, pp. 119. (in Ukrainian)
7. Melk J. Tax on real estate in Ukraine (2020) Prospects implementation. Retrieved from: http://www.city-institute.org/index.php?option=com_content&view=article&catid=&id=94%3A2010-07-28-13-53-18&Itemid=169 (in Ukrainian)
8. The official site of the State Fiscal Service of Ukraine (2020) World experience Taxation (experience of development and modernization services tax countries). Retrieved from: <http://sfs.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/arkhiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid/bulgaria/> (in Ukrainian)
9. Tax Code of Ukraine: Approved by the Verkhovna Rada of Ukraine (2010) № 2755-VI dated 02 Dec. 2010. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua>. (in Ukrainian)
10. The tax system: manual. guidances. For stud. HI. teach. Bookmark (2009). Ed. IO February. Retrieved from: Center of educational literature, p. 188. (in Ukrainian)
11. Податок на нерухомість в 2020 році. (2020) Retrieved from: <http://if.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/322169.html> (in Ukrainian)
12. Terentyev A.K. (2020) Foreign experience of state regulation of land taxation. Retrieved from: http://lib.uabs.edu.ua/library/P_Visnik/Numbers/2_7_2020/01_22_.pdf (in Ukrainian)

УДК 657.471:658

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.33>**Яценко В.Ф.**

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7127-1885>

Yatsenko Viktoria

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

КЛАСИФІКАЦІЯ СИСТЕМ ОБЛІКУ ВИТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО ТА КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ

CLASSIFICATION OF PRODUCTION COST ACCOUNTING SYSTEMS AND CALCULATION OF PRODUCT COST

У статті розглянуто еволюційний розвиток методів обліку витрат під впливом трансформаційних змін у суспільстві і представлено класифікацію систем обліку витрат на основі виокремлення ознак індустріального та постіндустріального етапів розвитку суспільства. Представлено упорядкування позицій науковців щодо класифікації методів обліку витрат через призму еволюційних перетворень економічно-суспільних відносин для узагальнення теорії і практики обліку витрат індустріального і постіндустріального періодів. Облік витрат за замовленнями та процесами є базовими моделями обліку витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції. Розвиток системи обліку витрат умовно можна поділити на два періоди: відноситься до індустріальної епохи і промислової революції та характеризується виникненням і розвитком традиційних систем обліку витрат на виробництво та калькулювання собівартості продукції; період, пов'язаний з переходом суспільства до наступного постіндустріального етапу та виникненням нових концепцій управління, орієнтованих на стратегічне мислення та задоволення вимог споживача.

Ключові слова: витрати, витрати виробництва, калькулювання собівартості продукції, система обліку витрат за замовленнями, система обліку витрат за процесами, система обліку за повними витратами.

В статье рассмотрено эволюционное развитие методов учета затрат под влиянием трансформационных изменений в обществе и представлена классификация систем учета затрат на основе выделения признаков индустриального и постиндустриального этапов развития общества. Представлено систематизацию классификации методов учета затрат через призму эволюционных преобразований экономически общественных отношений обобщения теории и практики учета затрат индустриального и постиндустриального периодов. Позаказный и попроцесный учет затрат являются базовыми моделями учета затрат на производство и калькулирования себестоимости продукции. Развитие системы учета затрат делится на два периода. Первый относится к индустриальной эпохи и промышленной революции и характеризуется возникновением и развитием традиционных систем учета затрат на производство и калькулирования себестоимости продукции. Второй период связан с переходом общества к следующему постиндустриальному этапу и возникновением новых концепций управления, ориентированных на стратегическое мышление и удовлетворения требований потребителя.

Ключевые слова: затраты, калькулирование себестоимости продукции, система учета затрат по заказам, система учета затрат по процессам, система учета по полным затратам.

A classification of cost accounting systems based on evolutionary society development is presented. There are two approaches of cost accounting methods classification based on papers of Ukrainian scientists. The first is the classification by country of origin and using, the second is based on the presenting traditional and non-traditional methods. The author tried to analyze

the positions of scientists on the classification of cost accounting methods through evolutionary transformations of economic and social relations. Obtained results allow to divide the history of the cost accounting system development into two periods. The first relates to the industrial era and the industrial revolution and is characterized by the emergence and development of traditional (classical) accounting systems for production costs and its calculation. The second period involves the transition of society to the next post-industrial stage and the emergence of new management concepts that are oriented towards strategic thinking and consumer satisfaction. Traditional systems of cost accounting include full costing or absorption costing system which is based on the division of costs on the direct and indirect in relation to the object, and variable and fixed costs in relation to the volume of production. Therefore, there are three alternatives: actual-costs, normal-costs, and standard-costs. Two basic models (job costing and process costing) are used for cost accounting in order to calculate self-cost of the product unit according to the peculiarities of the production process. In case, if none of the basic models does not meet the specifics of the production environment, a hybrid-costing system is used, which is a combination of two basic models. The study has confirmed that the historical development of cost accounting systems was carried out in accordance with the evolutionary society development. Property relations on means of production and class society determined by two models of economic formation. However, obtained results has proved that there is no significant difference between evolutionary development of the accounting systems in the socialist and capitalist economies. Vice versa, cost accounting systems of the industrial stage of society development apart economy models have two fundamental principles: recording only actual (real) data and production process orientation.

Key words: cost, costing system, process costing, job costing, absorption costing (full costing).

Постановка проблеми. Усталені традиції обліку в умовах командно-адміністративної системи управління радянської епохи тривалий час домінували у свідомості науковців та бізнес-практиків в Україні. Відкриття кордонів наприкінці ХХ століття надихнуло академічну спільноту до вивчення та активного пропагування теорій вчених інших країн, переважно Німеччини та США, але економічні реалії того часу не сприяли впровадженню новітніх концепцій, а вітчизняні методи помилково вважалися застарілими і не прийнятними для ринкової моделі економічної системи.

Дослідження систем обліку витрат з точки зору еволюційного розвитку суспільства, враховуючи особливості історичного шляху становлення вітчизняної економічної системи, має суттєве значення для розвитку теорії та методології обліку, а також для вирішення конкретних завдань у бізнес-середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поширеним підходом до класифікації методів обліку витрат є групування за країнами виникнення і застосування. Так, до вітчизняних методів та методів країн ближнього зарубіжжя Т. Сльозко відносить попроцесний (простий, однопередільний), попередільний, позамовний, поконтрактний, попартійної калькуляції, нормативний, котловий, поопераційної калькуляції. Методами далекого зарубіжжя автор вважає Стандарт-кост, Директ-костинг, Таргет-костинг, Кайзен-костинг, Абзорпшн-костинг, Кост-кілінг, СVP-аналіз, LCC-аналіз, аналіз (ФВА), метод EVA, ABC-метод, та бенчмаркінг [1, с. 17].

В.А. Дерій сучасні методи обліку витрат поділяє на дві групи: 1) традиційні, які використовуються у вітчизняній обліковій практиці протягом десятиліть; 2) запозичені, тобто сформовані та розвинуті в інших країнах світу. До традиційних методів вітчизняної облікової науки науковець відносить позамовний, нормативний, знеособлений (котловий), повиробничий, поопераційний, попередільний, попроцесний, групо-виробничий (попартійний), а також два варіанти обліку (безнапівфабрикатний та напівфабрикатний) [2, с. 421].

В.В. Дубовая, проаналізувавши нормативні документи, виявляє схожість методів обліку витрат у вітчизняній і зарубіжній практиці. Вона пропонує для наближення вітчизняної бухгалтерської теорії до зарубіжної визнати два основні підходи до формування витрат з використанням зарубіжних назв – позамовного та попроцесного

[3, с. 156]. Поряд із позамовним (Job order cost system) і попроцесним (Process cost system) методами С.О. Левицька і Д.М. Сич використовують термін «змішаний метод» для позначення методу обліку прямих затрат за фактичними даними, а накладних – за середнім коефіцієнтом розподілу [4, с. 230].

А.С. Немченко та В.М. Назаркіна класифікують методи обліку витрат на виробництво за наступними ознаками: за способом оцінки витрат (за фактичною собівартістю, за плановою собівартістю, за нормативною собівартістю); по відношенню витрат до технологічного процесу виробництва (попередільний, позамовний, попроцесний); по повноті включення витрат до собівартості (по повній собівартості, за прямими витратами, маржинальної собівартості) [5, с. 40].

Германенко Л. методи обліку витрат групує за наступними класифікаційними ознаками: обсяг витрат, що відносяться на їх носії: метод повного поглинання (absorption-cost system) та метод часткового поглинання (direct-cost system); тимчасова спрямованість обчислення фактичних (минулих, історичних) (actual-cost system) затрат та обчислення стандартних (планових, нормативних) (standart-cost system) затрат; технологія виробництва: попроцесний метод (process-cost system) та позаказний метод (job order-cost system) [6, с. 136].

Інший підхід до класифікації методів обліку витрат і калькулювання собівартості ґрунтується на виділенні традиційних і нетрадиційних методів. У групі традиційних методів групою авторів [7] представлені методи зарубіжної практики та аналоги у вітчизняному обліку: метод калькулювання по замовленнях (позамовний) та метод попроцесного калькулювання (попередільний); система стандарт кост (система нормування обліку витрат за повною собівартістю) та система директ-кастинг (система нормування обліку витрат за скороченою собівартістю). До нетрадиційних методів віднесли методи «ABC» і «Target-costing», які не мають аналогів у вітчизняній бухгалтерській науці.

На думку автора, упорядкування позицій науковців щодо класифікації методів обліку витрат потребує розгляду через призму еволюційних перетворень економічно-суспільних відносин для узагальнення теорії і практики обліку витрат індустріального і постіндустріального періодів.

Метою статті є побудова класифікації систем обліку витрат на основі дослідження еволюційного розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Ідентифікація вітчизняних методів обліку витрат на виробництво продукції як традиційних, які загальновідомі в наукових колах та у практичній діяльності українських підприємств протягом багатьох десятиліть, можна пояснити відсутністю протягом тривалого часу можливості вивчення досвіду зарубіжних країн. Історія виникнення і розвитку систем обліку витрат знаходиться в центрі уваги вчених з усього світу, в тому числі, і проблема встановлення класифікаційних ознак для віднесення систем обліку до традиційних (класичних).

Адум Сміт Овунда (Adum Smith Ovunda), детально проаналізувавши різноманітні джерела, які в багатьох випадках недоступні вітчизняним дослідникам, продемонстрував розвиток обліку витрат і управлінського обліку в світі [8]. Він зазначає, що не зважаючи на існування підтверджень про застосування обліку витрат у стародавні часи та використання деяких рахунків і простих форм обліку витрат у XIV столітті, облік витрат і калькулювання собівартості відносять до XIX століття і пов'язують його з розквітом промислової революції. Проте, Едвардс і Ньюэлл [9, с. 41] заперечують, що калькуляція продукту (product costing) відноситься до XIX століття. Едвардс [10] як доказ наводить детальний приклад рахунків XVIII століття для калькулювання процесу (process costing) як «потоків виробництва трикотажних виробів» (thread hosiery production).

Основним процесом створення додаткової вартості для промислових підприємств є матеріальне виробництво, проте на початку індустріального етапу розвитку суспільства само підприємство ототожнювалося з виробництвом, оскільки сукупні витрати

підприємства вважалися виробничими, найбільшу питому вагу з яких складали матеріальні витрати. XIX століття характеризується появою великих підприємств, таких як текстильні фабрики, залізничні дороги, металургійні та інші заводи, які активно використовували машини у виробництві, отже, облік витрат в сучасному розумінні є продуктом того часу. Система обліку витрат на виробництво мала декілька центрів, в яких збиралися прямі витрати на матеріали і робочу силу, а непрямі витрати розподілялися між ними на основі заздалегідь визначених ставок. Джонсон і Каплан [11] описали систему обліку витрат на виробництво гігантської сталеливарної компанії, яка безперервно збирала дані про всі прямі витрати, пов'язані з кожним процесом виробничої діяльності від доменної печі до прокатного цеху. Також вони зазначають, що основні методи обліку витрат (cost methods), серед яких відзначають попроцесний метод (process costing) та нормативний (standard costing) з'явилися саме в період промислової революції, проте ці методи значно покращилися вже на початку XX століття. Поряд із масовим виробництвом функціонували підприємства, які спеціалізувалися на виконанні індивідуальних замовлень клієнтів і виробництві ексклюзивних видів продукції, для яких системою обліку витрат і калькулювання собівартості стала «позамовна» (англійський синонім «Job costing / Job cost accounting»). Отже, можна стверджувати, що облік витрат за замовленнями та процесами є базовими моделями обліку витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції.

Аналогічна ситуація спостерігається в Україні, де методи обліку витрат на виробництво та калькулювання собівартості виникли і розвивалися в період розквіту епохи індустріалізації (1950-1970 рр), який співпав з радянськими часами, іншими словами в період панування соціалістичної моделі економічної системи. Проте індустріальний етап цивілізаційного розвитку суспільства має спільні риси обох формацій: соціалістичної і капіталістичної, яка рухалася до ринкової, зокрема, розквіт індустріалізації характеризувався великими промисловими підприємствами, які зосереджувалися на масовому виробництві одного виду продукції з метою отримання максимальної вигоди за рахунок ефекту масштабу. Модель «Витрати-обсяг» є концептуальною основою системи обліку витрат та калькулювання собівартості продукції, адже забезпечує даними вхідні параметри моделі. Модель лежить в основі методики СVP-аналізу (аналіз витрат – обсяг виробництва – прибуток, визначення критичної точки виробництва).

Сукупні витрати підприємства в обліку поділяють на виробництво продукції (product cost) та витрати звітного періоду (period cost). Виробнича собівартість продукції у фінансовому обліку включає всі витрати, понесені під час виробництва (full costing або absorption costing): прямі витрати, які можна безпосередньо віднести на виробництво конкретного виду продукції (матеріальні, на оплату праці, інші), та загальновиробничі (накладні), які відносяться до процесу виробництва та розподіляються на конкретний виготовлений продукт на основі ставки розподілення. У складі загальновиробничих витрат виділяють змінну і постійну частини.

Система обліку витрат на виробництво та калькулювання собівартості продукції за повними витратами має три варіанти: (1) за фактичними витратами (actual costs) – оснований на фактичних (історичних) даних, фіксує прямі витрати на виробництво (матеріальні й на оплату праці) на об'єкт витрат та накладні виробничі витрати для подальшого розподілення між об'єктами витрат; (2) за плановими (бюджетними, звичайними) витратами (normal-costs) – використовує фактичні прямі матеріальні витрати і витрати на оплату праці, а накладні виробничі витрати розподіляються між носіями витрат за розрахованою заздалегідь плановою ставкою шляхом множення її на фактичну кількість встановленої бази розподілення; (3) за стандартними (нормативними) витратами (standard-costs) – попереднє (до початку виробничого процесу) нормування витрат за статтями калькуляції з метою посилення контролю за раціональним використанням ресурсів з явними ознаками надзору.

Три варіанти системи обліку за повними витратами свідчать про поступову переорієнтацію вектору управління витратами з реально спожитих/використаних ресурсів підчас виробництва продукції на майбутні (прогнозні) витрати.

Для обчислення собівартості одиниці продукції відповідно особливостям організації виробничого процесу використовують дві базові моделі обліку витрат на виробництво та калькулювання собівартості продукції: за замовленнями (job costing) або процесами (process costing). Якщо жодна із базових моделей не відповідає особливостям виробничого середовища, використовується гібридна система (hybrid-costing system), яка визначається як комбінація двох базових моделей. Вітчизняна практика використовує множину термінів: змішаний метод, напівфабрикатний, тощо, проте, ці методи є різноваріантними комбінаціями двох базових моделей.

В попередніх роботах автором представленої статті відмічалось, що цивілізаційні процеси у світовій економіці призвели до значних змін у бізнес-середовищі. Глобалізація, дерегулювання ринків, формування міжнародних транспортних систем, підвищення вимог клієнтів і покупців до якості продукції посилили конкуренцію між виробниками. Нововведення неодмінно призвели до переформування виробничої діяльності, моделі поведінки витрат виробництва, отже й методів обліку витрат. Пріоритетним для управління став процес реалізації продукції замість виробництва, а на основі концепції стратегічного управління виникли і розвиваються нові системи управління витратами, орієнтовані на довгострокові періоди, фактичні витрати, реально понесені підприємством слугують для формування показників фінансової звітності і оподаткування та аналізу і контролю реалізації стратегії підприємства.

Отже, розвиток системи обліку витрат умовно можна поділити на два періоди: (1) відноситься до індустріальної епохи і промислової революції та характеризується виникненням і розвитком традиційних систем обліку витрат на виробництво та калькулювання собівартості продукції; (2) період, пов'язаний з переходом суспільства до наступного постіндустріального етапу та виникненням нових концепцій управління, орієнтованих на стратегічне мислення та задоволення вимог споживача.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що історичний розвиток систем обліку витрат відбувався відповідно до еволюційного розвитку економічно-суспільних відносин у суспільстві. Відносини власності на засоби виробництва та класовий характер суспільства визначали дві моделі економічної формації, проте отримані результати доводять, що еволюційний розвиток систем обліку витрат капіталістичної і соціалістичної моделі економіки суттєвих розбіжностей не мають. Навпаки, системам обліку витрат індустріального етапу розвитку суспільства незалежно від моделі економічної формації притаманні два фундаментальних принципи: фіксування виключно фактичних (реальних) даних та орієнтація на процес виробництва.

Список використаних джерел:

1. Сльозко Т. Методи обліку витрат чи методи управління витратами: проблеми дифініцій // Бухгалтерський облік і аудит. 2013. № 4. С. 16–21.
2. Дерій В.А. Вітчизняні методи обліку витрат на виробництво: оцінка стану і потенціал застосування // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. 2010. № 7(1). С. 415–424.
3. Дубовая В.В. Концептуальна основа методів обліку витрат у промисловості // Причорноморські економічні студії. 2016. № 12(2). С. 154–58.
4. Левицька С.О. Роль управлінського обліку в оптимізації калькулювання собівартості виробництва (на прикладі вітчизняних підприємств малого та середнього бізнесу) / С.О. Левицька, Д.М. Сич // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки. 2015. № 1. С. 226–234.
5. Немченко А.С. Обґрунтування методичних підходів до управління собівартістю виробництва лікарських засобів / А.С. Немченко, В.М. Назаркіна // Управління, економіка та забезпечення якості в фармацевтиці. 2015. № 3. С. 38–43.

6. Германенко Л. Обґрунтування використання методів обліку витрат та калькулювання в економічних реаліях // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2015. № 40(1). С. 134–140.
7. Чернікова І.Б. Управлінський облік в інформаційній системі підприємства. Навчальний посібник. /І.Б. Чернікова, Л.О. Кирильєва, Д.Д. Шеховцова, О.О. Кваша, І.С. Коробкіна// Харківський державний університет харчування та торгівлі. Харків : Видавець Іванченко І. С., 2016. 209 с.
8. Ovunda A. S. The Development of Cost and Management Accounting: A Historical Perspective //European Journal of Humanities and Social Sciences Vol. 2015. T. 34. № 1.
9. Edwards, J. R. & Newell, E., (1990). The Development of Industrial Cost and Management Accounting Before 1850: A Survey of Evidence. *Business History*, 33(1), January.
10. Edwards, R. S., (1937). Some Notes on the Early Literature and Development of Cost Accounting in Great Britain II. *The Accountant*, Vol. XCVII [New Series], June to December, 14 August.
11. Johson, H. T. & Kaplan, R. S., (1987 and 1991). Relevance Lost: The Rise and Fall. *Journal of Management Accounting Research* Vol. 1, Fall.

References:

1. Sljuzko T. (2013) Metody obliku vytrat chy metody upravlinnja vytratamy: problemy dyfynicij [Cost Accounting or Cost Management Methods: Problems of Definitions] *Bukhghaltersjkyj oblik i audyt*. № 4, pp. 16–21.
2. Derij V. A. (2010) Vitchyzniani metody obliku vytrat na vyrobnyctvo: ocinka stanu i potencial zastosuvannja [Domestic production cost accounting methods: status assessment and application potential] *Ekonomichni nauky*. Serija: Oblik i finansy. № 7(1), pp. 415–424.
3. Dubovaja V. V (2016) Konceptualjna osnova metodiv obliku vytrat u promyslovosti [Konceptualjna osnova metodiv obliku vytrat u promyslovosti] *Prychornomorsjki ekonomichni studiji*. № 12(2), pp. 154–158.
4. Levycjka S. O, Sych D. M.. (2016) Rolj upravlinsjkogho obliku v optymizaciji kaljkuljuvannja sobivartosti vyrobnyctva (na prykladi vitchyznjanykh pidpryjemstv malogho ta serednjogho biznesu) [The role of managerial accounting in optimization of costing of production (on the example of domestic small and medium-sized enterprises)] *Visnyk Nacionaljnogho universytetu vodnogho ghospodarstva ta pryrodokorystuvannja*. *Ekonomichni nauky*. № 1, pp. 226–234.
5. Nemchenko A. S., Nazarkina V. M. (2015) Obgruntuvannja metodychnykh pidkhodiv do upravlinnja sobivartistju vyrobnyctva likarsjkykh zasobiv [Substantiation of methodological approaches to managing the cost of production of medicines] *Upravlinnja, ekonomika ta zabezpechennja jakosti v farmaciji*. № 3, pp. 38–43.
6. Ghermanenko L. (2015) Obgruntuvannja vykorystannja metodiv obliku vytrat ta kaljkuljuvannja v ekonomichnykh realijakh [Justification for the use of cost accounting and costing methods in economic realities] *Zbirnyk naukovykh pracj Cherkasjkogho derzhavnogho tekhnologichnogho universytetu*. Serija: Ekonomichni nauky. № 40(1), pp. 134–140.
7. Chernikova I.B. (2016) Upravlinsjkyj oblik v informacijnij systemi pidpryjemstva. *Navchalnyj posibnyk* [Management accounting in the enterprise information system] *Kharkiv: Vydavecj Ivanchenko I. S.*
8. Ovunda A. S. The Development of Cost and Management Accounting: A Historical Perspective //European Journal of Humanities and Social Sciences Vol. 2015. T. 34. № 1.
9. Edwards, J. R. & Newell, E., (1990). The Development of Industrial Cost and Management Accounting Before 1850: A Survey of Evidence. *Business History*, 33(1), January.
10. Edwards, R. S., (1937). Some Notes on the Early Literature and Development of Cost Accounting in Great Britain II. *The Accountant*, Vol. XCVII [New Series], June to December, 14 August.
11. Johson, H. T. & Kaplan, R. S., (1987 and 1991). Relevance Lost: The Rise and Fall. *Journal of Management Accounting Research* Vol. 1, Fall.

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 62-50

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.34>

Димова Г.О.

кандидат технічних наук,

Державний вищий навчальний заклад

«Херсонський державний аграрний університет»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5294-1756>

Dymova Hanna

State Higher Educational Institution

«Kherson State Agrarian University»

ОЦІНКА СТАНІВ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ ПРОЕКЦІЙНИМИ МЕТОДАМИ ПРИ ВИХІДНИХ КООРДИНАТАХ, ЩО ЧАСТКОВО СПОСТЕРІГАЮТЬСЯ

EVALUATION OF THE SYSTEM'S CONDITIONS OF ECONOMIC DYNAMICS BY PROJECTION METHODS AT PARTIALLY OBSERVED OUTPUT COORDINATES

Задача знаходження оцінок станів систем економічної динаміки є досить поширеною при проектуванні оптимальних безперервних і дискретних систем управління при їх стохастичному та детермінованому розгляді. Розв'язання задачі при стохастичному знаходженні оцінок станів була заснована на методах факторизації кореляційних матриць повністю спостережуваних множин вихідних сигналів динамічних систем. В роботі розглядаються можливості розв'язувати окремі задачі знаходження оцінок та оптимальних управлінь методом проектування багатовимірних просторів на власні підпростори. Тут будемо розглядати їх в порядку зростаючих труднощів розв'язуваних завдань. При дослідженні систем економічної динаміки в окремих випадках всі вихідні координати системи допускають безпосереднє вимірювання і спостереження. За результатами зроблені висновки про застосування проєкційних методів оцінювання станів системи економічної динаміки, коли відсутня частина вихідних сигналів.

Ключові слова: динамічне програмування, евклідовий простір, ортогональність, матриця, визначник Грама, оптимальний закон управління.

Задача нахождения оценок состояний систем экономической динамики является довольно распространенной при проектировании оптимальных непрерывных и дискретных систем управления при их стохастическом и детерминированном рассмотрении. Решение задачи при стохастическом нахождении оценок состояний была основана на методах факторизации корреляционных матриц полностью наблюдаемых множеств выходных сигналов динамических систем. В работе рассматриваются возможности решить отдельные задачи нахождения оценок и оптимальных управлений методом проектирования многомерных пространств на собственные подпространства. Здесь будем рассматривать их в порядке возрастающих сложностей решаемых задач. При исследовании систем экономической динамики в отдельных случаях все выходные координаты системы допускают непосредственное измерение и наблюдение. По результатам сделаны выводы о применении проекционных методов оценивания состояний системы экономической динамики в случае отсутствия части выходных сигналов.

Ключевые слова: динамическое программирование, евклидово пространство, ортогональность, матрица, определитель Грама, оптимальный закон управления.

The problem of finding estimates of the state of systems of economic dynamics is quite common in the design of optimal continuous and discrete control systems in their stochastic and deterministic consideration. The solution of the problem in a stochastic sense is considered in the work "Prediction of the structure of dynamic systems". It was based on the methods of factorization of correlation matrices of completely observable sets of output signals of dynamical systems and requires a significant number of assumptions about the properties of the matrices of the system. The article discusses the possibilities to solve individual problems of finding estimates and optimal controls by the method of designing multidimensional spaces on eigensubspaces. Here we will consider the problems of finding estimates and optimal controls in order of increasing complexity of the problems being solved. In the study of systems of economic dynamics in some cases, all output coordinates of the system allow direct measurement and observation. For linear systems of economic dynamics with such properties, the formation of an optimal control law as a function of state coordinates can be performed even if there are various deviations in the measurement. However, in engineering practice very often not all state coordinates allow observation and measurement. In these cases, the optimal control law is defined as a function of part of the best estimates of the state coordinates, determined by measuring the output signals of the system. Consequently, the problem of optimal control in a more general setting includes both the problem of finding the optimal estimate of the states of the system and the problem of optimal control. Based on the results of applying projection methods for assessing the state of the system of economic dynamics, it is concluded that the task is to find estimates for a multi-step process. As a result of this, estimates are successively found for all steps, and in each subsequent step, the found optimal solutions are used in the previous step, i.e. The principle of dynamic programming is implemented. Projection research methods also allow you to simultaneously and independently solve the problem of estimating the state vectors of the system of economic dynamics and finding the optimal control sequences.

Key words: dynamic programming, Euclidean space, orthogonality, matrix, Gram determinant, optimal control law.

Постановка проблеми. Для лінійних систем економічної динаміки, що володіють властивостями, де всі вихідні координати системи допускають безпосереднє вимірювання і спостереження, формування оптимального закону управління як функції координат стану може здійснюватися навіть при наявності різних відхилень при вимірюванні. Однак в інженерній практиці дуже часто не всі координати стану допускають спостереження і вимірювання [2; 3]. У цих випадках оптимальний закон управління визначається як функція частини найкращих оцінок координат стану, які визначаються за вимірюваннями вихідних сигналів системи. Отже, проблема оптимального управління в більш загальній постановці включає в себе як проблему знаходження оптимальної оцінки станів системи, так і проблему оптимального управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язання задачі в стохастичному сенсі розглянута в роботі «Прогнозування структури динамічних систем» [1]. Вона була заснована на методах факторизації кореляційних матриць повністю спостережуваних множин вихідних сигналів динамічних систем і вимагає значного числа припущень про властивості матриць системи.

Мета статті полягає в знаходженні оптимальної оцінки станів системи економічної динаміки, коли відсутня частина вихідних сигналів, а також в розв'язанні задачі оптимального управління.

Виклад основного матеріалу. Для сучасної теорії управління при описі системи характерне використання змінних стану і застосування методів проектування, які оптимізують її рух управлінь в просторі можливих станів.

Найбільш часто при проектуванні систем управління використовуються наступні математичні методи:

- варіаційне обчислення;
- принцип максимуму;
- динамічне програмування.

У всіх випадках кінцевою метою проектування є визначення оптимального закону управління або керуючої послідовності, що доставляє максимум або мінімум заданому функціоналу, що характеризує якість системи [2].

Загальним зазначених трьох методів є використання варіаційного обчислення: перший метод має безпосереднє відношення до рівнянь Ейлера-Лагранжа, другий – до принципу Гамільтона, третій – до рівнянь Гамільтона-Якобі.

Рівняння Ейлера-Лагранжа

$$\frac{d}{dt} \left(\frac{dL}{dq_i} \right) - \frac{dL}{dq_i} = 0, \quad (1)$$

де

$$L = L(\dot{q}_i, q_i) = T(\dot{q}_i, q_i) - V(q_i); \quad (2)$$

де L – лагранжиан;

q_i – узагальнені координати.

Рівняння Лагранжа виводиться з варіаційного принципу Гамільтона: будь-яка динамічна система буде рухатися під дією консервативних сил з будь-якого початкового стану таким чином, щоб мінімізувати середню за часом різницю між кінетичної $T(\dot{q}_i, q_i)$ і потенціальною $V(q_i)$ енергіями. Функцію, яка має повну енергію системи через узагальнені координати q та імпульси p , називають функцією Гамільтона

$$H(\bar{p}, \bar{q}) = T_p + V; \quad (3)$$

та

$$\frac{\partial p_i}{\partial t} = \frac{\partial H}{\partial q_i}; \quad \frac{\partial q_i}{\partial t} = \frac{\partial H}{\partial p_i}; \quad (4)$$

канонічне рівняння Гамільтона.

Розглянемо в узагальненому підході розв'язання цих задач на основі методу проєціювання просторів на підпростори і оцінимо труднощі та переваги цього підходу [4].

Нехай в унітарному або евклідовому просторі R даний довільний вектор \bar{x} і деякий підпростір S з базисом $\bar{x}_1, \bar{x}_2, \dots, \bar{x}_m$. Вектор \bar{x} можна представити (і до того ж єдиним способом) у вигляді суми

$$\bar{x} = \bar{x}_S + \bar{x}_N, \quad \bar{x}_S \in S, \quad \bar{x}_N \perp S \quad (5)$$

де \bar{x}_S – ортогональна проєкція вектора \bar{x} на підпростір S .

Під ортогональністю \perp до підпростору S розуміється ортогональність до всіх векторів з цього підпростору. Пояснимо це рисунком 1.

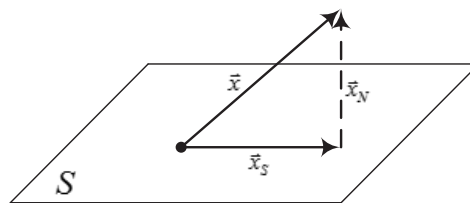

Рис. 1. Проеціювання \bar{x} на підпростір S [4]

Для встановлення розкладу (5) представимо \bar{x}_S в виді

$$\bar{x}_S = C_1 \bar{x}_1 + C_2 \bar{x}_2 + \dots + C_m \bar{x}_m, \quad (6)$$

де C_1, C_2, \dots, C_m – деякі комплексні або дійсні (для евклідова простору) числа. Для рисунку 1 $m = 2$.

Для визначення цих чисел виходимо з співвідношень

$$(\bar{x} - \bar{x}_S, \bar{x}_k) = 0, \quad k = 1, 2, \dots, m \quad (7)$$

Підставимо в (7) замість \bar{x}_S його вираз з (6)

$$\begin{cases} (\bar{x}_1 \bar{x}_1)C_1 + \dots + (\bar{x}_m \bar{x}_1)C_m + (\bar{x} \bar{x}_1)(-1) = 0 \\ \dots \dots \dots \dots \dots \\ (\bar{x}_1 \bar{x}_m)C_1 + \dots + (\bar{x}_m \bar{x}_m)C_m + (\bar{x} \bar{x}_m)(-1) = 0 \\ \bar{x}_1 C_1 + \dots + \bar{x}_m C_m + \bar{x}_S (-1) = 0 \end{cases} \quad (8)$$

Розглянемо цю систему рівностей як систему лінійних однорідних рівнянь, що мають нульовий розв'язок $C_1, C_2, \dots, C_m, -1$, прирівняємо її визначник нулю (попередньо транспонував його відносно головної діагоналі)

$$\begin{vmatrix} (\bar{x}_1 \bar{x}_1) & \dots & (\bar{x}_1 \bar{x}_m) & \bar{x}_1 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ (\bar{x}_m \bar{x}_1) & \dots & (\bar{x}_m \bar{x}_m) & \bar{x}_m \\ (\bar{x} \bar{x}_1) & \dots & (\bar{x} \bar{x}_m) & \bar{x}_S \end{vmatrix} = 0 \quad (9)$$

Виділяючи з цього визначника член, що містить \bar{x}_S , отримаємо

$$\bar{x}_S = \frac{\begin{vmatrix} & & & \bar{x}_1 \\ & & & \dots \\ & \Gamma & & \bar{x}_m \\ (\bar{x} \bar{x}_1) & \dots & (\bar{x} \bar{x}_m) & 0 \end{vmatrix}}{\Gamma} \quad (10)$$

де $\Gamma = \Gamma(\bar{x}_1 \bar{x}_2 \dots \bar{x}_m)$ – визначник Грама для векторів $\bar{x}_1, \bar{x}_2, \dots, \bar{x}_m$ (в силу незалежності цих векторів $\Gamma \neq 0$).

З (5)

$$\bar{x}_N = \bar{x} - \bar{x}_S = \frac{\begin{vmatrix} & & & \bar{x}_1 \\ & & & \dots \\ & \Gamma & & \bar{x}_m \\ (\bar{x} \bar{x}_1) & \dots & (\bar{x} \bar{x}_m) & 0 \end{vmatrix}}{\Gamma} \quad (11)$$

Формули (3.10) та (3.11) виражають проекцію \bar{x}_S вектора \bar{x} на підпростір S , спостережуваних на виході (вимірних на виході векторів параметрів процесу, що протікає в системі), по лінійним комбінаціям яких будемо знаходити (відновлювати) оцінки векторів простору станів системи [4].

Позначимо \bar{y} – довільний вектор множини векторів в S , а \bar{x} – довільний вектор в R . Якщо вектори побудувати з початку координат, то $|\bar{x} - \bar{y}|$ і $|\bar{x} - \bar{x}_S|$ будуть відповідно дорівнювати величинам похилої і висоти, проведенної з кінця вектора \bar{x} до поверхні S (рис.1). Тому, записуючи, що висота коротше похилої, матимемо $h = |\bar{x} - \bar{x}_S| \leq |\bar{x} - \bar{y}|$ (знак рівності буде лише при $\bar{y} = \bar{x}_S$). Таким чином, серед всіх векторів $\bar{y} \in S$ вектор \bar{x}_S найменш ухилиється від заданого вектора $\bar{x} \in R$. Величина $h = \sqrt{(\bar{x} - \bar{x}_S)(\bar{x} - \bar{x}_S)}$ заданого вектора $\bar{x} \in R$ є квадратичною похибкою при наближенні $\bar{x} \oplus \bar{x}_S$.

Застосуємо цей підхід до розв'язання задачі управління багатомірною системою з координатами недоступними для спостереження. У цих випадках тільки вихідні сигнали можуть бути виміряні безпосередньо.

Вимірювані координати відносять до вихідних змінних і позначають через y_1, y_2, \dots, y_p , вважаючи їх компонентами вектора \bar{y} .

При розв'язанні задачі будемо вважати, що вихідні змінні є лінійними функціями координат стану $\bar{x}(k)$ і пов'язані з останніми лінійним перетворенням

$$\bar{y}(k) = \mathbf{M} \bar{x}(k), \quad (12)$$

де \bar{x} – n -мірний вектор;

\bar{y} – p -мірний вектор;

\mathbf{M} – матриця розміру $p \times n$ з $p \leq n$.

В тому випадку, коли розмірність вектора виходу менше вектора стану, матриця \mathbf{M} є прямокутною і не має оберненої матриці. За змістом ця матриця є матрицею виходу (матрицею вимірюваних змінних) [2; 3].

При дослідженні можливості оптимального управління будемо виходити з того, що система описується векторно-матричним диференціальним рівнянням [1; 2; 3].

$$\dot{\bar{x}} = \mathbf{A}(t)\bar{x}(t) + \mathbf{D}(t)\bar{m}(t) + \bar{n}(t), \quad (13)$$

де $\bar{x}(t)$ – n -мірний вектор, що представляє змінні стану;

$\bar{m}(t)$ – k -мірний вектор, що представляє управляючі впливи;

$\bar{n}(t)$ – s -мірний вектор, що представляє зовнішні випадкові впливи;

$\mathbf{A}(t)$ – матриця коефіцієнтів процесів, що протікають в системі;

$\mathbf{D}(t)$ – матриця управління.

Розв'язання рівняння (13) має вигляд

$$\bar{x}(t) = \phi(t, t_0)\bar{x}(t_0) + \int_{t_0}^t [\phi(t, \tau)\mathbf{D}(\tau)\bar{m}(\tau) + \bar{n}(\tau)] d\tau, \quad (14)$$

де $\phi(t, t_0)$ – матриця переходу, що задовольняє однорідному диференційному рівнянню

$$\frac{d\phi(t, t_0)}{dt} = \mathbf{A}(t)\phi(t, t_0) \quad (15)$$

і співвідношенню

$$\phi(t_0, t_0) = \mathbf{I}, \quad (16)$$

де \mathbf{I} – одинична матриця.

В дискретних динамічних системах з цифровим управлінням $m(\tau) = m(kT)$ для $kT \leq \tau \leq (k+1)T$ розв'язання в дискретній формі дається рівнянням перехідних станів

$$\bar{x}(k+1) = \phi(k)\bar{x}(k) + G(k)\bar{m}(k) + \bar{u}(k), \quad (17)$$

де

$$\phi(k) = \phi((k+1)T, kT), \quad (18)$$

$$G(k) = \int_{kT}^{(k+1)T} \phi((k+1)T, \tau)\mathbf{D}(\tau)d\tau, \quad (19)$$

$$\bar{u}(k) = \int_{kT}^{(k+1)T} \phi((k+1)T, \tau)\bar{n}(\tau)d\tau, \quad (20)$$

Принцип побудови оптимальних управлінь системи економічної динаміки визначається також показником якості, у вимогах якого враховуються обмеження, при дотриманні яких гарантується фізична реалізація оптимального управління динамічною системою. При реалізації цифрових систем управління показник якості визначається квадратичною формою [2; 3].

$$J_N = \sum_{k=1}^N \{ [\bar{x}^d(k) - \bar{x}(k)]\mathbf{Q}(k)[\bar{x}^d(k) - \bar{x}(k)] + \lambda\bar{m}'(k-1)\mathbf{H}(k-1)\bar{m}(k-1) \}, \quad (21)$$

де $\bar{x}^d(k)$ – вектор бажаного стану;

\mathbf{Q}, \mathbf{H} – позитивно визначені симетричні матриці;

$$\hat{m}^\circ(k/k) = \mathbf{B}(N-k)\hat{x}(k/k), \quad (22)$$

де $\mathbf{B}(N-k)$ – матриця оберненого зв'язку, елементами якої є коефіцієнти оберненого зв'язку (вона змінюється в часі, так як обчислюється на кожному кроці);

$\hat{x}(k/j)$ – оцінка вектора стану $\bar{x}(k)$, яка використовує виміряні значення

$$\bar{y}(j), \bar{y}(j-1), \dots, \bar{y}(0) \quad (23)$$

вектора виходу, оптимальна в тому сенсі, що очікуване середнє значення

$$E\{[\bar{x}(k) - \hat{x}(k/j)][\bar{x}(k) - \hat{x}(k/j)]\} \quad (24)$$

мінімально, де згідно формули (3.5) і рис. 1 $\hat{x}(k/k)$ – це ортогональна проекція вектора стану на підпростір $Y(j)$. Тому

$$\bar{x}(k) = \hat{x}(k/k) + \tilde{x}(k/k), \quad (25)$$

$Y(j)$ є підпростором простору $\bar{X}(k)$ – простору векторів стану динамічної системи.

Згідно (3.25) вектор оптимального управління можна записати у вигляді суми його ортогональної проекції $\hat{m}^\circ(k/k)$ на підпростір $Y(j)$ і його нормальної компоненти $\tilde{m}^\circ(k/k)$. З урахуванням формули (5) і рис. 1 за аналогією можна записати

$$\hat{m}^\circ(k/k) + \tilde{m}^\circ = \mathbf{B}(N-k)\hat{x}(k/k) + \mathbf{B}(N-k)\tilde{x}(k/k). \quad (26)$$

Використовуючи основні властивості ортогональної проекції [4], знаходимо

$$\begin{aligned} \hat{m}^\circ(k/k) &= \mathbf{B}(N-k)\hat{x}(k/k) \\ \tilde{m}^\circ(k/k) &= \mathbf{B}(N-k)\tilde{x}(k/k) \end{aligned} \quad (22)^*$$

Ортогональна проекція $\hat{m}^\circ(k/k)$, яка є найкращою оцінкою для $\tilde{m}^\circ(k)$, пов'язана лінійно з найкращою оцінкою для $\tilde{x}(k)$. Нормальна компонента вектора $\tilde{m}^\circ(k)$ являє собою помилку оцінки. Оцінка $\tilde{m}^\circ(k)$ фізично реалізується, так як є функцією оцінки $\hat{x}(k/k)$, яка може бути визначена за вимірюваннями вихідних сигналів.

Покажемо тепер, що використовуючи принцип оптимальності і коли замість вектора оптимального управління $\tilde{m}^\circ(k)$ використовується його найкраща оцінка і якість системи визначається по мінімуму середнього значення J_N вираз (22) описує оптимальний закон управління [5]. При доказі цього використовується симетричність матриць \mathbf{Q} і \mathbf{H} [4; 5]. Позначимо мінімум очікуваного середнього значення J_N через

$$f_N[\bar{x}(0)] = \min_{\bar{m}(j)} EI_N, \quad j = 1, 2, \dots, N. \quad (27)$$

Вочевидь, що коли $\bar{m}(j) = \tilde{m}^\circ(j)$, то $EI_N = f_N$ та $EI_N - f_N = 0$. Однак, коли $\bar{m}(k) = \tilde{m}^\circ(k)$, то $EI_N - f_N > 0$, тобто вводиться помилка, так як за визначенням f_N є мінімумом для EI_N . Отже, задача полягає у визначенні для $\tilde{m}^\circ(k)$ оцінки, що мінімізує помилку $EI_N - f_N$, обумовлену нереалізованістю $\tilde{m}^\circ(k)$. Ця оцінка називається найкращою оцінкою і вона дається ортогональною проекцією $\hat{m}^\circ(k/k)$ і тому рівняння (22) визначає оптимальний закон управління для процесів з координатами, недоступними для вимірювання.

Висновки. Задача зводиться до знаходження оцінок для багатокрокового процесу, в результаті якого послідовно знаходяться оцінки для всіх кроків і в кожному наступному кроці використовуються знайдені оптимальні розв'язки на попередньому кроці, тобто реалізується принцип динамічного програмування [5].

Проекційні методи дослідження дозволяють одночасно і незалежно розв'язувати задачу оцінювання векторів стану системи економічної динаміки і знаходження оптимальних управляючих послідовностей.

Список використаних джерел:

1. Марасанов В.В., Забытовская О.И., Дымова А.О. Прогнозирование структуры динамических систем. *Вісник ХНТУ*. 2012. № 1(44). С. 292–302.
2. Сейдж Э.П., Уайт III Ч.С. Оптимальное управление системами. Москва : Радио и связь, 1982. 392 с.
3. Ту Ю. Современная теория управления. Москва : Машиностроение, 1971. 472 с.
4. Гантмахер Ф.Р. Теория матриц. Москва : ФИЗМАТЛИТ, 2004. 560 с.
5. Беллман Р. Динамическое программирование. Москва : ИЛ, 1960. 400 с.

References:

1. Marasanov V.V., Zabytovskaya O.I., Dymova A.O. (2012). Prognozirovaniye struktury dinamicheskikh sistem [Forecasting the structure of dynamic systems]. *Visnik KHNTU*, № 1(44), pp. 292–302.
2. Seydzh E. P., Uayt III CH. S. (1982). Optimal'noye upravleniye sistemami [Optimal control systems]. Moskva: Radio i svyaz', 392 p.
3. Tu Yu. (1971). Sovremennaya teoriya upravleniya [Modern management theory]. Moskva: Mashinostroyeniye, 472 p.
4. Gantmakher F.R. (2004). Teoriya matrits [Matrix Theory]. Moskva: FIZMATLIT, 560 p.
5. Bellman R. (1960). Dinamicheskoye programmirovaniye [Dynamic programming]. Moskva: IL, 400 p.

УДК 519.86:[334.72:63]

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.35>**Кавун Г.М.**

старший викладач кафедри прикладної математики
та економічної кібернетики,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2912-4536>

Kavun Halyna

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

**РОЗРОБКА ТА ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ
ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ
ДЛЯ ОПТИМАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА****DEVELOPMENT AND RESEARCH OF METHODS ECONOMIC
AND MATHEMATICAL MODELING FOR OPTIMAL MANAGEMENT
OF AGRICULTURAL ENTERPRISES**

Досліджено методи та алгоритми рішення задач впровадження економіко-математичного моделювання в процес управління аграрними підприємствами з метою підвищення ефективності їх роботи в умовах розвитку ринкових відносин. Охарактеризовано загальні підходи до управління підприємства та наведено критерії оптимальності в сучасних умовах господарювання. Показана необхідність удосконалення методів оптимізації управління аграрними підприємствами, пов'язаних з побудовою моделі, кінцевим результатом якої буде можливість керівництву приймати оптимальні управлінські рішення. Встановлено необхідність створення, на основі достатніх умов оптимальності, моделі оптимального розвитку аграрного підприємства. Розроблена економіко-математична модель оптимізації управління аграрного підприємства.

Ключові слова: модель, система управління, оптимізаційні моделі, економічна ефективність, оптимальне управління.

Исследованы методы и алгоритмы решения задач внедрения экономико-математического моделирования в процесс управления аграрными предприятиями с целью повышения эффективности их работы в условиях развития рыночных отношений. Охарактеризованы общие подходы к управлению предприятиями и приведены критерии оптимальности в современных условиях хозяйствования. Показана необходимость совершенствования методов управления аграрных предприятий, которые связаны с построением модели, конечным результатом которой будет возможность руководителю принимать оптимальные управленческие решения. Установлена необходимость создания, на основе достаточных

условий, модели оптимального управления аграрного предприятия. Разработана экономико-математическая модель оптимизации управления аграрного предприятия.

Ключевые слова: модель, система управления, оптимизационные модели, экономическая эффективность, оптимальное управление.

The methods and algorithms for solving the problems of implementation of economic and mathematical modelling in the process of managing agrarian enterprises with the purpose of increasing their efficiency in terms of the development of market relations are investigated. General approaches to enterprise management are characterized and criteria of its optimality in modern economic conditions are described. The need to improve methods of functioning of agrarian enterprises and methods of optimization of management of these enterprises is shown. The complex method of identification, related to the construction of an optimization model, the final result of which will be the ability of the management of the production company to correlate their resource capabilities, namely, material and financial, to the needs of the enterprise, assess them from the viewpoint of business development, and develop recommendations for decision-making on the distribution of production means between industries. The essence is determined and the importance of the optimal structure of the enterprise and size of production of agricultural enterprises is revealed. A retrospective of the development of modelling in agriculture is studied. General approaches to optimization of the production structure of high-value agricultural enterprises are characterized and the criteria of optimality in the current economic environment are given. The need to use modern methods of optimization of business activity management in the agrarian sector of the economy and, on the basis of sufficient optimal conditions, to create the model of optimal management of the agrarian enterprise is established. Finding optimal management that determines the greatest effectiveness of operating results involves the construction of models of objects of management, as well as solving the multi-step problem of finding optimal management and efficiency of operation. The factors that form the business environment of agricultural enterprises, as well as criteria of optimization of production structure and sizes of agricultural enterprises, are determined. The economic and mathematical model of optimization of management of the agrarian enterprise is developed.

Key words: model, management system, optimization models, economic efficiency, optimal management.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні перетворення в сільському господарстві та ринкова орієнтація аграрного сектора об'єктивно вимагають застосування нових методів ведення господарства підприємств, які спрямовані на оптимізацію використання та раціональних витрат наявних ресурсів, що сприяє покращенню економічної ефективності господарської діяльності. Знаходження оптимальних управлінь передбачає побудову моделей об'єктів управління в різних напрямках діяльності аграрного сектору економіки. Сучасне функціонування підприємств аграрного сектору економіки дають право стверджувати, що оптимальне управління аграрним підприємством є ключовим чинником розвитку будь-якого сільськогосподарського підприємства. При управлінні підприємством доцільно застосовувати методи оптимізації, які є універсальним методом наукового пізнання та визначення факторів економічного зростання аграрних підприємств, які неможливі без застосування економіко-математичних моделей. Використання сучасних методів оптимізації діяльності підприємств у аграрному секторі економіки неможливе без застосування економіко-математичних моделей.

Аналіз останніх досліджень. До економіко-математичного моделювання протягом останнього часу спостерігається підвищений інтерес вітчизняних науковців. Серед них: Ільчук М.М., Лотиш О.Я, Москвичук А.Т., Сіненко М.І., Чернецька О.В., Фарафоновна Н.В. та інші. Проте залишаються недостатньо вивченими питання впровадження методів економіко-математичного моделювання для оптимізації діяльності та управління підприємств у аграрному секторі економіки. Визначення можливих проблем в управлінні сільськогосподарського підприємства потребує глибокого аналізу. Тому подальші дослідження, розробка та впровадження моделей, методів, програм для оптимального управління аграрного підприємствами є сучасними актуальними задачами.

Постановка завдання. Принципи ринкового господарювання, зародження комерційних відносин у діяльності сільськогосподарських підприємств вимагають якісно нових підходів до формування принципів оптимального управління аграрного сектору. Темпи й напрями розвитку аграрного сектора економіки значною мірою залежать від оптимальності управління сільськогосподарського виробництва в кожному виробничому циклі. Для аналізу й синтезу систем управління соціально-економічних систем, особливо агропромислових, використовуються різноманітні економіко-математичні методи і моделі. Основним мотивом діяльності любого підприємства є максимізація прибутку. Витрати є основним обмежником прибутку і одночасно головним чинником, який впливає на обсяг продукції. Тому процес мінімізації виробничих витрат доцільно розглядати з урахуванням питання максимізації прибутку. При оптимізації виробничих витрат науковці обирають різні критерії оптимальності, а саме, максимум прибутку від реалізації продукції, максимум прибутку або максимум доходу від реалізації продукції. Підвищити економічну ефективність та забезпечити необхідною кількістю матеріально-технічних ресурсів – першочергове завдання кожного сільськогосподарського підприємства, оскільки в сільському господарстві неможливо досягти високих результатів без дотримання всіх технологічних строків обробітку ґрунту, внесення встановлених норм мінеральних та органічних добрив і засобів захисту рослин. Для цього кожен керівник повинен здійснювати заходи щодо оновлення основних засобів, що беруть участь у виробничій діяльності та забезпеченні підприємства необхідною кількістю матеріально-технічних ресурсів. Використання методів математичного моделювання економічних процесів дозволяє ефективно використовувати ресурси і забезпечує удосконалення методів планування, що досить важливо в умовах ринкової економіки. Одними із основних етапів моделювання сільськогосподарського підприємства є вибір критерію оптимальності та необхідність оптимізації його структури і господарської діяльності, що відповідає основній меті господарської діяльності. Необхідність враховувати при плануванні виробництва на агропідприємстві істотні джерела невизначеності, а також мінімізувати їх негативні економічні наслідки в даний час очевидна і загальновізнана. Метою дослідження є обґрунтування методичних положень щодо проведення аналізу оптимізації раціональної структури виробництва, розроблення та впровадження економіко-математичних методів оптимізації управління аграрного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одними з найбільш розповсюджених методів стратегічного аналізу, планування та управління діяльністю аграрних підприємств являються методи економіко-математичного моделювання. Ці методи дозволяють рішити ряд завдань, які пов'язані з розробкою оптимальних шляхів діяльності аграрних підприємств, оптимізацією витрат виробництва та збуту продукції. У відповідності зі сформульованою метою дослідження були поставлені наступні задачі:

- визначено суть та розкрито значення оптимальної структури і розмірів виробництва сільськогосподарських підприємств;
- проведено аналіз діяльності сільськогосподарських підприємств регіону як складно організованих систем;
- визначено чинники і наведено систему показників формування структури і розмірів виробництва;
- запропоновано напрями формування оптимальної структури і розмірів виробництва;
- розроблено критеріальні оцінки оптимізації виробничої структури підприємств;
- розроблено модель оптимізації управління виробничої структури підприємств;
- здійснено прогноз розвитку структури виробництва сільськогосподарських підприємств регіону;

Інформаційну основу дослідження сформували первинні та кінцеві статистичні дані, опубліковані в періодичних виданнях, матеріали обласних управлінь статистики, відді-

лів та управліннь облдержадміністрацій, матеріали періодичних та інтернет-видань, науково-практичних конференцій, нормативні та довідкові матеріали [1, с. 130-134].

На початку дослідження визначено суть структури сільськогосподарських підприємств. Кожне сільськогосподарське підприємство запропоновано розглядати як складну, динамічну, ймовірнісну, відкриту систему, яку утворює сукупність функціональних (технологічна, економічна, соціальна) і організаційних (за формою власності, правовим статусом і формою господарювання, за належністю капіталу, за розміром та характером діяльності) підсистем. Функціональні підсистеми виражають сутність, а організаційні – форму їх функціонування

Визначено фактори, що формують середовище діяльності сільськогосподарських підприємств, а також критерії оптимізації виробничої структури і розмірів сільськогосподарських підприємств. Удосконалення економіко-математичної моделі – по своїй суті нескінченний процес. Зміни в аграрній політиці, зовнішній економіці, конкурентному середовищі, впровадження нових машин і технологій, необхідність урахування соціальних та багатьох інших факторів – усе це постійно коригує побудову моделі та обумовлює сільськогосподарське виробництво як складну стохастичну систему [3, с. 130-134].

У запропонованому дослідженні задача формування оптимальної структури і розмірів виробництва сільськогосподарських підприємств розв'язана за допомогою взаємозв'язаних економіко-математичних моделей, які можна поділити на дві групи: інформаційні та оптимізаційні моделі.

Інформаційна група моделей є основою для побудови оптимізаційної моделі і включає в себе моделі ефективності використання ресурсів сільськогосподарських підприємств та моделі ефективного управління виробництва продукції за галузями. До моделей ефективності використання ресурсів віднесено моделі фондovіддачі, матеріалоемності і продуктивності праці. До моделей ефективності виробництва продукції за галузями віднесено моделі урожайності культур і продуктивності тварин.

Розглянемо залежність ефективності виробництва сільськогосподарської продукції від основних ресурсів сільськогосподарських підприємств і задамо її функцією:

$$W = f(R, S, V, Y) \quad (1)$$

де W – виробництво сільськогосподарської продукції;

R – оборотні кошти сільськогосподарських підприємств;

S – основні засоби сільськогосподарських підприємств;

V – трудові ресурси сільськогосподарських підприємств;

Y – якість землі сільськогосподарських підприємств регіону.

Параметри моделі (1) мають матричну структуру, відображаючи таким чином багатогалузевий характер сільськогосподарського виробництва, що поєднує у собі функціонування невзаємозамінних видів виробничих, фінансових, трудових та природних ресурсів.

Реалізуючи сільськогосподарську продукцію за цінами Z , сільськогосподарські підприємства регіону отримують P коштів від реалізації:

$$P = I(U, H, V). \quad (2)$$

В модель (2) введено вартісні значення основних засобів H , поточних витрат U та середньорічну чисельність працівників V .

При формуванні моделі оптимізації структури і розміру виробництва сільськогосподарських підприємств задаються змінні, що виражають економічні категорії їх функціонування та обмеження, до яких віднесено наступні:

1. *Обмеження, пов'язані з використанням землі:*

$$B = \sum_r \sum_j b_{jr} = \sum_r B_r, \quad (3)$$

де b_{jr} – площа r -ої групи земель, зайнята j -ою культурою;

B_r – площа земель r -ої групи, що використовується сільськогосподарськими підприємствами регіону;

B – загальна площа земель, що використовуються сільськогосподарськими підприємствами регіону.

2. *Обмеження за трудовими ресурсами:*

$$\sum_{K_i} c_{ij} x_j \leq d_i (T_i^* + y), \quad (4)$$

де K_i – множина індексів продукції, для якої необхідні трудові витрати протягом i -ого періоду;

c_{ij} – необхідна кількість людино-год. на 1 ц продукції;

T_i^* – розмір тимчасової допомоги протягом i -ого періоду;

d_i – максимально можливий фонд робочого часу (людино-год.) на одного працівника протягом i -ого періоду;

y – кількість працівників сільськогосподарських підприємств.

3. *Обмеження за агротехнічними вимогами:*

$$\sum_{i \in P} (1 - p/100) x_i \geq \sum_{i \in P^*} x_i, \quad (5)$$

де p – множина індексів змінних за площею суцільних посівів;

P^* – множина індексів змінних за площею пропашних культур;

P – відсоток допустимої заміни культур суцільних посівів (вищущування протягом двох років поспіль на одній і тій же земельній ділянці).

4. *Обмеження по кормовому балансу:*

$$\sum_{i \in Q_i} c_i x_i \leq \sum_{k \in Q_k} c_k x_k, \quad (6)$$

де Q_i – множина індексів змінних, що відповідають групам тварин;

Q_k – множина індексів змінних, що виражають обсяг виробництва кормових культур;

c_i – необхідна кількість поживних речовин для тварини i -ої групи;

c_k – вміст поживних речовин в одиниці k -ої кормової культури.

5. *Обмеження по визначенню кількості необхідної техніки:*

$$\sum_i \sum_j a_{k(i)j(s_k)} x_{ir} + \sum_l \sum_m a_{k(l)m(s_k)} x_{m(l(s_k))} - x_{k(s_k)} \leq M_k, \quad (7)$$

де $a_{k(i)j(s_k)}$ – коефіцієнт, що визначає частку машин k -ої групи в s_k -й період при обробці одиниці площі i -ої культури в j -ій групі землі;

$a_{k(l)m(s_k)}$ – коефіцієнт, що визначає частку машин k -ої групи в s_k -й період на одну голову l -ої групи тварин, що утримуються по m -й технології;

x_{ir} – площа i -ої культури в j -ій групі землі;

$x_{k(s_k)}$ – необхідна кількість нових машин k -ої групи в s_k -й період;

M_k – наявність машин k -ої групи.

6. *Обмеження за інвестиціями* виражають баланс між можливим обсягом засобів на капітальні вкладення I і засобами, використаними в якості капітальних вкладень:

$$\sum x_j \leq I. \quad (8)$$

При виборі критерію оптимальності перевагу надано максимуму чистого прибутку, при цьому цільову функцію задачі задано у вигляді:

$$F = \sum_{j \in M_1} c_{1j} x_{1j} + \sum_{j \in M_2} c_{2j} x_{2j} \rightarrow \max \quad (9)$$

де K_1 – множина індексів змінних, що виражають кількість продукції j -го виду, що реалізується сільськогосподарськими підприємствами регіону;

c_{1j} – ціна реалізації продукції j -го виду, грн.;

K_2 – множина індексів змінних, що виражають розмір виробництва сільськогосподарської продукції, галузей рослинництва і тваринництва сільськогосподарських підприємств;

c_2 – витрати, необхідні для здійснення одиниці діяльності [4, с. 200-230].

Подальша розробка моделі складається з системи обмежень задачі. Обмеженнями в моделі передбачені основні умови, які враховуються при розробці оптимальної структури виробництва в виробничій фірмі. Після визначення переліку змінних і обмежень формується розгорнута економіко-математична модель. У результаті вирішення задачі виконуються всі умови. Багатоваріантність рішення дозволяє керівництву виробничої фірми співставляти свої ресурсні можливості, а саме матеріальні і фінансові з потребами і оцінити їх з точки зору розвитку бізнесу. Реалізація економіко-математичної моделі оптимізації управління виробництвом показала, що головною умовою ефективного господарювання має стати підвищення його інтенсивності управління. Вибираючи напрямок діяльності, керівництво підприємства повинно співставляти свої можливості по матеріальних витратах і отриманню максимального прибутку. Розв'язок задачі оптимізації вирішує проблему максимізації прибутків, дозволяючи при цьому сільськогосподарським підприємствам сформулювати оптимальну стратегію управління, розвитку структури і розмірів виробництва. Важливим чинником забезпечення оптимальності управління сільськогосподарського виробництва є наявність комплексної, економічно обґрунтованої системи цін і ціноутворення, оскільки ціновий механізм є визначальним у регулюванні взаємовідносин між всіма учасниками ринку [5, с. 230-234].

Для формування оптимальної структури і розмірів виробництва сільськогосподарських підприємств необхідна інформація про динаміку та прогноз зміни економічної ситуації в сільськогосподарському виробництві.

Обчислення прогнозних значень показників ефективності використання основних виробничих ресурсів при оптимальних розмірах виробництва базується на використанні степеневих економетричних залежностей в рамках запропонованих інформаційних моделей та трендових моделей.

На основі сформованих критеріїв оптимальності в дослідженні визначено стратегію розвитку структури і розмірів сільськогосподарських підприємств, яка дозволяє максимізувати величину чистого прибутку за умов ефективного і раціонального використання наявних ресурсів. Запропоновано механізм цінової компенсації коливань обсягів виробництва, що враховує типові природні умови та структуру виробництва і в комплексі з розв'язками оптимізаційної моделі визначає основні напрямки формування оптимального управління сільськогосподарських підприємств. Практичні результати проведених досліджень можуть бути використані для формування конкурентоспроможних в ринкових умовах виробничих структур сільськогосподарських підприємств всіх типів. Подальше дослідження стратегій розвитку структури і розмірів сільськогосподарських підприємств пов'язане з побудовою нових типів моделей, реалізація яких дозволила б забезпечити ефективне функціонування підприємств в ринкових умовах [6, с. 127-131].

Висновки з проведеного дослідження. Важливою умовою подальшого розвитку сільськогосподарського підприємства є необхідність оптимізації його виробничої структури і господарської діяльності. Встановлено, що найбільш ефективним способом формування оптимальних параметрів управління сільськогосподарського підприємства є економіко-математичне моделювання його виробничої структури. Використання цих методів дозволяє ефективніше використовувати ресурси, що досить важливо в умовах ринкової економіки. Слід враховувати при побудові економіко-математичних моделей: залежність виробництва, від природно-кліматичних умов, наявність біологічних обмежень, рівень попиту на сільськогосподарську продукцію, тісний зв'язок економічних та соціальних аспектів сільськогосподарського виробництва, сезонність виробництва.

Список використаних джерел:

1. Савченко О.Г., Кавун Г.М., Валько Н.В., Кузьмич Л.В. Оптимізаційні методи і моделі. Херсон : ТОВ «Айлайт», 2014. 430 с.
2. Іващук О.Т. Економіко-математичне моделювання. Тернопіль : ТНЕУ, 2008. 704 с.
3. Лобода О.М. Актуальні проблеми ідентифікації та моделювання структури управління підприємством. *Наука й економіка*. 2015. № 3. С. 130–134.
4. Гагаулін А.М. Економіко-математичні методи в плануванні сільськогосподарського виробництва. Київ : Вища школа, 2000. 260 с.
5. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком Київ : КНЕУ, 2000. 292 с.
6. Лобода О.М., Димов В.С. Моделі та методи інформаційних технологій управління аграрного сектору економіки за допомогою достатніх умов оптимальності. *Проблеми інформаційних технологій*. Херсон, 2018. Вип. 01(023). С. 104–110.

References:

1. Savchenko O.H., Kavun H.M., Valko N.V., Kuzmich L.V. (2014). Optymizatsiyni metody i modeli [Optimization Methods and Models]. Kherson: Ailight LLC, 430 p.
2. Ivashchuk O.T. (2008). Ekonomiko-matematychnе modelyuvannya [Economic and Mathematical Modeling]. Ternopil: TNEU, 704 p.
3. Loboda O.M. (2015). Aktual'ni problemy identyfikatsiyi ta modelyuvannya struktury upravlinnya pidpryyemstvom [Actual Problems of Identification and Modeling of Enterprise Management Manufacturing]. *Science and Economics*, № 3, pp. 130–134.
4. Hataulin A.M. (2000). Ekonomiko-matematychni metody v planuvanni sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva [Economic and Mathematical Methods in Agricultural Production Planning]. Kyiv: Higher School, 260 p.
5. Vitlinsky V.V. (2000). Analiz, modelyuvannya ta upravlinnya ekonomichnym ryzykom [Analysis, Modeling and Management of Economic Risk]. Kyiv: KNEU, 292 p.
6. Loboda O.M., Dymov V.S. (2018). Modeli ta metody informatsiynykh tekhnolohiy upravlinnya ahrarnoho sektoru ekonomiky za dopomohoyu dostatnikh umov optymal'nosti [Models and methods of information technologies of management of economy's agrarian sector with the help of optimality's sufficient conditions]. *Problems of information technology*. Issue 01(023), pp. 104–110.

УДК 519.86

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.36>**Ларченко О.В.**

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7857-0802>

Larchenko Oksana

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В УПРАВЛІННІ КАПІТАЛОМ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

THE USE OF ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING IN THE CAPITAL MANAGEMENT OF AN AGRICULTURAL ENTERPRISE

Обґрунтоване визначення складу і розміру капіталу є вкрай необхідним для об'єктивного оцінювання рівня ефективності виробництва, а також виявлення реального співвідношення між власним та позичковим капіталом з тим, щоб не перейти межу, за якою подальше залучення кредитних ресурсів може нести в собі загрози нормальному функціонуванню підприємства. Крім того, аналіз структури капіталу дозволить встановити напрями оптимізації, величини його складових елементів з метою більш раціонального їх використання. Охарактеризовано загальні підходи до напрямку розвитку аграрного підприємства та наведено критерії оптимальності в сучасних умовах господарювання. Показана необхідність удосконалення методів оптимального вибору напрямку розвитку аграрних підприємств, кінцевим результатом якої буде можливість керівництву обирати оптимальну спеціалізацію підприємства. Встановлено необхідність створення та розроблення економіко-математичної моделі для розрахунку оптимального вибору спеціалізації підприємства.

Ключові слова: капітал аграрного підприємства, моделювання, управління, аналіз, оптимізація, економіко-математична модель.

Обоснованное определение состава и размера капитала является крайне необходимым для объективной оценки уровня эффективности производства, а также выявление реального соотношения между собственным и ссудным капиталом с тем, чтобы не перейти грань, за которой дальнейшее привлечение кредитных ресурсов может нести в себе угрозу нормальному функционированию предприятия. Кроме того, анализ структуры капитала позволит установить направление оптимизации, величины его составных элементов с целью более рационального их использования. Охарактеризованы общие подходы к направлению развития аграрного предприятия и приведены критерии оптимальности в современных условиях хозяйствования. Показана необходимость совершенствования методов оптимального выбора направления развития аграрных предприятий, конечным результатом которой будет возможность руководству выбирать оптимальную специализацию предприятия. Установлена необходимость создания и разработки экономико-математической модели для расчета оптимального выбора специализации предприятия.

Ключевые слова: капитал аграрного предприятия, моделирование, управление, анализ, оптимизация, экономико-математическая модель.

A sound determination of the composition and size of capital is essential for an objective assessment of the level of production efficiency, as well as the identification of the real relationship between equity and loan capital so as not to cross the line beyond which the further attraction of credit resources may pose a threat to the normal functioning of the enterprise. In addition, an analysis of the capital structure will help establish the direction of optimization, the magnitude of its constituent elements with a view to more rational use. The main functions of managing the production and business activities of the enterprise are planning, organization, management, accounting, control and coordination. Among them, the central one is planning, which is

determining and carried out in the management process, in which development prospects, current tasks, and efficient use of production resources are determined. To solve various economic and social problems, various production processes are carried out, complexes of research, design and other works are carried out, for the implementation of which not only various departments of one enterprise can be involved, but also various enterprises whose activities should be clearly planned and coordinated. Mathematical modeling, as a universal analysis tool, takes into account the features of production and financial-economic processes. It as a means of cognition, is between logical thinking and a real economic object or process and connects thinking and real reality. Economic and mathematical models allow the experiment to select the values of the parameters of influence on the process with the aim of directing its development in the right direction. The general approaches to the direction of development of the agricultural enterprise are characterized and the criteria of optimality in modern conditions of management are given. The necessity of improving methods for optimal choice of the direction of development of agricultural enterprises is shown, the end result of which will be the opportunity for management to choose the optimal specialization of the enterprise. The necessity of creating and developing an economic-mathematical model for calculating the optimal choice of specialization of an enterprise is established.

Key words: capital of an agricultural enterprise, modeling, management, analysis, optimization, economic and mathematical model.

Постановка проблеми. Категорією, яка характеризує всю сукупність ресурсів підприємства, є капітал. Обґрунтоване визначення складу і розміру капіталу є вкрай необхідним для об'єктивного оцінювання рівня ефективності виробництва, а також виявлення реального співвідношення між власним та позичковим капіталом з тим, щоб не перейти межу, за якою подальше залучення кредитних ресурсів може нести в собі загрози нормальному функціонуванню підприємства. Крім того, аналіз структури капіталу дозволяє встановити напрями оптимізації величини його складових елементів з метою більш раціонального їх використання.

В умовах зростаючої складності та інтенсифікації виробничих та управлінських процесів економіко-математичне моделювання стало ефективним інструментом вироблення управлінських рішень, зокрема в управлінні капіталом підприємства та здійснення оптимізації управління ним.

Актуальність і важливість питань удосконалення аналізу капіталу, недостатня теоретична і практична розробленість даної проблеми і її велике значення для фінансово-господарської діяльності підприємств в сучасних ринкових умовах господарювання, відсутність конкретних вітчизняних методичних розробок у сфері управління капіталом підприємств окремих галузей економіки зумовили вибір теми, мету і послідовність наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значним є внесок у розвиток теорії та практичного застосування методів математичного моделювання та прийняття рішень українських, зарубіжних учених і наукових шкіл Алексєєва А.А., Біяка В., Бланка І.А., Верона А., Вітлінського В.В., Василика О.Д., Вовка В.М., Жданова С.А., Ковальчука К., Костіна Н.І., Ляшенка Г.П., Мороза А.М., Новака Е., Олексюка О.С., Савули М.І., Санаги Е., Собчика М., Соколіва Я.В., Ястремського О.І. та ін.

Метою статті є обґрунтування застосування інструментарію економіко-математичного моделювання в умовах зростаючої складності та інтенсифікації виробничих й управлінських процесів для вироблення ефективних управлінських рішень щодо підходів удосконалення аналізу капіталу підприємства та здійснення оптимізації управління ним.

Виклад основного матеріалу. Основними функціями управління виробничо-господарською діяльністю підприємства є планування, організація, керівництво, облік, контроль та координація. Серед них центральним є планування, яке визначальне й проведене в процесі управління, у якому визначаються перспективи розвитку, поточні завдання, ефективне використання виробничих ресурсів.

Для вирішення тих чи інших економічних і соціальних завдань відбуваються різноманітні виробничі процеси, здійснюються комплекси науково-дослідних, проектно-конструкторських та інших робіт, до виконання яких можуть залучатися не тільки різні підрозділи одного підприємства, але й різні підприємства, діяльність яких повинна бути чітко спланована й скоординована. Це стосується не тільки виробничих процесів, але й фінансово-господарських [3].

Однозначна відповідальність між об'єктом управління і системою планування досягається через конкретні кількісні залежності у чітких математичних виразах у вигляді математичних моделей та їх систем, що поєднують у собі досвід планування, кількісного аналізу та прогресивні комп'ютерні технології.

Покращення наукової обґрунтованості планування досягається за допомогою дослідження математичних моделей, які пов'язують між собою основні параметри, що характеризують суть економічних об'єктів, та економічні процеси, які в них відбуваються.

Математичне моделювання, як універсальний інструмент аналізу, враховує особливості виробничих та фінансово-господарських процесів. Воно, як засіб пізнання, є між логічним мисленням та реальним економічним об'єктом чи процесом і пов'язує мислення та реальну дійсність [2].

Математична модель завжди є певним наближенням до реального об'єкта чи процесу, яка забезпечує спостережність та формалізацію інформації.

Застосовуються математичні моделі не тільки до одного модельованого процесу, але й для інших процесів, яким властивий певний діапазон аналогічних умов. Тому економіко-математичні моделі, створені для одних економічних об'єктів чи процесів, можуть успішно використовуватися для інших.

На основі відображення попереднього досвіду, математична модель дозволяє знаходити оптимальний варіант управлінського рішення, яке забезпечує розвиток ситуації (функціонування виробничого процесу чи розвитку підприємства) для ефективного досягнення мети.

Розроблені грамотно й на професійному рівні економіко-математичні моделі дозволяють:

- вирішувати завдання оптимізації планування та управління, відображаючи специфіку виробничих процесів;
- своєчасно реагувати на зміни цілей, обмежень на ресурси, залежностей між параметрами та адекватно коректувати плани й управлінські рішення;
- для забезпечення потрібної точності та своєчасності необхідних розрахунків використовувати прогресивні комп'ютерні технології [3].

У явному вигляді математичні моделі враховують фактори, які піддаються формальному опису та кількісному оцінюванню. Але існують та вдосконалюються способи врахування кількісних характеристик на основі кількісних результатів. Порівняно прості економічні процеси, відображаються у вигляді аналітичних моделей. У випадку потреби врахувати велике число факторів, серед яких є такі, що носять випадковий характер, використовуються статистичні моделі.

Економіко-математичні моделі дозволяють здійснювати експеримент з метою вибору значень параметрів впливу на процес з метою скерування його розвитку у потрібному напрямку.

Цільова функція, як складова моделі, дозволяє у кількісному виразі порівнювати варіанти рішень, оцінювати їх та відбирати кращі серед них.

Допустимі варіанти розв'язків поставленої задачі визначаються умовами й обмеженнями, що виражають специфіку об'єкта чи процесу [2].

Найвідповідальнішим моментом процесу створення моделі є постановка задачі, від якої значною мірою залежить успіх моделювання і як наслідок – цінність отриманих розв'язків.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники створили економіко-математичні моделі та їх системи для отримання розв'язків різноманітних задач управління виробничою, господарською та фінансовою діяльністю підприємства. Нагромаджений досвід їх практичного використання для конкретної економічної роботи. В умовах зростаючої складності та інтенсифікації виробничих та управлінських процесів економіко-математичне моделювання стало ефективним інструментом вироблення управлінських рішень.

Але інструментарій математичного моделювання може бути ефективнішим лише за умови безпосередньої участі у процесі його створення та використання керівників та спеціалістів, у чийх руках успішне вирішення поставлених завдань управління.

Методи оптимального формування у системі прийняття рішень.

Створення ефективних систем управління економіко-виробничими системами немислиме без організації оптимального планування їх виробничо-господарської та фінансової діяльності. Необхідність як найповнішого використання виробничих потужностей та підвищення ефективності господарювання вимагає підвищення наукового рівня планування у локальних ланках економічної системи.

З точки зору оптимального управління підприємство розглядається як система, у якій відображені технічна, економічна й організаційна єдність, і разом з тим – його комплексний і складний характер, який формується з множини підсистем та елементів. Але підприємства, у свою чергу, формують економічну систему вищого рівня – галузь. Вони входять до галузі як підсистеми.

Розвиток всієї економічної системи України передбачає побудову й реалізацію планів і програм розвитку галузей та підприємств, які є базою у складанні прогнозу цього розвитку. Система прийняття рішень, одним з елементів якої є економіко-математичні методи, повинна охоплювати весь набір господарських та фінансових проблем як рутинних, що повторюються, так і нестандартних, які вимагають творчого підходу.

Управлінське рішення спрямоване на розв'язання проблемних ситуацій, які виникають у процесі виробничо-господарської та фінансової діяльності економіко-виробничих систем. Проблема ситуація виникає там, де може бути зафіксовано два стани – фактичний і бажаний, а розв'язання цієї ситуації передбачає вироблення рішення для ліквідації розходжень між ними.

Прийняття рішень передбачає застосування методів пошуку вирішення проблемної ситуації, враховуючи наявність певної невизначеності.

Із різноманітних проблем, що виникають, повинна бути виявлена й локалізована проблема, що підлягає вивченню. Вона пов'язана з іншими проблемами, господарськими ситуаціями, які перебувають як на одному з нею рівні, так і на різних.

Для вирішення проблеми використовується весь доступний для цього інструментарій. Його вибір залежить від визначеності проблеми, тобто від наявності інформації, що характеризує її суть. Визначення проблеми залежить від визначеності з п'яти таких питань:

- а) наявність мети, досягнення якої означатиме вирішення проблеми;
- б) наявність альтернатив досягнення мети;
- в) наявність інформації про витрати ресурсів для досягнення мети за кожною альтернативою;
- г) наявність моделі або сукупності моделей, що відображають залежності між метою, альтернативами її досягнення та величиною витрат при цьому;
- д) наявність оцінки вираженої у кількісній формі кожної з альтернатив, досягнення мети для визначення її пріоритетності.

Рівень детермінованості проблеми дозволяє застосовувати для її вирішення той чи інший інструментарій. Для проблем, визначених повністю й однозначно з усіх названих вище питань, можна застосовувати наперед відомі процедури, підібрані методики.

Такі проблеми називають нестандартними. Для проблем, визначених повністю, але багатоваріантних у їх вирішенні, які відносяться до добре структурованих проблем, можна застосовувати методи дослідження операцій. Недостатньо вивчені проблеми поряд з добре вивченими і формалізованими елементами містять параметри з великою часткою впливу фактору невизначеності. Вони носять назву слабо структурованих проблем. Вирішення таких проблем здійснюється методами системного аналізу, який включає в себе й методи економіко-математичного моделювання. Проблеми, які характеризуються високим рівнем невизначеності, відносяться до невизначених, або інакше неструктурованих. Вирішальним для вирішення таких проблем є досвід, інтуїція і кваліфікація спеціалістів [1].

Внаслідок дії досягнень науково-технічного прогресу зростає детермінованість проблем, вдосконалюється інструментарій пошуку їх вирішення.

Передумови і методи вирішення добре структурованих проблем.

Пошук розв'язків добре структурованих проблем ґрунтується на застосуванні математичних моделей оптимального програмування. У найбільш загальному вигляді модель пошуку оптимального розв'язку є загальна задача математичного програмування, яка формулюється таким чином [2]:

$$\begin{aligned} F_i(x_1, x_2, \dots, x_n) &\leq b_i, \quad (i = 1, 2, \dots, m); \\ x &\geq 0; \quad (j=1, 2, \dots, n) \max L = f(x_1, x_2, \dots, x_n). \end{aligned}$$

Стосовно до проблем вибору найкращих планів економічної поведінки елементи загальної задачі програмування інтерпретуються таким чином:

L – оптимізуєча мета економічної системи і відповідно $f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ цільова функція;
 x_1, x_2, \dots, x_n – показники рівня використання засобів досягнення мети;

$F_i(x_1, x_2, \dots, x_n)$ – функція сумарних затрат засобів i -ої групи, що використовується для досягнення мети;

b_i – граничні запаси засобів i -ої групи, що фіксуються обмеженням $F_i(x)$ зверху.

У загальному випадку може бути й обмеження знизу, якщо мова йде про обов'язкове досягнення результату, безпосередньо пов'язаного з бажаним рівнем досягнення мети.

Приведення економічної задачі до моделі оптимізації розв'язків ґрунтується на певних передумовах про характер економічних процесів і про вибір найкращих розв'язків. Ці передумови отримали назву теоретичних передумов побудови системи оптимального функціонування економічної системи.

Серед цих передумов ключовими є:

– наявність єдиного критерію оптимізації якості економічних рішень, які можуть бути кількісно виміряні;

– визнання обмеженості засобів досягнення мети;

– наявність багатоваріантності використання засобів досягнення мети та можливість їх взаємозаміни при досягненні однієї й тієї ж мети;

– усвідомлення повної раціональності тобто, мета діяльності представлена з високим рівнем конкретизації кількісного виміру;

– наявність знань усіх альтернатив досягнення мети;

– відсутність обмежень можливостей і засобів необхідних обчислень.

Такого характеру передумови розглядаються праксеологією – загальною методологічною наукою про раціональний вибір, основоположником якої є український вчений Є.Є. Слущкий, що першим впровадив праксеологію в економічну науку.

Якщо визнати економіку як систему, що цілеспрямовано розвивається і регулюється, то концепція єдиного критерію оптимальності є очевидною. Він є тим стандартом, відповідно до якого варіанти планів упорядковуються за ступенем їх переваги.

У локальних економічних об'єктах найбільш обґрунтованим і найпоширенішим з точки зору оптимального планування є критерій оптимальності у вигляді величини прибутку як різниці між результатами та затратами.

Концепція обмеженості засобів досягнення мети в економіко-виробничих системах переважно розуміється як визнання обмеженості трудових, енергетичних, матеріальних, технічних, природних, фінансових, інформаційних ресурсів. Але ця обмеженість може бути двояка.

Обмеженість ресурсів першого типу полягає в об'єктивній обмеженості максимального задоволення всіх наявних потреб суспільства в цілому і кожного його члена зокрема. Стосовно до природних не відтворюваних ресурсів можна говорити про абсолютну їх обмеженість. А відновлювані ресурси – їх обмеженість є відносною у кожен момент часу. Ресурси першого типу є обмежені в будь-якій економічній системі й це обов'язково повинно враховуватися в моделі оптимізації економічних рішень.

Обмеженість ресурсів другого типу є наслідком прорахунків у плануванні та управлінні й ніякого відношення до обмежень, представлених у моделі, немає. Побудова економіко-математичних моделей повинна максимально сприяти усуненню чи попередженню дефіциту такого типу.

Багатоваріантність економічних рішень пов'язана як з обмеженістю, так і з взаємозамінністю ресурсів. До того ж, розрізняється безпосередня взаємозамінність засобів досягнення мети й опосередкована взаємозамінність через інші види засобів [7].

Очевидним є те, що не всі економічні проблеми, для яких виконуються перші три передумови, формуються в умовах виконання наступних трьох умов. Усі умови можуть виконуватися лише для добре структурованих проблем. Цей тип проблем може бути зведений до задач оптимального програмування, які становлять суть економіко-математичного моделювання.

Принципи, на яких ґрунтуються методи пошуку рішень слабо структурованих проблем, відмінні від принципів розв'язування оптимізаційних задач. Ці відмінності стосуються, в першу чергу, таких моментів: врахування фактору невизначеності при виборі рішень; загальної моделі пошуку вибору рішень; процесу знаходження рішень; врахування фактору часу; врахування людського фактору.

Невизначеність має місце там, де немає повної й достатньої інформації про об'єктивні фінансово-економічні та господарські процеси. Визнання ролі фактору невизначеності виробничих, господарських та фінансових процесів є одним із найважливіших принципів сучасної методології прийняття рішень. У даному випадку змінюється загальна модель вибору рішень. Суть полягає не у виборі оптимальних рішень, а у виборі допустимих рішень, що ґрунтуються на концепції задовільності як основи формування критерію прийнятності рішення та на концепції адаптації як основи процесу пошуку рішення.

Концепція задовільності на відміну від концепції оптимальності ґрунтується на таких передумовах:

- цілі вибору стратегії є неоднозначні й не приводяться до одного цільового показника, що було б основою побудови критерію оптимальності;
- аналітичному дослідженню доступне обмежене й неповне число альтернатив рішень;
- пошуку раціонального рішення, що відбувається в умовах обмеженості часу, матеріальних, фінансових ресурсів та обмеженості можливостей комп'ютерних технологій і людських знань.

Усі ці обмеження не дозволяють отримувати своєчасної та потрібної точності рішень.

Реалізація моделі задовільності за своєю суттю не відкидає модель оптимізації, а доповнюється нею. Зміна загальної моделі вибору рішення призводить і до зміни процесу пошуку рішень, які ґрунтуються на адаптації та досвіді. Пошук рішень у даному випадку розглядається як багатокроковий ітераційний процес, у ході якого порівнюються цілі з можливостями їх досягнення, уточнюються можливості й цілі, розширюється множина допустимих варіантів, порівнюються нові рішення з базовими.

Передумова неповноти науково обґрунтованих і експериментально перевірених знань стосовно поставленої проблеми змушує враховувати роль людського фактору у всіх фазах процесу прийняття рішень. Людина виступає не тільки як об'єктивний елемент господарського процесу, але й як суб'єкт цього процесу, від дії якого залежить як ефективність використання засобів досягнення цілі, так і успіх виконання знайдених рішень.

Розглянуті передумови реалізуються у кількісно-якісному методі знаходження вирішення проблеми. В умовах неповної інформації ним є системний аналіз. Нові альтернативи вирішень проблеми та уточнення цілей вимагають внесення коректив у постановку проблеми і повторення нового аналітичного циклу. На основі адаптації й досвіду в процесі аналізу досягається більш глибоке і всебічне розуміння проблеми, підвищується обґрунтованість рекомендацій, які є базою для вироблення управлінського рішення.

Особливо важливе значення в реалізації описаного процесу пошуку рішення належить моделюванню економічних, виробничих, господарських та фінансових процесів, яке може здійснюватися з допомогою таких методів: вивчення процесів, що аналізуються, та їх словесний опис; імітація процесів; економіко-математичне моделювання.

При проведенні системних досліджень важливого значення набувають методи опрацювання експертних оцінок, які також використовуються й для вирішення неструктурованих проблем [10].

Висновки. Пріоритетним напрямком у розробленні сучасних методів керування економічними системами в нестабільних ринкових умовах є створення адаптивних організаційних структур, що швидко реагують на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищах. З цією метою необхідно використовувати нові економіко-математичні моделі, які точно описують складні, динамічні, стохастичні процеси сільськогосподарського виробництва. Таким чином, аналізуючи існуючі моделі, можна зробити висновок, що вони достатньою мірою не враховують основні чинники невизначеності, пов'язані як з природними аспектами виробництва сільськогосподарської продукції, так і з коливаннями кон'юнктури ринкового середовища.

Список використаних джерел:

1. Артими-Дрогомирецька З.Б., Негрей М.В. Дослідження операцій. Частина I: навч.-метод. посібник [Текст]. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. 312 с.
2. Вітлінський В.В. Моделювання економіки: навч. посібник. К.: КНЕУ, 2003. 408 с.
3. Вовк В.М., Левицька Г.І. Оптимізація фінансової програми підприємства. *Вісник Львівського університету*. Львів, 2009. Вип. 29. С. 137–142.
4. Вовк В.М., Левицька Г.І. Математичне моделювання в управлінні фінансовою діяльністю підприємства. *Фінанси України*. 2006. № 1. С. 88.
5. Вовк В.М., Негрей М.В. Узгодження цілей в аналізі стратегій розвитку підприємства. *Вісник Львівського університету*. Львів, 2006. № 36. С. 134–142.
6. Гриньова В.М., Коюда В.О. Фінанси підприємства: навч. посібник. Харків: ВД ІНЖЕК, 2007. 431 с.
7. Дрогомирецька З.Б. Алгоритм поетапної забезпеченості капіталом виробничої програми підприємства. Україна в ХХІ столітті: формування економічної системи. *Матеріали міжнародної наукової студентсько-аспірантської конференції*. Львів, 2009. С. 102–103.
8. Коюда В.О., Лепейко С.К. Концептуальні засади управління підприємством як економічною системою: монографія. Х.: ХНЕУ, 2014. 414 с.
9. Ляшенко Г.П. Управління капіталом підприємства: конспект лекцій. Ірпінь: Академія ДПС України, 2011. 346 с.
10. Михайлова І.В., Степаненко Д.С. Застосування математичного моделювання в управлінні обіговим капіталом підприємства. *Матеріали III всеукр. наук.-практ. конф. «Сучасні інформаційні технології в управлінні економічними об'єктами»*. Вінниця: РВЦ ВНАУ, 2013. С. 165–167.

References:

1. Artum-Dragomirecka Z., Negra V. *Doslidzhennya operatsiy*. [Operations Research]. Part I: Textbook-Method. Lviv: LNU. I. Franka, 2014. 312 p.
2. Vitlinsky V. *Modelyuvannya ekonomiky: navchal'nyy posibnyk*. [Modeling the Economy: a Training Manual]. K.: KNEU, 2003. 408 p.
3. Vovk V., Levitskaya G. *Optymizatsiya finansovoyi prohramy pidpryyemstva* [Optimization of the financial programs of the enterprise]. Bulletin of Lviv University. Ser. Economic Science. Lviv, 2009. Vol. 29, pp. 137–142.
4. Vovk V., Levitskaya G. *Matematychnye modelyuvannya v upravlinni finansovoyu diyal'nistyu pidpryyemstva* [Mathematical Modelling in the Financial Management of the Enterprise]. Finance of Ukraine, 2006, № 1, p. 88.
5. Vovk V., Negrei M. *Uzhodzhennya tsiley v analizi stratehiy rozvytku pidpryyemstva* [Coordination of Objectives Analysis of Strategies of Enterprise Development]. Bulletin of the Lviv University. Lviv, 2006. № 36, pp. 134–142.
6. Grinyova V., Koyuda V. *Finansy pidpryyemstva: navchal'nyy posibnyk* [Business Finance: Textbook Manual]. Kharkov: ID INJECTION, 2007. 431 p.
7. Dragomirecka Z. *Alhorytm poetapnoyi zabezpechenosti kapitalom vyrobnychoyi prohramy pidpryyemstva* [The Algorithm of Stepwise Capital Availability for the Production Program]. Ukraine in the XXI century: formation of the economic system. Materials of international scientific student-graduate conference. Lviv, 2009. Pp. 102–103.
8. Koyuda V., Lepeiko T., Potemkin S. *Kontseptual'ni zasady upravlinnya pidpryyemstvom yak ekonomichnoyu systemoyu: monohrafiya* [Conceptual Bases of Management of an Enterprise as an Economic System: Monograph]. K.: KNUE, 2014. 414 p.
9. Lyashenko G. *Upravlinnya kapitalom pidpryyemstva: konspekt lektsiy* [Capital Management of the Enterprise: the Abstract of Lectures]. Irpin: Academy of state tax service of Ukraine, 2011. 346 p.
10. Mikhailova I., Stepanenko D. *Zastosuvannya matematychnoho modelyuvannya v upravlinni obihovym kapitalom pidpryyemstva* [Application of Mathematical Modeling in the Working Capital Management of the Enterprise]. Proceedings of the III sekr. Sciences.-pract. Conf. “Modern Information Technologies in the Management of Economic Objects”. Kyiv: Publishing Center of Vinnytsia National Agrarian University, 2013. Pp. 165–167.

УДК 330.46

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.37>**Лобода О.М.**

кандидат технічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9826-9443>

Loboda Olena

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛІ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА У ВИГЛЯДІ МАГІСТРАЛІ ЗРОСТУ

USING THE MODEL OF THE DEVELOPMENT DYNAMIC OF ANAGRICULTURAL ENTERPRISE IN THE FORM OF A GROWTH HIGHWAY

Досліджено комплексний метод ідентифікації пов'язаний з побудовою оптимізаційної моделі, кінцевим результатом якого при використанні знайдених виробничих функцій буде виробіток рекомендацій для прийняття рішень по розподілу засобів між галузями. Встановлено необхідність створення, на основі достатніх умов оптимальності, моделі оптимального розвитку аграрного підприємства. Розроблена основна характеристика збалансованого росту (магістраль) аграрного підприємства та розглянута задача оптимізації моделі з урахуванням запізнювання введення основних виробничих засобів. Розроблена модель динамічної виробничої функції та обґрунтований підхід до визначення характеристик виробництва на її основі. Показано, що побудовані моделі та виконаний аналіз дозволили намітити замикання моделі, що вимагає, у свою чергу, розглянути задачі поведінки споживача в різних умовах.

Ключові слова: модель, економіко-математичне моделювання, система управління, ідентифікація системи, виробничі функції, оптимізація управління.

Исследован комплексный метод идентификации связанный с построением оптимизационной модели, конечным результатом которого, при использовании найденных производственных функций, будет выработка рекомендаций для принятия решений по распределению средств между отраслями. Установлена необходимость создания, на основе достаточных условий оптимальности, модели оптимального развития аграрного предприятия. Разработана основная характеристика сбалансированного роста (магистраль) аграрного предприятия и рассмотрена задача оптимизации модели с учетом запаздывания введения основных производственных средств. Построена модель динамической производственной функции и обоснован подход на ее основе по нахождению характеристик производства. Показано, что построенные модели и выполненный анализ позволили наметить замыкания модели, что требует, в свою очередь, рассмотреть задачи поведения потребителя в различных условиях.

Ключевые слова: модель, экономико-математическое моделирование, система управления, идентификация системы, производственные функции, оптимизация управления.

The research deals with investigation of the complex identification method that is connected with the construction of an optimization model. The findings may be useful in development of recommendations for decision-making on the allocation of funds between sectors. The necessity of creating the model of optimal development of the agricultural enterprise is established on the basis of sufficient optimal conditions. The basic characteristic of balanced growth of the agricultural enterprise is developed. The problem of the optimization model is taking into account with the delay of introduction main production facilities. Ensuring a high level of adoption of appropriate decisions in various directions of administrative activity of the agrarian sector of the economy requires the construction of a modern information society, which requires the development, implementation and use of new information technologies.

In a difficult market economy one of the main directions is the increase of efficiency functioning of agrarian enterprises through the construction of automated control systems and the use of modern information technologies. In these conditions, the solution of the task of optimal control leads to the solution of the management problem in the form of distribution resources between industries. In modern conditions, the requirements for the efficiency operation of the enterprise do not meet the traditional management capabilities. The research focuses on the creation of information methods and models of automated control systems based on modern computer tools. The study allows to solve tasks of choosing management decisions for individual industries, as well as for the economy as a whole on the basis of comparative analysis of production functions. The paper shows the adaptation necessity and updating models and methods of management of agrarian enterprises, using the volume of investments as a controlling influence, as well as clarification of delay model in the development of capital investments. The results of the research show the necessity of creation of the optimal development model of the agricultural enterprise on the basis of sufficient optimality conditions. This allows the development of main characteristic of the balanced growth of the agricultural enterprise. The task of optimization model is done with taking into account the delay of introduction of the main production means, choosing as a criterion of optimality common to any economy as maximum consumption.

Key words: model, economic-mathematical modeling, control system, system identification, production functions, optimization of management.

Постановка проблеми. Забезпечення високого рівня прийняття відповідних рішень в різних напрямках управлінської діяльності аграрного сектору економіки потребує побудову сучасного інформаційного суспільства, що вимагає розробку, впровадження та використання нових інформаційних технологій. Одним з головних напрямків, в умовах складної ринкової економіки, є підвищення ефективності функціонування аграрних підприємств, що здійснюється шляхом побудови автоматизованих систем управління та використання сучасних інформаційних технологій. Рішення задачі оптимального управління, в цих умовах, призводить до вирішення задачі управління у вигляді розподілу ресурсів між галузями. Знаходження оптимальних управлінь, що визначають найбільшу ефективність результатів функціонування, передбачає побудову моделей об'єктів управління, а також рішення багатокрокової задачі знаходження оптимальних управлінь при заданому функціоналі ефективності функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З літературних джерел встановлено, що вирішення проблем управління має особливості, пов'язані з їхньою динамікою, відмінної від стаціонарних станів, а також відіграє надзвичайну роль, з погляду прийняття відповідних рішень. Існуючі теорії, як правило, розроблялися, для того, щоб пояснити ті явища, які вже мали місце в економічній діяльності на мікро– або макроекономічному рівнях [1, с. 10–44]. Вони використовувалися також для того, щоб прогнозувати економічну політику на майбутнє. Але відмінність теорії економіки в наш час полягає в тому, що рішення, які приймаються на її основі, необхідно негайно впроваджувати в життя, щоб домогтися позитивного ефекту. Виникає безліч проблем, що вимагають глибокого аналізу з метою прийняття оптимальних або близьких до них рішень і впровадження їх у життя у відносно короткий термін.

У сучасних умовах вимоги до ефективності функціонування підприємства не відповідають можливостям традиційного управління. Дослідження орієнтоване на створення інформаційних методів і моделей автоматизованих систем управління на базі сучасних комп'ютерних засобів дозволяє вирішувати завдання вибору управлінських рішень по окремих галузям, а також по господарству в цілому на основі порівняльного аналізу виробничих функцій. Завдання особливо актуальна, в умовах ринкової економіки та спроба вирішувати цю задачу в умовах конкуренції, безумовно, може бути використана керівником господарства. Тому проведення нових досліджень, розробка моделей, алгоритмів, методів, програм, інформаційних технологій для удосконалення функціонування підприємств є актуальною науковою задачею.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розробка моделей об'єктів і процесів управління – динаміки розвитку аграрного підприємства у вигляді магістралі зросту.

Виклад основного матеріалу. Виробництво – складний керований процес перетворення ресурсів в суспільний продукт. При розробці економіко-математичного апарату для аналізу, планування та прогнозування виробництва створюється система моделей, яка базується на уявленні економіки аграрного підприємств як складної ієрархічної системи [2, с. 130-134]. При математичному моделюванні взаємозв'язок між факторами виробництва і його результатом зазвичай відображають за допомогою виробничих функцій. При побудові виробничих функцій слід мати на увазі, що витрати факторів виробництва на випуск продукції завжди невід'ємні. Крім того, при моделюванні виробничих функцій треба відзначити, що відсутність одного з факторів призводить до нульового випуску продукції. Вважають також, що фактори виробництва змінюються безперервно, а випуск продукції змінюється досить гладко при зміні факторів, що природно при розгляді виробництва на макрорівні.

Економічно доцільно також, щоб при збільшенні кількості використовуваного ресурсу випуск продукції зростає, тобто для диференційованої виробничої функції можна записати наступні нерівності [3, с. 162]:

$$\frac{\partial F(K, L)}{\partial K} > 0, \frac{\partial F(K, L)}{\partial L} > 0,$$

де K – основні виробничі фонди; L – трудові ресурси.

Переліченим умовам відповідають мультиплікативні виробничі функції виду

$$X = aK^\alpha L^\beta, a > 0, \alpha > 0, \beta > 0,$$

де X – випуск продукції; α, β – параметри виробничої функції.

Мультиплікативна виробнича функція дає можливість відобразити ефект масштабу виробництва, який існує тільки при одночасній зміні факторів K і L . Нехай ці фактори змінюються в λ разів, тоді

$$F(\lambda K, \lambda L) = \lambda^{\alpha+\beta} F(K, L).$$

В цьому випадку:

1) якщо $\alpha+\beta > 1$, то має місце інтенсивний засіб розвитку, тобто з ростом масштабу виробництва в λ разів випуск продукції зростає більш ніж в λ разів;

2) якщо $\alpha+\beta < 1$, то зростання масштабу виробництва негативно позначається на випуску продукції, тобто при зростанні витрат в λ разів випуск продукції зростає менш ніж в λ разів;

3) якщо $\alpha+\beta = 1$, то відбувається екстенсивне зростання економіки тільки за рахунок факторів виробництва.

Тривалі спостереження показують, що в умовах чисто екстенсивного виробництва збільшення витрат тільки одного з факторів виробництва призводить до зниження ефективності його використання, тобто $\frac{\partial^2 F(K, L)}{\partial K^2} < 0, \frac{\partial^2 F(K, L)}{\partial L^2} < 0$. Це означає, що кожна наступна одиниця зростаючого фактора з'єднується з меншою кількістю іншого фактора і його зростання дає зменшення приросту продукції.

Для екстенсивного засобу розвитку характерно $\lim_{K \rightarrow 0} \frac{\partial F(K, L)}{\partial K} = \infty, \lim_{L \rightarrow 0} \frac{\partial F(K, L)}{\partial L} = \infty$, і $\lim_{K \rightarrow \infty} \frac{\partial F(K, L)}{\partial K} = 0, \lim_{L \rightarrow \infty} \frac{\partial F(K, L)}{\partial L} = 0$.

Виробнича функція Кобба-Дугласа є моделлю екстенсивного засобу розвитку

$$X = aK^\alpha L^\beta, \alpha + \beta = 1,$$

де α – коефіцієнт еластичності випуску по виробничим фондам;

β – коефіцієнт еластичності випуску по фонду оплати праці.

Під еластичністю виробничої функції по фактору розуміється відношення відносного приросту функції до відносного приросту фактора. Еластичність чисельно дорівнює числу відсотків, на яке зміниться випуск продукції при зміні фактора на 1%. Неважко показати, що коефіцієнти еластичності можна визначити як відношення граничної ефективності функції по фактору до середньої ефективності:

$$\alpha = \frac{\partial F(K, L)}{\partial K} \bigg/ \frac{F(K, L)}{K} \quad \text{і} \quad \beta = \frac{\partial F(K, L)}{\partial L} \bigg/ \frac{F(K, L)}{L}.$$

Важливою характеристикою виробничих функцій є еластичність заміни ресурсів σ , так як вона буває постійною для більшості виробничих функцій, використовуваних в економіко-математичному моделюванні. Еластичність заміни ресурсів показує, на скільки відсотків змінилася фондоозброєність $k=K/L$ при зміні граничної норми заміщення $s=dK/dL$ (граничної фондоозброєності) на 1% при незмінному випуску продукції: $\sigma = \frac{d \ln k}{d \ln s} \bigg|_{F=\text{const}}$. Тут під граничною нормою заміщення розуміють кількість фондів, яке необхідно додатково ввести при зменшенні витрат праці на одиницю, якщо випуск продукції залишиться незмінним. Гранична норма заміщення s визначається з рівняння ізокванти (лінія рівного випуску продукції): $dy = \frac{\partial F(K, L)}{\partial K} dK + \frac{\partial F(K, L)}{\partial L} dL \equiv 0$.

Звідси $s = \frac{dK}{dL} = - \frac{\frac{\partial F(K, L)}{\partial L}}{\frac{\partial F(K, L)}{\partial K}}$, де $\frac{\partial F(K, L)}{\partial L}$ – гранична ефективність по праці; $\frac{\partial F(K, L)}{\partial K}$ –

гранична ефективність по основним виробничим фондам.

Еластичність заміни ресурсів σ для функції Кобба-Дугласа дорівнює $\sigma = \frac{d \ln k}{d \ln s} = 1$, так як для неї гранична норма заміщення $S = \frac{1-\alpha}{\alpha} k$, де $k = K/L$. Часто економічні міркування підказують, що хоча еластичність заміщення ресурсів і можна вважати постійною, але все-таки вона відмінна від одиниці. У зв'язку з цим еластичність заміни ресурсів для функції Солоу $\sigma = \frac{d \ln k}{d \ln s} = \frac{1}{1+\rho}$.

Розглянемо економіку сільськогосподарського підприємства, що характеризується в кожен момент часу t набором змінних X, Y, C, K, L, I , де X – інтенсивність валового продукту; Y – інтенсивність кінцевого продукту; C – невиробниче споживання; I – валові капітальні вкладення; K – обсяг основних виробничих фондів; L – трудові ресурси. Ці змінні взаємопов'язані. Перш за все має місце умова балансу в кожен момент часу $X = aX + Y$, де $0 < a < 1$.

У свою чергу, кінцевий продукт розподіляється на валові капітальні вкладення і невиробниче споживання $Y = I + C$, де валові капітальні вкладення витрачаються на приріст основних виробничих фондів і їх відновлення за рахунок амортизаційних відрахувань: $I = \dot{K} + \mu K$, де μ – коефіцієнт амортизації. Тоді $\dot{K} = I - \mu K$ або

$$\dot{K} = (1-a)(1-u)X - \mu K, \quad (1)$$

де $u=C/Y$ – доля невиробничого споживання:

$$0 \leq u \leq 1. \quad (2)$$

Будемо вважати, що розміри валового продукту визначаються заданою виробничою функцією, що характеризує можливості виробництва в залежності від величини виробничих фондів K , трудових ресурсів і часу t , тобто

$$0 \leq X \leq F(K, L, t). \quad (3)$$

Передбачається, що виробнича функція $F(K, L, t)$ неперервна і двічі диференційована, причому виконуються наступні умови:

- 1) функція завжди невід'ємна: $F(K, L, t) > 0$;
- 2) функція зростає по кожному з аргументів $\frac{\partial^2 F}{\partial K^2} > 0$, $\frac{\partial^2 F}{\partial L^2} > 0$;

3) якщо хоча б один з ресурсів K або L дорівнює нулю, то і $F(K,L,t)=0$, $F(0,L,t)=0$, $F(K,0,t)=0$;

4) передбачається, що з ростом кожного з аргументів приріст валового продукту зменшується: $\frac{\partial^2 F}{\partial K^2} < 0$, $\frac{\partial^2 F}{\partial L^2} < 0$;

$$5) \lim_{K \rightarrow 0} \frac{\partial F}{\partial K} = \infty, \lim_{L \rightarrow 0} \frac{\partial F}{\partial L} = \infty;$$

6) функція має властивість однорідності по аргументам K і L , тобто зміна масштабу виробництва призводить до пропорційної зміни випуску продукту: $F(\lambda K, \lambda L, t) = \lambda F(K, L, t)$. Параметр t вводиться в виробничу функцію, щоб врахувати цілий ряд зовнішніх факторів, що впливають на модель, в тому числі вплив науково-технічного прогресу;

$$7) \text{функція зростає за часом: } \frac{\partial F}{\partial t} > 0.$$

Рішення завдання будемо шукати за умови

$$K \geq K_3, \tag{4}$$

де K_3 – заданий рівень основних виробничих фондів.

Нехай задані виробничі фонди в початковий момент часу:

$$K(0) = K_0. \tag{5}$$

Допустима множина M в розглянутій задачі описується умовами (2)-(5). Допустимий процес представлений сукупністю функцій $v=(K(t), X(t), u(f))$, що задовольняє цим умовам. Він описує стан господарства, а X і u – управління. Очевидно, що такий процес не є єдиний.

Задача управління даною економікою господарства полягає в тому, щоб знайти такий процес $v=(K(t), X(t), u(f))$, який забезпечував би найбільше середнє споживання на даному часовому інтервалі з урахуванням дисконтування споживання, тобто

$$f = \int_0^T e^{-\delta t} \frac{C}{L} dt.$$

Проведемо редукцію задачі. Для цього введемо в диференціальне рівняння (1) відносні змінні: $k=K/L$ – фондоозброєність, $c=C/L$ – середнє споживання, $x=X/L$ – продуктивність праці. Так як $K=kL$, $X=xL$, то рівняння (1) набуде вигляду $(\dot{k}L) = (1-a)(1-u)xL - \mu kL$. Враховуючи правило диференціювання складної функції, одержимо $\dot{K} = (\dot{k}L) = \dot{k}L + k\dot{L}$.

Будемо вважати, що приріст трудових ресурсів здійснюється з постійним темпом, тобто $\dot{L} = nL$. Тоді $(\dot{k}L) = (k + kn)L$. Остаточнo диференціальне рівняння зв'язку в відносних змінних набуде вигляду

$$\dot{k} = (1-a)(1-u)x + (\mu + n)k.$$

Обмеження на управління u залишається, тобто

$$0 \leq u \leq f \tag{6}$$

а на продуктивність праці x набуде вигляду

$$0 \leq x = f(k,t), \tag{7} \text{ де } f(k,t) = \frac{1}{L} F(K, L, T).$$

Обмеження на виробничі фонди замінимо обмеженнями на фондоозброєність:

$$k(t) \geq k_3(t), \tag{8}$$

$$k(0) = k_0. \tag{9}$$

Проведемо перетворення функціоналу до відносних змінних:

$$f = \int_0^T e^{-\delta t} (1-a)ux dt \rightarrow \max \text{ або } I = \int_0^T e^{-\delta t} (1-a)ux dt \rightarrow \min. \tag{10}$$

Потрібно визначити процес $v=(k(t),u(t),x(t))$, що звертає в мінімум функціонал (10) на безлічі (6)-(9).

Таким чином, у зредукованому завданні станом системи є фондоозброєність k управлінням – продуктивність праці x і частка споживання u . Рівнянням процесу служить диференціальне рівняння зростання фондоозброєності.

Для вирішення поставленого завдання скористаємося теоремою про достатні умови оптимальності. Введемо функцію R : [4, с. 149]

$$R(k, x, u, t) = \frac{\partial \varphi(k, t)}{\partial k} = [(1-a)(1-u)x - (\mu+n)k] + e^{-\delta t}(1-a)ux + \frac{\partial \varphi(k, t)}{\partial t},$$

де $\varphi(k, t)$ – функція, підібрана з конкретних передумов про тип процесу і необхідного наближення.

Виділимо в R складові, що містять компоненти вектора управління (u, x) , прирівняємо суму коефіцієнтів при ньому до нуля. Тим самим на φ накладається вимога $-(1-a)\varphi k + e^{-\delta t}(1-a) = 0$; отже, $\varphi(k, t) = e^{-\delta t}$. Тоді $\varphi(k, t) = ke^{-t} + c(t)$, де $c(t)$ – довільна функція. Припустимо $c(t) = 0$, тоді $\varphi(k, t) = ke^{-\delta t}$ і $\varphi'(k, t) = -\delta ke^{-\delta t}$.

При цій умові функція R не залежить від u : $R(t, k, x) = e^{-t}[(1-a)x(\mu+n)k] - e^{-\delta t}\delta k = e^{-\delta t}[(1-a)x(\mu+n+\delta)k]$. Оптимальні $\hat{k}(t), \hat{x}(t)$ знайдемо з умови $\hat{k}(t) \rightarrow \max_{0 \leq x \leq f(k, t)} R(t, k, x)$, так як $a < 1$, то $(1-a) > 0$ і, отже, $\max R$ досягається при $x = f(k, t)$.

Для одногалузевої моделі це рівняння очевидно, але в багатогалузевій моделі може виявитися, що деякі галузі недовантажені.

Проведемо тепер максимізацію R по k при оптимальному $x = \bar{x}$. Позначимо: $R_1(t, k) = \max_{0 \leq x \leq f(k, t)} R(t, k, x) = e^{-\delta t}[(1-a)f(k, t) - (\mu+n+\delta)k]$. Отже, максимум буде результатом максимізації R_1 по k .

Введемо $r(t, k) = (1-a)f(k, t) - (\mu+n+\delta)k$. Тоді, враховуючи, що $e^{-\delta t} > 0$, можна записати $\hat{k}(t) = \arg \max r(t, k) \forall t \in [0, T]$. Проаналізуємо поведінку функції $r(t, k)$ по k . Ця функція є сумою двох доданків: виробничої функції з точністю до постійного множника і лінійного вираження. [5, с. 64-68].

Необхідною умовою максимуму $r(t, k)$ по k є рівність нулю частинній похідній: $\frac{\partial r(t, k)}{\partial k} = 0$. З огляду на те, що $f(k, t) = be^{\rho t} k^\alpha$, маємо $(1-a)bae^{\rho t} k^{\alpha-1} - (\mu+n+\delta) = 0$. Так як $0 < \alpha < 1$ і $1-\alpha = \beta$, тоді

$$\hat{k}(t) = \left(\frac{(1-a)ba}{\mu+n+\delta} \right)^{\frac{1}{\beta}} e^{\frac{\rho}{\beta} t}. \quad (11)$$

Знайдене $\hat{k}(t)$ назвемо магістраллю даної динамічної моделі економіки підприємства. Вона грає важливу роль в структурі оптимального рішення. Управління, що реалізує цю магістраль, знайдемо підстановкою знайденого $\hat{k}(t)$ в диференціальне рівняння розвитку системи (1): $\dot{k}(t) = (1-a)(1-u)x(t) - (\mu-n)\hat{k}(t)$. Так як $\bar{x}(t) = f(k, t)$, де $f(k, t) = be^{\rho t} k^\alpha$ є виробничою функцією, то, вирішуючи рівняння процесу щодо u ,

отримаємо $\hat{u}(t) = 1 - \frac{\dot{\hat{k}}(t) - (\mu+n)\hat{k}(t)}{(1-a)be^{\rho t}\hat{k}^\alpha}$. З формули (11) знайдемо $\dot{\hat{k}}(t) = \hat{k}(t)\frac{\rho}{\beta}$. Тоді

$$\hat{u}(t) = 1 - \frac{\hat{k}(t)\left(\mu+n+\frac{\rho}{\beta}\right)}{(1-a)be^{\rho t}\hat{k}^\alpha}. \text{ Або } \hat{u}(t) = 1 - \frac{\mu+n+\frac{\rho}{\beta}}{(1-a)be^{\rho t}\hat{k}^\alpha}. \text{ Так як } \hat{k}^{\alpha-1} = k^{-\beta} = \left(\frac{(1-a)ba}{\mu+n+\delta}\right)^{-1} e^{-\frac{\rho}{\beta} t},$$

то отримаємо оптимальне управління

$$\hat{u}(t) = 1 - \alpha \frac{\mu+n+\frac{\rho}{\beta}}{\mu+n+\delta}, \quad (12)$$

в припущенні, що $0 \leq \hat{u} \leq 1$.

Розглянемо спеціальний випадок, коли крайові умови лежать на магістралі

$$k_0 = \hat{k}(0), k_1 = \hat{k}(T). \quad (13)$$

Тоді процес $\hat{v} = (\hat{k}, \hat{u}, f(k)) \in M$ оптимальний. Дійсно цей процес забезпечує максимум R при кожному t :

а) по u – в силу незалежності R від управління u , що досягається вибором функції $\varphi(k, t)$;

б) по k і x – з побудови.

З іншого боку \hat{v} представляє допустимий процес, так як:

а) задовольняє рівняння процесу (u знаходили підстановкою \hat{k} в рівняння процесу);

б) $0 \leq u \leq 1$;

в) граничні умови були спеціально підібрані.

Відзначимо, що умови реалізованості $0 \leq u \leq 1$ в даній задачі виконуються. Це можна перевірити. Для функції Кобба-Дугласа економічної магістраллю є крива постійного темпу зростання фондоозброєності, пропорційного темпу зростання технічного прогресу ρ , а оптимальне керування, що реалізує дану магістраль, постійна величина (12).

Таким чином, для спеціально підібраних крайових умов (13) магістраль є оптимальним режимом розвитку економіки господарства: $\hat{k}(t) = \arg \max_{-\infty < k < \infty} R(t, k)$. У всіх випадках магістралі в структурі рішення відводиться суттєва роль. Насправді дуже рідко зустрічаються випадки, коли крайові умови належать магістралі. Розглянемо загальний випадок. Нехай $\bar{k}(t) = \arg \max_{k \in \bar{V}_k^t} R(t, k)$. Для вирішення цього завдання можна застосувати прийом, аналогічний вирішення завдання, лінійної щодо управління. Знайдемо у реальних економічних задачах мінімальний рівень споживання строго позитивний: $0 < u_1 \leq u \leq 1$.

Побудуємо границі $\gamma_{ij}(t)$, $i=1,2, j=0,1$, допустимої області V . Функції $\gamma_{ij}(t)$ є рішеннями диференціального рівняння процесу

$$\dot{\varphi} \dot{k} = (1 - a)(1 - u)f(t, k) - (\mu + n)k \quad (14)$$

при відповідних крайових умовах (якщо $j=0$, то береться $k(0)=k_0$, якщо $j=1$, то використовується $k(T)=k_1$) і обмеженнях на керування (якщо $i=1$, то береться нижня межа $u=u_1$, якщо $i=2$, то $u=1$).

Розглянемо приклад, коли $k_0 < \hat{k}(0), k_1(T) > \hat{k}(T)$, тоді оптимальна траєкторія буде складатися з трьох ділянок з моментами перемикання τ_1 і τ_2 , де τ_1 є точкою перетину границі γ_{10} з магістраллю $\hat{k}(t)$, а τ_2 – точкою перетину магістралі $\hat{k}(t)$ з границею γ_{11} . Спочатку на тимчасовому інтервалі $(0, \tau_1)$ майже все вкладається в накопичення (споживання в цей період на мінімальному рівні u_1). Починаючи з τ_1 розвиток йде по магістралі $\hat{k}(t)$ аж до моменту τ_2 , з якого знову майже все вкладається в економіку (споживання знову знаходиться на нижньому рівні u_1).

Знайдемо рішення диференціального рівняння (14). З огляду на, що $f(t)=be^{\rho t}k^\alpha$, отримаємо

$$\dot{k} = (1 - a)(1 - u)be^{\rho t}k^\alpha - (\mu + n)k. \quad (15)$$

Перепишемо рівняння (15) у вигляді:

$$\dot{k} + \lambda k = b(1 - a)(1 - u)e^{\rho t}k^\alpha, \quad (16)$$

де $\lambda = \mu + n$

Введемо нову змінну $z = k^\beta$, де $\beta = 1 - \alpha$. Так як $\dot{z} = (1 - \alpha)k^{-\alpha}\dot{k}$, то маємо

$$\dot{z} = \frac{k^\alpha}{(1 - \alpha)} \dot{z}. \quad (17)$$

Підставляючи (17) в диференціальне рівняння (16), отримуємо

$$(1 - \alpha)^{-1}k^\alpha \dot{z} + \lambda k = b(1 - a)(1 - u)e^{\rho t}k^\alpha. \quad (18)$$

Розділивши обидві частини диференціального рівняння (18) на k^α , отримаємо

$$(1 - \alpha)^{-1}\dot{z} + \lambda z = b(1 - a)(1 - u)e^{\rho t}. \quad (19)$$

Загальне рішення лінійного неоднорідного диференціального рівняння дорівнює сумі загального рішення однорідного диференціального рівняння z_{00} і частинного рішення неоднорідного рівняння $Z_{\text{шт}}: Z=Z_{00}+Z_{\text{шт}}$. Знайдемо загальний розв'язок лінійного однорідного рівняння $(1-\alpha)^{-1}z + \lambda z = 0$, характеристичним рівнянням, якого є $(1-\alpha)^{-1}q + \lambda = 0$. Звідси визначимо корінь характеристичного рівняння: $q = -\lambda\beta$. Тоді загальне рішення однорідного диференціального рівняння набуде вигляду $z_{00} = C_j e^{-\lambda\beta t}$, $i=0,1$.

Частинне рішення неоднорідного диференціального рівняння шукаємо у вигляді правої частини (19):

$$z_{\text{шт}} = B e^{\rho t}, \quad (20)$$

де B – невизначений коефіцієнт, який підлягає визначенню.

Диференціюючи (20) його по t , отримаємо $\dot{z}_{\text{шт}} = B\rho e^{\rho t}$. Підставивши $z_{\text{шт}}(t)$ в рівняння (19): $(1-\alpha)^{-1}B\rho e^{\rho t} + \lambda B e^{\rho t} = b(1-a)(1-u)e^{\rho t}$. Після скорочення на $e^{\rho t}$ отримаємо $(1-\alpha)^{-1}B\rho + \lambda B = b(1-a)(1-u)$. Звідки $B = \frac{b(1-a)(1-u)}{\rho/\beta + \lambda}$.

Тоді загальне рішення неоднорідного диференціального рівняння (19) має вигляд $z_{00}(t) = C_j e^{-\lambda\beta t} + \frac{b(1-a)(1-u)}{\rho/\beta + \lambda} e^{\rho t}$. Так як $z = \frac{1}{k^{\alpha-1}} = k^\beta$ тобто $k = z^{1/\beta}$, то загальне рішення диференціального рівняння (16) буде мати вигляд $k(t) = \left[C_j e^{-\lambda\beta t} + \frac{b(1-a)(1-u)}{\rho/\beta + \lambda} \rho t \right]^{1/\beta}$, де $j = 0,1$.

Визначимо умови для моментів перемикання. За визначенням, γ_{ij} , $i=1, j=0,1$, є границями допустимої області \tilde{V}^t та виходять як частинні рішення диференціального рівняння (16) при заміні u на граничні значення u_i , $i=1,2$, і виборі C_j , $j=0,1$, в залежності від крайової умови. Тоді $\gamma_{ij}(C_j, u_j, t) = \left[C_j e^{-\lambda\beta t} + \frac{b(1-a)(1-u)}{\rho/\beta + \lambda} e^{\rho t} \right]^{1/\beta}$, де $i=1,2, j=0,1$.

Знайдемо інтегральні константи C_{jj} , $j=0,1$, в залежності від граничних умов. Так як $k_0 = k(0) = \gamma_{i0}(C_0, u, 0) = \left[C_0 + \frac{b(1-a)(1-u_i)}{\rho/\beta + \lambda} \right]^{1/\beta}$, то $C_0 = k_0 - \frac{b(1-a)(1-u)}{\rho/\beta + \lambda}$. Аналогічно визначаємо C_1 з граничної умови $k_1 = k(T) = \gamma_{i1}(C_1, u_i, T) = \left[C_1 e^{-\lambda\beta T} + \frac{b(1-a)(1-u)}{\rho/\beta + \lambda} e^{\rho T} \right]^{1/\beta}$.

Отримуючи $C_1 = \left[k_1^\beta - \frac{b(1-a)(1-u_i)}{\rho/\beta + \lambda} e^{\rho T} \right] e^{\lambda\beta T}$, знайдемо точки перемикання. Позначимо через τ_{ij} , $i = 1,2, j = 0,1$, точки перетину границь γ_{ij} , $i = 1,2, j = 0,1$, з магістраллю $\hat{k}(t)$. Моменти перемикання τ_{ij} отримаємо, прирівнявши

$$\hat{k}(t_{ij}) = \lambda_{ij}(C_j, u_i, t), \text{ отримаємо } \left(\frac{(1-a)b\alpha}{\mu + n + \delta} \right)^{1/\beta} e^{\frac{\rho t}{\beta}} = \left[C_j e^{-\lambda\beta t} + \frac{b(1-a)(1-u_i)}{\rho/\beta + \lambda} e^{\rho t} \right]^{1/\beta}. \text{ Звідси:}$$

$$\frac{(1-a)b\alpha}{\mu + n + \delta} e^{\rho t} = C_j e^{-\lambda\beta t} + \frac{b(1-a)(1-u_i)}{\rho/\beta + \lambda} e^{\rho t}.$$

Висновки з цього дослідження. Економічні моделі дозволяють виявити зміни зведених показників і дають цінну інформацію про темпи і пропорції розвитку господарства. В статті показана необхідність адаптації та доопрацювання моделей і методів управління аграрними підприємствами, використовуючи в якості керуючого впливу обсяг інвестицій, а також зроблено уточнення моделі запізнювання при освоєнні капітальних вкладень. Встановлено необхідність створення, на основі достатніх умов оптимальності, моделі оптимального розвитку аграрного підприємства, що дозволило розробити основну характеристику збалансованого зростання (магістраль) аграрного підприємства та розглянуто задачу оптимізації моделі з урахуванням запізнювання

введення основних виробничих засобів, вибираючи в якості критерій оптимальності, загального для будь-якої економіки, максимум споживання.

Список використаних джерел:

1. Марасанов В.В., Пляшкевич О.М. Основи теорії проектування і оптимізації макроекономічних систем. Херсон, 2002. 190 с.
2. Стеценко І.В. Моделювання систем. Черкаси, 2010. 399 с.
3. Вітлінський В.В. Моделювання економіки. Київ, 2003. 408 с.
4. Лобода О.М., Кириченко Н.В. Актуальні проблеми ідентифікації та моделювання структури управління підприємством. *Наука й економіка*. 2015. № 3. С. 130–134.
5. Лобода О.М. Вирішення задачі ідентифікації структури управління підприємства. *Сучасна спеціальна техніка*. Київ, 2012. № 3. С. 64–68.
6. Лобода О.М. Побудова моделі динаміки розвитку аграрного підприємства в вигляді магістралі росту. *Економіка та суспільство*. Мукачево, 2018. Вип. 13. С. 1494–1500.

References:

1. Marasanov V.V., Pliashkevych O.M. (2002) *Osnovy teorii proektuvannia i optymizatsii makroekonomichnykh system*. Kherson: TOV «Ajlant». (in Ukrainian)
2. Stecenko I.V. (2010) *Modeljuvannja system*. Cherkasy. (in Ukrainian)
3. Vitlins'kyj V.V. (2003) *Modeljuvannia ekonomiky*. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
4. Loboda O.M., Kyrychenko N.V. (2015) Aktual'ni problemy identyfikatsii ta modeljuvannia struktury upravlinnia pidpryemstvom. *Naukovo-tekhnichnyj zhurnal Khmel'nyts'koho ekonomichnoho universytetu*, vol. 3(39), pp. 130–134.
5. Loboda O.M. (2012) Vyrishennja zadachi identyfikacii struktury upravlinnja pidpryemstva. *Suchasna specialjna tekhnika*, vol. 3, pp. 64–68.
6. Loboda O.M. (2018) Pobudova modeli dynamiky rozvytku aghrarnogho pidpryemstva v vyghljadi maghistrali rostu. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 13, pp. 1494–1500.

УДК 338.43:637.4:519.868

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.2.38>

Степаненко Н.В.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6450-9012>

Stepanenko Natalia

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЯЄЦЬ ЗА ДОПОМОГОЮ МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ ТА МОДЕЛЕЙ

RESEARCH OF THE PERFORMANCE INDICATORS OF EGG PRODUCTION BY MATHEMATICAL METHODS AND MODELS

Досліджено методи та моделі інтенсивності росту несучості птиці для прогнозу продуктивності класів з метою підвищення економічної ефективності виробництва яєць. Порівняльною оцінкою моделей несучості яєчних курей виявлено, що придатнішою для їх опису й прогнозування є модифіковані моделі Т.К. Бріджеса та Мак-Мілана. Також встановлено, що модель Т.К. Бріджеса найбільш ефективно описує емпіричні дані несучості (помилки не перевищують 5% порогу безпомилкового судження про вірогідність отриман-

них відмінностей), дозволяє прогнозувати рівень продуктивності за весь період випробувань виходячи з даних отриманих за початковий період (3-4 місяці несучості). Доведена доцільність використання параметрів моделі (кінетична і експоненційна швидкість росту), як додаткових критеріїв при направленому відборі за продуктивністю.

Ключові слова: модель, несучість, прогноз продуктивності, експоненційна швидкість росту, інтенсивність росту.

Исследованы методы и модели интенсивности роста яйценоскости птицы для прогноза производительности класов с целью повышения экономической эффективности производства яиц. При сравнительной оценке моделей яйценоскости яичных кур обнаружено, что пригодной для их описания и прогнозирования является модифицированные модели Т.К. Бриджеса и Мак-Милана. Также установлено, что модель Т.К. Бриджеса наиболее эффективно описывает эмпирические данные яйценоскости (ошибки не превышают 5% порога безошибочного суждения о достоверности полученных различий), позволяет прогнозировать уровень производительности за весь период испытаний исходя из данных полученных за начальный период (3-4 месяца яйценоскости). Доказана целесообразность использования параметров модели (кинетическая и экспоненциальная скорость роста), как дополнительных критериев при направленном отборе по производительности.

Ключевые слова: модель, яйценоскость, прогноз производительности, экспоненциальная скорость роста, интенсивность роста.

The methods and models of poultry egg growth rate were studied to predict the productivity of egg-type crosses in order to increase the economic efficiency of egg production. A comparative assessment of the egg laying patterns of egg chickens was found to be suitable for their description and prediction of the modified models of T.K. Bridges and Mac-Milan. It was also established that the model T.K. Bridges most effectively describes the empirical data of egg production (errors do not exceed 5% of the threshold for an unmistakable judgment on the reliability of the differences obtained), it allows predicting the level of productivity for the entire test period based on data obtained for the initial period (3-4 months of egg production). So the progress of the poultry industry is due to the use of intensive factors, which primarily include the achievements of modern genetics, breeding, biotechnology. For a comparative assessment of the performance of chickens of different crosses, various methods were used to describe and predict breeding traits using mathematical models. Processing of the obtained data was carried out using methods of biological statistics. The level of profitability of poultry products in recent years is considered. A comparative assessment of various growth patterns of young egg and meat type was carried out. We have studied the feasibility of using new growth intensity parameters in the model T.K. Bridges to identify genotypic differences between crosses and prediction of live weight, based on indicators obtained in early ontogenesis. A comparative assessment of egg laying patterns of egg chickens was found to be suitable for their description and prediction of the modified models T.K. Bridges and Mac – Milan. An analysis of the data showed the effectiveness of evaluating and selecting chickens for components of complex polygenic traits, in particular, the norms of kinetic and exponential rates of increase in live weight and total egg production. These indicators are highly correlated with these productive traits. After studying the relationship between the parameters of the models and the level of the main economically useful traits of chickens, the expediency of using new criteria for growth intensity to select highly productive genotypes at an early age was found.

Key words: model, egg production, productivity forecast, exponential growth rate, intensity rate.

Постановка проблеми. Вітчизняне птахівництво стало одним із найбільш економічно привабливих та конкурентоспроможних видів агробізнесу, про що свідчить стійка динаміка зростання виробництва м'яса птиці і яєць. Галузь також має значний експортний потенціал та перспективи його нарощування, що є однією зі стратегічних цілей підвищення ефективності розвитку агропромислового комплексу до 2020 року.

Характерною особливістю аграрних досліджень є активне використання математичних моделей для прогнозування продуктивності тварин. Бурхливий розвиток обчислювальної техніки дозволяє обробляти все більшу кількість статистичних даних, на основі яких можна не тільки дати пояснення об'єкту, за описом, але й спробувати побудувати прогноз.

Точність і своєчасність передбачення ознак продуктивності сільськогосподарського виробництва є важливим завданням дослідника. Одним із основних методів,

який дозволяє вивчати біосистеми та вирішувати прикладні задачі сільськогосподарського виробництва є метод математичного моделювання. Вірно побудована модель і висновки, що отримуються на її основі, дозволяють знизити енергетичні та економічні витрати. На сьогоднішній день у світі розроблено та впроваджено тисячі біологічних і аграрних моделей, створено низки міжнародних навчальних центрів системних досліджень у сільському господарстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливістю сучасного стану розвитку галузі впродовж останнього десятиліття є динамічне зростання чисельності поголів'я птиці усіх видів, нарощування обсягів виробництва, збільшення внутрішнього попиту та експорту продукції. В Україні спостерігається стійка тенденція до збільшення обсягів виробництва харчових яєць. Птахівницькі господарства внаслідок наданих інвестицій отримали змогу модернізувати свою технічну базу, закуповувати курей найпродуктивніших кросів, поліпшувати організацію, якість годівлі та ветеринарне забезпечення галузі. Це надало можливість вести виробничий процес отримання продукції на рівні сучасних світових стандартів виробництва [1, с. 154; 2, с. 3].

Мета наукових досліджень. Завданням досліджень було обґрунтування і розробка ефективних моделей для підвищення несучості птиці та її прогнозу.

Для досягнення наміченої мети були поставлені наступні задачі:

– дати порівняльну оцінку моделям несучості курей (Т.К. Бріджеса, Мак-Мілана і Мак-Нелі);

– встановити можливість використання моделей росту для опису кривої яйцекладки.

– провести порівняльну оцінку математичних моделей для прогнозування несучості курей.

Основний матеріал. Суть математичного моделювання та прогнозування складається у вивченні об'єкта, явища процесу, шляхом створення математичних моделей та їх дослідження. В.М.Глушков та співробітники [3, с. 13] вказують, що математична модель являє собою систему математичних співвідношень – формул, функцій, рівнянь, систем рівнянь, які описують ті чи інші явища об'єкту, процесу, що вивчається.

Останнім часом значно змінилися погляди на показник яєчної продуктивності, як інтегрований вираз елементів, що впливають на несучість. Для підвищення ефективності селекції, на думку В.П. Коваленка, С.Ю. Болілої [5], необхідно виділити комплекс ознак, що впливають на продуктивність, і в той же час не зменшують життєздатності птиці. Із цих позицій доцільно ознаку несучості селекціонувати за її компонентами. До таких параметрів яєчної продуктивності можна віднести емпіричну і теоретичну криву несучості конкретної особини, лінії, популяції.

Для прогнозування несучості курей, як біологічного об'єкта, найбільш важливим є вірне визначення типів функцій, які адекватно описували би динаміку яйцекладки за умов забезпечення відповідних технологічних параметрів під час вирощування молодняку і утриманні дорослого поголів'я, уникнення стресів, хвороб та інших факторів, що негативно впливають на природний хід процесу яйцекладки.

Проведені нами дослідження, дають підстави стверджувати, що неможливо створити одну модель, яка б забезпечувала високу точність прогнозу в широкому спектрі змін характеру емпіричної кривої несучості різних. Тому для цього слід мати декілька моделей і використовувати в конкретному випадку ту, яка більше відповідає характеру емпіричної кривої яйцекладки для різних кросів. Проблемним у цьому випадку є визначення методів і критеріїв надійного вибору потрібної моделі для прогнозу.

Процес прогнозування перед усім базується, з одного боку, на вивченні характеру процесу яйцекладки і підбору відповідної функції для його моделювання, а з другого припускається, що цей процес має відому інерцію, а діючі фактори і тенденції попереднього (базового) періоду зберігаються і на прогнозований період.

До питань, які необхідно дослідити у першу чергу, треба віднести розробку математичних методів оцінки генотипу з обліком типу спадкових ознак, а також шляхом оцінки співвідношення продуктивності особини чи її нащадків на моделі селекційної ознаки.

Однак, на наш погляд, найбільш ефективнішим прийомом застосування математичних методів у селекції курей є підбір моделей за основними селекційними ознаками та оцінка їх компонентів, що дозволяє здійснити відбір за компонентами складної полігенної ознаки, до яких відноситься більшість господарсько-корисних ознак (у даному випадку – несучість). Оскільки найважливішим критерієм оцінки перспективності використання курей є ячна продуктивність, що перш за все характеризується несучістю, то розробка і підбір моделей опису та прогнозу є найбільш актуальною.

Проведений порівняльний аналіз математичних методів оцінки генотипу з урахуванням типу спадкових ознак, а також шляхом оцінки співвідношення продуктивності особини чи її нащадків на моделі селекційної ознаки.

Значно розширились можливості селекціонерів точніше і швидше визначати племінну якість особин і груп птахів, як за окремими ознаками, так і за їх сукупністю, здійснювати відбір і підбір кращих несучок та самців в селекційні гнізда з урахуванням походження.

За останні роки науковці виконали фундаментальні дослідження внаслідок яких:

- здійснено аналіз і оптимізацію нормативів селекції яєчних курей за несучістю (кількість днів обліку на тиждень, тривалість початкового періоду випробувань курей для оцінки і відбору у селекційне ядро);

- розроблено методи прогнозування індивідуальної несучості курей за 10...12 місяців з використанням даних за 5...6 місяців;

- розпочато розробку методів для моніторингу за селекційним процесом на основі реалізованого успадкування нащадками племінної цінності батьків.

За своєю суттю процес яйцекладки курей можна розглядати, як закономірний наслідок, зумовлений законами біологічного циклу життя. За нормальних умов вирощування молодняку і утримання дорослих курей процес яйцекладки розпочинається у відповідному віці і має певні закономірності, що зумовлені видовими і породними особливостями протягом життєвого циклу. Наприклад, у курей яєчного напрямку продуктивності процес яйцекладки розпочинається після 120 – денного віку. Інтенсивність несучості швидко нарощується у перші 3...4 місяці яйцекладки, досягаючи в цей період свого піку (біля 100% за місяць), а потім повільно спадає протягом наступних 9...10 місяців.

Дослідженнями С.Ю. Болілої [4] встановлено, що для батьківських ліній характерна, як висока норма нарощування несучості, більший пік несучості, так і більша норма спаду. У материнських ліній, навпаки, нижче пік, але в той же час і менша норма спаду.

Виявили також, що селекція за елементами несучості ефективніша порівняно з відбором за річною несучістю. Це дозволяє перейти від селекції за сумарною несучістю до оцінки і відбору за оптимальним характером її кривої, так як при цьому враховується одночасно цілий ряд параметрів.

Найбільш досконалою з математичних моделей, придатних для характеристики інтенсивності несучості з урахуванням віку є модель Мак – Мілана [5]. Вона характеризує норми нарощування і спаду несучості, теоретичний пік інтенсивності, потенційну і фактичну продуктивність курей. Перевірка моделі Мак – Мілана показала, що вона дозволяє описувати за допомогою розрахункової кривої фактичну несучість із точністю до 94–96%. Поряд із моделлю Мак – Мілана для цієї мети використали модель Т.К. Бріджеса, але нами модифіковані для опису несучості.

Спочатку нами були проаналізовані вихідні дані про ячну продуктивність 6 класів, які наведені в таблиці 1.

Отримані наступні результати використання даних моделей для прогнозу несучості (табл. 2).

Таблиця 1

Динаміка несучості птиці за 14 тижнів

Вік, тижні	КЛАСИ					
	M ⁻ (Y) (n=510)	M ⁻ (Z) (n=675)	M ⁰ (Y) (n=1674)	M ⁰ (Z) (n=1445)	M ⁺ (Y) (n=450)	M ⁺ (Z) (n=300)
1	5,1±0,03	4,3±0,03	5,6±0,02	5,2±0,15	7,3±0,08	6,2±0,15
2	26,6±0,33	22,5±0,27	27,0±0,17	24,3±0,37	29,6±0,40	26,6±0,37
3	52,0±0,41	46,3±0,33	52,8±0,19	49,2±0,40	56,7±0,47	53,3±0,40
4	76,4±0,46	69,0±0,37	79,6±0,20	74,8±0,42	83,5±0,48	80,8±0,42
5	101,1±0,51	91,4±0,39	104,2±0,21	98,3±0,42	109,6±0,49	105,9±0,42
6	124,7±0,55	113,3±0,41	130,1±0,22	122,4±0,43	136,6±0,49	131,8±0,43
7	144,8±0,55	135,5±0,43	153,0±0,22	147,0±0,44	161,3±0,49	157,2±0,44
8	163,6±0,55	154,8±0,43	173,4±0,22	169,6±0,44	184,1±0,48	181,2±0,44
9	182,8±0,54	174,9±0,44	194,9±0,23	190,7±0,45	208,6±0,49	203,9±0,45
10	200,6±0,50	194,9±0,46	215,5±0,24	211,5±0,45	233,2±0,49	225,2±0,45
11	217,5±0,45	213,4±0,41	235,9±0,25	232,4±0,46	256,7±0,50	247,8±0,46
12	233,6±0,49	230,7±0,43	254,5±0,27	252,7±0,48	280,0±0,52	270,2±0,48
13	249,0±0,66	248,4±0,57	273,8±0,32	273,4±0,56	302,1±0,61	293,3±0,56
14	263,7±0,91	265,3±0,76	292,6±0,40	293,1±0,69	321,5±0,76	315,2±0,69

Для курей лінії Y класу M⁻ більш висока точність опису досягається при використанні моделі Т.Бріджеса (середній відсоток відхилень теоретичних і фактичних значень живої маси досить незначний – 0,866%). Модель Мак – Мілана точніше описує несучість лінії Z (класу M⁻), середній відсоток відхилень складає 0,573%. Аналогічні дані отримані для модального класу (табл. 3).

Так, середній відсоток відхилень був на рівні 0,994 – 1,082% для моделі Бріджеса і 0,503 – 0,876% для моделі Мак – Мілана. Дані для класу M⁺ наведені в таблиці 4.

Слід відзначити, що обидві моделі дещо завищували показники несучості у віці 7–12 місяців включно. Це вказує, що потенційно несучість у вказані вікові періоди очікувалась вищою, але вона не досягнута через недостатність умов для прояву генетичного потенціалу. В цілому слід зробити висновок про більш високу відповідність моделі Т.Бріджеса для опису та прогнозу експериментально отриманих даних несучості курей цих ліній. Для класу-плюс модель Бріджеса надає деякі переваги у використанні, тому що середній відсоток відхилень для цієї моделі склав 1,062 – 1,281%, тоді як модель Мак – Мілана відповідно для ліній Y та Z 1,958 – 1,925%.

Даний висновок підтверджується аналізом параметрів моделі Бріджеса для вивчених ліній, які наведені в таблиці 5.

Аналіз параметрів кривих росту молодняка (табл.5) показав, що експоненційна швидкість росту (μ) мала негативну кореляційну залежність з несучістю курей (-0,702), тоді як кінетична швидкість (α) і співвідношення цих констант позитивно пов'язані з величиною цього показника (відповідно 0,647 і 0,720). Отримані значення коефіцієнтів кореляції є суттєвими. Висока негативна кореляційна залежність установлена між показником початку інтенсивного росту (T_0) та інтенсивністю формування (Δt), що складають -0,959, -0,919. Індекс рівномірності та середньодобові прирости мали дещо нижчу позитивну кореляцію (0,895, 0,650).

Висновки. Практика створення моделей та використання методів показує що комплексний підхід до планування виробництва продукції птахівництва із застосу-

Таблиця 2

Порівняльна оцінка моделей несучості курей

Вік, місяці	КЛАСИ														
	М-(Y) (n=510)							М-(Z) (n=675)							
	Фактзначення	Модель Бріджеса	%, відхилення	Мак – Мілана	%, відхилення	Фактзначення	Модель Бріджеса	%, відхилення	Мак – Мілана	%, відхилення	Фактзначення	Модель Бріджеса	%, відхилення	Мак – Мілана	%, відхилення
1	5,1±0,03	5,1	-0,42	5,1	0,00	4,3±0,03	4,3	-0,37	4,3	0,00	4,3±0,03	4,3	-0,37	4,3	0,00
2	26,6±0,33	27,1	2,08	26,6	0,00	22,5±0,27	23,2	2,85	22,5	0,00	22,5±0,27	23,2	2,85	22,5	0,00
3	52,0±0,41	51,4	-1,01	53,5	2,93	46,3±0,33	45,1	-2,74	44,9	-3,02	46,3±0,33	45,1	-2,74	44,9	-3,02
4	76,4±0,46	76,0	-0,53	77,5	1,25	69,0±0,37	68,0	-1,46	68,9	-0,09	69,0±0,37	68,0	-1,46	68,9	-0,09
5	101,1±0,51	100,1	-1,02	100,4	-0,82	91,4±0,39	91,0	-0,40	91,9	0,56	91,4±0,39	91,0	-0,40	91,9	0,56
6	124,7±0,55	123,1	-1,23	122,3	-1,96	113,3±0,41	113,7	0,35	113,9	0,56	113,3±0,41	113,7	0,35	113,9	0,56
...
11	217,5±0,45	218,8	0,59	220,4	1,35	213,4±0,41	214,0	0,31	212,6	-0,36	213,4±0,41	214,0	0,31	212,6	-0,36
12	233,6±0,49	233,8	0,11	238,1	1,93	230,7±0,43	230,9	0,07	230,4	-0,13	230,7±0,43	230,9	0,07	230,4	-0,13
13	249,0±0,66	247,6	-0,58	255,2	2,46	248,4±0,57	246,5	-0,73	247,7	-0,29	248,4±0,57	246,5	-0,73	247,7	-0,29
14	263,7±0,91	260,2	-1,35	271,8	3,05	265,3±0,76	261,1	-1,56	264,4	-0,32	265,3±0,76	261,1	-1,56	264,4	-0,32
Середній % відхилення			0,866	-	1,489	-	-	1,012	-	0,573	-	-	1,012	-	0,573

Таблиця 3

Порівняльна оцінка моделей несучості курей

Вік, місяці	КЛАСИ													
	M ⁰ (Y) (n=1674)							M ⁰ (Z) (n=1445)						
	Факт.значення	Модель Бріджеса	%, відхилення	Мак – Мілана	%, відхилення	Факт.значення	Модель Бріджеса	%, відхилення	Мак – Мілана	%, відхилення	Факт.значення	Модель Бріджеса	%, відхилення	Мак – Мілана
1	5,6±0,02	5,6	-0,26	5,6	0,00	5,2±0,15	5,1	-0,99	5,2	0,00	5,2	-0,99	5,2	0,00
2	27,0±0,17	27,5	1,78	27,0	0,00	24,3±0,37	25,2	4,03	24,3	0,00	24,3	4,03	24,3	0,00
3	52,8±0,19	52,4	-0,78	52,8	0,00	49,2±0,40	48,5	-1,47	49,2	0,00	49,2	-1,47	49,2	0,00
4	79,6±0,20	78,1	-1,82	79,4	-0,20	74,8±0,42	73,0	-2,47	73,1	-2,28	73,1	-2,47	73,1	-2,28
5	104,2±0,21	103,8	-0,35	104,9	0,65	98,3±0,42	97,8	-0,55	99,0	0,64	99,0	-0,55	99,0	0,64
6	130,1±0,22	128,9	-0,95	129,1	-0,79	122,4±0,43	122,4	0,02	123,6	0,94	123,6	0,02	123,6	0,94
...
11	235,9±0,25	237,2	0,55	235,0	-0,43	232,4±0,46	234,4	0,86	231,2	-0,50	231,2	0,86	231,2	-0,50
12	254,5±0,27	254,9	0,17	253,7	-0,34	252,7±0,48	253,7	0,42	250,3	-0,95	250,3	0,42	250,3	-0,95
13	273,8±0,32	271,4	-0,89	271,8	-0,76	273,4±0,56	272,0	-0,51	268,7	-1,73	268,7	-0,51	268,7	-1,73
14	292,6±0,40	286,5	-2,08	289,3	-1,15	293,1±0,69	289,2	-1,32	286,4	-2,26	286,4	-1,32	286,4	-2,26
Середній % відхилення			0,994	-	0,503	-	-	1,082	-	0,876	-	1,082	-	0,876

Таблиця 4

Порівняльна оцінка моделей несучості курей

Вік, місяці	КЛАСИ													
	M ⁺ (Y) (n=450)							M ⁺ (Z) (n=300)						
	Факт.значення	Модель Бріджеса	%, відхилення	Модель Мілана	%, відхилення	Факт.значення	Модель Бріджеса	%, відхилення	Модель Мілана	%, відхилення				
1	7,3±0,08	7,3	0,38	7,3	0,00	6,2±0,15	6,1	-0,97	6,2	0,00				
2	29,6±0,40	29,8	0,81	29,6	0,00	26,6±0,37	27,7	4,06	26,6	0,00				
3	56,7±0,47	55,5	-2,23	53,4	-5,97	53,3±0,40	52,5	-1,46	53,3	0,00				
4	83,5±0,48	82,4	-1,38	83,0	-0,73	80,8±0,42	78,6	-2,71	78,9	-2,36				
5	109,6±0,49	109,5	-0,13	110,9	1,12	105,9±0,42	105,1	-0,77	109,7	3,59				
6	136,6±0,49	136,4	-0,16	137,4	0,57	131,8±0,43	131,4	-0,33	135,8	2,97				
...				
11	256,7±0,50	257,4	0,28	251,9	-1,89	247,8±0,46	250,8	1,20	248,1	0,11				
12	280,0±0,52	278,1	-0,65	271,9	-2,88	270,2±0,48	271,4	0,43	267,7	-0,92				
13	302,1±0,61	297,6	-1,46	291,3	-3,57	293,3±0,56	290,8	-0,83	286,7	-2,25				
14	321,5±0,76	315,9	-1,73	310,0	-3,57	315,2±0,69	309,1	-1,95	304,9	-3,27				
Середній % відхилення			1,062	-	1,958	-	-	1,281	-	1,925				

Таблиця 5

Параметри інтенсивності росту курей кросу

Показники		КЛАСИ						r
		M- (Y)	M- (Z)	M0 (Y)	M0 (Z)	M+ (Y)	M+ (Z)	
α		1,197	1,242	1,233	1,242	1,246	1,247	0,647
μ		0,055	0,041	0,045	0,036	0,037	0,035	-0,702
α/μ		21,854	30,622	27,456	34,930	34,040	35,157	0,720
To		0,683	0,663	0,632	0,624	0,533	0,584	-0,959***
a		1,097	1,158	1,131	1,182	1,123	1,183	0,307
p		21,587	18,394	21,442	19,158	22,391	20,490	0,431
Інтенсивність росту	Δt	0,709	0,668	0,666	0,615	0,579	0,576	-0,919***
	IP	0,457	0,420	0,472	0,454	0,522	0,498	0,895**
	СП	0,781	0,701	0,787	0,734	0,824	0,785	0,650
	ВП	0,647	0,691	0,647	0,679	0,630	0,668	-0,410
	ІН	0,856	0,677	0,811	0,664	0,757	0,676	-0,267
Несучість, шт.	263,7	265,3	292,6	293,1	321,5	315,2	-	

Примітка: *– $P < 0,05$; **– $P < 0,01$; ***– $P < 0,001$.

ванням різних моделей має вирішальне значення у досягненні підвищення рентабельності виробництва продукції птахівництва.

Розроблені методи використані для розробки нової системи обробки і аналізу селекційної інформації, яка дає можливість скоротити трудовитрати під час виконання селекційних операцій на 30%, а ефективність селекції підвищити – в 1,2 рази.

Встановлено відмінності в інтенсивності росту молодяку курей різної лінійної належності. Враховуючи високу кореляційну залежність параметрів інтенсивності формування, напруги й рівномірності росту, що визначаються в ранньому віці, на рівні 0,776 ... 0,905, доцільно їх використовувати для прогнозування рівня майбутньої продуктивності курей.

Список використаних джерел:

1. Булик О.Б. Методичні основи оцінки ефективності виробництва продукції птахівництва. Інноваційна економіка. 2016. № 5-6. С. 151–156.
2. Жукорський О., Костенко О., Катеринич О. Інформаційне забезпечення і управління селекційно-племінною роботою у птахівництві. Тваринництво України. 2014. № 5. С. 2–4.
3. Коваленко В.П., Болея С.Ю. Селекционная модель прогнозирования мясной продуктивности птицы. Цитология и генетика. 1998. Т. 32. № 4. С. 55–59.
4. Болея С.Ю. Совершенствование методов оценки яичной и мясной продуктивности птицы специализированных кроссов. Дис канд. с.-х. наук. Херсон, 1996. 226 с.
5. McMillan I., Fitz – Earli M., Robson D.S. Quantitative genetics of fertility. Lifetime egg production of *Drosophila melanogaster* theoretical. Genetics. 1970. a. b. V. 65, № 2. P. 349–369.

References:

1. Bulyk O.B. (2016). Metodichni osnovy otsinky efektyvnosti vyrobnytstva produktsiyi ptakhivnyctva [Methodical bases of evaluation of production efficiency of poultry production]. *Innovative economy*. № 5-6, pp. 151–156.
2. Zhukorsky O., Kostenko O., Katerynych O. (2014). Informatsiyne zabezpechennya i upravlinnya selektsiyno-pleminnoyu robotoyu u ptakhivnyctvi [Information support and management of breeding work in poultry farming]. *Livestock of Ukraine*. № 5, pp. 2–4.

3. Kovalenko V.P., Bolelya S.Yu. (1998). Seleksionnaya model' prognozirovaniya myasnoy produktivnosti ptitsy. [Breeding model for predicting poultry meat productivity]. *Tsitologiya i genetika*. Vol. 32. No. 4, pp. 55–59.

4. Bolelya S.Yu. (1996). Sovershenstvovaniye metodov otsenki yaichnoy i myasnoy produktivnosti ptitsy spetsializirovannykh krossov [Improving methods for assessing the egg and meat productivity of poultry of specialized crosses]. Dis candidate. agricultural of sciences. Kherson, 226 p.

5. McMillan I., Fitz – Earli M., Robson D.S. (1970). Quantitative genetics of fertility. Lifetime egg production of *Drosophilae melanogaster* theoretical [Quantitative genetics of fertility. Lifetime egg production of *Drosophilae melanogaster* theoretical]. *Genetics. a. b.* V. 65, № 2, pp. 349–369.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Аверчева Н.О.....	57	Морозова О.Г.....	34
Адвокатова Н.О.....	25, 213	Морозова О.С.....	168
Бойко В.О.....	69	Морозов Р.В.....	34
Бойко Л.О.....	78	Нікітенко К.С.....	38
Боліла С.Ю.....	86, 118, 204	Нікітенко С.В.....	194
Боровік Л.В.....	95	Осадчук І.В.....	86, 118, 204
Вольська О.М.....	186	Петренко В.С.....	140
Галат Л.М.....	102	Петрова О.О.....	177
Димова Г.О.....	274	Повод Т.М.....	25, 213
Кавун Г.М.....	280	Потравка Л.О.....	45
Карнаушенко А.С.....	140	Пристемський О.С.....	52
Карташова О.Г.....	151	Рудік Н.М.....	17
Кацемір Я.В.....	112	Сакун А.Ж.....	248
Кирилов Ю.Є.....	9	Синенко О.О.....	221
Кириченко Н.В.....	86, 118, 204	Скрипник С.В.....	253
Ковальов Д.В.....	159	Степаненко Н.В.....	303
Коваль С.В.....	241	Танклевська Н.С.....	221
Ковтун В.А.....	125	Шепель І.В.....	260
Круковська О.В.....	132	Ярмоленко В.В.....	233
Ларченко О.В.....	287	Яценко В.Ф.....	268
Лобода О.М.....	295		

Таврійський науковий вісник

Випуск 2

Серія: Економіка

Адреса редакції:
73006, м. Херсон, вул. Стрітенська, 23
Телефон редакції: +38 (099) 707-54-52
Електронна пошта: editor@tnv-econom.ksauniv.ks.ua
Сторінка журналу: www.tnv-econom.ksauniv.ks.ua

Підписано до друку 06.03.2020 р.
Формат 70x100/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 36,50.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефони: +38 (0552) 39-95-80, +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.